

KİŞİSEL KABUL/AÇIKLAMA

Doktora tezi olarak hazırladığım “Türk Romanında Kadın (1872-1900)” adlı çalışmamı, ilmî ahlâka ve ilmî geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yaptığımı ve yazdığımı; faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şerefim ve haysiyetimle doğrularım.

Öznur ÖZDARICI ARSLAN

ÖZET

“Türk Romanında Kadın (1872-1900)” adlı çalışma, Türk edebiyatında 1872-1900 yılları arasında kitap olarak yayınlanmış romanlarda geçen kadın tiplerini incelemeyi esas alır.

Çalışmanın amacı Türk romanının ilk örnekleri olan metinlerde geçen kadın karakterleri, onların fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik durumlarını, içinde buldukları hâller doğrultusunda sergiledikleri davranış biçimlerini bilimsel metotlar kullanarak tespit etmek, incelemek ve elde edilen malzemedен hareketle genellemelere ulaşmaktır.

Söz konusu amaçlar doğrultusunda belirtilen dönem içerisinde yayınlanan roman türünde yazılmış edebî metinler, edebiyat biliminin farklı yöntemleri kullanılarak taranmış, elde edilen bilgiler tasnif ve tahlile tâbi tutulmuştur.

Yapılan incelemeler sonucunda ulaştığımız sonuçlar Türk edebiyat tarihinin 19. yüzyılın son dönemlerinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, Türk romanının ilk örneklerinde yer alan kadın tiplerinin fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik özellikleri hakkında araştırmacılara önemli bilgiler verecektir.

ABSTRACT

The study called “Woman in Turkish Novel (1872-1900)” is based on the examination of the characteristics of women described in novels published as books between the years of 1872 and 1900 in Turkish literature.

The aim of this study is to determine, examine and finally to generalize the women characters involved in the texts belonging to the first instances of the Turkish novel, along with their physiological, sociological and psychological status and their attitudes reflected in accordance with their situations by utilizing scientific methods.

To achieve the goals of this study, the literary texts belonging to the given periods are searched using different kinds of methods available in the literature science, and the information extracted from the investigation are subsequently analyzed and classified.

Based on the results of the analyses, this research will provide essential information related to the physiological, sociological and psychological aspects of the female types appearing in the first instances of the Turkish novel and will also assist to elucidate the last periods of 19th century of Turkish literature.

ÖNSÖZ

“Kadın ve Roman (1872-1900)” konulu çalışma 1872-1900 yılları arasında kaleme alınan romanlarda öne çıkan kadın tiplerinin bütün yönleriyle değerlendirilmesi ve tesbiti esasına dayanır. Söz konusu çalışmaya bu dikkatle bakıldığında geleneksel dönemde yaşayan kadın tipi ile modern zamanların ürünü olan kadın arasındaki farklılaşmayı tespit etmek, yeni kadın tipi ile birlikte modern anlamda kadının ortaya çıkışına göz atmak gerekmektedir. Metin düzeyinde bakıldığında ise bu durum, yeni kadın unsurunun toplumsal hayatın bir yansıması olan romanlarda yeni dil ve üslûplara tesiri, edebî metne kazandırdığı farklı renk ve kokular, kadının duygularını ifade etme biçimi, hayata bakış tarzı, toplumdaki yeri, zihnî ve hissî plandaki konumu, psikolojik, sosyolojik ve fiziksel durumu, duygu ve davranış değişiklikleri gibi hususlar bakımından 19. yüzyıl Türk romanını irdelerken bize farklı yollar açacaktır.

“1872-1900 yılları arasında Türk Romanında Kadın” konulu çalışma, 19. yüzyılda Türk edebiyatında roman türünde yazılmış olan anlatma esasına bağlı edebî metinlerde geçmekte olan kadın tiplerini çıkış noktası olarak kabul eder. Bu tipin söz konusu yılları kapsayan dönem içerisindeki gelişim ve değişim serüvenini konu alır. 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte bizde Batı'ya açılma serüveni başlar. Türk toplumu yeni bir medeniyet dairesi içerisine girmeye başlamıştır artık. Söz konusu yeni medeniyet dairesinin toplumun tüm fertlerine ve özel olarak da kadına getirdiği birtakım olumlu ve olumsuz değişiklikleri, etkilenmeleri, acemilikleri olacaktır elbette. İşte bu yıllar arasındaki romanlarda da bu farklılıkların kadın üzerinde yaptığı değişiklikler irdelenmeye ve incelenmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde daha çok kaynak araştırması yapma, veri toplama tekniklerini uygulama ve kullanma esas alınmıştır. Bahsi geçen süreçte ilk olarak çalışmamızın konusu olan dönemi kapsayan 1872-1900 yılları arasında kaleme alınan romanlar tek tek tespit edilmiş, yapılan araştırmalar sonucunda bu romanların tam bir listesi çıkarılmıştır. Söz konusu yıllar arasında olan bu yirmi sekiz yıllık dönem içerisinde yaklaşık yüz otuz roman olduğu belirlenmiştir. Ancak bu rakam bu dönemde yazılan romanlar konusunda bize net bir bilgi vermez. Zirâ söz konusu saptamalar neticesinde listelemeye tâbi tutulan edebî metinlerin hepsinin roman türünde olmayıp bazılarının kısa ve uzun hikâye formatında olduğu tespit edilmiştir. Biz, malzemenin bolluğu ve genişliği açısından bu metinlerin uzun hikâye nev'inden olanlarını da incelememize dahil ettik. Belirtilen sayının çalışmanın spesifikliğini bozacağı ve dikkati dağıtacağı düşüncesiyle bahsi geçen bu romanlardan birinci, ikinci ve üçüncü derecede önemli olanları üzerinde durmayı ve bunları esas almayı uygun gördük. Böylece bu sayı -

incelemeyi düşündüğümüz roman sayısı-, yaklaşık yüz otuz romandan elli civarında bir rakamla sınırlı kalmıştır.

Biz, “Kadın ve Roman (1872-1900)” konulu çalışmada ilk olarak “kadın” unsuru ile ilgili teorik zemini oluşturmayı, daha sonra çalışmamızı bu teorik zemini kurarken elde ettiğimiz bilgilerden hareketle şekillendirmeyi ve söz konusu romanlara bu bakış açısı ile bakmayı uygun gördük. Bunun söz konusu yirmi sekiz yıllık döneme ait olan romanlar tespit edilmiş, bunlar kendi aralarında bir seçme işlemine tâbi tutulmuştur. Daha sonra anlatma esasına bağlı edebî metinler içerisinde roman türü ve bu tür içerisinde yer alan “kadın” unsurunun görünüş şekilleri göz önünde tutularak konuya ilişkin kitaplar, tezler ve makaleler belirlenmiştir. Bunun yanı sıra teorik bağlamda kadın, kadının rolü, Tanzimat döneminde kadın, cariyelik müessesesi, cinsiyet problemi, toplumsal cinsiyet, modern anlamda kadının ortaya çıkışı, feminist hareketler v.s. gibi konularda kitaplar okunmuş ve bunlar da dikkate değer hususlar fişleme yöntemi ile kaydedilmiştir. Ayrıca roman teorisi üzerine de birtakım kitaplar okunmuş olup, bu kitaplardan alınan bilgiler de yine fişleme tekniği ile kaydedilmiştir. Fişleme tekniği romanlardaki kadın unsurunun öne çıkan yölerini dikkatlere sunması açısından bize önemli bilgiler verir. Teorik kitaplardan fişleme usûlü ile alınan sistemli bilgiler romanlardan elde edilen olan bilgilerle birleştirilerek bir senteze ulaşma yoluna gidilmiştir.

Edebî metinler, edebî dönemler içerisinde kültürel, millî, sosyal, cinsel ya da tarihî kimliklerin fertlere yüklenmesinde ve bu kimliklerin yayılmasında araç görevi üstlenirler. Bir laboratuvar görevi üstlenen edebî metinler sayesinde kültürleri okuyup çeşitli kodları çözümlenerek figürlere yüklenen kültürel ve sosyal kimlikler ile yaşanan toplumsal hayat hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. “Türk Romanında Kadın (1872-1900)” konulu araştırma edebiyat, sosyoloji, psikoloji ve kadın araştırmaları sahasında önemli faydalar sağlayacak disiplinler arası bir çalışmadır. Çalışmamızı İntibah romanının yayın tarihi olan 1872 yılı ile başlatmayı ve Halit Ziya'nın Aşk-ı Memnû romanının yayın tarihi olan 1900 yılı ile sınırlandırmayı uygun gördük. Söz konusu yıllar arasında edebî nevilere olan roman türüne romanlarda geçen kadın karakterler bağlamında bakıldığında bu çalışmanın kadınlara has tipolojik özellikler konusunda bize karakteristik sonuçlar sağlayan bir çalışma olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tez, kendi içerisinde “Giriş”, üç ana bölüm, “Sonuç” ve Bibliyografya bölümlerinden oluşur. Tezin “Giriş” kısmında öncelikle genel olarak tarihsel bir düzlemde özel olarak da Türk toplumunda kadının konumu üzerinde durulmuş, kadının tarih sahnesine çıkışından günümüze gelinceye kadarki durumu ve geçirdiği evrim aşamaları dikkatlere sunulmuştur.

Böyle bir girişten sonra roman teorisine ilişkin olarak roman türünün ortaya çıkışı, diğer türlerle ilişkileri ve farklılıkları, roman kurgusu, tip ve karakter gibi konularda bilgiler verilir. Halk edebiyatı ve divan edebiyatında kadının ele alınış ve görünüş biçimlerine değinildikten sonra Tanzimat romanında kadının konumu, kadın sorunları ve bunların edebî metnin dünyasında ele alınış biçimleri gibi konulara değinilmiştir.

Tezin birinci bölümünde 1872-1900 yılları arasındaki romanlarda geçen kadın kahramanların yer aldığı romanlarda fizyolojik özellikleri bakımından Türk romanında kadının görünüş şekilleri dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Batılı bir medeniyet dairesi içerisine giren toplumun bir üyesi olan kadının süs ve kılık-kıyafet unsurları açısından geçirdiği değişiklikler, eski ile yeninin yan yana oluşu ve sentezlenmesi, eskiye ait giyim-kuşam tarzının geçiş sürecindeki değişim ve dönüşümleri, Batılılaşmanın kadın üzerindeki tezâhürleri gibi hususlar belirtilir.

Çalışmanın ikinci bölümü sosyolojik bir işlev üstlenip bahsi geçen dönem içerisinde yer alan romanlardaki kadın kahramanların sosyolojik özelliklerini, toplumsal değişmeler karşısındaki tavır ve tutumlarını, toplumsal konumlarını, eğitim durumlarını, milliyetlerini, mesleklerini ve toplumsal değerler karşısındaki durumlarını görmemiz açısından araştırmacılara ve bu alana ilgili olanlara geniş bilgiler sağlayacaktır.

Üçüncü bölümde kadının psikolojik özellikleri üzerinde durulmuştur. Kadının içinde bulunduğu ruh hâli, duygu dünyası ve bu duygu dünyasının yönlendirdiği biçimde olaylara ve kişilere yaklaşımı bu bölümde esas olarak alınan konuların başında gelir. Kadın, duygularının kendisini yönettiği ve yönlendirdiği çerçevede âşık, merhametli, meraklı, kıskanç, içe dönük, dışa dönük, yalancı, narsist özellikleri ile bu dönem romanlarında çokça malzeme oluşturacak bir hüviyetle karşımıza çıkar.

Kadın, değişimin hem öznesi hem de nesnesi olan, gelişimini tamamlamamış, sürekli kendisini yenileyen, girift, kompleks, nerede ne yapacağı kestirilemeyen, farklı olaylar ve durumlar karşısında içinde bulunduğu psikolojik hâller doğrultusunda farklı tepkiler veren, değişime açık bir bireydir. Bu bireyin gelişim ve değişim aşamalarını, girilen yeni medeniyet dairesi içerisindeki farklı hâllerini daha iyi görebilmek amacıyla edebî metinleri yayınlanma tarihlerine göre incelemeye gayret ettik. Söz konusu çalışma, psiko-sosyal bir özellikte olup içinde barındırdığı malzemenin bolluğu ve ilgi çekiciliği açısından araştırmacılara önemli katkılar sağlayacaktır.

Tez çalışmam süresince manevî desteklerini esirgemeyen ve hep yanımda olan aileme, tezimi okuyup kıymetli tenkitlerde bulunan arkadaşım Yard. Doç. Dr. İbrahim Tüzer'e, uzun soluklu ve büyük bir gayret isteyen bu çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik eden ve

Çalışmamın her aşamasında değerli vaktini ayırıp yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. İbrahim şahin'e teşekkürü bir borç bilirim.

Kırıkkale/Mayıs 2010
Öznur ÖZDARICI ARSLAN

KISALTMALAR

ABD	: Ana Bilim Dalı
A.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Ank.,	: Ankara
bsk.	: baskı
c.	: Cilt
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Haz	: Hazırlayan
İst.,	: İstanbul
KB	: Kültür Bakanlığı
nr.	: numara
s.	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss.	: Sayfa sayısı
S	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDE	: Türk Dili ve Edebiyatı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Üniv.	: Üniversite
v.b.	: ve benzeri
v.s.	: ve saire
Y	: Yıl
Yay.	: Yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	2
ABSTRACT.....	3
ÖNSÖZ.....	4
KISALTMALAR.....	8

GİRİŞ.....	14
------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

I. FİZYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

A. Uzuvarının Rengi Bakımından Kadınlar.....	26
1. Ten Rengi Bakımından Kadınlar.....	26
1.1. Esmer.....	26
1.2. Beyaz.....	27
1.3. Siyah/Kara.....	29
1.4. Kumral.....	29
2. Göz Rengi Bakımından Kadınlar.....	30
2.1. Ela Gözrü.....	30
2.2. Siyah/Kara Gözrü.....	31
2.3. Kahverengi Gözrü.....	33
2.4. Yeşil Gözrü.....	34
2.5. Mavi Gözrü.....	34
3. Saç Rengi Bakımından Kadınlar.....	35
3.1. Siyah Saçlı Kadınlar.....	35
3.2. Sarı Saçlı Kadınlar.....	37
3.3. Ak Saçlı Kadınlar.....	38
3.4. Kumral Saçlı Kadınlar.....	39
3.5. Kızıl Saçlı Kadınlar.....	40
B. Uzuvarın Biçimi Bakımından Kadınlar.....	41

1. Baş ve Baş Etrafındaki Uzunların Biçimi Bakımından Kadınlar	42
1.1. Alın Biçimi.....	42
1.2. Kaş Biçimi.....	42
1.3. Kirpik Biçimi.....	45
1.4. Burun Biçimi.....	46
1.5. Dudak Biçimi.....	47
1.6. Ağız Biçimi.....	48
1.7. Diş Biçimi.....	49
1.8. Yanak Biçimi.....	50
1.9. Kulak Biçimi.....	51
1.10. Çene Biçimi.....	51
1.11. Yüz Biçimi.....	52
1.12. Baş Biçimi.....	60
1.13. Gerdan Biçimi.....	60
2. Gövdeye Bağlı Uzunların Biçimi Bakımından Kadınlar	61
2.1. Omuz.....	61
2.2. Göğüs.....	61
2.3. Kollar.....	62
2.4. El.....	62
2.5. Parmaklar.....	63
2.6. Tırnak.....	63
2.7. Bel.....	64
2.8. Kalça.....	64
2.9. Bacaklar.....	64
2.10. Ayaklar.....	65
C. Boyu Bakımından Kadınlar	66
1. Kısa Boylu.....	66
2. Orta Boylu.....	66
3. Uzun Boylu.....	66
D. Kilosu Bakımından Kadınlar	69
1. Zayıf Kadınlar.....	69
2. Normal Kilolu Kadınlar.....	71
3. Şişman Kadınlar.....	71
II. TERCİH ETTİKLERİ KIYAFETLER VE AKSESUARLAR BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN	73
A. Renk, Biçim ve Tür Bakımından Giyilen Unsurlar	75
1. Etek.....	80
2. Ferâce.....	80
3. Elbise.....	81
4. Entari.....	83
5. Fistan.....	84
6. Yeldirme.....	85
7. Çarşaf.....	86
8. Câr.....	87
9. Ceket.....	87

10. Gömlek.....	87
11. Gecelik.....	88
12. Korse.....	89
13. İskarpin.....	89
14. Eldiven.....	90
15. Papuç.....	91
16. Çorap.....	91
17. Diğerleri.....	92
B. Takınılan Unsurlar Bakımından.....	96
C. Örtünülen Unsurlar Bakımından.....	98
1. Yaşamak.....	98
2. Başörtüsü.....	99
3. Peçe.....	99
4. Yemeni.....	100
5. Diğerleri.....	100
III. KULLANDIKLARI MAKYAJ MALZEMELERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN.....	102
A. Sürülen Makyaj Malzemeleri.....	102
1. Allık.....	103
2. Pudra.....	103
3. Koku/Parfüm.....	104
4. Diğerleri.....	104
B. Çekilen Makyaj Malzemeleri.....	105
C. Yakılan Makyaj Malzemeleri.....	105
D. Yapıştırılan Makyaj Malzemeleri.....	106
E. Diğer Aksesuarlar.....	106

İKİNCİ BÖLÜM

I. SOSYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

A. Toplumsal Konumları Bakımından Kadınlar.....	115
1. Evli Kadınlar.....	115
2. Dul Kadınlar.....	128
3. Boşanmış Kadınlar.....	131
4. Yetim/Öksüz Kadınlar/Genç Kızlar.....	134
B. Eğitim Durumlarına Göre Kadınlar.....	138
1. Tahsilli Kadınlar.....	138
1.1. Tahsilli Evli Kadınlar.....	141
1.2. Tahsilli Bekâr Kadınlar.....	134

1.3. Tahsilli Dul Kadınlar.....	143
1.4. Tahsilli Genç Kızlar.....	143
2. Tahsil Görmemiş Kadınlar.....	152
2.1. Tahsilsiz Evli Kadınlar.....	152
2.2. Tahsilsiz Dul Kadınlar.....	153
2.3. Tahsilsiz Genç Kızlar.....	154
C. Milliyetlerine Göre Kadınlar.....	154
1. Türkler.....	154
2. Rumlar.....	155
3. Çerkesler.....	155
4. Fransızlar.....	155
5. Diğerleri.....	160
D. Mesleklerine Göre Kadınlar.....	161
1. Mürebbiyeler/Muallimeler.....	161
2. Falcılar/Büyücüler.....	162
3. Çerçi Kadınlar.....	162
4. Diğerleri.....	163
E. Toplumsal Değerler Karşısında Kadın.....	164
1. Modernleşme ve Kadın.....	164
2. Gelenek ve Kadın.....	165
3. Din ve Kadın.....	171
4. Milliyet ve Kadın.....	176
5. Hürriyet ve Kadın.....	176
6. Aile ve Kadın.....	176
6.1. Kadın ve Flört.....	176
6.2. Kadının Evlilik Kurumuna Bakışı.....	179
6.3. Evlilik ve Aşk.....	185
6.4. Eş Olarak Kadın.....	189
6.5. Ev ve Kadın.....	201
6.6. Görücü Usûlü İle Evliliğin Eleştirisi.....	201
6.7. Gayr-i Meşru İlişki Yaşayan Kadınlar/Genç Kızlar.....	203
7. Çocuk ve Kadın.....	205
6.1. Hamilelik ve Annelik.....	205
6.2. Anne Olarak Kadın.....	210
6.2.1. Üvey Anne Olarak Kadın.....	222
6.2.2. Kayınvalide Olarak Kadın.....	222
6.2.2.1. Gelin-Kaynana Çatışması.....	227
6.3. Çocuk Eğitimi ve Anne.....	229
6.4. Çocuksuz Kadın.....	232
6.5. Çok Çocuklu Kadın.....	233
8. Sanat ve Kadın.....	234
7.1. Kullandıkları Çalgı Âletleri Bakımından Kadınlar.....	234
7.1.1. Piyano.....	234
7.1.2. Ud.....	236

7.1.3. Kanun.....	236
7.1.4. Diğerleri.....	237
7.2. El İşi Becerileri Bakımından Kadınlar.....	238
8. Ahlâk ve Kadın.....	241
8.1. Terbiyeli Kadınlar.....	241
8.2. Ahlâksız Kadınlar.....	245
9. Kadın ve “Öteki”.....	250
10. Kölelik ve Kadın.....	256
10.1. Cariye-Esirci İlişkisi.....	259
10.2. Cariye-Bey İlişkisi.....	260
10.2.1. Evin Beyi İle İlişkisi.....	260
10.2.2. Küçük Bey İle İlişkisi.....	261
10.3. Cariye-Hanımefendi İlişkisi.....	263
10.3.1. Cariyenin Hanımefendiye Bakışı.....	263
10.3.2. Hanımın Cariyeye Bakışı.....	267
10.3.3. Evin Kızı İle İlişkisi.....	269
10.4. Cariye-cariye İlişkisi.....	271

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

A. Türk Romanında Kadın ve Aşk.....	276
1. Aşık Kadın.....	276
1.1. Aşkı İçin Mücadele Eden Kadın.....	276
1.2. Aşık ve Müntehir Kadın.....	280
2. Maşuk Kadın.....	300
2.1. Sevilen Kadının Psikolojisi.....	300
2.2. Meraklı Kadın.....	317
2.3. İçe dönük Kadın.....	319
2.4. Dışadönük Kadın.....	323
2.5. Arzunun Nesnesi Olarak Kadın.....	330
B. Türk Romanında Müşfik ve Merhametli Kadınlar.....	345
C. Türk Romanında Kötü Huylu Kadınlar.....	350
1. Kıskanç Kadın.....	350
1.1. Sevdiğini Kıskanan Kadın.....	350
2. Yalancı Kadın.....	360
3. Kendini Beğenen/Kendine Hayran Kadın.....	360
SONUÇ.....	367
BİBLİYOGRAFYA.....	371
A. İncelenen Romanlar.....	371
B. Faydalanılan Kaynaklar.....	375
1. Kitaplar.....	375
2. Tezler.....	384
3. Makaleler.....	385
ÖZGEÇMİŞ.....	387

GİRİŞ

İnsanlığın yaradılış serüveni içerisinde önemli bir “özne” olarak yerini alan kadın, çok eski çağlardan bu yana tarih sahnesinde varlığını sürdürögelmiştir. Denilebilir ki kadının tarihi en az insanlığın tarihi kadar eskidir. Hayat adı verilen sahne içerisinde şahıs kadrosunu oluşturan kahramanlardan biri olan kadın, eski çağlardan beri erkeğin yanbaşında, onunla el ele, rolünün hakkını veren bir oyuncu edâsıyla bazen tutku dolu bir aşkla bazen çatışma hâlinde ama her zaman yan yana varlığını sürdürögelmiştir. Bu bakımdan kadın ile erkeğe bir elmanın iki yarısı nazarıyla bakmak hiç de yanlış olmaz. Birbirini tamamlayan bir bütünün iki yarısıdır kadın ve erkek. Biri olmazsa diğeri yarım kalır.

Kadının tarih sahnesine çıkışına ait bilgiler bizi Tanrı kelâmı olan ve karanlık dönemlere ilişkin bilgiler konusunda bize ışık tutan dinî metinlere kadar götürmektedir. Dinî kitaplarda ve özellikle de Kur’ân-ı Kerîm’de kadının en eski devirlerini aydınlatacak bilgilere rastlarız. Kur’ân-ı Kerîm’de İnsan Sûresinin 38-39. âyetlerinde genel olarak insanın özel olarak da kadının yaradılışına ilişkin şöyle denilmektedir: “(...) 38. *Sonra ondan kan pıhtısı olmuş, sonra Allah onu yaratıp şekil vermişti. 39. Ondandır, erkek ve dişi iki cins yaratmıştı.*”¹ Kur’ân-ı Kerîm’in 1. cüzünün ikinci sûresi olan Bakara Sûresinin 35. âyetinde yer alan “*Ey Âdem! Eşin ve Sen cennette kal, (...)*”² meâlinde de kadının yaratıldıktan sonra cennete konulduğuna ilişkin bilgilere rastlarız. Kur’ân’ın sekizinci cüzünün yedinci sûresi olan A’râf³’ta da benzer bilgiler yer almaktadır.

Kur’an’da Havva’nın yaradılışı tıpkı Tevrat’ta olduğu gibi Hz. Adem’in yaradılışına bağlı olarak anlatılır. İlk insan olan Adem yaratıldıktan sonra kadın, onun bir parçası olarak, ondan vücut bulmuş, onun için yaratılmış, ona tâbi ayrı bir cins olarak var edilir.⁴

Gerek Kur’ân’da gerekse diğerkutsal kitaplarda kadının yani insanoğlunun ilk anası olan Havva’nın yaratılışı kadına soyun devamlılığını sağlayan bir “özne” olmasından ötürü değer atfedilerek anlatılır. Kadın, âdetâ Tanrının elinden çıkmış, onun şekil verdiği ve kendi özelliklerini şahsında yansıttığı bir kutsal “nesne” dir.

¹ Kur’ân- Kerîm ve Türkçe Meâli, Cüz: 29, Sûre: 76 (İnsan), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1987, s. 577.

² A.g.e., s. 5.

³ A.g.e., s. 577.

⁴ Süleyman Doğdu, Kadın ve Yaradılışı, Kadının Serüveni 1, Ankara, Nisan 2005, s. 29.

Toplum içerisinde yer alan ve toplumu oluşturan bir birey olarak kadın, eski uygarlıklarda yer yer tarihe yön veren ve suyun akışını değiştiren önemli bir yaptırımıcı olarak karşımıza çıkar. İlk uygarlıklarda eski Yunanlıların abartılı bir üslûpla tanımladıkları, barış zamanlarında son derece cilveli bir edâya sahip olmakla birlikte savaşta erkeklerin ordularını acımasızca yok eden genç ve güzel bakirelerin oluşturduğu kadınlardan müteşekkil bir uygarlık olan “Amazon” tabiri ile karşılaşırız. Yunanlıları derinden korkutan ve efsanelerine konu olan bu gözüpük kadınlar savaşçı özellikleri ile dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Birtakım özel güçlere sahip oldukları düşünülen ve Yunanlıların mitolojik bir kimlikle tanımladıkları Amazon adı verilen savaşçı kadınlar, aslında Karadeniz’den kalkıp Çanakkale’ye kadar gelerek yol güzergâhları üzerindeki Yunanlılara korku salan İskit ordusunun bir koludur.⁵ Gökâlîp da eski Türkler’de kadınların genellikle amazon olduklarını, erkeklerin yanında binicilik, silah kullanma konusunda usta yiğit kadınların varlığından söz eder. Kadınlar kale koruyucusu, hükümdar, vali ve elçi olma özelliğine sahiptiler.⁶

Yazılı tarihte bilinen ilk devletli topluluk olan Sümerler’de orduda yer alan çeşitli kuvvetlerin kadın komutanların emri altında savaşmış kadın tarihine ışık tutacak bir veri olma özelliğinden dolayı Sümerologların tabletlerden elde ettiği kayda değer bilgilerden biridir.⁷ Sümerlere ait efsane ve mitolojilerden elde edilen bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla Sümerlerde kadın önemli ve üst bir konumda yer alır: *“Bu öğretilere göre o zamanlar tanrıçalar tanrılardan önde geliyordu. Evreni, insanı yaratan, sosyal düzeni, yazıyı, sanatı, sağlığı koruyan, bereket ve bolluğu getiren, savaş ve barışı düzenleyen tanrıçalar olduğuna inanılıyordu. Bunlar aynı zamanda yöneticilerin (beylerin, kralların) bir tür koruyucularıydı.”*⁸

Eski Anadolu’da kadının durumu ve konumu konusunda Hitit tabletleri geniş bilgiler verir. O dönem toplum yapısı içerisinde bireyin hür veya esir olması esasına dayanan Hitit kanunları kadını da kendi içerisinde hür ve esir kadın olmak üzere iki ayrı sınıfa böler. Hititlerde hür kadın tipini kraliçeler, prensesler ve soylu kadınlar temsil etmekte olup soylu kadınlara düşen önemli rol ve görevler vardır. Dinî merasimlerde ve saraydaki resmî kabullerde kadınlar hazır bulunmak zorundadırlar. Hatta Hititlerin önemli gün ve bayramlarında kral ve kraliçeye eşit muamelede bulunulur.⁹ Bütün bunlardan anlaşılacağı

⁵ Necati Gültepe, Türk Kadın Tarihine Giriş, Ötüken Yay., İstanbul, 2008, ss. 39-41.

⁶ Ziya Gökâlîp, Türkçülüğün Esasları, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul, 1978, s. 145.

⁷ Gültepe, a.g.e., s. 72.

⁸ A.g.e., s. 73.

⁹ A.g.e., s. 83.

üzere kadının, Hitit toplumunda pek çok uygarlığa kıyasla çok ileride ve üst seviyede bir konumu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

İslâmiyetin kabulü ile birlikte kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü Cahiliye devrindeki konumundan farklı olarak kadın, sosyal rol ve statü olarak toplum içerisinde üst bir konuma yükselir. İslâm dini kadını esir olarak telakkî eden zihniyete karşı onu toplumun esaslı bir üyesi olarak kabul eder.¹⁰

Orta Asya Türklerinde kadın ve erkek her ortamda beraber bulunmakta olup söz konusu Türk topluluklarında kadının sosyal durumu İslâm hukuku kaidelerine göre düzenlenmiştir.¹¹

Egemen oldukları topraklarda yaptığı anıtlarla, hayrâtlarla tarihe adını kazıyan, düzenli ve köklü bir medeniyete imza atan Anadolu Selçukluları zamanında kadınlar toplum içerisinde söz sahibi ve faal bir konumda olup o dönemde yapılan anıtlarda hâlen adları yaşamaktadır. Yapılan türbeler, medreseler, hastaneler, v.s. de kadınların da kocaları yanında isimlerinin zikredildiği dikkati çeker.¹² Bu durum kadına verilen değeri göstermesi bakımından dikkate şayan bir tavır olarak nitelendirilmelidir.

Osmanlı dönemine gelindiğinde Türk kadınının sosyal durumunu, üç kıtada geniş bir toprak parçası üzerine yayılmış bir imparatorluk içinde ele almak gerekir. İnan, Osmanlı toplumunda kadının konumuna ilişkin şunları söyler: *“Teokratik bir devlet sistemine göre idare edilen bu imparatorlukta, kadının sosyal durumunda eski Türk törelerine göre, gerilemeler kaydedilmiştir. Çünkü büyük şehirler ve İstanbul’a yerleşmiş olan bu devlet idaresinde İran ve Bizans’ın etkileri olmuştur. Osmanlıların ilk devirlerinde büyük şehirlerde, medreseler ve tarikatların tesiriyle nisbeten kadına da dinî inanışlara göre sosyal hayatta bir yer tanınmış ise de, bu hal gitgide kaybolmuş ve kadın şehirlerde tüm ayrı bir hayat düzenine alıştırılmak istenmiştir. İran ve Bizans haremi Türk sayayına örnek olmuş ve sonunda emir ve fermanları ile XV. yüzyılda saray, harem ve selâmlık diye ikiye ayrılmıştır. Bu durum vezirlerin ve beylerin konaklarında da taklit edilmeye başlanmıştır. Bu suretle harem ve çok kadınla evlilik, poligami, belirli bir sosyal sınıf içerisinde yayılmış ve âdet haline gelmiştir.”*¹³

“Osmanlı İmparatorluğu’nda ataerkil yapılar erkeğin kadın üzerinde kurduğu ezici bir irade üzerine temellendirilmiş olmakla birlikte” kadının ev içi meselelerde hiç de küçümsenmeyecek bir hakimiyetinin olduğu açıktır. Sevgiden çok işbirliği ve iktidar çatışmaları üzerine kurulu olan aile üyeleri arasındaki ilişkiler ağı, cinsellik, biyolojik ve

¹⁰A. Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s. 30.

¹¹ A.g.e., s. 34.

¹² A.g.e., s. 38.

¹³ A.g.e., ss. 57-58.

duygusal alanların birbirinden ayrı tutulması esasına dayanır.¹⁴ Geleneksel aile yapısı içerisinde kadın, en önemli üyedir. Fakat aile içindeki ve toplumdaki statüsü üretim fonksiyonu ile orantılı olmayan kadının aile ve toplum içindeki konumu çocuklarının sayısı ve yaşlılık ile yükselir.¹⁵

İnan, eserinde evlilik, eş seçimi, ev mimarisi, boşanma, miras vs. gibi konularda kapalı bir toplum yapısına sahip olan kadınların erkek egemen kültür içerisinde bu konulara ilişkin meseleleri çoğunlukla erkeklere bıraktıklarını belirtir. Dolayısıyla Türk-Osmanlı ailesi “patriyalkal” özellikleri bütünüyle erkeğe yükleyen bir kurum işlevi taşır. Ancak bu otoritenin hemen yanında evin iç idaresi tecrübe bakımından tamamiyle ailenin en yaşlı kadınına bırakılmıştır. Kadın hayatının sosyal yanı, sadece kendi akraba ve tanıdıkları arasındaki ev toplantılarına katılmakla sınırlıdır.¹⁶ Weber, toplum yapısının açık ya da kapalı oluşunu şu cümleler ile ifade eder: *“Bir toplumsal münasebeti meydana getiren şey, (karşılıklı vaziyet almak suretiyle) birbirine uyarlı ve manaya yönelmiş toplumsal davranışlar sergilenmesidir. İşte birbirine uyarlı ve manaya yönelmiş olan bu toplumsal davranışa iştirak etmek isteyen ve iştirak edebilecek durumda olanlara yürürlükteki mevcut düzen tarafından bir yasaklama getirilmeymişse bu toplumsal münasebet (bu ister cemaat ister cemiyet olsun) dışı karşı ‘açık’ demektir. Buna mukabil o toplumsal münasebetin taşıdığı mana veya yürürlükteki mevcut düzen hariçtekilere iştiraki yasaklıyor veyahut sınırlıyor ya da şartlara bağlıyor ise (o toplumsal münasebet) dışı karşı ‘kapalı’ demektir.”*¹⁷ Kadınların bu dönemde cariyelik müessesinden kaynaklanan sebeplerden ötürü kendi arasında sınıflara ayrıldığı da zikredilmesi gereken bir diğer konudur.¹⁸

Kadının tarih sahnesinde geçirdiği evrime bu şekilde göz gezdirdikten sonra onun edebî metnin dünyasında ele alınış biçimi konusunda da söz söylemeye ihtiyaç vardır. Böyle bir gereksinim bizi romana ilişkin teorik konulara açıklık getirmeye, romanı anlamaya ve tanımlamaya sevk edecektir.

Anlatı esasına bağlı edebî metinlerden olan romanın bir tür olarak kendine ait birtakım zorlukları vardır. Roman, gelişimini sürdüren, tamamlanmamış tek tür olarak karşımıza çıkar. Tamamlanmış özellikleri ile karşımıza çıkan tüm köklü türler içerisinde yalnızca roman, yeni ve dinamik özellikleri ile kendisini hissettirir. Bütün türler içerisinde *“yeni sessiz algılama biçimlerine yani okumaya açık”* tek tür olan roman, hiçbir kanona sahip olmayıp tekil

¹⁴ Ayşe Saraçgil, Bukalemun Erkek, İletişim Yay., İstanbul, 2005, s. 75.

¹⁵ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yay., İst., Mayıs 2007, s. 63.

¹⁶ İnan, a.g.e.. ss. 58-59.

¹⁷ Weber, Sosyoloji'nin Temel Kavramları, (Çev: Medeni Beyaztaş), Bakış Yayınları, İstanbul, Ocak 2002, s. 85.

¹⁸ İnan, a.g.e., s. 62.

örnekleri ile tarihsel olarak etkin bir özellik gösterir. Diğer türlerin incelenmesi ölü dillerin incelenmesine benzerken romanın incelenmesi genç olan dillerin incelenmesini andırır. Roman, gelişimlerini uzun bir süre önce tamamlayan bu türler içerisinde gelişmekte olan tek tür olma özelliğini de bünyesinde taşır.¹⁹ Türleri inceleme aşamasında edebiyat teorisi, önünde tamamlanmış, tam anlamı ile biçimlenmiş kesin bir nesne bulunduğundan dolayı tam bir özgüven ile ve eksiksiz bir biçimde işin başında yer alırken söz konusu roman olunca ve romanla ilgilenmek zorunda kaldığında aynı özgüveni göstermesi mümkün olmaz. Zirâ ortada henüz bitmemiş, tamamlanmamış bir tür vardır. Bu dikkatle bakıldığında türler ile ilgili teorinin yenilenmeye ve kendini değişen şartlar karşısında geliştirmeye ihtiyacının olduğu açıktır. Zamana göre oldukça eskimiş ve kemikleşmeye yüz tutmuş olan teorinin Aristoteles’in formulüne hemen hemen hiçbir şey katmadığı görülür. Aristoteles’in poetikası roman ortaya çıkıncaya dek türlere ilişkin konularda teorik açıdan değişmez tek kaynak olarak kalır. Ancak romanlaşmış türlerin varlığı teoriyi kendi içinde bir çıkmaza sokar. Bunun için tür teorisi roman sorunu ile karşı karşıya kaldığında kökten bir yeniden yapılanmayı zarurî kılacaktır. “*Akademisyenlerin titiz çalışmaları*” neticesinde toplanan tarihî malzeme ile roman tiplerinin geçirdikleri aşamalara ait birçok soru cevabını bulmuş olsa da bir bütün olarak roman türünün henüz daha açık ve net bir çözüme kavuştuğunu söylemek güçtür. Romanın kendisi gibi pek çok tür arasında bir tür olarak algılanması devam etmektedir.²⁰

Bakhtin, ileri bir aşama olarak kaydettiği Hegel tarafından formüleleştirilen roman teorisinde Hegel’in romanın önkoşullarını şu şekilde ifade ettiğini belirtir: Buna göre romanın şiirsel olmaması, kurgulanan roman kahramanının “epik veya trajik” anlamda bir kahraman olmaması, sürekli kendini yenileyen özellikleri ile çok yönlülüğü bünyesinde birarada bulundurması, eski dünya nasıl “epik” üzerine kurulu ise romanın da tamamiyle çağdaş dünya üzerine kurulması şeklinde açıklar.²¹

Romanı diğer türlerden ayıran özellikleri birbiriyle ilişkili olan üç ana madde altında toplamak mümkündür: “(1) *romanda gerçekleştirilen çok dilli (multi-linguaged) bilinçlilik ile bağlantılı biçimsel üçboyutluluk; (2) romanın edebi imgenin zamansal koordinatlarında yol açtığı radikal değişim; (3) edebi imgelerin yapılandırılması için roman tarafından açılan yeni muntika, yani, tüm açık uçluluğunda şimdi ile (zamandaş gerçeklik ile) azami bir temas muntikası.*”

¹⁹ Mikhail Bakhtin, *Karnavaldan Romana –Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar*, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, ss. 164-165.

²⁰ A.g.e., s. 171.

²¹ A.g.e., s. 173.

Bir tür olarak romanın ana nüvesi ve temel bileşenleri çok eski zamanlara dayanıp köklerinin folklor da aranması gerekse de türün şekillenmesi kendisini “*klasik antikite ile Helenizm arasındaki sınırdaki sınırda ve Ortaçağ sonlarıyla Rönesans döneminin yeni dünyasında*” gerçekleşir. Söz konusu dönemlerde köklü sayılabilecek türlerin hepsi gelişimlerini çoktan tamamlayarak eskimeye yüz tutmuştur. Roman, zamansallık karşısında eski bir hiyerarşikleştirme ile örülü bu türler karşısına özünde zamanın bu türlerden farklı bir kavramsallaştırmasını taşıyan bir tür olarak çıkar. Epikte varolan anlatıcı, dinleyen ve anlatılan arasındaki mesafe romanda yoktur. “*Roman epik mesafenin çözülmekte olduğu noktada, hem dünyanın hem de insanın komik derecede bir samimiyete bürünmekte olduğu noktada, sanatsal temsil nesnesinin kati olmayan ve akışkan bir zamandaş gerçeklik seviyesine çekildiği noktada şekillenmiştir tam da.*”²² Özünde kişisel deneyim ve özgür yaratıcılığı barındıran roman, en başından beri tamamlanmış diğer türlerden farklı bir hamurdan yapılmıştır. Zirâ roman, kendisini aramaya devam eden, kendisini incelemeyi henüz tamamlamamış olan ve “*yerleşik biçimleri gözden geçirilmeye maruz bırakan*” bir türdür. Kendisini yapılandırma aşamasını henüz tamamlamamıştır.²³

Roman, hayatın yalnızca belirli bir perspektife uygun olan yönlerini değil; insan yaşantısının bütün çeşitliliklerini edebî türün olanakları içerisinde resmetme gayretinde olan bir türdür. Romandaki gerçeklik sunduğu yaşam tarzında değil, o yaşamı sunuş tarzında gizlidir.²⁴ *Bireyci ve yenilikçi* olan en eksiksiz yansıtan bir edebiyat biçimi olan roman, edebî geleneğe ilk kez ve tamamen karşı çıkan türdür. Her zaman *biricik* olma iddiasında olan roman türü, bireysel yaşantıyı doğru bir şekilde aktarmayı amaçlar.²⁵ Stevick, roman ile romans ayrımını yaparken romanın dışadönük ve şahsî olduğundan; romansın ise içedönük ve şahsî olduğundan bahseder. Romanslarda karakterlerin iç dünyalarına sızmak mümkün olmamakla beraber romancı karakterlerini iç dünyalarına serbestçe girip çıkma özelliğine sahiptir.²⁶ Roman ve romans arasındaki en önemli fark karakterlerin yaratılmasında kendini gösterir. Romansların gerçek insan yaratma gibi bir iddiası yoktur. Romans karakterleri çeşitli ruh hallerinin somut sembolleri olarak karşımıza çıkarlar. Jung’un ‘libidosu’nu, ‘anima’sını bulduğumuz eserler romanslardır. Romanslarda bazı karakter unsurlarının başıboş bırakılması romana göre daha *ihtilâlcî* tiplerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Dengeli bir toplum çerçevesine ihtiyaç duyan romancı ise sosyal maskelerini takmış olan karakterler ile meşgul

²² A.g.e., ss. 205-206.

²³ A.g.e., ss. 206-207.

²⁴ Ian Watt, Romanın Yükselişi, Metis Eleştiri Yay., İstanbul, Mayıs 2007, s. 11.

²⁵ A.g.e., s. 14.

²⁶ Philip Stevick, Roman Teorisi, (Çev: Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniv. Yay., Ankara, 1988, ss. 35-36.

olmak durumundadır. Romans karakterleri ise kalıplara sığmayan ve sosyalleşmesi mümkün olmayan kişilerdir.²⁷

“Tahkiye” temeline dayanan roman, “anlatmaya bağlı” bir tür olması ve “itibârî (fictif)” bir yapı arz etmesi itibariyle incelenmesi gereken bir türdür. Anlatma vasıtasıyla dikkatlere sunulan bir vak’aya dayanan ve bir kurmacadan ibaret olan roman türünde vak’a önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Zirâ vak’ayı yok saydığımızda ya da kaldırdığımızda elimizde “bir yığın söz” kalır.²⁸ Romanın konusunu yaşanan veya yaşanması muhtemel olan hayattan alması icap eder. Zirâ böyle olmadığı takdirde romanın tarihî eserden, röpotajdan ve benzer türlerden farkı kalmaz.²⁹ Hiçbir kuarala uymayan ve her biçime girebilen roman, kapitalist üretimin parçalanmışlığını yansıtır. Burada ironik olan bütüne olan özlemi ve kavuşma isteği içinde olan yazarın bu inançla bütünü sağlama azmini elden bırakmamasıdır. Ancak modernizmle birlikte kapitalist toplumda her şey birey, toplumsal hayat ve yazar bağlamında bir yabancılaşmaya doğru gitmektedir. Böyle bir ortamda bir ortamda bütünlükten değil; parçalanmışlıktan söz etmek yerinde olacaktır.³⁰

Roman, şahısların oluşturduğu bir bütün olduğundan romanda tip ve karakter yaratma tarzına ait açıklama yapmaya ihtiyaç vardır. Wellek, tip yaratmanın kolay, karakter yaratmanın zor olduğundan bahseder. Tip, belli bir kesimin özelliklerini bünyesinde topladığı için düz (flat) özellik gösterirken, karakter yuvarlak (round) bir yapıya sahiptir. Yani karakter tipe oranla daha kompleks bir yapı arz eder. Tipin nerede, ne zaman, ne yapacağını kestirmek mümkün iken aynı şeyin karakter için geçerli bir durum olduğunu söylemek zordur.³¹

Edebiyatın tarihsel gelişim süreci içerisinde kadına baktığımızda ilk olarak sözlü kültür içerisinde kadının konumu ve durumunu belirlemeye ihtiyaç vardır. Orhun Abideleri’nden destanlara ve Dede Korkut Hikâyelerine varıncaya dek kadın, edebî metnin kendine has dünyasında hep önemli ve değer atfedilen konumu ile karşımıza çıkar. Orhun Abideleri’nde geçen kadın, İslâmi dönemin aksine tek eşli evliliğin geçerli olduğu bir toplum yapısı içerisinde varlığını sürdürür. Toplum içinde erkek ile eşit hak ve görevlere sahip kadınlar edebî metnin dünyasına da yansır. Muharrem Ergin, Dede Korkut Hikâyeleri’nde geçen kadınların özelliklerine ilişkin şunları söyler: “(...) hiçbir zaman diğer bir kadın almak hatıra gelmez. Karısından çocuğu olmayanlar bile bunu düşünmezler. Kadınlara çok saygı

²⁷ A.g.e., s. 32.

²⁸ Şerif Aktaş, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, Akçağ Yay., Ankara, 1991, s. 11.

²⁹ Durali Yılmaz, Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 46.

³⁰ Jale Parla, Don Kişot’tan Bugüne Roman, İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 38.

³¹ René Wellek-Austin Warren, Edebiyat Teorisi (Çev: Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s. 70.

gösterilir. Gerekince, Begil'in karısının yaptığı gibi, kocalarına akıl öğretirler. (...) Kocalar karılarına sevgilim diye hitap ederler. Evin işlerine, ziyafetlere kadın nezaret eder. Çok kuvvetli bir ana sevgisi vardır. Babalar da çocuklarına çok düşkündürler. (...) Bey karılarının maiyetinde kırk ince belli kız bulunur. Ağır işleri hizmetçiler görürler. Karı kocanın karşılıklı davranış ve seslenişleri içtewn ve saygılıdır. Aile başkanı baba olmakla beraber bir koca baskısı yoktur. (...) Ana hakkı Tanrı hakkıdır.”³²

Divan edebiyatı dönemine gelindiğinde kadını köklü bir şiir geleneği içerisinde çeşitli mazmunlar vasıtasıyla ifade eden bir anlatım tarzı ortaya çıkar. Bu dönemde tüm hatları belli olan bir kadından çok kadının beden özelliklerine ilişkin derin anlamları olan mazmunlara rast geliriz. Parçalı anlatımların söz konusu olduğu bu şiirsel metinlerde belli bir kadın silüetine rastlanmaz. Mazmunların ifade ettiği biçimiyle kadına baktığımızda ortaya ucube nevinden bir şekil çıkar ki bu şekle de kadın nazarıyla bakmak hata olur. Cebeci, Osmanlı toplumunda kapalı ve cemiyet içerisine az çıkan kadının divan şiirinin geliştiği devirler boyunca merak konusu olduğunu kaydeder. Ulaşılması zor olduğundan dolayı çekiciliği artan kadın, bu dönemde idealize edilmiş yapısıyla farklı bir iklimde ilerler. Bu dönem metinlerinde kadın, bir aşk kaynağı olarak kendisini hissettirir. Mübalağalı bir özelliğe sahip olan divan şiiri söz konusu mübalağalı tavrını kadın güzelliği ve kadına olan aşk konusunda zirveye taşır. Divan şairinin aşkı, kadının maddî varlığından çok manevî güzelliği ve meziyetinden kaynaklanır. Böyle bir toplumda sevgilisini görmeden sevenler dahi mevcuttur. Bahsi geçen bu türden bir anlayış Türk kadınına müşahhas olmaktan çok mücerret bir yapıya büründürmüş, idealize edilmiş bir konuma yükseltmiştir. Öyle ki kadının vasıflandırılan her bir organı bir araya getirildiğinde idealizmin en uç noktasına kadar getirilen bu kadın, ortaya bambaşka özellikleri olan bir varlık olarak çıkar.³³ Divan şiirindeki güzel, sevgili gerçekte olması mümkün olmadığından bu duruma bir taklit nazarıyla bakmak yanlış olur. Divan şiirinde insanî olandan sıyrılmış ve estetik planda varolmuş bir ide olan sevgilinin adı yoktur. Divan şairleri üzerinde bütün güzellikleri bir arada toplayan ve varsayılan bir sevgilide olması gereken özellikleri anlatırlar.³⁴ Divan şiirinde sadece bir imaj ve figür olarak karşımıza çıkan kadın, herhangi eşya gibi bir figür özelliği taşıdığından mesneviler dışında kadının kişiliğine ilişkin bilgilere ulaşmak ve toplumdaki kadını görmek güçtür.³⁵

³² Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 27.

³³ Dilaver Cebeci, Divan Şiirinde Kadın, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2009, ss. 21-23.

³⁴ Füsun Altıok, *Türk Yazınında Kadın İmgesi*, Türk Toplumunda Kadın, Ankara, 1979, s. 318.

³⁵ Bahriye Çeri, *Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi*, Simurg Yay., İstanbul, 1996, s. 13.

Halk hikâyeleri ve Emin Nihat Beyin Müsâmeretnâmesi gibi öyküler eşliğinde bir geçiş ve hazırlık döneminden sonra Türk edebiyatı Batılı roman örnekleri ile karşılaşmış yerli roman ürünlerini vermeye başlar.

Tanpınar, bizde romanın gelişmeme sebeplerinden birini kadının cemiyet içerisinde olmayışı olarak gösterir. Hayatın kapalı ve tek taraflı oluşu kadınsız olan bu cemiyetin hayat tecrübesi bakımından da eksik olması anlamına gelmektedir.³⁶ Roman ve genel olarak edebiyat sanatı toplumda yer alan büyük değişimlerden etkilenir: *Edebiyat çoğu zaman hayatın içinde olan, bazen de bizzat hayatı idare eden bir sanat olma vasfını haizdir. Bizde, roman türünün meşruiyet kazanması, onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda yoğun şekilde yaşanan modernleşme sürecine bağlı olsa gerektir.*³⁷ Türkiye’de modern edebiyat Tanzimat ile birlikte ortaya çıkar. Tanzimat döneminde, edebiyatımızda Batı’dan alınan yeni türlerin ilk örnekleri verilirken aynı zamanda sonraki yılların edebiyat akımlarını oluşturacak olan yaklaşımlar da ilk defa bu dönemde görülmeye başlar. Tanzimat yazarları bir yeni edebî türlerde eserler verirlerken bir yandan da toplumsal ve siyasal mücadele içinde olduklarından dolayı Batı’dan öğrenerek aldıkları yeni türlere sosyal bir işlev de yüklemeyi ihmal etmezler. Bu yöntem özellikle Tanzimat’ın birinci dönem yazarları tarafından kullanılır. Yeni türler içerisinde bu amaca en uygun olanı hiç şüphesiz romandır. Roman, insanlarla ve dünyayla ilgisi olmayan, masalımsı bir hava içindeki eski formlar karşısında yeni bir çizgi oluşturur. Ancak bu dönemde edebiyatın özellikle toplumsal işlevi ön plana çıktığından romanlarda daha yüzeyde duran ancak okuyucuya birtakım mesajlar veren tipler işlenmiştir. Tanzimat romanı sosyal bir amaca hizmet ettiği gibi, edebî anlamda öncü bir görev üstlenir. Romanın kendi içindeki türlerinin ilk örnekleri bu dönemde doğar. Romanda ilk psikolojik öğeler, ilk iç konuşma tekniği gibi gelişmiş unsurlar çok kapsamlı olmasa da Tanzimat döneminde kullanılır. İlk natüralist roman, ilk köy romanı, ilk tarihsel roman bu dönemin ürünüdür.

Bütün Batılılaşma çabalarına rağmen roman, içerik olarak Tanzimat döneminde hâlâ Doğuya ait unsurlarla yüklüdür. Romanın kendine özgü bir tekniğe kavuşması ve hem teknik hem de içerik olarak gerçek Türk romanının doğuşu Servet-i Fünun ile gerçekleşir. Batı romanını iyi özümseyen Servet-i Fünuncular, romanlarında güçlü bir teknik kullanırlar. Tanzimat ile birlikte temeli atılan ve çerçevesi oluşturulan romanın içi Servet-i Fünuncular tarafından doldurulur. Servet-i Fünun romanında, yazarın kişiliği gizlenir, olayın akışı hızlanır, kurgu Batı’daki anlamıyla oturur, zenginlikler ve çelişkilerle dolu yeni bir tip doğar.

³⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergâh Yay., İstanbul, Eylül 2000, s. 62.

³⁷ İbrahim Şahin, *Türk Romanının Tarihi Gelişimi*, Türk Yurdu Türk Romanı Özel Sayısı, Cilt: 20, Sayı: 153-154, Mayıs-Haziran 2000, s. 49.

Batı ürünü olan romanın Servet-i Fünun ile birlikte kendi kaynaklarımız ve gerçekliğimiz içine oturduğu düşünülür. Edebiyat tarihimizde, modern Türk romanının öncüleri olarak Servet-i Fünun romancıları gösterilir.

Bugüne kadar Türk roman tarihi hep erkekler tarafından ve erkek bakış açısı ile incelenmiştir. Kadınları dikkate alan bir edebiyat tarihi henüz yazılmamıştır. Erkek yazarların eserleri incelenirken kadınlar genelde romanın teknik unsurları gibi ele alınmıştır. Kadın yazarlarla ilgili birkaç küçük antoloji, bazı çalışmalardaki kısa değinmeler ve dergi yazıları dışında kapsamlı bir çalışma yoktur. Konusunda uzman kabul edilen, kendilerini kabul ettirmiş olan edebiyat tarihçilerinin hazırladığı önemli edebiyat tarihlerinde kadın yazarlarımızın birçoğunun adı dahi anılmaz. Bunun iki olumsuz sonucu vardır: Birincisi, Türk romanında erkek yazarların erkek dikkati ile kadını nasıl anlattıkları ya da gerçek ve yaşayan bir kadını anlatıp anlatmadıklarının araştırılmamış olmasıdır. İkincisi, erkek egemen kültür içerisinde kalem faaliyetinde bulunan erkek yazarların yaşadığı dönemde kadınların yazar olarak nasıl bir yere sahip oldukları ve onların kendilerini nasıl anlattıkları araştırılmamıştır. Bu olumsuzluklar edebiyatımızın sonraki dönemleri için de geçerlidir. Peki, toplumun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınların içinde nasıl yer aldığını, hangi dikkatlerle işlendiğini bilmediğimiz bir türün, zenginlikleri ve çelişkileri yeterince yansıttığı, kendi kaynaklarımız ve gerçekliğimiz içine tam anlamıyla oturduğu rahatlıkla söylenebilir mi? Bu cümleler hiç kuşkusuz var olan bilgilerimize, edebiyat tarihlerinin bugüne kadar bize öğrettiklerine dayanarak söylenmiş cümlelerdir. Kadın açısından bakıldığında söz konusu ifadeleri rahatlıkla kullanma olanağımız yoktur. Çünkü şahıs kadrosu içerisinde romanın önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkan kadın, bu unsurlar açısından değerlendirilmediğinde incelemenin birtakım yönleri eksik kalacak ve sekteye uğrayacaktır.

Feminist edebiyat eleştirisi bu noktada edebiyat tarihimize yeni bir açılım getirebilecek yöntemlerden biridir. Feminist edebiyat eleştirisi ile ilgili homojen bir yaklaşım yoktur. Bu durum feminist bakış açısına göre doğaldır. Burada önemli olan, edebiyat tarihimizdeki eksikliğin görülmesi ve Türk edebiyatı tarihinin farklı bir bakış açısı ile ele alınıp yorumlanarak yeniden yazılması meselesidir. Edebiyat eleştirisinin genel kavram ve kuralları, üzerinde çalışılan metinlerin dönem edebiyatı ile ilişkileri, incelenen dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal koşulları göz ardı edilmeden, ama aynı zamanda belli bir disiplin içerisine sıkışıp kalmadan incelenebilir. Feminist edebiyat eleştirisinin bakışı ve tekniği kullanılarak gerçekleştirilebilecek böyle bir çalışmanın temel paradigması cinsiyet kategorisidir.

Toplumumuzda Tanzimat'tan beri yaşanan Batılılaşma sürecinde değişimden en çok etkilenen ve değişimi en çok yansıtan hiç şüphesiz kadınlar olmuşlardır. Kadınlar; toplumdaki statüleri, aile içindeki yerleri ve giyim kuşamlarıyla bir medeniyet dairesinden başka bir medeniyet dairesine geçen toplumumuzda neredeyse değişimin ölçüsü, göstergesi ve simgesi olmuşlardır. Türkiye'de kadın meselesi, Tanzimat'tan beri modernleşmeci bir zihniyetle ele alınmıştır. Kadın, toplumun geri kalmışlığında bir odak noktası olarak seçilip toplumun ilerlemesi için çözülmesi gereken bir mesele olarak görülmüştür. Batılı kadının geçirdiği değişimlere paralel olarak Batılı hemcinslerini taklit eden Türk kadını kendisini hızlı bir değişim ve gelişim ağının içinde bulur.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİZYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

BİRİNCİ BÖLÜM

I. FİZYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

Lady Montagu'nun Batılı bir kadın dikkati ile Osmanlı kadınının fizyolojik özelliklerine ilişkin yaptığı tespitler mühimdir: *“Yaşamımda hiçbir zaman bu kadar güzel saçlar görmedim. Bir hanımın başında, doğal hâlde yüz on örgü saydım. Ancak, burada bizdekinden daha fazla olarak her tür güzelliğin bulunduğunu kabul etmek gerekir. Güzol olmayan genç bir kadına rastlamak şaşılacak bir şeydir. Dünyanın en güzel tenine ve genel olarak iri siyah gözlere sahipler. İngiltere sarayının buradaki kadınlar kadar güzeli çıkarıp ortaya koyamayacağına inanın. Genellikle, kaşlarını kalemle çiziyorlar. Türk ve Yunan kadınları gözlerinin etrafını siyah bir boya ile çevirmektedirler. Bu, esmerliklerini çok fazla artırmaktadır. Bizim hanımlarımız bu gizemi bilselerdi, çoğunun çok sevineceğini düşünüyorum. Ancak bu, gün ışığında göze fazlasıyla çarpıyor. Tırnaklarını pembeye boyuyorlar: Bu işlemde bir güzellik bulamayacak derecede, bu moda alışamadığımı açıklıyorum.”*³⁸ Bu satırlarda Osmanlı kadını ile Batılı kadının karşılaştırılması neticesinde yerli kadın unsurunun güzelliğini oluşturan fizyolojik öğelerle bu öğelerin güzelliğini arttırıcı süs ve makyaj unsurlarının iç içe sergilendiği bir tablo ile karşılaşırız.

A. Uzuvarın Rengi Bakımından Kadınlar

1. Ten Rengi Bakımından Kadınlar

1.1. Esmer:

Anlatı esasına bağlı edebî metinlerden biri olan roman, içerisinde barındırdığı malzemenin çokluğu ve çeşitliliği açısından okuyucuya ve özellikle de araştırmacılara derin ve kapsamlı ipuçları vermesi bakımından önemli bir zemine sahiptir. Öyle ki, Tanzimat döneminin ilk örnekleri olan romanlarda kadınları ten renkleri bakımından sınıflamaya tâbi tuttuğumuzda ten rengi bakımından esmer olan kadınlara ait verilerin daha çok Ahmet Mithat Efendinin romanlarında yer aldığını görürüz.

Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanının kahramanlarından biri olan Trouville, çok esmer bir kadındır.³⁹ Yazarın “Dürdâne Hanım” romanında romanın ana

³⁸ Lady Montagu, Doğu Mektupları, (Çev: Murat Aykaç Erginöz), Ark Yay., İst., 2004, ss. 43-44.

³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 4.

kahramanı Ulviye Hanımın teni “*esmerce*”dir.⁴⁰ “Hüseyin Fellâh” romanının şahıs kadrosunu oluşturan kahramanlardan biri olan Şehlevend, romanda “*esmerce*” bir kız olarak tarif edilir.⁴¹ Mithat Efendinin “Felâton Bey İle Râkım Efendi” adlı romanında mürebbiye Madam Jozefino, yine esmer bir kadındır.⁴² “Dünyaya İkinci Geliş Yahut Sır İçinde Esrar” romanında hadım edilmiş bir Arap olan ve kadınısı özellikleri ile ortaya çıkan Babalı Arab (Mesut Ağa), koyu tenli, zenci gibi bir cilde sahip biri olarak tasvir edilir.⁴³ “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye) de bıyık ve sakal olmaması genellikle tüsüz olanların yüzlerinin derileri bu noksanlığın hükmünü kuvvetlendirecek kadar körpe bulunduğu hâlde, Acem Ali’nin cildinde aksine bir körpelik, tazelik görülür. Kendisi fazlasıyla esmerdir. Bu kadar esmer olmasa karakaşları ve kara gözleri insana bir kat daha hoş olabileceğini intibamı uyandırır. Zâten kadın olması hasebiyle teninde kıl yoktur.⁴⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında efemine bir tip olan ve alafranga bir şık özelliği ile karşımıza çıkan Şöhret Bey, romanda tence esmer biri olarak resmedilir.⁴⁵ Mustafa Reşid’in “Hayf” adlı eserinde roman kahramanı Elizabet, *esmerce bir kız* olarak resmedilir.⁴⁶

1.2. Beyaz:

Romanlarda yer alan kadın kahramanların ten renklerinin çoğunlukla beyaz oluşu dikkati çeker. Ahmet Mithat’ın “Paris’te Bir Türk” adlı romanında geçen Fatıma Çemsay, beyaz tenli bir kadındır.⁴⁷ Aynı romanda romanın şahıs kadrosunda yer alan Madame Garnold, beyaz tenli olarak tavsif edilir.⁴⁸ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Esmâ’nın teni “*kâğıt gibi beyaz*”dır.⁴⁹ Söz konusu romanda romanın başkahramanı Hasan Mellâh’ın gönül verdiği Cuzella’nın teni beyaz olarak belirtilmiştir.⁵⁰ “Dünyaya İkinci Geliş Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında romanın şahıs kadrosunu oluşturan kahramanlardan biri olan Nergis, beyaz tenlidir.⁵¹ Ahmet Mithat’ın

⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 64.

⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 138.

⁴² Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 28.

⁴³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 16.

⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, ss. 15-16.

⁴⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Şık, Pınar Yayınevi, Sinan Matbaası, İstanbul, 1964, s. 12.

⁴⁶ Mustafa Reşid, Hayf, Şirket-i Mertebiyeye Matbaası, İstanbul, 1304, s. 8.

⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 102.

⁴⁸ A.g.e., s. 118.

⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 295.

⁵⁰ A.g.e., s. 9.

⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

“Felâton Bey ile Râkım Efendi” romanında cariye Canan, beyaz tenli olarak ifade edilir.⁵² “Çengi” adlı romanda yer alan ve bir çengi olan Sünbül, beyaz tenli biri olarak karşımıza çıkar. Bu özelliği ile erkeklerin dikkatini çeker.⁵³ Ahmet Mithat’ın “Süleyman Muslî” adlı romanında Mariya Konstanse, tence beyaz bir kız olarak ifade edilmiştir.⁵⁴ Aynı romanda yer alan genç kızlardan biri olan Margerit, beyaz bir ten rengine sahip olmakla birlikte bir hastalığın izlerini taşıdığından dolayı soluk beyaz olarak nitelendirilir.⁵⁵

Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” adlı romanında romanın ana kahramanı olan Dilber, yaşadığı sefil hayat ve uzun yolculukların vermiş olduğu zorluğun tesiriyle uçuk renkli⁵⁶ olarak betimlenmiştir. Ayrıca romanda geçen “(...) o fildişinden dökülmüş gibi lekesiz, kusursuz kollarını gösteren ve safha-i şafak gibi pembe beyaz sine-i şeffafını(...)”⁵⁷ cümlelerinde onun ten özelliklerine ilişkin tasvirler buluruz. Dilber’in teni söz konusu romanda geçen “(...) ud çalan bir kızın beyaz atlas gibi şeffaf reng-i cemalinde (...)”⁵⁸ ifadesinden de anlaşılacağı üzere son derece beyaz olarak tavsif edilmiştir. Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında yer alan cariye Sırrı Cemâl’in “rengi pembemsi beyaz” yani açıktır.⁵⁹ Kocasının gönlünü bir fahişeye kaptırması ve eve gelmez olması üzerine rengi değişir.⁶⁰ Bu olayın sebep olduğu ruh hâli ve söz konusu ruh hâline uygun olarak yüreğinde yaşadığı çatışmalar Sırrı Cemâl’in dıştan görülebilen fizikî özelliklerine de yansır. Aynı romanda romanın ana kahramanı Zehra, beyaz sineli, beyaz kollu bir kız olarak tarif edilmiştir.⁶¹

Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tal’at ve Fitnat” romanında Fitnat Hanımın “rengi süt gibi bembeyaz”dır.⁶² Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Müzeyyen Hanımın ten rengi beyazdır.⁶³ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında romana adını veren kahramanı İffet, beyaz tenlidir.⁶⁴ Halit Ziya Uşaklıgil’in “Bir Ölünün Defteri” isimli romanında Nigâr’ın teni gül renklidir.⁶⁵ Yazarın “Nemide” adlı romanında Nemide,

⁵² Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 15.

⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 98.

⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 19.

⁵⁵ A.g.e., s. 141.

⁵⁶ Samipaşazâde Sezai, Sergüzeşt, 3. Baskı, Akçağ Yay., Ankara, 2000, s. 6.

⁵⁷ A.g.e., s. 48.

⁵⁸ A.g.e., ss. 104-105.

⁵⁹ Nabizâde Nâzım, Zehra, Akçağ Yay., Ankara, s. 37.

⁶⁰ A.g.e., s. 105.

⁶¹ A.g.e., s. 16.

⁶² Şemseddin Sami, Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 44.

⁶³ Mehmed Murad, Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, Akçağ Yay., Ankara, 1999, s. 118.

⁶⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, İffet, Beşinci Baskı, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 24.

⁶⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 72.

beyaz tenlidir.⁶⁶ Cildi şeffaftır. Öyle ki bu hâliyle o, “(...) *nemnâk bir yerde açmış sarı bir çiçeğe; yahud bir bahar bulutuna*” benzer.⁶⁷ Fatma Aliye Hanımın “Enîn” romanında Piraye, beyaz tenli olarak tavsif edilir.⁶⁸ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” romanının kahramanlarından biri olan Saffet Hanım, yine beyaz tenlidir.⁶⁹ Yine aynı romanda Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanım, beyaz tenli olmakla birlikte yaşlı olmasından dolayı pörsümüş bir cilde sahiptir.⁷⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Mürebbiye” isimli romanında mürebbiye Anjel’in teni pembe beyazdır.⁷¹ Teninin gümüşî bir güzelliği vardır.⁷² Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Parnas, “*yarı şeffafa benzeyen*”, “*beyaz*”, “*pürtaravet*”, “*nerm*”, “*lâtif*” bir vücuda sahiptir.⁷³

1.3. Siyah/Kara:

Tanzimat romanında daha çok güneyden gelen köle kökenli kadınların renklerinin siyah ya da kara oluşu dikkatleri çeker. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” isimli romanında Meryem Dudu, ten olarak romanda kara bir kadın olarak resmedilir..⁷⁴ Yine Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Talât ve Fitnat” adlı romanında bir Arap olan Taravet de tence esmer bir kadındır.

1.4. Kumral:

Ten renginin kumral oluşuna ilişkin verilere Hüseyin Rahmi’nin roman kahramanı Nedime’de rast geliriz. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” isimli romanında Nedime’nin teni sütlü kahverengindedir. Buğday tenli özelliği ile dikkat çeker.⁷⁵

⁶⁶ Halit Ziya Uşaklıgil, Nemide, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943, s. 8.

⁶⁷ A.g.e., s. 11.

⁶⁸ Fatma Aliye, Enîn, Karabet Matbaası, İstanbul, 1328, s. 5.

⁶⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Metres, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 15.

⁷⁰ A.g.e., s. 19.

⁷¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mürebbiye, 3. Baskı, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1954, s. 52.

⁷² A.g.e., s. 59.

⁷³ Gürpınar, Metres, s. 320.

⁷⁴ Gürpınar, Metres, s. 282.

⁷⁵ A.g.e., s. 51.

2. Göz Rengi Bakımından Kadınlar:

Göz, insanın iç dünyasının dışa açılan en önemli uzvudur. Böyle bakıldığında göz, dışa açılan bir penceredir. İçe ait olan pek çok şeyi hissetmemize ve kavramamıza vesile olan bir pencere. İçimizden geçen duygu ve düşünceleri gözlerimiz sayesinde dışa vururuz. Divan şiirinde göz, “*nergis, bâdem, sâhir, âhû, âhû-yı Çin, cādû, cādû-yı sihraz, katil, kahraman, meyhane-i naz, nîm mest-i hâb-ı naz, hûnî, âvâre kumru*”⁷⁶ vs. gibi olumlu ve olumsuz nitelermeleri bünyesinde taşır. Tanzimat romanında da romanın şahıs kadrosunu oluşturan kadın kahramanların göz özelliklerine ilişkin bilgilere rastlarız.

Beynin verdiği mesajı gözden anlamak mümkündür. Bu nedenle kalbin aynası olarak nitelenen göz, duyguları göstermede ve karakterleri hakkında bilgi sahibi olmada etkili ve önemli bir araçtır. Korku anında gözbebeklerinin küçülmesi, sevgi ve aşk hâlinde büyümesi bu düşünceyi destekler mahiyettedir.⁷⁷

2.1. Ela Gözlü:

Romanlarda yer yer elâ gözlü kadınlara rastlamak mümkündür. Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında yer alan Esmâ, Çerkeslere has biraz çukur fakat son derece güzel elâ gözlere sahiptir.⁷⁸ Ahmet Mithat’ın “Paris’te Bir Türk” adlı romanındaki Catherine, baygın bakışları olan bir kızdır⁷⁹ ve elâ gözlü olarak tarif edilmiştir.⁸⁰ “Süleyman Muslî” romanında geçen Margerit, elâ gözlü olmakla birlikte bir hastalığın izlerini taşıyan bu gözler baygın bir elâ renge bürünmüştür.⁸¹ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra’nın gözleri maviye dönük, büyük ve elâdır.⁸² Hüseyin Rahmi Beyin “Şık” adlı romanında Adel’in gözleri elâ renktedir.⁸³ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Metres” adlı romanda Saffet Hanımın gözleri elâdır.⁸⁴ Romanda şahıs kadrosu içerisinde önemli bir yeri olan Madam Parnas’ın gözleri elâ renktedir.⁸⁵ Baygın, mahmur bir bakışı vardır.⁸⁶ Aynı yazarın “İffet” isimli romanında İffet’in gözleri sarı elâ,

⁷⁶ Ağâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1984, s. 493.

⁷⁷ Ercan Kaşıkçı, „Ah Şu Kadınlar, Epsilon Yay., Mart , 2004 , ss. 133-135.

⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 20.

⁸⁰ A.g.e., s. 121.

⁸¹ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 141.

⁸² Mehmed Murad, a.g.e., s. 28.

⁸³ Gürpınar, Şık, s. 63.

⁸⁴ Gürpınar, Metres, s. 21.

⁸⁵ A.g.e., s. 73.

⁸⁶ A.g.e., s. 117.

dalgın ve süzgündür. Güzel gözlere sahiptir.⁸⁷ Fakat hayata küskün bakan bu gözler ağlamaktan kıpkırmızı olmuştur. Baygın bakan gözlerinin altında umutsuzluk ve bezginliğin izi olan “*mavimtrak hafif siyahlıklar*” dikkati çeker.⁸⁸

2.2. Siyah/Kara Gözlü:

Ahmet Mithat’ın romanlarında romanın şahıs kadrosunu oluşturan kadın kahramanlar daha çok gözlerinin siyah renkli oluşu ile dikkat çekerler. Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı uzun hikâyesinde geçen ve bir yeniçeri eşi olan Ayşe Dudunun gözleri doğuştan sürmelidir.⁸⁹ Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Hüveyda Hanımın “*şahane*” olarak addedilebilecek olan gözleri yüzünde en dikkati çeken azalarının başında gelir.⁹⁰ “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan, kara gözlüdür. Baygın bakışları vardır.⁹¹ Ahmet Mithat’ın “Hüseyin Fellâh” adlı romanında yer alan Şehlevend, kara gözlüdür.⁹² Romancının “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” ında Cuzella, iri, siyah gözlere sahiptir.⁹³ Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” adlı romanında romanın ana kahramanı Acem Ali Bey (Ulviye) in gözleri karadır. Romanda Ulviye’nin gözleri şu şekilde anlatılır: “(...) *bu kadar güzel kara kaş ve kara göz bir kat daha beyaz tenlerde, pek nâdir olarak esmer olanların cümle hasayisinden bulunduğundan, bu nev’i gözlerin en güzelleri Ali’de bulunması, tenindeki esmerliği dahi ziynetlendirirdi.*”⁹⁴ Mithat Efendinin “Kafkas” isimli romanında Katerina, “güzel” ve “baygın” gözlere sahiptir.⁹⁵ Aynı romanda Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanım, “*kara ve kudretten sürmeli*” şeklinde tavsif edilir.⁹⁶

Samipaşazâde Sezai Beyin “Sergüzeşt” adlı romanında Dilber’in ilk satıldığı evdeki hanımının göz rengi siyahtır.⁹⁷ Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” romanının başkahramanı Dilber’in göz rengi de siyahtır. Romanda “(...) *hele o siyah gözlerde pertev-i zekâ bir letâfet-i nâmütenâhi gösterirdi. Bir dest-i üstadâne ile hutût-ı mütenâsibesi çekilmiş fakat rengi verilmemiş bir tasvirdi.*”⁹⁸ sözleri gözlerinden fişkırان zekâyı ve letâfeti gözler önüne serer.

⁸⁷ Gürpınar, İffet, s. 24.

⁸⁸ A.g.e., s. 5.

⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942, s. 27.

⁹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 49.

⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, ss. 16-17.

⁹² Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

⁹³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 81.

⁹⁶ A.g.e., s. 112.

⁹⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 11.

⁹⁸ A.g.e., s. 6.

Bu göz, usta bir el tarafından sınırları çizilmiş; fakat siyah olması itibariyle renklendirilmemiş bir tasvirle betimlenir. Gözlerinin altı yorgunluktan ve bakımsızlıktan siyah hâleler ile çevrilidir ve bakışlarında özgür olamamanın verdiği derin bir hüznün kendisini hissettirir. Romadaki şu cümleler belirtilen hususları destekler mahiyettedir: “(...) gözlerinin etrafı ince bir siyâh daire ile çevrilmiş, nazarında kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra semaya bakışını andırır surette hafî bir hüznün ve teessür meşhud idi.”⁹⁹ Ayrıca söz konusu romanda geçen ve Dilber’in gözlerine ilişkin olan bir başka özellik de gözlerinin büyük olmasıdır.¹⁰⁰ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Salih Efendinin zevcesi Müzeyyen Hanımın gözleri ufaktır. Aynı zamanda Müzeyyen Hanımın doğumdan yeni çıkmış olmasından dolayı romanda bu gözler biraz fersiz olarak ifade edilmiştir.¹⁰¹ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” adlı romanında Sabiha Hanım, siyah gözlüdür.¹⁰² Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” isimli romanında romanın ana kahramanı Fitnat Hanımın “gözleri simsiyah”tır.¹⁰³

Hüseyin Rahmi Beyin “Bir Muadele-i Sevda” isimli romanındaki kadın kahramanlardan biri olan Nazire Hanım, “siyah kehribâ gibi kara, parlak çekme gözler” e sahiptir.¹⁰⁴ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” sinde Nezahat Hanımın gözleri çukurdur.¹⁰⁵ Gürpınar’ın “Şık” adlı romanının alafranga bir tip olan Şöhret Beyin gözleri ufacık, siyah ve olması gerekenden daha da çukurdadır.¹⁰⁶ Gürpınar’ın “Bir Muadele-i Sevda” romanında hayat kadınlarının saçları sarı olmakla beraber aksine gözleri siyahtır ve o gözleri daha belirgin hâle getirmek için kuyruklu çizgiler çekilmiştir.¹⁰⁷ Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” adlı romanında Lamia, siyah gözlüdür. Gözleri karşısındaki erkeği büyüleyecek bir cazibeye sahiptir.¹⁰⁸ Nabızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında romanın kadın kahramanlarından olan Uranî’nin gözleri iri ve karadır. Gözlerinden zekâ pırıltıları saçılmaktadır.¹⁰⁹

⁹⁹ A.g.e., s. 6.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 114.

¹⁰¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 115.

¹⁰² A.g.e., s. 64.

¹⁰³ Şemseddin Sami, a.g.e, s. 44.

¹⁰⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, Hilmi Kitabevi, Gün Basımevi, İstanbul, s. 120.

¹⁰⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

¹⁰⁶ Gürpınar, Şık, s. 12.

¹⁰⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 57.

¹⁰⁸ Halit ZiyaUşaklıgil, Mai ve Siyah, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1938, s. 180.

¹⁰⁹ Nabızâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

2.3. Kahverengi Gözlü:

Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanında romanda yer alan kadın kahramanlardan biri olan Fatıma Şemsey, kahverengi gözlüdür.¹¹⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında yer alan Nazlı’nın “*her biri ateş gibi parlayan*” gözleri vardır.¹¹¹ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında İffet’in annesinin bakışları hastalığından dolayı âdetâ ölümünün yaklaştığını haber verir gibi donuktur. Çektiği ızdırabın tesiriyle ölümü arzulayan acılı hâli gözlerine yansır.¹¹² Hüseyin Rahmi’nin “Mutallaka” isimli romanında Âkile Hanım, eşi Mail Beyin deyiimiyle güzel gözlere sahiptir.¹¹³ Aynı yazarın “Metres” romanında halayık Nedime, “*sürmeli, ceylân gözlü*” olarak tarif edilmiştir.¹¹⁴ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında yer alan bir diğer kadın kahraman Madam Krike, miyoptur.¹¹⁵ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” sinde Melâhat Hanımın çukur gözleri vardır.¹¹⁶ “Mürebbiye” romanında Anjel, uzun kirpiklerle çevrili açık kestane renginde gözlere sahiptir. “*(...) gözlerini istediği vakit o kadar süzer o kadar yayıltır ki bu kalb yakıcı bakışlara hedef olup da kendinden geçme derecesinde bir şeyler hissetmemek mümkün olmaz.*”¹¹⁷ Erkeklerin gönlünü çelen “*baygın gözler*” e sahiptir.¹¹⁸ Recâizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanımın gözleri belirgin bir şekilde koyu sarı renktedir.¹¹⁹ Bakışları insanı etkileyecek kadar derindir: “*(...) O bakışta bilmem ne hiddet vardı ki dikilip durduğu vakit taallûk ettiği gözlerden bir Barika-i seyyale gibi nüfuz ederek tâ cangâha vâsıl olur ve sûz-ü tâb-ı harikilâdesi karşısında yürekleri tir tir titretirdi.*”¹²⁰ Uşaklıgil’in “Nemide” adlı romanında yer alan kadın kahramanlardan biri olan Nahid’in gözleri koyu kestanedir.¹²¹ İri gözleri vardır.¹²²

¹¹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 102.

¹¹¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

¹¹² Gürpınar, İffet, s. 25.

¹¹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Mutallâka, Hilmi Kitabevi, Marifet Matbaası, İstanbul, s. 19.

¹¹⁴ Gürpınar, Metres, s. 153.

¹¹⁵ A.g.e., s. 56.

¹¹⁶ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

¹¹⁷ A.g.e., s. 52.

¹¹⁸ A.g.e., s. 53.

¹¹⁹ Recâizâde Mahmut Ekrem, Araba Sevdası, Kanaat Kitabevi, Kenan Basımevi, İstanbul, 1940, s. 23.

¹²⁰ A.g.e., s. 24.

¹²¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 54.

¹²² A.g.e., s. 71.

2.4. Yeşil Gözlü:

Romanlarda yer alan kadın kahramanlarda yeşil göz ile siyah ve kahverengi olanlara nazaran çok karşılaşılamasa da yine de yer yer roman kahramanlarının yeşil gözlü olanlarına rast gelinir. Ahmet Mithat Efendinin “Karı Koca Masalı” adlı romanında Mahcemal Hanımın göz rengi yeşildir. Ancak çirkin olan suratına da bu yeşil gözler bir güzellik arz etmez.¹²³ Halit Ziya Uşaklıgil’in “Nemide” adlı romanında Şevket Beyin eşi ve Nemide’nin annesi olan Na’ime Hanım, insanı cezbeden koyu yeşil gözlere sahiptir.¹²⁴

2.5. Mavi Gözlü:

Romanlarda geçen kadın kahramanların genelde yabancı milletlere mensup olanları mavi gözlü olmakla birlikte yerli kadınların bazılarının da gözlerinin mavi olduğu görülür. Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanımın göz rengi mavidir.¹²⁵ “Metres” adlı romanda Firuze Hanımın yalnızca gözleri onun boyalı olan yüzünde kendisini ele vermektedir. Birer “firûze parçası” nı andıran bu gözler mavi renktedir. Etrafı yoğun çizgilerle kaplıdır. Göz kapakları buruşuktur. Gözleri iri ve yaşlı olmasına rağmen hâlâ güzeldir. Kalemle çevrelenerek daha da belirginleştirilmiştir.¹²⁶ Uşaklıgil’in “Nemide” adlı romanında Şevket Beyin eşi ve Nemide’nin annesi olan Na’ime Hanım, insanı cezbeden koyu yeşil gözlere sahiptir.¹²⁷ Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Râkım Efendinin ders verdiği genç kızlardan olan Can ve Margrit’in “*masmavi gözler*” i vardır.¹²⁸ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında bir mimar kızı olan Antuvanet’in mavi gözleri vardır.¹²⁹ Halit Ziya Uşaklıgil’in “Nemide” romanının kahramanı Nemide, mavi gözlüdür.¹³⁰ Kumral kıvrıkcık kirpiklerle çevrilmiş koyu mavi gözleri derinliklerine inilmesi mümkün olmayan bir semayı andırır.¹³¹ Rezaizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanında Perîveş Hanıma refâkat eden kadının gözleri mavidir.¹³² Ahmet Mithat’ın “Kafkas” romanında yer alan ve Gürcü neslinden gelen Katerina dö Branoviç, mavi gözlü bir

¹²³ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, Altan Matbaacılık, Kasım 1999, s. 83.

¹²⁴ Uşaklıgil, Nemide, s. 16.

¹²⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 23.

¹²⁶ Gürpınar, Metres, s. 18-19.

¹²⁷ Uşaklıgil, Nemide, s. 16.

¹²⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 20.

¹²⁹ Gürpınar, İffet, s. 92.

¹³⁰ Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

¹³¹ A.g.e., s. 11.

¹³² Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

genç kızdır.¹³³ Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında romana adını veren ve romanın ana kahramanı olan Lorans, mavi gözlüdür.¹³⁴ Ahmet Rasim'in

3. Saç Rengi Bakımından Kadınlar:

Divan Edebiyatında "sünbül, duhan, siyah çenber, dūd-ı micmer, ejder, yılan, âşufte-i serderhevâ, lâm, misk-i Rumî"¹³⁵ gibi anlamlar ile yer alan saç, sevgilinin âşğın gönlünü fethetmek ve onu perişan etmek maksadıyla kullanıldığı en önemli parçasıdır. Âşık, sevgilinin saçının tellerine takılarak ona ulaşmak için çektiği eziyetten zevk alır.

Kadın için önemli bir güzellik unsuru olan saçın, sadece uzunluk ve kısalığı değil, şekli ve modeli de kadının karakteri hakkında ipuçları verir. Kişiyi kadınsı bir özellik katan uzun saç, kısaldıkça daha otoriter bir hava verir. Kadınların birbirleri ile olan kavgalarında deyimlere konu olan saç, kadının fedâkârlığını anlatmak için de kullandığı uzuvlarının başında gelir. "Saçını süpürge etmek" deyimini bu yolda söylenmiş bir deyim olarak yerini alır. Saçıyla oynamaktan keyif alan kadın, saçlarıyla ilgilenmeyi, saçlarını süslemeyi, taramayı, bakım yapmayı kendisi için bir şölen olarak görür. Bu tür özellikler kadınsı hareketleri ön plana çıkaran feminen tavırlar olarak düşünülebilir. Kadınların saçlarını savurma hareketi beden dilinde flört mesajı verme anlamı taşır. Kadınlar saçlarının saçlarının şekline ve rengine göre karakterlerini ve yaşam karşısındaki duruşlarını ortaya koymaya çalışırlar.¹³⁶

3.1. Siyah Saçlı Kadınlar:

Romanlarda kadınların bazılarının saçlarının siyah olduğu dikkati çeker. Söz konusu bu siyahlık bazen doğuştan bazen de saçlarını boyatmalarından kaynaklanır. Ahmet Mithat Efendinin "Karı Koca Masalı" adlı romanında Mahcemal Hanımın saçları seyrek. Seyrek olan bu saçlar alınının çukurlarını örtmekte yetersiz kalır.¹³⁷ "Paris'te Bir Türk" adlı romanda gayr-i müslim kadınlardan biri olan Madame Hyrienne, esmer bir kadındır.¹³⁸ Nâbızâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında romanın en önemli kadınlarından biri olan Zehra, kara saçlıdır.¹³⁹ Romanda geçen ve Zehra kadar önemli bir fonksiyonu üstlenmiş eolan kadın

¹³³ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

¹³⁴ Mustafa Reşid, Lorans, Enver Efendi Matbaası, İstanbul, 1310, s. 31.

¹³⁵ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 497.

¹³⁶ Kaşıkçı, a.g.e., ss. 128-131.

¹³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 83.

¹³⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 118.

¹³⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 73.

kahramanlardan Sırrı Cemâl'in saçları kuru karadır.¹⁴⁰ Üzüntüden saçları dökülür.¹⁴¹ Ahmet Mithat'ın "Dürdâne Hanım" adlı romanında Ulviye Hanım, esmer bir kadındır.¹⁴² Uşaklıgil'in "Bir Ölünün Defteri" adlı hikâyesinde hikâyenin anlatıcısı ve başkahramanı konumunda olan "ben" in halası siyah saçlıdır ve saçları yüzüne bir hoşluk kazandırmaktadır.¹⁴³ Ahmet Mithat Efendinin "Hüseyin Fellâh" adlı romanında yer alan Şehlevend, kara saçlıdır.¹⁴⁴ Samipaşazâde Sezai'nin "Sergüzeşt" inde Dilber'in ilk hanımı esmer bir kadın olarak tarif edilir.¹⁴⁵ Dilber'in saçları bakımsızlıktan seyrek¹⁴⁶ tir. Romanda geçen "(...) omzunun üzerine, vücudunun çıplak yerlerine, arkasına dağılık surette dökülmüş koyu siyah saçları olan başını (...)"¹⁴⁷ cümlelerinden Dilber'in uzun, koyu siyah saçlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Gürpınar'ın "Metres" romanında Meryem Dudu, saçlarını boyar.¹⁴⁸ Meryem Dudu, çarşafını rahat bağlamak için ilâve yaptığı saçlarına üstten bir topuz şekli vermiştir.¹⁴⁹ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra'nın saçları "kömür gibi siyah" tır. Saçları her zaman alay konusu olmuştur Zehra'nın. Saçlarını örüp toplu tutmak gibi bir derdi olmadığından dolayı annesinden sürekli azar işitir. Saçı her zaman vaktinde yıkandığı için temizdir; ancak toplu olmayıp saçak gibi döküldüğünden hayvanları sevmek için eğildiğinde uzunluğundan dolayı yere sürünür ve süprüntüleri toplar. Mansur'un saçlarına yönelik aşağılayıcı sözleri üzerine Zehra'nın saçlarını bir daha annesi ve dadısından başka kimse çözükmü görmez. Saçlarını düzenli olarak örüp derse gitmeye başlar; ancak bir kere saç yüzünden arkadaşlarının dillerine dolandığından bu konuda sürekli onların alaylarına maruz kalır.¹⁵⁰ Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" adlı romanında Lâmia'nın taranmamış, koştukça rüzgârda savrulan uzun saçları vardır.¹⁵¹ Siyah, kıvırcık saçlıdır.¹⁵² Saçları gürdür.¹⁵³ "Nemide" romanında Nâ'il'in teyzesinin kızı Nahid, uzun siyah saçlıdır.¹⁵⁴

¹⁴⁰ A.g.e., s. 37.

¹⁴¹ A.g.e., s. 105.

¹⁴² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 85.

¹⁴³ Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, s. 25.

¹⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

¹⁴⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 10.

¹⁴⁶ A.g.e., s. 6.

¹⁴⁷ A.g.e., s. 48.

¹⁴⁸ Gürpınar, Metres, s. 55.

¹⁴⁹ A.g.e., s. 201.

¹⁵⁰ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 28-29.

¹⁵¹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 50.

¹⁵² A.g.e., s. 107.

¹⁵³ A.g.e., s. 185.

¹⁵⁴ Uşaklıgil, Nemide., s. 54.

3.2. Sarı Saçlı Kadınlar:

Romanlarda sarı saçlı olma durumu hem gayr-i müslim kadınlarda hem de yerli kadınlarda görülen bir özellik olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Bedia'nın saçları sırma ve ipekten yapılmış hissini uyandırır. Saçlarını kabartıp altın bir çelenk görünümü verip ensesine indirmiş ve bir çıkıntı ile biraz yukarıya toplayıp ilişirmiştir. Saçları gür ve sarıdır. Saçlarının üzerine örttüğü şeffaf örtü ona farklı bir letâfet kazandırmıştır.¹⁵⁵ Bazen saçlarını ensesinin üzerinde yarı toplu yarı açık bir biçimde bırakır.¹⁵⁶ "Metres" romanında Firuze Hanımın saçları lepiskaya boyanmış ve yün gibi kabartılmıştır.¹⁵⁷ Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" adlı romanında Esmâ'nın "*lepiska*" gibi saçları vardır.¹⁵⁸ "Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Alman milletine mensup olan Can ve Margrit, "*beyaza yakın açık lepiska saçlar*" a sahiptir.¹⁵⁹ Deniz gezisine çıkarken saçları toplayıp kuru kuruya tarar ve omuzları üzerine bırakırlar.¹⁶⁰ "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım'ın saçları taktığı başörtüsünün inceliğinden anlaşıldığı kadarıyla açık sarıdır.¹⁶¹ Aynı romanda Müzeyyen Hanım, on sekiz yaşında dizlerine kadar uzanan, gür ve sarı saçları ile dikkat çekicidir.¹⁶² Romanda belirtildiği üzere Sabiha Hanım, saçlarına gül takmıştır.¹⁶³

Hüseyin Rahmi'nin "Şık" adlı romanında Matmazel Adel, sırma gibi güzel sarı saçlara sahiptir.¹⁶⁴ Saçları lüle lüledir.¹⁶⁵ Halit Ziya'nın "Bir Ölünün Defteri" adlı romanının kadın kahramanı olan Nigâr, dağınık sarı saçlıdır.¹⁶⁶ Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında Nemide sarı saçlıdır.¹⁶⁷ Saçlarını dadısına taratıp örtmeden iki yanından tokalarla kaldırır ve arkasını bağlamadan açık bırakır.¹⁶⁸ Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" romanında Perîveş Hanım, sarışındır. Saçları oldukça açık, doğal bir sarıdır.¹⁶⁹ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında baharın gelmesi ile birlikte mesire yerlerinde boy gösteren hayat kadınlarının saçları "*(...) düğün zerdesi renginde lepiskaya boyanmış*

¹⁵⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 86.

¹⁵⁶ A.g.e., s. 147.

¹⁵⁷ Gürpınar, Metres, ss. 18-19.

¹⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 295.

¹⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 20.

¹⁶⁰ A.g.e., s. 33.

¹⁶¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

¹⁶² A.g.e., s. 118.

¹⁶³ A.g.e., s. 125.

¹⁶⁴ Gürpınar, Şık, s. 55.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 63.

¹⁶⁶ Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, s. 72.

¹⁶⁷ Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 52.

¹⁶⁹ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

saçları yaşmaktan kıvrır kıvrır dışarı fırlamış” sözleriyle ifade edilir.¹⁷⁰ Zerde ihtiva ettiği safrandan ötürü sarı renkli bir yiyecektir. Burada söz konusu kelime ile kadınların sarışın olduklarına vurgu yapılır. Fakat bu, yapay bir sarışınlıktır. Romanın bir yerinde başka kadınlardan bahsedilirken kadınların saçları “*simin*” sıfatı ile nitelenmiş ve gür olduğu ifade edilmiştir.¹⁷¹ “Metres” romanında Matmazel Parnas, sarı saçlı bir “âfet”tir.¹⁷² Sırma saçlıdır.¹⁷³ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanının kahramanı Uranî’nin saçları giydiği kıyafet üzerinde “*perişan*” yani dağınık olarak betimlenir.¹⁷⁴ Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında yer alan Katerina dö Branoviç, romanda “*gayet açık lepiska saçlı*” olarak nitelendirilmiştir.¹⁷⁵ Ahmet Mithat’ın “Taaffüf” adlı romanında roman kahramanı Sâniha Hanım, kuru bir şekilde taranmış, güzel, uzun, sarı saçlara sahiptir.¹⁷⁶

3.3. Ak Saçlı Kadınlar:

Saçın beyaz oluşu ya da beyazlaması genellikle yaşlılıkla doğru orantılı olan bir durumdur. Tanzimat romanında yer alan kadın kahramanların belli bir yaşa ve olgunluğa ulaşmış olanları ak saçlıdır. Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” adlı romanında Dilber’in bir müddet yanlarına sığındığı okul arkadaşı Lâtife Hanımın büyük annesinin saçları beyaz ve uçları kınalıdır.¹⁷⁷ Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Hacıbaba’nın analığı olan Emine Kadın, bembeyaz saçlıdır.¹⁷⁸ Aynı romanında yer alan Dadı Kalfa, beyaz saçlıdır ve tarayınca yaşlılıktan saçları dökülmektedir.¹⁷⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Mürebbiye” adlı romanında Kâhya Kadın Eda Hanımın saçları “*kedi kuyruğu*” şeklinde betimlenir.¹⁸⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” isimli romanında yer alan ve Kaplan Beyin annesi olan Şirinşah Hanım, uzun ve dağınık saçlara sahiptir. *Böbrekleri hizasından aşağıya inmiş gitmiş* olan bu saçlar onun gösterişinin artmasına ve daha da güzel görünmesine zemin hazırlar.¹⁸¹

¹⁷⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 56.

¹⁷¹ A.g.e., s. 59.

¹⁷² Gürpınar, Metres, s. 73.

¹⁷³ A.g.e., s. 117.

¹⁷⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 86.

¹⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

¹⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, Taaffüf, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 12.

¹⁷⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 25.

¹⁷⁸ A.g.e., s. 42.

¹⁷⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 8.

¹⁸⁰ Gürpınar, a.g.e., s. 51.

¹⁸¹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 112.

3.4. Kumral Saçlı Kadınlar:

Tanzimat romanının şahıs kadrosunu oluşturan kadınların birçoğu saç rengi bakımından kumraldır. Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanında romanın kadın karakterlerinden birisi olan Fatıma Çemsay, kumral saçlıdır.¹⁸² Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Saffet Hanımın saçları “gümrah kumral” ve uzundur.¹⁸³ Saffet Hanım, alnından şakaklarına kadar dağılan sık, gür, lüle lüle saçlara sahiptir.¹⁸⁴ Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” isimli romanında geçen Nergis, uzun, gür kumral saçlıdır.¹⁸⁵ “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Cuzella, koyu kumral renkli ve gür saçlara sahiptir. Saçlarını ıslatmadan tarar ve giydiği kıyafete uygun renkte olan bir kurdela ile orta yerinden bağlayıp arka tarafını tel tel bırakır.¹⁸⁶ “Hüseyin Fellâh” romanının kahramanı olan Şehlevend’in saçları romanın başında pislikten birbirine girmiş bir hâldedir.¹⁸⁷ Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanında geçen Poliny, saçlarını omuzlarından aşağı doğru salar.¹⁸⁸ “Çengi” romanında eskiden saçlarını sade bir biçimde toplayan Melek Hanım, içinde aşk duygusunun sebep olduğu kıpırdanışlar sezdiğinde daha zarif ve işveli bağlamaya başlar. Onun bu işi yaparken muntazam olup olmadığını kontrol etmesi için ikinci bir göze ihtiyacı vardır. Bu göz aynadır. Ayna karşısında kendisini saatlerce süzüp kendisine hariçten bakan bu göz vasıtasıyla eksik yönlerini düzeltme imkânı bulur.¹⁸⁹ Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” adlı romanında roman kahramanı Fitnat Hanımın “örme saçları, arkasından beline dek uzanmış” tır.¹⁹⁰

Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Zehra, “saçlarını külfetsizce bir deste-i perişan hâlinde toplamış, arkasına doğru atıvermiş” tir.¹⁹¹ Gürpınar’ın “İffet” adlı romanında İffet’in giydiği carın altından dışarı çıkan saçları lüle lüledir ve “bir gül bahçesinin şafağında kurutulmuş gülleri” andırır.¹⁹² Bu saçlar: “(...) ressamalara fırçalarını ellerinden düşürtecek, ozanların şaşkınlıktan soluklarını durduracak bir tatlılıkla sol şakak ve yanağın üstünden yolunu yitirmiş bir sevda, ya da aşk kesilmiş bir gönülden çıkan ateşli bir ah gibi gümüş

¹⁸² Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 102.

¹⁸³ Gürpınar, Metres, s. 21.

¹⁸⁴ A.g.e., s. 177.

¹⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

¹⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 23.

¹⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 196.

¹⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 71-72.

¹⁹⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

¹⁹¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 16.

¹⁹² Gürpınar, İffet, s. 24.

gerdanına uzanıp gitmişti.”¹⁹³ İffet’in okul sıralarındaki arkadaşı Antuvanet, kumral saçlıdır.¹⁹⁴ Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” adlı romanında İkbâl’in açık kestane gür saçları vardır.¹⁹⁵ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” romanında yer alan Madam Krike’nin kumral saçları yarı yarıya ağarmıştır.¹⁹⁶ “Mürebbiye” romanında Anjel, kumral saçlıdır. Saçlarını Fransızlara has olan bir ustalıkla tepesinde toplar.¹⁹⁷ Saçları kıvırcıktır.¹⁹⁸ Romanda saçlarının cezbedici güzelliği şu şekilde ifade edilir: “(...) Onu haklı bulduğunu anlatmak için ara sıra başını salladıkça ensesinden başına doğru kaldırdığı saçlardan ayrılmış kısa, kıvırcık altın tellerin, atlasları imrendirecek kadar güzel olan cildinin üzerine düştüğünü görmek, bizim üç aşıkı nerede bulduklarını unutturacak kadar heyecanlara düşürüyordu.”¹⁹⁹ Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Margerit’in saçları açık kumral renktedir.²⁰⁰ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans’ın saçları kumral olarak ifade edilmiştir.²⁰¹ Saçlarını giydiği kıyafete uygun olarak dağınık bir vaziyette arkasına doğru salar.²⁰²

3.5. Kızıl Saçlı Kadınlar:

Romanlarda kızıl saçlı olma sık rastlanan bir özellik olmayıp kızıl saçlı olan kadın kahramana sadece bir romanda rastlanır. Ancak bu saç rengi doğal olmayıp boyadan ibarettir. Hüseyin Rahmî’nin “Metres” adlı romanında Halayık Karanfil’in saçları kırmızı boyalıdır.²⁰³

¹⁹³ A.g.e., ss. 24-25.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 92.

¹⁹⁵ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 151.

¹⁹⁶ Gürpınar, Metres, s. 56.

¹⁹⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

¹⁹⁸ A.g.e., s. 151.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 151.

²⁰⁰ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 141.

²⁰¹ Mustafa Reşid, Lorans, s. 31.

²⁰² A.g.e., s. 32.

²⁰³ Gürpınar, Metres, s. 100.

B. Uzuvarın Biçimi Bakımından Kadınlar:

Birtakım kültürlerde bütün parçaların toplamı olarak kabul edilen beden, bazı kültürlerde de ruh veya zihnin temel unsur olduğu karmaşık bir varlık olarak algılanır: “Müslümanlaşmış dünyada Roma-İslam geleneğine göre yazılan ve tensel veya “arzu eden ruhun” (Arapça *en-nefsü'l-şehveniyye*; Osmanlıca *nefs-i şehvî*) varlığını kabul eden tıp risaleleri, ruhu bedenden ayrı tutmuyordu. Bedenin element yapısından (ateş, hava, su, toprak) doğan ve salgısal dengesini yansıtan ruha cinsel nitelikler ve libidodan kaynaklanan dürtüler yüklenmişti. Böylece beden ilâhi güçle atanmış ruh tarafından değil, kendisini oluşturan maddeler yoluyla güçlü veya zayıf cinsel dürtülere, erkeksi veya kadınsı, aktif veya pasif, etkileyen veya etkilenen cinsel yapıya sahip oluyordu.²⁰⁴ Böyle bir düşünce biçimi bedeni dış dünyadan bağımsız ve kendisini oluşturan öğelerden farklı, kendi başına özerk olan bir birim olarak görmek istemez. Varoluş zincirini tamamlayan küçük bir halka olan beden, evreni, elementlerini, bunları temsil eden salgıları, bu salgılar tarafından yönetilen insan organlarını, bunların oluşturduğu kan ve meni şeklinde uzayan zinciri ve benzerlerini kapsayan daha büyük bir sistemin tamamlayıcı parçasıdır.²⁰⁵

Bedeni ve bedenini karakterini oluşturan elementlerin dış görünüşü biçimlendirme konusunda pay sahibi oluşu bedenini şekli ile karakteri arasındaki bağları açıkça göstermesi bakımından mühimdir. Zirâ söz konusu bu bağ bizi *kişinin dış görünümünden yola çıkarak salgısal yapısını ve karakterini öğrenmenin yollarını* göstermesi bakımından ikinci olarak da aynı etnik gruba sahip insanların genelde benzer özelliklere sahip olmaları farklı etnik grupların ve ırkların *ortak salgısal dengelere dolayısıyla ortak cinsel karakter özelliklerine* sahip olduğunu göstermesi açısından mühim sonuçlara ulaşmamızı sağlar.²⁰⁶ Ancak burada konumuz açısından bizim için önemli olan husus, kişinin dış görünüşünden yola çıkarak onun karakterini belirlemeyi esas alan görüştür. Cebeci'nin bu bağlamdaki görüşleri de bahsi geçen konuyu doğrular niteliktedir. Çevresinde gözlemlediği insanların boyuna-posuna, kaşına-gözüne, ağzına-burnuna bakarak onların huy ve davranışları ile ilgili hükümler, kıyafet ilminin doğmasına zemin hazırlar. İlm-i kıyafet, özel olarak insanın el, ayak, ağız, burun gibi uzuvlarına, genel olarak da suretine ilişkin özelliklere bakarak huy ve karakteri hakkında hükümler ortaya koyan bir ilim olarak karşımıza çıkar. Eskinin deyimiyile “Kıyafetnâme”

²⁰⁴ Dror Ze'evi, Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900, (Çev: Fethi Aytuna), Kitap Yayınevi, İstanbul, Ekim 2008, s. 33.

²⁰⁵ A.g.e., s. 33.

²⁰⁶ A.g.e., s. 38.

olarak ifade edilen bu hükümler insanın huyuna ve karakterine ilişkin hususları anlama ve öğrenme çabasının bir ürünü olarak varlığını hissettirir.²⁰⁷

Beden dilini kullanma ve anlama konusunda erkeklerden daha başarılı olan kadınlar, bedene ilişkin dikkatleri noktasında da erkeklerden farklılık gösterirler. Zirâ erkekler kadınının beden dilini incelerken önce bedene sonra yüze odaklanırken, kadınlar önce yüze ardından bedene odaklanırlar. Detaylara önem veren kadın bu dikaninin bir neticesi olarak beden dili okuma konusunda erkeklere oranla daha başarılıdır. Erkekler kas gücü olarak kadınlardan farklı ve gelişmiş bir yapıyla sahipken kadınlar erkekler karşısındaki bu eksikliklerini sezgileri sayesinde kapatıp durumlar ve olaylar karşısında önceden tedbir alma yolunu seçerler. Sezgileri gelişmiş, derin düşünebilen, düşüncelerini farklı kelimelerle anlatmayı becerebilen kadın, bu özellikleri ile aynı zamanda iyi bir iletişimci olarak dikkatleri üzerinde toplar.²⁰⁸ Bu hususlar açısından bakıldığında vücudu bölümlere ayırarak açıklamak beden dilini anlama ve kavrama konusunda bize önemli bilgiler verecektir.

1. Baş ve Baş Etrafındaki Uzunların Biçimi Bakımından Kadınlar

1.1. Alın Biçimi:

Bazı romanlarda kadın kahramanların alın özelliklerine ilişkin betimlemelere yer verildiği görülür. Ahmet Mithat Efendinin “Karı Koca Masalı” adlı eserinde Mahcemal Hanımın alını “çukurca”dır.²⁰⁹ Mehmed Murad’ın “Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı?” romanında Müzeyyen Hanım dar alınlı, çıkık şakaklıdır.²¹⁰ Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” inde Dilber, “saçlarıyla kaşlarının arası biraz yakınca” yani dar alınlı olarak resmedilir.²¹¹

1.2. Kaş Biçimi:

Divan Edebiyatında kaş, “*keman, keman-ı fitne, hilal, mihrap, mihrab-ı niyaz, yay, râ, belâ, sayyat, tâk, kurâp, saye-i şemşir, tuğra, mısra*”²¹² gibi anlamları ile edebî metnin dünyasında yerini alır. Erkeğe güzel görünme iddiasında olan kadın, söz konusu bu uzvunu cinsel açıdan karşı cinsi etkileme yolunda bir araç olarak kullanır. Kaş, kadının ruhsal durumunu anlama yolunda da bize yardımcı bilgiler verir.

²⁰⁷ Dilaver Cebeci, Divan Şiirinde Kadın, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2009, s. 81.

²⁰⁸ Kaşıkçı, a.g.e., s. 126.

²⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 83.

²¹⁰ Mehmed Murad, a.g.e., s. 115.

²¹¹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

²¹² Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 494.

Yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuçlar kadının erkeğin kokusuna erkeğin de kadının kaşına önem verdiğini ortaya koymuştur. Yüzde mimiklerin ve gözlerin destekleyicisi olan kaş, yüzdeki kullanımları ile sinirli, gergin, alaycı, şaşkın, üzüntülü, mutlu gibi anlamları ortaya koymaya yardımcı olur. Yüzü yumuşak ve sert gösteren kaşlar yüzdeki davranış karakteriştiğini destekler. Kadında ince, kalem kaşlar olgunluk havası verirken, iki kaş arasındaki çizgiler kişinin gerginliğine, sıkıntısına yönelik mesajlar içerir.²¹³

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı eserinde yer alan Ayşe Dudunun kaşları doğuştan rastıklı gibidir.²¹⁴ “Paris’te Bir Türk” romanında geçen Fatıma şemsay, kumral kaşlıdır.²¹⁵ “engi” romanında Hüveyda Hanımın yüzünü süsleyecek güzellikte samur kaşları vardır.²¹⁶ Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt adlı romanında Dilber’in hanımı atık kaşlıdır. Onun kaşlarını atıp siyah gözleriyle bakışında bir çocuğu ağlatacak, bir adamı korkutacak kadar merhametsizlik görölür.²¹⁷ Roman anlatıcısı, bu kadının Dilber’e yaptığı eziyetleri anlatırken sürekli olarak kalın ve rastıklı kaşına, siyah ve sönük gözlerine ve çirkin sesine vurgu yapar.²¹⁸ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia’nın kavisli, ince kaşları vardır.²¹⁹ “Metres” romanında Firuze Hanımın kaşları kumral kalem ile boyanmıştır.²²⁰ İnce kaşlıdır.²²¹ Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanında yer alan Nergis’in kaşları biraz basıktır.²²² “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanında yer alan Canan, kara kaşlıdır.²²³ “Hüseyin Fellâh” romanında şehlevend’in kara kaşları vardır.²²⁴ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında bir cariyeye olan Sırrı Cemâl’in kaş rengi kuru karadır.²²⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında yer alan kadın kahramanlardan biri olan Cuzella, kalın, gür samur kaşlıdır.²²⁶ şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” adlı romanında Fitnat Hanımın “kaşları simsiyah”tır.²²⁷ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Zehra, atık kaşlı bir

²¹³ Kaşıkçı, a.g.e., ss. 131-132.

²¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 27.

²¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 102.

²¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, engi, s. 49.

²¹⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 11.

²¹⁸ Mehmet Narlı, *Tanzimat Romanında Beden ve Kişilik İlişkileri Üzerine Bir özümleme*, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları (Modern Turkish Literature Researches) 1, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., Hakemli Milletlerarası Dergi, Ocak-Haziran 2009, s. 171.

²¹⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 24.

²²⁰ Gürpınar, Metres, s. 18.

²²¹ A.g.e., s. 37.

²²² Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

²²³ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 16.

²²⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

²²⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

²²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

²²⁷ şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

genç kızdır.²²⁸ Modern psikolojinin verilerine dayanarak beden ve kişilik arasında bir bağ kurmaya kalkıştığımızda Zehra'nın kıskançlığını daima çatik duran kaşlarından anlamak mümkün gibi görülmektedir.²²⁹

Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım'ın kaşları siyah gözleri ile oldukça uyumsuz olan açık sarı renktedir.²³⁰ Aynı romanda Zehra, siyah kaşlıdır.²³¹ Müzeyyen Hanımın rastık çekilmiş gibi görünen kaşları vardır.²³² Hüseyin Rahmi'nin "Şık" adlı eserinde Adel'in kaşları sarı ve çok incedir.²³³ "İffet" romanında İffet, ince kumral kaşları vardır.²³⁴ Uşaklıgil'in "Nemide" sinde Nemide'nin kaşları gözlerine acı ve ince bir mânâ kazandırır ki masmavi gözleri yaşlarla dolu bir bulutla örtülmüş gibi gözüktür.²³⁵ Nahid, "*samur kıvırcık*" kaşlara sahiptir.²³⁶ Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" romanında Anjel'in kaşları ince kumral ve alt uçları biraz düşüktür.²³⁷ Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" romanında bir hayat kadını olan Perîveş Hanım, kumral kaşlıdır.²³⁸ Gürpınar'ın "Bir Muadele-i Sevda" romanında ahlâk seviyesi düşük bir kadından bahsedilirken kaşlarını belirginleştirmek için aşırıya kaçmamak kaydıyla kalem sürdüğü ifade edilir. Kaşları yapı itibariyle "*top*"tur.²³⁹ Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" adlı romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in kaşları karadır.²⁴⁰ "Şık" romanında efemine bir tip olarak karşımıza çıkan Şöhret Beyin kaşları iki parmak kalınlığında ve simsiyahtır.²⁴¹ Ahmet Mithat Efendinin "Kafkas" adlı romanında Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanım, bir parmak kalınlığında siyah ve sık kaşlara sahiptir.²⁴²

²²⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 16.

²²⁹ Narlı, a.g.m., s. 171.

²³⁰ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

²³¹ A.g.e., s. 65.

²³² A.g.e., s. 118.

²³³ Gürpınar, Şık, s. 63.

²³⁴ Gürpınar, İffet, s. 24.

²³⁵ Uşaklıgil, Nemide, s. 11.

²³⁶ A.g.e., s. 54.

²³⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

²³⁸ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

²³⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

²⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

²⁴¹ Gürpınar, Şık, s. 12.

²⁴² Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 112.

1.3. Kirpik Biçimi:

Divan edebiyetında sevgilinin âşığı tuzağına düşürmek ve onu perişan etmek maksadıyla kullandığı uzuvlarının başında gelen kirpik, karşı cinsi etkileme yolunda önemli bir unsur olarak dikkatleri üzerinde toplar. Öyle ki sevgili divan edebiyatı geleneğinde oka benzetilen kirpiklerinden attığı oklarla âşığını yaralar, gönlünü tarumar eder. Göz çevresinde yer alan ve birtakım süs unsurları ile bezenerek daha dikkat çekici bir cinsel objeye dönüştürülen kirpik, Tanzimat romanında yer alan kadın kahramanlar için güzelliklerini sergilemek maksadıyla başvurdukları önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" romanında geçen Firuze Hanımın kirpikleri kumral kalem ile boyanarak daha da belirginleştirilmiştir.²⁴³ Söz konusu romanda Firuze Hanımın gelini olan Saffet Hanım, kıvrıcık kirpiklere sahiptir.²⁴⁴ Halit Ziya'nın "Nemide" romanında Na'ime Hanımın kıvrıcık kumral kirpikleri vardır.²⁴⁵ Ahmet Mithat Efendinin "Hüseyin Fellâh" romanının kahramanı Şehlevend, uzun kirpiklidir.²⁴⁶ Sami Paşazâde Sezai'nin "Sergüzeşt" adlı romanında Dilber, uzun kirpiklidir.²⁴⁷ Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" sında Sırrı Cemâl'in kirpikleri kuru karadır.²⁴⁸ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra, kömür gibi siyah ve uzun kirpiklere sahiptir.²⁴⁹ Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında Nemide'nin kumral kıvrıcık kirpikleri vardır.²⁵⁰ Nahid, uzun kirpiklidir.²⁵¹ Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanındaki Anjel, uzun kirpikli olarak betimlenir.²⁵² "Bir Muadele-i Sevda" romanında kadınların kirpiklerini kalemle belirgin hâle getirdiklerinden bahsedilir.²⁵³

²⁴³ Gürpınar, Metres, s. 18.

²⁴⁴ A.g.e., s. 21.

²⁴⁵ Uşaklıgil, Nemide, s. 16.

²⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

²⁴⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 104-105.

²⁴⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

²⁴⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 67.

²⁵⁰ Uşaklıgil, Nemide, s. 11.

²⁵¹ A.g.e., s. 54.

²⁵² Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

²⁵³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

1.4. Burun Biçimi:

Romanlarda kadın kahramanların burun özelliklerine ilişkin tasvirler yer alır. Şemseddin Sami'nin "Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Emine Kadının burnu büyük ve aşağıya doğru sarkık şekilde "burnunun ucu ağzını kapamış" olarak betimlenir.²⁵⁴ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Nazire Hanımın burnu küçüktür.²⁵⁵ "Metres" romanında Firuze Hanımın burnu artık yaşlı olmasına rağmen hâlâ güzelliğini koruyan "çekme" bir yapıya sahiptir.²⁵⁶ Ahmet Mithat Efendinin "Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş" adlı romanında Nergis, "yuvarlakça" bir burna sahiptir.²⁵⁷ "Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanının Canan'ı, güzel burunludur.²⁵⁸ "Hüseyin Fellâh" romanında Şehlevend'in burnu küçüktür.²⁵⁹ "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" romanının kadın kahramanı Cuzella, "çekme burunlu" dur.²⁶⁰ Şemseddin Sami'nin "Taaşşuk-ı Tal'ât ve Fitnat" romanında Fitnat Hanımın burnu "gayetle düzgün" olarak tarif edilmiştir.²⁶¹ Gürpınar'ın "Şık" adlı romanında Adel'in burnu ufaktır.²⁶² Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" adlı romanında yer alan Perîveş Hanımın burnu "çehrenin dolgunluğuna nisbeten incecik (çekme) tâbir olunan biçimde" zariftir.²⁶³ Ahmet Mithat Efendinin "Çengi" adlı romanında yer alan kadın kahramanlardan olan Nazlı, "menfesleri kabarıp kokladığını yutacak zannolunan cüz'î çekme" bir burna sahiptir.²⁶⁴ "Dürdâne Hanım" romanının başkahramanı Acem Ali Bey (Ulviye) in burnu çok küçüktür.²⁶⁵ Hüseyin Rahmi'nin "Şık" adlı romanında Şöhret Beyin burnu Fransızların "akilen" tabirinde ifadesini bulan biçimiyle "gagavari" dir.²⁶⁶

²⁵⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 42.

²⁵⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 120.

²⁵⁶ Gürpınar, Metres, s. 19.

²⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 7.

²⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 16.

²⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

²⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

²⁶¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

²⁶² Gürpınar, Şık, s. 63.

²⁶³ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

²⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

²⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

²⁶⁶ Gürpınar, Şık, s. 12.

1.5. Dudak Biçimi:

Klasik Türk Edebiyatında “*lâl, gonce, serçeşme-i zülâl, kiras danesi, unnap, mül, (mey-i kevserle dolu bir kâse-yi yakut), mey-i bîgaş*”²⁶⁷ anlamları ile geçen dudağın yer yer değerli bir yakuta, açmamış bir güle, kiraz tanesine, Kevser şarabıyla dolu yakut bir kâseye benzetildiği görülür.

Neşe, üzüntü, küçümseme gibi olumlu ve olumsuz bir psikolojiyi yansıtan dudak, cinsel mesajlar verme konusunda da etkin bir role sahiptir. Kırmızı, ıslak ve hafif açık dudaklar cinsel mesajlar verir. Dudakların dolgun olması insanların duygusal olduğunu göstermekle birlikte ince oluşu da kişinin kararlı ve daha az duygusal olduğunu gösterir. Dudak gülme ve öpme gibi insan yaşamı için önem arz eden iki eylemi bünyesinde taşımasından ötürü ayrı bir fonksiyon taşır.²⁶⁸

Ahmet Mithat Efendinin “Karı Koca Masalı” adlı romanında geçen Mahcemel Hanımın dudakları soluk görünüşlüdür.²⁶⁹ Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Rif’at Beyin annesi Kâmile Hanım, kırmızı dudaklıdır; ancak sıkıntılı ve düşünceli anlarında dudaklarında ve yanaklarında bu kırmızılıktan eser kalmaz ve beyaz bir renk ortaya çıkar.²⁷⁰ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında Bedia, pembe, ince dudaklara sahiptir.²⁷¹ “İffet” romanında ölümünün yaklaşmasından dolayı İffet’in annesinin ağzını açınca kansız dudakları çevresinde biriken katmerler yüzüne garip bir şekil vermekte ve insanda yok olan umuduna ve mutluluğuna karşı küçümseme ve hakaret ile karışık bir gülümseme hissi uyandırır.²⁷² “Metres” te Firuze Hanımın dudakları yaşlılığın tesiriyle buruşuktur. Burun kenarlarının üzerinden başlayan çizgiler dudaklarına kadar uzanmaktadır. Firuze Hanım, “*lâl renginde ince*” dudaklara sahiptir.²⁷³ Dudakları “*toplu, pembe ve rakık*” tir.²⁷⁴ Saffet Hanımın “*ince gül rengi*” dudakları vardır.²⁷⁵

Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” adlı romanının kahramanı olan Dilber, küçücük, renksiz dudaklı²⁷⁶ dır. Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Fitnat Hanımın “*la’l gibi*” dudakları vardır.²⁷⁷ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında İbn-i Galiblerden Şeyh Salih Efendinin kızı Sabiha Hanım’ın “*dudaklarının uçları*

²⁶⁷ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 501.

²⁶⁸ Kaşıkçı, a.g.e., s. 138-140.

²⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 83.

²⁷⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 15.

²⁷¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 28.

²⁷² Gürpınar, İffet, s. 25.

²⁷³ Gürpınar, Metres, ss. 18-19.

²⁷⁴ A.g.e., s. 37.

²⁷⁵ A.g.e., s. 177.

²⁷⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

²⁷⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

nazlıca yukarıya kıvrılmış” tır.²⁷⁸ Halit Ziya’nın "Nemide” adlı romanında roman kahramanı Nemide, ince dudaklıdır.²⁷⁹ İnce ve renksiz dudakları içindeki ızdırabı gizler gibi büzüşmüş ve yüzünü bir hüzün tablosuyla örtmüş gibidir.²⁸⁰ Nahid, kırmızı dudaklıdır.²⁸¹ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” adlı romanında Anjel’in “*sarma ipekle yapılmış zan olunan lâl rengi biçimli*” dudakları vardır.²⁸² Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında yer alan Uranî, küçük dudaklıdır. “(...) *küçücük dudakları üzerinde şahane bir tebessüm gezinmek*” tedir.²⁸³ Recâizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanında Perîveş Hanımın dudakları dikkat çekici güzelliكتedir: “(...) *O dudaklarda bilmem ne kuvvet vardı ki nazikâne tekellüm veya zarîfâne tebessüm ile hareket etmeye başladığı zaman enzar-ı hasrete türlü türlü mânalar arz eder ve bu mânalar havsalasûz-ı ârâm ve tahammül olurdu.*”²⁸⁴ Hüseyin Rahmi Beyin “Bir Muadele-i Sevda”da kadınlar dudaklarını pembeleştirirler.²⁸⁵ Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanının kadın kahramanı olan Nazlı, “*harâret-i tab’ından naşi daima galeyan hâlinde bulunan kanı dudaklarından fışkıracığı zannolunacak mertebede kırmızı ve ince olan*” dudaklara maliktir.²⁸⁶

1.5. Ağız Biçimi:

Divan Edebiyatında “*gonce, lâ’lin hokka, mim, köçek, murassa’ câm, gülşeker*”²⁸⁷ mânâlarıyla geçen ağız gelenek içerisinde kimi zaman açılmamış güle, kimi zaman da kırmızı bir yakuta benzetilegelmiştir. Romanlarda kadının ağız özelliklerine ilişkin verilere rastgeliriz.

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı romanında Ayşe Dudunun ağızı “*hokka*” gibidir.²⁸⁸ “Karı Koca Masalı” nda Mahcemal Hanımın küçük ve zarif görünen bir ağız vardır.²⁸⁹ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında yer alan Nazire Hanımın ağızı “*küçücük*” tür.²⁹⁰ Ahmet Mithat Efendinin Felâtun Bey İle Râkım Efendi”adlı

²⁷⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

²⁷⁹ Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

²⁸⁰ A.g.e., s. 12.

²⁸¹ A.g.e., s. 54.

²⁸² Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

²⁸³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

²⁸⁴ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

²⁸⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

²⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

²⁸⁷ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 500.

²⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 27.

²⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 83.

²⁹⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 120.

romanındaki Canan, ufak ağızlıdır.²⁹¹ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, küçük ağızlıdır.²⁹² Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” adlı romanında Dilber, çok küçük ağızlıdır.²⁹³ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında cariye Sırrı Cemâl ufak ağızlıdır.²⁹⁴ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Cuzella’nın orta büyüklükte bir ağızı vardır.²⁹⁵ Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanındaki Fitnat Hanımın “*hokka gibi ufak ağız*”²⁹⁶ vardır. Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım “*küçük pembe ağız*”²⁹⁷ lıdır. Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” sinde Anjel’in ağızı biraz büyüktür; fakat diğer uzuvları karşısındaki insana bunu pek hissettirmez.²⁹⁸ Recâizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanında Perîveş Hanımın ağızı “*şairlerin ettikleri nokta-i o derecesinden beş on bin defa büyük, fakat gene alelâde küçük*” olarak tavsif edilmiştir.²⁹⁹ Ahmet Mithat’ın “Dürdâne Hanım” adlı romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in ağızı gayet küçüktür.³⁰⁰

1.7. Diş Biçimi:

Divan edebiyatı geleneğinde bir dizi inciye benzetilen diş, kadının en göz alıcı güzellik unsurlarından biridir. Romanlarda kadınların diş özelliklerine ilişkin tasvirlerle yer verilir. Ağız ve gülme ile bütünleştiğinde yüz güzelliğini arttırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkan diş, romanlarda da söz konusu bu güzelliği destekleyip arttıran ya da azaltan yönleri ile dikkatleri üzerinde toplar. “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Emine Kadın ağızında dişi olmayan biri olarak tarif edilmiştir.³⁰¹ Fitnat Hanım, “*inci gibi beyaz ve ufak dişlerle tezyin olunmuş*”³⁰² tur. “Metres” romanında Firuze Hanım, “*etleri çekilmiş irice sarı*” dişlere sahiptir.³⁰³ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım’ın dişleri “*inci gibi beyaz*”³⁰⁴ dır. Halit Ziya’nın “Nemide” adlı romanında Nahid’in iki sıra dizili parlak

²⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 16.

²⁹² Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

²⁹³ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

²⁹⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

²⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

²⁹⁶ Şemseddin Sami, , a.g.e., s. 44.

²⁹⁷ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

²⁹⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

²⁹⁹ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., ss. 23-24.

³⁰⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

³⁰¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 42.

³⁰² A.g.e., s. 44.

³⁰³ Gürpınar, Metres, s. 19.

³⁰⁴ Mehmed Murad, a.g.e., s. 125.

dişleri vardır.³⁰⁵ Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanında Anjel'in "inci gibi dişler" i vardır.³⁰⁶ Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" romanında Perîveş Hanımın dişleri romanda "iki dizi inci" şeklinde ifade edilmiştir.³⁰⁷ Ahmet Mithat'ın "Dürdâne Hanım" ında Acem Ali Bey (Ulviye) in dişleri "hem küçük hem de kar gibi beyaz" dır.³⁰⁸ Ahmet Mithat Efendinin "Kafkas" adlı romanında Katerina'nın dişleri çok beyaz ve parlak olarak ifade edilir.³⁰⁹ Öyleki söz konusu dişler roman kahramanı Selim'in ağzından mübalağalı olarak şu şekilde betimlenir: "Ah ne güzel ağız! Ne güzel dişler! Aman ne kadar da yakın idim. Dişleri o kadar beyaz ve parlak idi ve ben o kadar yakındım ki, âdetâ kendi aksimi dişleri üzerinde görüyorum zannedirdim."³¹⁰

1.8. Yanak Biçimi:

Divan edebiyatında "gül" e teşbih olunan yanak insanın iç dünyasına ilişkin duyguları dışa vurduğu bir uzvu olarak karşımıza çıkar. Kadının güzelliğini sergilemesinde önemli bir unsur olan yanak aynı zamanda fizyolojik birtakım değişimleri de bünyesinde aksettirir. Şemseddin Sami'nin "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Kâmile Hanım, kırmızı yanaklara sahiptir.³¹¹ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Firuze Hanım, yanaklarını kat kat sürdüğü pembe pudra ile daha da belirgin bir hâle sokar.³¹² Saffet Hanımın yanakları tombuldur.³¹³ "Metres" romanında Madam Krike'nin yanakları yanık gibi kızarmıştır.³¹⁴ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Müzeyyen Hanımın yanakları pembedir.³¹⁵ Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanında Anjel'in yanakları "dolgunca" dır.³¹⁶ "ham şeftali kadifesini andıran biraz çıkıntılı yanaklar" ı vardır.³¹⁷ Recâizâde Mahmud Ekrem'in "Araba Sevdası" adlı romanında Perîveş Hanımın tozpembesi renginde yanakları

³⁰⁵ Uşaklıgil, Nemide, s. 54.

³⁰⁶ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

³⁰⁷ Reçâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

³⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

³⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 81.

³¹⁰ A.g.e., s. 81.

³¹¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 15.

³¹² Gürpınar, Metres, s. 18.

³¹³ A.g.e., s. 178.

³¹⁴ A.g.e., s. 56.

³¹⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 118.

³¹⁶ Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

³¹⁷ A.g.e., ss. 51-52.

vardır.³¹⁸ Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” da kadınlar süs unsuru olarak yanaklarını da pembeleştirirler.³¹⁹

1.9. Kulak Biçimi:

Romanlarda kadınların kulak şekline ait bilgi bulunmamakla birlikte kulağın sağlıklı olup olmadığı ya da süslenmeye yardımcı bir araç olduğu yönünde bilgiler yer alır. Şemseddin Sami'nin “Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” romanında Emine Kadın sağırdır. Bu yüzden yavaş yavaş söylemek istediği şeyleri bağırarak söyler.³²⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in kulaklarında küpe takmak için birer delik mevcuttur.³²¹

1.10. Çene Biçimi:

Yüz güzelliğini tamamlayıcı bir unsur olarak romanlarda yer alan kadın kahramanların çene şekline ilişkin bilgiler vardır. Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş” adlı romanının kahramanı Nergis'in çenesi “*yuvarlakça*”dır. Hatta yumru olan çenesinin orta yerinde güldüğü ya da yüzünü buruşturduğu zaman içine gömülen gamzeli bir çukuru vardır.³²² “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend'in ağzıyla uyumlu küçük bir çenesi vardır.³²³ Hüseyin Rahmi'nin “Şık” adlı romanında Adel'in çenesi ufaktır.³²⁴ “Mürebbiye” romanının kahramanı Anjel, ortası çukurlu, top bir çeneye sahiptir.³²⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Nazlı'nın, “*zenehdânî alt dudağıyla muvazi olacak mertebede yumrulmuş*” bir çenesi vardır.³²⁶ “Dürdâne Hanım” romanında yer alan Acem Ali Bey (Ulviye) in çenesi yumrudur.³²⁷ Hüseyin Rahmi'nin “Şık” adlı romanında yer alan Şöhret Beyin alt çenesi öne doğru çıkıktır.³²⁸

³¹⁸ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

³¹⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

³²⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 68.

³²¹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 30.

³²² Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 7.

³²³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

³²⁴ Gürpınar, Şık, s. 63.

³²⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

³²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

³²⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 30.

³²⁸ Gürpınar, Şık, s. 12.

1.11. Yüz Biçimi:

Tasavvufî açıdan yüze ilişkin açıklamalar yüz-yürek ve ayna ekseninde yapılır. Buna göre: “ *Tasavvufî açıdan aydınlık yüz, kalbin aynası; parıltısını yaratıcı ışıktan alıp kalbe aktaran ve kalpten alıp Yaratıcıya yansıtan bir aynadır. Kalpteki iyi ve kötü nitelikler gizlenemez biçimde yüze yansır; derinliklerden görünüş alanına çıkar.*”³²⁹

Tanzimat romanındaki beden ve kişilik ilişkileri dikkate alındığında bu konu üzerine inceleme yapan Mehmet Narlı, “İntibah” romanındaki Mahpeyker, “Araba Sevdası”ndaki Perîveş gibi ortak görevi karşısındaki insanları yoldan çıkarmak olan kadınların yüz olarak güzel olmakla birlikte mizaç olarak kötü olduklarını belirtir. Bunun aksine “İntibah”taki Dilâşup, “Felâtun Bey ve Rakım Efendi” romanındaki Canan, “Sergüzeşt” teki Dilber, iyi huylu, merhametli ve daima güzel olarak zikredilirler.³³⁰ Roman türünün özellikleri açısından ilk roman sayabileceğimiz “İntibah”, “kötü bir güzel” in tasviri ile başlar. Fakat Mahpeyker’in şahsında toplanan bu büyüleyici, cezp edici güzelliğin karşısında güzellik, hile ve şehvetin birleşmesinden vücut bulan ve insanın felâketini hazırlayan bir “şeytan” bulunmaktadır. Recâizâde Mahmud Ekrem de romanında tıpkı “İntibah” romanında Namık Kemal’in izlediği yolu izler. Perîveş’i güzel ama kötü göstererek aslında bir melek olan ancak asıl işi insanları yoldan çıkarmakla vazifeli bulunan “şeytan” a telmihte bulunur. Bu açıdan bakıldığında “şeytan”, aslında “düşmüş bir melek”tir.³³¹ Narlı, makalesinde romanlarda geçen kadınların yüz özelliklerine ilişkin olarak şunları söyler: “*Dikkat edilmesi gereken bir tasvir de her iki yazarın “kötü güzeller”in gözlerine, burunlarına ve dudaklarına yaptıkları vurgudur: Gözler, daima irice ve karşısındakileri kucaklar gibidir. Burunlar çekme tabir edilen cinsten ve kalınca; dudaklar kalındır. Göz, burun ve dudakların bu özellikleri “şehvet”te birleşir. Bedensel özelliklerle ilgili bu algının iki boyutu ilginçtir: Birincisi, kötünün mutlaka “şehvet” le özdeşleştirilmesi; ikincisi örneğin kalın dudakların ve birazcık etli burnun İbrahim Hakki’da da şehvetle ilişkilendirilmesidir.*”³³²

“Sergüzeşt” romanındaki evin hanımı, Sudanlı bir kalfa olan Taravet, çirkin ve kötü olmalarının yanı sıra yüz rengi bakımından da siyahtır. Renk ve kötülük arasındaki ilişkinin Osmanlı’nın son yüzyılında ortaya çıkan sosyal bir “öteki”leştirmenin mahsulü olarak

³²⁹ Ergun Kocabıyık, Aynadaki Narkissos –Herşey ve Hiçbirşey Olarak Yüz-, Boğaziçi Üniv., Yay., İst., 2006, s. 26.

³³⁰ Narlı, a.g.m., s. 165.

³³¹ A.g. m., s. 168.

³³² A.g.m., s. 169.

yazarların çocukluk dönemlerinde dinledikleri masallar ile ilişkisinin olduğu düşünülmektedir.³³³

Namık Kemal, “İntibah” adlı romanında güzeli tarif ederken aslında Klâsik edebiyatta sıkça rastladığımız geleneksel güzellik mazmunlarını kullanır. Yine aynı şekilde Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” adlı romanında yer alan Canan da güzel olarak tavsif edilir. Ancak Mithat Efendi, Ziklasların kızları ile karşılaşana kadar Canan’ı Namık Kemal’de olduğu gibi ayrıntısıyla tasvir etmez. Bu aşamadan sonra Canan, güzelliği ve dişiliği ile diğer kadınlara galebe çalan bir nitelikte anlatılır. Sami Paşazâde’nin “Sergüzeşt” adlı romanında ise roman güzelliği oluşturan bedensel özellikler açısından diğer romanlardan farklı bir nitelik taşımasa da söz konusu romanda güzelliği tasvir eden göz daha plastik bir göz hüviyetiyle karşımıza çıkar. Roman anlatıcısı da roman kahramanı Celal de Dilber’in güzelliğini betimlerken sanatsal bir çerçeveden bakarak Yunan heykellerinden söz ederler. Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında ise Sırrıcemal’in güzelliği Zehra’nın kıskançlık hislerini tetikleyen ve bu duygunun hastalık derecesine gelince ne gibi felâketlere yol açabileceğini göstermek için kullanılan bir unsur görevini üstlenir.³³⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı hikâyesinde yer alan Ayşe Kadın, kendi zamanının az bulunur güzellikte olan kadınlarından biridir.³³⁵ “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında valinin karısı güzel bir kadın olarak tarif edilir.³³⁶ Yengesi olduğu söylenen kadın, genç olmasına rağmen sanki yıllardır hasta imişçesine yüzü sarı, zayıf bir kadındır. Düşünceli ve gülmeyen bir suratı vardır. Serkâtibin karısı yenge hanım kadar güzel olmasa da en az valinin eşi kadar şen bir kadındır. Madame Fouillier ise bu kadınların hepsinden güzel olduğu gibi ağırbaşlı bir kadındır.³³⁷ “Karı Koca Masalı” adlı hikâyede Mahcemal Hanım, isminin aksine çirkin bir kadındır.³³⁸ Yüzü kansız, cansız, sarı ve baygındır. Avurtlarının çukur oluşu elmacık kemiklerini göz ve burun hizasında daha yüksek gösterir.³³⁹ “Paris’te Bir Türk” romanında Madame Syrienne, orta güzellikte bir kadındır. Madame Cartrisse ise pek güzel olmayan, asık suratlı bir kadındır. Madame Trouville ise şişman ve çok esmer bir kadın olmasa orta halli güzellere denilebilir.³⁴⁰ Angéline, güzel bir kadındır.³⁴¹ Madame

³³³ A.g.m., s. 171.

³³⁴ A.g.m., ss. 172-174.

³³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 7.

³³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 159.

³³⁷ A.g.e., s. 159.

³³⁸ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 76.

³³⁹ A.g.e., ss. 82-83.

³⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 4.

³⁴¹ A.g.e., s. 5.

Mapercine de güzel bir kadındır.³⁴² Madame Garnold, “*güzelce*” bir kadındır.³⁴³ “Çengi” romanında Hüveyda Hanım, çok güzel bir kadındır.³⁴⁴ “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanımın yüzü oldukça “*latif*” ve “*güzel*” dir.³⁴⁵ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Salih Efendinin ikinci eşi olan Müzeyyen Hanımın yüzü doğumdan yeni çıkmış olduğundan dolayı yorgundur. Fakat onun bu yorgunluğu geçicidir. Kadının güzelliğinden dolayı eşi tarafından alındığını herkes işitmiştir.³⁴⁶

Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında “ben”in üçüncü eşi olan Bedia’nın zifaf gecesinde yüzü hüzünlü bir hâl almıştır. “ben”, her ne kadar ikinci eşinin Bedia’dan daha güzel olduğunu söylese de Bedia’yı da güzel bulur ve yüzüne baktıkça bir rikkat hisseder.³⁴⁷ Nazire Hanım, “pembe yumuk yumuk top sima” lı bir kadındır. Sevimli bir yüzü vardır. Güzel bir kadındır.³⁴⁸ “İffet” romanında İffet’in annesinin yüzünde sıkıntı ve sefaletin izleri derinden hissedilir. Derisi kemiğine yapışan bu kadının yüzü insan dışı bir mahlûka benzemiş gibidir.³⁴⁹ “Mutallâka” romanında Âkile Hanımın kayınvalidesi, senelerin eskittiği, derin çizgilerle dolu bir yüze sahiptir.³⁵⁰ Âkile Hanım, görenleri hayran bırakacak kadar güzel bir kadındır.³⁵¹ “Metres” romanında Saffet Hanım, çok güzel bir kadındır.³⁵² Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanımın yüzüne bakıldığında pudra, saç, kaş, kirpik boyları ve tuvalet sabunları ile tahribâta uğramış bir yüz ile karşı karşıya gelinir. Yüzü derin çizgilerle kaplı olan bu kadın, boyanın aldaticı yüzü ile herkesi genç kaldığına inandırmaya çalışan biri gibidir. Zamanında güzel olduğu anlaşılan yüzü şimdi zayıflıktan dolayı biraz uzamış, elmacık kemikleri dışarı çıkmıştır.³⁵³ “Mürebbiye” romanında Melâhat Hanımın yumurtaya benzeyen bir suratı vardır. Yüz hatları çekilip uzatılmış gibi durmaktadır.³⁵⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında yer alan Esmâ, güzel bir genç kızdır.³⁵⁵ Hatta öylesine güzeldir ki, âlemde sevdiği Cuzella’dan başka güzel olamayacağını düşünen Hasan Mellâh bile bu güzellik karşısında hayretler içerisinde kalır. Güzelliğinin son derece farkında olan Esmâ, ayna karşısına geçerek gururunu

³⁴² A.g.e., s. 112.

³⁴³ A.g.e., s. 118.

³⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 49.

³⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 64.

³⁴⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 115.

³⁴⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 22.

³⁴⁸ A.g.e., s. 120.

³⁴⁹ Gürpınar, İffet, s. 25.

³⁵⁰ Gürpınar, Mutallâka, s. 18.

³⁵¹ A.g.e., s. 19.

³⁵² Gürpınar, Metres, s. 10.

³⁵³ A.g.e., ss. 18-19.

³⁵⁴ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 37-38.

³⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 233.

daha da kabartır ve bir müddet yeni efendisi olan Hasan Mellâh'ın geldiğini gördüğü hâlde eteğini öpüp öpmemekte tereddüd eder.³⁵⁶ Sîdî Hüsni (Esmâ) nın yüzü henüz “tüyden âri” olup yumurtayı andırır. Yüzü insanı çıldırtacak kadar güzeldir.³⁵⁷

*“İran mahbûbları, ekseriya Ermeni delikanlılarını andırır ise de bizim Acem Ali'nin çehresi İranîlerden ziyade evlâd-ı Arabın sîmâ-yı necibânelerine benzerdi. Hatta Acemler ekseriya kıllı oldukları hâlde Ali'nin bilâkis kılızca olması dahi Arablığa müşâbehetini artırıp, burnunun ve ağzının gayet küçüklüğü ve dişlerinin hem küçük, hem de kar gibi beyazlığı, Şam'da, Haleb'de tesadüf olunan mahbûblardan başka hemen bir yerin dilberinde bulunmaz.”*³⁵⁸

“Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in yüzünde Sandalcı Sohbet, bir delikanlıda bulunması mümkün olmayacak kadar bir şirinlik, tatlılık görür.³⁵⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Şık” isimli romanında Şöhret Bey, süse ve düzene merakı nispetinde bir o kadar da çirkindir. Süslendikçe çirkinliği daha da belirginleşir.³⁶⁰ Çehresi insan neslinin maymundan geldiğini iddia eden bazı bilim adamlarını doğrular nitelikte kaba ve uzundur.³⁶¹ Aynı romanda Raik Bey, çirkin olduğu hâlde kendisini çok güzel sanır.³⁶² Ahmet Mithat'ın “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş” adlı romanında yer alan Nergis, emsalsiz denebilecek bir güzelliğe sahiptir.³⁶³ “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanının kahramanı Canan, güzel bir cariyedir.³⁶⁴ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, yüz olarak güzel bir kızdır.³⁶⁵ Ahmet Mithat'ın “Çengi” adlı romanında Peri, güzel bir cariyedir.³⁶⁶ Hasna, isminin aksine son derece çirkin bir Arap'tır.³⁶⁷ “Sergüzeşt” te Dilber, halâyık olarak gittiği ikinci evde vücuden gördüğü rahat ve asayişin tesiriyle haftalar, aylar geçtikçe güzelleşir. Yüzündeki renkler letâfet kazanarak göz alıcı bir hâle gelir.³⁶⁸ “Zehra” romanında Münire Hanımın gelini Zehra'ya yardımcı olması için satın aldığı cariye Sırrı Cemâl, çok güzel bir kızdır. Duruşunda, edasında bir güzellik ve asalet mevcuttur. Endamlı olup kadın denilince akla ne geliyorsa bu özelliklerin hepsini bünyesinde taşımaktadır. Çehresi “beyzî” yani yumurta şeklinde oval olarak tarif edilmiştir. Aynı zamanda “gamzeleri dilfirib” yani

³⁵⁶ A.g.e., s. 295.

³⁵⁷ A.g.e., s. 332.

³⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

³⁵⁹ A.g.e., s. 30.

³⁶⁰ Gürpınar, Şık, s. 11.

³⁶¹ A.g.e., s. 12.

³⁶² A.g.e., s. 57.

³⁶³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 6.

³⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 15.

³⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 138.

³⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 26.

³⁶⁷ A.g.e., s. 41.

³⁶⁸ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 46.

gönül aldatici, çekici ve alımlıdır. Bütünüyle bir “*dilber-i aramşikâr*” dır.³⁶⁹ “Dürdâne Hanım” romanında Gülbeyaz Kalfa, “*sevimli yüzlü bir kadın*”dır.³⁷⁰ “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanının kadın kahramanlarından olan Cuzella, kendisini gören her yüreği hoplatacak kadar güzel ve cazibeli bir genç kızdır. Güzelliği biraz da İspanyol ırkına mensup oluşundan gelir.³⁷¹ “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanında Mihriban Hanım sima olarak kardeşi Felâtun Beye benzer. Ancak kız olmasından dolayı yüzünde kızlara has bir letâfet görülür.³⁷² Râkım’ın ders verdiği evin kızları olan Can ve Margrit, birbirlerine çok benzerler. Yüzleri kıpkırmızıdır. Öyle insanın yüreğini titreten güzellerden değildir.³⁷³ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend’in yüzü çektiği acılardan dolayı hırpalanmıştır. Güzel bir yüzü yoktur. Olsa bile çektiği sefâletin içinde göze çarpmaz.³⁷⁴ Aynı romanda Sabîre, yine güzel bir kız olarak dikkatlere sunulur.³⁷⁵ “Paris’te Bir Türk” romanında Catherine, kaş, göz, burun, ağız ve çene ile bütün azaları uyumlu çok güzel bir kadındır. Tek kusuru yüzünün kansız görünüşüdür.³⁷⁶ Poliny, melek yüzlü bir genç kızdır.³⁷⁷

Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, “*can yakıcı, göz kamaştırıcı, hiss-i ihtiram celbedici*” bir yüz güzelliğine sahiptir. Yüzünü sergilemek gibi bir derdi de yoktur. Gayet sadedir ve güzelliği bu sadelik içinde daha da kendini belli eder.³⁷⁸ Aynı romanda Müzeyyen Hanım, bütün uzuvları ile güzel bir genç kızdır.³⁷⁹ Hüseyin Rahmi’nin “Şık” adlı romanında Adel’in yüzü solgundur; ancak bu solgunluk ona sanki cildi yarı şeffaf bir maddeden yapılmış gibi bir letâfet katmaktadır. Sevimli bir yüzü vardır.³⁸⁰ Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” adlı romanında Fitnat Hanım, gül yüzlü olarak nitelendirilir.³⁸¹ Ahmet Mithat’ın Dürdâne Hanımı Ayşe Ebenin gözüyle “*güya kanatlarını gökte bırakarak yeryüzüne inmiş bir melek*” olarak tarif edilmiştir.³⁸² “Dürdâne Hanım” romanında Ayşe Ebe, yalnız genç olmakla kalmayıp genç olduğu kadar da güzel bir kadındır.³⁸³ Sîmâsının şirinliği, hoşluğu mükemmeldir.³⁸⁴ Dürdâne Hanım, romanda güzel bir

³⁶⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

³⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 46.

³⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

³⁷² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 9.

³⁷³ A.g.e., s. 20.

³⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 23.

³⁷⁵ A.g.e., s. 205.

³⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 20.

³⁷⁷ A.g.e., s. 174.

³⁷⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 66.

³⁷⁹ A.g.e., s. 118.

³⁸⁰ Gürpınar, Şık, s. 63.

³⁸¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 102.

³⁸² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 46.

³⁸³ A.g.e., s. 33.

³⁸⁴ A.g.e., s. 38.

genç kız olarak tarif edilmiştir.³⁸⁵ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında İbn-i Galiblerden Şeyh Salih Efendinin kızı Sabiha Hanım, parlaklık derecesinde güzel, “melek yüzlü” bir kızdır. Yüzü “*kusursuz beyaz*”dır.³⁸⁶ Aynı romanda Fatma’nın yüzünün Mansur tarafından görülmediği ifade edilir. Ancak anlatıcı kızın yüzünün görülmüş olsa bile beğenilmeyeceğini söyleyerek çirkin olduğuna vurgu yapar.³⁸⁷ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” romanında yer alan İffet, son derece güzeldir.³⁸⁸ Onun bu güzelliği romanda şu satırlarda ifadesini bulur:

*“(…) Bu güzellik tanrıçası sanki bu yıkık konutu dolaşmaya gelmiş bir hayaldi. Ya da Tanrısal ressam, güzelliğinin eksiksiz olmasına o denli emek vermiş olduğunu sonradan çekemeyerek bu Venüs’ü cehenneme atmıştı.”*³⁸⁹

Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” romanında İkbâl’in siması bakınca biraz küçük ve alnı ileriye doğru çıkık, yamuk gibi görünmektedir. Yüzü süzgün, biraz donuk ve penbe renklidir.³⁹⁰ Halit Ziya Uşaklıgil’in “Nemide” adlı romanında Nemide, büyüüp serpildikçe güzel ve zarif bir genç kız olmaya başlar.³⁹¹ Yine aynı romanda Nahid, güzel bir kızdır.³⁹² Nahid’in çehresi hafif pembe renktedir.³⁹³ Ahmet Mithat’ın “Süleyman Muslî” adlı romanında yer alan Maria Konstanse, yüz olarak çok güzel bir kız olarak tarif edilir.³⁹⁴ Ahmet Mithat Efendinin diğer bir romanı olan “Süleyman Muslî” de yer alan Dö Lakanda oldukça güzel bir köylü kızı olarak nitelendirilir.³⁹⁵ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” isimli romanında Madam Krike, cildi pörsümüş bir yüze sahiptir.³⁹⁶ “Mürebbiye” romanında Matmazel Anjel, latif ve “*koklayanın başını döndüren*” bir kadındır.³⁹⁷ Ahmet Mithat Efendinin Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanında Madam Jozefino güzel bir kadındır.³⁹⁸ “Zehra” romanının kahramanı Uranî, romanda gayet güzel bir kadın olarak nitelenir.³⁹⁹ “Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanımın yüzü vücuduna oranla biraz dolguncadır.⁴⁰⁰ Yüzü diğer uzuvları

³⁸⁵ A.g.e., s. 128.

³⁸⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

³⁸⁷ A.g.e., s. 85.

³⁸⁸ Gürpınar, İffet, s. 18.

³⁸⁹ A.g.e., s. 25.

³⁹⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 151.

³⁹¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 53.

³⁹² A.g.e., s. 54.

³⁹³ A.g.e., s. 54.

³⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 19.

³⁹⁵ A.g.e., s. 31.

³⁹⁶ Gürpınar, Metres, s. 56.

³⁹⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

³⁹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey İle Râkım Efendi, s. 27.

³⁹⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁴⁰⁰ Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

ile birleşince bu bütünlük içerisinde son derece güzel görünmektedir.⁴⁰¹ Perîveş Hanımın yanındaki kadının yüzü esmerdir.⁴⁰² Perîveş Hanım, güzelliği, zerafet ve kıyafeti ile yalnız erkekleri değil; kendisi gibi süslü kadınları bile kendisine hayran bırakır.⁴⁰³ Hüseyin Rahmi Beyin “İffet” adlı romanında Fettan Raziye’nin yüzü şu şekilde tarif edilir: “(...) *Yüzünde yaşına uymayacak oynakça bir gülümseme vardı. Birçok kez badana üstüne badana sürülen kağsamış, pürtüklenmiş bir duvar gibi yıllarla düzgün süngerine yalatılmış olan o yüzdeki katmerlerin arasında ateşli, eğlence düşkün, uçarı bir hayatın bütün yorgunlukları gizlenmiş; bütün kadınlık erdemlerinin gene o süngerlerle o çehreden silinmiş olduğunu gördüm. Göz uçlarında, ağzının yanlarında belirmiş olan çizgiler- geçmiş günlerdeki hayatının, vur patlasın âlemlerinin rezalet şiirlerini okur gibi- birer birer okudum.*”⁴⁰⁴ Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında Madam Pötiş, çilli ve şişman çehreli bir kadındır. Yüz olarak güzel değildir.⁴⁰⁵

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında yer alan Cangöz Hatice Hanım, güzel bir kadındır. Güzelliğinden dolayı birkaç kişi kendisini nikâhlamak istese de razı olmaz.⁴⁰⁶ Çengi Sünbül Hanımın güzelliği romanda şöyle ifade edilir: “*Üç çengiden Sünbül Hanımın vaz ve tavri esatirü’l-evvelinde hüsn ü cemel ilâhesi Zühre’ye isnat edilebilen ve güya o vaz ve tavriyla kanatlanıp insanlık merâtibinin üstüne suîd etmeye çalışır gibi zannolunan bir surette idiyse de bu suretin iç yüzünde ol kadar aşüftelik, o derece işvebazlık katmerleri görüldü ki yekdiğerine asla imtizac kabul edemeyen ve en mahir ressamın dahi bir çehrede tasvir ve tersîm edebilmeleri mümkün olamayan şu iki hâli, ressâm-ı ezelînin bir çehrede nasıl cemedebilmiş olduğu en evvel hatırlara hutur edecek bir maddeydi.*”⁴⁰⁷ Sünbül’ün Zühre’ye benzetilmesinde Klasik Yunan mitolojisinin izleri görülür. Zirâ Arapların Zühre, Antik Yunanlıların Aphrodite, Latinlerin Venüs olarak adlandırdıkları tanrıça “aşk ve güzellik tanrıçası” olmanın yanında aynı zamanda bir “ışık ilâhesi” olarak adlandırılır. Işık, hayatın ve çoğalmanın kaynağı olarak düşünülür. Güzel olan her şeyi de aşk ilham eder. Öyleyse Zühre, güzelliği, aşkı ve nuru bir bütün olarak bünyesinde taşır.⁴⁰⁸ Aynı romanda Arife adındaki bir diğer çengi ise güzellikte Sünbül’den daha da üst seviyede olmakla birlikte şuhluk ve aşüfteliği Sünbül kadar yüzüne yansımaz. Nazlı ismindeki üçüncü çengi ise diğer ikisine oranla daha da çirkindir. Yumurta

⁴⁰¹ A.g.e., s. 24.

⁴⁰² A.g.e., s. 25.

⁴⁰³ A.g.e., s. 30.

⁴⁰⁴ Gürpınar, İffet, ss. 110-111.

⁴⁰⁵ Gürpınar, Şık, s. 14.

⁴⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 68.

⁴⁰⁷ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 94-95.

⁴⁰⁸ Şefik Can, Klasik Yunan Mitolojisi, (Sekizinci Baskı), İnkılâp Yay., İstanbul, 1970, ss. 92-93.

biçimli, oval bir suratı vardır.⁴⁰⁹ “Paris’te Bir Türk” romanında geçen Gabrielle, güzel bir kadındır.⁴¹⁰ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında yer alan Marika, romanda çok çirkin olarak tavsif edilmiştir.⁴¹¹

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” isimli romanında Mösyö Dö Brano’nun eşi olan Madam dö Brano, Gürcü milletinden olup ırkının sahip olduğu yüz güzelliğini bütünüyle bünyesinde taşır. Kızı Katerina dö Branoviç de tıpkı annesi gibi güzel bir genç kızdır. Güzelliğini annesinden almıştır.⁴¹² Aynı romanda güzel Sohum Kalesi kumandanının eşi gayet güzel bir kadın olarak nitelendirilir.⁴¹³ Yine Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanım, elli yaşına gelmiş bir kadın olmakla birlikte Kafkas’ta ellisine gelen kadınların güzelliği İstanbul’da otuz beşinde olanlara tekabül ettiğinden gençlerle rekabet edecek kadar güzeldir.⁴¹⁴ Aynı romanda Katerina güzellikte Esmâ Can’a benzer. Ancak Esmâ Can kadar göz alıcı değildir.⁴¹⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Margerit, ahlâken olduğu gibi yüz olarak gayet güzel bir genç kız olarak ifade edilir.⁴¹⁶ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı kitabında Pertev Beyin Madam Hanriyet’in evinde rast geldiği kızın güzelliği Pertev’i hayran bırakacak derecededir.⁴¹⁷ Romanın ilerleyen sayfalarında Madam Hanriyet’in Pertev Beye rastgeldikleri bir esnada kızı takdim edip tanıştırması üzerine bahsi geçen kızın adının Matmazel Lorans olduğunu öğreniriz.⁴¹⁸ Aynı romanda Matmazel Beatris namıyla zikredilen genç kız da güzelliği ile salonda yer alan Lorans’ın merakını celbeder. Kızın kim olduğunu Madam Hanriyet’e sorduğunda Beyoğlu eğlence muhitlerinde şimdiye kadar güzelliği ile ilk sırada yer alan bir kız olduğu ancak bu günden sonra Lorans’ın güzelliğinin ondan üstün olması hasebiyle birinci sırayı elden geçirip ikinci sıraya düştüğü cevabını alır.⁴¹⁹ Lorans, romanda resamlara nümune oluşturabilecek kadar düzgün ve uyumlu uzuvlara sahip bir kız olarak nitelenmiştir.⁴²⁰ Ahmet Mithat’ın “Karnaval” adlı romanının kahramanı olan Madam Arslangözyan, dillere destan bir güzelliğe sahiptir.⁴²¹

⁴⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

⁴¹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 5.

⁴¹¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁴¹² Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

⁴¹³ A.g.e., s. 48.

⁴¹⁴ A.g.e., s. 112.

⁴¹⁵ A.g.e., s. 124.

⁴¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 144.

⁴¹⁷ Mustafa Reşid, Lorans, s. 5.

⁴¹⁸ A.g.e., ss. 7-8.

⁴¹⁹ A.g.e., s. 21.

⁴²⁰ A.g.e., s. 31.

⁴²¹ Ahmet Mithat Efendi, Karnaval, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 34.

1.12. Baş/Kafa Biçimi:

Beden dilini sağlıklı anlamak için vücudu bölümlere ayırarak incelemeye ihtiyaç vardır. Kafanın çeşitli bölümlerinin kullanımı çeşitli mesajların ortaya çıkmasına da zemin hazırlar. Kafayı bir bütün olarak ele aldığımızda özellikle bu uzuvlarını karşı cinse cinsel mesajlar verirken çok iyi kullandıkları görülür.⁴²²

Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanında Melâhat Hanımın tıpkı babası Dehri Efendiye benzeyen büyük bir kafası vardır.⁴²³ Kadınlarda tesadüf olmayan büyüklükte uzun, dik ve yumurta şeklinde bir kafa yapısına sahiptir.⁴²⁴ Kâhya Eda Hanımın kafası büyüktür.⁴²⁵ Nezahat Hanım, babası gibi "koca kafa" lı olarak tavsif edilmiştir.⁴²⁶ "Mai ve Siyah" romanında Lâmia, küçük bir başa sahiptir.⁴²⁷ İkbâl'in küçük ve zarif bir başı vardır.⁴²⁸

1.13. Gerdan Biçimi:

Divan şiirinde "sîmîn" nitelemesi ile geçen kadın gerdanı kadının güzelliğini sergilemesine ve alenen ortaya çıkarmasına katkıda bulunan önemli bir unsurdur. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında yer alan Firuze Hanım "buruşuk uzunca" bir gerdana sahiptir.⁴²⁹ Gelini Saffet Hanımın gerdanı şişman olduğu için olması gerekenden iki kat daha iri ve kat kattır.⁴³⁰ Ahmet Mithat'ın "Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş" adlı romanının kahramanı Nergis'in gerdanının sağ kısmında çitlenbikten biraz büyük siyah bir ben vardır.⁴³¹ "Zehra" romanında Sırrı Cemâl'in "gerdanı uzunca"⁴³² dır. "Bir Muadele-i Sevda"daki kadınların "simin gerdanlar" ı vardır.⁴³³ Hüseyin Rahmi Beyin "Metres" adlı romanında Matmazel Parnas'ın boynu "renkte gümüşü, güzellikte pâlûzeyi, lezzette kaymağı" aratmayacak kadar güzeldir.⁴³⁴

⁴²² Kaşıkçı, a.g.e., s. 127.

⁴²³ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

⁴²⁴ A.g.e., s. 37.

⁴²⁵ A.g.e., s. 51.

⁴²⁶ A.g.e., s. 34.

⁴²⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 107.

⁴²⁸ A.g.e., s. 151.

⁴²⁹ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁴³⁰ A.g.e., s. 21.

⁴³¹ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 7.

⁴³² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴³³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

⁴³⁴ Gürpınar, Metres, s. 143.

2. Gövdeye Bağlı Uzuvarların Biçimi Bakımından Kadınlar

2.1. Omuz:

Kadınları erkeklerden fiziksel olarak ayıran uzuvlarından biri de omuzlardır. Erkeklerin omuzları daha dik ve geniş iken, kadınların omuzları daha dar ve yuvarlak bir özellik arz eder. Erkeklerde cinsel dürtüyü arttıran bir uzuv olarak omuz, kadında dar ve yuvarlak olmasından ötürü erkeğe çekici gelir. Bu durum sadece omuzlarla sınırlı kalmayıp kadının vücudundaki tüm yuvarlak oluşumlar için geçerlidir. Zirâ tıpkı omuzlar gibi göğüsler, kalçalar, bileğin dışı doğru kıvrıldığı hâli, diz kapağı gibi kadın bedenine has kısımlar da erkekler tarafından çekici olarak addedilir. Bu bilinçle kadını özelliklerini ön plana çıkarmak amacıyla olan kadın, bu bölgeleri daha fazla açıkta bırakarak; örneğin omuzların açıkta bırakıldığı, göğüs dekolteli elbiseler giyerek karşı cinse söz konusu uzuvları vasıtasıyla cinsel mesajlar vererek bu uzuvlarını cinsel birer obje olarak kullanır. Kadının omuz üzerinden bakışı kadınlarda flört bakışı olarak kullanılır. Öyleki bu durum kadının kendini beğenme ve başkalarını küçümseme gibi çeşitli psikolojik hâllerinin ortaya çıkmasına da zemin hazırlar.⁴³⁵

“Sergüzeşt” romanında Dilber’in omuzları yuvarlaktır.⁴³⁶ Romanda geçen “(...) Aşağıya doğru meyli belli olur olmaz surette müdevverce omuzlar.(...)” ifadesi bunu doğrular niteliktedir.⁴³⁷ Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” sında Sırrı Cemâl’in omuzları geniştir.⁴³⁸ Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Maria Konstanse’nin omuzları geniştir.⁴³⁹ Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” adlı romanında geçen Lâmia, dar omuzludur.⁴⁴⁰ İkbâl, vücuduna erkekçe bir görünüm kazandıran geniş omuzlara sahiptir.⁴⁴¹

2.2. Göğüs:

Göğüs, kadın vücudunda yuvarlak özelliğinden dolayı erkek açısından daima dikkati çeken bir uzuv olmuştur.

Ahmet Mithat’ın “Karı Koca Masalı” adlı eserinde Mahcemal Hanımın göğüsleri kaburga kemiklerini örtecek kadar yaygın ve geniştir.⁴⁴² “Sergüzeşt” romanında Dilber’in göğüsleri “(...)Üzerinden geçen asırların sadematından kurtularak kemal-i revnak ve taravetiyle harika-nüma-yı bedayi olan Yunan’ın mermerden heykellerinde görülebilen bir

⁴³⁵ Kaşıkçı, a.g.e., ss. 140-141.

⁴³⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

⁴³⁷ A.g.e., s. 48.

⁴³⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 19.

⁴⁴⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 112.

⁴⁴¹ A.g.e., s. 151.

⁴⁴² Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 82.

göğüs...”⁴⁴³ şeklinde gayet mükemmel olarak dikkatlere sunulur. “Zehra” romanında yer alan Sırrı Cemâl’in göğsü geniştir.⁴⁴⁴ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, “*yüksek göğüs*” lüdür.⁴⁴⁵ Yine aynı romanda Müzeyyen Hanım, yüksek, geniş bir göğse sahiptir.⁴⁴⁶ Aynı romanda Sabiha “*mermer gibi*” bir düzgün ve kalkık bir göğse sahiptir.⁴⁴⁷ Hüseyin Rahmi’nin “Şık” adlı romanında Madam Pötiş’in göğüsleri büyük ve biçimsizdir.⁴⁴⁸

2.3. Kollar:

Kadın açısından bakıldığında vücudun bir parçası olan kol beyazlığı, inceliği ile karşı cinsi etkileyen ve dikkatini çeken önemli bir unsurdur. “Sergüzeşt” romanında Dilber’in kolları: “*Bu kollar... Bir subh-ı safa-yı nev-baharide sema-yı mîna-fama karşı ebvab-ı gülgüne-nüma-yı seheri küşad eder gibi görünen amud-ı nuranileri andıran bu kollar...*”⁴⁴⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Parnas, “*beyaz, dolgun, mütenasip, lâtif*” kollara sahiptir.⁴⁵⁰

2.4. El:

El, ilişkide bulunulan kişiye ya da zümreye olumlu-olumsuz çeşitli mesajlar vermek için kullanılan etkili bir iletişim aracıdır.⁴⁵¹

Ahmet Mithat Efendinin “Karı Koca Masalı” adlı eserinde Mahcemal Hanımın elleri estetik ve güzel değildir.⁴⁵² Tüysüz Mehmet’i seven Arap karısının elleri “*manda pençesi*” tabiriyle ifade edilmiştir.⁴⁵³ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında İffet’in annesinin elleri “*zayıf*” ve “*sararmış*”tır.⁴⁵⁴ “Metres” romanında Meryem Dudunun elleri zayıftır.⁴⁵⁵ “Mürebbiye” romanında Anjel’in elleri tombula yakındır.⁴⁵⁶ Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı

⁴⁴³ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 48.

⁴⁴⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴⁴⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁴⁴⁶ A.g.e., s. 118.

⁴⁴⁷ A.g.e., s. 125.

⁴⁴⁸ Gürpınar, Şık, s. 18.

⁴⁴⁹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 48.

⁴⁵⁰ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁴⁵¹ Kaşıkçı, a.g.e., ss. 141.

⁴⁵² Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 83.

⁴⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 28.

⁴⁵⁴ Gürpınar, İffet, s. 32.

⁴⁵⁵ Gürpınar, Metres, s. 201.

⁴⁵⁶ Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

romanında Sırrı Cemâl'in elleri ufaktır.⁴⁵⁷ Aynı romanda Uranî, minik ellidir.⁴⁵⁸ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım'ın "*mini mini eller*" i vardır.⁴⁵⁹ Ahmet Mithat'ın "Dürdâne Hanım" romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in elleri küçüktür.⁴⁶⁰

2.5. Parmaklar:

Vücutta çeşitli alanlardaki hareketleri ile farklı anlamlar içeren parmak, kadınlarda da önemli bir uzuv olarak dikkati çeker. Örneğin kadınların parmakları ile çenelerini tutma ya da okşama hareketi onların karar halinde olduklarını göstermesi bakımından mühimdir.⁴⁶¹ Parmakların yüzdeki gezinimi korku, güven ihtiyacı, karar verme ya da cinsel mesajlar çağırır.⁴⁶² Romanlar da kadının parmak özelliklerine ilişkin satırlara az da olsa rastlamak mümkündür. Zirâ Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" adlı romanında yer alan Lamia, romanda ince parmaklı olarak tavsif edilir.⁴⁶³

2.6. Tırnak

Kadınların günlük ya da haftalık bakımlarından biri olan parmak ve tırnak bakımı kadın için güzelliğini sergileme yolunda mühim bir adım olarak ifade edilebilir. Romanlar da az da olsa kadınsı erkeklerin yani efemine tiplerin tıpkı kadınlar gibi kadınsı özellikler sergileyerek tırnak bakımı konusunda özen gösterdikleri görülür. Ahmet Mithat, tırnak konusunda şunları söyler: "*Avrupalıların tırnaklarını uzattıkları görülür de sebep ve hikmeti ekseriya bilinemeyerek merak edilir. Tırnakları alabildiğine uzatmak eskiden kalma bir âdet olarak kibarlığın son derecesi addolunur. O efendinin hiçbir iş ile işgale mecbur olmadığı bundan anlaşılacak imiş. Ellerini ve parmaklarını hiçbir iş ile iştilal etmeyecek olduğuna nazaran ellerden eldivenlerini dahi çıkarmaya mecbur olmayıp halbuki tırnaklar uzun olur ise eldivenlerin parmak uçları büzük kalmayarak düz ve muntazam duracak imiş. Bazılarının rivayetine göre bu tırnak uzatmak modası güya Çinlilerden alınmış ise de bu hususda*

⁴⁵⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴⁵⁸ A.g.e., s. 83.

⁴⁵⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁴⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

⁴⁶¹ Kaşıkçı, a.g.e., s. 143.

⁴⁶² A.g.e., s. 146.

⁴⁶³ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 165.

Çinlileri taklidin vech ve hikmeti bilinmemektedir.”⁴⁶⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında son derece yoğun bir alafrangalık sevdasında olan Raik Bey, tırnaklarını uzatır. Ancak toplumsal baskı ve kınamalar neticesinde yaşadığı toplumla çatışır. Toplumun kendi fikirlerine saygı göstermesi için daha zamana ihtiyaç olduğunu dile getirir.⁴⁶⁵

2.7. Bel:

İnceliği ve orantılı hatları ile kadın güzelliğini ortaya çıkaran bel, vücut güzelliğini sergilemede dikkate değer bir bölgedir. Romanlarda yer alan kadınlara bel açısından bakıldığında genel olarak ince belli oldukları gözlemlenir. “Sergüzeşt” romanının kahramanı Dilber, ince belli⁴⁶⁶dir. Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra”adlı romanında Sırrı Cemâl ince belli⁴⁶⁷dir. Mehmed Murad’ın “Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı?” adlı romanda geçen Sabiha Hanım, ince bellidir.⁴⁶⁸ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında yer alan Parnas, ince bellidir.⁴⁶⁹ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı eserinde Lorans, ince belli olarak betimlenir. Öyle ki giydiği elbise ince belinin üzerinde seyrine doyumlanmaz bir letâfet ile durmaktadır.⁴⁷⁰

2.8. Kalça:

Kadın vücudunda yuvarlak hatlarından dolayı kalça, cinsel bir obje olarak dikkati çeker. Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında Madam Pötiş’in zâten büyük olan kalçası giydiği elbiselerin eklemeleri ile olduğundan da büyük gözüktür.⁴⁷¹

2.9. Bacaklar:

Vücudun taşıyıcısı olan bacaklar, cinsel mesajların verilmesinde kayda değer bir uzuv olarak dikkati çeker. *“Kadınların duruşlarında, yürüyüşlerinde ve oturuşlarında leğen kemiklerinin geniş olmasından kaynaklanan farklılıklar (erkeklere göre) ortaya çıkar. Bacakları birleştirip, basenler yanda kalacak şekilde yanlamasına oturuş ve bir bacağın*

⁴⁶⁴ Ahmet Mithat, Avrupa Âdâb-ı Muâşeretü Yahut Alafranga, Akçağ Yay., Ankara, 2001, s. 130.

⁴⁶⁵ Gürpınar, Şık, s. 61.

⁴⁶⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

⁴⁶⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴⁶⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁴⁶⁹ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁴⁷⁰ Mustafa Reşid, Lorans, s. 32.

⁴⁷¹ Gürpınar, Şık, s. 19.

kıvrılıp (bacak saklama), diğer bacağı kıvrılan bacağın üzerinden geçirilmesiyle alınan oturuş şekli kadınsı oturuşlardandır."⁴⁷² Kadın vücudunda bir cinsel obje olarak bacağın verdiği mesaja ilişkin olarak böyle bir girişten sonra romanlarda kadın bacağına ilişkin unsurların çok fazla yer almadığını söylemeye ihtiyaç vardır. Örneğin; Halit Ziya Uşaklıgil'in "Metres" adlı romanında Karanfil, ince bacaklı olarak zikredilmiştir.⁴⁷³

2.10. Ayaklar:

Ayak da tıpkı bacak gibi kadının letâfetini ortaya çıkaran cinsel bir obje olarak romanlarda dikkatlere sunulur. Romanlarda geçen kadınların büyük çoğunluğu kibar ve küçük ayaklara sahiptir. Nâbızâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Sırrı Cemâl'in ayakları ufaktır. Bu ayaklar "*refтары dilpesend*" yani yürüyüşü gönle hoş gelen, gönlü okşayan şekilde tarif edilmiştir.⁴⁷⁴ Mehmed Murad'ın "Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı?" romanında Sabiha Hanım'ın ayakları küçüktür.⁴⁷⁵ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında geçen dilenci kızın ayakları çıplaktır.⁴⁷⁶ "Araba Sevdası" romanında Perîveş Hanım otuz dört numara ayakkabı giydiğinden Perîveş Hanımın ayaklarının küçük olduğu anlaşılır.⁴⁷⁷ Gürpınar'ın "Metres" romanında Parnas, küçük beyaz ayaklara sahiptir.⁴⁷⁸ Mithat Efendinin "Çengi" adlı romanında ye alan Sünbül'ün ayakları küçüktür.⁴⁷⁹ Sağ ayağının parmakları ayrı olmayıp bitişiktir.⁴⁸⁰

⁴⁷² Kaşıkçı, a.g.e., s. 158.

⁴⁷³ Gürpınar, Metres, s. 99.

⁴⁷⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁴⁷⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁴⁷⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

⁴⁷⁷ Recaiâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁴⁷⁸ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁴⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 98.

⁴⁸⁰ A.g.e., s. 147.

C. Boyu Bakımından Kadınlar:

Klasik edebiyatımızda yer alan edebî metinlerde “*servi, serv-i çemân, serv-i hıraman, serv-i sehî, tûbâ, ar’ar, nihâl, şişat, elif, muanber şem’, serkeş, kıyamet*”⁴⁸¹ gibi kullanımları olan boy, Tanzimat romanında yer alan kadınların da bedene ilişkin özellikleri konusunda bilgi sahibi olmamızı sağlar.

1. Kısa Boylu:

Romanlarda kısa boylu kadınlara pek rastlanmaz. Yalnızca Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında Nazire Hanımın kısa boylu olduğu zikredilir.⁴⁸²

2. Orta Boylu:

Tanzimat romanında yer alan kadın karakterlere boy açısından bakıldığında kısa boylu olanlar kadar olmasa da orta boylu olan kadınların da romanlarda çok geniş yer kaplamadığı görülür. Ahmet Mithat’ın “Karı Koca Masalı” adlı romanında Mahcemal Hanımın boyu ortadır. Kocasının ancak göğsüne kadar gelir.⁴⁸³ Şemseddin Sami’nin “Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat romanında Fitnat Hanım orta boyludur.⁴⁸⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Mürebbiye” adlı romanında Matmazel Anjel, “*orta boylu, narin endamlı*”dır.⁴⁸⁵ “Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanım, “*orta boylu, narin yapılı*” bir kadındır. Yürürken sürekli duran, dururken aniden hareket eden ve dönüp dönüp arkasına bakan bir yapısı vardır.⁴⁸⁶

3. Uzun Boylu:

Uzun boy, kadının endamını ön plana çıkarması ve kadını güzellik açısından bakıldığında idealist, ulaşılması zor bir kısıya büründürmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Romanlarda yer alan kadın kahramanlar genelde uzun boylu oluşları ile dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanında yer alan Madame Cartrisse, boylu boslu bir kadındır.⁴⁸⁷ Aynı romanda Fatıma Şemsay, fidan boylu bir

⁴⁸¹ Agâh Sırrı Levend, a.g.e., s. 491.

⁴⁸² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 109.

⁴⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 82.

⁴⁸⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

⁴⁸⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

⁴⁸⁶ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

⁴⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 4.

kadıdır.⁴⁸⁸ Madame Mapercine, endamlı bir kadındır.⁴⁸⁹ Madame Hyrienne, uzun boyludur.⁴⁹⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Hüveyda Hanım, boylu bosludur.⁴⁹¹ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım “*lâtif hırâmı*” ile dikkatleri üzerine çeker niteliktedir.⁴⁹² Uzun boyludur.⁴⁹³ “Metres” romanında Firuze Hanım, orta boydan biraz daha yüksek bir boya sahiptir.⁴⁹⁴ “Mürebbiye” romanında Melâhat Hanım, uzun boyludur.⁴⁹⁵ Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Esmâ, boylu bosludur.⁴⁹⁶ “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanında Nergis, fidan boyludur.⁴⁹⁷ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan, uzun boyludur.⁴⁹⁸ “Sergüzeşt” romanında Dilber’in boyunun cariye olarak gittiği ikinci evde endamlı, gayet intizamlı bir şekilde uzadığı ifade edilir.⁴⁹⁹ Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Sırrı Cemâl, “*uzun boylu, iri yapılı ancak gayet yumuşak ve nâzenin*” dir.⁵⁰⁰ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Nazire Hanımın dadısı olan kadın “uzunca boylu” dur.⁵⁰¹ Hüseyin Rahmi Beyin “Metres” romanında Meryem Dudu, ince boyu sayesinde endamlı bir şekilde yürür.⁵⁰²

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında yer alan Cuzella’nın Avrupa ve Asya’daki güzellerin hemen hemen hepsinde bulunan uzunca bir boyu vardır. Bu boy kendisine zarif bir endam kazandırır.⁵⁰³ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Margrit ve Can, “*fidan*” boylu, endamlı kızlardır.⁵⁰⁴ “Süleyman Muslî” romanının kahramanı Maria Konstanse, uzun boylu ve endamlı bir kızdır.⁵⁰⁵ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, “fidan boylu” bir genç kız olmakla birlikte çektiği sıkıntılardan dolayı bir genç kızdan çok yaşlı birini andırır. En çok dikkat çeken yeri boyudur.⁵⁰⁶ “Dürdâne Hanım” romanında Ayşe Ebenin boyunun letâfeti mükemmel olarak tasvir edilir.⁵⁰⁷ Hüseyin

⁴⁸⁸ A.g.e., s. 102.

⁴⁸⁹ A.g.e., s. 112.

⁴⁹⁰ A.g.e., s. 118.

⁴⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 49.

⁴⁹² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 34.

⁴⁹³ A.g.e., s. 145.

⁴⁹⁴ Gürpınar, Metres, ss. 19-20.

⁴⁹⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 38.

⁴⁹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 295.

⁴⁹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

⁴⁹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 16.

⁴⁹⁹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 46.

⁵⁰⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

⁵⁰¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 107.

⁵⁰² Gürpınar, Metres, s. 201.

⁵⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

⁵⁰⁴ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 20.

⁵⁰⁵ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 19.

⁵⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 23.

⁵⁰⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 38.

Rahmi'nin "İffet" inde İffet, uzun ve ince boyludur.⁵⁰⁸ Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanının kahramanı İkbâl, uzunca boyludur.⁵⁰⁹ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Madam Krike, uzun boyludur.⁵¹⁰ "Araba Sevdası" romanında Perîveş Hanımın yanında kendisine refâkat eden kadın (Çengi Hanım), kendisinden boyca daha uzun olarak betimlenir.⁵¹¹ Hüseyin Rahmi'nin "Şık" isimli romanında Madam Pötiş, uzun boyludur. Endamca güzel değildir.⁵¹² Gürpınar'ın "Şık" adlı romanında Şöhret Beyin boyu "*sırık gibi uzun*" olarak ifade edilir.⁵¹³ "Metres" romanında Matmazel Parnas, "*levendâne narin*" bir boya sahiptir.⁵¹⁴ Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" adlı romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in "*boyu uzunca*"dır.⁵¹⁵ "Kafkas" romanında Gospodin dö Brano ile eşi Madam dö Brano'nun ilk ve tek evlâdı olan Katerina dö Branoviç, uzun boylu ve iri yapılı bir genç kızdır.⁵¹⁶ Aynı romanda Sohum Kalesi kumandanının eşi olan madam uzun boylu bir kadındır.⁵¹⁷ Ahmet Mithat Efendinin "Süleyman Muslî" adlı romanında yer alan Mariya Konstanse, uzun boylu, endamı birbiri ile gayet uyumlu bir kızdır.⁵¹⁸ Yine aynı romanda Margerit, "*fidan gibi uzun boylu ve yine fidan gibi nahif endamlı*" olarak resmedilir.⁵¹⁹ Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında Lorans, "*uzunca boylu*" bir genç kızdır.⁵²⁰

⁵⁰⁸ Gürpınar, İffet, s. 25.

⁵⁰⁹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 151.

⁵¹⁰ Gürpınar, Metres, s. 56.

⁵¹¹ Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁵¹² Gürpınar, Şık, s. 14.

⁵¹³ A.g.e., s. 12.

⁵¹⁴ Gürpınar, Metres, s. 73.

⁵¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

⁵¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

⁵¹⁷ A.g.e., s. 48.

⁵¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 19.

⁵¹⁹ A.g.e., s. 141.

⁵²⁰ Mustafa Reşid, Lorans, s. 31.

D. Kilosu Bakımından Kadınlar

1. Zayıf Kadınlar:

Endamlı ve güzel görünme sevdasında olan kadın, romanlarda da bu arzusuna paralel olarak daha çok zayıf bir görünüş ile tecessüm ettirilir. Ahmet Mithat'ın "Karı Koca Masalı" romanında Mahcemel Hanımın vücudu zayıf olmasının yanında "*balıketli*" bir yapı arz eder.⁵²¹ Çirkinliği zayıflığından ileri gelir.⁵²² "Paris'te Bir Türk" romanının kahramanı Madame Hyrienne, zayıfçadır.⁵²³ "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Emine Kadın çok zayıf biridir.⁵²⁴ Yine aynı romanda Fitnat Hanım narin bedensidir.⁵²⁵ "Dürdâne Hanım" romanında Ulviye Hanım vücut olarak o derece uyumludur ki biraz dikkatlice bakılırsa onu en güzel kadınlardan saymak mümkündür.⁵²⁶ Ancak bu derece narin olan Ulviye Hanım, aynı zamanda kuvvetli bir kadındır.⁵²⁷ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanım, gelinine nispetle zayıf bir kadındır.⁵²⁸ Aynı romanda Melâhat Hanımın "*telgraf direği gibi ince uzun bir vücut*" u vardır.⁵²⁹ Bu kadar ince ve zayıf oluşu giydiği kıyafetlerin üzerinde biçimsiz durmasına ve onun bir korkuluğa benzemesine yol açar. Rüzgârlı havalarda kocası kolundan sınıksız tutmasa bir uçurtma misâli uçacak gibidir.⁵³⁰ Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" romanında Sabiha Hanımın zayıf, kuru bir vücudu vardır.⁵³¹ Ahmet Mithat'ın "Felâton Bey İle Râkım Efendi" adlı romanında Canan'ın zayıf ve hastalıklı bir hâli vardır.⁵³² "Zehra" romanında Sırrıcemâl, üzüntüden gün geçtikçe "*mum gibi erir.*"⁵³³ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Meryem Dudu, "*kuru*" denebilecek kadar zayıf bir kadındır.⁵³⁴ Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" adlı romanında Esmâ'nın "*elmasiye gibi nazik ve titrek*" bir vücudu vardır.⁵³⁵ Gürpınar'ın "Metres" inde Madam Krike, zayıf bir kadındır.⁵³⁶ "Mürebbiye" romanının kahramanı olan Anjel, vücut yapısı olarak ince bir kadındır. Vücuduna bakıldığında zayıf, yüzüne bakıldığında toplu gibidir. Onun bu türden bir vücut yapısına sahip oluşu kendisine rağbet

⁵²¹ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 82.

⁵²² A.g.e., s. 84.

⁵²³ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 118.

⁵²⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 42.

⁵²⁵ A.g.e., s. 44.

⁵²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 64.

⁵²⁷ A.g.e., s. 70.

⁵²⁸ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁵²⁹ Gürpınar, Mürebbiye, s. 37.

⁵³⁰ A.g.e., ss. 38-39.

⁵³¹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 333.

⁵³² Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 16.

⁵³³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 105.

⁵³⁴ Gürpınar, Metres, s. 282.

⁵³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 295.

⁵³⁶ Gürpınar, Metres, s. 56.

eden erkeklerin kimi zaman onu ince, nazik kimi zaman da şişman biri olarak tasavvur etmelerine sebep olur.⁵³⁷

Recâizâde Mahmut Ekrem'in "Araba Sevdası" romanında Perîveş Hanım, narin yapılıdır.⁵³⁸ "Zehra" romanında Marika, "çöp gibi ince" olarak tarif edilir.⁵³⁹ Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" adlı romanında İkbâl'in vücut hatları henüz tam anlamı ile oturmamıştır. Fakat tüm bu noksanlıklara rağmen yine de cazibeli ve göz alıcıdır.⁵⁴⁰ "Nemide" romanının kahramanı Nemide, cılız bir vücuda sahiptir.⁵⁴¹ Romanda geçen şu cümleler onun bedensel özelliklerini göstermesi açısından dikkate değerdir:

*"Nemide ressamı, heykeltıraşların perestiş etdikleri, hilkatın bedi'alarını israf ederek halk ettiği vücutlardan değildi. Fakat Nemide şayanı dikkat hiçbir letafeti hususiyeye malik olmadığı halde o kadar ulvî, o kadar şî'r âmiz bir mecmu'ai leta'if arz ediyordu ki ruh tecessüm etmiş, nurdan bir kisveye bürünmüş zan olunurdu. Nemide mermerden masnu' gibi kollara, bir safha'i simin gibi bir sineye malik değildi. Fakat Nemide'nin nahif vücudu; genç kıza nârin bir bedia'i hilkat şeklini veriyordu."*⁵⁴² Nahid, bedence iri bir cüsseye sahip olduğundan Nemide yanında çok cılız kalır ve Nahid'den beş-altı yaş daha küçük gibi görünür.⁵⁴³ Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" adlı romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in "vücudu nahif"tir. Ancak Pazar kayıkçılarını birbirine çarpıttırmaya yetecek kadar kuvvetli oluşunun nereden kaynaklandığına insan şaşar.⁵⁴⁴ Hüseyin Rahmi Beyin "Şık" isimli romanında efemine bir tip olarak addedebileceğimiz Şöhret Bey zayıf biridir.⁵⁴⁵ Mustafa Reşid'in "Hayf" adlı eserinde Elizabe, narin yapılı, kilo bakımından zayıf bir genç kızdır.⁵⁴⁶

⁵³⁷ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 51-52.

⁵³⁸ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 23.

⁵³⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁵⁴⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 151.

⁵⁴¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 11.

⁵⁴² A.g.e., s. 11.

⁵⁴³ A.g.e., ss. 54-55.

⁵⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

⁵⁴⁵ Gürpınar, Şık, s. 12.

⁵⁴⁶ Mustafa Reşid, Hayf, s. 8.

2. Normal Kilolu Kadınlar:

Romanlarda yer alan kadınların birçoğu zayıf olmakla birlikte içlerinde bir miktar orta kilolu olanlarına rastlamak mümkündür. Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” adlı romanında Nergis, etine dolgun bir kız olarak tarif edilir.⁵⁴⁷ “Zehra” romanının kahramanı Uranî, “*etine dolgun bir nazenin*” dir.⁵⁴⁸ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı” isimli romanında Zehra, Sabiha’dan “*biraz irice yapılı*” bir genç kızdır. Zehra, bütün uzuvları ile uyumlu bir beden yapısına sahiptir. Sabiha’ya *lâtif, nazik, güzel diyecek bir kalemin Zehra’ya da güzel, hem de pek güzel diyeceği âşikârdı.*” Zehra’nın güzelliğinde nezaketten çok heybet ve ululuk vardır.⁵⁴⁹ Aynı romanda Müzeyyen Hanım, “*dolgun âza*” ıdır.⁵⁵⁰ Halid Ziya’nın “Nemide” adlı romanında Nahid, bedence iri bir cüsseye sahiptir.⁵⁵¹ Recaizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanında Perîveş Hanımın yanındaki kadın (Çengi Hanım) Perîveş’e oranla daha enlidir.⁵⁵²

3. Şişman Kadınlar:

Romanlarda insan vücudunda yaşın getirdiği bozulmalara paralel olarak zamanla vücut dengelerinin değişmesinden kaynaklanan sebeplerle eski formunu yitirmiş şişman kadınlara da rastlamak mümkündür. Ahmet Mithat’ın “Paris’te Bir Türk” adlı romanının kahramanı Madame Trouville, şişman bir kadındır.⁵⁵³ Aynı romanda yer alan Madame Savemod, şişman bir kadındır.⁵⁵⁴ Samipaşazâde Sezai’nin “Sergüzeşt” adlı romanında Esirci Hacı Ömer’den Dilber’i satın alan kadın şişmandır.⁵⁵⁵ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” da Nazire Hanım, etine dolgun, “tombalakça” bir kadındır.⁵⁵⁶ “Metres” romanında Saffet Hanım, şişmandır. Fazla olan etlerini biçimli gösterebilmek için korse giyip bin türlü eziyet çeker.⁵⁵⁷ Kız iken narin bir vücuda sahip olan bu kadın, eşi Paris’e gittikten sonra şişmanlayıp vücudu battal bir hâl almıştır.⁵⁵⁸ “Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Madame Cartrisse, iri

⁵⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 7.

⁵⁴⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁵⁴⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 66.

⁵⁵⁰ A.g.e., s. 118.

⁵⁵¹ Uşaklıgil, Nemide, ss. 54-55.

⁵⁵² Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁵⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 4.

⁵⁵⁴ A.g.e., s. 119.

⁵⁵⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 10.

⁵⁵⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 109.

⁵⁵⁷ Gürpınar, Metres, s. 5.

⁵⁵⁸ A.g.e., s. 10.

yapılıdır.⁵⁵⁹ Hüseyin Rahmi'nin “Şık” adlı romanında Madam Pötiş, şişman bir kadındır.⁵⁶⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey ve Rakım Efendi” adlı romanında geçen Aşçı Kadın, “*iri yapılı devanısı*” gibi bir kadın olarak tarif edilir.⁵⁶¹ Ahmet Mithat Efendinin “Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanındaki kadınlardan biri olan Kontes de Padoga, vücut yapısı olarak gayet enli ve şişman bir kadındır.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 4.

⁵⁶⁰ Gürpınar, Şık, s. 14.

⁵⁶¹ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 45.

⁵⁶² Ahmet Mithat Efendi, Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 346.

II. TERCİH ETTİKLERİ KIYAFETLER VE AKSESUARLAR BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

Lady Montagu, Osmanlı toplumuna ilişkin gözlemlerini kaleme aldığı Doğu Mektupları'nda kadının giyim-kuşam tarzına ait şu tesbitlerde bulunur: “*Giysimi oluşturan ilk öge, topuklara kadar inen ve sizin eteklerinize göre daha bir utançla bacakları gizleyen, çok bol bir şalvardır. Simden çiçekler işlenmiş, pembe renkli kareli kumaştan yapılmıştır. Beyaz oğlak derisinden yapılmış olan ayakkabılarım da simle işli. Bunların üstüne, nakışlı, güzel beyaz ipek gömleğim düşmektedir. Bu gömleğin geniş kolları dirseğe kadar inmekte ve elmas bir düğmeyle yakası kapanmaktadır. Ancak, gömleğin kumaşının arasından, göğüslerin rengi ve biçimi çok belirgin bir biçimde ayırmsanmaktadır. Entari, beyaz ve altın renkli damlalar hâlinde, arkadan uzun sırma püsküller, elmas ya da gümüş düğmelerle sarkan çok uzun kollarıyla, beli saran bir cekettir. Şalvarımla aynı kumaştan olan kaftanım vücuduma yapışık, çok ince uzun kollarla, ayak bileklerime kadar inen, tam boyuma göre yapılmış bir giysidir. Belinde, hemen hemen dört parmak genişliğinde bir kuşak: Durumları iyi olan hanımlar bu kuşağın üzerini elmas ya da değerli taşlarla kaplatmaktadırlar. (...)*”⁵⁶³ Söz konusu satırlar bu türden ifadelerle devam eder. Osmanlı kadınının süs unsurları bakımından da tıpkı kılık-kıyafette olduğu gibi zenginliğini dile getiren Batılı bir dikkatle kaleme alınmış olan bu satırlar Osmanlı toplumunda kadının giyim-kuşam ve süs unsurları bakımından çok geniş bir çeşitliliğe sahip olduğunu göstermesi bakımından kayda değer olarak nitelendirilmelidir. Öyleyse Osmanlı kadını giyinme ve süslenme konusunda Batılı hemcinslerine geniş bir yelpaze tutacak kadar da ustadır.

Montagu, aksesuar konusunda da kadını şu tasvirlerle ifade eder: “*Saç tuvaleti, kışın inci ya da elmas işlenmiş güzel bir kadifeden, yazın hafif ve parlak, gümüş rengi bir kumaştan yapılmış kalpak denilen bir başlıktan oluşmaktadır. Başın bir kısmına, bir parça eğik olarak, ucunda sim bir püskülle oturtulur ve elmas bir taçla (çok sayıda gördüm) ya da nakış işli değerli bir mendille tutturulur. Başın öte tarafndan, saçlar çok düz olarak görülmekte ve burada hanımlar imgelem yetlerini tutamamaktadırlar: Kimileri çiçek, kimileri bir balıkçıl tüyü takmaktadırlar. Kısacası, hoşlarına giden şeyi. Fakat çoğu zaman, doğal çiçekleri taklit eden iri mücevherler moda. Goncaları incilerden olan güller, çeşit çeşit renkli yakutlardan yaseminler, elmaslardan, topazlardan fulyalar yapılmıştır. Bunlar öylesine güzel oturtulmuş ve öylesine parlak ki, insan böylesine güzel şeyleri güçlkle tasarlayabilir. Saçlar, tüm*

⁵⁶³ Lady Montagu, Doğu Mektupları, s. 43.

uzunluğuyla, daima gür olarak inciler ve kurdelâlarla örülmüş hâlde, arkadan sarkmaktadır.”⁵⁶⁴

“Karı Koca Masalı” adlı hikâyede ayna ile ilgili şöyle denilmektedir: “(...) insan ne zaman yüzünü görüp güzellik derecesini anlamayı merak etmişse o zaman aynaya ve suya bakmak icat olmuştur. (...) Aynayı icat ettiren ve sonra da kullanılmasını yaygınlaştıran ihtiyaç yok mu? İşte o ihtiyaç herkesin güzellik ve yüz güzelliği için muhtaç olduğu kanıttan ibarettir. Bak nasıl: Farz et ki insan kendi yüzünün yansımını görünceye kadar yüz güzelliğinin derecesinden habersizdi. Zaten de öyle olması lâzım gelmez mi? Şu halinde kendisine “Sen güzelsin” deseler de merak eder, “Sen çirkinsin” deseler de. Hele “Çirkinsin” dedikleri vakitte bütün bütün merak eder. Gönlü bu sözün doğru ve haklı olmasını bir türlü istemez. Bu hükmü ret için mutlaka kanıtı muhtaçtır. Kanıt ise kendi yüzünü görmekte olur.”⁵⁶⁵

İnsanın kendini tanımasının tarihi bir bakıma onun aynayı tanımasının tarihi ile doğru orantılıdır. Yüzyıllar boyunca insanlar insanın yüceliğine duydukları inançtan ötürü aynaya övgüler yağdırmışlardır. Öyleyse aynaya olan övgü insanın yüceliğine olan inançla eş güdümlü olarak ilerler. Çünkü ayna karşısındaki kişi, içebakış yöntemi ve “mimetik ikili bakıştan hareketle” kendisini bir birey olarak tanımlamaya başlar. Her zaman karşısında kendisini onaylayan haricî gözlerin yerini ayna objesi alır ve bireyin farkındalık süreci başlar:

“İnsanın “kendini tanı” aynasında kendisine dikkatle bakması bilincinin egemenliğinde kendini tanıma olanağı verir, buna karşılık, ötekinin aynasında kendine bir imge oluştururken dışarıdan bir bakış altında kendisi için bir gösteri olur: kendini görmek ve görülmek, kendini tanımak ve tanınmak insanın tek başına gerçekleştirdiği eylemlerdir. Ayna bilincinin önemi tarih aracılığıyla bu iki düzlemde kendini göstermiştir.

Ayna, bireyi sürekli olmak ve gözükmek diyalektiği içine angaje ederek hayali kıskırtır, yeni perspektifleri harekete geçirir ve başka bir gerçekliği haber verir. Bireyin kendisiyle karşı karşıya kalması, olması başkalarının bakışından koparılmış mahremiyet alanı sadece bir görünüşün pasif algılanışı değil, bir projeksiyondur; arzu, yansıma ve yansıma arasında bir dolaşımdır. Bireyin kendisini gözlemlemesi, değerlendirmesi, kendisiyle ilgili düşler kurması, kendisini değiştirmesi: bunlar kendine bakışı uzun süre engelleyen yasakların ötesinde aynayla her türlü buluşmanın hayata geçirdiği farklı işlevlerdir.”⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ A.g.e, s. 43.

⁵⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, ss. 100-101.

⁵⁶⁶ Sabine Melchior-Bonet, Aynanın Tarihi, Dost Yay., Ankara, Aralık 2007, ss. 143-144.

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Zehra, henüz ismini ve kim olduğunu bilmediği Suphî'nin hayâlini tuhaf bir şekilde gözlerinin önünden silemez. Bu vaziyette aynanın karşısına geçer ve yüzünün aldığı şekle bakarak şaşırır.⁵⁶⁷ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım, ayna ile barışık bir genç kızdır. Aynanın karşısına geçip kendi güzelliğini temâşâ eder.⁵⁶⁸

A. Renk, Biçim ve Tür Bakımından Giyinilen Unsurlar:

Örtünme ve giyinme ilk insandan bu yana insanlık tarihinde önemli bir gereksinim olarak yerini almıştır. Gösterişi, çekiciliği ve dişiliği bir arada şahsında toplayan kadının en temel ihtiyaçlarından biri olan seçme ve beğenilme duygusu, onun moda ile iç içe bir hayat tarzı geliştirmesine zemin hazırlar.⁵⁶⁹

Tanzimat döneminde her ne kadar Osmanlı toplum yapısı kadının dış mekânda görünürlülüğüne izin vermese de toplumsal değişmelere paralel olarak Tanzimat kadını, çarşafın altından Batı'ya ait modaların belirlediği kıyafetleri tercih edip giymeye başlar. Tanzimat kadını modaya ilişkin yenilikleri Avrupa modasını gösteren model kitapları ve de rgilerden takip etmekte, beğendiği ve kendisine uygun gördüğü bu kıyafetleri Beyoğlu'nda yer alan terzhânelerde diktirmektedir. Bu dönemde çarşaf, ferâce, iskarpin türünden olan kadın kıyafetleri eldiven, peçe, şemsiye gibi aksesurlar vasıtasıyla tamamlanır. *Osmanlı modernleşme sürecinde kadının toplumsal alandaki kıyafetinin değişmesi daha çok kapalı mekânlarda ve üst tabaka ailelerde* görülen bir durum iken kadınların II. Meşrutiyet döneminde özgürlük konusundaki taleplerinin artmış olması ve siyasî baskının azalması gibi sebeplerden dolayı toplumsal alanda kadın kıyafetinde hızlı bir değişme ve yaygınlaşma süreci başlar. Zirâ söz konusu tartışmalar kadının ileri de tesettürü konusunu derinden etkileyecek ve dış mekân kıyafeti olan çarşaf ve ferâce toplumsal değişmelere ve siyasî yapıdaki gelişmelere paralel olarak II. Meşrutiyet döneminde pelerin, Cumhuriyet döneminde ise manto olarak karşımıza çıkacaktır. Ancak Tanzimat dönemi açısından bakıldığında kılık-kıyafet konusunda Batılılaşmaya paralel olarak değişimin ilk örneklerinin sergilendiği kadın kıyafeti konusunda bu değişim açısından zamana ihtiyaç olduğu açıktır.⁵⁷⁰

Hüseyin Rahmi'nin "Metres" romanında Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanım,

⁵⁶⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 23.

⁵⁶⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 125.

⁵⁶⁹ Nevzat Tarhan, Kadın Psikolojisi, Nesil Yay., İst., Ekim 2009, ss. 165.

⁵⁷⁰ Nevin Meriç, Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi, Kaknüs Yay., İstanbul, Mart 200, ss. 102-104.

kılık-kıyafet konusunda gelişigüzel giyinmeyip giysilerinin renk ve biçimi konusunda son derece dikkatli davranan biridir. Modayı yakından takip eder.⁵⁷¹ Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanında kadınların giyim-kuşamları Ahmet Cemil'in gözünden okuyucuya şu şekilde aksettirilir: "(...) *koltuk resmini görmek için Süleymaniye'nin o daracık sokağını başdan başa doldurarak ve kapının umuma açılmasını bekliyerek yeldirmelerile, çarşafllarile üşüşen; orasını beraberlerinde getirdikleri çocuklarla küçük bir mahşer –garib bir renk ve kılık mahşeri- haline getiren kadınları, kanarye sarısı hirkasının altında al basmadan entarisini giyerek, başına oyalı gaz boyamasından yapma çiçekli hotozunu koyarak, bir paçavra kenarile iyi bağlanmamış uzun çorabı güllü penbe iskarpininin üzerine düşmüş, beyaz kırmızılı tire kuşağının saçakları sarı hirkasının altından eteklerine dökülmüş, beline işlemeli ipek mendili iğne ile tutturulmuş, (...)*"⁵⁷²

Halit Ziya Beyin "Mai ve Siyah" adlı romanında gayr-i Müslim fahişelerin kıyafet ve süs konusundaki görünüşleri Ahmet Cemil'in gözünden şöyle aksettirilir:

"(...) *Ahmed Cemil gözlerini bütün bu muganniye alayından; türlü milliyetlere, türlü memleketlere mensub, her biri başka bir fuhş zemininde yetişmiş, bir başka âlemden düşmüş şu garib mahlûk sürüsünden ayırmıyor; bellisiz yaşları saklamak için kutusile boşaldılmış pirinc tozlarla, solgun dudaklara taravet vermek için yavaş yavaş mi'yarını kaybederek ibzal ile sürülmüş kırmızı boyalar altında bu çehrelerin sırlarını görmeğe çalışıyordu. Hiçbir zevkle Tevfik olunamayan kıyafetler: Eski ipek kumaşlardan, vaktile yapılmış esvab bozuntularından, karnaval esnasında kiralananarak i'ade edilmemiş kostümlerden kesilerek birbirile uydurularak icad olunma türlü kılıklar... Birisi bir Normandiya köylüsü kostümünü andırır bir esvâba meselâ bir Pombadour baş yapmış, diğer biri Marie Antoinette yakalığı altına Vaudeville Soubrette-i gibi kısa fistan giymiş, dar işlemeli bir arnavud yeleşinin içinde buram buram terliyen şişman bir kadın şu yeleşin altına peşleri yırtmaçlı bir Çinli entarisini münasib görmüşdü.*"⁵⁷³

Mehmet Kaplan, "Mai ve Siyah" romanının üslûbu üzerine yazdığı bir makalesinde söz konusu romanı diğer bir romanı olan "Aşk-ı Memnû" ile karşılaştırırken Halit Ziya'nın romandaki kadın kahramanların giyim-kuşam ve süs unsurları ile ilgili özelliklerinden bahsederken sanatkarâne bir üslûp kullandığına dikkati çeker. Yazar, Firdevs Hanım ve kızlarının kılık-kıyafe tarzları hakkında uzun uzadıya durur. Giydikleri kıyafetler onları başkaları tarafından zevkle seyredilen birer sanat eserine çevirir. Eğlenceye, giyim-kuşama ve

⁵⁷¹ Gürpınar, Metres, s. 20.

⁵⁷² Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 152.

⁵⁷³ A.g.e., ss. 138-139.

süse son derece meraklı olan bu kadınlar maddesel bir ruha bürünmüşler ve “sanatkârâne tasvir metodu” nu kullanan Halit Ziya’nın deyimiyle bir “ruh-ı zarafet” olmuşlardır.⁵⁷⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Sîdî Hüsnü, tebdîl-i kıyafet edip kadın kılığına girmiş olmasına karşın yüzünün güzelliğinden dolayı bir kadın tarafından kendisine meyledilir. Kadın, arsız tavırlarla onunla olmak için elinden geleni yapar. Fakat bir gün gömleğinin düğmelerini çözdüğünde onun da kendisi gibi bir kadın olduğunu görerek şaşkına döner.⁵⁷⁵

Romanlarda tebdîl-i kıyafet eden kadın ve genç kızlara da sıkça rastlamak mümkündür.

Esmâ, esir olarak satıldığı Hasan Mellâh’a kardeş olur. Tebdîl-i kıyafet ederek onun yanında Sîdî Hüsnü lakâbı ile yer alır.⁵⁷⁶ “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanında Cangöz Hatice Hanıma tebellüş olan ve kendisini Nusret Ağa nâmıyla tanıtan Arap, içeride kadın kıyafeti ile dolaşır ve Fedayi isminde bir cariye olduğu zannedilir; dışarıda ise Nusret Ağa adıyla erkek kıyafeti giyer. Hatice Hanım, Arap’ın kadın mı erkek mi olduğunu kestirememiş olmakla birlikte içeride iken kendisine hiç sarkıntılık etmemiş olmasından ötürü onun kadın olabileceği kanaâtine varır.⁵⁷⁷ “Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı De la Chaisne, Christine adıyla bir talebe elbisesi giyerek tebdîl-i kıyafet eder. Yüzünün ve saçının rengini ustaca değiştirir.⁵⁷⁸ Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” isimli romanında romanın başkahramanlarından Ulviye Hanım, “Acem Ali Bey” takma adıyla tebdîl-i kıyafet ederek erkek kılığına bürünür. Kendisine yeni bir eğlence olarak giriştiği macerada birkaç erkekten daha güçlü olduğunu fark ettiği zaman ilk değişimi yaşayan Ulviye Hanım, erkek gibi olma sevdasına düşer. Böyle bir heves genç kız ya da kadınların kendileri için çizilmiş sınırları aşma isteğini sezdirmesi bakımından kayda değer bir tavır olarak düşünülmelidir. Nitekim olayların akışı içerisinde ön planda daha çok Acem Ali Bey var iken Ulviye Hanım perde arkasında kalmaktadır. “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey, bir “ (...) şık olup, Acemliğinden kendisinde bakıyye addolunabilecek bir şey var ise o dahi şive-i ifadesinde hissolanun pek cüz’î bir şive-i Acemânedan ibarettir.”⁵⁷⁹

“(…) Eğerçi sandalcı Çerkes Sohbet öyle Farisî’nin ne kadar şeker olduğunu ve o lisana mahsus halâvetle söylenen Türkçe’yi bile sair mahbûbların Türkçelerinden fark edebilecek sûrette terbiye görmüş bir adam değil idiye de Ali’nin gazab-nâk ifadeleri bile en güzel bir

⁵⁷⁴ Mehmet Kaplan, *Mâi ve Siyah Romanının Üslûbu Hakkında*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt XIX, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1 Ekim 1971, ss. 68-69.

⁵⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar*, ss. 347-351.

⁵⁷⁶ A.g.e., s. 332.

⁵⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş*, s. 76.

⁵⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, *Paris’te Bir Türk*, ss. 370-371.

⁵⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, *Dürdâne Hanım*, s. 16.

kızın hem de kendi hemşehrileri olan Çerkes kızlarının ifadeleri kadar lâtif olduğunu bit-takdir imkânı olsa da Ali kırk yıl söyleyip kendisi kırk yıl dinlese yine Ali'yi dinlemeye doyamayacağını pek çok defalar hatırandan hükmeylemiştir.”⁵⁸⁰ Acem Ali (Ulviye), henüz birkaç haftadır Galata'da türemesine rağmen kuvvetli hâli ve zorba tavırları ile bütün herkese hatta Galata'nın meşhur kabadayısı Sohbet'e bile üstünlüğünü kabul ettirmiştir.⁵⁸¹ Bir müddet sonra “Acem Ali Bey denilen ve rıhtım üzerinde on kişiyi çil yavrusu gibi dağıtan kahramanın ‘bir duhter-i nâzikter’” olduğu anlaşılır.⁵⁸²

“Sandalcı Sohbet, hakikat dünya görmüş bir adam olduğunu şu dikkatiyle herkese teslim ettirebilir. Zira, Acem Ali Bey'in Rüstem-i Zâl'leri dahi âciz bırakacak zor pazusundan kat'-ı nazari sîmâsında öyle bir halâvet görmüştü ki bu halâvetin ne kadar güzel ve mahcub olursa olsun, bir delikanlıda bulunabilmesi kâbil olamaz. O güzel ağız, bilâhere bıyık denşlen bir paket kılları ile setredilmek için halkolunmuştu. O mini mini ve yumru çene, ileride sakal denilen bir kıllı mahfaza ile enzar-ı hayretten setrolunacak ise pek yazık olacaktı.” Sandalcı Sohbet, araştırmacı bakışlarını yönelterek Acem Ali Beyin kulaklarına dikkat eder. Bu dikkati de yatağından kalkıp Ali'nin yatağına sokulduğu zaman yapmış ve kulaklarında küpe takmak için birer delik görünce şüphesi artarak, nihayet yorganı kaldırmaya kadar cesaret etmiştir.⁵⁸³ Aynı romanda Ayşe Ebe, bir gece aniden evinden yok olmuş, beş gün sonra da iyi giyinmiş vaziyette ve cebinde yüz lira ile geri dönmüştür.⁵⁸⁴ Tebdil- kıyafet ettirilip gecenin bir yarısı bilmediği insanlarla bilmediği bir yere doğru yol alan Ayşe Ebenin merakı gittikçe artar, endişelenir. Ancak Ali Beyin kendinse kar gibi beyaz, lavanta kokulu bir mendil uzatması içini rahatlatır. Bu temizlik ve koku onda bir emniyet hissi uyandırır. Kendisini bir gece vakti zorla tebdil-i kıyafet ettiren bu insanların kâtil ve haydut takımından olamayacağını düşünür. Ayrıca Ali Beyin ona bir sigara yakıp vermesi ve Ayşe Ebenin ilk nefesi çekmesi ile tütünün kalitesinden bu adamların kötü, tehlikeli olmadıkları konusunda düşünceleri de önemlidir.⁵⁸⁵ Acem Ali Bey, Dürdâne Hanımın yanında sabaha kadar oturur. Kendi annesinden ve babasından bile bu türden bir destek görmemiş olan Dürdâne Hanımın kendisini tanımak konusundaki merakı, yalvarma ve yakarışları karşısında kimliğini açıklamaz. Yalnızca kendisine onun bu yardımını yanlış anlamaması, bunun bir erkek olarak ona olan muhabbetten ileri gelmediğini sadece yardım amaçlı olduğunu açıklamaya çalışır.⁵⁸⁶ Hüseyin Rahmi Beyin

⁵⁸⁰ A.g.e., ss. 16-17.

⁵⁸¹ A.g.e., ss. 17-18.

⁵⁸² A.g.e., s. 30.

⁵⁸³ A.g.e., s. 30.

⁵⁸⁴ A.g.e., s. 38.

⁵⁸⁵ A.g.e., ss. 41-43.

⁵⁸⁶ A.g.e., ss. 54-56.

“Metres” romanında Saffet Hanım ve Meryem Dudu, mektup yazdırmak amacıyla dışarı çıkacakları vakit tanınmamak için evde önce siyah çarşaf ile peçelere bürünüp tebdîl-i kıyâfet ederler.⁵⁸⁷

Bu dönem romanlarında tebdîl-i kıyafet eden kahramanların kadrosunu yalnızca kadın veya genç kızlar oluşturmaz. Romanlarda geçen efemine tiplerde de bu özelliklerle sıkça karşılaşmak mümkündür. Ahmet Mithat Efendininin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” adlı romanında Mesut Ağa, tebdîl-i kıyafet ederek kadın kılığına girip kendisini kadın gibi göstererek Babalı Arab adı ile gittiği evlerde karşısındakileri güya geleceği tahmin ediyormuşçasına izahatlar verir. Kendisine uhrevî bir hava verir ve ölmüş olan bir pîri taklit edip bir başka peri tarafından kendisine tesir edildiğini söyler. Fakat bir süre sonra kıyafetinde uğradığı bir talihsizlikten ötürü kadın olmadığı anlaşıl原因 olarak foyası ortaya çıkar.⁵⁸⁸ Aynı romanda Osman Bey de genç bir kız kılığında tebdîl-i kıyafet eder ve Mesut Ağanın yanına takılır.⁵⁸⁹ Bağcı Köse Mehmet de kuzguncuk’ta kadın kıyafetine bürünerek Babalı Arap ile gezer.⁵⁹⁰ “Taaşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Tal’ât Bey sevdiği kızı yani Fitnat’ı görebilmek için kadın kılığına girmeyi, kadın kıyafeti giymeyi ve nakış öğrenmek maksadıyla bir nakış ustasına gitmeyi planlar. Bıyığı ve sakalının olmaması işini kolaylaştırır. Boyu kısadır. Saçı yoktur. Bir peruk satın alır. Yaşmak, ferace ve yüzüne siyah bir yazma yemeni satın alır. Arkasına bir çarşaf alır ve tam bir kadına benzer tahayyülünde. Böylelikle sokakta kimse onu tanımayacak ve erkek olduğunu anlayamayacaktır. Bir müddet sonra bu düşüncesini hayata geçirmeye koyulur. Tal’ât Bey, Fitnat Hanıma yakın olabilmek ve onunla görüşme imkânı sağlayabilmek için tebdil-i kıyafet etmeyi aklına koyar. Bir modacı dükkânından kendi saçına uygun yapılmış bir saç alır. Daha sonra kullanılmış bir kadın rubası yani gömleği, bir entari, bir şalvar, bir çarşaf, bir yazma yemeni alır. Bunları bir küçük bohçanın içine koyar. Tal’ât Bey, kırık bir ayna karşısına geçerek modist matmazelin kendisine tarif ettiği şekilde saçların yapar, bohçadan elbiselerini çıkarıp rubalarını giyer. Güzel bir kız kıyafetine bürünür, çocuk olduğu belli olmaz. Kendini ayna karşısında tıpkı bir kız gibi görünce sevincinden çıldırarak gibi olur. Kız olsaymış çok güzel bir kız olacakmış diye düşünür. Sevgiliyle geçireceği anların tatlı hülyâlarına dalar; ancak yaptığı anlaşılırsa rezil olmaktan da korkar. Yüzünü yemeniyle örter. Çarşafa bürünür ve eline de küçük bir kadın şemsiyesi alır.⁵⁹¹ Tal’ât, muradına ermek uğruna kadın kılığına bürünmeyi göze

⁵⁸⁷ Gürpınar, Metres, s. 201.

⁵⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, ss. 16-17.

⁵⁸⁹ A.g.e., ss. 29-30.

⁵⁹⁰ A.g.e., s. 82.

⁵⁹¹ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 53-54.

almıştır. Bunu yaparken de tam bir genç kız havasına bürünebilmek için kadınlara ait aksesuarları kullanmayı ihmal etmemiştir. Tal'ât Bey, kendisini nakış hocası Şerife Hanıma Ragıbe ismiyle tanıtır. Bir müderris kızı olduğunu söyler. Annesinin on beş sene önce vefât ettiğini ve küçük yaşta öksüz kaldığını, babasının kendisini okuma, yazmaya çalıştırdığını belirtir. Kendisinin dikişe meraklı olduğunu dile getirir; fakat babası ekseriya onun okumaya, yazmaya önem vermesini istemektedir güya.⁵⁹² Tal'ât Bey, yalnızca tebdil-i kıyafet etmemiş aynı zamanda aksesuarları ile birlikte sahte bir kimliğe de bürünmüştür.

1. Etek:

Kadın için etek, vazgeçilmez bir giyim-kuşam unsurudur. Romanlarda yer yer kadınların giydikleri zaman kendilerini rahat hissettikleri bu giyim unsurunu kullandıkları görülür. Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” romanının kahramanı Bedia, keten bir etek giyer ve eteğini çayırların üzerinde sürükleye sürükleye gezmeye koyulur.⁵⁹³ “Metres” romanında Saffet Hanım, belinden aşağı keten bir eteklik giymiştir.⁵⁹⁴

2. Ferâce⁵⁹⁵:

Montagu, Osmanlı toplumunda kadının ferâce kullanmasına bağlı olarak şunları söyler: *“Vücutlarının şekli ferâce adı verilen giysiyle tamamen gizlenmiştir. Hiçbir kadın sokakta feraceden vazgeçemez. Parmakların ucuna kadar inen uzun kolları bulunan bu giysi, onları bir pelerin gibi sarmaktadır. Kışın yünlü kumaştan, yazın basit bir kumaştan ya da ipekten yapılmaktadır. Bunun gerçek bir kıyafet değişimi olduğunu anlıyorsunuzdur. Öyle ki bir hanım kölesinden ayırt edilememektedir. En kıskanç erkeklerin sokakta karşılaştığı zaman, karısını tanıması olanaksızdır. Hiçbir erkek sokakta bir kadına dokunmaya ya da onu izlemeye cesaret edemez. Bu sürekli kılık değiştirme onlara, tanınmak tehlikesi olmadan, eğilimlerini tam olarak gizleme özgürlüğü vermektedir.”*⁵⁹⁶

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Şehime Hanım, lime lime olmuş bir ferace giyer.⁵⁹⁷ “Hüseyin Fellâh” romanında

⁵⁹² A.g.e., s. 55.

⁵⁹³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 86.

⁵⁹⁴ Gürpınar, Metres, s. 21.

⁵⁹⁵ Koçu, kadın ferâcesi ve erkek ferâcesi olmak üzere ferâcenin her iki cinse de ayrı ayrı hitap ettiğini vurgular. (Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967, ss. 107-108).

⁵⁹⁶ Lady Montagu, a.g.e., ss. 44-45.

⁵⁹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 117.

Şehlevend'in annesi sokağa çıkarken feracesini giyer.⁵⁹⁸ Şemseddin Sami'nin "Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Saliha Hanım on beş yaşına geldiğinde mektepten alınarak kendisine ferâce giydirilir.⁵⁹⁹ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında "Bir Muadele-i Sevda"da Bedia, "*yakası mai ipek işlemeli açık samanî gron bir ferace*" giyer.⁶⁰⁰ Başka bir zaman bu ferâce koyu şarabî renkte ve atlastandır.⁶⁰¹ Yine "*yakası beyaz ipek işlemeli açık eflâtun bir ferâce*" giyer.⁶⁰² Ahmet Mithat Efendinin Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş" romanının kahramanı Nergis, Mesut Ağanın şerrinden kaçmak için Hoca Kadın tarafından kaçmasına yardım edilirken eski bir ferace giyer.⁶⁰³ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Metres" adlı romanında Nedime, ferace giyer.⁶⁰⁴ Ekrem Beyin "Araba Sevdası" adlı romanında güzel giyinen Perîveş Hanım, dar kesimli süt mavisi renginde atlas bir ferace giyer.⁶⁰⁵ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında duruşu ve edâsıyla tıpkı bir remi andıran bir kadınlar "*açık tirşe ferace*" ler giymişlerdir.⁶⁰⁶ "Metres" romanında Rozet, hanımının verdiği fistanlar giyer.⁶⁰⁷

3. Elbise:

Daha çok Batılı bir form olan elbise roman kahramanı kadınlar tarafından sıkça tercih edilen bir giyim unsuru olarak yerini alır. Ahmet Mithat Efendinin "Paris'te Bir Türk" adlı romanının kahramanı Madame Rougepierre, mavi bir elbise giyer.⁶⁰⁸ "Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Râkım Efendi ve Arap Dadı, Canan'ın kılık kıyafeti ile yakından ilgilenirler. Son modayı takip eder ve almakta da tereddüt etmezler.⁶⁰⁹ Söz konusu romanda Can ve Margrit, sandalla deniz seyahatine çıkacakları zaman denize uygun elbiseler giyerler.⁶¹⁰ "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" romanında Esmâ, sade canfesten yapılmış siyah bir elbise giyer.⁶¹¹ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında

⁵⁹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 47.

⁵⁹⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 21.

⁶⁰⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 63.

⁶⁰¹ A.g.e., s. 70.

⁶⁰² A.g.e., s. 86.

⁶⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 18.

⁶⁰⁴ Gürpınar, Metres, s. 51.

⁶⁰⁵ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

⁶⁰⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

⁶⁰⁷ Gürpınar, Metres, s. 321.

⁶⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 374.

⁶⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 50.

⁶¹⁰ A.g.e., s. 33.

⁶¹¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 307.

Sabiha Hanım, beyaz atlastan bir elbise giyer.⁶¹² “Bir Muadele-i Sevda”da dilenci bir kız kirli “paçavralar” giymiştir.⁶¹³ Adel, açık samanî renkte bir elbise giyer ve sanatının bir gereği olarak vücuduna, endamına herkesi hayran bırakacak bir tarzda yakıştırmayı bilir.⁶¹⁴ Gürpınar’ın “İffet” adlı romanında İffet, Nermi Bey ile buluşacağı güne hazırlanırken kendisine elbise diktirmek için “suva glase” cinsinden krem rengi bir elbiselik kumaş beğenir.⁶¹⁵ Kendisine mavi dantelli ipek bir elbise diker.⁶¹⁶ Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” ında Lâmia, belinden başlayıp küçük kırmalarla büzülüp sırtında dikişsiz bırakılmış kıvrık, omuzlarından yanlara düşen açık kollu, belden aşağısı raksın etkisiyle sallanan etekli ipek kumaştan bir elbise giyer. Bu elbise onun vücudunun güzelliğini ve alımlı hâlini daha da gözler önüne serer.⁶¹⁷ “Nemide” romanında Nemide, dışarı çıkarken üzerine dar, siyah bir elbise giyer.⁶¹⁸ Dolbı babasının kendisine yaptırdığı elbiselerle doludur. Bunlar içerisinde siyah dantelâlarla bezenmiş mor renkli kadife bir elbise ile pembe bağlarla süslenmiş beyaz bir ipekli vardır. Ayna karşısında bir taraftan dadısına saçlarını taratırken diğer yandan da heyecanlı tavırlarla kendisine yakışan elbiseyi bulmaya çalışır. Bununla birlikte kışlık olarak kullandığı siyaha yakın koyu yeşil kumaştan yünlü bir elbisesi, baharlık pembe şeritleri olan beyaz ipekli bir elbisesi vardır. Bunun dışında dolabı çeşit çeşit kıyafetler ile doludur.⁶¹⁹ Nahid, sarı bir elbise giymiştir.⁶²⁰ Babası ile at binmeye gittiği vakitler Nemide, üzerine dar, uzun ve siyah renkli bir elbise giymeyi tercih eder.⁶²¹ Sandalla gezintiye çıktığı vakitlerde ise kırmızı gemici elbiselerini giyer.⁶²² Nemide, yardımcısı Nergis’in yardımı ile boğazından eteğine kadar beyaz şeritleri olan, baştan aşağı beyaz bir tülle bezeli mavi bir elbise giyer. Bu elbise onun endamını tamamiyle ortaya çıkarır.⁶²³ “Metres” romanının kahramanı Madam Krike, düz, koyu renklerde ve çok sade bir elbise giyer.⁶²⁴ “Araba Sevdası” romanında Çengi Kadın, siyaha yakın koyu yeşil canfesten bir elbise giyer.⁶²⁵ Ahmet Mithat’ın “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanının kahramanı Babalı Arab, üzerine beyaz bir

⁶¹² Mehmed Murad, a.g.e., s. 127.

⁶¹³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

⁶¹⁴ Gürpınar, Şık, s. 63.

⁶¹⁵ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁶¹⁶ A.g.e., s. 127.

⁶¹⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 184.

⁶¹⁸ Uşaklıgil, Nemide, s. 10.

⁶¹⁹ A.g.e., ss. 51-52.

⁶²⁰ A.g.e., s. 56.

⁶²¹ A.g.e., s. 77.

⁶²² A.g.e., s. 78.

⁶²³ A.g.e., s. 149.

⁶²⁴ Gürpınar, Metres, s. 56.

⁶²⁵ Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

elbise giyer.⁶²⁶ Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında yer alan Margerit, son derece sade bir elbise giyer.⁶²⁷ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans’ın giydiği elbisenin zerâfeti kızın yumuşak mizacı ile birleşince bu uyumlu bütünlüğün ortaya çıkardığı sentez kızın daha çok dikkatleri üzerine toplamasını ve başkalarının kıza olan ilgisinin daha da artmasını sağlar.⁶²⁸

4. Entari:

Eski Eserler Ansiklopedisi’nde entari ile ilgili olarak şunlar kaydedilir: “İki tarafı yırtmaçlı, uzun ve yarısına kadar dikişsiz, açık ve geniş kollu ve kol astarı da kendi kumaşından yapılmış üç etekli elbiselerdir. Bunlar, kumaşlarına, eskiliklerine ve işlemelerine göre para ederler.”⁶²⁹ Entari romanlarda kadınların sıkça kullandığı bir giyim unsuru olarak karşımıza çıkar.

Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında yenge hanım, koyu nefli renkli ipekli bir elbise giymiştir.⁶³⁰ Bedia ise giyim-kuşam konusunda serbesttir. Biraz açık giyinir.⁶³¹ Başka bir yerde beyaz bir elbise giyer.⁶³² Nazire Hanım, cepli entari giyer.⁶³³ “Mutâllaka” romanında Âkile Hanım, dar, ince, dekolte kıyafetler giyer.⁶³⁴ “Sergüzeşt” adlı romanında Dilber’in giydiği elbise şöyle tarif edilir: “(...) Kendi, karşısına geçerek bir dilenci kızın tasvir-i müessirini tersim ederken Dilber, o fildişinden dökülmüş gibi lekesiz, kusursuz kollarını gösteren ve safha-i şafak gibi pembe beyaz sine-i şeffafını setredemeden o parça parça entarinin içinde; (...)”⁶³⁵ “Metres” romanının kahramanı zenci halayık Karanfil, kısa bir entari giymiştir.⁶³⁶ Aynı romanda Nedime, “ufak mine çiçekli, nuhudî keten” den uzun bir entari giyer.⁶³⁷ Meryem Dudu, dışarı çıktığında siyah bir elbise giymiştir.⁶³⁸ Ahmet Mithat Efendin “Hüseyin Fellâh” ında romanın başında Şehlevend’in üzerinde çamurdan ve pislikten dolayı rengi görünmeyen bir entari vardır.⁶³⁹ Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı

⁶²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 16.

⁶²⁷ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 141.

⁶²⁸ Mustafa Reşid, Lorans, s. 22.

⁶²⁹ Nurettin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi, 1. Cilt, Tercüman Yay., s. 113.

⁶³⁰ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, Bir Muadele-i Sevda, s. 28.

⁶³¹ A.g.e., s. 50.

⁶³² A.g.e., s. 86.

⁶³³ A.g.e., 129.

⁶³⁴ Gürpınar, Mutallâka, s. 10.

⁶³⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 48.

⁶³⁶ Gürpınar, Metres, s. 99.

⁶³⁷ A.g.e., s. 153.

⁶³⁸ A.g.e., s. 180.

⁶³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 23.

romanında Zehra, kavuniçi renginde satenden yapılmış hafif, dar bir elbise giymiştir. Entarinin kolları dirseklere yakındır; ancak dirseğe gelmez. Dar olan entari kızın göğsünü gizlemesine manidir. Zira göğüs düğmelerinden iki tanesi çözülmüş olduğundan kızın beyaz olan sinesi ister istemez açılmıştır.⁶⁴⁰ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, entari giyer.⁶⁴¹ Aynı romanda Sabiha Hanımın zamanın modası olan gerdanı ve göğsü açık, kopçalı, belini saran ve daha sonra açılıp yerlere kadar sürünen bir elbise giydiği görülür.⁶⁴² Gürpınar’ın “İffet” adlı romanında yer alan İffet, ölüm ânında annesinden kendi el emeği ile aldığı pembe göçmen bezinden olan yeni bir entariyi kendisine giydirmesini ister.⁶⁴³ Fatma Aliye’nin “Enîn” adlı romanının kahramanı Piraye, kavuniçi renkte bir entari giyer.⁶⁴⁴

5. Fistan:

Elbisenin farklı bir türü olan farklı bir türü olan fistan romanlarda kadın kahramanların tercih ettikleri bir diğer giyim unsurudur. Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanının kahramanı Madame De la Chaisne, gül pembe renkte bir fistan giyer.⁶⁴⁵ “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Cuzella, yaz mevsiminde genellikle açık mavi, kışın ise siyah renkli fistan giymeyi tercih eder.⁶⁴⁶ Bir başka gün kendisine çok yakıştığını düşündüğü *turuncu canfesten bir fistan*” giyer.⁶⁴⁷ “Felâtın Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanları olan Can ve Margrit, dizden yukarıda kısa ve beyaz fistanlar giyer. Bu fistanın mavi kurdeleden askıları ve yine mavi renkte yünden bir kuşağı vardır.⁶⁴⁸ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, fistan giyer.⁶⁴⁹ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” adlı romanın kahramanı Anjel, fistan giyer.⁶⁵⁰ “Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Uranî, “*siyah, düz, sade bir zarif fistan giymiş*” tir.⁶⁵¹ Son derece açık saçık giyinir. Kolları omuzlarına kadar açık, beyaz bir fistan giymiştir.⁶⁵² Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında yer alan Madam Pötiş, sevgilisi Şöhret Bey ile sokağa çıkmak için hazırlanırken Fransızca tabiri ile “Juepé relevée en Panier volimineux” denilen arkası kaba sepet şeklinde

⁶⁴⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 16.

⁶⁴¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 28.

⁶⁴² A.g.e., s. 125.

⁶⁴³ Gürpınar, İffet, s. 130.

⁶⁴⁴ Fatma Aliye, Enîn, s. 5

⁶⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 334.

⁶⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

⁶⁴⁷ A.g.e., s. 38.

⁶⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtın Bey ile Râkım Efendi, s. 34.

⁶⁴⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁶⁵⁰ Gürpınar, Mürebbiye, s. 58.

⁶⁵¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁶⁵² A.g.e., s. 86.

olan bir fistan giyer. Bu elbisenin arka kısmında onu kabarık gösterecek büyük bir ilâvesi bulunur.⁶⁵³ Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Çengi Sünbül Hanım, çengilere has pembe, Arife açık mavi, Nazlı ise kendisine çok yakışan siyah atlastan fistan giyerler. Sünbül ve Arife fistanlarının üzerine pulları muntazam bir şekilde işlettirdikleri hâlde Nazlı, gelişigüzel serpiştirmiş olmakla birlikte elbisesi güzel olmuştur.⁶⁵⁴ Sünbül, giydiği önleri düğmeli pembe fistanının altına sakız renginde yakası, yeni ve etekleri ince pul işlemeli bir fistan daha giyer.⁶⁵⁵ “Metres” romanında yer alan Rozet, hanımının verdiği fistanlar giyer.⁶⁵⁶ Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında yer alan Sohüm Kalesi kumandanının eşi, bir toplantıda hışır hışır ses çıkaran kumaştan yapılmış bir fistan giyer.⁶⁵⁷ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans ve Beatris, katıldıkları bir davette göz alıcı, vücutlarının yarısını açıkta bırakan elbiseler giyerler. Lorans’ın fistanı “*semavî*” renkte olup Beatris’ininki penbedir.⁶⁵⁸ Romanın bir başka yerinde Lorans’ı üzerinde beyaz bir fistan ile görürüz.⁶⁵⁹

6. Yeldirme⁶⁶⁰:

Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” adlı romanında yer alan kadın şahıslardan biri olan Melâhat Hanım, kat kat dantelalı bir yeldirme giyer.⁶⁶¹ Ahmed Rasim’in “İlk Sevgi” adlı romanının kahramanı genç kız, beyaz bir yeldirme giyer.⁶⁶²

⁶⁵³ Gürpınar, Şık., ss. 18-19.

⁶⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 95.

⁶⁵⁵ A.g.e., s. 98.

⁶⁵⁶ Gürpınar, Metres, s. 321.

⁶⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 48.

⁶⁵⁸ Mustafa Reşid, Lorans, s. 57.

⁶⁵⁹ A.g.e., s. 79.

⁶⁶⁰ “Kadınların kırlarda serbest gezinmek için ferâce (ve çarşaf) yerine giydikleri hafif üst libâsı ki başa bir baş örtüsü (yemeni, namaz bezi, dülbend) alınarak giyilir.” (Şemseddin Sâmî, Kamûsu Türkî). Adını telâş ile koşdurmak, uçurmak anlamında yeldirmek kökünden almışdır; başa bir örtü atılıp hemen sırta geçirilerek sokağa çıkılabilen bir üstlük idi. Zamanımızın harcı âlem kadın mantolarına benzer, yalnız kolları manto kolundan az genişçedir. Çoğunlukla avam tabakasına mensub kadınların giydiği üstlüktür. Kibar hanımlar yazlıklarda mesireye, çayıra, kıra çıkar iken daha ziyâde Maşlah giymişlerdir. Ayak takımından kadınlar ise şehir içinde yeldirmelerle dolaşmışlardır. Zamanımızda da aynı tabakaya mensup boğçacı kadınların hepsi yeldirmelidir ve yeldirmeleri alâmeti farikaları hâline gelmiştir.” (Reşad Ekrem Koçu, a.g.e., s. 241).

⁶⁶¹ Gürpınar, Mürebbiye, s. 38.

⁶⁶² Ahmed Rasim, İlk Sevgi, Sanayi Matbaası, İstanbul, 1307, s. 10.

6. Çarşaf:

Şemseddin Sami'nin Kâmûs-ı Türkî adlı eserinde çarşafın ikinci anlamı kadınların tesettür ettikleri örtü olarak geçmektedir.⁶⁶³ Romanlarda yer alan kahramanların birçoğu kapalı toplum yapısının bir gereği olarak çarşaf giyer.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında yer alan Fotin Beyin haremi olan Nazire Hanım, siyah bir çarşaf giyer.⁶⁶⁴ Çarşafın etekleri "ankloş", beli boyuna yapışık son moda bir çarşaftır.⁶⁶⁵ "Metres" romanında Saffet Hanım, çarşaf giyer.⁶⁶⁶ Siyah gron çarşafı bürünür.⁶⁶⁷ Çarşafı ipek kumaştandır.⁶⁶⁸ "Bir Muadele-i Sevda" romanında Nazire Hanımın dadısı, siyah bir çarşaf giyer.⁶⁶⁹ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra, on iki yaşına geldiğinde çarşaf giymeye ve sokağa çarşafsız çıkmamaya başlar.⁶⁷⁰ "İffet" romanında İffet, el içine çıkarırken çarşaf giyer.⁶⁷¹ Nermi Bey ile buluşacağı gün giymek üzere som ipek ve gayet ağır bir kumaştan düz beyaz bir çarşaflık ve buna takım olsun diye açık menekşe renginde ince bir canfes beğenir.⁶⁷² Halit Ziya Uşaklıgil'in "Bir Muadele-i Sevda" romanında Lamia, çenesinin altından tepesi bir incili iğne ile iştirilmiş siyah bir çarşaf giyer.⁶⁷³ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında kendini sergilemek için seyre çıkmış süslü yaşlıca bir mahalle karısı Hindistan'da dokunmuş kahverengi bir çarşaf giymiştir.⁶⁷⁴ "İffet" romanının kahramanı Fattan Raziye, siyah "gron" bir çarşaf giyer.⁶⁷⁵ Ahmed Rasim'in "İlk Sevgi" adlı romanında roman kahramanı genç kız mor bir çarşaf giymiştir.⁶⁷⁶

⁶⁶³ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yay., İst., Ekim 2004, s. 497.

⁶⁶⁴ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 109.

⁶⁶⁵ A.g.e., s. 110.

⁶⁶⁶ Gürpınar, Metres, s. 171.

⁶⁶⁷ A.g.e., s. 201.

⁶⁶⁸ A.g.e., s. 232.

⁶⁶⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 107.

⁶⁷⁰ Mehmed Murad, a.g.e., s. 103.

⁶⁷¹ Gürpınar, İffet, s. 124.

⁶⁷² A.g.e., s. 125.

⁶⁷³ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 165.

⁶⁷⁴ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 57.

⁶⁷⁵ Gürpınar, İffet, s. 110.

⁶⁷⁶ Ahmed Rasim, İlk Sevgi, s. 10.

8. Câr⁶⁷⁷:

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında yer alan Memiş Beyin haremi arkasına Halep işi bir câr giyer.⁶⁷⁸ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” isimli romanında İffet, hasta annesi için gelen doktoru karşılamak için koyu renkli bir cara bürünür.⁶⁷⁹

9. Ceket:

Romanlarda kadın kahramanların da yer yer kadına özgü, erkekğinkinden farklı ceket giydiği görülür. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” isimli romanında Firuze Hanım, “*Fransızların Kışmir şalını takliden dokumağa uğraştıkları kumaştan şeker rengi zemin üzerine serpme ufacık açık tirşe yapraklı, omuzları kabarık, bedeni, zayıf vücudu üzerine sıkı sıkıya iri gümüş düğmelerle iliklenmiş*” bir ceket giymiştir.⁶⁸⁰

10. Gömlek:

“Kız veya delikanlı güzel gençlerin âşık gözü kamaşdıran tenlerini örten gömlek, âşıkane rindâne şiirlerde önemli bir yer alır, fakat yakın geçmişe kadar bu çamaşır Türkçe adı olan gömlek yerine farsça kaşılığı olan “Pîrâher” veya “Pîreher” diye anılmışdır. İnce, yumuşak bezlerden kesilirdi, gömleklilik bezler de ya düzbeyaz, yahud beyaz üzerine kırmızı, sarı, mâvi renklerin uçuk tonları ile ince Çubuklu olarak dokunurdu. Kadın veya erkek kibar gömlekleri de bürüncükden olur ve “helâli, helâli gömlek” diye isim alırdı.”⁶⁸¹ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Cuzella, yataktan kalkınca üzerine gömlek alır.⁶⁸² “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanları Can ve Margrit, yakası ve kolları mavi, beyaz bir çapa resmi olan beyaz bir Frenk gömleği giyer.⁶⁸³ “Paris’te Bir Türk” romanında Poliny, yalnızca yakasından düğmelenmiş ve gerdanını açıkta bırakan bir gömlek giyer.⁶⁸⁴ Nâbîzâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Zehra, entarisinin

⁶⁷⁷ ““Kadınların sokağa çıkarken büründükleri değirmi (kare) çarşaf” (Kaamûsi Türki). Car adı farsca 4 karşılığı “çehâr, çar” dan, dolayısı ile değirmi olmasından gelr. Sûreti mahsusada kadın tesettürü için dokunur bezler veya ipekliler idi; bezi avam, ipeklisini zenginler, kibarlar kullanırdı; ipeklilerin kılabdab işlemelileri olurdu; (...)” (Reşad Ekrem Koçu, a.g.e., ss. 50-51).

⁶⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 99.

⁶⁷⁹ Gürpınar, İffet, s. 24.

⁶⁸⁰ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁶⁸¹ Koçu, a.g.e., s. 125.

⁶⁸² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 85.

⁶⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 33-34.

⁶⁸⁴ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 196.

içine gömlek giymiştir.⁶⁸⁵ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Müzeyyen Hanım, beyaz bir gömlek giyer.⁶⁸⁶ Halit Ziya’nın “Nemide” romanında Nemide, kollarını dirseklerine kadar ve gerdanını açık bırakan şeffaf, beyaz tülenden bir gömlek giyer. Öyle ki o, “(...) vücudunu ihata eden beyaz tül içinde bulutlara bürünmüş bir melek kadar şâ’irâne, ruhperver bir letafet” göstermektedir.⁶⁸⁷ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” romanında Anjel, “ince beyaz ketenden kolsuz, yakası açık gecelik gömleğini” giyer.⁶⁸⁸ “Göğüslerine kadar açık olan o geniş yakanın aşağı tarafı tül dantelâ ile çevrilmiş olduğu için o gömlek vücudu kapamaktan ziyade gümüş gibi bedenine hayâlî, göz kamaştırıcı bir yarı gizli letafet veriyordu. Berrak dalgalar içinde seyahat eden su melikeleri şafak bulutlarına bürünmüş masal perileri gibi bu hafifçe örtülü vücut bakışların çıplak bir vücutta bulamayacağı şairene zevki tâbirime müsaade varsa, gizli nükteleri tamamlıyordu.”⁶⁸⁹ “Metres” romanında Parnas, dirseklerine kadar bol olan, geniş, pullu bürümcükten bir gömlek giymiştir.⁶⁹⁰ Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanında Sünbül, tül gömlek giyer.⁶⁹¹ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, aynanın karşısına geçerek akşam güneşi renginde ipek bir gömlek giyer.⁶⁹²

11. Gecelik:

Romanlarda kadınların yer yer gecelik kullandıkları dikkati çeker. Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanının kahramanı Bedia, beyaz renkte, göğüs dekoltesi olan, kolları dirseklerine kadar açık ve kat kat dantelâlarla süslü bir gecelik giyer.⁶⁹³ “Metres” romanında Saffet Hanım, beyaz gömlekli bir gecelik giyer.⁶⁹⁴ Aynı romanda yer alan Meryem Dudu, kolsuz, yakası geniş, işlemeli bir gecelik gömleği giyer.⁶⁹⁵ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, “gayet ince bir bürümcekten bir

⁶⁸⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 16.

⁶⁸⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 119.

⁶⁸⁷ Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

⁶⁸⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 59.

⁶⁸⁹ A.g.e., s. 59.

⁶⁹⁰ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁶⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 98.

⁶⁹² Mustafa Reşid, Lorans, s. 32.

⁶⁹³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 147.

⁶⁹⁴ Gürpınar, Metres, s. 280.

⁶⁹⁵ A.g.e., s. 282.

gecelik takımı” giyer.⁶⁹⁶ “Metres” romanında Parnas, Hami Beyin karşısına âdetâ çıplak denebilecek kadar açık bir gecelik ile çıkar.⁶⁹⁷

12. Korse:

Batı’dan gelen bir iç giyim unsuru olan korse romanlarda kadınların kullandıkları bir giyim unsurudur. Hüseyin Rahmi Beyin “Metres” adlı romanında hayatında ilk kez korse giyen Saffet Hanım, vücudunu sıkan bu korseyi giymekte oldukça zorlanır.⁶⁹⁸ Eşi ve kayınvalidesinin isteği üzerine bu derde katlanan Saffet Hanım, kendisine kalsa hiç de korse giyme taraftarı değildir. Ancak eşi ve kayınvalidesi kendisinden alafranga kıyafetler giymesini istemişlerdir. Onların sözlerine uymadığı takdirde işlerin kötüye gideceğinin farkındadır.⁶⁹⁹ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, korse giyer.⁷⁰⁰ Gürpınar’ın “Şık” adlı romanında Madam Pötiş, büyük olan göğüslerinin biçimsizliğini gidermek için sıkı bir korse takar. Fakat korseyi o kadar çok sıkar ki vücudundaki kan yüzüne hücum eder ve mosmor kesilir. Göğüsleri sıkıştıran bu korse beli de olduğundan ince gösterir.⁷⁰¹ Söz konusu romanda efemine özellikleri ile karşımıza çıkan Şöhret Bey, korse takar.⁷⁰²

13. İskarpın⁷⁰³:

Bir ayakkabı çeşidi olan iskarpin Büngül’ün dikkatiyle şu şekilde aksettirilir: “*Yemeni, kundura, iskarpin, pabuç, terlik, çizme, postal, fotin, kaloş, bot, çapula gibi her yerde müteaddid isimler alan ayakkabıların kösele, meşin, vidala vesaireden yapıldığı malûmdur. Bundan bir buçuk asır evveline kadar yemeni, kundura, çizme ve pabuç; 80-90 sene öncesine kadar kaloş, bot, mestli kundura giyilmiş, bu tarihten sonra şimdi iskarpin ortaya çıkmıştı.*

⁶⁹⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 127.

⁶⁹⁷ Gürpınar, Metres, s. 319.

⁶⁹⁸ A.g.e., s. 5.

⁶⁹⁹ A.g.e., s. 8.

⁷⁰⁰ Mehmed Murad, a.g.e., s. 127.

⁷⁰¹ Gürpınar, Şık, ss. 18-19.

⁷⁰² A.g.e., s. 10.

⁷⁰³ “Türk kadını ferâce yaşmak altında dâimâ pabuç giymiştir; carlı, bürgülü kadınlarımız da kundura giymiştir. (...) uzun ökçelisi, kısa ökçelisi, mantarlısı, tahta tabanlısı, kumaşdan, deriden, yaldızlı, sırmalı, boncuklu, nalına benzeyeni, çarığa benzeyeni, hatta pili ökçenin içinde, küçücük ampulü de burnunda fenerlisi, binbir çeşidi yapılmış, yapıla gelmektedir. En lüks, en son moda kadın iskarpinlerinin teşhir yerleri balolar ile yüksek sosyete düğünleridir.” (Reşad Ekrem Koçu, a.g.e, s. 134).

*Gittikçe teakki edip yılan derisinden bile yapılmakta olan ayakkabıların da antikası vardır.*⁷⁰⁴

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Bedia, beyaz iskarpinler giyer.⁷⁰⁵ Nazire Hanım, "glâse iskarpinler" giyer.⁷⁰⁶ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım, beyaz iskarpinler giyer.⁷⁰⁷ "İffet" romanında İffet, ayağına beyaz iskarpinler satın alır.⁷⁰⁸ "Araba Sevdası" romanının kahramanı Perîveş Hanım, otuz dört numara ayakkabı giyer.⁷⁰⁹ "Metres" romanında Rozet, Parnas'ın kendisine verdiği iskarpinleri kullanır.⁷¹⁰

14. Eldiven:

Elleri soğuğa karşı korumak maksadıyla yapılan ve ilk defa köylü kadınlar tarafından kullanılan eldiven, şehirli kadınlar tarafından bu ihtiyacı gidermekten ziyade alafrangalığın bir göstergesi olarak süs amaçlı kullanılır.⁷¹¹ "Bir Muadele-i Sevda" da Bedia Hanım, geyik derisinden yapılmış, yumuşak, beyaz bir çift eldiven takar.⁷¹² Bir başka zaman eldivenleri yine kıyafeti ile uyumlu ve koyu şarabî renktedir.⁷¹³ Bazen de elbisesi ile uyumlu beyaz eldivenler takar.⁷¹⁴ Aynı romanda Nazire Hanım, eline "yazlık kurşûnî ipek" eldivenler takar.⁷¹⁵ "Metres" romanında Meryem Dudu, dışarıda ellerine "güderi samâni" eldivenlikler giyer.⁷¹⁶ Ahmet Mithat'ın "Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Mihriban Hanım, eldiven takar.⁷¹⁷ "İffet" romanında romana adını veren kadın kahraman olan İffet, çeşitli renklerde yarım düzine eldiven satın alır.⁷¹⁸ Nermi Beye gideceği gün eline ten rengi güderi eldivenler giymiştir.⁷¹⁹ "Mai ve Siyah" romanında Lamia, eline siyah güderi eldivenler giyer.⁷²⁰ "Zehra" romanında Uranî, siyah eldivenler takar.⁷²¹ "Araba Sevdası" romanında

⁷⁰⁴ Büngül, a.g.e., ss. 34-35.

⁷⁰⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 86.

⁷⁰⁶ A.g.e., s. 109.

⁷⁰⁷ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁷⁰⁸ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁷⁰⁹ Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁷¹⁰ Gürpınar, Metres, s. 321.

⁷¹¹ Koçu, a.g.e., s. 101.

⁷¹² Gürpınar, Metres, ss. 63-64.

⁷¹³ A.g.e., s. 70.

⁷¹⁴ A.g.e., s. 86.

⁷¹⁵ A.g.e., s. 109.

⁷¹⁶ Gürpınar, Metres, s. 201.

⁷¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 10.

⁷¹⁸ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁷¹⁹ A.g.e., s. 128.

⁷²⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 165.

⁷²¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

Perîveş Hanım, açık eflâtun renkte eldivenler takar.⁷²² “Metres” romanının şahıs kadrosunu oluşturan şahıslardan biri olan Rozet, eldiven takar.⁷²³

15. Papuç:

Aslı pâpûştur. *Yemeni, mest, kundra, filâr, terlik gibi* farklı adlar taşıyan çeşitli şekillerdeki ayakkabıların tümünü papuç başlığı altında toplamak mümkündür.⁷²⁴ Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanının kahramanı Memiş Beyin haremî ayağına sarı mest bir papuç giymiştir.⁷²⁵ Şehime Hanım, kendisine Memiş Beyin asıl adıyla oğlu Osman Beyin verdiği paralarla “çedik” (mesh üzerine giyilen sarı papuç) papuçla rılır.⁷²⁶ Şehime Hanım, ökçeli giyer.⁷²⁷

16. Çorap:

Kadın ve erkek çorabı olarak ikiye ayrılan çorap, ipliğinin cinsine göre de yün veya tiftik, *pamuk ipliğinden örülmüş tire çorab ve ipek çorap* olarak üçe ayrılır.⁷²⁸ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında oğlunu ve kocasını kaybedip bir daha evlenen ve fakir düşen Şehime Hanım, ayağına burnu kalmamış bir çorap giymiştir.⁷²⁹ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, baldırlara kadar uzanan beyaz çoraplar giyer.⁷³⁰ Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında İffet, menekşe renginde ipekli çoraplar satın alır.⁷³¹ “Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanım, ipekli çoraplar giyer.⁷³² Yanındaki hanım, *beyaz tire*” çoraplar giymiştir. Kadının feracesinin bir bölümünü tutarak kaldırması ayakkabının üst tarafından görünen çorapların estetiğini bozar.⁷³³

⁷²² Recaiizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

⁷²³ Gürpınar, Metres, s. 321.

⁷²⁴ Koçu, a.g.e., s. 185.

⁷²⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 99.

⁷²⁶ A.g.e., s. 118.

⁷²⁷ A.g.e., s. 117.

⁷²⁸ Koçu, a.g.e., ss. 78-79.

⁷²⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 117.

⁷³⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 34.

⁷³¹ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁷³² Recaiizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁷³³ A.g.e., s. 26.

17. Diğerleri:

Romanların bazılarında romanın şahıs kadrosunda yer alan kadınların terlik giydikleri gözlemlenir. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Firuze Hanım, "açık tirşe gayet narin ve zarif atlas terlikler" giyer.⁷³⁴ Aynı romanda Parnas, uçları sivri, sırma işlemeli, parmaklarının ucuna geçen kırmızı terlikler giyer.⁷³⁵ Halit Ziya'nın "Nemide" isimli romanında Nemide, evde terlik giyer.⁷³⁶

Romanlarda yer alan bir başka giyim unsuru da ipek kumaştır. Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Bedia Hanım ipek giyer.⁷³⁷

Yabancı kaynaklı bir iç giyim unsuru olan jüpon da romanlarda yer yer kadınların kullandığı bir giysidir. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" romanında Firuze Hanım, ceketinin altına "gayet ince İngiliz şayağından" bir jüpon giymiştir.⁷³⁸ Ahmet Mithat Efendinin "Paris'te Bir Türk" adlı romanının kahramanı Poliny, jüpon giyer.⁷³⁹

Söz konusu dönem romanlarında geçen bir başka giyim unsuru da kürktür. Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" adlı romanında Nergis, Osman Bey ile zengin olduktan sonra samur kürk giyer.⁷⁴⁰ Hüseyin Rahmi'nin Mutâllaka" adlı eserinde yer alan Âkile Hanımın kayınvalidesi kürk giyer.⁷⁴¹ Halit Ziya'nın "Nemide" romanında Nemide, yataktan kalkarken omuzlarına kısa ve ince bir kürk alır.⁷⁴²

Romanlarda diba⁷⁴³ da bir giyim çeşidi olarak yerini alır. Ahmet Mithat Efendinin "Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş" romanındaki kadın kahramanlardan biri olan Nergis Hanım, diba giyer.⁷⁴⁴

Roman kahramanın hırka giymesi de bu dönem romanlarında rastlanan bir durum olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Karanfil, üzerine kuşak bağlanmış eski mor renkli bir "fanile hırka" giyer.⁷⁴⁵

⁷³⁴ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁷³⁵ A.g.e., s. 143.

⁷³⁶ Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

⁷³⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 23.

⁷³⁸ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁷³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 196.

⁷⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 119.

⁷⁴¹ Gürpınar, Mutallâka, s. 34.

⁷⁴² Uşaklıgil, Nemide, s. 8.

⁷⁴³ "Fransızların "Brocard" adını verdikleri çiçek nakışları dokunmuş lüks bir ipekli kumaşı adı ki bazen türlü renklerdeki çiçeklerin ipekleri arasına altın teller de atılırdı. M. Zeki Pakalın "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri" isimli eserinde: "Dibânın Heftrenk (Yedi renk), Acem Dibâsı, Frengi Dibâ, Venedik dibâsı, İstanbul'un telli al dibâsı gibi çeşitleri vardı" diyor. Pek güzelleri hem memleketimizde dokunmuş, hem de doğuda İran'dan ve batıda Fransa ile İtalya'dan idhal edilmiştir." (Koçu, a.g.e., s. 89).

⁷⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş?, s. 119.

⁷⁴⁵ Gürpınar, Metres, ss. 99-100.

Romanlarda geçen bir başka kıyafet türü paltodur. “Sergüzeşt” romanında Dilber, üzerine dar ve baştan aşağıya kadar ilikli bir Çerkes paltosu giyer.⁷⁴⁶

Esvab da bu dönem romanlarında kadınların kullandıkları bir giyim tarzı olarak yerini alır. Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” adlı romanında Lâmiâ, açık pembe renkte kısa bir esvab giyer. Giysinin etekleri rüzgârda uçmaktadır.⁷⁴⁷

Batılı giyim kuşam tarzının kendini hissettirmeye başlaması romanlarda yer alan kadınların bu tarza uygun giysiler kuşanmasını sağlar. Bu kıyafet türlerinden biri de tuvalettir. Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, kıymetli ve süslenmiş tuvalet giyer.⁷⁴⁸ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Matmazel Parnas, şaşaalı tuvaletler giyer.⁷⁴⁹ “Şık” romanının kahramanı Şöhret Bey, tuvalet giyer ve tuvaletini “Alamot” şeklinde tanzim eder.⁷⁵⁰ Aynanın karşısına geçerek saatlerce tuvaletiyle meşgul olur.⁷⁵¹

Ruba, bu dönem kadınlarının kullandıkları bir başka giyim tarzı olarak yerini alır. Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanının kahramanı Mademoiselle Poliny, sade, açık mavi bir ruba giyer.⁷⁵² Şemseddin Sami’nin “Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanının ana kahramanı Fitnat Hanım, dışarıya çıkacağı ilk günün sabahında en güzel rubalarını giyer.⁷⁵³ Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, düz renkli ince bir yünlüden yapılmış yere kadar uzun bir ruba giyer.⁷⁵⁴

Romanların bazılarında roman kahramanı olan kadınların bornoz giydiği dikkati çeker. Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, bornoz giymiştir.⁷⁵⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Hüseyin Fellâh” adlı romanında yer alan Sîdî Hüsnü, omuzlarından aşağıya bir bornoz atmıştır.⁷⁵⁶

Yağmurluk da romanlarda kadınların kullandığı ve giyim-kuşam konusunda yelpazeyi açan bir kıyafet türü olarak bu dönem romanlarında yerini alır. Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında romanın gayr-i müslim şahıslarından olan Can ve Margrit, yakası kürklü ve kolsuz kaputtan bir yağmurluk giyer.⁷⁵⁷

⁷⁴⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

⁷⁴⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 50.

⁷⁴⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁷⁴⁹ Gürpınar, Metres, s. 73.

⁷⁵⁰ Gürpınar, Şık, s. 11.

⁷⁵¹ A.g.e., s. 18.

⁷⁵² Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 174.

⁷⁵³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 110.

⁷⁵⁴ Mehmed Murad, a.g.e., s. 66.

⁷⁵⁵ A.g.e., s. 166.

⁷⁵⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 232.

⁷⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi, s.34.

Söz konusu dönem romanlarında potin⁷⁵⁸ giyen kadın kahramanlara şahit oluruz. “Felâatun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, baldırlara kadar uzanan yüksek mavi potinler giyerler.⁷⁵⁹ Recâizâde Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanın kahramanı Perîveş Hanımın yanındaki kadın, pek eski olmayan potinler giyer.⁷⁶⁰ Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey takma adıyla yer alan Ulviye Hanım, potin giyer.⁷⁶¹

Bir iç giyim unsuru olan korsaj, kadınların giydikleri, estetik ve güzel görünmelerini sağlayan bir iç giyim unsuru olarak bu dönem romanlarında karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Mürebbiye” adlı romanında Anjel’in giyim tarzı oldukça sadedir. Yaz mevsiminde üzerine daima düz beyaz ya da çizgili ketenden bir korsaj giyer. Bu sıkı korsaj tüm bedenini sıkarak belini daha da belirgin hâle getirir.⁷⁶²

Romanlarda karşılaşılan diğer bir giyim unsuru da eteklidir. “Mürebbiye” romanında Anjel, siyah bir eteklik giyer.⁷⁶³

Bir kıyafet çeşidi olan müslin de kadınların kullandığı bir giyim-kuşam unsurudur. “Mürebbiye” romanında Anjel, kolları bileklere kadar açık, yaka ve ense kısmı açık yarı dekolte bir sabah tuvaleti olan beyaz bir müslin giyer.⁷⁶⁴

Romanda bazı kadınlar atlastan mamul giysiler giyerler. “Bir Muadele-i Sevda”da seyir âlemlerinde geziye çıkan kadınlardan ikisi siyah atlaslar giymişlerdir.⁷⁶⁵

Yelek de kadınların sıkça tercih ettiği bir giyim unsurudur. “Metres” romanının kahramanı Matmazel Parnas, göğüslerini sıkan, boynundan aşağı doğru önü yarı açık dar bir yelek giyer.⁷⁶⁶ “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Sîdî Hüsni, kahverengi çuhadan yapılmış, ön tarafında kopçaları olan sıkı bir yelek giyer.⁷⁶⁷

Bu dönem romanlarında karşılaşılan bir diğer giysi çeşidi şalvardır.

⁷⁵⁸ “Erkeklerin giydiği kısa konçlu Avrupa biçimi bir ayakkabının adı; “Botin, Fotin” de denilir; zamanımızda potin giyen pek az kalmıştır, potinin yerini iskarpin almıştır; halbuki yakın geçmişe kadar en yaygın ayakkabı idi. (...) Potinlerin de devir devir sivri burunlu, küt burunlu, burnu bombeli, maskareta, maskaretasız, alt kısmı alelâde glase deri ve üst kısmı podüsüed, alçak topuklu, yüksek topuklu çeşitli modaları olmuşdu.” (Koçu, a.g.e., s. 193).

⁷⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, F elâatun Bey İle Râkım Efendi, s. 34.

⁷⁶⁰ Recâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 26.

⁷⁶¹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

⁷⁶² Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

⁷⁶³ A.g.e., s. 52.

⁷⁶⁴ A.g.e., ss. 150-151.

⁷⁶⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 60.

⁷⁶⁶ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁷⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 350.

“Metres” romanında Parnas, belinden aşağıya doğru inen sarı canfesten bol bir şalvar giyer.⁷⁶⁸ “Hasan Mellâh” romanının kahramanı Sîdî Hüsnu (Esmâ), serpme sırmalı bir şalvar giyer.⁷⁶⁹

Manto, kadınların kullandığı bir başka giyim unsurudur. “Metres” romanında Parnas, serin havadan korunmak için samurlu geniş bir manto giyer.⁷⁷⁰

Bir çeşit ayakkabı ya da pabuç türü olan paşmak⁷⁷¹ da dönem romanlarında az da olsa görülen bir giyim unsuru olarak çıkar. Ahmet Mithat’ın “Dürdâne Hanım” adlı romanının kahramanı Acem Ali Bey (Ulviye), paşmak giyer. Ancak onun papak ve paşmak giymesi Acem olduğu kanısını uyandırır da Acem değildir.⁷⁷²

Romanlarda kadınları giydiği bir başka giyim unsuru da pantolondur. “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye), pantolan giyer.⁷⁷³ Şöhret Bey de pantolon giyer.⁷⁷⁴

Ceket de bu dönemde kadınların kullandığı bir giyim-kuşam unsurudur. “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye), tebdil-i kıyafet ettiği bir zaman ceket giyer.⁷⁷⁵

Fes, kadının kullandığı bir giyim unsuru olarak bahsi geçen bu dönem romanlarında yerini alır: *“Fas şehrinde yapıлып buradan yayılan, yün keçeden kırmızı başlık olup, çok eskiden Anadolu’daki Yunan kolonilerinde âzat edilen esirlerin giydiği, Büyük İhtilâl’den sonra bir müddet Fransa’da moda olduğu, oradan Yunan adalarına yayıldığı anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra 1828’de bizde resmi başlık olarak kabul edilmiş, 1925’te bir kanunla kaldırılmıştır. Bazı ülkelerde hâlâ kullanılmaktadır. Eskiden siyah elbise ve başında fes bulunan bir adamı ağzı mektup mumu ile mühürlü şarap şişesine benzetirlerdi.”*⁷⁷⁶ Mithat Efendinin “Hüseyn Fellâh” adlı romanında Şehlevend, başına yırtık bir fes giyer.⁷⁷⁷

⁷⁶⁸ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁷⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 332.

⁷⁷⁰ Gürpınar, Metres, s. 380.

⁷⁷¹ Koçu, a.g.e., s. 188.

⁷⁷² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

⁷⁷³ A.g.e., s. 16.

⁷⁷⁴ Gürpınar, Şık, s. 10.

⁷⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

⁷⁷⁶ Büngül, a.g.e., s. 118.

⁷⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyn Fellâh, s. 23.

B. Takınılan Unsurlar Bakımından:

Boyunbağı romanda yer alan kadınların kullandığı bir unsurdur. “Metres” romanında Firuze Hanım, *caketin harice devrilmiş tirşe atlas yakası ortasında erkeklerinkine benzeyen kolalı, beyaz bir dik yakalıktan ‘Prens Dögal’ modasında beyaz tirşe bir boyunbağı*” takarak tuvaletini tamamlamıştır.⁷⁷⁸ Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım romanının kahramanı Acem Ali Bey (Ulviye), boyun bağı takar.⁷⁷⁹

Bu dönem romanlarında kullanılan diğer bir giyim unsuru da atkı olarak karşımıza çıkar. Hüseyin Rahmi’nin “Mutallâka” romanının kahramanı Âkile Hanımın kayınvalidesi omzuna yün atkı takmıştır.⁷⁸⁰ “Bir Muadele-i Sevda” romanında Nazire Hanımın dadısı, koluna yünlü bir omuz atkısı takmıştır.⁷⁸¹ Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanları Can ve Margrit, yarı yuvarlak mavi canfesten boyunbağları takarlar.⁷⁸² Halit Ziya’nın “Nemide” adlı romanındaki kadın şahıslardan biri olan Nemide, atkı kullanır.⁷⁸³

Romanlarda kadınların kullandıkları aksesuar unsurlarından biri de kurdeledir. “Mürebbiye” romanında Melâhat Hanım, elbiselerinde kurdele kullanır.⁷⁸⁴ Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh” adlı romanının kahramanı Cuzella, giydiği kıyafete uygun renkte saçına kurdeler bağlar.⁷⁸⁵ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında beyaz bir elbise giymiş olan Lorans, kumral olan saçlarını kırmızı bir kurdele ile bağlar.⁷⁸⁶

Bu dönem romanlarında takınılan unsurlar bakımından bakıldığında karşımıza çıkan diğer unsur kuşaktır. Kuşak: “*Şaldan, dokumadan, abâniden ve daha birçok şeylerden yapılır; üst elbisenin altına bele sarılırdı. Bilhassa Polonez ve Bağdat ile Şam Trablusu kuşakları çok makbuldür ve yüzlerce lira edenleri vardır.*”⁷⁸⁷ “Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” adlı romanında Kâhya Edâ Kadın, kuşak bağlar.⁷⁸⁸ “Metres” romanının kahramanı Karanfil, hırkasının üzerine kuşak bağlar.⁷⁸⁹

⁷⁷⁸ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁷⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

⁷⁸⁰ Gürpınar, Mutallâka, s. 39.

⁷⁸¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 114.

⁷⁸² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 34.

⁷⁸³ Uşaklıgil, Nemide, s. 119.

⁷⁸⁴ Gürpınar, Mürebbiye, s. 39.

⁷⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

⁷⁸⁶ Mustafa Reşid, Lorans, s. 79.

⁷⁸⁷ Büngül, a.g.e., s. 177.

⁷⁸⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 87.

⁷⁸⁹ Gürpınar, Metres, s. 99.

Kalpâk⁷⁹⁰ da bir giyim unsuru olarak bu dönem romanlarında yerini alır. “Sergüzeşt” romanında Dilber’in başında Kafkasya’dan getirildiği çocukluk günlerinde küçük, eski bir kalpağı vardır.⁷⁹¹

Kadınlar romanlarda kıyafetlerini tamamlayan şapkalar takarlar. “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, deniz gezisi için başlarına rugandan mavi kurdele ile çevrili ve yine çene altından bağlama yerleri olan şapkalar giyerler.⁷⁹² Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanının kahramanı Uranî, başına büyük, tüylü bir kadife şapka takmış, şapkasına bağlı olan beyaz tül de çenesine kadar indirmiştir.⁷⁹³ “Bir Muadele-i Sevda” romanında kadınlar siyah tüylü şapkalar takarlar.⁷⁹⁴ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanının kadın kahramanı Parnas’ın başında “*koyu nefî*” renkte bir gezi şapkası vardır.⁷⁹⁵ Bahsi geçen romanda hizmetçi bir kadın olarak okuyucuya aksettirilen Rozet, şapka takar.⁷⁹⁶

Romanlarda kıyafeti tamamlamak amacıyla kullanılan unsurlardan biri de kemerdur. Hüseyin Rahmi’ni “Mürebbiye” adlı romanında Anjel, beline kayıştan bir kemer takar.⁷⁹⁷

Papak⁷⁹⁸ da bu dönem romanlarında kıyafeti tamamlamak amacıyla kullanılan bir giyim unsuru olarak yerini alır. “Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey (Ulviye), papak giyer.⁷⁹⁹

⁷⁹⁰ ““Tüylü ve postlu külâh” (Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lugatı*); “Asıl deriden ve ona taklid ile çuhadan yapılır ve üstüne sarık sarılmaz serpuş; tatar Kalpağı, Çerkes Kalpağı, Bulgar Kalpağı, Acem Kalpağı; post serpuş, Samur Kalpak” (Şemseddin Sâmî, *Kamûsu Türkî*)” (Koçu, a.g.e., s.142).

⁷⁹¹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 6.

⁷⁹² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 33.

⁷⁹³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁷⁹⁴ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 61.

⁷⁹⁵ Gürpınar, Metres, s. 380.

⁷⁹⁶ A.g.e., s. 321.

⁷⁹⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 52.

⁷⁹⁸ “Koyun, kuzu postundan yapılan bir çeşit kaba kalpağın adı; kulak üstlerini örtecek şekilde giyilir ve başa nibetle büyük, iri bir kavuk gibi havaledir. Türkistan taraflarından gelmiş muhâcir ırkdaşlarımız tarafından giyilmiştir. Zamanımızda şapka kanunu ile giyilmesi yasak baş kisvelerindendir.” (Koçu, a.g.e., s. 188).

⁷⁹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 16.

C. Örtünülen Unsurlar Bakımından:

1. Yaşmak⁸⁰⁰:

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” inde Ayşe Dudu, yaşmak takar.⁸⁰¹ “Hasan Mellâh” romanında Şehime Hanım, “*paçavra*” olarak addedilebilecek bir yaşmak takmıştır.⁸⁰² “Hüseyin Fellâh” romanının kahramanı Şehleved’in annesi dışarı çıkarken yaşmak takar.⁸⁰³ “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Saliha Hanım yaşmak takar.⁸⁰⁴ “Bir Muadele-i Sevda”da Bedia, *açık samanî gron renginde bir hotoz*” üzerine saçlarının bir bölümünü açıkta bırakacak çok şık bir yaşmak takar.⁸⁰⁵ “Metres” romanında Firuze Hanım, yaşmak takar.⁸⁰⁶ “Dünyaya İkinci Geliş” romanında Nergis, kalın bir yaşmak takar.⁸⁰⁷ “Araba Sevdası” romanının kahramanı Perîveş Hanım, çok ince kumaştan bir yaşmak takar.⁸⁰⁸ Romanda bu durum şu cümlelerle ifade edilir: (...) *En ince nevinden yaşmağı toz pembesi rengindeki yanakları üzerinde yeni açmış bir güle pirâyebahş olan buhar-ı lâtif hükmünü verir ve yaşmağın iki yanından haylazcasına dışarıya sarkmış olan ve edna tahrik-i nesim ile hemen oynamaya başlayan sırma teller ise beyaz bir bulut parçasına in’itaf eden eşia-i âfitabı andırırdı.*”⁸⁰⁹ Yanındaki kadın yaşına uygun olarak kalına yakın bir yaşmak taksa da yaşmağın zaman zaman çenesinin altından düşmesi görüntüyü bozar.⁸¹⁰ “Bir Muadele-i Sevda” romanında seyir yerlerindeki birkaç düşük ahlâklı kadın, pembe yaşmaklar takarlar. Bu yaşmaklar var ile yok arasında “*pudra zannolunacak kadar ince*” dir.⁸¹¹ Romanın başka bir yerinde yaşmağın özelliklerinden bahsedilirken “*toz gibi ince*” ifadesi kullanılır. Yaşmağın bu derece ince oluşu kadınların saçlarına rahatlıkla görülmesinden kaynaklanan bir letâfet kazandırır.⁸¹² Ahmet Mithat’ın “Dünyaya İkinci Geliş” romanında Mesut Ağa, başına taktığı renkli hotozun üzerine bir de yaşmak örter.⁸¹³

⁸⁰⁰ “İslâm kadınlarının sokakta ferâce giydikleri vakit yüzlerine tutundukları ince beyaz tülbennden örtü idi ki biri yukarıdan ve biri aşağıdan gelerek gözlerin önünde bir aralık bırakan iki parçadan ibârettir. Yaşmaklanmaya yaşma tutunmak, bağlamak denilir.” Şemseddin Sâmî’nin Kamûsu Türkî adlı eserinden alınan bu bilgiden sonra Koçu, sözlüğünde yaşmağın bağlama şekline göre “kapalı yaşmak” ve “açık yaşmak” olarak ikiye ayrıldığını söylemektedir. (Koçu, a.g.e., s. 240).

⁸⁰¹ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 27.

⁸⁰² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 117.

⁸⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 47.

⁸⁰⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 21.

⁸⁰⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 63.

⁸⁰⁶ Gürpınar, Metres, s. 37.

⁸⁰⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 18.

⁸⁰⁸ Recaiâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

⁸⁰⁹ A.g.e., s. 24.

⁸¹⁰ A.g.e., s. 26.

⁸¹¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 56.

⁸¹² A.g.e., s. 59.

⁸¹³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş,, s. 80.

2. Başörtüsü:

“Sergüzeşt” romanında esirciden Dilber’i almak isteyen kadın, başörtülü; ancak iç açıcı kıyafetli olmayan biri olarak betimlenir.⁸¹⁴ “Bir Muadele-i Sevda” romanında yenge hanım, işlemeli bir başörtüsü takmıştır.⁸¹⁵ İffet’in annesi başörtüsü takar.⁸¹⁶ “Mürebbiye” romanında Melâhat Hanım, pullu, beyaz bir başörtüsü takar.⁸¹⁷ Kâhya kadın Eda Hanım, selâmlıkta başörtüsü takar.⁸¹⁸ Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” romanında Esmâ, başını bir namaz bezi ile örter.⁸¹⁹ “Metres” romanının kahramanı Karanfil, saçlarını başörtüsü ile bağlar.⁸²⁰ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, ince bir başörtüsü takmıştır.⁸²¹ Aynı romanda Zehra, kalın bir başörtüsü takar. “Bir Muadele-i Sevda”da dilenci bir kız başörtüsü takmıştır ve başörtüsü uça uça arabaların arkasından koşarak dilenir.⁸²²

3. Peçe:

Yüzü örtmek amacıyla takılan bir örtünme unsuru olan peçe, kadınların dışarı çıkarken kullandıkları bir örtünme aracıdır. Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” adlı romanında Memiş Beyin haremi olan kadın, yüzüne bir peçe takar.⁸²³ Hüseyin Rahmi’nin “Metres” romanının kahramanı Nazire Hanım, yüzüne yüz hatlarını seçmeyi zorlaştıracak kalın bir peçe takar.⁸²⁴ Romanda Saffet Hanım, dışarıya çıkarken tanınmamak için yüzünü kalın bir peçe ile örter.⁸²⁵ “Bir Muadele-i Sevda” romanında Nazire Hanımın dadısı yüzünü sıkı bir şekilde kapatan kalın bir peçe ile takar.⁸²⁶ “Metres” romanında Meryem Dudu, yüzüne dışarıda kalın bir peçe örter.⁸²⁷ Gürpınar’ın “İffet” romanının kahramanı İffet, dışarı çıkarken yüzüne kalın bir peçe kapatır.⁸²⁸ Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” romanında Lamia, başının üzerine atılmış

⁸¹⁴ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 10.

⁸¹⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 28.

⁸¹⁶ Gürpınar, İffet, s. 25.

⁸¹⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 38.

⁸¹⁸ A.g.e., s. 51.

⁸¹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 406.

⁸²⁰ Gürpınar, Metres, s. 100.

⁸²¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

⁸²² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

⁸²³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 99.

⁸²⁴ Gürpınar, Metres, s. 109.

⁸²⁵ A.g.e., s. 200.

⁸²⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 107.

⁸²⁷ Gürpınar, Metres, s. 201.

⁸²⁸ Gürpınar, İffet, s. 124.

bir peçe takar.⁸²⁹ Saffet Nezihi'nin "Zavallı Necdet" adlı romanında roman kahramanı Meliha Hanım, dışarıya çıktığı vakitler yüzünü siyah bir peçe ile kapatır.⁸³⁰

4. yemeni⁸³¹:

Hüseyin Rahmi'nin "Mutallâka" isimli eserinde Âkile Hanımın kayınvalidesi alnına yemeniden bir örtüyü çapraz bir biçimde takar.⁸³² "Metres" romanında Meryem Dudu, başına kenarı kendi renginde oyalı siyah bir yemeni takar. Yemeninin katmerlerini düzeltmek için aynanın karşısına geçerek dakikalarca kendisini seyrederek. Onun bu tavrı, kovalamalarından kaçtığı Revâî Beyin kendisine olan ilgisinin hoşuna gittiğini gösterir mahiyettedir.⁸³³ Ahmet Mithat 'ın "Dünyaya İkinci Geliş" romanında Babalı Arab, başına kırmızı renkli yemenilerle büyük bir hotoz oluşturur.⁸³⁴

5. Diğerleri:

Romanlarda duvak örtülen bir kılık-kıyafet unsuru olarak yerini alır. "Bir Muadele-i Sevda" romanında "ben" in üçüncü eşi olan Bedia, düğününde "*beyaz bürümcükten telli*" bir duvak takmıştır.⁸³⁵

Bu dönem romanlarında karşımıza çıkan ve roman kahramanı olan kadınların kullandığı diğer bir giyim unsuru da şalıdır. "Metres" romanının kahramanı Firuze Hanım, kıymetli şallar takar.⁸³⁶ Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında Nemide'nin giysi dolabında kırmızı saçaklarla süslenmiş bir şalı vardır.⁸³⁷

Pelerin de romanlarda kullandığı bir giyim unsuru olarak varlığını hissettirir. Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" isimli romanında Melâhat Hanım, elbisesinin üzerine pelerin atar.⁸³⁸

Romanlar da kadın kıyafetini tamamlayan bir unsur da tülüdür. Ahmet Mithat'ın "Paris'te Bir Türk" romanında Madame Rougepierre, yüzüne kalınca ve sıkça dokunmuş

⁸²⁹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 164.

⁸³⁰ Saffet Nezihi, Zavallı Necdet, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1936, s. 16.

⁸³¹ "Üzerine el kalıpları ile çiçek şekilli süs motifleri basılmış büyükçe bir değirmi hâlindeki dülbend-bezin adı ki kadınlar tarafından başa bağlanır; firdolayı etrafı da oya dikilerek ayıca süslenen yemeniler, kadın başına "Kundak" yahud "Salma" denilen iki tarzda bağlana gelmiştir." (Koçu, a.g.e., s. 246).

⁸³² Gürpınar, Mutallâka, s. 34.

⁸³³ Gürpınar, Metres, s. 55.

⁸³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 16.

⁸³⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 22.

⁸³⁶ Gürpınar, Metres, s. 46.

⁸³⁷ Uşaklıgil, Nemide, s. 52.

⁸³⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 38.

siyah bir tül takar.⁸³⁹ Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" adlı romanının kahramanı Lâmia, başına beyaz bir tül örtmüş, bu tülü boynuna doladıktan sonra ucunu sol omzunun arkasına atmıştır.⁸⁴⁰ Yazarın "Nemide" adlı romanında Nemide, dışarı çıkarken de saçlarını beyaz bir tül ile kapatır.⁸⁴¹

Kadınların yüzlerini örtmek amacıyla kullandıkları nikâb bu dönem romanlarında geçen bir başka örtünme unsurudur. Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" romanında roman kahramanı Esmâ, yüzünü bir örtü ile kapatır.⁸⁴²

Başka bir örtünme unsuru olan kefiye de romanlarda az da olsa rastlanan bir örtünme unsuru olarak dikkatleri çeker. Ahmet Mithat'ın "Hüseyin Fellah" adlı romanında roman kahramanı Sabîre, yüzünü genellikle Arapların kullandığı uçları kapalı bir başörtüsü ile kapatır.⁸⁴³

⁸³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 375.

⁸⁴⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 184.

⁸⁴¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 10.

⁸⁴² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 302.

⁸⁴³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 203.

III. KULLANDIKLARI MAKYAJ MALZEMELERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

Gasset, süslenme konusunda: “(...) Doğuştan gelen fizyolojik dokusu kadını dikkatini bedeni üzerinde yoğunlaştırmaya özen göstermeye zorlar, çünkü dünyaya bakışında kendisine en yakın nesne odur. Kültür de dikkatimizi en fazla çeken konu üstünde düşünme uğraşından başka bir şey olmadığı için, kadın saygıdeğer beden kültürünü yaratmıştır; o kültür tarihte süslenmeyle başlamış, tuvaletle sürmüş ve nezaketle sona ermiştir, ki bu da, sonuçta, incelikli davranış kültürüdür.” demektedir.⁸⁴⁴

Kavcar da kadınların süs ve kıyafet konusundaki düşkünlüklerine dikkat çekerek şunları ekler:

“Gerek Halid Ziya’nın ve gerekse öteki Servet-i Fünun yazarlarının romanlarından, daha ilk eser olan Nemide’den başlayarak süs ve tuvalet eşyası kullanan kahramanlar çoktur. Bu durum, kıyafetlerde olduğu gibi aşırı derecede Avrupalılaşmaya çalışan alafranga tiplerde çok fazla görülür. Bazı hanım karakterlerin, tuvalet ve süs eşyalarından, tuvalet masasından başka özel tuvalet odaları bile bulunur. Bütün amaç, aynanın karşısına geçerek iyice boyanıp süslenmek, makyaj yapmak, kendini genç ve güzel göstermeye çalışmak, başkalarının dikkatini çekebilmektir.. Bu uğurda amacını fazlasıyla gerçekleştirenler bulunduğu gibi çok gülünç durumlara düşenler de vardır.”⁸⁴⁵

A. Sürülen Makyaj Malzemeleri:

“Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım, makyaj konusunda zevk sahibi bir kadındır. Kendisi bir esmer güzeli olduğundan dolayı bu esmerliğine yakışacak tarzda olan süs ve tezyinatı çok iyi bilir ve ona göre hareket eder.⁸⁴⁶ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” isimli romanında Bedia Hanım, süslü bir bayandır.⁸⁴⁷ “Metres” romanında Firuze Hanım süse son derece meraklı bir kadındır. Bu konuda aşırıya kaçışı ona moda dergilerinden çıkmış bir artist havası vermektedir.⁸⁴⁸ Nâbızâde Nâzım’ın roman kahramanı Zehra, sabahları

⁸⁴⁴ Ortega Y. Gasset, İnsan ve Herkes, (Çev: Neyire Gül Işık), İkinci Baskı, Metis Yay., İstanbul, 1999, s. 141.

⁸⁴⁵ Cahit Kavcar, Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı, AKM Yay., Ankara, 1995, ss.165-166.

⁸⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, ss. 85-86.

⁸⁴⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 50.

⁸⁴⁸ Gürpınar, Metres, s. 19.

kalkınca günlük tuvaletini yapar.⁸⁴⁹ Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Sohum Kalesi Kumandanının eşi olan kadın, gayet süslüdür.⁸⁵⁰

1. Allık:

Hüseyin Rahmi'nin “Mutallâka” adlı eserinde roman kahramanı Âkile Hanım, allık sürer.⁸⁵¹ Halit Ziya'nın “Nemide” romanında yer alan Nemide, tenine uygun allıklar kullanır.⁸⁵² “Bir Muadele-i Sevda” da kadınlar yanaklarına kırmızı renkte allıklar sürerler.⁸⁵³ “Metres” romanında hizmetçi Rozet'in dolabında hanımının kendisine vermiş olduğu çok çeşitli allıklar mevcuttur ve bunları dışarı çıktığı vakit dilediğince kullanmakta özgürdür.⁸⁵⁴

2. Pudra:

Hüseyin Rahmi'nin “Mutallâka” romanında Âkile Hanım, renk renk pudralar kullanır.⁸⁵⁵ “Metres” romanının kahramanı Firuze Hanım, pembe pudra kullanır.⁸⁵⁶ Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” sında Uranî, pudralar sürünür. Yüz hatlarını ne şekilde parlatmak mümkün ise her yolu dener.⁸⁵⁷ “Bir Muadele-i Sevda” da “(...) *Yüzlerine güya mala ile Kâğıthane yoğurdu sıvanmış...*” sözleri ile kadınların makyaj için pudra unsurunu yoğun olarak kullandıkları belirtilir.⁸⁵⁸ Bir diğer kadın için ise yüzündeki pudra kullanımında aşırıya kaçmadığı dile getirilir.⁸⁵⁹ “Metres” romanında Rozet, yüzüne hanımının kendisine vermiş olduğu pudralardan kullanır.⁸⁶⁰ Hüseyin Rahmi'nin “Şık” isimli eserinde Şöhret Bey, yüzünü pudralar.⁸⁶¹ “Metres” romanında bir şık olan roman kahramanı Reyhan Bey, yüzüne pudra sürer.⁸⁶²

⁸⁴⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 31.

⁸⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 48.

⁸⁵¹ Gürpınar, Mutallâka, s. 10.

⁸⁵² Uşaklıgil, Nemide, s. 64.

⁸⁵³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 57.

⁸⁵⁴ Gürpınar, Metres, s. 322.

⁸⁵⁵ Gürpınar, Mutallâka, s. 10.

⁸⁵⁶ Gürpınar, Metres, s. 18.

⁸⁵⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 86.

⁸⁵⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 57.

⁸⁵⁹ A.g.e., s. 59.

⁸⁶⁰ Gürpınar, Metres, s. 322.

⁸⁶¹ Gürpınar, Şık, s. 10.

⁸⁶² Gürpınar, Metres, s. 120.

3. Koku/parfüm:

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında Bedia Hanımın en sevdiği koku beyaz leylâk kokusudur. Onun olduğu her yerde onunla özdeşleşen bu koku hâkimdir.⁸⁶³ "Mutallâka" romanında Âkile Hanım, çeşit çeşit kokular kullanır.⁸⁶⁴ "Metres" romanında Firuze Hanım, çeşitli tuvalet suları kullanır.⁸⁶⁵ Yine aynı romanda Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanım, üzerine lavanta serper.⁸⁶⁶ Hüseyin Rahmi'nin roman kahramanı İffet, ünlü fabrikalara ait olan parfümler ve "tuvalet suları" satın alır.⁸⁶⁷ Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında yer alan Nemide, saç ve mendilleri için çeşitli kokular kullanır.⁸⁶⁸ "Zehra" romanında Uranî, Subhî'yi karşılayacağı günün akşamında lâvantalar sürünür.⁸⁶⁹ "Metres" romanının kahramanı Rozet, en güzellerinden çeşit çeşit parfümler kullanır.⁸⁷⁰

4. Diğerleri:

Romanda kadınlar güzelliklerini sağlamak amacıyla cilt temizleyici sirkeler kullanırlar. Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında roman kahramanı Nemide, mikrop öldürücü etkisinden dolayı cildine uygun cildi temizleyici sirkeler kullanır.⁸⁷¹

Romanlarda kadınların temizlik maksadıyla kullandıkları bir diğer malzeme sabundur. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında her gün tuvalet sabunları ile yüzünü yıkamak merakından dolayı madam Krike'nin yüzünün cildi pörsümüştür.⁸⁷²

Bir krem türü olan pomat yine bu dönem romanlarında geçen kadın karakterlerin kullandıkları bir güzellik unsuru olarak yerini alır. "Metres" romanında Rozet, yüzüne pomat türünden kremler sürer.⁸⁷³

Briyantın, kadınsı erkeklerin yani efemine tiplerin güzelleşmek maksadıyla kullandığı bir süslenme unsurudur. "Metres" romanının şık olarak addedilebilecek kahramanı Reyhan Bey, geceleri yatarken bıyıklarına istediği şekli vermek için briyantın sürer.⁸⁷⁴

⁸⁶³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, 120.

⁸⁶⁴ Gürpınar, Mutallâka, s. 10.

⁸⁶⁵ Gürpınar, Metres, s. 51.

⁸⁶⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 127.

⁸⁶⁷ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁸⁶⁸ Uşaklıgil, Nemide, s. 64.

⁸⁶⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 86.

⁸⁷⁰ Gürpınar, Metres, s. 322.

⁸⁷¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 64.

⁸⁷² Gürpınar, Metres, s. 56.

⁸⁷³ A.g.e., s. 322.

⁸⁷⁴ A.g.e., s. 120.

B. Çekilen Makyaj Malzemeleri:

Kadınlar gözlerini belirginleştirmek ve erkeklerin dikkatini çekmek için yoğun çaba gösterirler. Sürme, rastık, kalem vs. şeylerle gözler, göz rengi, dolayısıyla gözlerdeki anlamlar daha dikkat çekici hâle getirilir.

Sürme, kadınların gözlerini belirgin kılmak ve daha gösterişli göstermek maksadıyla kullandıkları bir süs unsurudur. Hüseyin Rahmi'nin "Mutâllaka" romanının kahramanı Âkile Hanım, sürme kullanır.⁸⁷⁵ Halit Ziya'nın "Nedime" romanında Nedime, gözlerine sürme çeker.⁸⁷⁶

Rastık da tıpkı sürme gibi romanlarda geçen kadınların tercih ettikleri bir süs unsurudur. "Sergüzeşt" romanında Dilber'in ilk hanımı " (...) kaşlarına bir parmak kalınlığında rastık sürmüş (...)"⁸⁷⁷ biri olarak betimlenir; ancak süs unsuru olarak kullanılan bu unsur burada aslında kadının olumsuz ve çirkin, ona yakışmayan, üzerinde iğreti duran yönlerini vurgulamak için kullanılmıştır. Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanında kadınlar gözlerine süs olarak rastık çekerler.⁸⁷⁸ Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında kadınlar gözlerinin güzelliğini daha da arttırmak için gözlerine kuyruk biçiminde rastık çekerler.⁸⁷⁹

Göz çevresine çekilen süs unsurlarından biri de kalemdir. Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Firuze Hanım, gözlerini kalemle daha da belirgin bir hâle sokar.⁸⁸⁰ "Bir Muadele-i Sevda" romanında kadınlar kaş ve kirpiklerini belirginleştirmek için kalem kullanırlar.⁸⁸¹

C. Yakılan Makyaj Malzemeleri:

Kına, boyanın olmadığı dönemlerde çok eski çağlardan bu yana kadınların tercih ettiği bir süslenme unsuru olarak varlığının sürdürülmüştür. İncelenen dönem romanlarında da bu geleneğe uyan ve bir süs unsuru olarak kına yakmayı tercih eden kadın kahramanlar ile karşı

⁸⁷⁵ Gürpınar, Mutallâka, s. 10.

⁸⁷⁶ Gürpınar, Metres, s. 153.

⁸⁷⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 10.

⁸⁷⁸ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 154.

⁸⁷⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 57.

⁸⁸⁰ Gürpınar, Metres, s. 19.

⁸⁸¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 59.

karşıya geliriz. Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanında kadınlar ellerine kına yakarlar.⁸⁸² Ahmet Mithat Efendinin "Hüseyin Fellah" adlı romanında roman kahramanı Şehlevend, eline kına yakmış olan bir kadın olarak dikkatlere sunulur.⁸⁸³

D. Yapıştırılan Makyaj Malzemeleri:

Romanlarda kadınların kullandığı süs unsurlarından birisi olan lâden, kadınların güzel görünmek maksadıyla yüzlerine yapıştırdıkları bir makyaj malzemesidir. Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanında kadınlar süs unsuru olarak güzel görünmek amacıyla yüzlerine "lâden" adı verilen sahte benler yapıştırırlar.⁸⁸⁴

E. Diğer Aksesuarlar

Kadınların kıyafetlerini tamamlayan bir aksesuar unsuru olan çanta, romanlarda kullanılan önemli bir objedir. Kadın için önemli ve vazgeçilmez bir aksesuar olan çanta; fonksiyon bakımından el çantası, omuz çantası, makyaj çantası, evrak çantası, para çantası, alışveriş çantası gibi çeşitlere ayrılır. Çantayı ihtiyaç duyduğu şeyleri taşımak ya da aksesuar olarak kullanan kadın aynı zamanda da bu objeyi kendisini yabancı hissettiği ortamlarda bedeninin önünde bir siper veya koruyucu olarak da kullanır.⁸⁸⁵ Romanlarda kadının vazgeçilmez parçası olan çantanın fonksiyon bakımından farklı kullanımlar üstlendikleri gözlemlenir. "Metres" romanında Saffet Hanım, dışarıya çıktığında eline süslü bir çantacı takar.⁸⁸⁶ "Bir Muadele-i Sevda" romanında Nazire Hanımın dadısı eline küçük bir çanta alır.⁸⁸⁷

Romanlarda kadın kahramanların elbiselerine aksesuar olarak iliştirdikleri broş adı verilen değerli iğneler yer alır. Ahmet Mithat'ın "Hüseyin Fellâh" romanının kahramanı Hasna Hanım, fakirlik zamanında aslında yirmi kese eden elmas iğnesini daha az bir değere elinden çıkarmak zorunda kalır.⁸⁸⁸ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" romanında Firuze Hanım, aksesuar olarak değişik iğneler takar.⁸⁸⁹ "Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Canan'ın

⁸⁸² Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 154.

⁸⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 20.

⁸⁸⁴ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 154.

⁸⁸⁵ Kaşıkçı, a.g.e., ss. 163-164.

⁸⁸⁶ Gürpınar, Metres, s. 232.

⁸⁸⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 115.

⁸⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 227.

⁸⁸⁹ Gürpınar, Metres, s. 51.

çekmecesinde birkaç adet elmas iğnesi vardır.⁸⁹⁰ “Metres” romanında yer alan kadın kahramanlardan biri olan Meryem Dudu, çarşafını saçına başı ok resimli bir altın iğne ile tutturmuştur.⁸⁹¹ Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanında roman kahramanı Sünbül Hanımın değerli elmas iğneleri vardır.⁸⁹²

Romanlarda kadınlar tarafından takılan gerdanlıklar kadının süsleyen ve gösteren bir diğer aksesuar unsurudur. Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” adlı romanının kahramanı Esmâ, gerdanlık takar.⁸⁹³ “Çengi” romanında Melek, Cemal Beyin kendisine hediye olarak aldığı taşlı, ortası güllü bir gerdanlık takar.⁸⁹⁴

Yapma çiçek de kadını süsleyen, kıyafetini tamamlayan ve onu güzel gösteren bir aksesuar unsuru olarak dikkati çeker. “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan’ın dolabında çok gösterişli olan yapma çiçekler mevcuttur.⁸⁹⁵ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, başına gözleri gibi koyu mavi renkte bir çiçek takmıştır.⁸⁹⁶

Kadının ziyet eşyası olan ve güzelliğini bir kat arttıran küpe romanlarda yer alan kadınların tercih ettikleri bir aksesuardır. “Şık” romanında Şöhret Beyin annesinin elmas küpeleri vardır. Küpenin her ikisinin de alt sallantıları düşmüştür.⁸⁹⁷ “Metres” romanında Firuze Hanımın altın küpeleri vardır.⁸⁹⁸ Ahmet Mithat’ın “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan’ın elmas küpeleri vardır.⁸⁹⁹ “Çengi” romanının kahramanı Sünbül Hanım, avize billûru gibi sarkan, etrafı pırlanta olan bir çift zümrüt küpe takar.⁹⁰⁰ “Dürdâne Hanım” romanında Sandalcı Sohbet, Acem Ali Bey (Ulviye)in kulağında küpe takmak için birer delik olduğunu fark eder.⁹⁰¹

Romanlarda kadınların kullandığı bir diğer ziyet eşyası yüzüktür. “Metres” romanında Firuze Hanımın büyük kıratta bir yakut yüzüğü vardır.⁹⁰² “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında cariye Canan’ın elmas yüzükleri vardır.⁹⁰³ “Çengi” romanında Sünbül Hanım, değerli yüzükler takar.⁹⁰⁴

⁸⁹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 50.

⁸⁹¹ Gürpınar, Metres, s. 201.

⁸⁹² Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 111.

⁸⁹³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 319.

⁸⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 110.

⁸⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 50.

⁸⁹⁶ Mustafa Reşid, Lorans, s. 79.

⁸⁹⁷ Gürpınar, Şık., ss. 13-14.

⁸⁹⁸ Gürpınar, Metres, s. 51.

⁸⁹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi, s. 50.

⁹⁰⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 116.

⁹⁰¹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 30.

⁹⁰² Gürpınar, Metres, s. 46.

⁹⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi, s. 50.

⁹⁰⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 111.

Romanlarda saat de kadınların kullandığı bir aksesuar unsurudur. Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında roman kahramanı Canan, saat takar.⁹⁰⁵

Romanlarda kadınlar kıyafetlerini süsleyen ve onları daha gösterişli kılan elmaslar takarlar. Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” romanında Nergis Hanım, başına başının zor çektiği elmaslar takar.⁹⁰⁶ Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” isimli romanında Bedia Hanım, düğün günü kıyafetini elmaslar ile süslemiştir.⁹⁰⁷ Ekrem Beyin “Araba Sevdası” romanında Bihruz Beyin annesinin renk renk kadife kumaşlar içine sarıp çekmecelerde sakladığı mücevherleri ve süs eşyaları vardır.⁹⁰⁸ Şemseddin Sami’nin roman kahramanı Fitnat Hanım, kendisine söylenen şekliyle sayfiyeye gidecekleri günün sabahında ziynet eşyaları ile süslenir. Tıpkı bir gelin gibi başını ve parmaklarını elmaslarla süsler.⁹⁰⁹ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanı olan Polini, elmaslar takar.⁹¹⁰

Bir çiçek olarak menekşe romanda kadının süs unsuru olarak kullandığı doğal bir aksesuardır. “Bir Muadele-i Sevda”da Bedia Hanım süs unsuru olarak elbisesinde sol göğsünün üzerine küçük bir demet canlı menekşe takar.⁹¹¹

Kadınların saçlarına taktıkları firketeler hem bir süs unsuru hem de kadının saçını toplamaya yarayan bir gereç olarak romanlarda kullanılır. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Saffet Hanım, saçlarını toplamak için firkete kullanır.⁹¹²

Kadınlar romanlarda kıyafetleri ile uyum içerisinde olan ve kıyafetlerini tamamlayan şemsiyeler kullanırlar. “Bir Muadele-i Sevda”da Bedia, elbisesinin yanına tamamlayıcı bir unsur olarak beyaz bir şemsiye kullanır.⁹¹³ Beyaz ipek dantelâ şemsiyesinin sapı uzundur.⁹¹⁴ Nazire Hanım, “enli siyah dantelâ sayvanlı şık” bir şemsiye kullanır.⁹¹⁵ Gürpınar’ın “İffet” adlı romanının kahramanı İffet, giydiği çarşafa uygun renkte beyaz ipek dantelâdan bir şemsiye kullanır.⁹¹⁶ “Mai ve Siyah” romanında Lamia, uzun saplı, püsküllü, zarif bir şemsiye kullanır.⁹¹⁷ Bazen de açık kırmızı renkte, sede bir şemsiye kullanmaktadır.⁹¹⁸ Halit Ziya’nın

⁹⁰⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi , s. 51.

⁹⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 119.

⁹⁰⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 23.

⁹⁰⁸ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 14.

⁹⁰⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 110.

⁹¹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 96.

⁹¹¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda , s. 63.

⁹¹² Gürpınar, Metres, s. 21.

⁹¹³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 86.

⁹¹⁴ A.g.e., s. 86.

⁹¹⁵ A.g.e., ss. 109-110.

⁹¹⁶ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁹¹⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 165.

⁹¹⁸ A.g.e., s. 184.

“Nemide” romanının kahramanı Nemide, yanında pembe bir şemsiye taşır.⁹¹⁹ Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Uranî, eline elbisesi ile aynı renkte yani siyah bir şemsiye almıştır.⁹²⁰ Recâizâde Mahmut Ekreö’in “Araba Sevdası” adlı romanında roman kahramanı Perîveş Hanım, sade, güzel, siyah atlastan, sapına feracesinin renginde bir kurdele bağlanmış bir şemsiye taşır.⁹²¹ Yanındaki kadın, sol elinde beyaz, ipekli gibi parlayan bir şemsiye taşısa da şemsiyenin büküm yerlerinin sararmış oluşu görüntüyü bozmaktadır.⁹²² Bir Ramazan günü kalabalık içinde gezerken bu sefer de yanına kırmızı bir şemsiye alır.⁹²³

Romanlarda kadınların kullandığı diğer bir aksesuar ürünü gözlüktür. Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanının kadın kahramanı Firuze Hanımın saplı bir gözlüğü vardır. Bu türden bir gözlüğü bir Rus kontesinden görmüş ve insana şuhâne bir özellik katan bu ekullanmayı alışkanlık hâline getirmiştir.⁹²⁴

Romanlarda yelpaze de kadın aksesuarını tamamlayan bir ayrıntı olarak yerini alır. Ahmet Mithat’ın “Paris’te Bir Türk” adlı romanının kahramanı Nasuh ile aynı gemide yolculuk eden Fransız kadınlar yelpaze kullanırlar.⁹²⁵ Hüseyin Rahmi’nin roman kahramanı İffet, elbisesini tamamlayan bir aksesuar olarak büyük, tüylü bir yelpaze kullanır.⁹²⁶ Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, yelpaze kullanır.⁹²⁷

Kadın için aksesuar olarak nitelenebilecek bir başka unsur taraktır. Halit Ziya’nın “Nemide” adlı romanının kahramanı Nemide, seyrek ve sık cinsten taraklar kullanır.⁹²⁸

Bir ziynet eşyası olan ve romanlarda kadınların kullandıkları bir eşya olarak geçen inci kadını süsleyen aksesuar unsurlarından biridir. Fatma Aliye Hanımın “Enîn” adlı eserinde roman kahramanı Piraye, boynuna teninin beyazlığını iyice ortaya çıkaran sarımtrak inciler takmıştır.⁹²⁹ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanındaki Polini de inci takar.⁹³⁰ Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” romanında Matmazel Parnas, gerdanının güzelliğini ortaya çıkaracak inciler takar.⁹³¹

⁹¹⁹ Uşaklıgil, Nemide, s. 104.

⁹²⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

⁹²¹ Reçâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 25.

⁹²² A.g.e., s. 26.

⁹²³ A.g.e., s. 234.

⁹²⁴ Gürpınar, Metres, s. 23.

⁹²⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 149.

⁹²⁶ Gürpınar, İffet, s. 128.

⁹²⁷ Mustafa Reşid, Lorans, s. 21.

⁹²⁸ Uşaklıgil, Nemide, s. 64.

⁹²⁹ Fatma Aliye, Enîn, s. 5.

⁹³⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi, s. 96.

⁹³¹ Gürpınar, Metres, s. 143.

Kadınların kendilerini güzemek ve güzelliklerini tam anlamı ile göstermek amacıyla kullandıkları bir başka aksesuar unsuru da tülüdür. Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında kadınlar şapkalarına yarım arşın boyunda tüyler takarlar.⁹³²

Hotoz da bu dönem romanlarında karşılaşılan bir aksesuar unsurudur. “Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanım, başına açık mavi renkte bir hotoz takar. Sarışın saçları ile bu süsü unsuru yan yana gelince güneşli bir gökyüzünü andırır.⁹³³ Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş” romanının kahramanı Mesut Ağa, bir Arap karısı kılığına büründüğünde başına pembe ya da açık mavi renkte bir hotoz takar.⁹³⁴

Romanlarda altın kadının kullandığı bir süs ve ziynet eşyası olarak yerini alır. “Metres” romanında Parnas, boynuna giydiği kıyafetlerle uyumlu altınlar takar.⁹³⁵

Romanlarda geçen bir başka aksesuar halkadır. Hüseyin Rahmi'nin roman kahramanı Parnas, çıplak ayaklarının üst tarafına kıyafetini tamamlar nitelikte olan tunç halkalar geçirmiştir.⁹³⁶

Bir aksesuar unsuru olan bilezik roman kahramanı olan kadınların kullandığı bir ziynet eşyası olarak romanlarda yerini alır. Ahmet Mithat'ın “Çengi” adlı romanında roman kahramanı Sünbül Hanım, değerli bilezikler takar.⁹³⁷

Bu dönem romanlarında dikkati çeken ve kadınların kıyafetlerini daha zengin göstermek amacıyla kullandıkları kemer tokaları mevcuttur. “Çengi” romanında Sünbül Hanım, değerli kemer tokalarına sahiptir.⁹³⁸

Mendil de kadınların kullandıkları bir süs ve aksesuar unsuru olarak göze çarpar. Ahmet Mithat Efendinin “Paris'te Bir Türk” adlı romanında geçen Fransız kadınlar mendil kullanırlar.⁹³⁹ “Araba Sevdası” romanında Bihruz Beyin annesi paralarını ağzı kırmızı bir kurdele ile bağlı beyaz bir ipek mendil içerisinde saklar.⁹⁴⁰ “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, düğün gecesi elinde ipek dantel bir mendil taşır.⁹⁴¹ Nazire Hanım da mendil kullanır.⁹⁴²

⁹³² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 61.

⁹³³ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 24.

⁹³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 80.

⁹³⁵ Gürpınar, Metres, s. 143.

⁹³⁶ A.g.e., s. 143.

⁹³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 111.

⁹³⁸ A.g.e., s. 120.

⁹³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 149.

⁹⁴⁰ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 202.

⁹⁴¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 34.

⁹⁴² A.g.e., s. 116.

Halit Ziya'nın roman kahramanı Nedime, ütülü, kokulu beyaz keten bir mendil kullanır.⁹⁴³ Nemide'nin kokulu mendiller kullanması romanda dikkati çeken bir özelliktir.⁹⁴⁴ Üzüntülü olduğu bir zamanda gözyaşlarını mendili ile siler.⁹⁴⁵ Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra, mendil kullanır.⁹⁴⁶ Hüseyin Rahmi'nin "İffet" romanının kahramanı İffet, kendisine markalı ipek mendiller alır.⁹⁴⁷ "Dürdâne Hanım" romanında Acem Ali Beyin Ayşe Ebeye uzattığı mendil gayet temiz, kar gibi beyaz ve lavanta kokuludur.⁹⁴⁸

Romanlarda baston kadının kullandığı farklı ve dikkat çekici bir malzemedir. Hüseyin Rahmi'nin "Mutallâka" adlı romanında Âkile Hanımın kayınvalidesi romatizma hastası olduğundan eşinden kalma gümüşlü bir bastona dayanarak yürür.⁹⁴⁹

Romanlarda tel kırma kadının elbisesini süsleyen ve onu daha gösterişli kılan bir aksesuar malzemesidir. Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanında Melâhat Hanım, elbiselerini kırmalar ile süsler.⁹⁵⁰

Romanlarda kama da kıyafet değiştirerek farklı bir hüviyete bürünen kadınların ya da kadınsı erkeklerin kullandığı aksesuar malzemelerinden biridir. Ahmet Mithat'ın "Dünyaya İkinci Geliş" isimli romanında hadım edilmiş biri olan Babalı Arap, üzerinde uzun bir kama taşır.⁹⁵¹

Romanlarda kama gibi hançer de tebdil-i kıyafet eden kadınların kullandığı bir aksesuar malzemesi olarak yerini alır. Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh" adlı romanında genç kız kıyafetine bürünen Osman Bey, yanında sırlı bir hançer bulundurur.⁹⁵²

Tebdil-i kıyafet eden kadınların kullandığı aksesuar malzemeleri arasında sakal ismi zikredilmesi gereken bir başka malzemedir. "Dünyaya İkinci Geliş" romanında Babalı Arab, hadımlara mahsus bir şekilde tüysüzdür.⁹⁵³ Kretschmer, hadımlarda saç ve kaşların gür olmasına karşın yüz bölgelerinde yer alan kılların az olduğunu belirtir.⁹⁵⁴ "Dürdâne Hanım" romanında Acem Ali Bey (Ulviye) in sakal ve bıyıkları daha belli olmayıp Çerkes Sohbet kendisine "Acem Ali" unvanından çok "Köse Ali" unvanını uygun görmüştür.⁹⁵⁵

⁹⁴³ Uşaklıgil, Nedime, s. 157.

⁹⁴⁴ A.g.e., s. 64.

⁹⁴⁵ A.g.e., s. 85.

⁹⁴⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 28.

⁹⁴⁷ Gürpınar, İffet, s. 125.

⁹⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 42.

⁹⁴⁹ Gürpınar, Mutallâka, s. 34.

⁹⁵⁰ Gürpınar, Mürebbiye, s. 39.

⁹⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 30.

⁹⁵² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 30.

⁹⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 20.

⁹⁵⁴ Ernst Kretschmer,, Beden Yapısı ve Karakter, (Çev: Dr. Mümtaz Turhan), (2. Baskı), İstanbul, 1949, s. 108.

⁹⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 15.

Romanlarda kadınlar kıyafetlerine uygun ve onları tamamlayan perukalar takarlar. Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında Lorans ve Beatris, katıldıkları bir davette beyaz renkte peruklar takarlar. Öyleki her ikisinin yüzü de beyaz renkli saçtan mürettep peruklar altında yasemin çiçekleri arasında açmış olan gülleri andırmaktadır.⁹⁵⁶ Ahmet Mithat saç ile ilgili izlenimlerini şu şekilde yansıtır: "*Saç, sakal ve tırnak meseleleri dahituvalet mebhasine dahildir. Hele saç meselesi bundan evvelki asırda tuvaletin en mühim kısmını teşkil eyler idi. O zamanlar "peruka" denilen yapma ve yalancı saçları başa takmak adeta merasimden idi. (...) Perukaların her asra göre bir modası olup bunların tanzimi, tamiri, tathiri ile iştigal eden perukiyeler pek mühim esnaf idiler. Kibar beyninde bunların derece-i ehemmiyeti, modalarla iştigal eden sanatkârlardan bile ziyade idi.*"⁹⁵⁷

Tanzimat döneminde Batılı medeniyet dairesi ile ilişkiler tesis etmeye başlayan Osmanlı toplumu, bu medeniyet dairesinin kendisine sunduğu imkânlardan her alanda olduğu gibi kılık-kıyafet, süs ve makyaj unsurları konularında da yararlanmaya başlar. Bu dönemde geniş bir yelpaze içeren söz konusu unsurların bolluğu ve çeşitliliği açısından Osmanlı kadını, kendisini bu alanda çeşitlilik içeren bir yapının içinde bulur. Kadının aksesuar kullanımı da yine bu dönem romanlarında kadın kıyafetini tamamlayan ve zenginleştiren yönleri ile çeşitlilik arz eden ve zikredilmesi gereken önemli bir konudur. Tanzimat romanı dönemin karakteristik yapısına ilişkin olarak eskiye ait olan unsurlarla yeni olanın yan yana olduğu bir çizgide ilerler. Kadın bu ikiliği kendi bünyesinde derinden yaşar. Bir tarafta geleneğin insana dayattığı değerlere paralel olarak giyim-kuşam ve süs unsurları açısından yerli unsurları tercih eden kadınlar var iken diğer yanda Batılı olanlarını benimseyen kadın kahramanlar ile karşılaşırız. Böylece aynı toplum yapısı içerisinde geleneksel olanla modern olanın bir arada yer aldığı melez bir yapı ortaya çıkar. Burada modernizme ilişkin yeniliklerin daha çok kadın üzerinde yapıldığını da söylemeye ihtiyaç vardır. Kapalı bir toplum yapısı içerisinde bedenini kapatan, saran ve örten bir giyim tarzını tercih eden kadın zamanla bu özelliğinden vazgeçerek geçiş dönemşnin bir özelliği olarak farklılaşmaya ve bedensel özelliklerini ön plan çıkaran kıyafetler tercih etmeye başlar. Romanlarda kadının kılık-kıyafet ve süs unsurları açısından kaydettiği gelişim çizgisini izlemek bize bu değişimin gelişen ve aksayan yönlerini göstermesi bakımından önemli ipuçları sağlayacaktır.

Romanlarda kadın fizyolojisine ait unsurlar genellikle kadının psikolojik hâlleri ve mizacı ile bağlantılı olarak onun iyi ya da kötü vasıflarını ön plana çıkarmak ve vurgulamak maksadıyla kullanılır. Karma bir toplum yapısına sahip olan Osmanlı'da bu karnavallığın

⁹⁵⁶ Mustafa Reşid, Lorans, s. 57.

⁹⁵⁷ Ahmet Mithat, Avrupa Âdâb-ı Muâşeretü Yahut Alafranga, ss. 128-129.

doğal bir sonucu olarak farklı ırklara tabî olan kadınların fizyolojisine ilişkin özelliklerin de farklılaştığı dikkati çeker. Romanlarda kadının bel, kalça, göğüs, gerdan vs. gibi uzuvları yer yer onun cinsel özelliklerini vurgulayıp ‘cinsel bir obje’ olduğuna işaret eder tarzda aksettrilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

İKİNCİ BÖLÜM

I. SOSYOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

A. Toplumsal Konumları Bakımından Kadınlar

1. Evli Kadınlar:

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı eserinde Hüseyin Çorbacının kızı Ayşe, bir yeniçeri olan Osman çorbacının zevcesidir.⁹⁵⁸ Kocasına oldukça bağlı bir kadın olan Ayşe Dudu, eşinin kendisini aldatıyor zannı ile uzak duruşlarını sezmiş; ancak bu tavırların kökenindeki sebebi anlamayarak onu hasta zannedip etrafında pervâne olmuştur. Keyfi yerine gelsin diye kucağındaki bebeği daha ilk defa olarak seferden yeni gelen eşinin kollarına vermek ister.⁹⁵⁹ Eşinin kendinden kaçan tavırları karşısında içine bir sıkıntı düşer Ayşe Dudu’nun. Kocasını uykuda iken saatlerce izler ve onun bir kadını ve bir bebeği kesmek türünden bir şeyler sayıkladığını fak eder. Ancak kendi üzerine alınmayıp eşinin gurbette iken tekrar evlendiğini, fakat kadının onu aldatarak başkasından bir çocuğu olduğunu, eşinin de onları öldürmek için beraberinde İstanbul’a getirdiğini zanneder.⁹⁶⁰ Kocasının cellât olarak tayin ettiği kişinin kendisini öldürmek istediğini anlayınca kocasını çok sevdiğini ve ona ihanet etmediği için içinin rahat olduğunu; ancak kocasının adını temize çıkarmak için isteğine uyarak ölüme razı olacağını ve korkmadığını dile getirir. Cellâdın, kadını kabahatsiz bulup eşi ile arasını düzeltmek için elinden geleni yapacağını söylemesi üzerine kadın, bu teklifi reddeder. Gururundan ödün vermez. Kocasını bundan sonra kendisini affetse dahi onu affetmeyeceğini, kendisini dinleme fırsatı bile vermediğini belirtir.⁹⁶¹ Yıllar sonra tam oğlunu bulmuş iken kaybettiği bir hüznün tablosu içerisinde kaderin bir cilvesi ile Cellât Hasan vasıtasıyla Osman Çorbacı ile yeniden karşılaştığında içinde senelerdir biriken zehri yüzüne kusar. Osman Çorbacı, yıllar önce yaptığı hatanın bedelini böyle öder.⁹⁶²

“Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Alfons’un eşi kocası tarafından çok sevilen bir kadın olmakla birlikte onun uzun yokluk zamanlarında bir hataya düşerek kocasını başka bir erkek ile aldatır.⁹⁶³

⁹⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 6.

⁹⁵⁹ A.g.e., ss. 21-23.

⁹⁶⁰ A.g.e., ss. 24-25.

⁹⁶¹ A.g.e., s. 29.

⁹⁶² A.g.e., s. 72.

⁹⁶³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 20.

Madame İlia (Yenge Hanım), kocasının nerede olduğunu bilmemektedir. Kendisine kocası hakkında haber getiren ve bu hususta yardımcı olacağını söyleyen Hasan Mellâh'a minnet duyar. Tek derdi kocasına kavuşmaktır. Zirâ çok konuşan ve baskın karaktere sahip bir kadın olan yengesinin yanında bir sığıntı gibi yaşamaktan bıkmıştır. Derin üzüntü içindedir.⁹⁶⁴ İffetine düşkün olan bir kadındır İlia. Kocası başında olmadığı için kaldığı evde itibarı olmadan, “*besleme*” nev'inden bir hayat yaşar.⁹⁶⁵ Kocasını aramak için kimseye haber vermeden Hasan Mellâh'ın yanında deniz yolculuğuna çıkar. Kendisini bir sığıntı olarak yaşadığı evden uzaklaştırdığı için Hasan Mellâh'a minnet doludur. Yüreği özgürlüğüne kavuşmuş bir kuşun kalbi gibi sevinçle çarpar.⁹⁶⁶ Kocasını bulup onunla karşılaştığı zaman Trillo tarafından kirletildiği ve hamile bırakıldığı için onun yüzüne bakamaz, kendisini öldürmesi için yalvarır ve ayağına bir top güllesi bağlayıp kendisini denize atarak intihar eder.⁹⁶⁷

Bekir Bey, kızını cimri, para harcamaktan korkan bir adama verir. Böyle bir adam ile evlenmek kız için bütün hayatı boyunca çekmek zorunda olduğu bir felâkettir.⁹⁶⁸ Onunla evli olduğu hâlde yine de garip tutumlarından ötürü eşini sevmez. Eşiyle evlenmeden önceki sevdiği köle delikanlı Aslan içinden bir türlü çıkmamaktadır. Hatta ona olan muhabbeti daha da fazlalaşır. Kocasının onları birlikte yakaladığı söylenir. Bütün bunlar kadının kendince planladığı bir oyunun mahsulüdür. Zirâ köleyi baştan çıkarmaya çalışmış, sırf kocası onu boşasın diye onunla olduğu bir ânda eşini kasıtlı çağırmıştır.⁹⁶⁹

Kocasını kaybeden Şehime Hanım, eşi Veysel Efendinin vefâtına son derece üzülür. Çok gözyaşı döker. Pek küçük yaşta on üç-on dört yaşında bir çocuk iken kocası ile evlenmiş ve aynı yastığa yirmi üç-yirmi dört sene başkoymuştur. Henüz kırkını geçmemiş bir yaşta olduğundan kocasından kalan mülk ile geçinmeye çalışır. Kısa zamanda kendisine bir koca adayı çıkar ve onunla evlenir.⁹⁷⁰ İkinci kocası da bir süre sonra vefât eden kadın, büyük bir yokluk devresi yaşamaya mecbur olur.⁹⁷¹

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Felâtun Beyin kardeşi Mihriban Hanım, babası vefât ettikten sonra ağabeyinin de eve uğramaması üzerine komşuların verdiği nasihatlerle bir yüzbaşı ile evlenir. Kocası başta kendisini hoppa bulup sevmese de daha sonra

⁹⁶⁴ A.g.e., ss. 165-166.

⁹⁶⁵ A.g.e., s. 169.

⁹⁶⁶ A.g.e., s. 175.

⁹⁶⁷ A.g.e., ss. 224-225.

⁹⁶⁸ A.g.e., s. 337.

⁹⁶⁹ A.g.e., ss. 339-341.

⁹⁷⁰ A.g.e., ss. 73-74.

⁹⁷¹ A.g.e., s. 121.

verdiği terbiye ve nasihatlerle kızı yola getirir. Bu aşamadan sonra ilişkileri yolunda gitmeye başlar.⁹⁷²

Ahmet Mithat'ın “Hüseyin Fellâh” adlı romanında ismi ile müsemma olan Hasna Hanım, bir sipahi liderinin eşi iken şeyh ya da hoca olarak addedilebilecek bir adam, güzelliğinden dolayı kendisine meyletmişse de kocasını büyük bir aşkla seven ve gayet namuslu olan kadın, söz konusu adama yüz vermez.⁹⁷³ Kocasını öldü zannedip bir başka erkek ile evlendikten sonra eşinin geri dönmesi Hasna Hanımı utancından yerin dibine sokar. Tabî bu işte kendisinde önceden beri gözü olan Bekir Efendinin parmağı vardır. Onun oyununa gelmiştir. Bekir Efendi, ilk önce kendisine gelen mektupları değiştirip kadını kandırmayı başarmışsa da kendisinin olmaya bir türlü razı olmayan Hasna Hanımdan intikamını bu şekilde alma yolunu seçmiştir. Hansa Hanım, iki erkekten de uzak durmayı yeğler ve kocasının intihar ederek ölmesini memnuniyetle karşılar. Bunu da hayatta kalsaydı ömrünün sonuna kadar iki yabancı ve düşman olarak kalacakları şimdi ise kendisini eskisi gibi aşk ve muhabbetle hatıralarda yâd edeceği şeklinde açıklar.⁹⁷⁴

“Paris’te Bir Türk” romanının kadın kahramanlarından olan Cartrisse, sevdiği adam olan Gardiyanski ile evlenir.⁹⁷⁵ Kocasının kendisini aldattığının farkına varan ve ona bir ders vermek isteyen Madame Rougepierre, yüzünü sımsıkı kapatıp başka bir kadınmış gibi eşinin karşısına geçip ona cilve yapar ve kocasını baştan çıkarır. Bir müddet sonra eşinin şaşkın bakışları karşısında kimliğini açıklayan kadın, rezalet çıkarır ve ceza olarak eşinden elmas ve bir kat da güzel elbise aldıktan sonra onunla barışmaya razı olur.⁹⁷⁶

Samipaşazâde'nin “Sergüzeşt” adlı romanının kahramanı Dilber'in ilk hanımı gençliğinde bazen kendisini döven kocasının vahşi muamelelerine katlanmış, kıskançlığı yüzünden çok çekmiş, kocasının görevden alınmasının acısını derinden yaşamış ve bunların hepsi yüreğinde merhametsizlik ve neşesizliğe sebep olmuştur.⁹⁷⁷

“Taaşuk-ı Talât ve Fitnat” romanında Saliha Hanım, merhum eşiyle yaklaşık yirmi üç-yirmi dört sene birlikte yaşamıştır. Bu süre zarfında bir kere bile birbirlerinin gönüllerini kırmamışlardır. Ek eğlenceleri evleri olmuştur. İkisinin de canı dışarı çıkıp gezmek istemez. Onlar birbirleri ile konuşmaktan, sohbet etmekten hoşlanırlar. Çocukları Tal'ât dünyaya

⁹⁷² Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, ss. 99-100.

⁹⁷³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 215.

⁹⁷⁴ A.g.e., s. 227.

⁹⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 281.

⁹⁷⁶ A.g.e., s. 375.

⁹⁷⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 11-12.

geldiği zaman sevinçleri, muhabbetleri bir kat daha artar ve çocuk sevgisi gönüllerini fetheder.⁹⁷⁸

Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında Zehra'nın en büyük zevki, kocasını samimi bûseleri ve âşıkâne işveleri ile tesiri altına alıp elinde tutmaktır. Bu durum ona büyük haz verir. Kocasını o derece avuçlarının içine almıştır ki adamın bütün emeli karısının arzularına esirâne itaat etmek ve onun en ufak tebessümü uğruna bütün arzularını çiğnemekten ibarettir. Onu kollarının arasında tuttuğu zaman kendisiyle gurur duyar, böyle bir hazineye sahip olmaktan dolayı kendini tebrik eder, onu kaybetme ihtimalini düşündükçe ölüm terleri döker. Zehra'nın yanından bir türlü ayrılmak istemez.⁹⁷⁹

Bir müddet sonra Subhî'nin Sırrıcemâl'e karşı beslediği duygular gittikçe artar. Artık İstanbul'a daha az inmeye başlamış ve mümkün olduğu kadar Sırrıcemâl'e yakın olmaya çalışmıştır. Tabîî bu durum eşi Zehra'nın gözünden kaçmaz. O, ne kadar eşini teselli etmeye çalışmışsa da Zehra durumu çoktan sezmiştir.⁹⁸⁰ İnatçı olan Zehra, babasına evliliğindeki olumsuzluklar hakkında bir şey söylemez. Hesabını kendisi görmek ister. Hayatından bıkmaya derecesine gelir ve intikam arzusuyla yanıp tutuşur. Eşinin yatağını ayırması ona dokunur. Nazikter ile vesveseden uyuyamazlar. Sırrıcemâl, her ne kadar bunda kendisi için bir başarı görüp Zehra'nın usanıp pes edeceğini ve gideceğini tahmin etse de Zehra başka türlü düşünmektedir. Ona göre Sırrıcemâl eziyetler, tahkirler karşısında ya başını alıp ya da verem olup gidecektir.⁹⁸¹ Zehra, eşine hürmette hiç kusur etmemişken Sırrıcemâl'in hamileliği ortaya çıkıp her geçen gün karnı büyümeye başladığında eşi Subhî'yi de azarlamaya başlar.⁹⁸²

Zehra'nın intikam ateşi belki de Subhî kendisinin ayaklarına kapanıp pişmanlık gözyaşları döktüğünde sönecektir. Peki sonra ne olacaktır? Hâlâ onu sevdiğini anlar ve kendine kızar. İkinci eşi olan Muhsin, Subhî'nin bıraktığı boşluğu dolduramamıştır. Subhî'yi kıskandırmak için onunla evliliği istemiştir Zehra; ancak istediği gibi olmamıştır. Kendisi de sevmediği birine bağlı olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Muhsin'e yapma bebek nazarıyla bakar. Hayatından zevk almamakta, fikren başka birine bağlı olduğu hâlde cismen vücudunu Muhsin'e teslim etmekten nefret etmektedir. İçinde bulunduğu sıkıntılı durumu kendi yaratmıştır. Muhsin'e karşı yalancı gülücükler, yapma tavırlar sergilemek hoşuna gitmez.

⁹⁷⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 9.

⁹⁷⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 32-33.

⁹⁸⁰ A.g.e., s. 53.

⁹⁸¹ A.g.e., ss. 58-59.

⁹⁸² A.g.e., s. 60.

Kendisine kızar.⁹⁸³ Önce Muhsin'den olan bebeğini iki hafta içinde kaybeden Zehra, bir iki ay içinde de eşini kaybeder. Bu durum Zehra'yı son derece mutlu eder.⁹⁸⁴

Mehmed Murad'ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında gelin hanım olarak ifade edilen İsmail Beyin eşi, kocasının zevk âlemlerinde başka kadınlar ile işaretleşmelerine alenen şahit olmasına karşın bu konuda umursamaz tavırlar takınır. Kocası da kendisini bu ortamda gözlemleyen eşine karşı duyarsızdır. Başka kadınlara karşı olan ilgisini eşinin huzurunda açıkça ortaya koymaktadır. Gelin hanım, kocasına ona yüz vermeyen ve peşlerinde koşturan kadınların bu türden hareketlerine memnun olduğunu ifade eder. Kadın da kocasına karşı ilgisizdir. Seyir âlemlerinde erkeklerle işaretleşip nameleşerek gününü gün eder.⁹⁸⁵ Aynı romanda şeyh Salih Efendinin ilk hanımı ve Sabiha'nın annesi olan kadın, eşinin kendi üzerine ikinci bir eş almak istemesine karşı çıkar. Gelecek kadını eşine lâyıık bulmaz. Ancak sözünü dinletemeyince hâline rıza gösterir.⁹⁸⁶

Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, zıfaf gecesinde eşinin evveliyâtı hakkında bilgi sahibi olduğundan ona yüz vermez. O güne kadar kadınları kısa süreli birer aşk eğlencesi olarak görmüş olan kocasına karşılık kendisinin bir “oyuncak” olmadığını ve diğerleri gibi bir müddet kullanıldıktan sonra atılamayacağını ifade eder. Hiç beklemediği bu tavır karşısında kendisine kızarak öyleyse niçin evlendiğini soran kocasına, evlilik konusunda kızların reyinin alınmadığını hatırlatır ve kendisinin de istemeyerek evlendirildiğini dile getirir.⁹⁸⁷ Bir müddet sonra da kocasına karşı zafer kazanmış bir komutan edâsıyla zıfaf odasını terk eder.⁹⁸⁸ Ağlayarak düğün evinde kalmak istemediğini, aksine babasının evine gitmek istediğini, zorla alıkonulduğu taktirde kendisini kuyuya atacağını belirtir.⁹⁸⁹

Romanda Bedia, kayınvalidesi ve kayınpederi karşısında da düşüncelerini büyük bir cesaret ile uygun cümleler kurarak söyleyen bir kadın profili çizer. Zirâ o, yalnızca kendisinin değil; kendisinden önce kocasının eşi konumunda bulunan kadınların da müdafaasını yapan bir avukat edâsıyla konuşmaktadır. Kocasının onlardan bıktığı vakit vazgeçtiğini, kendisinin de aynı son ile karşı karşıya kalmak istemediğini dile getirir. Aldığı terbiye ve eğitimin etkisiyle konuşmasındaki vurgu ve tonlamaları çok iyi ayarlamasını bilen Bedia için bu durum sözlerinin başkaları üzerindeki tesirini görmesi açısından mühimdir. Kendisinden önce eşi

⁹⁸³ A.g.e, ss. 153-154.

⁹⁸⁴ A.g.e, s. 162.

⁹⁸⁵ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 108-109.

⁹⁸⁶ A.g.e., s. 124.

⁹⁸⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 27-28.

⁹⁸⁸ A.g.e., s. 30.

⁹⁸⁹ A.g.e, s. 32.

sıfatında bulunan kadınları geleceği için bir ayna olarak görür. Çünkü kendi geleceği de o aynanın kendisine tuttuğu yansımalarla şekillenecektir.⁹⁹⁰

Bedia Hanım, zifaf gecesinde eşinin evini terk ettikten sonra kendisini boşamak niyetinde olmayan kocasına dava açsa da davayı kaybeder. Eşiyle evli olduğu hâlde ayrı ayrı evlerde yaşamaya devam ederler.⁹⁹¹ Bedia Hanım, ilk kez bir erkeğe, o da eşi vasfındaki Naki Beye zifaf gecesini yüzünü gösterdiği hâlde eşi sıfatında bulunan kişi tecrübesiz olmayıp daha öncekilerle birlikte üçüncü bir kız karşısında bulunmaktadır. Yani acemi değildir. Bedia Hanım, eşini zifaf gecesini görür görmez büyük bir sevgi ile sevmiş olmasına karşın eşinin gözlerinde kendisine karşı büyük bir arzu görmekle birlikte sözlerinde samimiyet izlerine rastlamaz. Kocasının arzusu tükendiğinde bir müddet sonra kendisini bıkağını sezmiştir. Bir kadın için ise en büyük felâket sevilmemek ve bir kenara atılmaktır. Bedia, bunu son derece iyi kavramıştır. Durumu kısa sürede fark eden Bedia Hanım, bunun için bir çare aramaya başlar ve kendisini bir daha geri dönmeksizin kovdurmayı planlar. Sevgisini kalbine gömer ve eşini unutmaya dener. Ancak bu eylemde başarılı olamaz. Bastırdığı duygular bir müddet sonra gün yüzüne çıkmaya ve kendisini rahatsız etmeye başlar. Akli fikri eşi Naki Beydedir. Duygularını bir türlü dizginleyemez. Kendinden geçmiş bir vaziyette bir rüya hâlinde yaşamaya başlar. Bu âlemde yalnız eşi ile meşguldür.⁹⁹² Eşini kendisini bir ömür boyu sevebilmek adına girişeceği eylemlerde Bedia'dan yardım istemesi üzerine bu teklifi reddeder. Çünkü ona göre kendi hislerine yenik düşen ve kalbine söz dinletemeyen bir birey, bir başkasına da yardım etme ve ona faydalı olma kuvvetini kendisinde bulamaz.⁹⁹³

Eşinden her ne kadar ayrı kalmak kararında olsa da kalbine söz dinletemediğinden dolayı bu isteğinde başarısız olan Bedia Hanım, bir müddet sonra ileride eşinin kendisine olan ilgi ve hevesinin azalacağını bilse de onunla birlikte olmayı yeğler. Fakat eşi Naki Beyden bir isteği vardır. Kocasının kendisine olan ilgisi zamanla tükendiğinde kendisini diğer eşleri gibi boşamamasını ister. Naki Bey üzerine yeniden evlense bile bir kız kardeş sıfatı ile onun yanında kalmaya razıdır. Onun için zor da olsa bu konuda herhangi bir şikâyetinin olmayacağını belirtir. İkinci plana atılmış olsa da eşinin mutluluğunu uzaktan seyretmeye razıdır.⁹⁹⁴

Kocasına okuduğu Fransızca romanlarda geçen karısını aldatan, eşine sürekli yalan söyleyen kocalar konusundaki okudukları Bedia'nın hiç de hoşuna gitmez. Sesi titrer, benzi

⁹⁹⁰ A.g.e, ss. 36-37.

⁹⁹¹ A.g.e., s. 50.

⁹⁹² A.g.e., ss. 91-92.

⁹⁹³ A.g.e., s. 93.

⁹⁹⁴ A.g.e., s. 94.

sararır. Bu misallere bakarak erkeklerden yakınıdır. Kocasını şahsında bütün erkekleri eleştirir.⁹⁹⁵ Bedia Hanımın eşi ile olan mutluluk devresi altı ay kadar sürer. Bu süreçten sonra kendisinden kaynaklanan sebeplerden dolayı aralarındaki mutluluğa gölge düşmeye başlar. Eşiyle kitap okuyarak, müzik dinleyerek geçen günlerin yerini neşesiz, sıkıntılı günler alır. Bedia Hanım, içine kapanmıştır. Kendisine sorulan soruları kısa cevaplarla geçiştirir, iltifâtları hakaret olarak görür, her söylenen sözden değişik anlamlar çıkarmaya başlar. Âdetâ eski Bedia gitmiş, yerine bambaşka bir kadın gelmiştir. En sevdiği kitapları artık okumaz olur. İç sıkıntısını gidermek için eline alıp okuyacak olsa bu sefer de kendi kendine kitabın yazarına çatmaya başlar. Okuduğu kitapta anlatılanların hep bir yalandan ibaret olduğunu, yazarların insanların gözlerini boyamak için türlü türlü yalanlara başvurduklarını, anlatılanların gerçeklikle ilgisinin olmadığını dile getirir. Kadın-erkek ilişkisi konusunda gerçeği birebir yansıtmayan kurmaca ve abartılı anlatılara, hemcinslerinin erkekler karşısındaki çaresiz tutumlarına tepki gösterir. Ona göre zamane erkekleri bir kadının kendilerine gösterdikleri vefa derecesinde onlara vefa göstermemektedirler. Bunun için romanlarda anlatılanları saçmalık olarak değerlendirir ve sinirleri bozulur. Hıncını eşinden alır ve kendisi öldüğünde onun da diğer erkekler gibi vefalı tavırlar gösteremeyip hemen başka birini aramaya koyulacağını farz eder. Bu düşünceler sinirlerini daha da bozar. Bu sinir bozukluğu ile piyanonun başına geçerek kocasına Napolyon'un cenaze marşını çalar ve ağlamaya başlar. Bir müddet sonra da kendisinden geçer. Doktorlar hastalığı ile ilgili psikolojik bir rahatsızlığa yakalandığı konusunda tanı koyarlar. İsteri nöbetlerine tutulduğu vakit elinde olmadan eşini üzmektedir. Bu hastalığa yakalanma konusunda eşini suçlu görür. Diğer eşleri statüsünde tutulacağını düşündüğünden dolayı bu türden asabî hâllere yakalandığını ve bunun sorumlunun da Naki Bey olduğunu söyler. Doktorların serbest hareket etmesi konusundaki uyarıları üzerine Bedia Hanım, dilediği gibi gezer, tozar ve iyileşmeye başlar. Ancak bir müddet sonra hastalığı eskisinden daha da fazla nüksederek yeniden ortaya çıkar. Getirilen doktorlar da fayda etmez olur. Doktorların tavsiyeleri üzerine eşi ile odalarını ayırmışlardır.⁹⁹⁶

Fatin Beyin eşi olan Nazire Hanım, eşinin Naki Beyin karısı Bedia Hanım ile olan ilişkisinin farkındadır. Kaç defa eşinin çekmecesinde gizlediği mektupları gözü yaşlı bir şekilde okuduğuna tanık olur. Okuma yazma bilmediğinden bu mektupların kimden geldiğini araştırır. Eşini çok sevdiğinden onun her türlü hareketini denetleyen ve kendisine ileten bir gözcü tayin eder. Bu meseleyi Naki Beye açarak ondan karısını dizginlemesini rica eder.⁹⁹⁷

⁹⁹⁵ A.g.e., s. 98.

⁹⁹⁶ A.g.e., ss. 99-103.

⁹⁹⁷ A.g.e., s. 119.

Nazire Hanım, iyi bir eş ve ev hanımı olmasına karşın kocası Fatin Bey tarafından pek sevilmez. Çünkü akli Bedia ile meşguldür. Eşi onunla bir aşk evliliği yapmamış, sadece sevgilisi Bedia Hanımı elden kaçırmamanın acısı ile kendisini teselli etmek maksadıyla evlenmiştir.⁹⁹⁸ Eşini sevmemesine karşın onu boşamayı da göze alamaz. Çünkü paralı olan Nazire Hanım olmadığı müddetçe Fatin Bey kendi başına bir hiçten ibarettir.⁹⁹⁹

Bedia, başka birine olan muhabbetinden dolayı artık kocası makamında bulunan Naki Beye tahammül edemediği zamanlarda baş ağrılarını bahane ederek odaya kapanır ve bir intihar fikri ile cebelleşmeye başlar.¹⁰⁰⁰ Sevgilisi Fatin Beyin kendisini çekmesi üzerine şeytanca bir edâ ile bütün kozlarını oynamaya başlar Bedia. Fatin için kullanacağı tek silah eşi Naki Beydir. Eşini sevgilisine yeniden ulaşma ve onun meylini kazanma yolunda bir basamak olarak kullanır. Bu konuda bütün maharetini sergiler. Buradan bakıldığında Bedia Hanım, eş olarak “şeytan” bir kadındır. Çünkü kendisine samimî hislerle bağlı olan kocasını bir başka erkek için kendi emelleri uğruna harcar. Oyunun kurallarını kendisi koymuştur ve istediği gibi oynamaktadır.¹⁰⁰¹ Kocasına açık açık onu sevmediğini ve sevebilme ihtimâlinin olmadığını söylese boşanmakta inat edebileceğini hesaba katarak bu düşüncesinden vazgeçer. Bu yüzden onu sever görünüp sergileyeceği kıskanç, hırçın ve yalancı muhabbetler ile onu kendisinden bıktırma yolunu seçer. Nitekim bir süreden beri eşi Naki Beyin gizli bir âşığının olup olmadığı konusunda kendisinden şüphelendiğinin farkındadır. Fakat ondaki bu hissi şeytanî mahareti ile yok etmeyi başarmıştır. Fatin Beye yazdığı bir mektubunda Naki Bey kendisini boşamadığı müddetçe onun da karısı Nazire Hanımı boşamamasını ve hareketlerinde dikkatli olmasını ister. Böylece daha az dikkat çekmiş olacaklardır.¹⁰⁰² Diğer taraftan kocasının kendisine olan ihanetinin farkında olan Nazire Hanım, zaman zaman fenalaşır ve kendinden geçmiş bir vaziyette eşini sayıklar. Namuslu bir eş olarak kocasına olan bağlılığının hiç hak etmediği bir şekilde ödülü aldatılmak olmuştur. Naki Beyden namusu adına eşi Bedia’yı terk etmemesini ister. Bu, her ikisi için de iyi olacaktır. Eşini hayatının merkezine koymuş bir kadın için onu bir başka kadına kaptırmak hiç de kolay bir durum değildir. Eşinden ayrılma fikrine tamamıyla yabancıdır ve buna katlanamaz.¹⁰⁰³

Bedia, Naki Beyin gerçeğe vâkıf olmasından ötürü kendisine karşı sergilediği tavır ve davranışlardan şüpheye düşerek zoraki sevgi oyunları ile kendisi de tahammül eşiğinin sınırlarını zorlayarak kocasının her zamanki gibi yine aldandığı zannına kapılıp gözünü

⁹⁹⁸ A.g.e., s. 126.

⁹⁹⁹ A.g.e., s. 130.

¹⁰⁰⁰ A.g.e., s. 133.

¹⁰⁰¹ A.g.e., ss. 134-135.

¹⁰⁰² A.g.e., ss. 136-137.

¹⁰⁰³ A.g.e., ss. 139-140.

boyamaya devam eder. Bunu yaparken samimiyet kisvesi altında son derece acımasızdır. Yalnızca kendini düşünür, bencildir.¹⁰⁰⁴ Sevgilisine mektup yazdığı gecelerde eşinin resmine tahammül edemeyecek ve onu yumruklayıp kıracak kadar hırçındır.¹⁰⁰⁵ Eşine hamile olduğunu söylediğinde onun şüpheli tavırları karşısında emeline ulaşmak için rol yapan Bedia, Naki Beyin kendisini boşaması konusunda ısrar eder. Fakat oyunun farkında olan Naki Bey, buna fırsat vermez.¹⁰⁰⁶ Eşinin kendisini boşaması için elinden gelen bütün gayreti sergileyen Bedia, böyle yaptıkça Naki Beyin kendisine eskisinden daha da bir sıkı sarıldığını görerek planının iyi gitmediğinin farkına varır ve bir cinayeti göze alarak onu zehirlemeye karar verir.¹⁰⁰⁷

Kocasının gerçeği bütün çıplaklığı ile yüzüne vurması karşısında şaşkına dönen Bedia, bu uyanışla birlikte aslında gerçek sevdiğinin Fatin değil; eşi Naki Bey olduğunu, kendisinin “iğrenç ve menhus bir varlık” olduğunu söyleyip pişmanlık emâreleri gösterse de fayda etmez.¹⁰⁰⁸ Kendisini kocasına karşı samimi davrandığı konusunda inandırmaya çalışır. Ancak her zamanki gibi yine samimiyetsiz olduğu daha sonra gelişen olaylarla kendisini hissettirecektir. Hasta yatağında Naki Beyden kendisini boşamasını isteyen Bedia, bu boşanmadan sonra babasının evine gider ve orada iyileşir. Artık ortada Fatin ile evlenmelerini engelleyecek hiçbir sebep kalmamıştır. Eşini boşayan Fatin Bey, hiç vakit kaybetmeksizin Bedia ile evlenir. Sevgililer muradına ermiştir artık. Oyun Bedia’nın istediği biçimde, onun koyduğu kurallar çerçevesinde tamamlanır. Bir taraf sevinçten zafer nidâları atarken diğer tarafta gözü yaşlı iki âşık kalmıştır: Nazire Hanım ve Naki Bey. Ancak bu aşamaya gelmek için aşılacak engeller konusunda Bedia’nın keskin ve şeytanî özelliklerini bünyesinde barındıran zekâsının da rolü unutulmamalıdır.¹⁰⁰⁹

Gürpınar’ın “İffet” romanında Antuvanet, babasının direnmesi karşısında sevdiği gençle değil; zengin bir tüccar ile evlendirilir. Kocasını tarafından çok sevmekle birlikte kendisi okumuş bir bayan olduğundan onu kendisine nazaran daha cahil bulur. Şiir, musıkî ve edebiyat sahalalarında bilgisiz bir koca ona zevk vermez. Kendi işi ile alâkalı, senet defterlerinden başka bir şey okumayı sevmeyen bu kocayı sevemez bir türlü. Antuvanet’in okuduğu şiirler, piyano eşliğinde söylediği şarkılar kocasının hiç ilgisini çekmez. Babası tarafından eğitimi için gösterilen ve ona gelecekte rahat bir yaşam hazırlamak için gösterilen onca çaba kendine uygun bir çevre ve şartlarına uygun bir eşle karşılaşmadığı için felâketine

¹⁰⁰⁴ A.g.e., ss. 156-157.

¹⁰⁰⁵ A.g.e., s. 164.

¹⁰⁰⁶ A.g.e., s. 170.

¹⁰⁰⁷ A.g.e., s. 182.

¹⁰⁰⁸ A.g.e., s. 186.

¹⁰⁰⁹ A.g.e., s. 192.

sebepler olur. Kendisini anlamayan bir kocanın yanında öğrendiklerini hayata geçiremeyen bu kadın, yalnızca onun müsveddelerini temize çekmekle ve yanlışlarını düzeltmekle yetinmek zorundadır. Böyle olunca babasının eğitimi için çabalamasına anlam veremez.¹⁰¹⁰

“Mutâllaka” romanında yer alan Âkile Hanım, kayınvalidesinin bütün eziyetlerine rağmen kocası Mail Beyi çok sever. Sevgisinin büyüklüğü ona bu eziyetlere katlanma gücü ve sabrı verir. Bütün olumsuzluklara rağmen Allah’a kendisine kocasından başka erkek yüzü göstermemesi konusunda dua eder.¹⁰¹¹

“Metres” romanında Saffet Hanım, eşine pek uymaz. Eski kafalı bir kadındır. Eşi Hami Bey ise Paris’e gidip geldikten sonra oranın hayat tarzına uygun yaşamaya başlamıştır. Kocasının hanımının ince, zarif görünmesini istemektedir. Saffet Hanım da kocasını kaybetmemek uğruna onun isteğine boyun eğerek ve estetik görünmek için korse takmaya ve onun verdiği eziyetlere katlanmaya başlar.¹⁰¹² Ayrıca kocasının derdini kendisinden başka kimsenin çekmeyeceğini de dile getirir. Kocasının eziyetli bir adamdır.¹⁰¹³ Saffet Hanım, kocası Paris’ten döndükten sonra onu bütünüyle değişmiş bulur. Eskiden sakin olan bu adam artık her şeye çabucak sinirlenir olmuştur. Sıkıntılı olduğu bellidir. Ne eşini ne de çocuğunu gözü görmektedir. Önceden eşine karşı son derece güler yüzlü ve iyi olan bu adam, artık eşini sürekli eleştiren, beğenmeyip cahil addeden, ona surat asan bir mizaca bürünmüştür. Saffet Hanım, bu tavırları sürekli alttan alır; ancak içten içe de üzülür. Kocasının ile arasındaki uçurum her geçen gün daha da artmaktadır. Aynı evde birbirini anlamayan iki yabancı gibidirler. Eşi tarafından konuşmaya değer bulunmaz, cahil addedilir. Âdetâ aralarında diyalog yok gibidir.¹⁰¹⁴

Kayınvalidesi Fîrûze Hanım, henüz on sekiz, on dokuz yaşında bir genç kız iken yetmiş beşlik Şadi Efendi ile evlendirilmiştir. Kızın yaşının genç oluşu ve delikanlılık çağında oluşuna karşılık Şadi Efendinin yaşının hayli geçmiş olmasına ve doktorların iktidarsızlık teşhisine binaen kimse bu evlilikten bir çocuk olacağına hükmetmez iken Fîrûze Hanım bir oğlan çocuk dünyaya getirir. Çocuğun Şadi Beyden olmadığı konusunda iftiralara maruz kalan Fîrûze Hanım, eşine bu türden konuşmaların aslının olmadığını ve bir yalandan ibaret olduğunu anlatabilmek için sıkıntıya düşer.¹⁰¹⁵ Aynı romanda Müştak Beyin babası altmış yaşındaki eşini kaybedince yaklaşık yirmi beş yaşlarında genç, zinde, uzun boylu, işveli ve evlenmeye meraklı bir kızla hayatını birleştirir. Merhum eşinin hastalığı esnasında onun

¹⁰¹⁰ Gürpınar, İffet, ss. 93-94.

¹⁰¹¹ Gürpınar, Mutallâka, s. 13.

¹⁰¹² Gürpınar, Metres, s. 10.

¹⁰¹³ A.g.e., s. 10.

¹⁰¹⁴ A.g.e., ss. 12-14.

¹⁰¹⁵ A.g.e., s. 28.

derdine ortak olup yaşama sevincini yitirmiş olan bu adam, artık genç eşinin büyüüne kapılıp hiçbir şey düşünemez hâle gelir. Gözüne ne oğlu ne de serveti gözükür.¹⁰¹⁶

Saffet Hanım, eşinin gözünün dışarıda olmasından dolayı kendisini eşinden bağımsız olarak geçindirebilecek yeterli ekonomik bağımsızlığa sahip olmasına rağmen ondan ayrılmayı göze alamaz. Bu gücü kendisinde bulamamaktadır. Erkek egemen kültürün egemen olduğu bir toplum yapısı içine doğmuş olması o güne kadar gördüğü ve nesiller boyu bu şekilde süregelen şeylerin değişmesine izin vermez. Bağımlı olarak yaşamak ona öğretilmiştir. Bu sınırın dışına çıktığında ayaklarının altındaki zemin kayacak gibi olur ve Saffet Hanım, bu riski göze almak istemez. O, nesiller boyu kendisine kodlanan şeyler doğrultusunda kolay olanı seçer ve tevekkül eden bir kul zihniyetiyle hareket etmeyi tercih eder. Çünkü içi içini yese de böyle yaşamak onu kaderidir.¹⁰¹⁷

Saffet Hanım, kendisine hiç tanımadığı bir erkekten mektup geldiğini ileten Meryem Duduya, kendisinin namuslu ve eşine evine bağlı bir kadın olduğunu ifade ederek mektubu yakmasını ister. Bu durumun kocasının ve kayınvalidesinin kulağına gitmesinden son derece çekinir. İçindeki merak duygusu mektubu açmasını sağlasa da açar açmaz eşine büyük bir ihanet suçu işlemiş gibi vücudu terleyip titremeye başlar.¹⁰¹⁸ Hatta Meryem Duda ile mektuba cevap yazdırmak için tebdîl-i kıyâfet ederek yazıcıya gittiklerinde dahi gizli kapaklı işler çevirmekten ve orada eşinden habersiz olarak bulunmaktan büyük bir rahatsızlık duyar.¹⁰¹⁹

Aynı romanda Sümbül Hanım, onuncu evliliğini yapmış bir kadındır. Bunların dışında evli olmadan önce kendisine pek çok dost tutmuş ve onlardan da ayrılmıştır. Dayak yemiş, üzerine bıçaklar çekilmiş, yaralar almıştır. Artık evli olmasına karşın eşi ile arası iyi değildir. Talih bir türlü yüzüne gülmemiştir. Eşi tarafından sürekli dövülüp hırpalanan bu kadın, kendisine yazıcıların olduğu yerleri mekân tutmuştur. Gittiği yerler kocasından boşanan, dostu ile kavga eden kadınların sık sık gelip gittiği yerlerdir. Uzun süredir bu yerlerin müdavimi olan, yazıcılarca iyi tanınıp onlara paralar yağdıran Sümbül Hanım, bu yerlerin uğurunu kendi evliliğinde bir türlü göremez.¹⁰²⁰

“Mürebbiye” romanında Melâhat Hanım, kocası için bir felâket olarak nitelenebilecek kadınlardandır. Kadını kocası ile yan yana görenler eşinin hâline acır kalır. Zirâ son derece çirkindir.¹⁰²¹ Bahsi geçen romanda Kâhya Kadın Eda Hanım, erkekle kadın arasında bir kadındır. Erkekten tek farkı başörtü takmasıdır. Kocasını Şaban Bey ile rolleri değişmişlerdir

¹⁰¹⁶ A.g.e., ss. 72-73.

¹⁰¹⁷ A.g.e., s. 169.

¹⁰¹⁸ A.g.e., ss. 173-174.

¹⁰¹⁹ A.g.e., s. 229.

¹⁰²⁰ A.g.e., s. 228.

¹⁰²¹ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 37-38.

âdetâ. Kimin koca kimin karı olduğu belli olmaz. Kocası kadından çok korkar. Sözleri serttir. Kocası ile zaman zaman uzun uzun kavga ederler.¹⁰²²

Edâ Kadın, evin Hanımını mürebbiyeye karşı uyarır. Erkeklerle güven olmayacağını, kadının evin beyinin aklını çelebileceğini söyler. Namusuna hanel getirmeyecek kadar değerlerine bağlıdır.¹⁰²³

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" adlı romanında Ahmet Cemil'in mesai arkadaşı Raci, evde kendisini bekleyen karısını ve çocuğunu düşünmeden gece geç saatlere kadar eğlence yerlerinde gezen ve çoğu zaman akşamları evine gelmeyen bir adamdır. Kocasını merak eden kadın, beş-altı yaşındaki çocuğu ile kocasının çalıştığı matbaaya kadar gelir ve onu arattırır.¹⁰²⁴ Kadının bu türden gelişleri aralıklarla devam eder. Kocası kendisini başka kadınlar ile aldatmakta, çocuğu babasını sormakta, bütün bunlar karşısında çaresiz kalan kadın ağlamaktadır. Sorumsuz ve aile mevhumundan habersiz bir kocaya sahip olan bu kadın, çok erken yaşlarda evlenmiş gibi gözükmektedir.¹⁰²⁵

Ahmet Cemil'in kız kardeşi İkbâl, evlendiği günden bu yana mutsuzdur. Kocası onu bir eş olarak değil, kendi menfaatlerini gerçekleştirme yolunda bir araç olarak kullanır. Sevğiden mahrum bir evliliği vardır. Kocasının tek arzusu Ahmet Cemil'in çalıştığı matbaaya ortak olmaktır.¹⁰²⁶ Eşinden korkmaktadır İkbâl.¹⁰²⁷ Kocası her gün bir huzursuzluk çıkarır, İkbâl'i üzme için elinden geleni yapar. Her yaptığı işe bir kusur bulmakta gecikmez. Bir müddet sonra kabalıklarını daha da üst seviyeye çıkarır. İkbâl'i tahkîr eder, giyimine, kuşamına, saçının şekline kusur bulur. Bu tavırlar karşısında İkbâl, bir müddet sonra sıkılan, istediğini istediği gibi cesaretle konuşamayan, konuşurken şaşırın, sıkılan bir hüviyete bürünür. Bir şey söylese kocasının kaba bir tutumla araya girmesi üzerine lafı yarım kalır.¹⁰²⁸ Kocasını bütün olumsuzluklarına rağmen yine de yüreğine taş basar ve hâlini dışardan sezilse de başkalarına hissettirmek istemez. Kocası Vehbi Beyi hâlâ annesi ve diğerleri nazarında iyi göstermek için yalanlar söyler, kusurlarını örtmeye çalışır.¹⁰²⁹

Uşaklıgil'in "Nemide" romanında Na'ime Hanım, eşi Şevket Bey tarafından çok sevilir. Fakat bu saadet tablosu Na'ime Hanımın hastalanması ile yarım kalır. Hastalık hâlinde

¹⁰²² A.g.e., s. 51.

¹⁰²³ A.g.e., s. 86.

¹⁰²⁴ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, ss. 24-25.

¹⁰²⁵ A.g.e., s. 82.

¹⁰²⁶ A.g.e., s. 171.

¹⁰²⁷ A.g.e., s. 230.

¹⁰²⁸ A.g.e., s. 235.

¹⁰²⁹ A.g.e., s. 237.

bile zayıf düşmüş bünyesine rağmen kocasına olan sevgisinden ötürü metin davranır Na'ime.¹⁰³⁰

Ahmet Mithat'ın “Çengi” isimli romanında roman kahramanı Peri, kendisinin maskesini düşüren ve asıl içyüzünü bütün çıplaklığı ile ortaya çıkaran Dadı kalfa ve onun aklına uyan eşi Dâniş Çelebi karşısında planlar kurar. Dadiya hissettirmeden kahvesine boşalttığı enfîye şişesi sayesinde kendinden geçmesini sağlar ve evdeki çıkınları alarak ortadan kaybolur. Gece yarısı eve dönen Dâniş, dadiyi cariye Peri zannıyla göğsünden bıçaklayıp öldürünce dadı ile kurdukları planın iyi işlediğini dadiya söylemek için evde onu arayıp bulamadığında asıl ölenin cariye Peri değil; dadı kalfa olduğunun farkına varır. Bu farkındalık zâten bir mecnun gibi yaşayan adamın daha da çıldırmasına sebep olur. Bu cinnet hâli içerisinde kendisini eve kapatan ve sokağa çıkmamaya başlayan bey, söz konusu cinnet hâlinin iyice arttığı birgün odasında ölü bulunur.¹⁰³¹

Aynı romanda Canbert Bey, hovardalıktan el, etek çektikten sonra gayet yaşlı Hasne adındaki bir Arap karıyı kendisine arada sevgi bağı olmaksızın yalnızca cinsel istismar yapmak ve yemeğini pişirmesi, çamaşırını yıkaması ve ev işlerini yapması kaydıyla yanında tutar. Ancak kendisi kadına herhangi bir meyil göstermeyeceğini söylediği gibi kadının da kendisine en ufak bir işvede bulunmamasını sıkı sıkıya tenbih eder. Fakat Arap, iyice yaşlanıp artık işler güç gelmeye başladığında beye evlenmesi konusunda tavsiyelerde bulunur. Arap kadının sık sık tekrarladığı bu tavsiyeler aslında aklında evlilik fikri olmayan Canbert Beye zamanla cazip gelmeye başlar.¹⁰³² Bu görevi de Arap karısına veren Canbert Bey, kendisine bir kız bulması için onu hamama yollar.¹⁰³³

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Râkım Efendi ile araları daha da sıkılaştıran Canan, bir müddet sonra her şeyi ile onun olur.¹⁰³⁴

Nâbızâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında Subhî'nin ikinci eşi olan Sırrıcemâl'in, eşinin işlerinin yoğunluğunu bahane ederek gelemeyeceğini bildirdiği telgrafa canı sıkılır. Yemeğini üzgün yer. Subhî eve gelmeyince şüphelenmekten kendini alamaz. Okuduğu romanı bırakır ve roman olan kendi hayatını düşünmeye başlar. Eşinin Zehra'ya gidebileceğini düşünür. Fakat sonra bu şüphesinin haksız bulur. Kendisi uğruna pek çok fedâkârlığı göze alan eşine haksızlık ettiğini düşünür. Onun işlerinden dolayı gelmediğine,

¹⁰³⁰ Uşaklıgil, Nemide, ss. 17-18.

¹⁰³¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 38-40.

¹⁰³² A.g.e., ss. 44-46.

¹⁰³³ A.g.e., s. 47.

¹⁰³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 114.

kendisini hiçbir zaman terk etmeyeceğine, bütün varlığını kendisine adadığına kanaât getirir.¹⁰³⁵

Hüseyin Rahmi'nin "Metres" isimli romanında Meryem Dudu, merhum eşini hâlâ hayatta imiş gibi sever. Rüyâlarında onu görür. Ona ateşli bir aşk ile bağlıdır.¹⁰³⁶

2. Dul Kadınlar:

Ahmet Mithat Efendinin "Hüseyin Fellâh" adlı romanında Şehlevend'in annesi, imam efendiyi aracı koyarak kendisiyle evlenmek isteyen bir adamın teklifini reddeder. Çamaşır yıkayarak geçimini sağladığını ve evlenmek istemediğini belirtir.¹⁰³⁷ Anne Hasna Hanım, sipahi askerlerinin ileri gelenlerinden birinin eşi olup kocası vefât etmiştir.¹⁰³⁸

"Paris'te Bir Türk" romanında Madame Syrienne, Dersaadet'te ticaretle meşgul olan kocası vefât edince dul kalır ve vatani olan Lyon şehrine dönmek için yola koyulur.¹⁰³⁹ Aynı romanda adı geçen Fatıma Çemsay, eşi Moskof muhaberesinde şehit olunca dul kalır.¹⁰⁴⁰ De la Chaisne de duldur.¹⁰⁴¹

Şemseddin Sami'nin "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Saliha Hanım, oğlu Tâl'at Bey altı-yedi yaşlarında iken kocasını kaybetmiş dul bir kadındır.¹⁰⁴² Kocasını kaybettiğinde kırk yaşındadır ve aradan on üç sene geçmiştir. Yaklaşık yirmi üç- yirmi dört sene birlikte yaşamışlardır.¹⁰⁴³ Hacıbaba'nın analığı Emine Kadın da hayli yaşlı dul bir kadındır.¹⁰⁴⁴ Ayrıca Fitnat Hanımın annesi ve Hacıbaba'nın ikinci karısı Zekiye Hanım da ilk eşinden ayrıldıktan sonra on dört sene dul hayatı yaşamıştır. Hacıbaba ile ikinci evliliğini yaptıktan bir sene sonra vefât eder. Zekiye Hanım, zengin bir kadındır. Vefâtıyla birlikte geride pek çok mal kalmıştır. Tabii bu miras Fitnat Hanımındır.¹⁰⁴⁵ Emine Kadın evin içinde sürekli Fitnat ile beraberdir. Hiçbir yere çıkmaz, kızı yalnız bırakmaz. Komşular bir, iki defa ziyaretlerine gelmişlerdir; ama Hacıbaba'nın titizliğinden dolayı Emine Kadın ve Fitnat bu gelmelere karşılık vermedikleri için ayakları kesilmiş, gelmez olmuşlardır.¹⁰⁴⁶ Emine Kadın, romanın sonunda

¹⁰³⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 93.

¹⁰³⁶ Gürpınar, Metres, s. 282.

¹⁰³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 60-61.

¹⁰³⁸ A.g.e., s. 215.

¹⁰³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 4.

¹⁰⁴⁰ A.g.e., s. 101.

¹⁰⁴¹ A.g.e., s. 464.

¹⁰⁴² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 4.

¹⁰⁴³ A.g.e., s. 9.

¹⁰⁴⁴ A.g.e., s. 42.

¹⁰⁴⁵ A.g.e., s. 39.

¹⁰⁴⁶ A.g.e., ss. 48-49.

Fitnat'ın talihsî sonuna ve diğêr acılara dayanamayıp bir haftanın içerisinde vefât etmiştir.¹⁰⁴⁷ Çok sevdiği ve bir bakıma bütün dñnyası olan Fitnat'ı kaybetmeye dayanamamış, yñređi bu acıyı kaldırmaya yetmemiştir.

Ahmet Mithat'ın “Dürdâne Hanım” adlı romanında Ulviye Hanım, Boğaziçi'nde yaşamaktadır. Mısırlı diye şöhret bulmuş ise de Mısırlı değildir. İranlı ya da Hintli olup ailesiyle birlikte Mısır'a göç edip uzun süre burada ikamet etmiş ve orada evlenmiştir. Politikanın gereği olarak Mısır'dan mevkî sahibi kimselerin uzaklaşması gerekince babasıyla birlikte İstanbul'a gelmiş ve kocası Mısır'da vefât ettiğinden dolayı dul kalmıştır. Birkaç yıl önce de babasını kaybetmiş ve sadece ihtiyar annesi ile kendisi orta hâlli bir yalıda orta hâlli bir hayat sürmektedir. Yalıları haremde sekiz ve selâmlıkta dört odadan ve ev halkı da ana kızıdan sonra selâmlıkta bir uşak, bir bahçivan, bir ayvaz ile haremde bir aşçı ve iki yukarı halâyığı bir de kethüda kadından ibarettir. Bir rivayete göre bu aile Kârun kadar zengin olup servetlerini ortaya çıkarmamak için geimlerinde bir dengeyi sağlamaya çalışmaktadırlar.¹⁰⁴⁸ Sohbetten başka işleri güçleri olamayıp yalnızca onun bunun dedikodusunu yaparak vakit geçirenler Ulviye Hanım hakkında çeşitli sözler söyleyip Çamlıca ve Bağlarbaşı seyirlerini ve gece mehtap sefalarını çok sevdiğinden ve bu eğlencelerde arkasından erkekleri koşturduğundan bahsederler. Ancak arabası ve kayığı olmayan bir kadının bu tür şeylerle ilgisinin olmadığı açıktır. Fakat o, erkekten kaçan biri de değildir. Mısır'da iken tanıştığı ihtiyar bir İngiliz doktor sık sık yalısına gelerek Ulviye Hanımla uzun uzun sohbet eder. Fakat bu İngiliz onun için büyük baba denecek kadar ihtiyar olup İngilizceyi unutmamak için doktorla olan diyalogunu devam ettirmiştir. Edebiyata olan merakı sayesinde bazı yazarlarla mektuplaşması ve haberleşmesi kendisi hakkında dedikoduları arttırmışsa da söylenen sözlerin hepsi haksız olduğundan inanmamak gerekir.¹⁰⁴⁹ Söz konusu durum kapalı bir toplum yapısı içerisinde kadın olarak yaşamamanın sıkıntılarını dikkatlere sunması bakımından mühimdir.

Hüseyn Rahmi'nin “ İffet” isimli romanında İffet'in annesi kocası Şakir Efendinin vefâtı üzerine dul kalır.¹⁰⁵⁰

“Mutâllaka” romanında Âkile Hanımın kayınvalidesi de dul bir kadındır. Kocasının vefâtı ile birlikte genç yaşta dul kalır.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁷ A.g.e., s. 141.

¹⁰⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 64.

¹⁰⁴⁹ A.g.e., s. 65.

¹⁰⁵⁰ Gürpınar, İffet, s. 18.

¹⁰⁵¹ Gürpınar, Mutallâka, s. 36.

“Metres” romanında yer alan Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanım, kocası vefât edince zengin bir dul olarak kalır. Eşi Şadi Efendinin ölümünden sonra onunla olduğu dönemlerde rahat yaşamaya alışmış bu kadın, eşinin bıraktığı parayı düzensiz bir biçimde harcamaya başlar.¹⁰⁵² Eşi vefât edince kalan mirastan faydalanmak isteyen erkekler bu taze ve tecrübesiz dul kadının etrafında pervâne olsalar da Firûze Hanımın gözü bunların hiçbirini görmez. Ancak ona yardım elini uzatanların aslında onun iyiliği için çalışmadıklarını sonradan anlar. Zirâ karmaşa esnasında mücevherlerinin pek çoğu çalınmıştır. Mal ortaklığını için o zaman kadar hiç adlarını duymadıkları kişiler türer. Bunlar akla hayâle sığmayan tuhaf iftiralar atarak mal paylaşımında Firuze Hanım ve oğlunu dışarıda tutma amacı güderler. Sonunda gerçek anlaşılıp Firûze Hanımın haklı olduğu ortaya çıksa da bu aşamada servetin yarısı bu iş için elden gitmiştir. Yirmi üç yaşında, genç ve güzel Firûze, elinde dağıtıla dağıtıla küçülen bir servetle baş başa kalır. Ancak yaşam tarzı elindeki servete nazaran tıpkı eşinin hayatta olduğu günlerdeki gibi bütün debdebesi ile devam eder. Büyük bir servete malik olduğunu zannedenler ona evlenme teklifinde bulunurlar. Fakat Firuze Hanım, bunların hiçbirini kendisine lâıyk bulmaz. Kendince şaşaalı ve eğlenceli bir hayata başlar.¹⁰⁵³ Hesapsız bir şekilde harcamaya başlar ve elde kalan sınırlı serveti de tükenmeye yüz tutar. Başkalarının kendisi hakkında ettiği dedikodular kulağına geldikçe içten içe üzüntü duyar. Ancak kimseye bir şey anlatamaz.¹⁰⁵⁴

Aynı romanda Meryem Dudu, eşini yıllar önce kaybetmiş dul bir cariyedir.¹⁰⁵⁵

Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra’nın ikinci muallimesi dul bir kadındır. Savaşta kocasını kaybetmiştir.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵² Gürpınar, Metres, s. 17.

¹⁰⁵³ A.g.e., ss. 32-35.

¹⁰⁵⁴ A.g.e., s. 48.

¹⁰⁵⁵ A.g.e., s. 282.

¹⁰⁵⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 102.

3. Boşanmış Kadınlar:

Ahmet Mithat'ın romanının kahramanı Hüseyin Fellâh, Tunus'ta bir tüccarın kızı ile evlenir. Ancak kız evli olmalarına rağmen eline Hüseyin Fellâh'ın elini değdirmez. Onu kendisine yaklaştırmaz. Bir gece kızın âşığı gelip de kızın gönlünün kendisinde olduğunu, kendilerine yol vermesini istediğinde Hüseyin Fellâh, başkasında gönlü olan bir kızı boş yere yanında tutmanın anlamsız olduğunu görerek kadını oracıkta boşar ve gitmelerine izin verir.¹⁰⁵⁷

Kocasını öldü bilip başka bir erkeğin nikâhına giren Hasna Hanım, onun birgün çıkıp gelmesi sonucu ölmediğini gördüğünde bir ulema kızı olduğundan şer'i yasalara göre kocası hayatta olan bir kadının başka bir erkekle evlendiği takdirde ikincisinden boş düşeceğinin bilicindedir. Şeyhülislamın huzurunda artık eski eşinin yüzüne bu utançla bakamayacağını, şimdiki nikâhlı kocası ile de evliliğini sürdürmeye takatinin olmadığını ifade ederek ikisinden de boş olur. Ömrünü içine gömdüğü acıyla sürdürmeyi tercih eder.¹⁰⁵⁸

“Paris'te Bir Türk” romanının kahramanı Madame Garnold, kocası uygunsuz bir adam olduğu için ondan ayrılır ve hayatını eniştesinin yanında çocuk bakıcılığı yaparak idame ettirmeye çalışır.¹⁰⁵⁹

“Taaşuk-ı Tal'âte Fitnat” romanında Fitnat'ın annesi Zekiye Hanım, on altı sene önce Ali Bey adında yirmi dört-yirmi beş yaşlarında bir adamla evlenmiştir. Zekiye Hanım, fakir bir aileden güzel ve akıllı bir kızdır. Karı-koca birbirlerini çok sevmelerine rağmen bir seneden fazla birlikte yaşamışlar ve Ali Bey karısına bir gün bir sebepten dolayı darılmış ve karısını boşamıştır. Karısı Zekiye Hanım kocasının inadını bildiğinden beklemek istese de kocası bekletmez ve onu kapı dışarı eder. Kocasından kovulan kadın, ağlayarak ihtiyar annesinin evine gider. Zekiye Hanımın şu sözleri son derece manidardır:

“-Ah zalim...Ah hain!..Ben o kadar seviyordum! O ise beni aldatmak için, severim meverim, diyordu. Yalandan bir muhabbet gösterirdi. Beni gerçekten seveydi, böyle sebepsiz kovar mıydı?.. Ah!..Erkeklerin muhabbetine inanmak!..Onların sadakatine aldanmak! Ne büyük kabahat!.. Ah zavallı biz karılar! Biz, evlendiğimiz vakit de zannederiz ki, bir koca, bir refik alıyoruz. Halbuki erkekler bize o nazarla bakmıyorlar. Onlar, evlendikleri vakit, karılarına verdikleri ehemmiyet, satın alacakları bir beygir yahut bir arabaya verdikleri ehemmiyetten azdır!.. Evet... Hakları var a... Çünkü, bir beygir alacaklar, eğer iyi çıkmazsa, yine satmaya mecbur olacaklar. Lâkin aldıkları fiyatla belki satamazlar. İşte bir zarar korkusu var. Fakat,

¹⁰⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 187-188.

¹⁰⁵⁸ A.g.e., s. 226.

¹⁰⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 118.

kadınları iyi çıkmazsa (!), tab'larına muvafık gelmezse (!) hiçbir zarar etmeksizin onları bırakırlar; başkalarını, daha iyilerini (!) alırlar. İşte bizi hayvan mesabesinde bile tutmazlar. Ne yapalım? Hüküm onların elinde. Nasıl isterlerse öyle yaparlar!..." ¹⁰⁶⁰ Bu satırlarda kadının çaresizliği ve düzene boyun eğişi dikkatlere sunulur.

Zekiye Hanım, kocası tarafından kovulmasına rağmen onu hâlâ sevmektedir. Eşinin de kendisini sevdiğini düşünmektedir; ama olanlara anlam veremez, ağlar. ¹⁰⁶¹

Nabizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Subhî, eşi Zehra'yı cariyesi Sırrıcemâl'in ısrarları üzerine boşar. Zehra, bu badireye tahammül edemeyeceğini düşünse de atlatır. ¹⁰⁶²

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Bir Muadele-i Sevda" adlı eserinde roman kahramanı "ben", geçinemediği için ilk iki eşini boşar ve bir üçüncüsüyle evlendirilir. Bu eşler birer "güzellik heykeli"ni andırmakla beraber kendilerinde "ben" in onlarda görmek istediği zekâ ve şairânelikten eser yoktur. "ben" in de bu şairâne tavrını alaycı tavırlar ile karşılaşmışlar ve canını sıkmışlardır. ¹⁰⁶³ Bedia, ölüm döşğinde iken eşini hayatı boyunca aldattığı için ceza olarak ondan kendisini boşamasını ister ve bu isteği üzerine Naki Bey, Bedia'yı boşar. ¹⁰⁶⁴ Bunun üzerine Bedia babasının evinde iyileştikten sonra Nazire Hanım kendisini derinden üzecek bir felâketle karşı karşıya kalır. Eşi Fatin Bey, sevdiği kadın olan Bedia ile kavuşabilmek uğruna kendisini boşar. ¹⁰⁶⁵

Hüseyin Rahmi Beyin "Mutallâka" adlı romanında Âkile Hanım'ı eşi Mail Bey, bir gün sinirli bir biçimde sarf ettiği "*Boş ol benden!*" sözü ile boşar. Biz bu durumdan Âkile Hanımın bize aksettirdiği kadarıyla eşine yazdığı mektuplar vasıtasıyla haberdar oluruz. Boşanalı henüz altı ay olmasına rağmen Âkile Hanım eşini hâlâ eski günlerdeki şevk ve heyecan ile sever. Eşi yanında olmadan yaşayamayacağını ve onsuz bir hayatın kendisine zindan olacağını farkındadır. Eşi kendisini boşadığını söylediği zaman orada bayılır. Ayıldığında hizmetçiler evden ayrılması için eşyalarını toplamaktadırlar. Bu durum onu daha da üzer. ¹⁰⁶⁶ Âkile Hanım, kocası Mail Bey ile dört sene aynı yastığa baş koymuştur. ¹⁰⁶⁷ Âkile Hanım, eşine yazdığı bir mektupta kayınvalidesinin kendisi ile olan çatışmalı hâllerinde asıl derdinin ne olduğunu çok iyi bildiğini, bir kadını derinlemesine anlamının tek yolunun yine bir kadın olmaktan geçtiğini, bir erkeğin ne kadar usta olursa olsun bir kadını tam anlamıyla anlamasının mümkün olamayacağını ifade eder. Kayınvalidesinin dünyada en çok nefret ettiği

¹⁰⁶⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 78.

¹⁰⁶¹ A.g.e., s. 79.

¹⁰⁶² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 75.

¹⁰⁶³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 21-22.

¹⁰⁶⁴ A.g.e., s. 181.

¹⁰⁶⁵ A.g.e., s. 192.

¹⁰⁶⁶ Gürpınar, Mutallâka, ss. 5-6.

¹⁰⁶⁷ A.g.e., s. 7.

kişinin kendisi olduğunun farkındadır. Eşine birleşme konusunda annesini engel olarak görüyorsa bu işi kendisine bırakmasını ve kendisini yeniden nikâhına almasını söyler. Kayınvalidesini ikna etme konusunda kendinden emin tavırlar sergiler ve bunda başarılı olacağına inanır. Kendisini can-ı gönülden gelinliğe yeniden kabul edeceğini belirtir. Kendisini üzmemesini ve çocuğunu kendisi hayatta iken yetim bırakmamasını rica eder.¹⁰⁶⁸

Âkile Hanım, kayınvalidesi konusunda eşine o kadar yakını ki, bu yakınmalar bir müddet sonra eşi Mail Beyin de canını sıkar ve Âkile Hanımı boşar. Bunda Âkile Hanımın kayınvalidesine olan kinini kocasından çıkarmak istemesinin de payı büyüktür.¹⁰⁶⁹ Mail Bey, eşine yazdığı mektuplardan birinde komşusu Adviye Hanımdan bahsederken biz Adviye Hanımın da eşinden boşanmış bir kadın olduğunu görürüz. Kocasını ile olan geçimsizlikleri yalnız ev içerisinde bir sır olarak kalmayıp bütün mahallelinin dilindedir. Kocasından ayrılmak için Şeyhülislâm kapısına tam bir sene gidip gelerek orayı su yolu etmiştir. Karısını bırakmama konusunda ısrarcı bir tutum sergileyen koca, en sonunda bu durumdan bıkarak eşini boşar. Adviye Hanım, başta eşinin kendisini boşadığına sevinir; ancak daha sonra bu kendisince müjdeli olan haberi ona getirdiklerinde heyecandan bayılır. Herkes onun sevinçten bayıldığını zannederken o, ayıldığında durumun hiç de öyle olmadığını görürler. Çünkü Adviye Hanım, kocasından son derece nefret etmesine rağmen boşanma kelimesini duyduğu vakit bu nefretin sevgiye döndüğünü ağlayarak ve pişmanlık dolu bir yürek ile ifade eder.¹⁰⁷⁰

“Metres” romanında Sümbül Hanım, dokuz kocadan boşanmış ve onuncusu ile evlenmiş bir kadındır.¹⁰⁷¹ Yine aynı romanda kocaları olduğu hâlde kendilerine dost tutan ve durumları öğrenilince eşleri tarafından boşanan kadınlarla karşılaşırız.¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁸ A.g.e., ss. 18-19.

¹⁰⁶⁹ A.g.e., ss. 20-21.

¹⁰⁷⁰ A.g.e., s. 22.

¹⁰⁷¹ Gürpınar, Metres, s. 228.

¹⁰⁷² A.g.e., s. 229.

4. Yetim/Öksüz Kadınlar/Genç Kızlar:

Ahmet Mithat Efendinin "Yeniçeriler" adlı uzun hikâyesinde Ayşe, yetim bir kadındır. Babası ocak çorbacılarından Hüseyin Çorbacı vefât etmiştir.¹⁰⁷³ Evlendikten iki üç sene sonra da annesini kaybeder. Bu durum Ayşe'yi çok üzer.¹⁰⁷⁴

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Zehra, kız iken annesini kaybetmiş ve öksüz kalmıştır. Evlendikten sonra da babasını kaybederek yetim kalır. "Zehra" romanında Sırrıccemal'in annesi, babası, tanıdığı yoktur.¹⁰⁷⁵

Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" romanında Ulviye Hanım, babasını Mısır'dan geldikten birkaç yıl sonra kaybeder.¹⁰⁷⁶

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Metres" adlı romanında Saffet Hanımın annesi vefât etmiştir. Üvey annesi vardır.¹⁰⁷⁷

"Mürebbiye" romanında Melâhat Hanımın annesi vefât etmiş ve babası Dehri Efendi genç bir odalık ile evlenmiştir.¹⁰⁷⁸

Halit Ziya'nın "Nemide" adlı romanında Na'ime Hanım, zevci Şevket Bey ile evlenmeden önce annesi ile yaşamaktadır. Babası Sami Bey vefât etmiştir.¹⁰⁷⁹

Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" adlı romanında Cuzella, küçük yaşta iken geçirdiği bir kazadan dolayı annesini kaybederek öksüz kalır. Beş-altı yaşında bulunduğu bu sıralarda terbiyesi ile iki rahibe ilgilenmeye başlar.¹⁰⁸⁰ Babası annesini bir namus davası yüzünde göğsünden bıçaklayarak öldürmüştür.¹⁰⁸¹ Cuzella, annesinin hâline acılamakla birlikte bu cezaya lâyük olduğunun da bilincinde olan bir genç kız edâsıyla karşımıza çıkar. Babasına bu konuda hak verir.¹⁰⁸²

"Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Mihriban Hanımın annesi, Mihriban Hanımı doğurduktan sonra loğusa yatağında vefât eder.¹⁰⁸³

"Hüseyin Fellâh" romanında Şehlevend, sekiz yaşında iken sefere giden babasını kaybeder. Bu durum annesinden çok babasını seven Şehlevend'i derinden üzer.¹⁰⁸⁴ Fakat babasının sefer sonucu geri dönerek ölmediğini gördüğünde sevinse de bu sevinci kısa sürer.

¹⁰⁷³ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 6.

¹⁰⁷⁴ A.g.e., s. 10.

¹⁰⁷⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 47.

¹⁰⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 64.

¹⁰⁷⁷ Gürpınar, Metres, s. 169.

¹⁰⁷⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

¹⁰⁷⁹ Uşaklıgil, Nemide, s. 17.

¹⁰⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹⁰⁸¹ A.g.e., s. 17.

¹⁰⁸² A.g.e., s. 22.

¹⁰⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 3.

¹⁰⁸⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 283-284.

Zirâ adam, kendini öldü bilip bir başka erkek ile evlenen ve ondan hamile kalan karısını bıraktığı gibi bulamayınca bu acıya daha fazla dayanamayarak kafasına bir kurşun sıkıp intihar eder.¹⁰⁸⁵

“Paris’te Bir Türk” romanında veled-i zina olarak dünyaya gelen ve ileride tanınmak ihtimâline karşın sol böğrüne bir istavroz işareti kazınan Catherine, on beş yaşına geldiğinde bir bankaya kendi adına yatırılmış servet değerinde bir para ile zengin olur.¹⁰⁸⁶ Annesi Madame Trouville, bir İngiliz lordunun metresi iken onu Mister Habbes adında evdeki çalışanlardan biri ile aldatınca İngilizin gazabına uğrar. Kıza çakı ile işaret koyan İngiliz, adamı o ânda kovup çocuk doğduktan sonra da onu sokakta herhangi bir yere bırakır. Kadını ise sokağa atar. Biz, Madamenin anlattıklarından yola çıkarak o çocuğun Catherine olduğunu öğreniriz.¹⁰⁸⁷

“Çengi” romanında Nesibe dudunun kızı Hüveyda, kimsesi olmayan ve mahalleli elinde büyüyen bir genç kızdır.¹⁰⁸⁸ Kızı Melek Hanım da annesi kendisini doğururken vefât ettiğinden daha doğar doğmaz öksüz kalır. Bu hâliyle bütün sevgisini babası Canbert Beye yönelten Melek Hanım, annesinden mahrum kaldığı sevgiyi onda temin etmeye çalışır. Canbert Bey için de yaşamının merkezine koyduğu kızı Melek Hanım, hayatının tek gayesidir.¹⁰⁸⁹

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat romanında Fitnat Hanım öksüzdür. Annesi öldükten sonra Hacıbaba’ya kalan Fitnat Hanımın babasının kim olduğunu kimse bilmez. Hacıbaba ve Fitnat Hanımın tek bildiği şey, Fitnat Hanımın annesi Zekiye Hanımın Hacıbaba ile evlenmeden önce taşralı olup İstanbul’da memuriyette bulunan biriyle evlendiği, birkaç sene sonra eşinin vefatı ile Zekiye Hanımın hamile kalıp bir kız çocuğu dünyaya getirmiş olduğudur.¹⁰⁹⁰

Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Zehra, romanın başında iki sene önce annesini kaybetmiş bir genç kız olarak dikkatlere sunulur.¹⁰⁹¹

Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Dürdâne Hanım, Halvetî Efendinin ilk zevcesinden dünyaya gelmiş öksüz bir kızdır.¹⁰⁹² Onun annesiz yetişmesi hayat karşısında tecrübesiz ve savunmasız kalmasına sebep olur.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Mansur Beyin küçük amcasının kızı olan Zehra, tıpkı Mansur Beyin babası gibi amcasının da şehit olması üzerine yetim kalır. Mansur

¹⁰⁸⁵ A.g.e., s. 226.

¹⁰⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 33.

¹⁰⁸⁷ A.g.e., s. 266.

¹⁰⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 48.

¹⁰⁸⁹ A.g.e., s. 60.

¹⁰⁹⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

¹⁰⁹¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 23.

¹⁰⁹² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 66.

Bey gibi Zehra da babasının tek zürriyetidir. Aralarında bir yaş vardır.¹⁰⁹³ Zâten babasız olan Zehra, İstanbul'a gelir gelmez annesini de kaybeder.¹⁰⁹⁴ Aynı romanda Salih Efendinin ikinci zevcesi olan Müzeyyen Hanım da çocuk yaşta annesiz kalır. Bir mahalle kızı şeklinde yaşamaya başlar. Ağabeyi Raşit Efendi, memuriyet için taşralara gittiği vakit Müzeyyen bir komşuya emanet edilir. Fakat başında hamisi olmayan bu emanet, onlar tarafından küçük ev işlerine hizmet maksadıyla kullanılmaktan da geri kalmaz.¹⁰⁹⁵

Hüseyin Rahmi Beyin “Şık” adlı romanında annesi Fransız, babası İtalyan olan Matmazel Adel'in ebeveynleri vefât etmiştir.¹⁰⁹⁶

“İffet” romanında romanın başkahramanı İffet, babası Şakir Efendinin ölümü ile yetim kalır. Babası Macar döneminde üstün bir zât iken aniden vefât etmiştir. Babasının sağlığında zenginlik ve refah içinde yaşayan aile fertleri onun ölümünden sonra eski ihtişamlı günlerini terk ederek yoksullaşırlar.¹⁰⁹⁷

Halit Ziya Beyin “Mai ve Siyah” adlı romanında Ahmet Cemil'in kızkardeşi olan, babasının vefâtından önce mutlu bir çocukluk ve genç kızlık evresi geçiren İkbâl, babası ölünce yetim kalır.¹⁰⁹⁸

“Nemide” romanında Nemide, annesi Na'ime Hanım, kendisini doğururken vefât ettiği için daha doğar doğmaz öksüz kalarak babası elinde büyür.¹⁰⁹⁹ İsmi babası koymuştur.¹¹⁰⁰ Sekiz aylık iken daha gününü tamamlamadan dünyaya geldiği için zayıf bir bünyeyen sahip olan Nemide, kendisini babası Şevket Beyin kolları arasında korunmaya bırakır. Nemide, babası Şevket Bey için eşinden yadigâr kalan bir lütuftur. Bünyesi zayıf olan Nemide, yaşlılarına nazaran daha cılız gözükür. Kendisine bir sütnine bir de dadı tahsis edilmesine karşın babası bunların göreceği işe bile çoğunlukla kendisi koştduğundan ve kızının bakımı ile bizzat kendisi ilgilendiğinden bakıcılara hacet bırakmaz. Kızını hayatının merkezine koyar.¹¹⁰¹ Nemide de babasına karşı son derece ilgilidir. Ona bakarken gözlerinin içi güler âdetâ.¹¹⁰²

Aynı romanda Nahid'in annesi bir sene evvel vefât etmiştir. Bunun üzerine kızının yanında olması kendisine yetmeyen Nahid'in babası başka bir kadın ile evlenir.¹¹⁰³ Babasının

¹⁰⁹³ Mehmed Murad, a.g.e., s. 22.

¹⁰⁹⁴ A.g.e., s. 104.

¹⁰⁹⁵ A.g.e., s. 118.

¹⁰⁹⁶ Gürpınar, Şık, s. 54.

¹⁰⁹⁷ Gürpınar, İffet, s. 18.

¹⁰⁹⁸ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 25.

¹⁰⁹⁹ Uşaklıgil, Nemide, s. 23.

¹¹⁰⁰ A.g.e., s. 27.

¹¹⁰¹ A.g.e., ss. 30-31.

¹¹⁰² A.g.e., s. 33.

¹¹⁰³ A.g.e., s. 57.

bütün ilgisine rağmen annesinin yokluğunu bütün derinliği ile hisseder Nemide. Annesi hayatta olsa daha mutlu olacağını düşünür. İçinde tarifi mümkün olmayan bir boşluk ve kimsesizlik hissi vardır.¹¹⁰⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Hüseyin Fellâh” adlı romanında babasının vefâtından sonra fakir bir duruma düştüklerinden Şehlevend’in annesi çaresiz ikinci evliliğini yapmak zorunda kalır. Böylece Şehlevend, üvey babasının ölümüne dek altı ay üvey baba elinde kalır. Şehlevend, Safi Efendinin babalığı süresince kendisine iyi davranmasına karşın onu babası makamına koymaz.¹¹⁰⁵

“Dürdâne Hanım” romanında Dürdâne Hanım, babası Halvetî Efendi tarafından ilk gözünün ağrısı eşinin yadigârı olduğundan dolayı çok sevilirse de üvey validesi o kadar önemsemez, kayıtsız kalır. Babası kadar üvey annesinin de sevgisine mazhar olursa da istediği gibi hareket edemeyeceğinden üvey annesinin kendisi hakkındaki kayıtsızlığından memnundur. Sırlarını dadısı Gülbeyaz Kalfaya anlatır.¹¹⁰⁶

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Şeyh Salih Efendinin ilk eşinden olan kızı Sabiha Hanım, babasının annesinin üzerine Müzeyyen Hanım ile evlenmesi üzerine bir üvey anne sahibi olur.¹¹⁰⁷

Halit Ziya Uşaklıgil’in “Nemide” adlı romanında annesini kaybedince babası başka bir kadın ile evlenen Nahid, annesinin hatırası ile dolu olan bir evde başka bir kadının varlığına tahammül edemez. Bir zamanlar babası yalnız kendisi için gösterdiği sıcak yakınlığı şimdi bir başka kadın için göstermektedir artık. Bütün bunlara rağmen sabretmeye çalışır. Ancak üvey annesinin nazarında “*korkunç bir heyulâ*” dan başka bir şey değildir. Bu durum onu kendisini ikinci plana iten babasından uzaklaşmaya ve daha da ileriye giderek ondan nefret etmeye kadar götürür. Böyle yaşamak gururuna dokunur ve izin alarak teyzesinin evine gelir. Kendisini onun kollarına bırakır ve acısını almasını ister. Bir daha da babasının evine dönmez. Zâten dönmesi için bir talep de olmaz. Annesinin sevgisini anne yarısı teyzesinde bulmak onu bir nebze de olsa mutlu eder.¹¹⁰⁸

Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanındaki kadın kahramanlardan biri olan Uranî, beş yaşında iken annesini, on iki yaşında da babasını kaybetmiştir.¹¹⁰⁹ Recâizâde Ekrem’in “Araba Sevdası” adlı romanında Perîveş Hanım, babasını on altı yaşında iken kaybeder.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁴ A.g.e., s. 121.

¹¹⁰⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 225.

¹¹⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 66.

¹¹⁰⁷ Mehmed Murad, a.g.e., s. 124.

¹¹⁰⁸ Uşaklıgil, Nemide, s. 58.

¹¹⁰⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 110.

¹¹¹⁰ Reçâizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 35.

Hüseyin Rahmi'nin "Mürebbiye" adlı romanında gayr-i meşru bir ilişki sonucu dünyaya gelen Anjel de bir baba tarafından sahiplenilmediğinden ve babasının kim olduğunu bilmediğinden bir bakıma yetim büyümüştür.¹¹¹¹ Ahmet Mithat'ın "Paris'te Bir Türk" adlı romanında Madame Trouville, hayatta kimsesi olmayan bir kadındır.¹¹¹² Ahmet Mithat Efendinin "Kafkas" adlı romanında Esmâ Can öksüz bir genç kızdır. Anne şefkatini tatmamış olan bu kız, bir sütanne olan Guşamov'un kollarında bu özlemini bir nebze olsun giderme imkânı bulur.¹¹¹³ Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı eserinde kitaba ismini veren romanın başkahramanı Lorans, annesi olmayan ve babası ile birlikte yaşayan, babasının işi dolayısıyla Avrupa'dan İstanbul'a yeni gelmiş olan öksüz bir genç kızdır.¹¹¹⁴ Fatma Aliye'nin "Ref'et" adlı romanında Binnaz adlı bir cariye'nin kızı olan Ref'et, babası Hayatî Efendi vefât edince çocuk yaşta yetim kalır.¹¹¹⁵

B. Eğitim Durumlarına Göre Kadınlar

1. Tahsilli Kadınlar:

1.1. Tahsilli Evli Kadınlar:

Ahmet Mithat Efendinin "Paris'te Bir Türk" adlı romanının kahramanı Cartrisse'nin hikâye ve tiyatroya oldukça büyük bir merakı vardır. Fars edebiyatına ilgi duyar. Türk ve Arap edebiyatları ile de meşgul olmuşsa da bunlar Farisî kadar kolay gelmeyip uğraşmayı bırakmıştır.¹¹¹⁶ İstanbul seyahatnamesini okumuştur.¹¹¹⁷ Aynı romanda yer alan Madame Yvonne, edebiyata meraklıdır.¹¹¹⁸ Yine Ahmet Mithat'ın söz konusu romanının kahramanı Hemşire Anne, çok okumuş ve okuduğunu sindirmiş bir kadındır. Dini konularda engin bir bilgisi vardır.¹¹¹⁹

"Çengi" romanında sahil bir Anadolu şivesi ile konuşan Saliha Molla, son derece bilgili bir kadındır.¹¹²⁰ Sihir, ilm-i simya ve cinler ve periler üzerine kitaplar okumuştur.¹¹²¹

"Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Saliha Hanım, okur-yazar bir kadındır. Beş yaşına gelince babası kendisini okula kaydeder. Dört sene okuduktan sonra okuldaki kızların

¹¹¹¹ Gürpınar, Mürebbiye, s. 12.

¹¹¹² Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 265.

¹¹¹³ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 146.

¹¹¹⁴ Mustafa Reşid, Lorans, ss. 8-10.

¹¹¹⁵ Fatma Aliye, Ref'et, İstanbul, 1314, s. 5.

¹¹¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, ss. 14-15.

¹¹¹⁷ A.g.e., s. 26.

¹¹¹⁸ A.g.e., s. 175.

¹¹¹⁹ A.g.e., s. 255.

¹¹²⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 8.

¹¹²¹ A.g.e., s. 10.

birincisi olur. Başarısını daha da arttırır ve bir zaman sonra mektepteki kızların ikinci hocası olur.¹¹²² Saliha Hanım, on beş yaşına bastığında büyüdüğü gerekçesiyle mektepten çıkarılınca cahil kalacağı korkusu ile ağlayıp sızlar. Ona üzülmemesi gerektiği, kız çocuklarının on-on bir yaşını geçince yaşmaksız ve ferâcesiz sokağa çıkamayacağı, derslere olan ilgisi ve merakı devam ettiği müddetçe kendi kendisine bu istidadını ilerletebileceği hatta evde ders alabileceği telkin edilir. Henüz hali hazırda kızlara mahsus mekteplerin ve ders verebilecek kadın hocaların yokluğundan bahsedilir.¹¹²³ Bütün bunlardan hareketle toplumsal baskı, kızların belli bir yaştan sonra mektebe gönderilmemesi ve eğitim sistemindeki aksaklıklar gözler önüne serilir.

Nabizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanının başkahramanı olan Zehra, okur-yazar bir kadındır. Kıskançlık ve intikam duyguları içinde Monte Kristo'yu üçüncü kez okur ve kontun düşmanlarından intikam alış biçimini keşfetmeye çalışır.¹¹²⁴

“Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanımın edebiyata çok merakı vardır. Roman, tiyatro, şiir ve inşa vadisinde ne çıkarsa hepsini alıp okur. Hatta bu konularda bazı yazarlar ile mektuplaşır.¹¹²⁵ Dürdâne'nin hayatında hiç roman okumadığını söylemesi bu tür konularda merakı üst seviyede olan Ulviye'yi son derece şaşırtır. Kendi kendine Dürdâne bu türden kitapları zamanında büyük bir dikkat ile okumuş olsaydı erkeklerin ve kadınların durumu hakkında bilgi sahibi olup kendisini böylesine kötü durumlara düşürmezdi diye düşünür.¹¹²⁶ Romanda Dürdâne ile Ulviye Hanım, yetişme, eğitim şartları ve birbirine taban tabana zıt olan mizaçları ile tanıtılır. Ulviye Hanım, edebiyata ve okumaya meraklı, üç dil bilen ve tecrübeleri sayesinde dış dünyaya karşı hazırlıklı bir kadındır. Dürdâne ise onun tam zıddı olan özellikleri ile karşımıza çıkar. Onun genç kız heyecanı ile tecrübesizliğinden ve bilgisizliğinden kaynaklanan birtakım sebeplerle gayr-i meşru bir aşk ilişkisi yaşaması, bunun sonuçlarını düşünmemesi kötü sonunu hazırlar. Ailesinin gerekli ilgiyi göstermemesi ve yanlış eğitim sisteminin sebep olduğu aksaklıklar da bu kötü sonu hazırlayan etkenler arasındadır. Ulviye, iyi eğitilmiş, girişken ve şeytanî bir zekâyâ sahip bir kadındır. Dürdâne'nin dış dünyaya ait hususiyetleri kitaplardan bile tanımayışı genç kızların eğitimine önem verilmesi konusunda yapılan bir vurgu olarak düşünülmelidir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Bir Muadele-i Sevda” adlı eserinde yazar anlatıcı olan “ben”, anne ve babasının kendisine bulduğu okur-yazar, dil bilen, şiire meraklı bir kız olan

¹¹²² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 12.

¹¹²³ A.g.e., s. 21.

¹¹²⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 80.

¹¹²⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 65.

¹¹²⁶ A.g.e., ss. 146-147.

Bedia ile evlendirirler. Bedia, “ben”in üçüncü eşidir.¹¹²⁷ Usûl ve âdâbına uygun konuşma ve kendini ifade ediş tarzı ile herkesin dikkatini üzerinde toplar.¹¹²⁸ Okuduğu romanlarda kadın-erkek ilişkileri ve aşk gibi konularda fikir sahibi olmuştur.¹¹²⁹ Şiirler yazar, Fransızca romanlar okur. Bu türden romanları yüksek ses ile okurken vurgu ve tonlamaları o derece iyi ayarlar ki, bu durum onun söz konusu yabancı dile hâkimiyetini göstermesi açısından dikkate değerdir.¹¹³⁰

“İffet” romanında pek çok hikâye ve masal bildiğinden dolayı “Masalcı Emine” olarak adlandırılan sütçü kızı Emine Hanım, kış geceleri toplanılan evlerde eski yazılı hikâye kitaplarını okuyabilecek kadar da bilgili bir kadındır. Aşık Garip, Kerem ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Tahir ile Zühre hikâyelerinin tamamını bilir ve bunlara ait metinleri ve metinler içerisinde geçen beyitleri makamlarına göre okur.¹¹³¹ Aynı romanda Antuvanet, okumuş, eğitilmiş bir kadındır. Şiire, edebiyata ve musîkiye meraklı olan bu kadın, kocası kendisiyle ruh ikizi olmayıp okuduklarını anlamasa da ona zaman zaman şiirler okur.¹¹³²

“Mutâllaka” romanında Âkile Hanım, kitap ve gazete okur. İstanbul’da çıkan kitap ve gazeteleri elinden geldiğince takip etmeye çalışır. Roman okumayı sever. Yazma ve imlâ konusunda da ustadır.¹¹³³ Geceleri okumaya dalıp geç saatlere kadar uykusuz kalır.¹¹³⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk” adlı romanında Cartrisse, çok az Farsça bilir.¹¹³⁵

“Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanımın babası kızının talim ve terbiyesine çok önem vermiştir. Ulviye Hanım, Farsça ve Arapçayı çok iyi tahsil ettikten sonra İngilizceyi de öğrenmiştir. Mısır’da tanıştığı İngiliz bir doktor sayesinde İngilizce konusundaki pratiğini geliştirir.¹¹³⁶

Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında “ben”in üçüncü eşi olan Bedia lisân bilir.¹¹³⁷ Fransızca ve Türkçe okuma yazma bilir.¹¹³⁸

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Mansur Beyin annesi olan Çerkes asıllı cariyeye, henüz Arapça günlük konuşmayı bile öğrenmemişken Türkçeyi çok güzel bir şekilde

¹¹²⁷ Gürpınar, Hüseyin Rahmi, Bir Muadele-i Sevda, s. 22.

¹¹²⁸ A.g.e., s. 35.

¹¹²⁹ A.g.e., s. 93.

¹¹³⁰ A.g.e., ss. 97-98.

¹¹³¹ Gürpınar, İffet, s. 90.

¹¹³² A.g.e., s. 93.

¹¹³³ Gürpınar, a.g.e., ss. 10-11.

¹¹³⁴ A.g.e., s. 40.

¹¹³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 15.

¹¹³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 65.

¹¹³⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 22.

¹¹³⁸ A.g.e., s. 31.

konusur ve okur. Oğlu Mansur'a ile beşikten beri Türkçe konuşarak bu lisânı öğretmiş, çocuk altı yaşına geldiğinde de annesi sayesinde Türkçe okumayı öğrenmiştir.¹¹³⁹

Hüseyin Rahmi Beyin “Mürebbiye” adlı romanında Nezahat Hanım, bir Fransız mürebbiyeden gramer dersleri alır.¹¹⁴⁰

1.2. Tahsilli Bekâr Kadınlar:

Hüseyin Rahmi'nin “Mürebbiye” adlı romanında Anjel, uykusu kaçtığı vakitler geceleri “Les aventures d'un garnison”, Marie Erobinet'in “Les amours d'un chevalier de Faublat”, “Les tableaux vivants” (Canlı Tablolar) türünden kitaplar okur. Bu değerli kitaplarını kimsenin göremeyeceği yerlerde saklar.¹¹⁴¹ Fransız mürebbiye Matmazel Anjel, çok az Türkçe bilir.¹¹⁴²

Anjel, okuma-yazma bilen, kitaplara meraklı bir kadındır. Mösyö Baudelaire adlı yazarın kitaplarını okumuş, konu itibariyle olaylara âşinâ bir profil çizer. Mösyö Baudelaire, içerik olarak tıpkı Anjel'in hayat hikâyesine yakın, onun başından geçen olayları anlatan kitaplar kaleme aldığından Anjel, bu türden kitaplara kendini bulduğundan ötürü ayrı bir ilgi duyar.¹¹⁴³ Aşkı “dilbazlık” ve “kurnazlık” derecelerinde tasvir eden Anjel, samimî, temiz ve büyük aşkları kitaplardan tanır. Gerçek hayatta böyle aşkların olmadığı kanaatindedir. Bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirirken “Paul ile Virginie”, “La dame aux camélia”, “Nana”, “Paul Bourget'in “Mensonge”, gibi eserlerden/eserinden örnekler sunar. Aşk kavramının içi boşaltılmış ve kavram sathîleştirilmiştir. Hatta söz konusu hikâye ve romanlarda geçen kahramanlara artık hemen hemen herkes garip bir nazar ve hayretle bakmaktadır.¹¹⁴⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahud Sır İçinde Esrar” adlı romanında rahibe Sipro, Katolik olmakla birlikte her şeye meraklı yapısı nedeniyle Protestan kitaplarını ve filozofların düşünce özgürlüğü ve inanç genişliği konusundaki görüşlerini de okumuştur.¹¹⁴⁵ Diğer muallime Marie ise bütün ilimlerin âlimi denebilecek türden bir kadındır. Cuzella'ya haftada iki kez ders verir.¹¹⁴⁶

¹¹³⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 26.

¹¹⁴⁰ Gürpınar, Mürebbiye, s. 7.

¹¹⁴¹ A.g.e., s. 60.

¹¹⁴² A.g.e., s. 7.

¹¹⁴³ A.g.e., s. 19.

¹¹⁴⁴ A.g.e., s. 26.

¹¹⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹¹⁴⁶ A.g.e., s. 10.

Rahibe Sipro, İngiliz lisânına âşinâdır.¹¹⁴⁷ Marie, kendi lisânı olan İspanyolca dışında Fransız, Latin ve Yunan dillerini lâyıkiyle bilir.¹¹⁴⁸

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Şerife Kadın nakış hocasıdır. Kızlara nakış dersi vermektedir. Fakat eğitime hele de kızların eğitimine karşı bakış açısı dardır. Devri içerisinde o devre has bir bakış açısı ile dar düşünmektedir. Kadınların müderris ya da kâtip olamayacaklarını, bundan dolayı onlara okuma ve yazmanın da gerekli olmadığını düşünür. Onun için kızlara birinci derecede lâzım olan şey dikiş dikmek, nakış işlemek ve bu türden işlerden ibarettir. Kızların eğitimi hakkında bu çerçeveden düşünmektedir. Hatta Tal’ât (Ragibe) Beyin kendisine halası ile kendisinin pederini zor da olsa ikna ettiklerini, nakış tahsil etmek istediğini ve bu konuda methini çok duydukları için Şerife Kadına geldiğini, validesinin kendisine şimdiye kadar iğne bile tutturmadığını, yani nakış bilmediğini dile getirmesi üzerine Şerife Kadın onun nakış bilmemesine şaşırır. Pederinin Ragibe (Tal’ât)’yi daha çok okuma yazmaya yönlendirip de bu konuda köreltmesine anlam veremez, iyi etmediğini söyler; ancak kısa zamanda bu işi en iyi şekilde öğreneceği konusunda Ragibe’yi yüreklendirir.¹¹⁴⁹

Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” adlı romanında yer alan kadın kahramanlardan biri olan Polini, Racine, Molaire vs. gibi şairlerin eserlerini eline alınca etkili bir şekilde okur. Karşısındakileri duygusal bir havaya sokmakta ustadır. Hitâbeti güçlüdür.¹¹⁵⁰

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Madame Trouville, kitaplar konusunda bilgi sahibidir. Madame Celnarde’nin “Cemiyetler Oyunu”, Monsieur Richard’ın iki cilt olan “İlmi Telkin Eder Salon Oyunları” ve Monsieur Lebrun’un akıl, hesap ve zar oyunlarına ilişkin kitabını okumuştur.¹¹⁵¹

Hüseyin Rahmi’nin “Metres” isimli romanında Matmazel Parnas, okuma-yazma bilir. Kitap okur, gazeteleri takip eder. Öyle ki Reyhan Beyin Fransız edebiyatı konusunda sarf ettiği yarım yamalak cümlelerin oradan buradan çalma sözler olduğunun farkına varır.¹¹⁵²

Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanında Sümbül’ün çok az okuma-yazması olmakla birlikte Sümbül, keskin zekâsı sayesinde kimsenin anlamlandıramadığı şeylere anlamlar yükler.¹¹⁵³

¹¹⁴⁷ A.g.e., s. 9.

¹¹⁴⁸ A.g.e., s. 10.

¹¹⁴⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 55-56.

¹¹⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 71.

¹¹⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 389.

¹¹⁵² Gürpınar, Metres, s. 129.

¹¹⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 100.

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Gabrielle, mesleği gereği pek çok yazarın eserini okumuş ve ezberlemiş bir aktristtir.¹¹⁵⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” isimli romanında yer alan Katerina dö Branoviç, evde her isteği eksiksiz yerine getirilerek yetiştirilmiş olan bir genç kızdır. Öyleki Slav lisânı ile basılmış olan kitapların her çeşidine kütüphanesinde rastlamak, en meşhur ressamların eserlerinden birer nümuneyi odasının duvarlarını süslerken bulmak mümkündür. Ayrıca bunların yanı sıra görüşüp konuştuğu pek çok kimsenin resimlerinin yer aldığı birkaç albüm ile çeşitli türden ve renkten birçok böceğe ait bir koleksiyona da rastlamak mümkündür.¹¹⁵⁵

1.3. Tahsilli Dul Kadınlar:

Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra’nın ikinci muallimesi savaşta ölen bir asker kaymakamının karısıdır. Kibar düşkün olan bu kadın herhangi bir servete sahip olmadığından Cezayir’de ikamet etmektedir. On yaşından on dört yaşına kadar Zehra’ya ilim ve fen konusunda dersler veren kadın, bu yaştan sonra yeterli olamayacağını anlayınca dersleri el işi ve musıkî alanına kaydırmıştır.¹¹⁵⁶

Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanının kahramanı Saliha Molla, efsun, büyü, peri, cin hikâyeleri ve ilm-i simyâ konularında derin bilgisi olan bir kadındır.¹¹⁵⁷

1.4. Tahsilli Genç Kızlar:

Kızların eğitimi konusunu ihmâl edilmiş bir konudur. Toplumsal fayda bakımından erkeklerin eğitiminin önplana çıkarıldığı ancak kızların eğitimi konusunun âdetler ve annelerin arzularına göre ele alındığını bir toplumda kızların okumaktan çok ev işleri ve kocaları ile ilgili hususlarda çaba göstermeleri istenir. Yuvayı yapanlar, yıkanlar, ev işlerini bütün ayrıntıları ile düzeleyenler ve dolayısıyla bütün insan soyunu en yakından ilgilendiren hususlarda karar verenler kadınlar olduğu için kadının eğitimi meselesi önem arz etmektedir. Erkeğe yön veren, yuvayı düzenleyen, çocuğu yetiştiren kadının daha genç yaşlardan itibaren eğitime ihtiyacı vardır. Kadın, iyi bir eğitimle erken yaşlardan itibaren yetiştirildiğinde önce kendine sonra yaşadığı topluma fayda sağlayan bir birey olma özelliğini de bünyesinde

¹¹⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 14.

¹¹⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 16.

¹¹⁵⁶ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 102-103.

¹¹⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 8.

taşır. Ancak kadının eğitimden yoksun oluşu kendisiyle birlikte çevresine de zarar verir. Bu zarardan ilk etkilenenler de pek tabî ki eğitimsiz bir anne elinde yetişen çocuklar olacaktır.¹¹⁵⁸

Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” adlı romanında Canan, Râkım Efendiden eski yazı dersleri alır. Okumaya meraklı bir kızdır. Öğretilenleri kısa zamanda kavrar.¹¹⁵⁹ Kendini Türkçe ile ifade etmeye ve bu dille okuyup yazmaya başlar. Ayrıca Arapça ve Farsça öğrenir.¹¹⁶⁰ Canan, Türkçeyi çok az bilir.¹¹⁶¹ Ancak zamanla en iyi şekilde öğrenir.¹¹⁶² Ayrıca Arapça ve Farsça öğrenir.¹¹⁶³ Sekiz ay içerisinde Fransızca’yı da öğrenmiştir.¹¹⁶⁴

“Sergüzeşt” romanında Dilber, evdeki işleri bitince hanımının kızı Atiye ile okula gider, akşamları okuldan birlikte dönerler.¹¹⁶⁵ Sıkıntılı geçen hayatı içerisinde Dilber’in en büyük arzusu okula gitmektir. Okul, onun için bir bakıma hürriyete açılan bir penceredir. Orada diğer çocuklar ile birlikte olduğu zaman kendisini bir esir gibi görmez, kendini onlar gibi sıradan bir birey olarak algılar. Bu ortamda kimse ona onurunu zedeleyici, insanlık haysiyetini tahkîr edici tarzda tutum ve davranış içerisine girmez. Hatta içinde bulunduğu üzüntü ve ızdırapla derslerine daha çok gayret eder. Onun bu çabası hocasından zaman zaman takdirler almasına vesile olur. Bütün bunlar üzüntüsünü bir nebze olsun hafifletmeye yeter. Okul ortamında edindiği arkadaşlıkların da Dilber’in kendini iyi hissetmesi yönündeki payı yadsınamaz.¹¹⁶⁶ Okuma yazma bilir, derslerine olan ilgisi yoğundur. Dilber’in eğitimi için dersler alması yeni evinde de devam eder.¹¹⁶⁷ Yaz günleri öğle vakitleri eline bir Fransızca kitap alarak görülmemek için bahçenin kameriyesinin en gizli köşesine oturur ve Paul ve Virginie’yi okumaya koyulur. Kitap okumak onun en büyük zevkidir. Romandaki Virjin’in saadetine gıpta eder, kendi hâlini düşünerek o da bu türden ateşli bir muhabbete ihtiyaç duyar. Romanı okudukça Virginie’nin trajik sonu gözlerinden yaşlar dökülmesine sebep olur.¹¹⁶⁸ Okuduğu romanla aynileşerek onu içinde hisseder ve kitabın ona hissettirdikleri doğrultusunda düşünceler üretir.

Çağatay Uluçay, “Harem” adlı kitabında hareme alınan cariyelerin bu işle vazifeli kalfalar tarafından terbiye, nezâket ve saygı gibi konularda büyük bir dikkat ve titizlik ile

¹¹⁵⁸ Fenelon, Kızların Eğitimi, (Çev: Bahattin Fırtına-İsa Öztürk), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, ss. 1-2.

¹¹⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 22.

¹¹⁶⁰ A.g.e., s. 42.

¹¹⁶¹ A.g.e., s. 26.

¹¹⁶² A.g.e., s. 39.

¹¹⁶³ A.g.e., s. 42.

¹¹⁶⁴ A.g.e., s. 55.

¹¹⁶⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 13.

¹¹⁶⁶ A.g.e., s. 14.

¹¹⁶⁷ A.g.e., s. 45.

¹¹⁶⁸ A.g.e., s. 46.

yatıştırıldıklarını belirtir: “İster odalık olarak, ister güzel olacağı düşünülerek 5-6 yaşında iken alınmış bu cariyeler, istikbalin ikballeri, kadın efendileri ve valde sultanları olacaklarından okuyup yazmalarına, saray görgülerini iyi öğrenmelerine son derece dikkat edilirdi. Hele padişah hanımı olacak olanları, haznedar usta büyük bir ustalık ile yetiştirir, efendisine yaraşır bir kadın olmasını sağlardı.” Saray içerisinde cariyelerin yalnızca güzel ve kabiliyetli olanlarına okuma-yazma öğretimiş, diğerleri göz ardı edilmiştir. Ancak cariyeler Müslüman olduklarından Kur’an okumayı bilmek zorundadırlar.¹¹⁶⁹

Nabizâde Nazım’ın “Zehra” adlı romanında Sırrıcemal, roman okumayı sever.¹¹⁷⁰

“Metres” romanında Nedime, okuma-yazma bilir.¹¹⁷¹ Meryem Dudunun da okuma yazması vardır. Ancak Osmanlıca okumasını bilmez. Osmanlıca’yı çok az görmüştür. Frenkçe bilir.¹¹⁷²

“Sergüzeşt” romanının kahramanı Dilber, Çerkes’tir. Dolayısıyla Çerkesceyi bilir. Aradan haftalar, aylar geçince müthiş bir çocuk zekâsıyla Türkçeyi söylemeye ve anlamaya başlar.¹¹⁷³ Aldığı eğitim sayesinde herhangi bir kitabı kaynağından okuyacak kadar Fransızca öğrenir.¹¹⁷⁴

Gürpınar’ın “Metres” adlı romanındaki şahıslardan biri olan Meryem Dudu, Frenkçe bilir.¹¹⁷⁵

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh” adlı romanının kahramanı Cuzella, beş-altı yaşından itibaren annesinin vefâtından sonra iki rahibenin elinden talim ve terbiyeye başlar. Onlar vasıtasıyla birçok Protestan kitapları okur. Bunun yanında birtakım filozofların kitaplarını inceler ve özgür düşünce ve inanç genişliği konularında detaylı bilgiler edinir. Kendi lisânıyla orta halli şiirler dahi kaleme alır. Din ilimleri ve felsefe konularında son derece meraklıdır. Bu merakı onu bu konularda yoğunlaşmaya ve araştırmaya sevk eder. Kütüphanesinde büyük filozofların eserlerinden eğlenceli kitaplara varıncaya kadar her çeşit kitap mevcuttur. Bin beş yüz parça kitaba sahip bu kütüphanedeki örneklerin çoğu orijinal olup başka hiçbir yerde bulunmaz. Vaktinin çoğunu bu kütüphanede geçirir.¹¹⁷⁶

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanları Can ve Margrit, Râkım Efendiden Arapça dersler alırlar.¹¹⁷⁷ Türkçe kelimeleri öğrenip bir deftere kaydeder ve

¹¹⁶⁹ Çağatay Uluçay,, Harem II, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1985, s. 18.

¹¹⁷⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., Akçağ Yay., Ankara, s. 93.

¹¹⁷¹ Gürpınar, a.g.e., Metres, s. 51.

¹¹⁷² A.g.e, s. 175.

¹¹⁷³ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 13.

¹¹⁷⁴ A.g.e., s. 46.

¹¹⁷⁵ Gürpınar, Metres, s. 175.

¹¹⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 9-11.

¹¹⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 20.

ezberlerler.¹¹⁷⁸ Osmanlı şiirine karşı ayrı bir ilgileri vardır. Şiiri ezberledikten sonra dinleyiciyi mestedecek tarzda okurlar. İngiliz şiirinin insana zevk vermediği düşüncesindedirler. Bu nedenle Fransız şiirini daha çok severler. Ancak Türkçeyi öğrendikten sonra Fransız şiirinden de vazgeçmişlerdir.¹¹⁷⁹ Farsça öğrenerek Hafız'ın gazellerini ellerinden düşürmezler.¹¹⁸⁰

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Poliny, roman okumayı sever.¹¹⁸¹ Tiyatroya merakı vardır.¹¹⁸² Aynı romanada Catherine, şiirden nefret eder.¹¹⁸³ Fakat Nasuh’un Alfred de Musset’ten okuduğu şiirleri dinler.¹¹⁸⁴

“Çengi” romanında okuma-yazma öğrenen Melek Hanım, babasının kendisine vermek istediği edep ve iffet kavramlarından dolayı bu doğrultuda hiçbir kitap bulamaması ya da kendisine uygun görmeyişi üzerine hiç kitap yüzü görmemiştir. Babasından pek çok şey öğrenmiş olmakla beraber aşk, evlilik ve buna benzer konularda babası kendisine malûmât vermediği için eksik kalır.¹¹⁸⁵

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat romanında Fitnat Hanımın terbiyesine üvey babası olan Hacıba tarafından ehemmiyet verilmiş, beş yaşına gelince okula başlamış ve okula hiçbir zaman yalnız gönderilmeyip yanına bir adam göz kulak olması için verilmiştir. Sekiz yaşına gelinceye kadar okula devam eder. Sonra okuldan alınıp eve kapatılır. On dört yaşına gelinceye dek dışarı çıkarılmamıştır.¹¹⁸⁶ Fitnat’ın okuma yazması çok iyi değildir. Nakış Ustası Şerife Kadın, Ragıbe (Talât) nin okuma yazmasının iyi olduğunu nakışta geri olduğunu farkındadır. Bu sebeple Ragıbe’yi Fitnat’la tanıştırmayı ve birinin diğerine okuma yazma, diğerinin de nakış konusunda birbirlerine yardımcı olmalarını tasarlar.¹¹⁸⁷ Fitnat, okuma-yazma konusunda son derece meraklıdır. Okuma yazma öğreneceğini, kitaplar, gazeteler alıp okuyacağını, istediği her şeyi yazabileceğini, artık Ragıbe Hanım gibi bir arkadaşı olacağını, onunla zaman zaman gergef işleyip zaman zaman okuma-yazma dersleri yapacağını düşündükçe sevincinden ne yapacağını bilemez. Eskiden okula gittiği günler aklına gelir. Yeni arkadaşını merak eder. Bunların hayâliyle içi içine sığmaz, sabırsızlanır.¹¹⁸⁸

¹¹⁷⁸ A.g.e., s. 33.

¹¹⁷⁹ A.g.e., s. 58.

¹¹⁸⁰ A.g.e., ss. 102-103.

¹¹⁸¹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 160.

¹¹⁸² A.g.e., s. 199.

¹¹⁸³ A.g.e., s. 82.

¹¹⁸⁴ A.g.e., s. 437.

¹¹⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 60.

¹¹⁸⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 44.

¹¹⁸⁷ A.g.e., s. 58.

¹¹⁸⁸ A.g.e., s. 59.

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Zehra, okumuş bir genç kızdır. Kitap okumayı sever. Hatta okuduğu kitaplarda aşk üzerine pek çok şeye tanık olmuştur.¹¹⁸⁹ Her gün mutlaka kitap ve gazete okumayı ihmal etmez.¹¹⁹⁰

Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" romanında Dürdâne Hanım Ulviye ile bir konuşması esnasında romanın ve tiyatronun ne olduğunu hiç bilmediğini, hayatında hiç roman okumadığını sadece birkaç defa Bağlarbaşı'nda oyunu görmek için tiyatroya gittiğini anlatır.¹¹⁹¹ Okuma-yazma bilir; ancak bu tür şeylere ilgisi olmadığı ve bunlardan uzak kaldığı için hayat karşısındaki deneyimi eksiktir.

Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra amcasının oğlu olan Mansur ve valideleri ile birlikte hanedanın diğer emektarları gibi Ahmet el-Nasır'ın hanesine sığınır. Çünkü Fransızlar memleketlerindeki mallarına el koymuşlar ve evlerini yakmışlardır. Bunlara bedel olarak yanına sığındıkları şahsın yardımıyla Fransa hazinesinden kendilerine maaş bağlanır. Zehra, amcasının oğlu Mansur ile birlikte Ahmet el-Nasır'ın kendi çocuklarından ayırt etmediği bir ilgi ve hassasiyet ile onun tarafından terbiye olunmaya başlar. Bir Arapça hocası ile bir madmazel ve bir mösyöden ibaret birer Fransız hocası daha tutularak kendi çocukları ile beraber Zehra ve Mansur'un da eğitimine ilgi gösterir. Zehra, böyle bir eğitime başladığında henüz altı yaşındadır.¹¹⁹² Zehra, derslerinde son derece çalışkandır. Sınıfta hep en yüksek notları alır. Hatta bir keresinde sınıf başı ilân edilir ve notlarının yüksekliğinden dolayı ertesi yıl da bu unvanını korur. Onun bu çalışkanlığı amcasının oğlu Mansur ile aralarında bir rekâbet ortamının doğmasına ve bu rekâbetin daha da ilerleyerek husumete dönüşmesine sebep olmuştur.¹¹⁹³ Arkadaşlarının kendisine karşı olan alaycı tutumları karşısında tahammülü kalmayan Zehra, derslere devam etmez ve eğitimini yarıda bırakır.¹¹⁹⁴ Yine aynı romanda Fatma, erkek kardeşinden ayrılmamak, eş ve evlâda karışmak suretiyle on yedi yaşından sonra başladığı ve tadına doyamadığı tahsilini bırakmamak için evlilikten vazgeçmiştir.¹¹⁹⁵ Zehra'nın Mansur'a olan hırsı ve düşmanlığı onu tek başına çalışmaya sevk eder. Israrları sonucu annesini kendisine bir muallime tutma konusunda ikna eder. Fakat on yaşında iken bu muallimeyi yetersiz bularak değiştirir. İkinci muallimesi her zaman Ahmet el-Nasır'ın konağına gelmek zorundaysa da Zehra, yakınında bulunan madamın konağından hoşlandığı için genellikle madamın kızı ile birlikte oraya

¹¹⁸⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 25-26.

¹¹⁹⁰ A.g.e., s. 32.

¹¹⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 146.

¹¹⁹² Mehmed Murad, a.g.e., s. 23.

¹¹⁹³ A.g.e., s. 27.

¹¹⁹⁴ A.g.e., s. 29.

¹¹⁹⁵ A.g.e., ss. 85-86.

giderek derslerine devam eder.¹¹⁹⁶ Aynı romanda Zehra, Fransızca kitaplar okur. Her şeyi, bütün hayat tecrübesini kitaplardan öğrenmiştir. Ancak okumuş olmasına karşın seyre, sokağa, çarşıya çıkma konusunda da katı kuralları ve düşünceleri vardır.¹¹⁹⁷

Hüseyin Rahmi'nin "İffet" isimli romanında İffet'in şiire ve güzel sanatlara karşı aşırı bir ilgisi vardır. Güzel sanatlara olan ilgisini yaptığı el işlerinde ortaya koymaya çalışır.¹¹⁹⁸ Doktor Bey ile edebiyat ve sanat konusunda uzun uzadıya sohbet eder. Resim sanatı konusundaki görüşlerini şu şekilde açığa vurur:

*"-Bilmem ki nedendir? Ben her yapıtta, yapıcının bir kalem dokunmasıyla nezaketini, bir fırçanın sürülmesiyle güzelliğini bozmaktan çekinerek korka korka heyecanla, hafif hafif gezindiği yerleri severim... Resimde gizlileri çeken, boyları süren el değil; fikir, hiçbir araç kullanmaksızın kendi sürmüş sanılmalı. "Deha" belirtisi, işte nasıl çizildikleri belli olmayıp doğanın haznelerini yansıtabilmeğe uzak, bir zekâ gölgesi gibi kâğıt üzerine düşüren ustaların bu güçlerine denir."*¹¹⁹⁹

Okuduğu şeyler konusunda seçicidir. Zor beğenir. Boş vakitlerini okumakla geçirir. Fakat okuduğu yirmi, otuz kitaptan yalnızca birkaçını kendi duygularına yakın bulur. Yazarın anlatmak istediği ile kendi düşüncesi arasında bağ kuramazsa çabuk sıkılır. Okuduklarını derinlemesine düşünür. Duygularına tercüman olan şeylere kitaplarda denk geldiği zaman çok sevinir. Şairin maddî olandan uzaklaşıp yüce olanı anlatmak için farklı yollar denemesini ister.¹²⁰⁰ Kardeşi Sabri'ye Arapça, Farsça, Fransızca, tarih, coğrafya, kitâbet ve hesap konularında dersler verir.¹²⁰¹ Edebiyat denildiği zaman yalnızca yazma üslûplarına önem verildiğini, ancak fikrin de bir o kadar önemli olduğunu vurgular. Sözcüklerin yalnız şekil özellikleri ile sınırlı kalmayıp onların anlam derinliğine inilmesi gereklidir. Bu konudaki görüşlerini açıklamaya şöyle devam eder: "(...) Bizde edebiyat denilince yalnız çeşitli yazma üslûpları anlaşılıyor, fikre pek o kadar önem verilmiyor. Halbuki sözcükler birer boya, birer renk gibidir. Bu renklerin yalnız güzelce kaynaşması ve uyumu düşünülmeyip bunları, tasvir edilen şeklin gerçek benliğini göstermek üzere kullanılmalı. Böyle olmazsa tasvir edilen levha boya faturasından ibaret kalır. Bir yazarın zihni sözcük zenginliğiyle ne denli bezenmiş olursa olsun; fikir bir gerçeğe bağlanmayınca yazdığı şeylerden yararlanılamaz. Çünkü o güzel, o renkli sözler, deyimler kaleminden birbiri ardınca dökülür. Yazacağı şeyi kendisi önceden gerektiği kadar bilemez. O cicili bicili sözcüklerin kaleminden çıkması, anlatımına ne biçim

¹¹⁹⁶ A.g.e., s. 102.

¹¹⁹⁷ A.g.e., ss. 131-132.

¹¹⁹⁸ Gürpınar, İffet, s. 45.

¹¹⁹⁹ A.g.e., s. 48.

¹²⁰⁰ A.g.e., ss. 45-46.

¹²⁰¹ A.g.e., s. 49.

verirse yazacağı şey o kadarcıkla kalmış olur. Bir temel düşüncenin, bir doğal örneğin ardından kalem yürütmeyen bir yazar, sözcüklerin rastgele çıkışının esiridir. Fikir belli ve sağlam olmalı. Yazılacak şey kalemin rastgelişine, sözcüklerin doğuşuna bırakılmayıp tam tersine sözcükler o belli fikri güzelce anlatabilmek için seçilmeli.”¹²⁰²

İffet’in edebiyata ve sanata olan merakında küçükken komşusu Emine Hanımdan dinlediği ve dinlerken büyük bir zevk aldığı hikâye ve masalların rolü büyüktür.¹²⁰³ İffet’in bilinçli bir baba eliyle eğitimine özen gösterilerek yetiştirilmesi onu diğer insanlardan farklı kılar. Gelecekteki mutluluğu ve rahatı için öğrendiği bilgiler babasının ölümünden sonra ona içinde yaşadığı sefil hayat içerisinde yardımcı olmaktan çok acı verir. Çünkü artık o, donanımı sayesinde sıradan bir insan değildir ve hayatın lezzetlerini de, acılarını da derinlemesine bünyesinde yaşayan bir dikkat ve duyuş tarzı ile dış dünyaya bakar. Böyle bir duyuş tarzı onu acıya sevk eder. Türkçeyi ilk okumayı babasından öğrenir. Anadilini biraz sökünce babası onu yedi sekiz yaşlarında iken eğitimi için Beyoğlu’nda bir Frenk pansiyonuna verir. Yalnız haftada bir gün annesini görmek için izni olan İffet, örtünme çağına kadar orada kalır. Babası kendisine bir Türkçe öğretmeni tahsis eder. Bu derslerin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri alır. Eğitim Fransızca olduğu için bu dille kendisini daha rahat ifade eder. Türkçede gördüğü yetersiz derslerden sonra bu dildeki açığını Türk yazarlarına ait çok sayıda kitap okuyarak kapatır ve bu sayede kendine has bir anlatış üslûbu geliştirir. Öğrenimi süresince pansiyonda geçirdiği günlerden iyi hislerle bahseder.¹²⁰⁴

“Mürebbiye” romanında Dehri Efendinin ikinci zevcesinden olan Nezahat Hanım, kendisi için tutulan bir Fransız mürebbiyeden dersler alır.¹²⁰⁵

Kavcar, Servet-i Fünûn romanının hemen hemen bütün romacılarında olduğu gibi Halit Ziya Uşaklıgil’in romanlarında da romanlarının şahıs kadrosunu oluşturan kahramanların modern kültür ve yaşayış tarzının çeşitli yönlerini işaret edip yayma konusunda büyük çaba gösterdiklerini belirtir. Roman kahramanları Batılı tarzda eğitim-öğretim görmüş, bakış açıları geniş, yeniliklere açık, sanat ve zevk yönünden gelişmiş kimseler olarak karşımıza çıkarlar.¹²⁰⁶ Bu durumu, romanların şahıs kadrosunda yer alan kadın kahramanlar için de genellemek yanlış olmaz. Nitekim tıpkı Servet-i Fünuncuların hemen hemen hepsinde olduğu gibi Halit Ziya da, çeşitli açılardan gelişmenin, incelmanın ve zenginleşmenin tek yolunun

¹²⁰² A.g.e., s. 50.

¹²⁰³ A.g.e., s. 90.

¹²⁰⁴ A.g.e., ss. 91-92.

¹²⁰⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34. 52.

¹²⁰⁶ Kavcar, a.g.e., s. 11.

ancak ve ancak okumaktan geçtiğini anlamış ve roman kahramanlarının eğitim düzeyi bakımından belli bir seviyenin üstünde olmasına dikkat etmiştir.

Halit Ziya Beyin “Bir Ölünün Defteri” adlı romanındaki şahıs kadrosunda yer alan kadın kahramanlardan biri olan Nigâr, okuma-yazma bilir. Yazı yazarken imlâda bazen hata yapar.¹²⁰⁷ Nigâr amcasının oğlu ile bazı geceler kitaplar ile ilgili konuşmaktan zevk alır. Elinde her türden kitaba rastlamak mümkündür. Fakat bu kitaplardan özellikle hangilerinin hoşuna gittiği konusu tam anlamıyla bir belirsizlik arz eder. Tam anlamıyla bir kitap tutkunudur Nigâr. Şiiri sever.¹²⁰⁸ O, şiir hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder: “(...) *insan yaşamak için fikrine bir parça şi’r karışdırmalıdır, i’tikadındayım. Şi’rsiz fikir, renksiz çiçeğe benzer. (...) Şi’ri sevmekde imkân aramak için grubun hüznünü, fecirin neşvesini, semanın laciverd rengini, bütün tabi’atın bedia’larını anlamayacak, bütün bu ulvî şey’lere karşı kaydsız kalacak bir tabi’at tasavvur edebilmelidir.*”¹²⁰⁹ Şiire o kadar hayrandır ki onu kalp üzerinde derin tesirleri olan bir sihre benzetir. Şiirin eşyaya bir ulviyet kazandırdığı görüşündedir.¹²¹⁰

Yazarın “Nemide” adlı romanının kahramanı Nemide, daha beş yaşında iken kitaplara meraklı bir çocuktur. Kitapların içindeki resimlere bakar. Yapraklarını çevirip dikkatli nazarlarla içindekilere inceler.¹²¹¹ Uzun kış geceleri babasının ayakları altında seccadeye uzanıp kitaplara dalmak hoşuna gider.¹²¹² Nâ’il’in Tıbbiyeye gideceğini; ancak kendisinin gidemeyeceğini duyduğunda derimden üzülür. Önüne oyuncakları, resimleri ve çok sevdiği “Musavver Medeniyet” mecmuasını konulduğu hâlde onu teskîn etmek bir türlü mümkün olmaz.¹²¹³ Bu itici güç ile ertesi gün elinde bir elifba ile babasının karşısına çıkan Nemide, o ândan itibaren babasından düzenli olarak günde iki kere ders almaya başlar. Her derste babasına ilk sorusu Nâ’il’in de bu öğrendiklerini bilip bilmediğidir. Babası kızının Nâ’il’e yetişme hırsı ile gösterdiği çabanın farkında olduğundan ve kızının zayıf bünyesini yormak işine gelmediğinden bu sorulara kızını yücelten olumlu cevaplar verir. Nemide, ders hususunda o kadar heveslidir ki babası Şevket Bey, Cuma gününün tatil olması için kızını zor ikna etmiştir.¹²¹⁴ Yalnız olduğu ânlarda zamanının çoğunu babasının kütüphanesindeki

¹²⁰⁷ Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, s. 37.

¹²⁰⁸ A.g.e., ss. 54-55.

¹²⁰⁹ A.g.e., ss. 55-56.

¹²¹⁰ A.g.e., s. 56.

¹²¹¹ Uşaklıgil, Nemide, s. 33.

¹²¹² A.g.e., s. 38.

¹²¹³ A.g.e., ss. 40-41.

¹²¹⁴ A.g.e., s. 42.

kitapları kurcalamak ile geçirir.¹²¹⁵ Zamanının büyük çoğunluğunu okumakla geçirir Nemide. Satranç oynamak da en büyük zevkleri arasında yer alır.¹²¹⁶

Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh" adlı romanında kendi lisânını çok iyi bilen ve bu lisânla ustaca okuyup yazan Cuzella, aldığı eğitim sayesinde Fransızca'yı da kusursuzca tahsil eder.¹²¹⁷

"Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanının kahramanları Can ve Margrit, kendi dillerinin yanı sıra Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızca bilirler.

Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Zehra, Fransızca bilir. Biri erkek diğeri kadın iki Fransız hocası vardır.¹²¹⁸

Hüseyin Rahmi'nin "İffet" adlı romanının kahramanı İffet, Fransızca bilir.¹²¹⁹ Ayrıca Arapça ve Farsça bilmektedir. Bu üç dile kardeşine ders verebilecek kadar hakimdir.¹²²⁰

"Metres" romanında hizmetçi Rozet, Fransızca, Rumca, Türkçe dillerine âşinâ yaklaşık yirmi beş yaşında Yahudi bir kızıdır.¹²²¹

Ahmet Mithat'ın "Kafkas" adlı romanında yer alan Katerina dö Branoviç, kitaplara, edebiyata ve özellikle de şiir ve inşa konularına meraklı bir genç kızıdır.¹²²²

Ahmet Mithat Efendinin "Süleyman Muslî" adlı romanında Mariya Konstanse, Latin lisânına ziyadesiyle hâkim olup söz konusu lisânı sevgilisi Baptisyen namı Süleyman Muslîye de öğretir.¹²²³

Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında romanın ana kahramanı olan Lorans, şiir konusunda oldukça meraklı bir kızıdır. Şiiri özellikle de şark şiirini çok sever. Şarka ait olan ve şark atmosferini yansıtan şiirleri büyük bir coşku ile okur. Söz konusu şiirleri tercümelerinden okuyan Lorans, şiirlerdeki atmosfere bütünüyle hakim olabilmek için onları asıllarından okumak istese de o kültürün lisanına vakıf olmadığı için bu saadete nail olamaz.¹²²⁴ Kitap okumayı sever.¹²²⁵

¹²¹⁵ A.g.e., s. 77.

¹²¹⁶ A.g.e., s. 120.

¹²¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 10.

¹²¹⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 23.

¹²¹⁹ Gürpınar, İffet, s. 46.

¹²²⁰ A.g.e., s. 49.

¹²²¹ Gürpınar, Metres, s. 321.

¹²²² Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 18.

¹²²³ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, s. 80.

¹²²⁴ Mustafa Reşid, Lorans, ss. 18-19.

¹²²⁵ A.g.e., s. 41.

2. Tahsil Görmemiş Kadınlar

2.1. Tahsilsiz Evli Kadınlar:

Şemseddin Sami'nin "Taaşuk-ı Tal'ât ve Fıtnat" adlı romanının kahramanı Fitnat Hanımın merhum annesi kızını nazardan, cinden, fenalıktan korumak maksadıyla ona bir nüsha bırakmıştır. Emine Kadın bu nüshayı hiçbir vakit kızın boynundan çıkartmaz. Kızın annesi bu nüshanın kaybolmamasını ve Fitnat Hanım on sekiz yaşına bastığında açılıp kendisine okutmasını Emine Kadına vasiyet etmiştir.¹²²⁶ Emine Kadın, okumamış bir kadındır. Muska türü şeylere körü körüne bağlanması da bundandır. Ancak aynı zaman da itaatkârdır da. Seneler önce verdiği bir söze hâlâ vefâlı bir biçimde sebat eder. Emine Kadın, Ragıbe (Tal'ât) Hanımı okuma-yazma bilmesinden dolayı takdir eder. Onunla evlenecek adamın ne kadar bahtlı olacağını ifade eder.¹²²⁷ Bu tavır, onun okumamış olsa da okumaya olan özlemini ve saygısını gözler önüne serer.

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında Nazire Hanım, okuma yazması olmayan bir kadındır.¹²²⁸ Büyüye inanır. Bedia Hanımın eşi Fatin Beye büyü yaparak kendisine bağladığına inanmaktadır. Mektuplarda Fatin Beyin Bedia'dan cevap alamazsa intiharı düşüneceği konusundaki yazdıkları onu bu türden bir düşünceye sevk eder.¹²²⁹

"Mutallâka" romanında Mail Beyin annesi okumamış, cahil bir kadındır. Oğlu ile gelininin arasını bozmak için elinden geleni yapar. Hacıya, hocaya inanır. Oğlunu okutur, üfletir.¹²³⁰

"Metres" romanında Saffet Hanım, okuma yazması olmayan cahil, tecrübesiz bir kadındır.¹²³¹ Müştak Beyin kendisine gönderdiği mektupta, yazılanları okuması olmadığından dolayı anlayamaz. Hatta harflerin birleşerek bir anlam ifade etmesine şaşır kalır. Bu yüzden Meryem Dudunun eleştirilerine maruz kalır.¹²³² Müştak Beyin kendisine yazdığı mektupta geçen beyitlerdeki mazmunlu söyleyişleri cahilliğinden dolayı literal anlamları ile düşünüp anlayamadığından komik durumlara düşer ve Meryem Dudunun açıklamalarına ihtiyaç duyar.¹²³³ Yine aynı romanda Saffet Hanım ve Meryem Dudu, Müştak Beyi şeytan zannedip uğradıkları şiddetli korkunun tesiriyle hastalanmaları üzerine hoca hanımın şeytanın kulunçla birleşip vücutlarına girdiği türünden söylediği saçmalıklara inanırlar. Onun tavsiyelerine

¹²²⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 49.

¹²²⁷ A.g.e., s. 68.

¹²²⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 119.

¹²²⁹ A.g.e., ss. 131-132.

¹²³⁰ Gürpınar, Mutallâka, s. 26.

¹²³¹ Gürpınar, Metres, s. 12.

¹²³² A.g.e., s. 175.

¹²³³ A.g.e., s. 185.

uyarak kendilerini hastalıktan kurtarmak maksadıyla iri bir hayvana çığnetmek ya da nefesi kuvvetli bir hocaya üfletmek gibi asılsız düşüncelere sevk olunurlar.¹²³⁴

2.2. Tahsilsiz Dul Kadınlar:

Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanında Daye Kalfa, falcı kadınlara inanan cahil bir kadındır. Bu türden biri olan Babalı Arab’ın söylediklerini kendinden geçercesine can kulağı ile dinlemekten kendisini alamaz.¹²³⁵

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanındaki Dadı Kalfa, kaç yaşında olduğu tam olarak kestirilemeyen, ihtiyarca bir Arap kadındır.¹²³⁶ Tâl’at Beyin okuduğu hikâyeleri merakla dinlemeyi sever. Dadı Kalfanın ismi Ayşe Kadındır. Hacıya hocaya inanır. Hastalıklara tıbbî çözümlerin yetersiz kalacağını düşünür. Kendine has bir şive ile konuşur.¹²³⁷ Okumamış olmasına karşın hayat karşısında tecrübelidir. Kalfa olarak çalıştığı evin fertlerine karşı son derece içtendir. Onların dertlerine ve sevinçlerine can-ı gönülden ortak olur. Evin oğlu Tâl’at için endişe duymaktadır. Onun başında bir sevda yelinin estiğini sezer. Devrin kötü olduğundan, zamane kızlarının iyi karaktere sahip olmadığından yakını ve Sabiha Hanımı bu konularda uyarır.¹²³⁸ Tâl’at Bey, elinde büyümüştür. Nitekim Dadı Kalfanın eve gelmesinden iki sene sonra Tâl’at Bey dünyaya gelmiştir. Dadı Kalfanın gelmesinde sekiz sene sonra Saliha Hanım dul kalmıştır. Yirmi bir senedir Saliha Hanımın yanında söz konusu eve hizmet vermektedir.¹²³⁹ Öyleyse Dadı Kalfa bir bakıma Saliha Hanımın yarı yardımcısı, Tâl’at Beyin ikinci annesi olarak düşünülebilir.

Romandaki Emine Kadın, Çerkes olup Hacıbaba’nın babası kendisini küçük yaşta almış ve birkaç sene sonra, karısı olan Hacıbaba’nın annesi vefât edince onunla nikâh kıymıştır. Emine Kadın, çokça masal bilir ve genellikle cinlerden, cadılardan, gulyabaniden bahseder ve onlardan çok korkar. Asıl vazifesi günde bir defa mutfağa gidip yemek yapmak ve Hacıbaba’nın yatağını kaldırıp odasının düzeltmektir. Fitnat Hanımı çok sevdiğinden sabahleyin kalkar kalkmaz odasına gidip masal anlatmaya başlar. Hatta masala öylesine dalardı ki Fitnat Hanım uyarırsa masalı bırakıp işle meşgul olmayı aklına bile getirmez. Hacıbaba’dan çekinirdi. Hacıbaba, yemekte bir kusurunu görse onun masal düşkünlüğüne

¹²³⁴ A.g.e., ss. 294-295.

¹²³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, ss. 16-17.

¹²³⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1.

¹²³⁷ A.g.e., ss. 2-3.

¹²³⁸ A.g.e., s. 4.

¹²³⁹ A.g.e., s. 5.

kızlar, ona çıkışır ve masallar yüzünden işini doğru dürüst yapmadığını söyler. Onun için Hacıbaba geldiğinde masalı bırakır ve hemen bir işiyle meşgul olur.¹²⁴⁰

2.3. Tahsilsiz Genç Kızlar:

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanının kahramanı Esmâ, Çerkez olduğu için Çerkez şivesiyle karışık kırık dökük bir Arapça konuşur. Kendi öz şivesini Mısır Arapçasına tatbiki ona güzel ve tatlı bir söyleyiş üslûbu kazandırır.¹²⁴¹

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Mihriban Hanım, öksüz büyüdüğünden okuma, yazma konusunda muvaffak olamamıştır.¹²⁴²

C. Milliyetlerine Göre Kadınlar:

1. Türkler:

Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında seyir âlemlerinde dolaşan biri yaşlıca diğeri genç iki mahalle karısı Kâğıthane'de kendilerinden başka güzel olmadığını söyleyecek kadar cesaret sahibidirler. Süslenip sokağa çıkarlar ve etrafa “*fıldır fıldır*” bakan gözlerle kendilerine iltifat edecek birilerini ararlar.¹²⁴³ Romanda bazı fahişeler ve onların etrafında pervâne olan beyler şu sözlerle tarif edilmiştir:

*“-Hele şu at üzerindeki “şebele” ye bakın! İstihzalarına hedef oluyor... Bu iki beyin sevdalı nazarları öndeki tirşelilere mâtuflar... Bir kira landosu içinde siyah atlaslar giymiş iki Beyoğlu nazenini...Avuç avuç sürülen düzgünler, allıklar, sürmeler, çehrelerindeki yorgunluğu, her gece bir erkeğin ücretli ağuşunda bulunmaktan mütevellit yorgunluğunu örtememiş... şapkalarındaki siyah tüylerin irtifâkı hemen yarım arşın var... kendilerine kibarca bir istiğna vaziyeti vermeğe uğraşıyorlar. Kazançları muktezası her müşteriye mizaçkirâne sahte iltifat göstermeğe alışmış bu sokak işportası çiçeklerinin her hâllerinden bir âdilîk akıyor...”*¹²⁴⁴

Yeri geldiğinde bir erkeğin “kapatma”sı olarak yaşayan bu kadınlar ağlarına düşürdükleri kimseyi de sömürmeden, iflâsın eşiğine getirmeden bırakmazlar.¹²⁴⁵

¹²⁴⁰ A.g.e., s. 42.

¹²⁴¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 296.

¹²⁴² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 9.

¹²⁴³ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 57-58.

¹²⁴⁴ A.g.e., ss. 60-61.

¹²⁴⁵ A.g.e., s. 61.

2. Rumlar:

Ahmet Mithat'ın "Vah" adlı romanında yer alan şahıslardan biri olan Madam Despino, Rumdur.¹²⁴⁶ Gökçek, romanda kardeş olan iki Rum olduğunu ve bunlardan birinin romanda önemli kişilerden biri olan Despino olduğunu belirtir.¹²⁴⁷

"Zehra" romanında Uranî, gayr-i müslim, Rum bir kadındır.¹²⁴⁸ Aynı romanda Marika, Rum'dur.¹²⁴⁹

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" romanında Anika, yabancı asıllıdır.¹²⁵⁰

3. Çerkezler:

Ahmet Mithat Efendinin "Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş" adlı romanının kahramanı Nergis, Çerkeslere has bir şive ile konuşur.¹²⁵¹

"Felâtun Bey İle Râim Efendi" romanında Canan, bir Çerkes kızıdır.¹²⁵²

"Sergüzeşt" romanında Çaresaz, Kafkasya'dan getirilmiş bir esir cariyedir.¹²⁵³ Aynı romanda yer alan Dilber, Çerkes'tir.¹²⁵⁴

"Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" adlı romanda yer alan ve Hacıbaba'nın analığı olan Emine Kadın, Çerkes'tir.¹²⁵⁵

Mehmed Murad'ın "Turfanda Mı Yoksa Turfa Mı?" adlı romanında Mansur Beyin annesi Çerkes bir cariyedir.¹²⁵⁶

4. Fransızlar:

Tanzimat romanında milliyet unsuru bakımından en geniş kadroyu Fransızlar oluşturur. Ahmet Mithat'ın "Paris'te Bir Türk" romanında Madame Syrienne, Madame Cartrisse ve

¹²⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Vah, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 35.

¹²⁴⁷ Fazıl Gökçek, Osmanlı Kapısında Büyüme, İletişim Yay., İst., 2006, s. 51.

¹²⁴⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 83.

¹²⁴⁹ A.g.e., s. 83.

¹²⁵⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 61.

¹²⁵¹ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 7.

¹²⁵² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 15.

¹²⁵³ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 69.

¹²⁵⁴ A.g.e., s. 7.

¹²⁵⁵ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 42.

¹²⁵⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 21.

Madame Trouville Fransız milletine tabîdir.¹²⁵⁷ Madame Hyrienne ve Madame Garnold Fransızdır.¹²⁵⁸ Aynı romanda Catherine, Fransızdır.¹²⁵⁹

Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında Lorans, Fransızdır.¹²⁶⁰

"Sergüzeşt" teki Tesliye Hanımın mürebbiyesi ihtiyar Fransız bir kadındır.¹²⁶¹

"Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Ahmet el-Nasır'ın kendi çocukları, Zehra ve Mansur için tuttuğu mürebbiye Fransızdır. Çocukların her vakit yanlarında yer alan bu kadın, onların her türlü hâllerine katlanacak kadar da mesleğine sadıktır.¹²⁶² Yine aynı romanda Zehra'ya ikinci kez tahsis edilen mürebbiye Fransız asıllıdır.

"Metres" romanında Firuze Hanımın torununun eğitimi için tuttuğu mürebbiye madam Krike, Fransız asıllıdır.¹²⁶³ Hüseyin Rahmi'nin bahsi geçen romanında modist kadın, Saffet Hanımın eşi ve kayınvalidesine yeni bir mürebbiye aradıklarını söylemelerinden dolayı tanıdığı Madam Krike'yi tavsiye eder. Madam Krike, sekiz senedir "Altunyan" ların hanesinde çalışmış ve orada birkaç çocuk terbiye etmiş, onlara Fransızca okuma ve yazmayı en iyi şekilde öğretmiştir. Modistin deyimiyle söz konusu aile Madam Krike'yi yanlarından ayırmak istemese de çocuklar büyüyünce görevinin bittiğini söyleyip kendisi ayrılmıştır. Şimdi yeni bir iş aramaktadır. Modist, onun köklü ve adı sanı belli bir aileye mensup olduğu konusunda teminât vermektedir. Derslerinde disiplinlidir. Takip ettiği belli bir metod vardır. Bu özellikleri sayesinde eğittiği çocuklara Fransızca'yı kısa sürede öğretmeyi başarmıştır.¹²⁶⁴

Halit Ziya'nın "Aşk-ı Memnû" romanında Matmazel de Courton, soylu bir Fransız ailesinin kızıdır. Sessiz, dikkatli, geniş bilgi ve görgü sahibi, ciddi, ağırbaşlı, şefkatli ve izzeti nefesine düşkün bir tiptir. Bütün servetini Paris'teki at yarışlarında kaybeden düşüncesiz bir babanın asil kızıdır. Artık evlenme çağı geçmiş olan bu yaşlı kız, ailesinin adını ve kendisini lekeleyecek bir hayat ile kötü yola düşmemek için taşraya giderek çocuk bakıcılığı yapar. Daha sonra İstanbul'a gelir ve bir Rum ailesinin yanında mürebbiyelik yapar. Bu mesleği Adnan Beyin yalısında da devam ettirir.

"Mürebbiye"deki Matmazel Anjel, Fransızdır. Öğrencisi Nezahat Hanıma Fransızcanın gramer kaideleri öğretmekle vazifelidir.¹²⁶⁵

¹²⁵⁷ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 4.

¹²⁵⁸ A.g.e., s. 118.

¹²⁵⁹ A.g.e., s. 33.

¹²⁶⁰ Mustafa Reşid, Lorans, s. 13.

¹²⁶¹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 43.

¹²⁶² Mehmed Murad, a.g.e., ss. 23-24.

¹²⁶³ Gürpınar, Metres, s. 56.

¹²⁶⁴ A.g.e., ss. 25-26.

¹²⁶⁵ Gürpınar, Mürebbiye, s. 7.

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Râkım Efendinin metresi olan Madam Jozefino, Fransız milletine tâbidir.¹²⁶⁶ Felâtun Beyin metresi Polini de yine Fransızdır.¹²⁶⁷

“Paris’te Bir Türk” romanında Fransız olan Madame Trouville, erkeklerle metres hayatı yaşayan aşüfte bir kadındır.¹²⁶⁸ Madame De la Chaisne de yine aynı şekilde hayatını bu yolda kazanan bir kadındır.¹²⁶⁹

Hüseyin Rahmi Beyin “Şık” adlı romanında Şatırzade Şöhret Beyin metresi olan Madam Pötiş, Pangaltı’da oturur. Bu işi yapan kadınların en bayağılarından. Ahlâksızlığın en aşağı seviyelerine düştüğünden dolayı fuhuş evlerinin çoğundan kovulmuştur. Bütün uzviyeti ile düşmüş bir kadındır. Ne derece düşmüş olursa olsun bu türden hayatı alışkanlık hâline getiren kadınlar kendi sanatlarını icraya devam ederler. Avladığı müşteriler parasız kalıp gelmez olunca bazı zamanlar aç kalmak zorunda kalır. Şöhret Bey gibi çabuk kandırılmaya müsait olan adamları idare etme konusunda oldukça ustadır. Onunla olan ilişkisinin başlangıcında Şöhret Beyi her hâliyle tetkik etmiş, onun en çok özendiği şeyin alafrangalık olduğunu ve her türlü hareketinde bir Batılı gibi davranmaya çalıştığını sezmiş; fakat bu düşkünlüğü nispetinde de söz konusu hayatın yabancısı ve cahili olduğunu anlamıştır. Bu dikkat, ona Şöhret Beyin metresi olmaktan çok mürebbiyesi olma sıfatını yükler. Şöhret Beyin zaafi olan alafrangalık vesilesi ile ona her dediğini yaptırmaya başlar. Fransız asıllı olan bu kadın, ana dilini gayet açık ve o milletin kadınlarına has bir edâ ve şive ile konuştuğu Şöhret Bey hayran bakışlar ile onu seyreder. Şöhret Beyin geldiğini gördüğünde yapmacık sevinme rolleri takınır.¹²⁷⁰

Alafrangalık konusunda takıntısı olan Şöhret’in sokakta gezerken yanlarında bir köpeğin olması gerektiğini söylemesi üzerine onun budala olduğunu düşünüp içinden gülmek gelse de duygularına gem vurur ve aslında hiç de tasvip etmediği hâlde yanlarında bir köpek bulundurmanın Avrupalılığın en büyük ölçütü olduğunu söyleyerek bu fikri beğenmiş gibi bir tavır takınır. Onun nabzını okşar tarzda konuşur.¹²⁷¹ Madam Pötiş, ne zaman kandırılmaya ve soyulmaya müsait Şöhret gibi birini bulsa onu çokça masrafa sokmak için Perdikis’in lokantasına getirir, yenilen içilen şeylerin masrafları bu gelen müşteriye yüklenir. Daha sonra Madam Pötiş, lokantacı ile arasında yaptığı bir hesap ile hissesini alır.¹²⁷² Zaman zaman sevgilisi ile gittiği mekânlarda eski bir âşığına denk gelerek zor anlar yaşar. Şöhret Bey ile

¹²⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 54.

¹²⁶⁷ A.g.e., s. 71.

¹²⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 249.

¹²⁶⁹ A.g.e., s. 450.

¹²⁷⁰ Gürpınar, Şık, ss. 14-15.

¹²⁷¹ A.g.e., s. 16.

¹²⁷² A.g.e., s. 26.

yemek yemek ve eğlenmek için gittiği lokantada bu âşıklarından biri kendisine “Fanyol” şeklinde hitap edip neden kendisine yüz vermediğini sorarak sataşsa da Madam tarafından karşılık göremez. Bunun üzerine adam, kendisini zorla dışarı götürür.¹²⁷³ Madam Pötiş, kim daha fazla para verirse onun yanında olan bir kadındır. Sevgilisi Şöhret Beyi bir gece vakti yarı yolda bırakarak başka biri ile gönül eğlendirmeye gider.¹²⁷⁴ Birlikte gittiği adam Madam Pötiş’in ağına düşürdüğü kişilerden kendisine pay çıkarmak isteyen biridir. Bu konuda ona ısrarda bulunarak onu tehdit eder. Adamın elinden başka türlü kurtulamayacağını anlayan kadın, onu Şöhret Bey sayesinde kazanacağı paraya ortak etmekten başka çare bulamaz. Dans konusunda eğitim almak isteyen Şöhret’e onu bir dans hocası olarak tanıtmaya karar verir. Böylece zâten dans konusunda bilgisi olmayan Şöhret sayesinde gününü gün edecektir.¹²⁷⁵

“Metres” romanında Müştak Beyin Matmazel Parnas isminde bir metresi vardır.¹²⁷⁶ Büyük bir servete malik olan ihtiyar bir Rum vefât ettikten sonra kilise ve okullara bağışladığı servetinin yanı sıra Beyoğlu şıkları arasında çok konuşulacak bir de metres bırakır.¹²⁷⁷ Matmazel Parnas, Paris’in yüksek tabaka aşüftelerinden biridir. Yaptığı ticaret ile Paris’te kısa sürede büyük bir servetin sahibi olan bir Rum ile birlikte İstanbul’a gelir. Fakat adam hayli yaşlı olduğundan kısa süre sonra vefât eder. Matmazel, onunla olduğu süre zarfında da kendisine sadık kalmayıp gizlice başka âşıklar bulur. “Parnas” ismi eski Yunanlıların bir dağa verdikleri isimdir ve kadın tarafından erkeklerin nazarını celbetmek için kasıtlı olarak takılmıştır. Müştak Beyin kendisine olan ilgisi hoşuna gider. Ona olan alâkası Müştak Beyin parasını diğer erkeklere nazaran daha temkinli harcamasına sebep olsa da bu tedbir onun parasının kısa sürede tükenmesini engelleyemez.¹²⁷⁸

Antika merakı olan bu kadın, Müştak Beye ucuz fiyata kapattığı antikaları anlata anlata bitiremez. Bu konuyu kendisi için bir övünç vesilesi addeder. Ancak bunların fiyat tarafıyla ilgilenmez. Bu kısmı Müştak Beye aittir. Müştak Bey, kadının bu türden eşyalarda ne bulduğunu anlamasa da sırf o istediği için almaya razı olur. Fakat bir müddet sonra o kadar para vererek satın aldığı bu türden eşyaların Matmazel tarafından kırıldığına şahit olur. Bu dikkatle bakıldığında Parnas, geçici hevesleri olan, küçük şeylerden mutlu olmayı beceremeyen, müsrif bir kadındır. Bazen Müştak Beye seyahat etmek istediğini söyler. Bazı aylar antikacıdan aldığı anforları beğenmeyip sinirinden kırar. Böyle zamanlarda âşığını her

¹²⁷³ A.g.e., ss. 39-40.

¹²⁷⁴ A.g.e., s. 46.

¹²⁷⁵ A.g.e., ss. 83-84.

¹²⁷⁶ Gürpınar, Metres, s. 68.

¹²⁷⁷ A.g.e., s. 73.

¹²⁷⁸ A.g.e., ss. 73-74.

zamankinden daha çok masrafa sokar.¹²⁷⁹ İşvebaz bir kadındır. Bir erkeği cezbetmenin yollarını çok iyi bilir. Parasızlık yüzünden kendisini görmeye bir müddet gelemeyen Müştak'ın özürlerini kabul eder gibi görünür. Zirâ avının yeniden avucuna düştüğünün farkındadır. Parnas, Müştak'ı göremediği günler üzüntüsünden eriyip solduğunu, pencere önünde saatlerce yolunu gözlediğini, seven bir kadın olarak terk olunma korkusuyla tutuştuğunu, onu ne kadar çok sevdiğini, söz konusu ayrılığın sevgisini anlama konusunda gözlerini açtığını, Maşuk'tan başka bir erkeğe bu türden hisler beslemenin imkânsız olduğunu dile getirir. Hırçınlığı sevgisinden kaynaklanmaktadır.¹²⁸⁰ Reyhan Beyle tanıştırılması sevdiğini söylediği Müştak'ın papucunun bir ânda dama atılmasına sebep olur.¹²⁸¹ Müştak Bey, kıskançlığını dillendirince Parnas, tahammül sınırlarını zorlayan ve hareketlerini sınırlamak isteyen bu adam karşısında sinirlenir ve tepkisini ortaya koyar.¹²⁸²

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Madam Jozefino'nun hizmetçisi Mari Fransızdır.¹²⁸³ Aynı romanda geçen Aşçı kadın da Fransızdır.¹²⁸⁴

“Paris'te Bir Türk” romanında bir tiyatrocunun oğlu olan Gabrielle, Fransızdır.¹²⁸⁵ İşçi bir kadın olan Savoie'li Rose de yine Fransızdır.¹²⁸⁶ Aşçılık eder.¹²⁸⁷ Sarraf olan Madame Savemod da Fransızdır.¹²⁸⁸

Hüseyin Rahmi Beyin “Metres” adlı romanında Saffet Hanımın vücudunu korse ile şekle sokmaya çalışan kadın Fransız bir modisttir. Mesleği gereği pek çok kadının vücudunu şekle sokmak için çalışmıştır. İşinde ustadır. Kendi deyimiyle mesleğinin doktorudur. Ona göre Osmanlı kadınlarının en büyük kabahati boğazlarına sabredemeyip hamur işine düşkün olmalarıdır. Bunun için kadın bedenini şekle sokmada korseyi önemli bir buluş olarak görür. Korse'nin tarihi hakkında tafsilâtlı bilgiye sahiptir.¹²⁸⁹ Pek çok Osmanlı konağına girip çıkan bu kadın, bu konaklarda genel olarak kadınların modaya uygun bir biçimde süslenmek istediklerini; ancak eşlerinin buna karşı geldiğini görmüştür. Saffet Hanımın durumunda ise bunun aksini görerek şaşırır. Zirâ burada da durum o âna kadar gördüklerinin tam tersi bir vaziyettedir. Modaya uygun giyinmesini Saffet Hanımın eşi istemektedir.¹²⁹⁰ Modist kadın,

¹²⁷⁹ A.g.e., ss. 86-87.

¹²⁸⁰ A.g.e., ss. 115-117.

¹²⁸¹ A.g.e., s. 133.

¹²⁸² A.g.e., s. 136.

¹²⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 43.

¹²⁸⁴ A.g.e., s. 45.

¹²⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 5.

¹²⁸⁶ A.g.e., s. 119.

¹²⁸⁷ A.g.e., s. 139.

¹²⁸⁸ A.g.e., s. 139.

¹²⁸⁹ Gürpınar, Metres, ss. 5-7.

¹²⁹⁰ A.g.e., s. 8.

Saffet Hanımın eşini görse onu hanımına börek, pilav türünden yemekleri yasak etmesi ve eşini tembellikten kurtarmak için evin içinde çokça hareket ettirmesi konusunda uyaracağını dile getirir.¹²⁹¹ İsmi Hezar Kürkçiyân'dır. Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanımı Saffet Hanımla olan bir konuşma esnasında giysi sipariş edip parasını vermemesinden ötürü dolandırıcılıkla itham eder.¹²⁹² Aynı romanda Madam Karabete, Matmazel Parnas'ın oturduğu apartmanda kapıcılık hizmetini gören bir kadındır. Müşterilerden aldığı bahşişle geçinir. Parnas hakkında gelenlere bilgiler verir. Evli bir kadındır. Bunun dışında bir de Parnas'ın oda hizmetçisi Jozefina vardır.¹²⁹³ Her iki kadın da Fransız milletine tabîdir.

Ahmet Mithat Efendinin "Süleyman Muslî" adlı romanında Maria Konstanse, Fransız milletine mensuptur.¹²⁹⁴

Mustafa Reşid'in "Lorans" adlı romanında romana adı veren Lorans, Paris'te doğmuş, büyümüş olup Fransız asıllı bir genç kızdır.¹²⁹⁵

5. Diğerleri:

"Paris'te Bir Türk" romanının kahramanı Fatıma Çemsay, Çeçendir.¹²⁹⁶

"Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" romanında Esmâ, Çeçen'dir. Çeçenler toprak olarak Çerkeslere yakın olmakla birlikte onlardan ayrı bir millettir.¹²⁹⁷ Bahsi geçen romanda Sümbul Kalfa, Hasan Mellâh'ın konağında çalışan Arap bir kadındır.¹²⁹⁸

"Çengi" romanında Dilferah Dadı Araptır.¹²⁹⁹ Yine söz konusu romanın kahramanı Hesna, yaşlı bir Ak Arap'tır.¹³⁰⁰

"Sergüzeşt" romanında Taravet, Sudanlı bir Arap halayığıdır.¹³⁰¹

"Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanındaki Dadı Kalfa (Ayşe Kadın), vatanından çok uzun yıllar önce koparılmış bir Arap halayığı olarak geçer.¹³⁰²

"Metres" romanında Firuze Hanımın hizmetçisi olan Nedime, Habeşli bir cariye-dir.¹³⁰³

¹²⁹¹ A.g.e., s. 10.

¹²⁹² A.g.e., s. 20.

¹²⁹³ A.g.e., ss. 147-148.

¹²⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 19.

¹²⁹⁵ Mustafa Reşid, Lorans, s. 23.

¹²⁹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 99.

¹²⁹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 316.

¹²⁹⁸ A.g.e., s. 408.

¹²⁹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 30.

¹³⁰⁰ A.g.e., s. 41.

¹³⁰¹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 15.

¹³⁰² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 6.

¹³⁰³ Gürpınar, Metres, s. 51.

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Alfons’un kızı Cuzella, İspanyoldur.¹³⁰⁴ Aynı romanda Sipros da Marie de İspanyol milletine mensup kahramanlar olarak geçerler.¹³⁰⁵

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, İngilizdir.¹³⁰⁶

Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında hizmetçi Rozet, bir Yahudi kızıdır.¹³⁰⁷

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında geçen Mösyö Dö Brano’nun eşi Gürcü milletine mensuptur.¹³⁰⁸ Kızı Katerina dö Branoviç ise Gürcü bir annenin kızı olmakla birlikte babası Rus olduğundan Rus milletine tâbidir.¹³⁰⁹ Aynı romanda yer alan Özden Dadı da yine Rus milletindedir.¹³¹⁰

“Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanının kahramanı Cangöz, “Oyacı Karısı” namı ile şöhret bulmuş bir kadındır. Ermenidir.¹³¹¹

D. Mesleklerine Göre Kadınlar

1. Mürebbiyeler/Muallimeler:

Batılı yaşayış tarzının Osmanlı toplumu üzerinde nüfuz etmesi, bu medeniyet dairesine ait birtakım değerlerin de söz konusu toplum üzerinde yavaş yavaş kendisini hissettirmesini gerekli kılar. Bu konulardan birisi de mürebbiye meselesidir. Çocuklarının sosyal hayatta başarı sağlamasını isteyen Türk aileleri, küçük yaştan itibaren çocuklarına yabancı dil öğretmek amacıyla yabancı mürebbiyeler tutmuşlar ve bu durum kısa sürede bir moda hâlini almıştır. Böylelikle o zamana kadar Avrupa toplumuna kapalı olan Osmanlı ailesinin içerisine musıkî hocaları, yabancı dil öğretmenleri, mürebbiyeler ve dadılar girmeye başlar. Roman, topluma tutulan bir ayna ve söz konusu romana vücut veren yazar da içine doğduğu toplumun bir ferdi olduğuna göre bu gibi meselelerin o dönem romanlarına konu olmaması düşünülemez. Zirâ yazar, yaşadığı toplumda meydana gelen olayları malzeme olarak alıp bir hikâyeye kurgusu içerisinde kendi muhayyilesinde birtakım değişikliklere uğratarak eserine yansıtacaktır. İş böyle olunca mürebbiye meselesi Tanzimat dönemi romancılarının eserlerinde sıkça değindikleri konuların başında gelmektedir.

¹³⁰⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹³⁰⁵ A.g.e., s. 10.

¹³⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 20.

¹³⁰⁷ Gürpınar, Metres, s. 321.

¹³⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

¹³⁰⁹ A.g.e., s. 18.

¹³¹⁰ A.g.e., s. 18.

¹³¹¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 68.

Ahmet Mithat Efendinin “Felâton Bey ve Rakım Efendi” adlı romanında Canan’a piyano dersleri veren Jozefino, müsbet ve sevgi dolu bir kadın kimliği ile karşımızdadır. Fakat romanlarda rastlanan mürebbiyeler arasında meziyet sahibi kişiler olmakla birlikte Türk âdet, örf ve geleneklerine aykırı hareket eden, farklı zihniyete sahip olanları da vardır. Bunların bazıları olumsuz ve yıkıcı bir rol üstlenirler. Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” adlı romanında geçen mürebbiye Anjel, bu tür kadınlardan addedilebilir. Hüseyin Rahmi Bey, bu romanında sosyal bir tenkit örneği verir. Fakat Halit Ziya Beyin “Aşk-ı Memnû” romanında ye alan mürebbiye tipi Matmazel de Corton Hüseyin Rahmi Beyinkinin aksine olumlu bir portre çizer. Söz konusu mürebbiye aslında aynı zamanda ağırbaşlılığı, asaleti, namusu, fazileti ve kültürü ile Halit Ziya Beyin kafasındaki ideal mürebbiye tipini temsil eder. Anjel, bu tür değerlerden uzak, herhangi bir değeri olmayan biridir. Bunda yetişme tarzının da büyük rolü olduğu yadsınamaz. Bütün bunlardan hareketle Hüseyin Rahmi Beyin yabancı mürebbiyeyi toplumumuz açısından zararlı görüp istemediği; ancak Halit Ziya’nın onun kadar kötümser olmayıp her kötünün içinde iyinin de olabileceği ve işi ehil olmayan kişilere teslim etmemek gerektiği gibi bir sonuç çıkarmak mümkündür.¹³¹²

2. Falcılar/Büyücüler:

Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Saliha Molla, efsun, büyü, peri, cin hikâyeleri ve ilm-i simyâ konularında derin bilgisi olan bir kadındır.¹³¹³

Hüseyin Rahmi’nin “Tasadüf” romanında yer alan Nefise Hanım da fal işleri ile uğraşan, “hoca bozması” bir kadındır.¹³¹⁴

3. Çerçi Kadımlar:

Romen kökenli olan bu kadınlar çerçici olmalarının yanı sıra aynı zamanda dans konusunda da ustadırlar: “*Elyevm şurada burada Kıptî kadınların raksını görüp de eski çengileri ve çengilik sanatını istihfaf etmek revâ-yı hak değildir zannederim. Çünkü rakkaslığın birinci şartı sazandelik ve hanendelik misilli usule aşına olmaktır ve her adımını sazın usulünen tevfikân atmağa mecburdur. Raksın da kendine göre birtakım usulü ve kaidesi*

¹³¹² Zeynep Kerman, *Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya’da Mürebbiye Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Caferoğlu, A.(Kurucu), Cilt XXIV-XXV, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1986, ss. 299-304.

¹³¹³ Ahmet Mithat Efendi, *Çengi*, s. 8.

¹³¹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Tasadüf*, Atlas Kitabevi, İst., 1973, s. 26.

vardı. Esnâ-yı raksta kafa tutmalar, omuzda titremeler, bel kırmalar, topuktan çarpmalar, tırnak üstünde uçar gibi koşmalar kâmilten sazın usulünde cereyan ederdi."¹³¹⁵ Ahmet Mithat Efendinin "Çengi" adlı romanında da başta Sünbül olmak üzere bu türden kadınlara rastlamak mümkündür.

4. Diğerleri:

Ahmet Mithat Efendinin "Dürdâne Hanım" adlı romanında Ayşe Ebe isminden de anlaşılacağı üzere bir ebe hemşiredir.¹³¹⁶

Hüseyin Rahmi'nin "Şık" isimli romanında Matmazel Adel, bir moda dükkânında çalışan işçi bir kızdır. Anne ve babasının vefâtından sonra işine dört elle sarılır.¹³¹⁷

Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar" adlı romanında roman kahramanı Hatice, yaptığı oyların güzelliği ve ucuzluğu ile kısa zamanda şöhret bulur. Çokça oya yapar. Her gün onlarca konak gezer ve yaptığı oyları satar. Bir Arap cariyesi ile birlikte oturup sattığı oyların kârı ile geçinir.¹³¹⁸

Dünyanın en eski mesleklerinden biri de hiç şüphesiz fahişeliktir. Batı edebiyatında ilk fahişenin proto tipi olarak Manon Lescaut¹³¹⁹ ve Kamelyalı Kadın¹³²⁰ gösterilebilir. Beauvoir, fahişelikle ilgili olarak fahişelerin birçoğunun ahlâkî açıdan içinde buldukları duruma uyarak kendilerini onlardan hizmet bekleyen bir toplun parçası olarak görürler.¹³²¹ Bu yolla belirli bir bağımsızlığa kavuşan kadın, cinsel anlamda birden çok erkek ile birlikte olduğundan kesin olarak hiçbirinin malı olmayıp kazandığı para sayesinde ekonomik açıdan bir özerkliğe kavuşur.¹³²²

"Müşehdât" taki Madame Siyavuş da iyi fahişe türünün örneği olarak çıkar karşımıza. Kendi arzusu ile değil; hayatın kendisine dayattıklarından dolayı bu mesleği yapmak zorunda kalmıştır. Ahmet Mithat Efendinin "Henüz On Yedi Yaşında" adlı romanının kahramanı Kalyopi, hayatını erkekleri eğlendirerek kazanan fahişe bir genç kızdır. O da tıpkı aynı kaderi paylaştığı Siyavuş gibi bu mesleği istemeden yapmak zorunda kalır.¹³²³ Nâbîzâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanındaki Urani ise söz konusu bu kadınların aksine bu mesleği bilinçli olarak ve isteyerek seçer. Yaptığı işten zevk alan bir kadındır Urani. Ahmet Rasim'in "Güzel Eleni"

¹³¹⁵ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı, Kitabevi Yay., İst., Eylül 2001, s. 29.

¹³¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 33.

¹³¹⁷ Gürpınar, Şık, ss. 53-54.

¹³¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 68.

¹³¹⁹ Abbé Prevost, Manon Lescaut, (Çev: Burhan Bolan), Engin Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2003.

¹³²⁰ Alexandre Dumas Fils, Kamelyalı Kadın, (Çev: Tahsin Yücel), İş Bankası Yay., İstanbul, 1999.

¹³²¹ Simone de Beauvoir, Kadın "İkinci Cins" Evlilik Çağı, Payel Yay., İstanbul, Ocak 1993, s. 213.

¹³²² A.g.e., s. 217.

¹³²³ Ahmet Mithat Efendi, Henüz On Yedi Yaşında, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 48.

adlı romanında da Urani ile eş güdümlü bir yol izleyen ve ağına düşürdüğü erkeklerin mahvına sebep olan bir kadındır.¹³²⁴ Ahmet Mithat'ın “Acâyib-i Âlem” romanında fahişeler ve onların çocuk karşısındaki tavırları şu şekilde dikkatlere sunulur: “*Avrupa medeniyet-i cedîdesinin fuhşa açmış olduğu meydan münasebetiyle pek çok genç kızlar henüz gelin olmaksızın valide olduklarından ve doğurdıkları çocukları bittabi hiçbir kimseye göstermeyerek gizlice büyütmeye dahi hâl ve vakitleri müsait olmadığından gizlice boğup bir tarafa atmak mecburiyetindedirler.*”¹³²⁵ Bu satırlar söz konusu kadınların düşüşlerini ve git gide batağa sürüklenişlerini göstermesi açısından kayda değerdir.

F. Toplumsal Değerler Karşısında Kadın

1. Modernleşme ve Kadın:

Aktaş, değişen dünyada Müslüman kadının bu değişimler karşısında soyut bir varlıkmış gibi algılanma ve geleneksel konumunun korunmasında ısrarcı olma alışkanlığına karşı çıkar.¹³²⁶

Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında eşinin kıskançlığından dolayı sergilediği tavırlardan habersiz kalmayan Subhî, annesine birkaç defa durumu anlatmak istese de Münire Hanım bu terbiye ile yetişmediğinden oğlunu anlayacak donanıma sahip değildir.¹³²⁷

Mardin, kadının bağımsızlaşması konusu ile ilgili olarak yazarların bu konuya ilişkin bakış açıları ile ilgili şunları kaydeder: “*Kadınların bağımsızlaşması konusunda 19. yüzyıl üst sınıf yazarları çok daha rahattırlar. Kadınların bağımsızlaşması, saldırganlık gibi eski değerlere ve yeni sorunları çözümlenmekte yaralı olabilecek bütün kimselerin enerjilerini harekete geçirme işine zarar vermeden başarılabilir. Böylece, her şeyi hesaba katsak da kadının modern rolünün kabulü, seçkinler düzeyinde büyük ilerlemeler gösterilen bir değer değişikliği idi.*”¹³²⁸

Kavcar, Servet-i Fünun dönemi romanlarında Tanzimat döneminden farklı olarak yeni bir kadın anlayışının toplumda kendisini hissettirmeye başlamasından söz eder. Bu anlayış değişikliğinin kendisini gün yüzüne çıkardığı yerler hiç şüphesiz toplumdaki ortak malzemeyi kullanarak bunu anlatı formunun fictif dünyası içerisinde işleyen romanlardır. Bu dönem romanlarında kadına herhangi bir eşya nazarıyla bakılmaz.

¹³²⁴ Ahmed Rasim, Güzel Eleni, Âlim Matbaası, İstanbul, 1309.

¹³²⁵ Ahmet Mithat Efendi, Acâyib-i Âlem, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 156.

¹³²⁶ Cihan Aktaş., Mahremiyetin Tükenişi, Nehir Yay., İstanbul, Eylül 1995, s. 18.

¹³²⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 38.

¹³²⁸ Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi, (6. Baskı), İletişim Yay., İst., 1999,

Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında romanın başkahramanlarından biri olan Ulviye Hanım, bir ev kadını olmasına karşın aynı zamanda son derece idealist biridir. Yaşadığı toplumda kadınların erkekler nazarında hor görülmesine ve ikinci plana itilmesine karşıdır. O, bir kadın olarak komşusu Dürdâne Hanımın sıkıntılı hâline kayıtsız kalamaz. Dürdâne’nin hikâyesine ne şekilde vâkıf olduğunu kıza açıklar. Bütün samimiyeti ve içtenliği ile onun yanında yer alır, elinden gelen yardımı esirgemez ve kendisine güvenmesini ister. Kıza eziyet eden ve safiyâne hislerinden yararlanmak isteyen Mergub’a karşı husûmet ve intikam hisleri ile doludur.¹³²⁹

Mehmed Murad’ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanının kahramanı Zehra, romanda idealist bir genç kız özelliği ile karşımıza çıkar. Mansur’un dişi versiyonu olan Zehra, tıpkı onun gibi Mansur’a ait olan moral özelliklerini bünyesinde taşır. Onun gibi dirençlidir.¹³³⁰

“Mürebbiye” romanında Matmazel Anjel, Fransa’da iken sürdürdüğü sefahat içindeki hayat ile Dehri Efendinin konağında yaptığı mürebbiyelikten kazandığı hayat arasında bir karşılaştırma yapar. Fransa’da iken zengin muhitlerde bulunurken şimdi ise kendisine mürebbiyelik gibi bir sıfat yükleme gafletinde bulunanların yüzünden böyle bir mesleğe tayin edildiğine şaşırır, hayatın garipliklerle ve tesadüflerle dolu olduğu fikrine varır.¹³³¹

2. Gelenek ve Kadın:

Geleneğin insan üzerindeki yoğun etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. İnsanın içine doğduğu toplum yapısı içerisinde geleneğin kendisine sunduğu birtakım dayatmaları yadsıyıp görmemezlikten gelmesi beklenemez. Bireyin iki seçeneği vardır: Ya gelenekle birlikte uyumlu yaşamak ya da geleneğe başkaldırmak. Romanlarda da geleneğin kendisine dayatmış olduğu şeyler doğrultusunda yaşayan ya da bunu aksine geleneğe başkaldıran kadın kahramanlar ile karşılaşırız. Ahmet Mithat’ın “Karı Koca Masalı” adlı masalımsı hikâyesinde erkeklerin kadın karşısındaki tavrı şöyle eleştirilir: “(...) *Hele bazı adamlar vardır ki bıyıkları ağarmış olduğu hâlde on beş yaşında körpecik bir kızı ister. Ağzında dişleri kalmamış olduğu halde inci dişi olmasını ister. Avurdu avurduna geçip ağzına kaşık tersi sokmadan tıraş olamaz ve yanağını tulum gibi şişirmeden perdah ettiremez, lâkin balıketli olmasını ister. Beli bükülmüş olduğu halde fidan boylu olmasını ister. Kısacası*

¹³²⁹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 143.

¹³³⁰ Robert P. Finn, Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900), Bilgi Yayınevi, İstanbul, Eylül 1984, s. 79.

¹³³¹ Gürpınar, Metres, s. 11.

aynaya baksa yüzünde güzel bir nokta bulabilmek için birkaç saat boşuna arandığı halde resim gibi güzel bir karı ister. İsteddiği bir karı olmazsa âlemde hiçbir karıyı beğenmez.”¹³³²

Esen, Ahmet Mithat’ın bu eserinde kadın-erkek eşitliği ile ilgili noktalara temas ettiğini belirtir. Ahmet Mithat, romanlarında bilinçli olarak “*seksist bir dil*” kullanır ve bunu da sık sık vurgular. Bazı eserlerinde okuyucuya hitap ederken erkeklere ayrı, kadınlara ayrı kelimelerle seslenişi bunun en önemli göstergesi olarak nitelenebilir. Bu durum onun kadın-erkek eşitliği konusundaki dikkatinin de bir başka göstergesidir.¹³³³

“Paris’te Bir Türk” romanında Nasuh’un Fransız kadınlara Türk evlilik geleneği hususunda söyledikleri mühimdir. Şark toplumunda çok erken yaşta evliliğe adım atan kızlar kırklı yaşlara geldiklerinde ihtiyar addedilseler de erkek doksan yaşına gelmiş dahi olsa hâlâ genç olarak telakkî edilir. Bu bakış açısıyla bakıldığında erkeğin artık emekli olduğunu söyleyebileceğimiz zevcesinin üzerine bir eş getirmesinden doğal bir şey olamaz. Bunu da erkeğin gözünü dışarıya kapatmak ve helâl olanla birlikte olmak şeklinde açıklar. Fuhşun ve veled-i zinaların önü bu şekilde kapanacaktır. Fransız kadınlar Nasuh’un anlattıklarını taaacüple dinlerler. Zirâ Batı toplumu tek eşli evliliği öngörmektedir.¹³³⁴ Fransız kadınları ile Türk kadınları arasında da bir mukayese yapan Nasuh, erkeklerin kadınlara yakınlık göstermelerinin Fransız kadınları tarafından bir latife olarak algılanırken Türk kadınlarınca çapkınlık addedileceğini belirtir. Öyleyse toplum kadının erkeğe olan bakış açısını belirlemektedir.¹³³⁵ Buradan hareketle diyebiliriz ki Finn’in şu tesbiti Nasuh’un dolayısıyla Ahmet Mithat’ın düşüncelerine zemin mahiyeti taşır: “*Uygulamada Ahmet Mithat Batı’ya karşıdır. Yine de Avrupa’ya, özellikle Fransız kökenli yeniliklere büyük bir hayranlıkla bağlıdır. Romanları, Fransız kentlerinin sağlık standartlarının, örgütlenme yöntemlerinin vb. inceden inceye tanımları ile doludur. Oysa özel yaşamında, eski düzeni yeğlemiştir. Onun düşüncesine göre, Doğulu aile, Batılı aileden kat kat üstündür.*”¹³³⁶

Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanında eski Osmanlı toplumunda erkeklerin itikadınca dul bir kadın ile evlenmek tehlikeli görünür. Bunun sebebi de kadın şayet ilk kocasını sevip de ikincisi kendisini ilki kadar sevdirmeye muvaffak olamazsa evlilikte dirlik ve düzenin sağlanamayacağından ötürüdür.¹³³⁷

Söz konusu romanda kızlar gerdeğe gireceği vakit başlarında onlarla birlikte düğün evine gelen ve onlara refakat eden yengeler bulunur ki bunlar genç gelin adaylarının bir

¹³³² Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s.37.

¹³³³ Nükhet Esen,, Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar, İletişim Yay., İstanbul, 2006, ss. 74-75.

¹³³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, ss. 148-149.

¹³³⁵ A.g.e., s. 219.

¹³³⁶ Finn, a.g.e., s. 26.

¹³³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 46.

bakıma hamisi olarak addedilebilir. Fakat kimsesiz bir genç kız olan Hüveyda Hanım, Canbert Bey ile dünya evine girerken kız zâten kimsesiz olduğundan bu türden bir yengenin varlığından söz etmek doğru olmaz.¹³³⁸

Şemseddin Sami'nin “Taaşuk-ı Tal'ât ve Fıtnat” adlı romanında Tal'ât'ın kadın kılığına girmiş bir vaziyette yolda giderken çapkın erkeklerin işaretlerine, lakırdılarına ve omuz vurmalarına şahit olması¹³³⁹ ataerkil bir toplumda kadın olmanın zorluğunu ve doğurduğu problemleri gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir.

Ragıbe (Tal'ât) 'nin ağzından ataerkil bir düzende kadın olmanın zorlukları kadın içinde bulunduğu şartlar itibariyle kadın olmanın zorluğunu kavramış bir erkeğin gözünden şu şekilde dile getirilir:

“-Ah biçare kadınlar, neler çekerlermiş! Biz erkekler onları kukla mesabesinde kullanıyoruz. Yolda serbest ve rahat yürümelerine mani oluruz. Bu ne rezalet! Ne küstahlık! Bir erkek, tanımadığı bir başka erkeğe rastgelse, yüzüne bakmaz, söz söylemez. Lâkin tanımadığı ve hiç başka defa görmediği bir kadına rastgeldiği gibi, gülerek yüzüne bakmaya ve söz söylemeye başlar ve kovsalar bile yanından ayrılmaz. Demek oluyor ki, biz karıları insan sırasına koymayız. Kendimizi eğlendirmek için onların ruhunu sıkırız. Serbest gezip seyr etmelerine ve eğlenmelerine mani oluruz ve bir taraftan da kendimizi onlara güldürürüz. Çünkü bazı kurnaz kadınlar bulunur ki, ‘Bu ne budalaymış: dur bununla biraz eğlenelim!’ diyerek bizi maymun gibi oynatırlar. Seyirlerinden, evlerinin kapısına dek arabanın arkasından tozlar dumanların içinde götürürler. Ahlâk ve ârdâtımızı bilmez bir adam, bir kimseyi bu hâlde görse, elbette ‘Deliymiş’ diyecek.”¹³⁴⁰

Hüseyin Rahmi'nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Nazire Hanım ve dadısı Naki Beyi tanımadıklarından dolayı onun kahve ısmarlama konusundaki teklifini tanımadıkları bir erkek karşısında kahve içmeyi kadınlık âdâbına aykırı buldukları gerekçesi ile reddederler.¹³⁴¹

Hüseyin Rahmi'nin “Metres” adlı romanında Saffet Hanım, kocasının kendisine rağmen bir metres ile göz göre göre birlikte olmasını hazmedemediğinden babasının evine gittiğinde üvey annesinin erkeğin keyfine karışmamak gerektiği, isterse üstüne evlenip pek çok metres de getirebileceği yolundaki basit mantalitesi ile karşılaşarak tekrar evine yollanır.¹³⁴²

¹³³⁸ A.g.e., s. 48.

¹³³⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 54.

¹³⁴⁰ A.g.e., s. 57.

¹³⁴¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 115.

¹³⁴² Gürpınar, Metres, s. 169.

Aynı romanda Saffet Hanım ve Meryem Dudu, utana sıkıla Müştak Bey'e mektup yazmak için kendilerine gönderdiği türden kokulu ve çiçekli kâğıt ararlarken dükkân sahibi tarafından ahlâk düzeyi düşük kadınlar zannedilerek çeşitli sarkıntılıklara ve uygunsuz laflara maruz kalırlar. Bu durum kadının erkek tarafından toplumda bulunduğu konuma göre değerlendiriliş biçimini ortaya koyması bakımından önemlidir.¹³⁴³ Bu iki kadın mektubu yazıcıya yazdırırken de onun soruları karşısında zor durumda kalıp bin türlü sıkıntı yaşarlar.¹³⁴⁴

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Felâtun Beyin kadınlar konusundaki şu sözleri o dönem erkeğinin kadına bakış açısını sergilemesi açısından önemlidir: “-Neye yarar o Türk karısı ki, tavrından, azametinden geçilmez. Güya nîm handesiyle, insanı ihyâ edecekmiş gibi, bunu dahi ketm ü imsâk ederek çehresinden düşen bin parça olur. şakası lezzetsiz. Bilirsin ya a kardeş, bilirsin ya!... Ama bir cariye al. Artık bizim gibi serbest, hür adamlar bir esirden ne lezzet alabilir? Kim bilir gönlü kimdedir! Esirin olduğu için sana râm olmağa mecburdur.”¹³⁴⁵

Bahsi geçen romanda Can ve Margrit, kendi toplumlarında kölelik gibi bir kavramın olmayışından ötürü Canan’ın bir esir kız oluşunu ve Râkım’ın onu cariye olarak takdim edişini büyük bir şaşkınlık ile karşılarlar.¹³⁴⁶

“Hüseyin Fellâh” romanında annesi ile çektikleri sefâletten ötürü ölümün eşliğine kadar gelen Şehlevend, dilencilik eder, ancak namusundan ödün vermez. Bir zamanlar dilencileri onaylamayan bakışları hatırına gelir. Şimdi kendisi muhtaç bir vaziyette onların durumuna düşmüştür. Ölümü ister; ancak ona da muvaffak olamaz. Dilenmek ona ağır gelir. Hatta ölümden daha ağır olduğunu düşünür. Ancak yaşamak için de annesi ile bir şeyler yemeye ihtiyaçları vardır.¹³⁴⁷

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fıtnat” romanında Hacıbaba, mahallelinin ve komşuların kendisi hakkında yaptıkları olumsuz eleştirilere ve cimrilik yaptığı, para gitmesin diye kızını dışarıya çıkarmadığı söylemlerine kulak asmaz. Âdetâ kızının üzerine titrer. Bir kız babası olarak bu tavır önemlidir. Dışarı çıkarırsa kızın hem güzel hem küçük olduğu için pek çok rezalete maruz kalacağını, kendisinin ise buna tahammül edemeyeceğini dile getirir. Toplumun edepsiz, namussuz bir hâl aldığını, seyir yerlerinin de böyle kimselerin toplandığı yerler

¹³⁴³ A.g.e., s. 208.

¹³⁴⁴ A.g.e., ss. 214-215.

¹³⁴⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 74.

¹³⁴⁶ A.g.e., s. 107.

¹³⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 23-24.

olduğunu söyler. Ve böyle yerlere gitmeyi bırakın kızı için kendisi için dahi uygun görmez, ahlâka aykırı bulur. Onun şu sözleri dikkate değerdir:

“-Gidenlerden sorabilirsin. Madamlar çıkarlar, erkeklerin meclislerine girerler, kahvelerde otururlar. Fakat bir madama, kocasını yahut biraderini, ya babasını kolundan alıp kemâl-i vekarla yürüyerek, ırzına halel getirmeyecek bir yere gidip kemâl-i edeple oturur. Hiç kimse yüzüne bakmaya cesaret edemez. Halbuki bizimkiler öyle değil... Biz kapılarımızı, kızlarımızı bir arabacıya teslim edip, Allah’a emanet...Nereye götürürse götürsün...”¹³⁴⁸ Burada genç kızlar çıkış noktası alınarak Batı toplumu ile Türk toplumu arasında bir mukayese yapılır. Batı’nın bakış açısının, ufkunun genişliği buna karşılık bizim toplumumuzun darlığı ve bunun eleştirisi söz konusu edilir.

Hacıbaba, Fitnat’ı komşuya dahi göndermez. Bu konudaki tereddütlerini nakış ustası Şerife Hanıma dile getirir. Komşuların kızı bilmediği, görmediği yerlere götürüp ayartacakları konusundaki endişelerini belirtir. Ancak kızın evden çıkmaması kayd u şartıyla uslu, terbiyeli bir kız ya da kadın getirip ondan istifade edip hasbıhallesirlerse buna müsaade edeceğini söyler. On beş senedir âdetâ üzerine titremiş, ona iyi bir terbiye vermiş ve onun hem anası hem babası olmuştur.¹³⁴⁹ Finn, Şemseddin Sami’nin söz konusu romanında kadınların evlilikteki konumları açısından toplumdaki yerleri, değişen töreler ve değişim karşısında genç kızın durumu, Osmanlı toplumunda yer alan Avrupalılar ve mesire yerlerinde ve kır gezilerinde bir araya gelen âşıklar gibi ilk dönem Türk romanının ana izleklerinden bazalarına yer verdiğini ifade eder.¹³⁵⁰

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, İstanbul’a geldiği vakit sokağın ve insanların basit, sıradan ve yozlaşmış yüzünü görünce hayret eder. Erkeklerin sokak ortasında kızlara işaretler yapması hoşuna gitmez. İnançlı ve değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir genç kız olarak ilk defa şahit olduğu, örf ve âdâba aykırı bu hâlleri garip karşılar. Kızların ulu orta yerde erkekler ile nameleşmeleri canını sıkar. Bu nedenle Sabiha Hanıma çıkışır. Onun kayıtsız ve alaycı tavırları karşısında sinirlenen Zehra, namus ve haysiyeti ile sokağa çıkan kadınların çapkın erkeklerin işaretlerine ve namelerine maruz kalarak onlar gibi edepsiz sıfatına konulmasını hazmedemez ve bu duruma hırsla tepki gösterir.¹³⁵¹ Hristiyanlar ile bizim toplumumuzun mukayesesini şöyle yapar Zehra: “-İşte beğenmeyip aleyhlerinde söz söylediğimiz hristiyanlar, Frenkler! Hâllerine iyi bakınız! Hiç bize benziyorlar mı? Kadınların hiçbiri bizim gibi tecavüze uğruyor mu? Çapkınların hadleri mi olmuş? Bir kere

¹³⁴⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 49-50.

¹³⁴⁹ A.g.e., ss. 50-51.

¹³⁵⁰ Finn, a.g.e., s. 21.

¹³⁵¹ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 106-107.

tecrübe etsinler. Bakın ne mukabele görürler. Halbuki içlerinde belki herkesçe maruf kötüler bile mevcut olabilir. Bu gibi cemiyet düşkünleri bile bizden edepli görünürler. Bize edilen muamelenin nisfini görseler namus davası için tereddüt göstermezler. Yazık değil mi bize?... ”¹³⁵²

Zehra, biraz cıvık davransalar erkeklerin kendilerine aynı şekilde mukabele edeceğini bilir. Yabancı milletlere mensup madamların bu sokak rezâletlerini kabul etmeyeceğinin farkındadır. Erkeklerin aynı hareketi onlara yapamayacağını söyler. Fakat erkekler tarafından sergilenen bu ahlâksız ve basit hareketlerin namuslu-namussuz ayırt etmeksizin bütün kadınlara yapılmış olmasına büyük tepki gösterir: “(...) *İsmet-i milliyemize yazık değil mi? Cihanın dillerinde destan olan ar ve namus-ı kavmiyemiz nerede? Nerede? Allah’tan korkmak, halktan utanmak yok mu? Şu bizim arabacı yahut ayvaz yüzümüze tükürse hakkı yok mu?*” Yanındaki bayanların bu değerleri dikkate alarak kendilerine çekidüzen vermelerini ister, onları uyarır. Ancak onların tavırlarından sözlerinin boşa gittiğini anlayarak üzülür.¹³⁵³

Yozlaşan değerler karşısında şaşkındır Zehra. İsmail Beyin eşi gelin hanımı açıkça onun gözleri önünde aldatması ve bu aldatmaya kadın tarafından da şahit olunmasına karşın her iki tarafın da sanki söz konusu olay hiç olmamışçasına umarsız durması dikkatini çeker. Bu çiftin bu olaydan sonra bir daha birbirlerinin yüzüne nasıl bakacaklarını düşünür. Eşlerin birbirine olan samimiyetsizlik ve sadakatsizliği onu derinden sarsar.¹³⁵⁴ Sanki içinde bulunduğu zamanın insanı değildir Zehra. Zaman ona göre çok değişmiştir ve o, zamana ayak uyduramamaktadır. Şahit olduğu olaylar karşısında seyir yerlerine bir daha gitmeyen Zehra, bir Ramazan günü Nesrin Kalfa ile birlikte Bayezid’a doğru yürüken kadın ve erkeklerin mübarek ayda bile edeplerini takınmadıklarını görerek derin üzüntü duyar ve bu üzüntünün tesiriyle hastalanır.¹³⁵⁵

Aynı romanda Müzeyyen, yaradılış itibariyle iffet ve edep fikrinden mahrum değildir. Yalnızca başında bir anne refakati eksikliği ve tahsilsiz olmanın verdiği sebeplerden dolayı bu edep fikrinin tezyin ve terbiyesinden yoksundur. Karşı konaktan kendisine bakan Şeyh Salih Efendiyi fark etmesi ile birlikte ağabeyine o bölgeye bir kafes yaptırır. Erkeklerin kendisine karşı olan sarkıntılık ve gönül eğlendirme tavırları karşısında sert tepkiler gösterir ve bu olanlardan itina göstererek dışarıya daha az çıkmaya ve yalnız çıkmamaya gayret sarf eder.¹³⁵⁶

¹³⁵² A.g.e., s. 107.

¹³⁵³ A.g.e., s. 108.

¹³⁵⁴ A.g.e., s. 110.

¹³⁵⁵ A.g.e., s. 111.

¹³⁵⁶ A.g.e., ss. 120-121.

Söz konusu romanda Zehra, kendisi seyir yerlerine, sokağa veya dışarıya çıkmazken bu tür yerlere giderek bunu âdet edinmiş olan kadınları da namuslu olarak görmez. Bunu da açık yüreklilik ile karşısındakilere ifade eder. Onun bu sözleri diğerleri tarafından hoş karşılanmasa da Zehra, onların davranışlarını terbiyesizlik ve cahillik olarak görmek gerektiğinin farkındadır.¹³⁵⁷

3. Din ve Kadın:

İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri olan inanma ihtiyacı birey ile Tanrı arasında kalbî bir bağın kurulmasına zemin hazırlar. Romanlarda din konusunda taasup sahibi kadınlar olduğu gibi farklı dinlere mensup ve İslâmiyet ve Müslümanlık hakkında sabit fikirlere sahip gayr-i Müslim kadın unsurları ile de karşılaşırız. Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanında Valinin karısı, Müslümanlara karşı önyargılıdır. Sözleriyle bunu açığa vurur. Zirâ Tevrat’ta erkeğin karısıyla birlikte aynı vücutta iki ruh olduğunu yazdığını ancak Hasan Mellâh’ın Müslüman olmasından dolayı Tevrat’ı okumamış olabileceğini düşünür.¹³⁵⁸

Söz konusu romanda İlia, kendisine bir kardeş yakınlığı gösteren ve her türlü ihtiyacını düşünüp karşılayan Hasan Mellâh’a dualar eder.¹³⁵⁹

Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Subhî’yi tamamen kaybedince okuduğu romanların da etkisiyle bir ara intiharı düşünmüş olan Zehra, bir müddet sonra bunun bir cinayet olacağını düşünür ve tövbe eder. Fakat intihar fikrinden tamamen vazgeçmiş değildir. Deliller arar. Ancak dinî inancı kuvvetli olduğundan bu fikrinden cayar. Olup bitenlerin Allah’ın takdir-i ilahisinden geldiğini kavrar. Böyle olunca intikamının amacı yerini bulmamış ve ondaki intikam hissi boş yere onu üzüntüye sevk etmiştir.¹³⁶⁰

“Araba Sevdası” romanında Bihruz Beyin annesi, Ramazan ayı geldiğinde camilere giden bir kadındır.¹³⁶¹

Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Saffet Hanım, kocasından izinsiz işler çevirdiğine bin pişman olur ve her gün abdest alıp namaz kılarak tövbe eder. Bu telkinler sayesinde içini rahatlatır. Erkeklerin nazarlarına maruz kalmaktan korkar ve kendi kabuğuna

¹³⁵⁷ A.g.e., s. 132.

¹³⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 161.

¹³⁵⁹ A.g.e., s. 177.

¹³⁶⁰ Nâbızâde Nâzım, a.g.e., ss. 161-162.

¹³⁶¹ Reaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 202.

çekilir.¹³⁶² Hoca Hanım karşısında tövbe eder Saffet Hanım.¹³⁶³ Müştak'ı bir şeytan olarak addeden Hoca Hanım, Saffet'e onunla karşılaşmaması için bir dua öğretir ve ondan bu duayı sürekli okumasını ister.¹³⁶⁴ Saffet Hanı ve Meryem Dudu, şeytan olarak düşündükleri Müştak Bey ile bir gece ansızın karşılaşınca korkudan ne yapacaklarını bilemez olurlar. Saffet Hanım, telâşla hocanın kendisine öğrettiği duayı okumaya koyulur.¹³⁶⁵

“Paris’te Bir Türk” romanında Nasuh, sohbet ettiği Fransız kadınlara İslâm dininin ırza tecavüz eden erkek ve ırzını muhafaza edemeyen kadın hakkında keskin hükümleri olduğunu, bunun cezasının ölüm olduğunu ifade eder. Zirâ İslâm dini Hristiyanlıkta olduğu gibi insanı bir melek olarak görmez. Onu eylemlerinde serbest bırakır ve değerini kendisinin belirlemesini ister. Erkeğe ihtiyaç olursa birden fazla, en fazla dört eşe kadar izin veren Kur’ân eşler arasında adaleti gözetmeyi emretmiştir. Kadını ekilecek bir tarla addeder. Bir kadını kendi eşi dışında başka erkeklerden de çocuk sahibi olamayacağını sınırları yine Kur’ân’da çizilmiştir.¹³⁶⁶

Aynı romanda De la Chaisve’nin okul arkadaşı olan Anne Hemşire, mektepten sonra rahibeliğe yönelir.¹³⁶⁷ Ancak başına gelen olaylardan ötürü rahibeliği tercih eden bu kadın, bu inziva hâlimden bıkararak yeniden normal hayata döner.¹³⁶⁸ Nasuh’un kumarda kazandığı paraları kendisine yollaması üzerine yeniden eskisi gibi varlıklı bir hayat sürmeye başlar.¹³⁶⁹

“Çengi” romanında Saliha Molla, sihir, efsun, cin, peri işleri ile uğraşır. Bu yolda bilgisi sayesinde bir servet edinir.¹³⁷⁰

Hüseyin Rahmi’nin “Metres” adlı romanında Saffet Hanım ve Meryem Dudu, yazıcıya mektup yazdırmak için gittiklerinde orada kendileri gibi mektup yazdırmak için gelen bir grup kadın ile karşılaşılır. Bu kadınların sözlerinden onların din karşısındaki duruşunu kestirmek mümkündür. Zirâ kadınlardan Sümbül Hanım adında olanı yazıcıya kocası için yazdırdığı mektupta yazılanların eşini çileden çıkarttığı yönünde sitemkâr ifadeler kullanmaktadır. Başlarındaki belâyı def etmek için kimi güvercinlere yem atmış, kimi ulu bir zâtın mezarına giderek mum adamış, kimisi de bir dilenciye para verme yolunu seçmiştir. Ayrıca Sıdika Molla adında bir kadını çağırarak üzerlerine kurşun döktürmüşler, kendilerini okutup

¹³⁶² Gürpınar, Metres, s. 257.

¹³⁶³ A.g.e., s. 259.

¹³⁶⁴ A.g.e., ss. 288-289.

¹³⁶⁵ A.g.e., ss. 291-292.

¹³⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, ss. 150-151.

¹³⁶⁷ A.g.e., s. 253.

¹³⁶⁸ A.g.e., s. 357.

¹³⁶⁹ A.g.e., s. 359.

¹³⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 8-9.

üfletmişlerdir.¹³⁷¹ Görülüyor ki Hüseyin Rahmi'nin söz konusu romanında kadın, din karşısında bâtil inanç sistemi ile karışık bir tutum içerisine girer. Aynı romanda kocalarının ağzını dilini bağlatmak için büyücü kadınlara başvuran cahil kadınlar ile karşılaşırız.¹³⁷²

Kocasını yeniden elde etmek sevdasında olan Saffet Hanım, Parnas'ın ona büyü yaptığını düşünür. Bir hocaya gidip büyüü bozdurmak istese de Meryem Dudunun Parnas gibi yabancı uyruklu kadınların büyüye inanmadıkları ve erkekleri aşklarının gücü ile ellerinde tuttıkları yolundaki sözleri Saffet'i bu düşüncesinden vazgeçirir.¹³⁷³

“Hasan Mellâh” romanının kahramanı Cuzella, okuduğu Protestan kitapları sayesinde inançla ilgili geniş bilgilere ulaşır.¹³⁷⁴ Sevdiği adamın Müslüman bir topluma mensup olduğunu öğrendiğinde bunu doğal karşılar. Mürebbiyesi Marie ile durumu mütâlaa ettiklerinde bütün dinlerin temelinde tek bir Tanrı'nın olduğunu, bütün insanların hangi dine mensup olursa olsun o tek olan Tanrı'ya el açıp dua ettiklerini söyler. Mürebbiye, Müslümanlığın kendi dinlerinin aleyhinde olduğunu ifade etmesi üzerine diğer bir mürebbiye olan Sipros'tan böyle öğrenmediğini, hiçbir dinin birbirinin aleyhinde olamayacağını aksine birbirini tamamlayacağını belirtir. Dinden maksadın yalnız Tanrı'ya inanmak olduğunu, bunu da her yerde yapabileceğini ifade eder. Tarihte İspanyol kızlarının Müslüman erkeklerle izdivaç ettiklerine dair örneklerin olduğunu ve Müslümanların karılarının dinlerine müdahale etmediklerini belirtir.¹³⁷⁵

“Paris'te Bir Türk” romanında Virginie, Nasuh'un hamiliğinde kelime-i şahadet getirip dinini değiştirir ve Müslüman olur.¹³⁷⁶

“Mürebbiye” romanında dinden ve dinî hislerden uzak olan Matmazel Anjel, masasındaki haçı kendisini Dehri Efendiye dindar bir kadınmış gibi göstermek için koymuştur. Bu hâline içinden kahkahalarla güler. Konsolunun üzerinde Fransızca bir İncil ve “Marifet-i Hüda ve Nefs” adlı kitaplar bulunmasına karşın bunlar da gösteriş maksadıyla konulmuş olup aslında hiçbirini okumamıştır.¹³⁷⁷ Yalanlarını ortaya çıkarmaya çalışan Kâhya kadının kendisi için söyledikleri karşısında da dini kötü düşüncelerine âlet etmekten çekinmez. Ahlâklı bir kadınmış gibi görünerek ağlama numaraları yapar ve Dehri Efendinin gözlerini boyamak için haçın önünde diz çökerek Latince dualar mırıldanır. Suratı kilisedeki azizeleri andıran meleksi bir vaziyete bürünür. Mesih'in kendisine iftira eden bu kadını

¹³⁷¹ Gürpınar, Metres, s. 227.

¹³⁷² A.g.e., s. 229.

¹³⁷³ A.g.e., s. 285.

¹³⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹³⁷⁵ A.g.e., ss. 110-111.

¹³⁷⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 525.

¹³⁷⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 60.

affetmesini söylediğini ifade eder. Dehri Efendiye de böyle bir büyüklük göstererek kadının bu hakaretini affetmesini tavsiye eder.¹³⁷⁸

“Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Rahibe Sipros, Katoliktir ve diğer inaçlar ve görüşler ile ilgili de araştırma eğiliminden dolayı geniş bilgiye sahiptir.¹³⁷⁹ Marie, Cuzella’nın Müslümanlara ilişkin din konusundaki görüşlerine katılmamakla birlikte ses çıkarmaz. Müslümanları kendi dinlerinin aleyhinde gören bu kadın, Cuzella’nın ifade ettiği gibi bazı kitaplarda Müslümanların farklı dine mensup bir kadın ile evlendikten sonra dinlerine müdahale etmedikleri hatta zevcesinin dinini koruduğuna dair şeyler okumuştur. Ancak bunları ciddiyetten uzak bir fıkra olarak telakki eder.¹³⁸⁰

Ahmet Mithat’ın adı geçen romanının kadın kahramanlarından Ermeni bir kadın olan Cangöz, ismini Hatice olarak değiştirip Müslüman olur. Süleymaniye’de bir eve taşınır. O zaman gayr-i müslüm kadınların bu tür yerlerde oturabilmeleri için Müslüman olmaları şarttır. Cangöz de genç bir delikanlıya âşık olduğundan ve adam da burada ikamet ettiğinden Müslüman olma gereği duymuştur.¹³⁸¹

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanındaki Dadı Kalfa oldukça inançlı bir kadındır. Bu dünyanın bir yalandan ibaret olduğunun bilincindedir. Âhret inancı tamdır. Şükretmeyi bilir. Romanda bunu şu sözlerle dile getirir: “-Şukur, şukur ammâ ihtiyâr ben şimdi hanım. Elli yaşında! Ah ne yabalım, Allah iman bağışlasun. Mezara iman ile gitsin yârabbi! Ah bu dünya ru’ya gibi gaşiyor. Ahiret bâkî. Biz dünyaya dalar, nekir munkiri unuttur... Ah, ah yârabbi! Ne cevab verecek biz sana!”¹³⁸²

Hüseyin Rahmi Beyin “Metres” adlı romanında Meryem Dudu, inançlı biridir. Geceleri herhangi bir kötülüğe uğramamak için kendi dilinden ne kadar bildiği dua varsa okur.¹³⁸³ Yine aynı romanda Mestan Bacı, aşçı kadın olarak çalışan bir Arap halayığdır. Kendine has bir şive ile konuşur. Ağzından duayı eksik etmeyen ve Allah inancı olan bir kadın olarak karşımıza çıkar.¹³⁸⁴ Hoca Hanım tarafından namuslu kadınları yoldan çıkararak şeytan olarak addedilen Müştak Bey, hoca hanımın tâlimâtları doğrultusunda Meryem Dudu tarafından besmele çekilip şeytan taşlanıyor gibi taşlanır.¹³⁸⁵ Din konusunda biraz cahil ve skolastik bir tutum sergiler. Bir gece ansızın evlerine gelen Müştak ile karşılaşınca hemen

¹³⁷⁸ A.g.e., s. 109.

¹³⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 9.

¹³⁸⁰ A.g.e., s. 111.

¹³⁸¹ A.g.e., s. 68.

¹³⁸² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 7.

¹³⁸³ Gürpınar, Metres, s. 54.

¹³⁸⁴ A.g.e., s. 146.

¹³⁸⁵ A.g.e., s. 260.

perde ile başını örter ve avazı çıktığı kadar bağıarak şeytanın tâ içlerine kadar girdiğini söyleyip tüm ev halkını ayaklandırır.¹³⁸⁶

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında geçen Özden Dadı, din konusunda taassubu o kadar hat safhada olan biridir ki konağa ne zaman bir Müslüman misafir gelse müslümanlık kokusunun odaya sindiği düşüncesiyle odayı baştan aşağı tütsüler.¹³⁸⁷ Aynı romanda Matmazel Katerina, sevdiği adam olan Kaplan Beye aralarındaki ilişkiye farklı dinlerden olmalarının mani olduğunu, İslâm dininin bir gayr-i Müslim kadını almayı uygun gördüğünü ancak kendi mensup olduğu dinin Müslüman bir erkekle evlenmeye engel olduğunu dile getirir. Bu durum onun din konusunda mühim bir biçimde taassup sahibi olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.¹³⁸⁸

Aynı romanda Esmâ Can, çok sevdiği Yunus’u savaşta aldığı bir yaradan dolayı kaybedince rafta bulunan Kur’an-ı Kerim’i alarak sevgilisinin başı ucunda hem ağlayıp hem de okumaya başlar. Öyleki Kafkas toplumunda kadınlar Kur’an-ı Kerim’i tecvîdli olarak okuyabilme yetisine sahiptirler.¹³⁸⁹ Yine sevgilisinin mezarını ziyaret ettiği birgün mezarı başında metanetli bir şekilde sessizce akıttığı gözyaşlarına Yasin sûresi ile eşlik eder.¹³⁹⁰

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” romanında Mariya Konstanse, Hristiyan dinine mensup olan biri olarak bu dinin erkân ve âdâbını çok iyi bilen bir kızdır. Söz konusu âdâbı sevgilisi Süleyman Muslî’ye de öğretir.¹³⁹¹

Aynı romanda bir koca karı olan Roza, ihtiyar olması hasebiyle bir ayağı çukurda olduğundan ahiret korkusunu yüreğinde bütün derinliği ile yaşar. Hristiyan olan koca karıların ve papazların ahirete bütünüyle malik olduklarını ve istediklerini cennete, istediklerini de cehenneme göndermeye muktedir bulduklarını düşündüğünden kendisine bir keşiş edâsıyla selâm veren Süleyman Muslî’ye taltiflerde bulunur. Huzurunda yerlere kadar eğilir. Hatta bir de istavroz çıkarır. Bu durum karşısında üzerindeki keşiş kıyafetinin kadına bu derece tesir ettiğini ve kıyafet olmasa kadının kendisine bu kadar rağbet etmeyeceğini anlayan Süleyman Muslî, kadından bir geceliğine kendisini evine misafir etmesini istese reddedilmeyeceği ve hatta memnuniyetle karşılanacağını anlar.¹³⁹²

¹³⁸⁶ A.g.e., s. 292.

¹³⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 18.

¹³⁸⁸ A.g.e., ss. 30-31.

¹³⁸⁹ A.g.e., s. 167.

¹³⁹⁰ A.g.e., s. 174.

¹³⁹¹ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, s. 80.

¹³⁹² A.g.e., s. 118.

4. Milliyet ve Kadın:

“Sergüzeşt” romanında Celâl Beyin kız kardeşi Tesliye Hanımın mürebbiyesi olan ihtiyar Fransız Hanımı on seneden beri İstanbul’da bulunduğu hâlde Türkçe olarak bir iki kelimeden ya da cümleden başka bir şey bilmez. Türkçeye karşı bu derece la-kayd olan bu kadın, kendi milletinin lisânını herkese talim ettirmek konusunda da bir o kadar taassup sahibidir. Öyle ki Volter’in, Hugo’nun, Jan Jac Ruso’nun dilini bütün insanlığın öğrenmekle mükellef olduğunu düşünür. Hatta Türkçenin kendisine ait bir edebiyatı olduğunu ilk duyduğunda buna pek imkân vermemişse de yine de hayrette kalmıştır.¹³⁹³

5. Hürriyet ve Kadın:

Hürriyeti en iyi anlayan ondan mahrum olanlardır. Roman, içinde yaşanılan toplumu model aldığına ve yazar da bu toplumun bir ferdi olduğuna göre ister istemez toplumda var olan problemleri sözünü emanet ettiği roman kahramanları vasıtasıyla anlatmak ihtiyacı güder. Kölelik müessesesinin bir sonucu olarak cariyelerin hürriyete olan özlemleri roman dünyasının anlatım zenginliği içerisinde dikkatlere sunulur. “Sergüzeşt” romanında gördüğü eziyetlere dayanamayan ve hiç kimseden şefkat göremeyen Dilber, bir müddet sonra annesinin şefkatli kucağında rahatça ağlamak ve teselli bulmak için yaşadığı evden firar etme teşebbüsü gösterir.¹³⁹⁴ Farklı bir coğrafyanın bağrından koparılıp getirilmiş ve küçük yüreğinde çocuk saflığı taşıyan Dilber’in yaşadığı evde aradığı şefkati bulamayıp aksine sıkıntılara maruz kalması ve buna paralel olarak gelişen hürriyet fikri, onda âdetâ kafese kapatılmış bir kuşun özgürlüğüne kavuşmak için çırpınışını hatırlatır.

6. Aile ve Kadın:

6.1. Kadın ve Flört:

Genç kız aşkıta yücelik kavramını karşısındaki erkeği ele geçirmek için ona av olmak durumuyla ifade eder. Bir nesne olan ve kendisini bir nesne olarak kavrayan genç kız, söz konusu bu yeni görünüşünü garip duygular içerisinde keşfeder. İkiye bölünmüş zannıyla kendisiyle uyuşmak yerine kendi dışında aniden varolduğunun farkına varır.¹³⁹⁵

¹³⁹³ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 43.

¹³⁹⁴ A.g.e., s. 16.

¹³⁹⁵ Simone de Beauvoir, Kadın Genç Kızlık Çağı, (Çev:Orhan Suda), Payel Yayınevi, İstanbul, Nisan 1970, s. 90.

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Saliha Hanım ile Rif’at Bey mektepte sürekli birlikte dirler. Beraber okurlar, birbirlerini çok severler. Saliha Hanım Rif’at Bey dışında hiçbir kız ya da erkek arkadaşıyla konuşmaz; fakat Rif’at Bey ile konuşmak için can atar. Başkalarının sözlerini saçma ve sıkıcı bulur; Rif’at Beyin sözlerini ise onun için gayet anlamlıdır. Hatta onun sözlerini dersin hocasının sözlerinden bile mühim ve dikkate değer görür. Gündüz onunla konuştuğu şeyleri gece tekrar tekrar aklına getirir, sürekli onun hayâlini kurar ve rüyâlarında onu görür. Tek başına çalıştığı zaman sıkılır; ancak Rif’at Beyle birlikte olduğu zaman vaktin nasıl geçtiğini anlamaz ve ders onun için büyük bir eğlence olur. Rif’at Beyin de kendisini sevdiğinin farkındadır. Çünkü o da tıpkı Saliha Hanım gibi hiç kimseyle konuşmaz. Sabahları Saliha Hanımı erkenden alır, birlikte mektebe giderler, ders çalışır, dersleri bitince de تنها bir yerde sohbet ederler. Bu tenhada konuşmalar Saliha Hanım için doyulmaz bir zevktir. Rif’at Beyi gözünden esirger, onun bir başkasına baktığını görse içi rahat etmez. Her Cuma birbirlerine gidip bütün günü birlikte geçirirler.¹³⁹⁶

Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında Melek Hanım, evlerinin önünden geçen ve kendisine meydedip sevdiğini söyleyen genç bir delikanlı ile pencere önünde hasbihal eder. Delikanlının kendisine söylediği güzel sözler evin içinde babasından ve atasından başka insan yüzü görmeyen kızın hoşuna gider.¹³⁹⁷

“Dürdâne Hanım” romanında mehtaplı bir gecede Ayşe Ebe, Acem Ali Bey (Ulviye) in mehtapla birlikte artan yüzünün letâfetine doyamaz. Onun bu dikkatli bakışları karşısında kendisine olan hislerini anlayan Acem Ali Bey (Ulviye), gülümseyerek gözlerini süzmeye başlar. Bu süzüşler epey bir zaman devam eder. Ayşe Ebe, bu bakışlar karşısında kendinden geçerek bakışlarındaki taşkınlığı arttırdığından Acem Ali Bey, erkek hâliyle mahcup olup gözlerini indirmeye mecbur olur.¹³⁹⁸ Yine aynı romanda Mergub Bey, yalılar önünde balık avlarken yalının birisinden bir genç kızın kendisine iltifat etmeye başladığını görür. Bu kız, Dürdâne Hanım’dır. Dürdâne Hanım, genç, güzel, cana yakın bir genç kız olduğundan onun bu özellikleri delikanlıyı cezbeder. Mergub, kıza ne derece meyil gösterirse kızdan fazlasıyla karşılık bulur. Böylece bu iki genç birbirine âşıkâne muamelede bulunurlar.¹³⁹⁹

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım, annesinin kendisine eş olarak Mansur’u düşünmüş olması fikrini tasdik etmesine rağmen Cuma günleri bu damat adayını evde bırakarak Kâğıthane seyrine gider. Bununla da kalmayıp Kâzım Bey isminde

¹³⁹⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 13.

¹³⁹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 77.

¹³⁹⁸ A.g.e., s. 60.

¹³⁹⁹ A.g.e., s. 128.

birinden nameler, başkalarından da iltifatlar kabul etmekte bir sakınca görmez.¹⁴⁰⁰ Aynı romanda Müzeyyen Hanım, bir gün çamaşır asarken karşı konaktan yaşlıca bir adamın kendisine dikkatle baktığını görür. Fakat kendini geri çekerek ve adamı görmemeziğe gelerek işine devam eder. Adamın kendisine olan eğilimi kızın hoşuna gider ve canı ihtiyar adam ile eğlenmek ister. Sanki adamın farkında değilmiş gibi işine devam eder. Kızın işten dolayı ıslanan elbisesi vücut hatlarını daha da ortaya çıkarmış ve bu durum karşı konaktaki adamın, Şeyh Salih Efendinin kıza olan ilgisini daha da arttırmıştır.¹⁴⁰¹

“Şık” romanında Matmazel Adel, başlarda Maşuk Beye olan aşkını belli etmemeye çalışır. Fakat gözleri, yüzü ve hareketleri onu ele vermektedir. Belli etmemek için yaptığı çabaları ise onu daha da ele vermektedir. Bir gün sevdiği genç tarafından kendisine bir dikiş çekmecesini hediye edilir. Böylece hemen hemen her gün görüşmeye başlarlar.¹⁴⁰²

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” isimli romanında Kafkas kızlarının tembel tembel oturmaları ayıp sayılıp giysilerini dokutmak için gelen erkekler ile olan sohbetleri eş bulma konusundaki seçimlerini belirlemeleri açısından dikkate şayandır. Öyleki kızlar kendilerine bir şeyler diktirmek için gelen delikanlıları geri çevirmezler. Bunu fırsat bilen delikanlılar kızların gönüllerini fethetmek için güzel şeyler söyleyip ellerinden gelen gayreti gösterecekler de kızlar için önemli olan bunlar olmayıp bir erkeğin yiğitliği meselesidir. Erkek konuşurken karşısındaki kızın verdiği tepkileri de ziyadesiyle takip eder. Çünkü kızdan herhangi bir hoşlanma emâresi almadan onu kıskanmak Kafkas âdetlerine göre yerini başkalarının işgal etme olasılığının yüksek olması sebebiyle ayıp karşılanır. Kızlar kendilerine meyleden erkekler arasından bir seçim yapmak zorunda olduklarından en büyük iş onlara düşer. Zirâ Kafkas kızları dokudukları giysilerde hangisini özen göstererek dokurlarsa o delikanlıya ilgilerinin olduğunu açıkça ifşa etmiş olurlar. Böylece bu hareketleri ile delikanlılar arasından bir eleme yaparak gönüllerinin hangisinde olduğunu bildirirler. Artık rakipleri ile olan mücadeleyi kazanan delikanlılar daha cesur bir edâyla kızlara yaklaşır. Hatta bu işin sonraki derecesi kızları kaçırmaya kadar varır.¹⁴⁰³

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” romanında şövalyeler “dam” adı verilen kadınlara muhabbet gösterirler. Söz konusu bu damların büyük bir aileye mensup olması şart olup aşağı dereceden olurlarsa bunlar sevgili yerine geçer ki şövalye isterse bu sevgilisi ile evlenebilir. Asil bir aileye mensup olanlar ile evlilik söz konusu olmayıp aradaki muhabbetin yalnızca kalpte bulunması esastır. Hatta bu damların evli olmaları bile bu muhabbete mani

¹⁴⁰⁰ Mehmed Murad, a.g.e., s. 100.

¹⁴⁰¹ A.g.e., ss. 118-119.

¹⁴⁰² Gürpınar, Şık, s. 54.

¹⁴⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, ss. 138-139.

değildir. Şövalyenin yalnızca bir dama muhabbet etmesi gerekir. Bu kuralı bozanlar rütbelerinde bir derece aşağı indirilirler.¹⁴⁰⁴

6.2. Kadının Evlilik Kurumuna Bakışı:

“Sergüzeşt” romanında Dilber’in ikinci hanımı, Celâl Beyin validesi Zehra Hanım için evlilikte asalet ve ikbal önemli şeylerdir. O, yüksek tabakada olan birinin alt tabakada yetişmiş, oranın terbiyesi ile yoğrulmuş biri ile evliliğinin mümkün olamayacağını düşünür. Bunları birbirine lâyük görmez. Ona göre birini sevmek için illâ asaletli ve servete mâlik olması gerekmektedir.¹⁴⁰⁵

“Metres” romanında Saffet Hanımın üvey annesi, kocasının kendisine rağmen bir metres ile ilişkisi yüzünden baba evine gelen Saffet Hanımı suçlu bularak evlât sahibi bir kadının boşanma gibi kelimeleri ağzında taşımaması, erkeğin istediği her şeyi yapmakta özgür olduğu yolunda sözlerle uyarır. Onun bakış açısına ve o zamana kadar aldığı terbiye sayesinde edindiği birikime göre evlilik erkeğin haklarının sınırsız, kadınlıkların ise erkeğe bağımlı ve son derece kısıtlı olduğu bir kurumdur. Böyle bir bakış açısı erkeğe dilediğini dilediği gibi yapma konusunda sınırsız bir özgürlük alanı sağlamaktadır.¹⁴⁰⁶

Saffet Hanımın mektup yazdırmak için gittiği yerde karşılaştığı ahlâk seviyesi düşük, evlilik, koca vs. gibi değerleri ayaklar altına alan, kadının kadınlık seviyesini düşüren, büyük bir batağın içinde kıvranan, gayr-i meşru ilişkilerini meşru kalıplar içerisine sığdırmaya çalışan bir zihniyete sahip olan kadınlar, onu derinden şaşırtır. Namuslu bir kadın olarak ilk kez karşılaştığı bu kadın gürûhu, içine bir iğrençlik hissi verir. Onun için kutsal bir mekân olan evlilik müessesesi bu türden kadınların nazarında kutsîyetten uzaklaşmış ve her türlü çirkefin olduğu bir bataklık hâline gelmiştir. Hayatın sillesini yemiş, hayat karşısında her türlü ahlâk perdesini aralamış, namus v.s. gibi kavramları boş bir laftan ibaret sayan bu kadınlar ile aynı mekânda bulunmaktan utanç duyar. Ancak kendisi de kocasının hukukunu çiğneyerek ondan habersiz bir başka erkeğe aşk sözleri içeren bir mektup yazdırmaktadır. Bu vesile ile tasvip etmediği ve iğrendiği söz konusu kadınların seviyesine ineceğini, bu lekeyi bir ömür boyu üzerinde taşıyacağını düşünerek derin üzüntü duyar. Aklına hemen oğlu gelir ve ona bu

¹⁴⁰⁴ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, ss. 31-32.

¹⁴⁰⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 56-57.

¹⁴⁰⁶ Gürpınar, Metres, s. 169.

lekeyi sürmek düşüncesi onu rahatsız eder. Bu düşüncelerin sevkiyle yazdırdığı mektubu ani bir hareket ile yırtarak dükkândan çıkar gider.¹⁴⁰⁷

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı hikâyesinde Ayşe, babası vefât ettikten sonra annesi ile fakir bir hayat yaşamasına karşın iffet ve namusuna düşkün bir genç kızdır. Terbiyesi ve güzelliği başkalarının da kısa zamanda dikkatini çeker. Görücüleri çok olsa da annesi yaşının küçüklüğünü ve çeyizinin olmadığını bahane ederek kızını vermek istemez. Ancak kadınlardan biri kızı oğluna alma konusunda ısrarcı olur ve çeyiz istemediğini dile getirir.¹⁴⁰⁸

“Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanının kahramanı Cuzella’nın babası Alfons, Akdeniz’de meşhur bir tüccar olan Pavlos ile tanışınca onun kızına uygun bir eş olabileceği kanaâtine varır. Bu düşüncesini kızına da açar. Başta bu konuşmayı önemsemeyen Cuzella, babasının bu konuda ciddi olduğunu görür; ancak Pavlos’tan hiç hoşlanmamıştır. Yüz vermez.¹⁴⁰⁹ Babasının ısrarlı tavırları karşısında Pavlos ile evlenmek istemediğini dile getirir. Babası ise kızını rahibeler elinde yetiştirmiş olmanın bir hata olduğunu ve bu fikirleri onlardan aldığını kanaatindedir. Cuzella, konuyu daha fazla konuşmak istemediğini, daha sonra konuşacağını; ancak kendisine zaman vermesini babasından rica eder ve konu askıya alınır.¹⁴¹⁰ Babasının Pavlos’un şahsından çok servetine âşık olduğunun farkındadır Cuzella.¹⁴¹¹ Pavlos’un evlilik teklifini reddeder. Mürebbiyesi Marie’nin şayet gönlünde biri yoksa bu teklifi kabul etmesi konusundaki ısrarları fayda etmez. Pavlos’un suratını şeytana benzettiğini, melek gibi bir yüzü olmadığını, sırf parası için de biriyle sevmeden evlenemeyeceğini belirtir Cuzella.¹⁴¹² Bu tavır ile babasının Pavlos’tan özür dilemesi ve evlenme teklifini kabul etmesi gerektiğini belirten tepeden inme laflarına maruz kalır.¹⁴¹³ Çekilen acılar ve edinilen deneyimler sonucunda Esmâ ile Arslan (Timur Bey) ve Cuzella ile Hasan Mellâh muratlarına ererek dünya evine girerler.¹⁴¹⁴ Cuzella, kardeşi Alonzo’ya kavuşmuş olmanın verdiği gönül rahatlığı ile iki sevinci bir arada yaşar.¹⁴¹⁵

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Mihriban Hanım, şımarık ve hoppa yetişmiş bir genç kız olduğundan kendisini istemeye gelen görücüleri alaycı tavırlarla tahkîr eder, onları küçük görür. Serbest tavırları ile görücülere kâh gelin kâh kayınvalide kâh evin

¹⁴⁰⁷ A.g.e., ss. 229-231.

¹⁴⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 7.

¹⁴⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 12.

¹⁴¹⁰ A.g.e., ss. 16-18.

¹⁴¹¹ A.g.e., s. 25.

¹⁴¹² A.g.e., ss. 42-43.

¹⁴¹³ A.g.e., s. 45.

¹⁴¹⁴ A.g.e., s. 428.

¹⁴¹⁵ A.g.e., s. 431.

hanımı türünden tavırlar sergiler.¹⁴¹⁶ Aynı romanda Râkım'ın ders verdiği Can ve Margrit ise romanı sonunda kendi akrabalarından olan erkekler ile evlenirler.¹⁴¹⁷

“Hüseyin Fellah” romanında Şehlevend, kendisini çok seven ve ölüm ânında Ömer’e teslim eden Civelek’in vasiyetine riayet ederek sevdiği Ömer ile evlenir. Matem havasında geçen bir düğünün ardından Şehlevend ve Ömer, Hüseyin Fellâh ve Saîbe muratlarına ererek dünya evine girerler.¹⁴¹⁸

“Çengi” romanında kimsesi olmayan Hüveyda, kuru bir nikâhla Canbert Beyle dünya evine girer.¹⁴¹⁹ Aynı romanda Melek Hanım, babasının kendisine telkin ettiği eğitim sisteminden dolayı aşk ve sevdâ konularında bilgi sahibi olmadığı gibi yine evlilik konusunda da herhangi bir bilgiye sahip değildir.¹⁴²⁰

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı Mariya, romanında sevdiği delikanlı olan Baptisyân'ın kendisinden üç dört yaş küçük olması ve çevresinin bu durumu büyük bir mesele hâline getirip evliliklerine rıza göstermemesi üzerine kadın ile erkek arasında bir farkın olmadığını dile getirerek kendi durumunu meşru kılma yoluna gider. Ona göre nasıl ki çok yaşlı bir erkek gencecik bir kızla evlenme hakkını kendinde bulabiliyor ise erkekten yaşça büyük olan bir kadın da pekâlâ kendisinden küçük bir erkekle evlenebilir.¹⁴²¹

“Taaşşuk-ı Tal'ât ve Fıtnat” romanında Fitnat Hanım, hiç tanımadığı başka biri ile evlendirileceği haberini Hacıbaba'dan alınca fenalık geçirir ve bayılır.¹⁴²² Hacıbaba'nın ve dadının sözleri fayda etmez. Onlar her ne kadar kız iyi, zengin, varlıklı bir yere gelin gidecek, rahat edecek diye düşünseler de kızın gönlü onlarla birlikte değildir. Ağlayıp sızlamakta, dökülen dillere kulak asmamaktadır.¹⁴²³

Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında Zehra, Suphi ile nikâhlanır. Bundan sonra birbirleri için yaşamaya başlarlar. Evlât sahibi olmak isterler. Bunun hayâlini kurarlar. Düğün gününe kadar birbirlerini görmeleri o dönem İstanbul toplumunda hoş karşılanmadığından birbirlerine fotoğraflarını verip o güne değin bununla yetinmek durumunda kalırlar. Bu durum aşklarını daha da perçinler. Zehra, bu süre zarfında ahlâken değişmiş gibi görünmektedir.¹⁴²⁴

¹⁴¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 9.

¹⁴¹⁷ A.g.e., s. 149.

¹⁴¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 345.

¹⁴¹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 48.

¹⁴²⁰ A.g.e., s. 61.

¹⁴²¹ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, s. 31.

¹⁴²² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 89.

¹⁴²³ A.g.e., s. 90.

¹⁴²⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 27-28.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Fatma, tahsilini evliliğe tercih ederek bekâr kalmayı yeğlemiştir.¹⁴²⁵ Yine aynı romanda Zehra, Fransız muallimesinin oğlunun dinini değiştirme pahasına da olsa kendisiyle evlenme isteğine sıcak bakmaz. O, inançlı ve değerleri ile yaşayan bir genç kızdır. Artık yaşının büyük olmasını hasebiyle dışarı çıkamayacağını ve muallimeye gerek kalmadığını bahane ederek ders aldığı haneye gitmez. Zabitin peşini bırakmadığını ve kumandanı ile Ahmed el-Nasr’ı bu iş için araya soktuğunu gören Zehra, annesiyle birlikte İstanbul’a kaçar.¹⁴²⁶ Aynı romanda Müzeyyen, Şeyh Salih Efendi gibi babası yaşında yaşlı bir adamın kendisini ağabeyinden istemesi üzerine bu duruma karşı çıkar. Ancak ağabeyi Raşit Efendinin adamın serveti, arabaları, konağı, takacağı elmaslar, giyeceği kaliteli kumaştan elbiseler ve hanımlık vasfı ve özellikle evleneceği adamın yakında ölmesi ile birlikte genç ve zengin bir dul sıfatıyla istediği kocaya varabileceği konusundaki sözleri üzerine sessiz kalır. Bu sessizliği bunlara ilgi duymasından değil; ağabeyinin ısrarına muhalefet etmek istememesinden kaynaklanır. Bu evliliği kendi çıkarları açısından kazançlı gören Müzeyyen’in ağabeyi Raşit Efendi, kıza bir an evvel çocuk yapması gerektiğini, diğer varislerin de çaresine bakacağını, evlenince konakta olup bitenler hakkında kendisine haber iletmesini söylese de bu sözler zoraki bir evliliğe itilen Müzeyyen’in kulağına girmez bile.¹⁴²⁷

Aynı romanda Sabiha, tutkulu bir aşk ile sevdiği Mansur’u elde etme konusunda kararlıdır. Bundan önce pek çok talibini hepsinde bir kusur bularak reddeden Sabiha Hanım, Mansur konusunda gayet kendinden emindir. Mansur’u beğenmiştir. Ev halkı bu durum karşısında olaya oldubitti nazarıyla baksalar da Sabiha Hanım, kendisinin reddolunabileceğini hiç aklına bile getirmez.¹⁴²⁸

Zehra, ileride kendisine eş olarak seçeceği kişinin bu bozuk ve çarpık düzen içerisindeki hiç tasvip etmediği çapkın erkeklerden olacağını düşündükçe rahatsız olur ve böyle bir şeyi bir daha aklına getirmeme kararı alır.¹⁴²⁹ Zehra, okumuş ve hayatın anlamını kitaplardan kavramış bir genç kız olarak kendi kendine tahsil ettiği onca şeyin ne işe yaradığını düşünmeye başlar. Kadının bir evin süslemesi mi yoksa aile ve cemiyete gerekli olan bir uzvu olup olmadığı konusunda düşünür. Öğrenilen bilgi sarf edilmedikten sonra onu kazanmanın da bir anlamı yoktur ona göre. Bir kadının marifeti yalnızca kocasının zevk ve hoşnutluğunu sağlamak olacaksa o hâlde kadın deyince erkeklerin ihtiyaçlarını karşılayacak basit bir eşya gelir akla. Annelik vasfı ve çocuk sahibi olma önemlidir ona göre. Ancak

¹⁴²⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 86.

¹⁴²⁶ A.g.e., s. 104.

¹⁴²⁷ A.g.e., s. 123.

¹⁴²⁸ A.g.e., s. 126.

¹⁴²⁹ A.g.e., s. 132.

toplumda yer alan erkeklerin bir kadının namusunu teslim alamayacak kadar koca olma vasfından çok uzak olduğunu söyler. Bu derece bozuk ve güvensiz bir toplum yapısı içerisinde evlilik fikri Zehra'ya çok uzak gibi görünmektedir.¹⁴³⁰

Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" romanında on yedi yaşına yeni giren İkbâl, başkaları nazarında evlilik çağına gelmiştir artık. Görücüleri gelmeye başlar. Bunların arasında karısından ayrılmış, iki çocuklu kırk yaşlarında bir adam da vardır.¹⁴³¹ Gelin olduğundan beri neşesiz olan İkbâl, odasında gizli gizli ağlar.¹⁴³²

"Nemide" romanında roman kahramanı bir genç kız olan Nahid'in evlilik hakkındaki görüşleri genç bir kızın evlilik kurumuna ne şekilde baktığını göstermesi açısından dikkat çekicidir: "*Te'ehhül!.. Her gün binlercesi görülür, her sa'at bir tanesi vuku'a gelir, âdi ehemmiyetden âri bir vak'a zannolunur. Cem'iyet için te'ehhül bir insan için nefes almak kabilindedir. Lâkin bir adamın hususî hayatında te'ehhül müstesna bir ehemmiyet kesilir. O zaman o âdi, hafif bir kelime değil; mühim, azîm hayat işidir. Fikrimce erkekler için te'ehhül ikinci derecede bir ehemmiyetdedir. Lâkin kadınlar için böyle değil. Kadınlar hayatlarını idare edebilmek için o kadar za'ifdirler ki te'ehhül onlara bir ikinci beşik olur. bir genc kız... On altı yaşındadır. O zamana kadar oturduğu evin ne ile idare olunduğunu, giydiği elbisenin ne ile hasıl olduğunu öğrenmemiştir. Kader onun za'fi üzerine iki büyük himaye kanadı geçirmiştir: Bir babası, bir annesi var. Lâkin bir genc kız hayatta pek muvakkat bir zaman için kıymetli, bir kız sıfatında kalabilir... o bir zevce olabilmek için yaratılmıştır. Evlenmek iktiza eder, lâkin kime varmalı? Bir genç kız için te'ehhül ne demektir? (...) Te'ehhül o zaman kadar giyilen elbiselerin en süslüsünü giymek, ömrünüzde birinci def'a olarak çok mücevher takmak, yüzlerce kadınların içinde en yüksek bir köşede tuhafci dükkânlarının camlıklarında görülen bebekler gibi kurulup oturmak, o zamana kadar aynanızın karşısında kendi kendinize beğendiğiniz güzelliklerinizin herkes tarafından tantanalı iltifatlarla tekrar edilmesi, yalnız babanız ve annenizle hısımlarınızı çağırmağa alışmış olan dudaklarınızdan "Bey!..." kelimesini çıkarmaktan tevellüd eden haz gibi, ihtimal ba'zı kızlar için izdivaca sebep olan şey'lerden ibaret değildir, te'ehhül bir hayatın üzerine kefen atıp başka bir hayatın perdesini açmaktır, te'ehhül yeni bir hayatta yaşamak için eski hayatınızda ölmektir.*"¹⁴³³ Nahid'e göre evlilik gibi yeni bir hayat tarzı içerisinde bir genç kızı idare edecek olan kişi kocasıdır. Zirâ evlenmeden önce bir hayâl dünyasında yaşayan ve tecrübesiz olan genç kızı gerçek hayatla irtibata geçiren de kocası olacaktır. Koca bunları yaparken kızın

¹⁴³⁰ A.g.e., s. 134.

¹⁴³¹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, ss. 145-146.

¹⁴³² A.g.e., s. 155.

¹⁴³³ Uşaklıgil, Nemide, ss. 94-95.

daha önceki hayâllerini mahvetmemeli, mutlu bir atmosfer içerisinde bunu gerçekleştirmeye itina göstermelidir.¹⁴³⁴ Kendisini samimiyetle seven bir kalbin yokluğundan üzüntü duyar. Teyzesinin yanına sığındığı evde günün birinde kendisinden usanılmak ve istemediği biriyle evlenmek düşüncesi onu rahatsız eder. Hiç tanımadığı kadınlar tarafından beğenilip hayatıyla ilgili kararların başkaları tarafından alındığı, hislerine ve fikirlerine hürmet edilmeden huyunu suyunu bilmediği bir erkeğin eşi olmak fikri dayanılmazdır onun için. Burada görücü usûlü ile evliliğin de bir genç kızın bakış açısından eleştirisi yapılmaktadır. Günün birinde hiç tanımadığı bir erkek için giyinip süslenecek ve ona kendisini beğendirmeye mecbur olacaktır. Geleneğin baskısı bir genç kızın şahsında bütün genç kızların üzerinde kuvvetle hissedilir. Nahid, büyük bir bütünün sadece bir kesitidir.¹⁴³⁵

Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh” adlı romanında Rahibe Sipro, rahibe olmasına karşın rahip ve rahilerin evlenmesinin yasak oluşuna bir türlü anlam veremez ve bunu yanlış bulur.¹⁴³⁶

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Rus milletinden olan Katerina, müslüman olan Kaplan Beyi sevdiği hâlde ve Kaplan Beyin kendisine Müslümanlar için bir gayr-i müslim kız ile evlenmenin dinen mübah ve helâl sayılacağını anlatmasına ve onunla evlenmeyi istemesine karşın Kaplan Beyi reddetmez. Ancak Rus milletine has bir taassupla ona karşı hareketlerinde ölçülü ve seviyeli olmaya dikkat eder.¹⁴³⁷

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Margerit, şövalye Leon di Burkinyon’un kendisine olan ilgisine ve kendisi ile evlenmek istemesine ona olan muhabbetinden dolayı değil; sırf asil bir aileye mensup olduğu için sıcak bakar. Ancak güzelliğinin methinin tâ İstanbul Latin imparatoru Rober di Kortney’e kadar ulaşması ve imparatorun kendisine evlenme teklif etmesi üzerine içinde yine ona karşı da bir sevgi emâresi olmamasına karşın bir imparator eşi ve şark imparatoriçesi olma hevesi ile bu teklifi kabul eder. Bu kabul bir bakıma onun sonunu da hazırlar. Zirâ kızın kendisine verdiği sözde durmayıp imparator ile evlendiği haberini alan şövalye Leon di Burkinyon, Margerit’e karşı intikam hisleri ile yanıp kızın burnunu ve dudaklarını kestirip öldürmek suretiyle intikamını almıştır.¹⁴³⁸

¹⁴³⁴ A.g.e., s. 94.

¹⁴³⁵ A.g.e., ss. 94-96.

¹⁴³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 10.

¹⁴³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 18.

¹⁴³⁸ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, ss. 145-146.

6.3. Evlilik ve Aşk:

Evlilik, kadın için toplumun hazırladığı genel bir yazgıdır. Toplumu oluşturan kadınların pek çoğu evli, evlenip ayrılmış, dul kalmış evlenmeye hazırlanan ya da evlenmediği için dert yanan kadınlardır. Bekâr kadınların durumu ise ister evlilikten yoksun kalmış olsunlar, ister başkaldırsınlar ister aldırmamış olsunlar evlilik kurumuna göre belirlenir.¹⁴³⁹

“Karı Koca Masalı” nda Ahmet Mithat, okuduğu kitapların hiçbirinde yakışıklı bir erkeğin çirkin bir kadına, güzel bir kadının da çirkin bir erkeğe meylettğini görmediğini ifade eder.¹⁴⁴⁰ Şöyle devam eder: “(...) *Güzel kızın çirkin herife ilgi göstermeyeceğini ve ona teslim olsa bile gönül rızasıyla olmayıp zorla olacağını bildiğim için buna o kadar şaşmazdım da, çirkin erkeğin güzel kıza ilgi göstermemiş olmasına artık son dereceye kadar şaşardım. Zira bilirim ki erkek kısmı kendi çirkinliğini göremeyip ilgi göstermek için mutlaka güzel kız arar! Hem de öyle olur olmaz güzeli de beğenmez!*”¹⁴⁴¹

Bahsi geçen anlatıda Mahcemel Hanım ve kocası Cemal Efendi her ikisi de çirkin olmalarına karşın birbirlerini güzel buldukları için severler.¹⁴⁴²

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında aşk duygusu şu şekilde ifade edilir: “(...) *Çünkü, aşk bir emr-i tabiidir ki, nev’-i benî ademin her bir kısmında, yani erkeğinde dışısında, ufağında büyüğünde, sabisinde bâliğinde, gencinde ihtiyarında, fakirinde zengininde, akîlinde gabisinde, âliminde câhilinde, medenîsinde bedevîsinde zuhur eder. Herkesin gönlü aşk ile yoğrulmuştur. Beşikte olan çocukların gönülleri dahi aşktan çok hâlî değildir. Hele sibyan-ı nev-resîdenin gönlünde çok kere aşk u muhabbet galayân eder. Onlar dahi severler, sevilirler. Gönüllerinde bir hassa hissederler. Lâkin biçareler, o muhabbetin neden geldiğini ve hüsn ü ânın icab-kerdesi olduğunu anlayamazlar. Aşk iştirler, ama aşk denilen şeyin hemen hissettikleri hassa olduğunu bilmezler. İşte, tabiat bi’l-cümle nev’-i benî ademe aşkı müsavat üzre taksim eyleyip hiç kimseyi mahrum bırakmamıştır. Akılsız, ilimsiz, hilimsiz, faziletsiz, sabırsız, rahmsiz, hayasız adam bulunur; lâkin aşksız adam bulunmaz. Aşk u muhabbet, herkesin kuvvesinde mevcut olup, ancak bir kuvve-i câlibesi olmadıkça file çıkmaz. İşte bazı kimselerin aşkta şöhre-i afak olduğu ve bazısının bî-te’sir gibi görüldüğü, bu sebebe mebnîdir. İnsandan başka, bazı sair hayvanların dahi aşktan halî olduğunu iddia etmeye cesaret edemeyiz.*”¹⁴⁴³

¹⁴³⁹ Simone de Beauvoir, Kadın “İkinci Cins” Evlilik Çağı, s. 11.

¹⁴⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Karı Koca Masalı, s. 49.

¹⁴⁴¹ A.g.e., s. 50.

¹⁴⁴² A.g.e., s. 98.

¹⁴⁴³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 11.

Şemseddin Sami'nin söz konusu romanında Saliha Hanımın merhum eşi, okul yıllarında tanıştığı, okuldaki oğlanların en büyüğü ve bilgisi Rif'at Beydir.¹⁴⁴⁴ Rif'at Bey, Saliha Hanımın anne ve babasıyla da onlara gelip gitme vesilesiyle tanışmış ve onlar tarafından hareketleri, konuşması çok beğenilmiş ve methedilmiştir. Bu durum Saliha Hanımın da çok hoşuna gitmiş, fizyolojisi gözle örülür tarzda değişmiş, kalbi hızla çarpmaya, sararıp kızarmaya başlamıştır. Saliha Hanımın anne ve babası Rif'at Beyin ebeveynlerini tanımaktadır. Babasını “uğursuz” olarak nitelendirirler ve bu derece uslu bir çocuğun o babanın elinden çektiğini dile getirirler.¹⁴⁴⁵

“Bir Muadele-i Sevda” romanında hikâyenin anlatıcısı olan Naki Bey, eşi Bedia Hanıma düğün gecesini duvağını kaldırdığı vakit hiç beklemediği bir şekilde âşık olur.¹⁴⁴⁶

“Mutallâka”da Âkile Hanım, kocasına yazdığı bir mektupta aşkın kayıt ve şart altına alınamayacağını belirtir ve aşk ile ilgili şunları söyler: “(...) Gerçekten âşık olan bir insanı her dakikası ıstırap dolu bir asır kadar, belki de canlar yıpratana ebediyet kadar uzun görünen hasret devresini kendi isteğiyle sonu gelmez bir zamana bırakarak sürdüremez. Çünkü elinde değildir. Bu noktada gönül hiç kimsenin, hattâ sahibinin bile fermanını dinlemez. İnsan onun elinde mazlum bir oyuncak gibi kalır. Demek senin muhabbetin isteğe bağlı öyle mi? Gönülün sana değil, sen gönlüne gem takabiliyorsun. Benimki öyle değil. İster istemez aşkın mahkûmuyum. Eğer senin aşk nazariyesi benim gönlüme tatbik kabil olaydı, tekrar nikâhına girmek, sevgini dilenmek için kadın olduğum halde ilk teşebbüse be cüret etmezdim.”¹⁴⁴⁷

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, kendilerine ders veren hocaları Râkım Efendiye âşık olurlar. Bu aşk, kızların tiyatro ve balo gibi eğlencelerden artık eskisi gibi zevk almamalarına, daha çok evde kalıp dersleri ile meşgul olmalarına neden olur.¹⁴⁴⁸

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Virginie’ye göre aşk: “(...) Aşk eğer dedikleri kadar ulvî ve ilâhî bir şey ise ebedî ve câvidanî olması lâzım gelir. Ebediyet ezeliyeti de müstelzemdir. Aşk dedikleri maraz ise ârız olup ârıziyette hiçbir hükm-i ciddî olamaz. Âdetâ şiddetlice bir hevesin adını aşk ve kuvvetlice bir heva ve heves sahibinin adını âşık koyuvermişlerdir. Hakikatte ise hepsi boş.....” olarak nitelendirilir.¹⁴⁴⁹

“Çengi” romanında Canbert Bey, kızı Melek Hanımı edep ve iffet dairesinde yetiştirme arzusundan dolayı kızına aşk, evlilik v.b. konularda bilgi vermez. Hatta kızı sevmek

¹⁴⁴⁴ A.g.e, s. 12.

¹⁴⁴⁵ A.g.e, s. 14.

¹⁴⁴⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 23.

¹⁴⁴⁷ Gürpınar, Mutallaka, s. 29.

¹⁴⁴⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 101-102.

¹⁴⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 519.

kelimesinin büyüüne kapılır da birgün elinden gider düşüncesiyle sevgi, sevmek kelimeleri ile cümleler kurmaktan bile geri durur.¹⁴⁵⁰

Melek Hanımın babasının bütün engellemelerine rağmen aşk duygusuna kendiliğinden rüyâlar vasıtasıyla vasıl oluşu roman yazarının dikkatinden şu sözler ile ifade edilir: “(...) düşününüz hükm-i tabiat sanki bir vahy-i âsmânî imişçesine nasıl kendi kendini kalb-i insanda yerleştiriyor! (...) Cinân-ı masûmiyette bir çift insan var idi ki kendilerinden evvel gelmiş ve âlemde bir sûret-i mâişet tertip eylemiş hiçbir insan görmemişlerdi. Bunlara bir ağaçtan meyve derip yememeleri emrolundu! Bir hakîm-i müsellemin dediği vechile madem ki o ağaçtan meyve ekli men edilecekti, ağaç niçin yaratıldı? Madem ki men edildi, o çift insanı memnuniyetin haricine çıkarmak için iğva edebilecek şeytan niçin yaratıldı? Niçin ona bu iktidar verildi? Âlemde rızâ-yı Rabbanî hilafında bir şey tahallük edebilir mi? Hükmedilmek lâzım gelecek ki bu meyve mutlaka ekl edilmek için yaratıldı. O şeytan mutlaka iğva etmek için memur edildi. Bunlar, her birer cilve-i Rabbanîdir. O meyve hâlâ vardır ve bizi iğva ediyor. O cilve, hâlâ mevcuttur ve her noktada cilveger oluyor. Bu mamanın kâffesi ise bir taraftan edilen niyaz ve diğer taraftan gösterilen naz arasını tefrîk eden eb’ad-ı selâseden hâlî nokta-i mevhûmenin altından çıkıp görünür görünmez yine onun altına girip gizlenir.”¹⁴⁵¹

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Fitnat Hanımın, odasında gezindiği bir gün bir ara gözünün sokağa takılması ve yakışıklı bir gence ilişmesi ile başlayan olaylar dizisi daha sonra bu genci gözden kaybedince hüznlenmesi ile devam eder. En çok sevdiği ve zevk aldığı gergef işlemeyi bırakır. Gönlü, gergef işlemek yerine pencerede oturmak ve delikanlıyı yeniden görmek arzusuyla yanıp tutuşur. Gergeften, dikişten soğumaya başlar. Bunları uzun uzun yapmak yerine tenhaya çekilip düşüncelere dalar. Kederli ve düşünceli olduğu her halinden belli olmaktadır. Gözü hep sokaktadır.¹⁴⁵² Bütün bunlar aşk duygusunun Fitnat Hanımın gönlüne tecelli etmesi ve bu tecelli ile birlikte kalpte bir takım kıpırdanışların başlaması ve merkeze yalnız sevgi atfedilen bireyi koyarak dış dünyaya bütün duyargaların kapatılması durumunu gözler önüne sermesi bakımından mühimdir.

Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Zehra, aşkı sadece kitaplarda görmüştür. Aşk gerçeği hakkında bilgisi olmadığı tıpkı “Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanındaki Fitnat gibi üzerinde yaşadığı dünyanın bilgisinden de yoksundur. Hayat deneyimi yoktur. Tecrübe eksikliği ve bilgi azlığı yegâne noksanı ve zayıfıdır. Kitap sayfalarında aşka dair okuduğu şeyler gayet kabataslak, eksik ve yanlış bilgilerdir. Bunun için aşk konusundaki malumatı bu

¹⁴⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 60.

¹⁴⁵¹ A.g.e., ss. 68-69.

¹⁴⁵² Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 47-48.

kitapların yönlendirmeleri ile sınırlıdır. Bu aşkın ruh hâlinden gafil olan bir gönlün de yüreğindeki kaynamaların ve çoşmaların bir muhabbetten ibaret olduğunu tespit etmesi beklenemez.¹⁴⁵³

Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Ayşe Ebe, Acem Ali Bey (Ulviye) e âşık olur. Acem Ali Bey, ona kendisini her istediği zaman görebileceğini söylemiş olsa sevincinden çıldıracaktır. O zamana kadar bir kadının bir erkeğe yalnız simasının hoşluğundan dolayı âşık olabileceğini hiç aklına getirmemişken bu ihtimâlin kuvvetli bir ihtimâl olduğunu Acem Ali Beyi gördüğü gece anlar. Onun kim olduğunu merak eder.¹⁴⁵⁴ Aynı romanda Mergub, Dürdâne’nin divâne olmasından şüphe etmiş, kızda cinnet alâmetleri göremeyince Dürdâne’nin ilk gördüğü adama bu derece açılmasına hayret etmiştir.¹⁴⁵⁵ Kişi, âşık olduğu zaman kendini kontrol etmekten aciz kalır. Aşk, öyle güçlü bir duygudur ki kişiyi kendine muti kıldığı zaman onu deli divane eder, bağımlı kılar ve kendi dışındaki şeylere çaresiz bırakır.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Fatma yaşı geçmiş olması nedeniyle masum ve edepli bir genç kız olmasına karşın kendi sınırlarını aşarak var olan özelliklerini tam tersine çevirecek kadar da bir potansiyele sahiptir.¹⁴⁵⁶

Hüseyin Rahmi’nin “Şık” adlı romanında Matmazel Adel, Şöhret Beyin arkadaşı Maşuk Beyin sevgilisidir. Belirli bir haftalıkla bir moda dükkânında çalışan bir işçi kız olan Adel, Maşuk Bey ile dükkâna gömlek ismarlamak için geldiği sırada tanışmıştır. Bu iki genç söz konusu tanışmadan sonra birbirlerini sevmeye başlarlar.¹⁴⁵⁷

Hüseyin Rahmi’nin “İffet” isimli romanında Antuvanet, bir mimar kızıdır. İffet ile aynı okulda eğitim gördüklerinden bir müddet sonra arkadaş olurlar. On yedi yaşındaki bir ressama âşıktır. İffet de Antuvanet ile hemen hemen aynı döneme rastlayan senelerde akrabası Latif Beye karşı yüreğinde derin duygular hisseder. Okul müdürü, öğrencilerin sevdaya ilişkin, aşk konulu edebî neveleri okumalarını kesinlikle yasaklamış olmasına karşın bu iki genç kız yasağa karşı gelerek Musset, Lamartine ve Hugo gibi yazarların eserlerini gizlice okumaktan kendilerini alamazlar. Antuvanet, sevgilisinden gelen mektupları ve okuduğu kitaplara ait pasajları göğsünde taşır ve bu iki genç kız coşkulu şiirler okuyarak bunların kendilerine hissettirdikleri ile mutlu olurlar.¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 25-26.

¹⁴⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 54.

¹⁴⁵⁵ A.g.e., s. 128.

¹⁴⁵⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 86.

¹⁴⁵⁷ Gürpınar, Şık, s. 53.

¹⁴⁵⁸ Gürpınar, İffet, ss. 92-93.

Ahmet Mithat Efendinin “Yeryüzünde Bir Melek” adlı romanının kahramanı Raziye, çok küçük yaşlardan itibaren Şefik’e karşı muhabbet hisleri ile dolmaya başlar.¹⁴⁵⁹

6.4. Eş Olarak Kadın:

Ahmet Mithat Efendinin “Yeniçeriler” adlı hikâyesinde Hüseyin Çorbacının kızı Ayşe yeniçeri Osman çorbacının zevcesidir.¹⁴⁶⁰ Kocasına oldukça bağlı bir kadın olan Ayşe Dudu, eşinin kendisini aldatıyor zannı ile uzak duruşlarını sezmiş; ancak bu tavırların kökenindeki sebebi anlamayarak onu hasta zannedip etrafında pervâne olmuştur. Keyfi yerine gelsin diye kucağındaki bebeği daha ilk defa olarak seferden yeni gelen eşinin kollarına vermek ister.¹⁴⁶¹ Eşinin kendinden kaçan tavırları karşısında içine bir sıkıntı düşer Ayşe Dudu’nun. Kocasını uykuda iken saatlerce izler ve onun bir kadını ve bir bebeği kesmek türünden bir şeyler sayıkladığını fark eder. Ancak kendi üzerine alınmayıp eşinin gurbette iken tekrar evlendiğini, fakat kadının onu aldatarak başkasından bir çocuğu olduğunu, eşinin de onları öldürmek için beraberinde İstanbul’a getirdiğini zanneder.¹⁴⁶² Kocasının cellât olarak tayin ettiği kişinin kendisini öldürmek istediğini anlayınca kocasını çok sevdiğini ve ona ihanet etmediği için içinin rahat olduğunu, ancak kocasının adını temize çıkarmak için isteğine uyararak ölüme razı olacağını ve korkmadığını dile getirir. Cellâdın kadını kabahatsiz bulup eşi ile arasını düzeltmek için elinden geleni yapacağını söylemesi üzerine kadın, bu teklifi reddeder. Gururundan ödün vermez. Kocası bundan sonra kendisini affetse dahi onu affetmeyeceğini, kendisini dinleme fırsatı bile vermediğini belirtir.¹⁴⁶³ Yıllar sonra tam oğlunu bulmuş iken kaybettiği bir hüznün tablosu içerisinde kaderin bir cilvesi ile Cellât Hasan vasıtasıyla Osman Çorbacı ile yeniden karşılaştığında içinde senelerdir biriken zehri yüzüne kusar. Osman Çorbacı, yıllar önce yaptığı hatanın bedelini böyle öder.¹⁴⁶⁴

Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” adlı romanında Alfons’un eşi kocası tarafından çok sevilen bir kadın olmakla birlikte onun uzun yokluk zamanlarında bir hataya düşerek kocasını başka bir erkek ile aldatır.¹⁴⁶⁵ Madame İlia (Yenge Hanım), kocasının nerede olduğunu bilmemektedir. Kendisine kocası hakkında haber getiren ve bu hususta yardımcı olacağını söyleyen Hasan Mellâh’a minnet duyar. Tek derdi kocasına kavuşmaktır. Zirâ çok konuşan ve

¹⁴⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Yeryüzünde Bir Melek, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 17.

¹⁴⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 6.

¹⁴⁶¹ A.g.e., ss. 21-23.

¹⁴⁶² A.g.e., ss. 24-25.

¹⁴⁶³ A.g.e., s. 29.

¹⁴⁶⁴ A.g.e., s. 72.

¹⁴⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 20.

baskın karaktere sahip bir kadın olan yengesinin yanında bir sığıntı gibi yaşamaktan bıkmıştır. Derin üzüntü içindedir.¹⁴⁶⁶ İffetine düşkün olan bir kadındır İlia. Kocasını başında olmadığı için kaldığı evde itibarı olmadan, “*besleme*” nev’inden bir hayat yaşar.¹⁴⁶⁷ Kocasını aramak için Hasan Mellâh’ın yanında kimseye haber vermeden deniz yolculuğuna çıkar. Kendisini bir sığıntı olarak yaşadığı evden uzaklaştırdığı için Hasan Mellâh’â minnet doludur. Yüreği özgürlüğüne kavuşmuş bir kuşun kalbi gibi sevinçle çarpar.¹⁴⁶⁸ Kocasını bulup onunla karşılaştığı zaman Trillo tarafından kirletildiği ve hamile bırakıldığı için yüzüne bakamaz, kendisini öldürmesi için yalvarır ve ayağına bir top güllesi bağlayıp kendisini denize atarak intihar eder.¹⁴⁶⁹

Bekir Bey, kızını cimri, para harcamaktan korkan bir adama verir. Böyle bir adam ile evlenmek kız için bütün hayatı boyunca çekmek zorunda olduğu bir felâkettir.¹⁴⁷⁰ Onunla evli olduğu hâlde yine de garip tutumlarından ötürü eşini sevmez. Eşiyle evlenmeden önceki sevdiği köle delikanlı Atslan bir türlü içinden çıkmaz. Hatta ona olan muhabbeti daha da fazlalaşır. Kocasının onları birlikte yakaladığı söylenir. Bütün bunlar kadının kendince planladığı bir oyunun mahsulüdür. Zirâ köleyi baştan çıkartmaya çalışmış, sırf kocasını onu boşasın diye onunla olduğu bir anda eşini kasıtlı çağırıştır.¹⁴⁷¹

Kocasını kaybeden Şehime Hanım, eşi Veysel Efendinin vefâtına son derece üzülür. Çok gözyaşı döker. Pek küçük yaşta on üç-on dört yaşında bir çocuk iken kocası ile evlenmiş ve aynı yastığa yirmi üç-yirmi dört sene başkoymuştur. Henüz kırkını geçmemiş bir yaşta olduğundan kocasından kalan mülk ile geçinmeye çalışır. Kısa zamanda kendisine bir koca aday çıkar ve onunla evlenir.¹⁴⁷² İkinci kocası da bir süre sonra vefât eden kadın, büyük bir yokluk devresi yaşamaya mecbur olur.¹⁴⁷³

Ahmet Mithat Efendinin “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Felâtun Beyin kardeşi Mihriban Hanım, babası vefât etmesi, ağabeyinin de eve uğramaması üzerine komşuların verdiği nasihatlerle bir yüzbaşı ile evlenir. Kocasını başta kendisini hoppa bulup sevmese de daha sonra kıza elinde verdiği terbiye ve nasihatlerle onu yola getirir ve ilişkileri yolunda gitmeye başlar.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁶⁶ A.g.e., ss. 165-166.

¹⁴⁶⁷ A.g.e., s. 169.

¹⁴⁶⁸ A.g.e., s. 175.

¹⁴⁶⁹ A.g.e., ss. 224-225.

¹⁴⁷⁰ A.g.e., s. 337.

¹⁴⁷¹ A.g.e., ss. 339-341.

¹⁴⁷² A.g.e., ss. 73-74.

¹⁴⁷³ A.g.e., s. 121.

¹⁴⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 99-100.

“Hüseyin Fellâh” romanında ismi ile müsemma olan Hasna Hanım, bir sipahi liderinin eşi iken şeyh ya da hoca olarak addedilebilecek bir adam güzelliğinden dolayı kendisine meyletmişse de kocasını büyük bir aşkla seven ve gayet namuslu olan kadın, adama yüz vermez.¹⁴⁷⁵ Kocasını öldü zannedip bir başka erkek ile evlendikten sonra eşinin geri dönmesi Hasna Hanımı utancından yerin dibine sokar. Tabî bu işte kendisinde önceden beri gözü olan Bekir Efendinin parmağı vardır. Onun oyununa gelmiş, ilk önce kendisine gelen mektupları değiştirerek kadını kandırmayı başararak kendisinin olmaya bir türlü razı olmayan Hasna Hanımdan intikamını bu şekilde alma yolunu seçmiştir. Hansa Hanım, iki erkekten de uzak durmayı yeğler ve kocasının intihar ederek ölmesini memnuniyetle karşılar. Bunu da hayatta kalsaydı ömrünün sonuna kadar iki yabancı ve düşman olarak kalacakları, şimdi ise kendisini eskisi gibi aşk ve muhabbetle hatıralarda yâd edeceği şeklinde açıklar.¹⁴⁷⁶

“Paris’te Bir Türk” romanında yer alan Cartrisse, sevdiği adam olan Gardiyanski ile evlenir.¹⁴⁷⁷ Kocasının kendisini aldattığının farkına varan ve ona bir ders vermek isteyen Madame Rougepierre, yüzünü sınıksıkı kapatıp başka bir kadınmiş gibi eşinin karşısına geçip ona cilve yapar ve kocasını baştan çıkarır. Bir müddet sonra eşinin şaşkın bakışları karşısında kimliğini açıklayan kadın, rezalet çıkarır ve ceza olarak eşinden elmas ve bir kat da güzel elbise aldıktan sonra onunla barışmaya razı olur.¹⁴⁷⁸

“Sergüzeşt” romanında Dilber’in ilk hanımı gençliğinde bazen kendisini döven kocasının vahşi muamelelerine katlanmış, kıskançlığı yüzünden çok çekmiş, kocasının görevden alınmasının acısını derinden yaşamış ve bunların hepsi yüreğinde merhametsizlik ve neşesizliğe sebep olmuştur.¹⁴⁷⁹

“Taaşşuk-ı Talât ve Fitnat” romanında Saliha Hanım, merhum eşiyle yaklaşık yirmi üç-yirmi dört sene birlikte yaşamıştır. Bu süre zarfında bir kere bile birbirlerinin gönüllerini kırmamışlardır. Tek eğlenceleri evleri olmuştur. İkisinin de canı dışarı çıkıp gezmek istemez. Onlar birbirleri ile konuşmaktan, sohbet etmekten hoşlanır. Çocukları Tal’ât dünyaya geldiği zaman sevinçleri, muhabbetleri bir kat daha artar ve çocuk sevgisi gönüllerini fetheder.¹⁴⁸⁰

Nâbizâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanının kahramanı Zehra’nın en büyük zevki kocasını samimi bûseleri ve âşıkâne işveleri ile tesiri altına alıp elinde tutmaktır. Bu durum ona büyük haz verir. Kocasını o derece avuçlarının içine almıştır ki adamın bütün emeli karısının arzularına esirâne itaat etmek ve onun en ufak tebessümü uğruna bütün arzularını

¹⁴⁷⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 215.

¹⁴⁷⁶ A.g.e., s. 227.

¹⁴⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 281.

¹⁴⁷⁸ A.g.e., s. 375.

¹⁴⁷⁹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 11-12.

¹⁴⁸⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 9.

çığnemekten ibarettir. Onu kollarının arasında tuttuğu zaman kendisiyle gurur duyar, böyle bir hazineye sahip olmaktan dolayı kendini tebrik eder, onu kaybetme ihtimalini düşündükçe ölüm terleri döker. Zehra'nın yanından bir türlü ayrılmak istemez.¹⁴⁸¹ Bir müddet sonra Subhî'nin Sırrıcemâl'e karşı beslediği duygular gittikçe artar. Artık İstanbul'a daha aza inmeye başlamış ve mümkün olduğu kadar Sırrıcemâl'e yakın olmaya çalışmıştır. Tabii bu durum eşi Zehra'nın gözünden kaçmaz. O, ne kadar eşini teselli etmeye çalışmışsa da Zehra durumu çoktan sezmiştir.¹⁴⁸² İnatçı olan Zehra, babasına evliliğindeki olumsuzluklar hakkında bir şey söylemez. Hesabını kendisi görmek ister. Hayatından bıkmaya derecesine gelir ve intikam arzusuyla yanıp tutuşur. Eşinin yatağını ayırması ona dokunur. Nazikter ile vesveseden uyuyamazlar. Sırrıcemâl, her ne kadar bunda kendisi için bir başarı görüp Zehra'nın usanıp pes edeceğini ve gideceğini tahmin etse de Zehra başka türlü düşünmektedir. Ona göre Sırrıcemâl eziyetler, tahkirler karşısında ya başını alıp ya da verem olup gidecektir.¹⁴⁸³ Zehra, eşine hürmette hiç kusur etmemişken Sırrıcemâl'in hamileliği ortaya çıkıp her geçen gün karnı büyümeye başladığında eşi Subhî'yi de azarlamaya başlar.¹⁴⁸⁴

Zehra'nın intikam ateşi belki de Subhî kendisinin ayaklarına kapanıp pişmanlık gözyaşları döktüğünde sönecektir. Peki sonra ne olacaktır? Hâlâ onu sevdiğini anlar ve kendine kızar. İkinci eşi olan Muhsin, Subhî'nin bıraktığı boşluğu dolduramamıştır. Subhî'yi kıskandırmak için onunla evliliği istemiştir Zehra; ancak istediği gibi olmamıştır. Kendisi de sevmediği birine bağlı olarak yaşamak zorunda kalmıştır. Muhsin'e yapma bebek nazarıyla bakar. Hayatından zevk almamakta, fikren başka birine bağlı olduğu hâlde cismen vücudunu Muhsin'e teslim etmekten nefret etmektedir. İçinde bulunduğu sıkıntılı durumu kendi yaratmıştır. Muhsin'e karşı yalancı gülücükler, yapma tavırlar sergilemek hoşuna gitmez. Kendisine kızar.¹⁴⁸⁵ Önce Muhsin'den olan bebeğini iki hafta içinde kaybeden Zehra, bir iki ay içinde de eşini kaybeder. Bu duruma son derece sevinir.¹⁴⁸⁶

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında gelin hanım olarak ifade edilen İsmail Beyin eşi, kocasının zevk âlemlerinde başka kadınlar ile işaretleşmelerine alenen şahit olmasına karşın bu konuda umursamaz tavırlar takınır. Kocasını da kendisini bu ortamda gözlemleyen eşine karşı duyarsızdır. Başka kadınlara karşı olan ilgisini eşinin huzurunda açıkça ortaya koymaktadır. Gelin hanım, kocasına ona yüz vermeyen ve peşlerinde koşturan kadınların bu türden hareketlerine memnun olduğunu ifade eder. Kadın da kocasına karşı

¹⁴⁸¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 32-33.

¹⁴⁸² A.g.e., s. 53.

¹⁴⁸³ A.g.e., ss. 58-59.

¹⁴⁸⁴ A.g.e., s. 60.

¹⁴⁸⁵ A.g.e., ss. 153-154.

¹⁴⁸⁶ A.g.e., s. 162.

ilgisizdir. Seyir âlemlerinde erkeklerle işaretleşip nameleşerek gününü gün eder.¹⁴⁸⁷ Aynı romanda Şeyh Salih Efendinin ilk hanımı ve Sabiha'nın annesi olan kadın, eşinin kendi üzerine ikinci bir eş almak istemesine karşı çıkar. Gelecek kadını eşine lââyık bulmaz. Ancak sözünü dinletemeyince hâline rıza gösterir.¹⁴⁸⁸

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, zifaf gecesinde eşinin evveliyâtı hakkında bilgi sahibi olduğundan ona yüz vermez. O güne kadar kadınları kısa süreli birer aşk eğlencesi olarak görmüş olan kocasına karşılık kendisinin bir “oyuncak” olmadığını ve diğerleri gibi bir müddet kullanıldıktan sonra atılamayacağını ifade eder. Hiç beklemediği bu tavır karşısında kendisine kızarak öyleyse niçin evlendiğini soran eşine evlilik konusunda kızların reyinin alınmadığını hatırlatır ve kendisinin de istemeyerek evlendirildiğini belirtir.¹⁴⁸⁹ Bir müddet sonra da kocasına karşı zafer kazanmış bir komutan edâsıyla zifaf odasını terk eder.¹⁴⁹⁰ Ağlayarak düğün evinde kalmak istemediğini, babasının evine gitmek istediğini, zorla alıkonulduğu takdirde kendisini kuyuya atacağını dile getirir.¹⁴⁹¹

Romanda Bedia, kayınvalidesi ve kayınpederi karşısında da düşüncelerini büyük bir cesaret ile uygun cümleler kurarak söyleyen bir kadın profili çizer. Zirâ o, yalnızca kendisinin değil; kendisinden önce kocasının eşi konumunda bulunan kadınların da müdafaasını yapan bir avukat edâsıyla konuşmaktadır. Kocasının onlardan bıktığı için vakit vazgeçtiğini, kendisinin de aynı son ile karşı karşıya kalmak istemediğini dile getirir. Aldığı terbiye ve eğitimin etkisiyle konuşmasındaki vurgu ve tonlamaları çok iyi ayarlamasını bilen Bedia için bu durum sözlerinin başkaları üzerindeki tesirini görmesi açısından mühimdir. Kendisinden önce eş sıfatında bulunan kadınları geleceği için bir ayna olarak görür. Çünkü kendi geleceği de o aynanın kendisine tuttuğu yansımalarla şekillenecektir.¹⁴⁹²

Bedia Hanım, zifaf gecesinde eşinin evini terk ettikten sonra kendisini boşamak niyetinde olmayan kocasına dava açsa da davayı kaybeder. Eşiyle evli olduğu hâlde ayrı ayrı evlerde yaşamaya devam ederler.¹⁴⁹³ Bedia Hanım, ilk kez bir erkeğe, o da eşi vasfındaki Naki Beye zifaf gecesini yüzünü gösterdiği hâlde eşi sıfatında bulunan kişi daha öncekilerle birlikte üçüncü bir kız karşısında bulunmaktadır. Yani acemi değildir. Bedia Hanım, eşini zifaf gecesini görür görmez büyük bir sevgi ile sevmiş olmasına karşın eşinin gözlerinde kendisine karşı büyük bir arzu görmekle birlikte sözlerinde samimiyet izlerine rastlamaz.

¹⁴⁸⁷ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 108-109.

¹⁴⁸⁸ A.g.e., s. 124.

¹⁴⁸⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 27-28.

¹⁴⁹⁰ A.g.e., s. 30.

¹⁴⁹¹ A.g.e., s. 32.

¹⁴⁹² A.g.e., ss. 36-37.

¹⁴⁹³ A.g.e., s. 50.

Kocasının arzusu tükendiğinde bir müddet sonra kendisini bıkağını sezmiştir. Bir kadın için ise en büyük felâket sevilmemek ve bir kenara atılmaktır. Bedia, bunu son derece iyi kavramıştır. Durumu kısa sürede fark eden Bedia Hanım, bunun için bir çare aramaya başlar ve kendisini bir daha geri dönmeksizin kovdurmayı planlar. Sevgisini kalbine gömer ve eşini unutmaya dener. Ancak bu eyleminde başarılı olamaz. Bastırdığı duygular bir müddet sonra gün yüzüne çıkmaya ve kendisini rahatsız etmeye başlar. Akli fikri eşi Naki Beydedir. Duygularını bir türlü dizginleyemez. Kendinden geçmiş bir vaziyette bir rüya hâlinde yaşamaya başlar. Bu âlemde yalnız eşi ile meşguldür.¹⁴⁹⁴ Eşini kendisini bir ömür boyu sevebilmek adına girişeceği eylemlerde Bedia'dan yardım istemesi üzerine bu teklifi reddeder. Çünkü ona göre kendi hislerine yenik düşen ve kalbine söz dinletemeyen bir birey bir başkasına da yardım etme ve ona faydalı olma kuvvetini kendisinde bulamaz.¹⁴⁹⁵

Eşinden her ne kadar ayrı kalmak kararında olsa da kalbine söz dinletemediğinden dolayı bu isteğinde başarısız olan Bedia Hanım, bir müddet sonra ileride eşinin kendisine olan ilgi ve hevesinin azalacağını bilse de onunla birlikte olmayı yeğler. Fakat eşi Naki Beyden bir isteği vardır. Eşinin kendisine olan ilgisi zamanla tükendiğinde kendisini diğer eşleri gibi boşamamasını ister. Bir kız kardeş sıfatı ile Naki Bey üzerine yeniden evlense bile onun yanında kalmaya razıdır. Kendisi için zor da olsa bu konuda herhangi bir şikâyetinin olmayacağını belirtir. Kendisi ikinci plana atılmış olsa da eşinin mutluluğunu uzaktan seyretmeye razıdır.¹⁴⁹⁶ Kocasına okuduğu Fransızca romanlarda geçen karısını aldatan, eşine sürekli yalan söyleyen kocalar konusundaki okudukları Bedia'nın hiç de hoşuna gitmez. Sesi titrer, benzi sararır. Bu misallere bakarak erkeklerden yakınır. Kocasını şahsında bütün erkekleri eleştirir.¹⁴⁹⁷

Bedia Hanımın eşi ile olan mutluluk devresi altı ay kadar sürer. Bu süreçten sonra kendisinden kaynaklanan sebeplerden dolayı aralarındaki mutluluğa gölge düşmeye başlar. Eşiyle kitap okumalı, müzikli geçen günlerin yerini neşesiz, sıkıntılı günler alır. Bedia Hanım, içine kapanmıştır. Kendisine sorulan soruları kısa cevaplarla geçiştirir, iltifâtları hakaret olarak görür, her söylenen sözden değişik anlamlar çıkarmaya başlar. Âdetâ eski Bedia gitmiş, yerine bambaşka bir kadın gelmiştir. En sevdiği kitapları artık okumaz olur. İç sıkıntısını gidermek için eline alıp okuyacak olsa bu sefer de kendi kendine kitabın yazarına çatmaya başlar. Okuduğu kitapta anlatılanların hep bir yalandan ibaret olduğunu, yazarların insanların gözlerini boyamak için türlü türlü yalanlara başvurduklarını, anlatılanların gerçeklikle

¹⁴⁹⁴ A.g.e., ss. 91-92.

¹⁴⁹⁵ A.g.e., s. 93.

¹⁴⁹⁶ A.g.e., s. 94.

¹⁴⁹⁷ A.g.e., s. 98.

ilgisinin olmadığını dile getirir. Kadın-erkek ilişkisi konusunda gerçeği birebir yansıtmayan kurmaca ve abartılı anlatılara, hemcinslerinin erkekler karşısındaki çaresiz tutumlarına tepki gösterir. Ona göre zamane erkekleri bir kadının kendilerine gösterdikleri vefa derecesinde onlara vefa göstermemektedirler. Bunun için romanlarda anlatılanları saçmalık olarak değerlendirir ve sınırları bozulur. Hıncını eşinden alır ve kendisi öldüğünde onun da diğer erkekler gibi vefalı tavırlar gösteremeyip hemen başka birini aramaya koyulacağını fark eder. Bu düşünceler sınırlarını daha da bozar. Bu sinir bozukluğu ile piyanonun başına geçerek kocasına Napolyon'un cenaze marşını çalar ve ağlamaya başlar. Bir müddet sonra da kendisinden geçer. Doktorlar hastalığı ile ilgili psikolojik bir rahatsızlığa yakalandığı konusunda tanı koyarlar. İsteri nöbetlerine tutulduğu vakit elinde olmadan eşini üzmektedir. Bu hastalığa yakalanma konusunda eşini suçlu görür. Diğer eşleri statüsünde tutulacağını düşündüğünden dolayı bu türden asabî hâllere tutulduğunu ve bunun sorumlunun da Naki Bey olduğunu söyler. Doktorların serbest hareket etmesi konusundaki uyarıları üzerine Bedia Hanım, dilediği gibi gezer, tozar ve iyileşmeye başlar. Ancak bir müddet sonra hastalığı eskisinden daha da fazla nüksederek yeniden ortaya çıkar. Getirilen doktorlar da fayda etmez olur. Doktorların tavsiyeleri üzerine eşi ile odalarını ayırmışlardır.¹⁴⁹⁸

Fatin Beyin eşi olan Nazire Hanım, eşinin Naki Beyin karısı Bedia Hanım ile olan ilişkisinin farkındadır. Kaç defa eşinin çekmecesinde gizlediği mektupları gözü yaşlı bir şekilde okunauğuna tanık olur. Okuma yazma bilmediğinden bu mektupların kimden geldiğini tahkik ettirir. Eşini çok sevdiğinden onun her türlü hareketini denetleyen ve kendisine ileten bir gözcü tayin eder. Bu meseleyi Naki Beye açarak ondan karısını dizginlemesini rica eder.¹⁴⁹⁹ Nazire Hanım, iyi bir eş ve ev hanımı olmasına karşın kocası Fatin Bey tarafından pek sevilmez. Çünkü akıllı Bedia ile meşguldür. Eşi onunla bir aşk evliliği yapmamış, sadece sevgilisi Bedia Hanımı elden kaçırmamanın acısı ile kendisini teselli etmek maksadıyla evlenmiştir.¹⁵⁰⁰ Eşini sevmemesine karşın onu boşamayı da göze alamaz. Çünkü paralı olan Nazire Hanım olmadığı müddetçe Fatin Bey kendi başına bir hiçten ibarettir.¹⁵⁰¹

Bedia, başka birine olan muhabbetinden dolayı artık kocası makamında bulunan Naki Beye tahammül edemediği zamanlarda baş ağrılarını bahane ederek odaya kapanır ve bir intihar fikri ile cebelleşmeye başlar.¹⁵⁰² Sevgilisi Fatin Beyin kendisini çekmesi üzerine şeytanca bir edâ ile bütün kozlarını oynamaya başlar Bedia. Fatin için kullanacağı tek silah eşi

¹⁴⁹⁸ A.g.e., ss. 99-103.

¹⁴⁹⁹ A.g.e., s. 119.

¹⁵⁰⁰ A.g.e., s. 126.

¹⁵⁰¹ A.g.e., s. 130.

¹⁵⁰² A.g.e., s. 133.

Naki Beydir. Eşini sevgilisine yeniden ulaşma ve onun meylini kazanma yolunda bir basamak olarak kullanır. Bu konuda bütün maharetini sergiler. Buradan bakıldığında Bedia Hanım, eş olarak “şeytan” bir kadındır. Çünkü kendisine samimî hislerle bağlı olan kocasını bir başka erkek için kendi emelleri uğruna harcar. Oyunun kurallarını kendisi koymuştur ve istediği gibi oynamaktadır.¹⁵⁰³ Kocasına açık açık onu sevmediğini ve sevebilme ihtimâlinin olmadığını söylese boşanmakta inat edebileceğini hesaba katarak bu düşüncesinden vazgeçer. Bu yüzden onu sever görünüp sergileyeceği kıskanç, hırçın ve yalancı muhabbetler ile onu kendisinden bıktırma yolunu seçer. Nitekim bir müddet eşi Naki Beyin gizli bir âşığının olup olmadığı konusunda kendisinden şüphelendiğinin farkındadır. Fakat ondaki bu hissi şeytanî mahareti ile yok etmeyi başarmıştır. Fatin Beye yazdığı bir mektubunda Naki Bey kendisini boşamadığı müddetçe onun da karısı Nazire Hanımı boşamamasını ve hareketlerinde dikkatli olmasını ister. Böylece daha az dikkat çekmiş olacaklardır.¹⁵⁰⁴ Diğer taraftan kocasının kendisine olan ihanetinin farkında olan Nazire Hanım, zaman zaman fenalaşır ve kendinden geçmiş bir vaziyette eşini sayıklar. Namuslu bir eş olarak kocasına olan bağlılığının hiç hak etmediği bir şekilde ödülü aldatılmak olmuştur. Naki Beyden namusu adına eşi Bedia’yı terk etmemesini ister. Bu, her ikisi için de iyi olacaktır. Eşini hayatının merkezine koymuş bir kadın için onu bir başka kadına kaptırmak hiç de kolay bir durum değildir. Eşinden ayrılma fikrine tamamıyla yabancıdır ve buna katlanamaz.¹⁵⁰⁵

Bedia, Naki Beyin gerçeğe vâkıf olmasından ötürü kendisine karşı sergilediği tavır ve davranışlardan şüpheye düşerek zoraki sevgi oyunları ile kendisi de tahammül eşiğinin sınırlarını zorlayarak kocasının her zamanki gibi yine aldandığı zannına kapılıp gözünü boyamaya devam eder. Bunu yaparken samimiyet kisvesi altında son derece acımasızdır. Yalnızca kendini düşünür, bencildir.¹⁵⁰⁶ Sevgilisine mektup yazdığı gecelerde eşinin resmine tahammül edemeyecek ve onu yumruklayıp kıracak kadar hırçındır.¹⁵⁰⁷ Eşine hamile olduğunu söylediğinde onun şüpheli tavırları karşısında emeline ulaşmak için rol yapan Bedia, Naki Beye kendisini boşaması konusunda ısrar eder. Fakat oyunun farkında olan Naki Bey, buna fırsat vermez.¹⁵⁰⁸ Eşinin kendisini boşaması için elinden gelen bütün gayreti sergileyen Bedia, böyle yaptıkça Naki Beyin kendisine eskisinden daha da bir sıkı sarıldığını görerek planının iyi gitmediğinin farkına varır ve bir cinayeti göze alarak onu zehirlemeye

¹⁵⁰³ A.g.e., ss. 134-135.

¹⁵⁰⁴ A.g.e., ss. 136-137.

¹⁵⁰⁵ A.g.e., ss. 139-140.

¹⁵⁰⁶ A.g.e., ss. 156-157.

¹⁵⁰⁷ A.g.e., s. 164.

¹⁵⁰⁸ A.g.e., s. 170.

karar verir.¹⁵⁰⁹ Kocasının gerçeği bütün çıplaklığı ile yüzüne vurması karşısında şaşkına dönen Bedia, bu uyanışla birlikte aslında gerçek sevdiğinin Fatin değil; eşi Naki Bey olduğunu, kendisinin “iğrenç ve menhus bir varlık” olduğunu söyleyip pişmanlık emâreleri gösterse de fayda etmez.¹⁵¹⁰ Kendisini kocasına karşı samimi davrandığı konusunda inandırmaya çalışır. Ancak her zamanki gibi yine samimiyezsiz olduğu daha sonra gelişen olaylarla kendisini hissettirecektir. Hasta yatağında Naki Beyden kendisini boşamasını isteyen Bedia, bu boşanmadan sonra babasının evine gider ve orada iyileşir. Artık ortada Fatin ile evlenmelerini engelleyecek hiçbir sebep kalmamıştır. Eşini boşayan Fatin Bey, hiç vakit kaybetmeksizin Bedia ile evlenir. Sevgililer muradına ermiştir artık. Oyun Bedia’nın istediği biçimde, onun koyduğu kurallar çerçevesinde tamamlanır. Bir taraf sevinçten zafer nidâları atarken diğer tarafta gözü yaşlı iki âşık kalmıştır: Nazire Hanım ve Naki Bey. Ancak bu aşamaya gelmek için aşılacak engeller konusunda Bedia’nın keskin ve şeytanî özellikleri bünyesinde barındıran zekâsının da rolü unutulmamalıdır.¹⁵¹¹

“İffet” romanında Antuvanet, babasının direnmesi karşısında sevdiği gençle değil; zengin bir tüccar ile evlendirilir. Kocasından çok sevmekle birlikte kendisi okumuş bir bayan olduğundan onu kendisine nazaran daha cahil bulur. Şiir, musıkî ve edebiyat sahalarında bilgisiz bir koca ona zevk vermez. Kendi işi ile alâkalı, senet defterlerinden başka bir şey okumayı sevmeyen bu kocayı sevmeyen bir türkü. Antuvanet’in okuduğu şiirler, piyano eşliğinde söylediği şarkılar kocasının hiç ilgisini çekmez. Babası tarafından eğitimi için gösterilen ve ona gelecekte rahat bir yaşam hazırlamak için gösterilen onca çaba kendine uygun bir çevre ve şartlarına uygun bir eşle karşılaşmadığı için felâketine sebep olur. Öğrendiklerini kendisini anlamayan bir kocanın yanında hayata geçiremeyen bu kadın, yalnızca onun müsveddelerini temize çekmekle ve yanlışlarını düzeltmekle yetinmek zorundadır. Böyle olunca babasının eğitimi için çabalamasına anlam veremez.¹⁵¹²

Hüseyin Rahmi’nin “Mutâllaka” adlı romanında Âkile Hanım, kayınvalidesinin bütün eziyetlerine rağmen kocası Mail Beyi çok sever. Sevgisinin büyüklüğü ona bu eziyetlere katlanma gücü ve sabrı verir. Bütün olumsuzluklara rağmen Allah’a kendisine kocasından başka erkek yüzü göstermemesi konusunda dua eder.¹⁵¹³

“Metres” romanında Saffet Hanım, eşine pek uymaz. Eski kafalı bir kadındır. Eşi Hami Bey ise Paris’e gidip geldikten sonra oranın hayat tarzına uygun yaşamaya başlamıştır. Kocasından

¹⁵⁰⁹ A.g.e, s. 182.

¹⁵¹⁰ A.g.e, s. 186.

¹⁵¹¹ A.g.e, s. 192.

¹⁵¹² Gürpınar, İffet, ss. 93-94.

¹⁵¹³ Gürpınar, Mutallâka, s. 13.

hanımının ince, zarif görünmesini istemektedir. Saffet Hanım da kocasını kaybetmemek uğruna onun isteğine boyun eğer ve estetik görünmek için korse takmaya ve onun verdiği eziyetlere katlanmaya başlar.¹⁵¹⁴ Ayrıca kocasının derdini kendisinden başka kimsenin çekmeyeceğini de dile getirir. Kocasını eziyetli bir adamdır.¹⁵¹⁵ Saffet Hanım, kocasını Paris'ten döndükten sonra onu bütünüyle değişmiş bulur. Eskiden sakin olan bu adam artık her şeye çabucak sinirlenir olmuştur. Sıkıntılı olduğu bellidir. Ne eşini ne de çocuğunu gözü görmektedir. Eskiden eşine karşı son derece güler yüzlü ve iyi olan Hami Bey, artık eşini sürekli eleştiren, beğenmeyip cahil addeden, ona surat asan bir mizaca bürünmüştür. Saffet Hanım, bu tavırları sürekli alttan alır; ancak içten içe de üzülür. Kocasını ile arasındaki uçurum her geçen gün daha da artmaktadır. Aynı evde birbirini anlamayan iki yabancı gibidirler. Eşini tarafından konuşmaya değer bulunmaz, cahil addedilir. Âdetâ aralarında diyalog yok gibidir.¹⁵¹⁶

Kayınvalidesi Fîrûze Hanım, henüz on sekiz, on dokuz yaşında bir genç kız iken yetmiş beşlik Şadi Efendi ile evlendirilmiştir. Kızın yaşının genç oluşu ve delikanlılık çağında oluşuna karşılık Şadi Efendinin yaşının hayli geçmiş olmasına ve doktorların iktidarsızlık teşhisine binaen kimse bu evlilikten bir çocuk olacağına hükmetmez iken Firûze Hanım bir oğlan çocuğu dünyaya getirir. Çocuğun Şadi Beyden olmadığı konusunda iftiralara maruz kalan Firûze Hanım, eşine bu türden konuşmaların aslının olmadığını ve bir yalandan ibaret olduğunu anlatabilmek için sıkıntıya düşer.¹⁵¹⁷ Aynı romanda Müştak Beyin babası altmış yaşındaki eşini kaybedince yaklaşık yirmi beş yaşlarında genç, zinde, uzun boylu, işveli ve evlenmeye meraklı bir kızla hayatını birleştirir. Merhum eşinin hastalığı esnasında onun derdine ortak olup yaşama sevincini yitirmiş olan bu adam, artık genç eşinin büyümesine kapılıp hiçbir şey düşünemez hâle gelir. Gözüne ne oğlu ne de serveti gözükür.¹⁵¹⁸

Saffet Hanım, eşinin gözünün dışarıda olmasından dolayı kendisini eşinden bağımsız olarak geçindirebilecek yeterli ekonomik bağımsızlığa sahip olmasına rağmen ondan ayrılmayı göze alamaz. Bu gücü kendisinde bulamamaktadır. Erkek egemen kültürün egemen olduğu bir toplum yapısı içine doğmuş olması o güne kadar gördüğü ve nesiller boyu bu şekilde süregelen şeylerin değişmesine izin vermez. Bağımlı olarak yaşamak ona öğretilmiştir. Bu sınırın dışına çıktığında ayaklarının altındaki zemin kayacak gibi olur ve Saffet Hanım, bu riski göze almak istemez. O, nesiller boyu kendisine kodlanan şeyler

¹⁵¹⁴ Gürpınar, Metres, s. 10.

¹⁵¹⁵ A.g.e., s. 10.

¹⁵¹⁶ A.g.e., ss. 12-14.

¹⁵¹⁷ A.g.e., s. 28.

¹⁵¹⁸ A.g.e., ss. 72-73.

doğrultusunda kolay olanı seçer ve tevekkül eden bir kul zihniyetiyle hareket etmeyi tercih eder. Çünkü içi içini de yese böyle yaşamak onu kaderidir.¹⁵¹⁹

Saffet Hanım, kendisine hiç tanımadığı bir erkekten mektup geldiğini ileten Meryem Duduya kendisinin namuslu ve eşine, evine bağlı bir kadın olduğunu ifade ederek mektubu yakmasını ister. Bu durumun kocasının ve kayınvalidesinin kulağına gitmesinden son derece çekinir. İçindeki merak duygusu mektubu açmasını sağlasa da açar açmaz eşine büyük bir ihanet suçu işlemiş gibi vücudu terleyip titremeye başlar.¹⁵²⁰ Hatta Meryem Duda ile mektuba cevap yazdırmak için tebdil-i kıyâfet ederek yazıcıya gittiklerinde dahi gizli kapaklı işler çevirmekten ve orada eşinden habersiz olarak bulunmaktan büyük bir rahatsızlık duyar.¹⁵²¹

Aynı romanda Sümbül Hanım, onuncu evliliğini yapmış bir kadındır. Bunların dışında evli olmadan önce kendisine pek çok dost tutmuş ve bunlardan da ayrılmıştır. Dayak yemiş, üzerine bıçaklar çekilmiş, yaralar almıştır. Artık evli olmasına karşın eşi ile arası iyi değildir. Talih bir türlü yüzüne gülmemiştir. Eşi tarafından sürekli dövülüp hırpalanan bu kadın, kendisine arzuhalcilerin olduğu yerleri mekân tutmuştur. Buralar kocasından boşanan, dostu ile kavga eden kadınların sık sık gelip gittiği yerlerdir. Uzun süredir bu yerlerin müdavimi olan, arzuhalcilerce iyi tanınıp onlara paralar yağdıran Sümbül Hanım, bu yerlerin uğurunu kendi evliliğinde bir türlü göremez.¹⁵²²

“Mürebbiye” romanında Melâhat Hanım, kocası için bir felâket olarak nitelenebilecek kadınlardandır. Kadını kocası ile yan yana görenler eşinin hâline acır kalır. Zirâ son derece çirkindir.¹⁵²³ Kâhya Kadın Eda Hanım, erkekle kadın arasında bir kadındır. Erkekten tek farkı başörtü takmasıdır. Kocasını Şaban Bey ile rolleri değişmişlerdir âdetâ. Kimin koca kimin karı olduğu belli olmaz. Kocasını kadından çok korkar. Sözleri serttir. Kocasını ile zaman zaman uzun uzun kavga ederler.¹⁵²⁴

Edâ Kadın, evin hanımını mürebbiyeye karşı uyarır. Erkeklerle güven olmayacağını, kadının evin beyinin aklını çelebileceğini söyler. Namusuna hâlel getirmeyecek kadar değerlerine bağlıdır.¹⁵²⁵

Halit Ziya Uşaklıgil’in “Mai ve Siyah” adlı romanında Ahmet Cemil’in mesai arkadaşı Raci, evde kendisini bekleyen karısını ve çocuğunu düşünmeden gece geç saatlere kadar eğlence yerlerinde gezen ve çoğu zaman akşamları evine gelmeyen bir adamdır. Kocasını

¹⁵¹⁹ A.g.e., s. 169.

¹⁵²⁰ A.g.e., ss. 173-174.

¹⁵²¹ A.g.e., s. 229.

¹⁵²² A.g.e., s. 228.

¹⁵²³ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 37-38.

¹⁵²⁴ A.g.e., s. 51.

¹⁵²⁵ A.g.e., s. 86.

merak eden kadın beş-altı yaşındaki çocuğu ile kocasının çalıştığı matbaaya kadar gelir ve onu arattırır.¹⁵²⁶ Kadının bu türden gelişleri aralıklarla devam eder. Kocasını kendisini başka kadınlar ile aldatmakta, çocuğu babasını sormakta, bütün bunlar karşısında çaresiz kalan kadın ağlamaktadır. Sorumsuz ve aile mevhumundan habersiz bir kocaya sahip olan bu kadın, çok erken yaşlarda evlenmiş gibi gözükmetedir.¹⁵²⁷

Ahmet Cemil'in kız kardeşi İkbâl, evlendiği günden beri mutsuzdur. Kocasını onu bir eş olarak değil, kendi menfaatlerini gerçekleştirme yolunda bir araç olarak kullanır. Sevgiden mahrum bir evliliği vardır. Kocasının tek arzusu Ahmet Cemil'in çalıştığı matbaaya ortak olmaktır.¹⁵²⁸ Eşinden korkmaktadır İkbâl.¹⁵²⁹ Kocasını her gün bir huzursuzluk çıkarır, İkbâl'i üzme için elinden geleni yapar. Her yaptığı işe bir kusur bulmakta gecikmez. Bir müddet sonra kabalıklarını daha da üst seviyeye çıkarır. İkbâl'i tahkîr eder, giyimine, kuşamına, saçının şekline kusur bulur. Bu tavırlar karşısında İkbâl, bir müddet sonra sıkılgan, istediğini istediği gibi cesaretle konuşamayan, konuşurken şaşırarak, sıkılgan bir hüviyete bürünür. Bir şey söylese kocasının kaba bir tutumla araya girmesi üzerine lafı yarım kalır.¹⁵³⁰ Kocasının bütün olumsuzluklarına rağmen yine de yüreğine taş basar ve hâlini dışardan sezilse de başkalarına hissettirmek istemez. Kocasını Vehbi Beyi hâlâ annesi ve diğerleri nazarında iyi göstermek için yalanlar söyler, kusurlarını örtmeye çalışır.¹⁵³¹

“Nemide” romanında Na'ime Hanım, eşi Şevket Bey tarafından çok sevilir. Fakat bu saadet tablosu Na'ime Hanımın hastalanması ile yarım kalır. Na'ime, hastalık hâlinde bile zayıf düşmüş bünyesine rağmen kocasına olan sevgisinden ötürü metin davranır.¹⁵³²

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında geçen Sohum Kalesi kumandanının eşi olan madam, kocasına nazaran asil bir soydan gelmekte olup kocasının her türlü rütbe yükseltme işinde kadının bu asaletinin rolü olduğundan kocasından çekinmez. Karısı yanında pek çok genç zabitle rahatça şakalaştığı hâlde eşinin bu hâllerine eskiden beri âşina olan adam, ses çıkarmaz.¹⁵³³ Yine aynı romanda Madam Kumandan, evli olduğu hâlde kocasını değil, Selim Kamaro adında bir yaveri sevmektedir. Hatta bunu başkalarının da biliyor oluşunu umursamaz.¹⁵³⁴

¹⁵²⁶ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, ss. 24-25.

¹⁵²⁷ A.g.e., s. 82.

¹⁵²⁸ A.g.e., s. 171.

¹⁵²⁹ A.g.e., s. 230.

¹⁵³⁰ A.g.e., s. 235.

¹⁵³¹ A.g.e., s. 237.

¹⁵³² Uşaklıgil, Nemide, ss. 17-18.

¹⁵³³ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 51.

¹⁵³⁴ A.g.e., s. 64.

6.5. Ev ve Kadın:

Kadının en büyük özgürlük alanı olan ev ile ilgili romanlarda fazla yer olmamakla birlikte “Sergüzeşt” romanında Dilber’in ilk hanımının evin idaresine ve intizamına dikkat ettiği belirtilir.¹⁵³⁵

6.6. Görücü Usûlü İle Evliliğin Eleştirisi:

Romanlarda geleneğe bir başkaldırı niteliği taşıyan bir tavır olarak görücü usûlü ile evliliğin eleştirisi yapılır. “Taaşuk-ı Tal’at ve Fitnat” romanı, eski örf ve adetlerin birbirine âşik iki genci nasıl bunalıma sürüklediğini dile getiren bir romandır. Romanda görmeden evlenme geleneği gibi toplumsal bir problem ele alınmış, bunun doğurduğu acı sonuçlar işlenmiştir. Ailelerin gençler üzerinde kurdukları baskı, gençlerin en masum isteklerini bile belirtememelerine yol açmaktadır. Roman, bu tez üzerine kaleme alınmıştır.

Tal’at Beyin annesi Saliha Hanım, evlilik konusunda son derece ileri görüşlü bir kadındır. Kendisi de zamanında kocası ile severek evlenen bir kadın olarak görücü usûlü ile evliliği yanlış bulur. Bu tavır, zamanına göre yeni ve dikkate değerdir. Oğlu için seçeceği gelin adayında güzellikten çok akıllılık, naziklik, iyi huyluluk gibi karakter özellikleri arar. İnsanı bir kere görmekle tanımanın mümkün olmayacağını düşünür. Sonra ona göre kendi beğenisi de bir yere kadardır. Asıl önemli olan oğlunun beğenmesidir. Her iki tarafın beğenisine açık olmayan evlilikler ona göre sakattır, çiftler arasında derin anlaşmazlıklara ve uçurumlara sebep olur. Ebeveynlerin yanlış düşünceleri, eşler adına aldıkları kararlar evlilik müessesesinin yapısını zedelemektedir. Ona göre anne babalar, evlâtları nasıl mutlu oluyorsa ona göre hareket etmelidirler. Çünkü çiftler birbirleriyle ömür geçirecekler, ev idare edecekler, evlât sahibi olup onlara terbiye vereceklerdir. Saliha Hanım, sağlam bir aile yapısının eşler arasındaki sevgi ve muhabbetten geçtiğinin farkındadır. Ona göre eşler arasındaki sevgi yokluğu aile bağlarını zedeleyecektir.¹⁵³⁶ Romanda Fitnat’ın izni olmadan nikâhı kıyılmıştır. Perdenin arkasındaki imamın sorusuna Emine Kadının işaretiyle başka bir kız yanıt vermiş, Fitnat ne olduğuna daha henüz anlam verememişken nikâh oldubittiye getirilmiştir.¹⁵³⁷ Bu da evlilik sistemindeki çarpıklıkları, aksak yönleri gözler önüne sermesi bakımından dikkate değer bir durum olarak nitelendirilmelidir.

¹⁵³⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 11.

¹⁵³⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 9.

¹⁵³⁷ A.g.e, s. 99.

Ali Bey, Fitnat'a sahip olmak istediği akşam Fitnat'ın boynundan kopan nüshayı okuyunca onun kendi kızı olduğunu öğrenir. Zekiye Hanım, kızına hitaben yazdığı mektupta kızını güvencede tutabilmek maksadı ile ev halkına Fitnat'ın babasının ölmüş olduğunu söylediğini, ilk olarak Üsküdar'da evlendiğini, iftiraya uğrayarak eşinin kendisini boşadığını, o sırada hamile olduğunu; ancak eşinin bundan haberi olmadığını, sonra başka biri ile evlendiğini, eski eşinin pişman olup kendisini istediğini çok sonra annesinden işittiğini ve hastalanıp ölümle yüz yüze geldiğini anlatır. Kızın babasının da Ali Bey olduğunu söyler ve ev adresini verir.¹⁵³⁸ Bu durum görücü usûlü ile evliliğin ne denli kötü, talihsiz sonuçlara yol açabileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim istemeden evlendirilen gençlerin bıraktığı tablo bir facia, gözyaşı ve hüznle doludur. Fitnat, cebinde bulunan bir çakıyı çıkararak intihar eder.¹⁵³⁹ Geride onun ölümüne dayanamayarak oracıkta vefât eden bir sevgili ve çıldıran ve daha sonra da vefât eden bir baba bırakmıştır.¹⁵⁴⁰

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia, yazar anlatıcı olan “ben” ile reyî alınmadan, istemeye istemeye evlendirilmiştir. Genç kızların evlilik hakkında söz sahibi olmadığı bu dönemde ebeveynler kızları adına karar verme yetkisine sahiptirler.¹⁵⁴¹

“Mai ve Siyah” romanında görücü usûlü evliliğin eleştirisi Ahmet Şevki Efendinin ağzından şöyle yapılır: “(...) *Kimbilir, şu genç kadın kimin, hangi baba ile hangi ananın nazlı bir kızıdır? Pek küçük iken evlenmiş olacak, çocuğundan öyle anlaşılıyor. Belki on beş on altı yaşında... tutmuşlar bilmediği bir adama verivermişler, ‘Senin her şey’in işte bu adamdır.’ demişler. Sonra ana baba ortadan kalkmış, dünyada bu adamdan başka kimse kalmamış. Bir ay ya mes’ud olmuş ya olmamış, kocası içmeğe başlamış, nihayet bir akşam evde küçücük bir çocukla yalnız kalmış. Bu genç kadın ne yapar?’*”¹⁵⁴² İkbâl, görücü usûlü ile evlendirilmiş, mutsuz bir kadındır.¹⁵⁴³

¹⁵³⁸ A.g.e, ss. 132-133.

¹⁵³⁹ A.g.e, s. 135.

¹⁵⁴⁰ A.g.e, ss. 139-140.

¹⁵⁴¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 28.

¹⁵⁴² Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 82.

¹⁵⁴³ A.g.e, s. 171.

6.7. Gayr-i Meşru İlişki Yaşayan Kadınlar/Genç Kızlar:

Tanzimat romanında evli olduğu hâlde kocasına ihanet eden kadınlar olduğu gibi daha hiç evlenmeden erkeklerle ilişki yaşayan ve onlardan gayr-i meşru çocuklar dünyaya getiren genç kızlar ile de karşılaşırız. Ahmet Mithat'ın “Hasan Mellâh” adlı romanında Alfons'un eşi gemici olan kocasının uzun yokluk dönemlerinde namuslu bir kadinken Paskal adlı bir adamın aklını çelmesi üzerine onu aldatır ve bu ilişkiden bir erkek çocuk doğurur. Ancak bir gün kendisinden bir erkek çocuk dünyaya getirdiği ve farklı bir şehirde yaşayan Paskal'ı ziyarete gittiğinde onu başka bir kadınla samimi bir hâlde bulur. Kendisi uğruna kocasını aldatıp namusunu ayaklar altına aldığı belirterek adamı orada hançerleyip öldürür.¹⁵⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, söz konusu romanında kadınların kötü yola düşmelerinde asıl suçun erkeklerde olduğu vurgusunu yapar: “(...) Zâhir-i hâle bakılırsa bu musibetlerden erkeklerin hissesi pek az zannolunur. Lâkin büyüktür, pek büyüktür! Karının musibetinden daha pek ziyade büyüktür! Zira karı, ne kadar olsa erkekten daha masum olduğu ve hiç olmazsa erkeğe taarruz etmek cibilleti iktizasından bulunmadığı hâlde, bu felâketleri kendine erkek kabul ettirmiştir. “Sen gebe kal da, sonra ciğerpareni meydana çıkarmaktan hayâ edersen, onu boş, öldür, katil ol. Tek şu benim galeyana etmiş olan şehvetimi teskin et!” ricasını nice tatlı sözlerle kariya arz etmiş, yalvarmış, yakarmışdır da bu felâketi zuhura getirmeye himmet etmiştir.”¹⁵⁴⁵

“Paris'te Bir Türk” romanında Madame Mapercine fakir bir delikanlıya alâka gösterip onunla nikâhlandıktan ve köyde çiçek bahçivanlığı ile geçinmeye başladıktan sonra çapkın bir adam olan Monseieur De la Chaisne'nin gözüne takılır. Kadın, eşine hıyanet etmemek için kendisiyle epeyce mücadele etse de adamın kendisine sunduğu altınlara, mücevherlere ve zehirli sözlerine kanarak eşini aldatır. Fakat bir başka rivâyete göre adam, kadının kendi kızı olduğunu anlamış ve onu kiliseye götürerek evlâtlığa kabul etmiştir. Eşinden ayrıldıktan sonra başka bir kocaya da varamayan Madame Mapercine, adamla görünüşte baba-kız gibi ama aslında karı-koca olarak yaşamaya başlar. Adam vefât edince serveti ve ismi kadına kalır. Bunun üzerine eski kocası ayağına kadar gelip uşak olarak bari çalışmak istediğini söylese de büyük bir servete konan kadın tarafından hakir görülüp reddedilir.¹⁵⁴⁶

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, eşi Naki Beyi sevgilisi Fatin ile aldatır ve daha da ileri giderek aynı çatı altında yaşadığı nikâhlı kocasına karşılık bu gayr-i

¹⁵⁴⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 20-21.

¹⁵⁴⁵ A.g.e., s. 215.

¹⁵⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, ss. 155-156.

meşru ilişkiden hamile kalma cesaretini gösterir.¹⁵⁴⁷ Pişman olsa da son pişmanlık fayda etmez. Kocasına karşı telâfisi mümkün olmayan ağır bir suç işlemiştir. Kendi kendisini affetmemekle birlikte kocasından kendisini affetmesini ister.¹⁵⁴⁸

“Metres” romanında kocası olduğu hâlde sevgilileri olan kadınlar ile karşı karşıya geliriz. Bunlar âşıklarına mektuplar yazdırmak için yazıcıların olduğu mekânları kendilerine mesken edinmişlerdir. Kocasının ağzını, dilini bağlatmak için büyücülere başvuran; ancak bir fayda sağlayamayıp yasak ilişkileri eşleri tarafından öğrenilerek boşanan kadınlardır bunlar. Gizli yapılan şeylerin bir gün mutlaka gün yüzüne çıkacağını kötü bir biçimde tecrübe etmişlerdir.¹⁵⁴⁹ Yine aynı romanda Hami Bey, oturduğu apartmandaki genç bir kadının bir kuyumcu ile evli olmasına rağmen kocası işe gittiğinde pencerenin karşısına geçip karşı binadaki genç bir erkeğe ateşli öpücükler attığına şahit olur.¹⁵⁵⁰

“Aşk-ı Memnû” romanı Hristiyan kozmolojisi açısından düşünüldüğünde üçlü bir yapı arz eder: Doğum-ölüm-yeniden doğum. Bunu Bihter’in eve gelmeden önceki hâli yani cennet, evde bulunduğu süre (cehennem) ve gidişi (cennet) şeklinde açıklama da mümkündür.¹⁵⁵¹

“Paris’te Bir Türk” romanında kolay aldanan ve çabucak hislerine yenik düşen bir yapıya sahip olan Hemşire Anne, büyük bir servetin tek varisi iken bir gence alâka gösterir. Onunla arada nikâh olmadan karı-koca gibi yaşamaya başlar. Fakat adam kadınla evlenme amacıyla olmayıp tek derdi paralarına konmaktır. Uyarılara kulak asmayan Anne, adamın paraları alarak kaçması üzerine beş parasız kalır ve bir manastıra rahibe olarak sığıdır.¹⁵⁵²

Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında işlenen temalardan biri gayr-i meşru aşk temasıdır. Romanın kahramanı Dürdâne Hanım, evli olmamasına karşın karnı burnunda bir gebedir. Ayşe Ebe, kızı ilk gördüğünde bu gebeliğin gizli tutulmasına karşın bu kocaman karnın nasıl saklanabildiğine taaccüb eder.¹⁵⁵³ Kendisini Mergub’a teslim edişi kısa zamanda onunla evlenmeyi hayâl ettiği ve evleneceği düşüncesi ile olmuştur.¹⁵⁵⁴ Dürdâne Hanım, sevdiği adamdan gayr-i meşrû bir çocuk dünyaya getirir. Mergub’un kendisine karşı olan kayıtsız tavırları karşısında Dürdâne Hanım bu ilişkide ne kendisine ne de ona yazık olduğunu asıl zararın kucaktaki masum bebeğe olacağını ifade eder.¹⁵⁵⁵

¹⁵⁴⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 178.

¹⁵⁴⁸ A.g.e., s. 189.

¹⁵⁴⁹ Gürpınar, Metres, s. 229.

¹⁵⁵⁰ A.g.e., s. 325.

¹⁵⁵¹ Berna Moran, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, (17. Baskı), İletişim Yay., İstanbul 2004, ss. 107-108.

¹⁵⁵² Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, ss. 262-263.

¹⁵⁵³ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 46.

¹⁵⁵⁴ A.g.e., s. 84.

¹⁵⁵⁵ A.g.e., s. 164.

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Margerit, imparator Rober di Kortney ile evlenip imparatoriçe olunca kocasının kendisi ile yetinmeyip Rozali adında saray hizmetine bakan bir kadın ile gönül eğlendirdiğini ve lâubâli tavırlar içerisine gidirdiğini görünce kendi kendisine kızar. Genç ve güzel olduğunu düşünerek her çiçekten bal almaya çalışan arı misali bir erkekten diğerine dolaşmaya başlar. En sonunda kendisine sevgili olabilecek vasıfta addettiği saray kâtiplerinden Teodor namında bir adamı uygun görür.¹⁵⁵⁶

Hüseyin Rahmi Beyin “Şık” adlı romanında Matmazel Adel, bir müddet sonra Maşuk Bey ile gizli ve gayr-i meşru bir ilişki yaşamaya başlar. Rahat görüşebilmek için kendi odasının yanında bir oda kiralayan Maşuk Bey ile bir zaman sonra aynı odayı paylaşmakla kalmayıp yatağını da paylaşır. Böylesine serbest bir ilişki yaşayan bu iki genç halkın çokça bulunduğu kapalı mekânlara gitmekten sakınarak açık yerleri tercih edip aşklarını doyusuya yaşarlar. Bu ilişki Maşuk Beyin bir daire tutması ile daha da serbest bir şekilde yaşanmaya zemin hazırlar.¹⁵⁵⁷

7. Çocuk ve Kadın:

6.1. Hamilelik ve Annelik:

Kadın, bedensel yazgısını analıkla tamamlar. Soyun devamı açısından annelik kadına büyük bir görev üstler. Annelik vücut yapısı türün devamına dönük olan kadının doğal görevidir.¹⁵⁵⁸ Kadının kocasına karşı olan sevgi ve muhabbet hislerini onun hamilelik dönemindeki psikolojisini belirlemesi bakımından mühimdir: *“Kocasını seven kadın duygularını çoğunlukla kocasınınkilere uydurmakta: gebeliğini, kocasının bundan gurur duyusuna ya da rahatsız oluşuna göre sevinçle ya da öfkeyle karşılamaktadır. Kimi zaman çocuk bir bağı, bir evliliği güçlendirmek üzere istenmekte, ve kadın yavrusuna bu tasarılarını başarıya ya da başarısızlığa götürüşüne göre bağlanmaktadır. Kadın kocasına düşmansa, durum bambaşkadır: ya üstünde kocaya hiçbir hak tanımadığı çocuğu var gücüyle sevmekte ya da nefret ettiği adamın piçi sayıp alabildiğine nefret etmektedir.”*¹⁵⁵⁹

Ahmet Mithat’ın “Yeniçeriler” adlı uzun hikâyesinde Ayşe Dudu ile evli olan ve bir savaş hâli nedeniyle yaklaşık bir yıldır evinden ayrı olan Osman Çorbacı, eşinden aldığı bir

¹⁵⁵⁶ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 148.

¹⁵⁵⁷ Gürpınar, Şık, ss. 55-56.

¹⁵⁵⁸ Simone de Beauvoir, Kadın “İkinci Cins” Evlilik Çağı, s. 111.

¹⁵⁵⁹ A.g.e., s.126.

mektup ile tarifi imkânsız duygulara gark olur. Zirâ bu süre zarfında doktorların bir çocuk sahibi olamayacaklarını söylediği eşi, nur topu gibi bir erkek evlât doğurduğunu yazmıştır.¹⁵⁶⁰

Kadın, ailevî, toplumsal, hukukî bir problemle karşı karşıya kalınca insanlığından ve analığından uzaklaşarak kendi varlığına karşı olumsuz bir tepki geliştirir: “*Bu sebeple, erkeksizlikten ve erkeğe karşı beslediği nefretten zevci olur, zevcelik ve analıktan kaçır, çocuk düşürür, çocuk doğurmaktan, çocuk terbiye etmekten vazgeçer. İstişhada bu nefret yok ise de, sevicilik, başlı başına “erkeğe nefret” ten doğar.*”¹⁵⁶¹

“Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında Alfons’un eşi kendisinden Cuzella adında bir kız ve Paskal ile yaşadığı gayr-i meşru ilişkiden de bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Kocasını uzun deniz seferlerinden dönüp yanında olduğu vakitlerde ondan habersiz doğurduğu erkek çocuğunu başka bir şehre bir sütineye teslim eder.¹⁵⁶² Mithat Efendinin sözü konusu romanın bir diğer kahramanı İlia, Trillo’nun zorla ırzına geçmesi üzerine hamile kalır. Anne olmak ve bir çocuğa sahip olacağını bilmek normalde güzel bir duygu olsa da bir utanç eseri olarak ana rahmine düşmüş olan bu çocuk, İlia için aynı duyguları çağrıştırmaz. Normal şartlarda bir anne çocuğunu bir an evvel kucağına almayı arzularken İlia, daha dünyaya gelmemiş bu çocuğu öldürmeyi ya da bir cami veya kilise önünde kendi kaderine terk etmeyi düşünmektedir. Fakat annelik duyguları bir ânda kabarrır ve çocuğun bir suçlu olmadığını düşünerek iffetsiz bir kadın olarak daha fazla yaşayamayacağı kanaâtine vararak kendisine kıymayı planlar.¹⁵⁶³ İlia’nın yaşadığı olumsuz durumdan ötürü kendi parçası olan evlâdından vazgeçme isteği, erkeğe yani Trillo’ya olan nefretinden kaynaklanır.

Erken yaşlarda yapılan evliliklerde annenin ve bebeğin hayatı sonraki yaş gruplarına oranla daha riskli hâle geldiğinden bu türden evlilikler istenilen bir durum olmaktan uzaktır. Erken yaş evlilikleri kız çocuklarının bedensel gelişimini olumsuz yönde etkileyip sağlıksız ve küçük annelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Hayatın gerçek yüzü ile hazırlıksız olarak karşılaşan bu kızların psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilenmelerine sebep olur. Erken evlilikler çoğunlukla kadın aleyhine sonuçlanır. Zirâ bu kızlar, aile içi şiddet ve baskı, doğum riski ve kalıcı hastalıklar gibi ciddi sorunlarla karşı karşıya kalırlar.¹⁵⁶⁴

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Mustafa Merakî Efendinin zevcesi, on iki yaşında evlendirilip on beş yaşında da bir çocuk dünyaya getirir. Ancak bundan sonra birkaç kez hamile kalsa da bebeği rahminde tutamaz. Doktorlar iyice muayene etmedikleri kadından

¹⁵⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 12.

¹⁵⁶¹ Salahaddin Asım, Osmanlıda Kadınlığın Durumu, Arba Yayınları, İstanbul, Kasım 1989, s. 57.

¹⁵⁶² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 20-21.

¹⁵⁶³ A.g.e., ss. 213-215.

¹⁵⁶⁴ Mustafa Orçan, Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara, 2008.

rahminde tedavisi imkânsız bir hastalık olduğunu söyleyerek ilgilenmezler. Ebelerin elinde sargılarla düşmesine izin verilmeyip ikinci çocuğunu dünyaya getirirse de kısa bir süre sonra vefât eder.¹⁵⁶⁵

“Hüseyin Fellah” romanında kocasının ölüm haberini alan Hasna Hanım, bir müddet sonra fakirlik içine düşünce çaresiz ikinci evliliğini yaparak hamile kalır. Ancak asker olan kocasının bir sefer dönüşü ölmediğini ve geri döndüğünü gördüğünde utancından karşısına çıkamaz ve yerin dibine girer.¹⁵⁶⁶ Kocasının bu acıya dayanamayıp intihar etmesinden sonra karnındaki bebeği yumruklayarak düşürüp ölmesine sebep olur. Bundan dolayı da uzun bir zaman yataklara düşerek hasta yatar.¹⁵⁶⁷

“Paris’te Bir Türk” romanında Avrupa’da bir kadının yirmi yaşını geçmeden anne olması doğu toplumlarına oranla az rastlanır ve kınanan bir durum olduğundan on üç yaşında bir erkek evlât sahibi olan Fatıma Şemsay gibi yirmi altı yaşındaki bir kadına rast gelen Batılılar hayretlerini gizleyemezler.¹⁵⁶⁸

“Çengi” romanının kahramanı Hüveyda Hanım, evlendikten üç ay sonra hamile kalır. Bu durum aşkın yaşına rağmen henüz babalığı tatmamış olan Canbert Beyi hem sevindirir hem de heyecana gark eder. Kendisi doğacak çocuğun kız olmasını arzu ederken eşi Hüveyda Hanım, çocuğun erkek olması için dualar eder.¹⁵⁶⁹ Tıbbî yetersizlikler yüzünden çocuğu doğururken rahminin yırtılması sonucu aşırı kan kaybından dolayı bir kız çocuğu dünyaya getiren Hüveyda Hanım hayata gözlerini yumar.¹⁵⁷⁰ Tıp bir kadının en sağlıklı ve gülbüz çocukları yirmi beş yaşından sonra dünyaya getirebileceği, en mükemmel kadınlık çağının da otuz ile otuz beş yaşları arasında olduğu görüşündedir. Hüveyda Hanımın dünyaya getirdiği kız çocuğu da bu bakımdan kendisine düşen payı alan şanslı çocuklardan biridir.¹⁵⁷¹

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat romanında Saliha Hanım, oğlu Tal’ât’ı dünyaya getirince eşiyle olan sevgi ve muhabbetleri bir kat daha artar ve evlilik bağları pekişir.¹⁵⁷² Çocuk, aile sıcaklığının artması ve bağların sağlam temellere dayanması açısından yuvayı ayakta tutan önemli unsurlardan biridir.

¹⁵⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 3.

¹⁵⁶⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 225-226.

¹⁵⁶⁷ A.g.e., s. 227.

¹⁵⁶⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, ss. 101-102.

¹⁵⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 49-50.

¹⁵⁷⁰ A.g.e., s. 51.

¹⁵⁷¹ A.g.e., s. 53.

¹⁵⁷² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 9.

“Zehra” romanında Zehra’nın ikinci eşi olan Muhsin’den bir çocuğu olur; ancak iki hafta yaşar. Zehra, bu darbeyi yaptıklarına karşılık Allah’ın kendisini cezalandırdığı yolunda bir işaret olarak görür.¹⁵⁷³

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Salih Efendinin haremî ve ikinci zevcesi olan Müzeyyen bir oğlan çocuk dünyaya getirir.¹⁵⁷⁴ Loğusa olan kadın, büyük bir karyolada yatmaktadır. Çocuk ise diğer odada bakıcısının kucağındadır.¹⁵⁷⁵

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, eşine bir aylık hamile olduğu müjdesini verir. Fakat bu bebek Eşi Naki Beyden değil; sevgilisi Fatin’endir.¹⁵⁷⁶ Sevmediği bir erkeğin nikâhında iken sevdiği adamdan dünyaya getireceği bu gayr-i meşru çocuğun Naki Beyin çocuğu olarak kayıtlara geçeceği düşüncesi onu rahatsız eder.¹⁵⁷⁷ Bedia, eşi Naki Beyin kendisi ile ilgili bütün gerçeği bildiğini öğrenip kocası tarafından yol verilip gitmesi istenince ilaç içerek bebeğini düşürür.¹⁵⁷⁸

Halit Ziya’nın “Mai ve Siyah” romanında evliliğinde sorunlar olan ve kocasından dolayı sıkıntı yaşayan İkbâl, hamile kalır.¹⁵⁷⁹ Eşiyle kavga ettiği bir gün çocuğunu düşürür.¹⁵⁸⁰ Bir müddet sonra da yaşadığı derin acılardan dolayı zayıf bünyesi ile yataklara düşen İkbâl, daha fazla bu acılara dayanamayarak vefât eder.¹⁵⁸¹

“Nemide” romanında Na’ime Hanım, sıhhati bozulup yataklara düştüğü vakit hamiledir. Doktorlar hastalığından dolayı ölümüne kesin gözü ile bakarlar. Bu durum kocası Şevket Beyi fazlasıyla üzer ve çocuğun alınmasını ister. Ancak bu talebi kabul olunmaz. Günlerdir hastalığın verdiği ızdırapla acılar içinde kıvranan kadın, bebeğini doğururken ölür.¹⁵⁸²

Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanının kahramanı Nergis, mağarada Osman Bey ile mahkûm kaldığı süre zarfında ondan hamile kalır. Bu durum Osman Beyi çok memnun eder. Ancak belâlı bir durumun içinde iken doğacak olan masum bebeğin de bu derde ortak olacağını düşünmek onu üzer. İki sevgili birbirlerine teselli verirler. Fakat kızın ağrıları bir müddet sonra tahammül edilemeyecek bir seviyeye varır. Nergis, o

¹⁵⁷³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 162.

¹⁵⁷⁴ Mehmed Murad, a.g.e., s. 112.

¹⁵⁷⁵ A.g.e., s. 115.

¹⁵⁷⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 169.

¹⁵⁷⁷ A.g.e., s. 179.

¹⁵⁷⁸ A.g.e., s. 188.

¹⁵⁷⁹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 222.

¹⁵⁸⁰ A.g.e., s. 282.

¹⁵⁸¹ A.g.e., s. 286.

¹⁵⁸² Uşaklıgil, Nemide, ss. 18-22.

hâliyle bile doğum esnasında bu acılara dayanamayıp vefât ederse sevdiğinin hâlinin ne olacağını düşünmeden edemez.¹⁵⁸³

Ahmet Mithat'ın “Çengi” adlı romanının kahramanı Peri'nin Dâniş Çelebi'den Cemal adında bir oğlu olur.¹⁵⁸⁴

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında yer alan Canan, romanın sonunda Râkım'a nur topu gibi bir erkek evlât verir.¹⁵⁸⁵

“Zehra” romanında Sırrıcemâl, hamile kalınca kendisinde bir ikinci hanımlık hakkı görür. Zehra'nın bütün gücüyle bebeğini hedef aldığı farkındadır. Bütün dikkatini ve şefkatini bebeğini müdafaa için kullanmaktadır. Zehra'nın babasının vefâtından memnun olur, çünkü bu sayede Zehra'nın dikkatinin dağılacağını farkındadır. Bebeğiyle meşgul olur. Karnı her geçen gün büyümektedir.¹⁵⁸⁶ Subhî'den mahrum kalırsa hayatın onun için hiçbir anlamı kalmayacağını düşünür. Ölümü aklına getirir. Fakat bebeği elini kolunu bağlar. Onun hâlini, ilerde babasız bir vaziyette ne olacağını düşünür. Güzelliği aklına gelir. Ancak hem dul hem de anne olan bir kadın için güzelliğin de kurtarıcı bir etken olacağına ihtimal veremez. Hayâlini ne yöne çevirse hep bir hiçlikle karşılaşır.¹⁵⁸⁷ Baygınlık ve sancı nöbetleri geçirir. Fakat bunları önemsemmez. Kaldırdığı bir kova yüzünden yataklara düşer ve bebeğini düşürür. Sırrıcemâl, bütün hayâllerini bu bebek üzerine kurmuştur. Onun ölümüyle hayâlleri ve ümitleri de suya düşer. Çünkü artık onu Subhî'ye bağlayabilecek hiçbir bağ kalmamıştır. Artık kimsesiz, sahipsiz kaldığını düşünmektedir. Bundan Zehra'yı sorumlu tutar. Bu darbe üzerine dünya ile ilişkisini kesmiştir artık.¹⁵⁸⁸

“Paris'te Bir Türk” romanında yaşadığı gayr-i meşru ilişki sonucunda hamile kalan Anne, papazların bu veled-i zinayı vaktinden önce karnından almaları üzerine bakire bir rahibeymiş gibi kilisede kalır.¹⁵⁸⁹

“Çengi” romanının kahramanı Melek Hanım, Cemal Bey ile yaşadığı ilişkiden hamile kalır.¹⁵⁹⁰ Bir oğlan çocuğu olur.¹⁵⁹¹

“Dürdâne Hanım” romanının kahramanı Dürdâne Hanım, karnı burnunda, loğusa bir genç kızdır.¹⁵⁹²

¹⁵⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 59-61.

¹⁵⁸⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 27.

¹⁵⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 149.

¹⁵⁸⁶ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 60.

¹⁵⁸⁷ A.g.e., s. 69.

¹⁵⁸⁸ A.g.e., s. 105.

¹⁵⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 263.

¹⁵⁹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 127.

¹⁵⁹¹ A.g.e., s. 143.

¹⁵⁹² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 56.

6.2. Anne Olarak Kadın:

Kadınlığın merkezinde yatan en temel kimlik olan annelik, kadına insana Tanrı tarafından bahşedilmiş bir nimettir. Son derece kuvvetli olan bu duygu kadında karşı cinse karşı birtakım duygulanmaları ve cinselliği ikinci plana iterek bunların ötesine geçer. Bütün canlıların dişilerinin kanında var olan ve kadına da annelik hissini veren şey prolaktin denilen bir maddedir. Dolayısıyla annelik öğrenilen bir şey olmaktan çok doğuştan varolan bir Tanrı yetisidir.¹⁵⁹³

Ahmet Mithat'ın "Yeniçeriler" adlı hikâyesinde Ayşe'nin annesi kızını yeniçeri eşi olduğundan dolayı yeniçeri dışında biri ile evlendirmek istemez. Kızının bir yeniçeri eşi olmasını ve yeniçeri doğurmasını ister.¹⁵⁹⁴ Ayşe Dudu, kocasının aldatıyor zannı ile kendisini bir cellâdın ellerine teslim edişi ve cellâdın kıyamayıp öldürmemesi ve eşi olmasını teklif etmesi üzerine çaresiz razı olur. Fakat adam çocuğu kabul etmez. Kadın, çocuğundan istemeyerek de olsa ayrılıp onu bir dükkân kepenginin önüne kendi kaderine terk etmeden evvel ileride evlâdını bulup ona kavuşma düşüncesiyle adamdan çocuğun arkasına bıçağın ucu ile bir işaret koymasını ister.¹⁵⁹⁵

Yine aynı hikâyede Şahap Hanımın annesi kızının Civelek Hüsnu'yü sevmesine hak verir. Zirâ kayıkta çocuğu süzmüş ve kızna lâyık bir delikanlı olduğunu düşünmüştür. Ancak kocasının daha bir şeyden haberi olmaması ve duyacak olursa kızını da kendisini de hırpalayacağı korkusunu taşır. Bu korkuyu kızında ifade eder ve onu fikrinden vazgeçirmeye çalışır.¹⁵⁹⁶ Ayşe Dudunu yıllar önce bir dükkân önüne bıraktığı çocuğu Kanlı Mustafa tarafından bulunup büyütülerek Civelek Hüsnu namında babası gibi yine bir yeniçeri olur.¹⁵⁹⁷ Bir kavga esnasında yaralanıp Hasan tarafından eve gönderildiğinde Ayşe Dudu, yarasını temizlemek için omzunu açınca üzerindeki haça benzer izden çocuğun kendi evlâdı olduğunu anlayarak kendisinden geçer. Yirmi beş- yirmi yedi sene sonra evlâdına yeniden kavuşmanın şaşkınlığı içerisinde. Fakat yarası ağır olan evlâdını bulduğu ânda kaybedecektir.¹⁵⁹⁸ Bir taraftan da kızı Şahap'ın hâline üzülür. Çünkü Hüsnu ile kardeş olduklarının henüz farkında bile olmayan bu genç kızın yüreği hâlâ öz kardeşinin aşkı ile çarpılmaktadır.¹⁵⁹⁹ Evlâdını

¹⁵⁹³ Süleyman Doğdu, *Ailede Kadın*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, Nisan 2005, s. 22.

¹⁵⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Yeniçeriler*, s. 8.

¹⁵⁹⁵ *Ag.e.*, s. 31.

¹⁵⁹⁶ *Ag.e.*, ss. 40-41.

¹⁵⁹⁷ *Ag.e.*, ss. 46-47.

¹⁵⁹⁸ *Ag.e.*, ss. 67-68.

¹⁵⁹⁹ *Ag.e.*, s. 70.

bulduğu ânda kaybeden Ayşe Dudu, onun ölümünden sonra canının bir parçasını kaybeden bir ana olarak insanüstü bir sabır ve metânet örneği sergiler. Yüreğine taş basar.¹⁶⁰⁰

“Hasan Mellâh” romanının kahramanı Şehime Hanım, oğlunu kaybedip öldüğünü zanneden ve uzun bir sefâlet dönemi geçirdikten sonra aslında oğlu olan ancak bilmediği Memiş Bey adında devrin zenginlerinden bir zâtın yanına gider ve hâlini arz eder. Memiş Bey diğer adıyla Osman Bey, gelen kadının annesi olduğunun farkına varınca hikâyeyi dinlemek için ilk başta kimliğini açıklamaz.¹⁶⁰¹ Konakta kethüda kadının daha üstü bir rütbe ile kalmaya başlayan kadın, bir süre sonra işin aslını öğrenerek hem oğluna hem de gelinine kavuşmanın çifte mutluluğunu yaşar.¹⁶⁰²

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can’ın annesi kızının hastalığının Râkım’a olan aşkıdan kaynaklandığını ve iyileşmesi için onunla evlenmesinin elzem olduğunu eşinden öğrendiğinde kızının kendi milletinden olmayan hatta Müslüman olan biri ile evlenme isteğine başta tepki gösterir. Bu evliliği yapmaktansa kızının ölmesini yeğler. Fakat anne yüreği kızının göz göre göre ölmesine razı olamamış ve bir süre sonra kocası ile hemfikir olmuştur.¹⁶⁰³

“Hüseyin Fellah” romanında Şehlevend ve annesi, geçirdikleri sefâlet evresi içerisinde birbirlerinin hâllerine bakıp yürekleri burkulur ve annenin analık hisleri, kızın evlâtlık damarı daha da hassas bir vaziyete bürünür.¹⁶⁰⁴ Şehlevend, sefâlet içerisinde ölüme adım adım yaklaşan annesini bu durumdan kurtarmak için, esirci Laz Mehmed Ali’nin kendisine yaptığı teklifi kabul ederek çok büyük bir fedâkârlıkta bulunur. Zirâ adamın teklifine göre Çerkes ya da Gürcü olmadığı hâlde tıpkı onlar gibi hürriyetinden vazgeçip esirci elinde uzak diyârlara satılacak ve annesinin iyi yaşaması için elinden geleni yapacaktır. Ancak esirci ile aralarında yaptıkları anlaşmaya göre bu durumdan annesinin haberinin olmaması, kendisinin güya Laz Mehmet’in oğluna gelin olarak gideceği sözünü alır. Başta bu teklifi kabul etmek kendisine ölümden de zor gelip annesinden ayrılmak istemese de biraz düşünüp teklifi çaresiz kabul eder.¹⁶⁰⁵ Ancak kızın annesi gelin olarak vermek istemeyip duruma karşı çıkınca Şehlevend diretir. İşin iç yüzünü bilmeyen anne, kızını koca sevdalısı bir genç kız olarak nitelendirip ona sitem eder. Fakat kadının dargın tavrı kızına düğün hediyesi olarak verildiğini sandığı

¹⁶⁰⁰ A.g.e., s. 74.

¹⁶⁰¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 118.

¹⁶⁰² A.g.e., s. 123.

¹⁶⁰³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 119-120.

¹⁶⁰⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 19.

¹⁶⁰⁵ A.g.e., ss. 30-33.

mükellef daireye yerleşince sukûta erer. Bu evin kızının hürriyetine karşılık olarak verildiğinden habersizdir.¹⁶⁰⁶

Kızının bir süre sonra geleceği ümidiyle kendisine bırakılan parayı düzensiz harcayan anne, yine sefâletin eşiğine gelir. Bu arada kızından hâla bir haber çıkmaması da onu düşünceye sevk eder.¹⁶⁰⁷ Sokakta Laz Mehmet Ali'ye rastlayınca kızını görmüş kadar sevinen kadın, ondan kızı hakkında mâlûmât istediğinde adamın sert tavırları ile karşılaşır. Adam, oğlu ile arasının bozulduğu, görüşmedikleri; ancak kızın iyi olduğu nevinden yalanlarla kadını oyalamayı sürdürür. Kadının yazdığı mektupları da kendisinin iletebileceğini söyler.¹⁶⁰⁸

Hasna Hanım, kızını bulmak maksadı ile uzun ve eziyetli bir gemi yolculuğuna çıktığında kimsesi olmadığını ifade eden ve vaktiyle kendi kapısında halayıklar çalıştırmış olan bu kadını haydutlar esir ederler.¹⁶⁰⁹ Ancak çabaları boşa gitmeyen Hasna Hanım, çektiği çilelerden sonra kızına kavuşmaya muvaffak olur.¹⁶¹⁰

“Paris’te Bir Türk” romanında gemi yolculuğu yapan kadınlardan biri olan Madame Hyrienne’nin Poliny adında on sekiz yaşında bir kızı ile on iki yaşında Jean isiminde bir oğlu vardır.¹⁶¹¹ Madame Savemod’un da on sekiz yaşında bir oğlu vardır.¹⁶¹² Oğluna hovardalık için para vermeyen kadın, onu pek çok kez evdeki hizmetçiye sarkıntılık ederken görürse de tek dışarıda hovardalık edip de kendinden para çıkmasını diye bu duruma ses çıkarmaz.¹⁶¹³

“Sergüzeşt” romanının kahramanı Dilber’in ilk hanımı çok bağırın, çabuk hiddetlenen biridir. Yumuşaklığı ve ince kalbi yalnızca on iki yaşındaki Atiye adlı kızını okuldan dönüşünde kucakladığında ortaya çıkar.¹⁶¹⁴

Oğlu Celâl Beyin Dilber’e olan ilgisi, Celâl Beyin validesi Zehra Hanımın hiç de hoşuna gitmez. Hırsla arzu ettiği şan ve şerefın kendisine sonsuza dek vedâ ettiğini gözleriyle görür gibi olur. Oğlunun tavırlarındaki sessizlik, dalgınlık onun âşık olduğunun birer kanıtıdır; fakat bunlar Zehra Hanımı son derece rahatsız eder. İnsan sıfatına bile koymadığı, hiçbir şeye lâıyk görmediği bir esirin, oğlunu bu derece kendinden geçecek hâlde etkilemesi Zehra Hanımı kedisinden geçirir ve bayılmasına sebep olur.¹⁶¹⁵ Zehra Hanım, bir “*esir parçası*” olarak nitelediği ve oğlunun saadetine ve ikbaline mani olduğunu düşündüğü

¹⁶⁰⁶ A.g.e., ss. 40-42.

¹⁶⁰⁷ A.g.e., ss. 46-47.

¹⁶⁰⁸ A.g.e., ss. 49-50.

¹⁶⁰⁹ A.g.e., s. 304.

¹⁶¹⁰ A.g.e., s. 318.

¹⁶¹¹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 118.

¹⁶¹² A.g.e., s. 119.

¹⁶¹³ A.g.e., s. 139.

¹⁶¹⁴ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 11.

¹⁶¹⁵ A.g.e s. 63.

Dilber’i evden uzaklaştırmaya karar verir.¹⁶¹⁶ Burada Zehra Hanım nazarından bakıldığında annelik içgüdüleri ön plana çıkar. Çocuğunun istikbalinin iyi olmasını isteyen bir annenin tavrı ile karşı karşıya geliriz. Nitekim söz konusu anne ister istemez kendi çocuğu için en iyisini isteyecek, ona iyi bir gelecek hazırlamak için rehber görevi üstlenecek ve yoluna çıkan tüm engelleri de evlâdının geleceği için aşma çabası gösterecektir. Nitekim gelen esirci kadına, Dilber’in evinin namusunu ve oğlunun istikbâlini mahvettiğini söyleyerek getirildiği yere bırakılmasını emretmesi¹⁶¹⁷ buna bir delil olarak gösterilebilir.

Celâl Bey, arada muhabbet olmaksızın sırf menfaat ve servet için yapılan evliliği ahlâka aykırı bulur. Gençlerin dünyadaki en büyük hakkının istedikleriyle evlenmeleri olduğunu düşünür. Bu noktada o, annesiyle çelişmektedir. Annesi Zehra Hanım, gençlerin evlilikle ilgili meseleleri annelerine havale etmeleri düşüncesindedir. Gençlerin tecrübesiz olmalarından dolayı o yaşlarda genellikle yanıldıklarını, sonra pişman olup geriye baktıklarında hatalarını, kusurlarını ve belki cinayetlerini görerek üzüldüklerini söyler.¹⁶¹⁸ Ancak oğlunun yatalara düşmesi üzerine kendini bilmez bir vaziyette sayıklayarak dudaklarından “Dilber” sözünün döküldüğünü işitince korkunç bir hayâl görmüş gibi ürker. Pişman olur. Dilber’i getirmek ister. Oğlunun hislerini küçük bir heves zannedip önemsememiştir. Evlâdını bu fikrin uğruna kaybetmeyi göze alamaz. O olmadıktan sonra ikbalin de bir anlamı olmadığını düşünür; ancak kocası Asaf Paşanın geçici bir arzu olarak nitelendirdiği bu durum karşısında çaresiz kalır, birşey yapamaz.¹⁶¹⁹

Celâl Beyin içinde bulunduğu ruh durumunu düzeltmek ve onu teselli etmek de yine annesi Zehra Hanıma kalacaktır: “(...) *İnsan aksam-ı hayatın hangi devrinde olursa olsun valideye karşı daima çocuktur. Gerçekten hilkat-i merdaneye malik bir erkek ağlayışı kadar kadında tahrik-i rikkat edecek bir şey tasavvur olunamaz. Bahusus elhusus o kadın valide olursa...*”¹⁶²⁰ Celâl Beyin Dilber’i bulma çabaları hüsrarla sonuçlanınca artık hayattan kopuk, donuk, kendini bilmez, mecnûnâne bir hayat yaşamaya başlar.¹⁶²¹ Bir annenin kendi öz evlâdına karşı olan tutum ve davranışları, aşırı hırsları, başkasının hayatı hakkında kararlar alma isteği ve dayatmaları istemeden de olsa evlâdının kendi eliyle helâkına sebep olmuştur.

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Tâl’at Beyin annesi Saliha Hanım, Dadı Kalfa ile birlikte oğlunun okuduğu hikâyeleri dinlemeyi sever.¹⁶²² Saliha Hanım oğlu Tâl’at Beyi

¹⁶¹⁶ A.g.e. , s. 67.

¹⁶¹⁷ A.g.e., s. 68.

¹⁶¹⁸ A.g.e., s. 75.

¹⁶¹⁹ A.g.e., ss. 83-84.

¹⁶²⁰ A.g.e., s. 90.

¹⁶²¹ A.g.e., s. 102.

¹⁶²² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 2.

çok sevmektedir. Kocasını oğlu altı-yedi yaşlarında iken kaybetmiştir.¹⁶²³ Bu üzücü durum onun hayat karşısında tek başına, dimdik ayakta kalmasını sağlamış, hayatın bütün zorluklarına göğüs gererek kocasından devraldığı emaneti/evlâdını bugünlere getirmeyi bilmiştir. Oğlunu kocasının isteği üzere terbiye etmiştir. Burada Saliha Hanım, baba eksikliğini ve onun boş kalan yerini doldurmaya çalışan bir anne profili çizmektedir.

Saliha Hanımın anne ve babası geç evlenmişlerdir. Uzun zaman çocukları olmamış ve annesi kırk yaşında iken Saliha Hanım dünyaya gelmiştir.¹⁶²⁴ Romanda Saliha Hanımın annesi kız-erkek ilişkileri konusunda ileri görüşlü bir kadın olarak aksettirilir. Kızının okuldaki erkek arkadaşları ile konuşmalarını, okula beraber gidip gelmelerini yanlış görmez, hoş karşılar.¹⁶²⁵ Bu tavır, devri göz önünde bulundurarak, devrin şartlarına göre düşünüldüğünde yeni bir bakış açısı olarak karşımıza çıkar.

Romanda karşımıza çıkan beyir başka anne evlat ilişkisi Hacıbaba ile üvey annesi Emine Kadın ekseninde gelişir. Hacıbaba'nın analığı Emine Kadın ile oğulluğu arasındaki bağ gayet resmîdir. Hacıbaba'nın annesinin vefâtından sonra cariyelikten ikinci eşliğe yükselen bu kadın, geçkin yaşına rağmen oğulluğunun gündelik ufak tefek işleri ile meşgul olur, ondan çekinir.¹⁶²⁶ “Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” romanında romanı neticeleyen talihsiz olaylar dizisi karşısında evlât acısının da verdiği iç yakıcı bir durumla Saliha Hanımın iki gözü de ağlamaktan kör olur.¹⁶²⁷

“İntibah” romanında Ali Beyin annesi oğlunun nazarında herkesten daha aziz bir mevkide yer alır.¹⁶²⁸ Ali Beyin annesine olan bu düşkünlüğünü Jale Parla, Tanzimat devri Türk aydınınının yetim oluşu, baba eksikliği ve otoritesinin olmayışı ile açıklar.¹⁶²⁹

“Zehra” romanında Subhî, Uranî ile yaşadığı rezil hayat arasında geçmişi hayâl eder. Bir zamanlar yanında iffet dolu bir Zehra varken, şimdi o makamı basit bir aşüfte işgal etmiştir. O zamanlar annesi Münire Hanımın şefkati ve himayesi sürekli yanında iken şimdi bu himayeden de mahrum kalmıştır. Annesini düşünür, ne yaptığını tasavvur eder, kendinden utanmaya başlar. Yanındaki Uranî'ye nefretle bakar. Cılız, soluk, çirkin ve çirkef olarak gördüğü bu kadın için büyük fedâkârlıklar yaparak her şeyden vazgeçtiğini düşünür, ondan

¹⁶²³ A.g.e., ss. 4-5.

¹⁶²⁴ A.g.e., s. 12.

¹⁶²⁵ A.g.e., s. 16.

¹⁶²⁶ A.g.e., s. 42.

¹⁶²⁷ A.g.e., s. 141.

¹⁶²⁸ Namık Kemal, İntibah, Akçağ Yay., Ankara, Ankara, 1998, s. 20.

¹⁶²⁹ Jale Parla., Babalar ve Oğullar –Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri, (3. Baskı), İletişim Yay., İstanbul, 2002.

iğrenir.¹⁶³⁰ Öyleyse buradan hareketle denilebilir ki çocuk, kaç yaşında olursa olsun yaşamın her adımında anneye muhtaçtır.

Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanımın yarı yardımcısı olan Ataullâh Bey, Ulviye Hanım tarafından ahiret evlâdı olarak addedilmiş, Ulviye Hanımın annesi tarafından da kendisine çok büyük bir muhabbet atfedilmiş, kendi öz annesi olmamasına karşın valide hanım tarafından çocuğun hizmetine bir sûtanne tayin edilerek bezlerini yıkamaya ve diğer hizmetlerine de bir cariye verilmiştir.¹⁶³¹ Bu durum kadın hassasiyetini ve onun olaylar karşısında bir duygu yumağı olan tavrını sergilemesi açısından önemlidir. Kadının şefkatli yapısı onun kendi çocuğu olmasa da bir başka çocuk karşısında bile hislerinin sesine kulak vererek hareket etmesini sağlamaktadır.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanımın annesi, Mansur’u zamanla sevmeye başlar. Mide rahatsızlığından dolayı sürekli hastalanan kadın, Mansur’un hizmetine ihtiyaç duyar. Onu verdiği ilaçlar ve hoş sohbeti ile sağlığına kavuşmaya çalışır. Bir müddet sonra da sıhhat bulur. Bu durum onun Mansur’a olan ilgi ve sevgisinin daha da artmasını sağlar. Hanımefendi, dünya üzerinde Mansur gibi bir damat bulamayacağını düşünür ve bu düşüncesini kızı Sabiha Hanıma iletir.¹⁶³² Sabiha Hanımın annesi, tam anlamıyla olmasa da Zehra’yı diğerleri gibi eğlence âlemlerine dalmayıp eve erken gelmesi ve edepli tavırlarından dolayı takdir eder.¹⁶³³

“Araba Sevdası” romanında Bihruz Bey, aynı çatı altında olmalarına rağmen annesine çok az da olsa zaman ayıramaz olur. Sabahları giderken ya da gece geç saatte annesine rast gelirse yarım yamalak Fransızcası ile ayaküstü merhabalaşır; fakat karşılığını bile almaya lüzum görmez. Tutulduğu aşk hastalığı annesinden bir selâmı bile esirgemesine sebep olmuştur. Onun bu tavırlarına annesi gücenmektedir. Ancak evlâdının hasta olduğu haberini alınca da kırgınlığını bir yana bırakıp oğlunun yanına koşar. Ana yüreği her şeye rağmen yine de dayanamamış, oğlunun yardımına koşmuştur.¹⁶³⁴ Romanda geçen şu cümleler ana-oğlun birbirlerine olan sevgisini göstermesi açısından dikkat çekicidir: “(...) *Dünya yüzünde hiçbir kimseden nail olamayacağı bu tesliyet-i hamuşâne-i merhametkâraneyi mader-i mihribanının o şule-i nazar-ı şefkatinde buldu. Mader-i Mihriban ise ferzend-i hevesperestinin saika-i heveskâri-i şebap ile vakti olan her bir kusurunu affedip unuttuktan sonra varını yoğunu da selâmeti uğrunda feda etmek için oğlundan hiss-i nedameti müş’ir edna bir vaz-ü nümayişe*

¹⁶³⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 129.

¹⁶³¹ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 127.

¹⁶³² Mehmed Murad, a.g.e., s. 100.

¹⁶³³ A.g.e., s. 111.

¹⁶³⁴ Recaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 158.

müftekir ve muntazır bulunuyordu. İşte bu nümayiş-i nûr-ı didesinin o cilve-i nigâh-ı memnuniyetinde gördü. Onun için ikisinin de gözleri yaşla dolmuş idi.”¹⁶³⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında yazar anlatıcı olan “ben” in çocukluk evresinin gelişiminde ona hikâyeler ve masallar anlatan Pembe Hanımın önemli bir rolü vardır. Kış gecelerinde yanan bir ateşin etrafına “ben”in akrabaları ve komşular dizilirler ve anlatılan hikâyeleri dinlemeye koyulurlar. Bunların içinde “ben”in unutamadığı ve hâlâ canlı bir şekilde hatırladığı köylü Pembe Hanımın söylediği şeylerin doğruluğunu yeminleri ile tastiklediği “gulyabani” ve “çarşamba karısı” fıkralarını hikâye edişi önemlidir. Zirâ Pembe Hanım, anlattıklarını o derece inandırıcı bir şekilde gözler önüne serer ki “ben”, onu oturduğu yerde korkuyla dinlemekten kendisini alamaz. Kendisini dev, cadı vs. türünden anlatılanlara o kadar kaptırır ki bir müddet sonra dinlediklerinin etkisi ile korkudan bağırmaya başlar. Pembe Hanım, hikâyelerinde anlattığı şahısların heybetlerini göstermek için her zaman köy camiinin minaresi ile kuyu başındaki kavak ağacından örnekler verir ve kendisini dinleyenleri daha da korkutur. “ben”in çocukluk çağının gecelerini eğlence ile süsleyen bu kadın çoktan vefât etmiştir.¹⁶³⁶

Aynı romanda hikâyenin birinci dereceden anlatıcısı olan “ben”, eşi Bedia Hanım ile zifaf odasında yaşadığı gerginlikle birlikte gelinin odayı terk etmesi üzerine durumu görüşmek için annesini çağırır. Annesi durumdan son derece muzdarip ve üzgündür. Annesinin ağzından gelinin ağladığına dair sözler işiten “ben”, şaşkına döner. Annesi oğluna bu kızın diğer bıraktığı kızlar gibi olmadığı, kibar bir aileye mensup olduğu, onu ailesinden dil dökerek zorla aldığı ve mahareti konusunda pek çok şey söyler. Oğluna kızar, harcadığı emek ve masraftan, âlemin dedikodusuna malzeme olmak istemediğinden bahseder ve bir daha onun için görücüye çıkmayacağını söyleyerek restini çeker. Karısının gönlünü alması ve onu gitme fikrinden geri çevirmesi gerektiğini söyler. Naki Beyin babasının da bu şekilde düşündüğünü ve buna rağmen sözlerini dinlemezse kendilerini anne ve baba olarak yok sayması gerektiğini belirtir. Fakat sözleri fayda etmez. Naki Bey, kendisini sevmediğini söyleyen biriyle birlikte olamayacağını ifade eder.¹⁶³⁷ Naki Beyin annesi oğlunun sözlerinden ve hâlinde etkilenerek ona büyü yapıldığını düşünür. İlk gelininin vefât haberini yeni aldığı gelininden işitmiştir. Ancak ikinci gelini halen hayattadır ve oğluna yeniden dönebilmek için hocalara gitmektedir. Kocasına oğlanı okutmak gerektiğini söyler. Bir molla kadına giderek çeşitli ot ve diğer birtakım şeylerden oluşan bir tütsü hazırlatıp Naki Beyin çamaşırlarını

¹⁶³⁵ A.g.e., s. 160.

¹⁶³⁶ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 6-7.

¹⁶³⁷ A.g.e., ss. 31-33.

onunla tütülemek istediğinden bahseder.¹⁶³⁸ Romanda Naki Beyin annesi, oğlunun Bedia Hanım da gönlünün olduğunu sezmiştir. Oğlunun huyuna bir anne olarak herkesten daha fazla vâkıf olan bu kadın, onun bir şeye merak salıp daha sonra çabuk bıkmak gibi bir özelliğinin de olduğunu farkındadır. Oğlunun sevdiği kız için kendi evlâdından olmak istemeyen anne, zifaf gecesi evi terk eden gelini geri getirmek konusundaki düşüncelerini eşi ile paylaşır. Hatta kocası ile kendisi arasında geçen konuşmada bu nedenden dolayı münakaşa eder.¹⁶³⁹

“Şık” romanında Şöhret Beyin annesi, İstanbul’da eşi olmayacak derecede illet ve “eli bayraklı” tabir edilen edepsiz bir kadındır. Oğlu, onun bu özelliğinden dolayı kendisinden çekinir ve onunla çatışmaya girmek istemez.¹⁶⁴⁰ Annesi küpelerinin çalındığını fark eder etmez telaşa düşer ve mahalleyi birbirine katar. Küpelerin çalındığı gün Şöhret Beyin de evde olmaması oğlu üzerindeki şüphelerini arttırır. Oğlunun nasıl bir mizaca sahip olduğunu bildiğinden küpelerin oğlu tarafından çalındığı kanaâtine varır ve zabıtaya haber vererek oğlunu yakalamalarını ister.¹⁶⁴¹

Hüseyin Rahmi’nin “İffet” adlı romanında kızı İffet’in ölümü annesini derin bir acıya gark eder. Daha önce eşini kaybeden ve çocuklarına kol kanat geren bu kadın kızının ölümü üzerine şimdi de evlât acısı ile yanıp tutuşmaktadır. İffet’in başına gelenleri onun ağzından naklettikleri kadarıyla öğrenme şansına sahip oluruz.¹⁶⁴² İffet’in çocukluk yıllarında komşuları sütçü kızı Emine Hanımdan dinlediği masallar onu derinden etkiler ve iç dünyasının şekillenmesine yardımcı olur.¹⁶⁴³ İffet’in annesi kızının ölümünden kısa bir süre sonra evlât acısına dayanamayarak vefât eder.¹⁶⁴⁴

“Mutallâka” roamanında Âkile Hanımın eşi Mail Beyden bir oğlu vardır.¹⁶⁴⁵ Âkile Hanımın oğlu Bedri, babasının annesini boşaması üzerine annesi ile birlikte yaşamaya başlar. Babasına çok benzeyen bu çocuk annesini bu durumdan dolayı üzgün ve ağlar bir vaziyette gördüğü vakitler ne olduğuna bir anlam veremeyerek masum sorular sorar ve yaşadıkları yeni evi beğenmediğini, babasını görmek istediğini ifade eder. Sorduğu sorular annesini zor durumda bırakır nitelikte gerçeği anlamaya yönelik sorulardır. Annesi ile babasının ayrılıp ayrılmadığını merak eder. Babaannesinin annesi hakkında kendisine onu kötüler tarzda söylemiş olduğu birtakım şeyleri anlamak için sorularını annesine yöneltir.¹⁶⁴⁶ Âkile Hanımın

¹⁶³⁸ A.g.e., s. 46.

¹⁶³⁹ A.g.e., s. 50.

¹⁶⁴⁰ Gürpınar, Şık, s. 13.

¹⁶⁴¹ A.g.e., s. 86.

¹⁶⁴² Gürpınar, İffet, s. 78.

¹⁶⁴³ A.g.e., s. 90.

¹⁶⁴⁴ A.g.e., s. 135.

¹⁶⁴⁵ Gürpınar, Mutallâka, s. 7.

¹⁶⁴⁶ A.g.e., ss. 16-17.

eşi Mail Bey, yetişkin yaşına rağmen annesinden hâlâ korkan biridir. Annesini eşinin babası ile evlendirme konusundaki düşüncelerini ona söylerken dayak yiyeceğini düşünüp çekinerek dile getirir.¹⁶⁴⁷ Annesi genç yaşta dul kalmasına rağmen oğlunu düşünerek bir daha evlenmemiştir. Fakat oğluna olan bu sevgisinin de karşılığını göremediğini dile getirir.¹⁶⁴⁸ Oğlu Mail Beyin eşinin babası Zekâi Efendinin annesine evlenme teklif ettiğini söylemesi üzerine yalnızca oğlunun saadetini düşündüğünü ve Zekâi Efendinin kızını uslandırabileceğini hesap ettiğini belirterek bu evlilik teklifini kabul ettiğini bildirir.¹⁶⁴⁹

“Metres” romanında Saffet Hanımın kocası Hami Beyden üç buçuk yaşında bir oğlu vardır.¹⁶⁵⁰ Saffet Hanımın kayınvalidesi Firuze Hanımın da merhum kocası Şadi Efendiden Hami Bey adında bir oğlu vardır.¹⁶⁵¹ Oğlu eşinden sıkılıp Paris’e gitmek isteyince o aralar başında birkaç âşık ile meşgul olan Firuze Hanım, hareketlerinde serbest davranabilmek için oğlunu başından savmayı uygun görür.¹⁶⁵² Yine aynı romanda Saffet Hanım, eşinin ve kayınvalidesinin olumsuz tutumları karşısında bunalıp zor durumda kaldığı, kendisini yalnız hissettiği zamanlarda çocuğu ile dertleşmeyi uygun bulur. Fakat onda da kendi üzüntüsü karşısında mürebbiyesinden öğrendiği teşekkür kelimeleri ile karşılaşınca evlâdının da tıpkı eşi gibi duyarsız ve ileride tıpkı kocasına benzeyip kendi eşine eziyet edebilecek tarzda bir eğitim aldığını görerek üzüntü duyar.¹⁶⁵³

“Metres” romanında metresi ile yaşadığı hayat yüzünden parasız kalıp annesi Firuze Hanıma müracaat eden Hami Bey, o zamana kadar onun tarafından hiç geri çevrilmediği hâlde bu sefer aksi bir durum yaşar ve nasihatlerle uğurlanır.¹⁶⁵⁴ Yetişkin bir birey olduğu hâlde o yaşına rağmen annesinin yanlış eğitimi ve aşırı yüz vermesi sonucunda aile idaresinden haberi olmayan, tutumsuz, zayıf karakterli bir kişilik olarak gelişmiştir Hami Bey. Annesinin para vermek istemeyişini yeni bir aşk macerasına girmiş olmasına bağlar. Ancak Firuze Hanımın daha önceleri de bu türden gönül maceraları olmuş ve hiçbir âşık Hami Bey ile annesi arasına girecek kadar etkin bir rol oynamamıştır. Bu durum Hami Beyi şüpheye ve derin düşüncelere sevk eder. Zirâ annesinin kendisine yüz çevirip âşığına parayı israf derecesinde harcaması onu rahatsız eder.¹⁶⁵⁵

¹⁶⁴⁷ A.g.e., s. 34.

¹⁶⁴⁸ A.g.e., s. 36.

¹⁶⁴⁹ A.g.e., ss. 41-42.

¹⁶⁵⁰ Gürpınar, Metres, s. 12.

¹⁶⁵¹ A.g.e., s. 17.

¹⁶⁵² A.g.e., s. 52.

¹⁶⁵³ A.g.e., ss. 169-170.

¹⁶⁵⁴ A.g.e., s. 307.

¹⁶⁵⁵ A.g.e., s. 308.

Uşaklıgil'in "Mai ve Siyah" romanında Ahmet Cemil'in annesi olan Sabiha Hanım, çocuklarının en ufak hâllerine ve hislerine dikkat eden hisli ve duyarlı bir kadındır.¹⁶⁵⁶ Aynı romanda kocası Raci'nin bütün eziyetlerine rağmen yalnızca çocuğunu düşünen ve onu hayatının merkezine yerleştiren kadın, yalnızca çocuğu için yaşamaktadır. Onun okuması, gelecekte iyi mertebelere ulaşması için hizmetçilik etmeye bile razıdır.¹⁶⁵⁷

Sabiha Hanım, kızı İkbâl'in hâline son derece üzülmemektedir. Eşinin olmadık eziyetleri karşısında kıvranan kızının durumu karşısında ana yüreği dayanmaz, ağlar. Başlangıçta kızının iyi olduğunu düşünerek kendisini aldatmış, kendisini zorla onun mutlu olduğuna inandırmak istemiştir. Ancak gerçek bütün çıplaklığıyla ortadadır.¹⁶⁵⁸ Sabiha Hanım, kızı İkbâl'in her hareketini gözlem altına alır. Onun sıkıntısının kaynağını bulmaya çalışır. Evlâdının günden güne eriyen hâline derinden üzülmemektedir.¹⁶⁵⁹ Kızının ölümü Sabiha Hanım için büyük bir yıkım olur. Yürek dağlayan feryatlar ve gözyaşları ile kızını son yolculuğuna uğurlar.¹⁶⁶⁰ İkbâl'in ölümü Sabiha Hanım ile oğlu Ahmet Cemil arasındaki bağın daha da kuvvetlenmesine zemin hazırlar. Her ikisi de birbirine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duymakta ve birbirlerini kaybetme korkusu ile hep bir arada bulunmaktadır. Anne, kızının vefâtından sonra oğlu üzerinde her zamankinden çok titrer, geceleri uyku arasında sık sık odasına gidip hâline bakar. Ahmet Cemil ise ne kadar büyürse büyüsün hâlâ içinde varolan çocukça yanını göstermek istercesine tıpkı çocukluk günlerindeki gibi başını annesinin dizlerine yaslamış, hayatın tazyiki altında parçalanmış kırık dökük hâlini onunla paylaşmak ister gibidir.¹⁶⁶¹

"Bir Ölünün Defteri" adlı hikâyede hikâyeye anlatıcısı Vecdi'nin halası olan kadın, geçmişte yaşadığı sıkıntı ve buhranlardan sonra hayata olan bağlılığını ve yaşama arzusunu kaybetmiş, her şeyden usanmış biridir. Onu tek ayakta tutan şey biricik kızı Nigâr'dır. Ona göre gelişme çağında ve hayatının baharında olan bu genç kızın, kendisine hayat karşısında dimdik savunacak bir hamiyet ihtiyacı vardır. Bu gücü kendisinde bulamayan anne, kızının hamiliğine yeğeni Vecdi'yi lâıyk görür ve ona kızıyla evlenmesi teklifinde bulunur.¹⁶⁶² Kızının Hüsam Bey'e uzun zamandır meyli olduğunun farkında olan Vecdi'nin halası başta bu

¹⁶⁵⁶ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 65.

¹⁶⁵⁷ A.g.e., s. 89.

¹⁶⁵⁸ A.g.e., s. 234.

¹⁶⁵⁹ A.g.e., s. 238.

¹⁶⁶⁰ A.g.e., s. 287.

¹⁶⁶¹ A.g.e., ss. 332-333.

¹⁶⁶² Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, ss. 43-44.

durumu ciddiye almaz. Hafif bir meyil olarak görür. Bunun için onu başka bir meyle sevk etmek Vecdi'ye yönelir.¹⁶⁶³

Ahmet Mithat'ın “Çengi” adlı romanında Peri, oğlu Cemal Bey dünyaya geldikten sonra onu büyük bir sevgi ve alâka ile yetiştirmeye başlar.¹⁶⁶⁴

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında babasını çok küçük yaşta kaybeden ve başka kardeşi olmayan Mansur Bey, Çerkes bir cariye olan annesini çok sever ve onu dünyadaki her şeyden üstün tutar.¹⁶⁶⁵ Ancak annesinin tesiriyle Mansur'un ahlâkında bazı uygunsuzluklar meydana gelmiştir. Annesi Mansur'un yaşına ve bulunduğu konuma bakmaksızın babasının amcasından nefret ettiğini, amcasının onları yanlarına alma sebebinin iyiliğinden değil; kendilerine tahsis olunan maaştan ve miras sebebiyle olduğunu, kendileri için İstanbul'daki amcaları Şeyh Salih Efendinin yanına gitmenin daha uygun olacağını ifade eder. Buna benzer pek çok sözler ile oğlunu yönlendirir. Mansur'un annesi İstanbul'a gitmeyi çok arzular ve sözleri ile oğluna tesir etmeye çalışır.¹⁶⁶⁶ Türkçeyi çok iyi bildiğinden oğluna küçüklükten itibaren bu dili öğretmeyi başarmıştır. Oğlunun derste öğrendiği argo bir kelimeyi kullanması üzerine sinirlenir ve ağzını bozar. Bu tavır, çocukta annesine karşı bir hoşnutsuzluk doğurur. Onun amcasına karşı tahkir edici üslûbundan hoşlanmaz ve annesine derste olup bitenler hakkında bir daha bir şey söylememe kararı alır.¹⁶⁶⁷ Mansur'un annesi, bütün çabalarına rağmen İstanbul'u bir kez daha görmeyi çok arzular ise de buna muvaffak olamadan vefât eder.¹⁶⁶⁸

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra'nın ikinci muallimesini biri kız, diğeri erkek iki çocuğu vardır. Madamın oğlu yüzbaşı rütbesinde olup yılda bir kez eve gelip on beş gün kadar kalmaktadır.¹⁶⁶⁹

“Mürebbiye” romanında Anjel, gayr-i meşru yaşadığı ilişkiler sonucu babasız bir çocuk dünyaya getirir. Kendi hayat hikâyesini anlatma karşılığında kaleme alınan kitap sayesinde Mösyö Baudelaire'den çocuğu adına hatırı sayılır bir para almış olsa da düzensiz harcamaları bu meblağın da tükenmesine sebep olur. Bir anne şefkatinden mahrum büyümüş olan Anjel, ağlamaktan başka kendisine faydası olmayan çocuğunu büyük annesine teslim

¹⁶⁶³ A.g.e., s. 70.

¹⁶⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 27.

¹⁶⁶⁵ Mehmed Murad, a.g.e., ss. 21-22.

¹⁶⁶⁶ A.g.e., s. 25.

¹⁶⁶⁷ A.g.e., s. 26.

¹⁶⁶⁸ A.g.e., s. 31.

¹⁶⁶⁹ A.g.e., s. 102.

edip başka erkeklerle yaşamaya devam eder. Bir anne olarak sorumluluklarının farkında olmaz.¹⁶⁷⁰

Ahmet Mithat'ın "Çengi" adlı romanında Sünbül Hanım, Melek'e kızı gibi itina gösterir. Kimseyi yanına yanaştırmaz. Gittiği meclislerde sohbete karışmasına, gülmesine izin vermez. Ona bir anne şefkati ile kol kanat gerer.¹⁶⁷¹ Ancak aslında Melek'in değil, küçük yaşta bırakıp gittiği Cemal Beyin annesidir. Peri adlı bir cariye iken isim değiştirip Sünbül adını almıştır. Cemal Beye türlü oyunlar düzenleyip başına işler gelmesine neden olan da yine kendisidir. Kavuştuğu evlâdını hasret ve muhabbet hisleri ile bağrına basar. Mecnun bir kocaya sahip olduğundan dolayı dayanamayıp evini terk etmek zorunda kalan bu kadın, annelik duygusunun verdiği bir hisle oğlunu uzaktan hep takip etmiş, onun iyi bir eğitim almadan başıboş yetiştiği kanaatine varmıştır. Bunun için elindeki paraları alıp kendi uygun gördüğü bir kıza yönelmesini sağlamış ve eziyetler çektirerek olgunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Oğluna bütün gerçeği ayrıntısı ile anlattıktan sonra ondan aldığı mirası yine ona devrederek çocuğu ve hanımı ile mutlu yaşamasını temenni eder.¹⁶⁷²

Ahmet Mithat Efendinin "Kafkas" adlı romanında Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanım, oğlunun bir Rus kızı olan Katerina ile değil de kendi milletinden Abaza kökenli bir kız olan Esmâ Can ile evlenmesini ister. Evlilik konusundaki tercihi Esmâ Can'dan yanadır. Kafkas âdetlerine göre bir yiğide kılıç kuşatan kişi savaştan döndükten sonra onunla evlenir. Bir bakıma evlenme teklifi anlamına da gelen söz konusu bu ritüeli Şirinşah Hanım, oğlundan Esmâ Can için yapmasını ister.¹⁶⁷³

"Kafkas" romanının diğer bir kahramanı Yunus Beyin Guşamov adında bir sütanesi vardır. Kafkas âdet ve geleneklerine göre sütannenin önemi gerçek anne ile eş değer niteliktedir. Yunus Bey, Esmâ Can'ı atının tergisine atıp kaçırdığında ilk olarak sütannesinin evine getirir.¹⁶⁷⁴ Fatma Aliye Hanımın "Ref'et" adlı romanında cariye Binnaz, kocası Hayatî Efendiden dünyaya getirdiği ve onun bir yadigârı olan kızı Ref'et'e son derece bağlı bir kadındır. Kocası öldükten sonra kızını hayatının merkezine koyan ve âdetâ onun için yaşayan Binnaz, aynı çatı altında yaşadığı kocasının eşleri ve çocuklarının kızına olan ağır hakaretlerine dayanamaz. Kendisi de aynı hakaretlere maruz kalan bu kadın, kendi adına bu tavırları önemsemez; ancak kızının üzülmelerini de istemez.¹⁶⁷⁵

¹⁶⁷⁰ Gürpınar, Mürebbe, s. 27.

¹⁶⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 108.

¹⁶⁷² A.g.e., ss. 147-148.

¹⁶⁷³ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 120.

¹⁶⁷⁴ A.g.e., s. 146.

¹⁶⁷⁵ Fatma Aliye, Ref'et, s. 10.

6.2.1. Üvey Anne Olarak Kadın:

Romanlarda üvey anne unsuru çok fazla işlenmemekle beraber Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Müştak Beyin annesi vefât edince babasının genç bir zevce ile evlendiği görülür. Bu suretle Müştak Bey, genç bir üvey anneye sahip olur.¹⁶⁷⁶

6.2.2. Kayınvalide Olarak Kadın:

Romanlarda kayınvalide olan kadınların bazen taraf tutarak oğullarının yanında yer alıp gelinlerini onaylamayan olumsuz bir davranış tarzı sergiledikleri görülürken bazen de aksine ilişkinin yürütmesine katkıda bulunarak gelinlerini tutup destekleyen olumlu roller üstlendikleri gözlemlenir. "Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Saliha Hanımın kayınvalidesi Kâmile Hanım, oğlu Rif'at Beyin Saliha Hanım ile olan evliliğini onaylamaz. Oğlunun içgüveyi girmesine razı olmamıştır. Kâmile Hanım, Saliha Hanım oğlu ile evlendikten üç sene sonra vefât eder.¹⁶⁷⁷ Aynı romanda yer alan Zekiye Hanımın kocası Ali Bey, yaptıklarından pişman olur, eşine haksızlık ettiğini düşünür. Araya aracı koyar ve eşini getirmelerini ister. Fakat kayınvalidesi kızının uğradığı bu haksızlığa çok içerlemiştir ve kızını göndermek istemez. Aşkına yenilip gidebileceğini düşündüğünden kızına hiçbir şey sezdirmez ve gelen aracıları sert bir üslûpla geri çevirir. Bir sene sonra kızı deritten, kederden vefât eder.¹⁶⁷⁸ Burada bir annenin damadının tavrına kızıp kızının üzüntüsünü göz ardı ederek vermiş olduğu tepki evlâdının ölümüne sebep olmuştur.

"Zehra" romanında Münire Hanım, Zehra'nın kayınvalidesidir. Eski kafada bir kadındır. Oğlunun ve gelininin rahatı için düşünmediği çare yoktur. Bu sebeple Zehra'nın dadısı Nazikter'e yardımcı olması için eve Sırrı Cemâl isminde bir cariye alır. Sırrı Cemâl'i gelinine ve oğluna yardımcı olsun diye iyilik maksatlı satın almıştır; ancak ileride bunun gelininin kıskançlık krizlerini tetikleyeceğini hesaba katmamıştır. O, iki evlâdının da sevineceğini düşünüp mutlu olur.¹⁶⁷⁹ Münire Hanım, Sırrı Cemâl'i beğeni ile izlemeye daldığından gelininin tavırlarına dikkat etmez.¹⁶⁸⁰ Sebep olduğu tehlikeyi geç de olsa anlamış; ancak iş işten geçmiştir. Cehâleti ve gafleti sebebiyle çocuklarının saadetini mahvettiğini

¹⁶⁷⁶ Gürpınar, Metres, s. 97.

¹⁶⁷⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 34.

¹⁶⁷⁸ A.g.e., ss. 82-83.

¹⁶⁷⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 37.

¹⁶⁸⁰ A.g.e., s. 38.

görmüş ve sonlarının kötü olmaması için Allah'a duaya başlamıştır.¹⁶⁸¹ Gelini ile Sırrıcemâl arasında geçen kavgaları ağlayarak izler.¹⁶⁸² Münire Hanım, bir taraftan oğlunun hasretiyle yanıp tutuşur, bir taraftan da gelininin artan ve delilik derecesine varan tavırlarına göğüs germeye çalışır. Ölümü ister; ancak gözlerini hasretle kapamaktan da ürker. Sırrıcemâl'i getirdiği için kendisini suçlar ve oğlu ile gelini arasına girdiğinden dolayı Sırrıcemâl'e içten içe kızar.¹⁶⁸³

Subhî'nin uzun zamandır eve gelmemesi üzerine Zehra'nın Hocapaşa'daki evine giden Sırrıcemâl, kendisini Zehra ile yaşayan Münire Hanımın kucağına atarak ağlamaya başladığında Münire Hanım, oğlunu görmüş kadar sevinir. Sırrıcemâl'i öpüp kokladıkça hasret kaldığı oğlunun kokusunu duyar gibi olur. Sırrıcemâl'den oğlu hakkında tafsilat almak ister.¹⁶⁸⁴ Münire Hanım, üzüntüden hastalık nöbetlerine tutulur, yatağa düşer.¹⁶⁸⁵ Zehra'nın Muhsin'le evlenip kendisini yalnız bırakmasından beri Münire Hanım, yalnız başına borç harç içinde yaşamış, alacaklılar sıkıştırınca bu baskılara dayanamayıp ona buna el açmak durumunda kalmıştır. Nerede ve ne hâlde olduğunu kimse bilmemektedir.¹⁶⁸⁶ Sonu da son derece trajik olur. Zehra, sokakta, kalabalık arasında rastladığı ölmüş fakir ve ihtiyar kadının kayınvalidesi Münire Hanım olduğunun farkına varınca hüngür hüngür ağlayarak yanaklarından öpmeye başlar.¹⁶⁸⁷

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Naki Bey'in annesi, zifaf gecesinde gelini ile oğlu arasında çıkan anlaşmazlıkta gelininin tarafını tutar. Bedia'nın kibar bir aileye mensup olduğu, onu ailesinden dil dökerek zorla aldığını ve maharetli biri olduğunu belirtir. Oğluna kızar, harcadığı emek ve masraftan, âlemin dedikodusuna malzeme olmak istemediğinden bahseder ve bir daha onun için görücüye çıkmayacağını söyleyerek restini çeker. Karısının gönlünü alması ve onu gitme fikrinden geri çevirmesi gerektiğini söyler. Naki Beyin babasının da bu şekilde düşündüğünü ve buna rağmen sözlerini dinlemezse kendilerini anne ve baba olarak yok sayması gerektiğini ifade eder.¹⁶⁸⁸ Naki Beyin annesi bir torun haberi ile müjdelendiğinde sevincinden yerinde duramaz olur. Gelinine ve oğluna karşı sevgi gösterilerinde bulunur. Hayâller kurmaya ve henüz doğmamış torunu için planlar yapmaya başlar.¹⁶⁸⁹

¹⁶⁸¹ A.g.e., s. 57.

¹⁶⁸² A.g.e., s. 63.

¹⁶⁸³ A.g.e., s. 80.

¹⁶⁸⁴ A.g.e., ss. 99-100.

¹⁶⁸⁵ A.g.e., s. 103.

¹⁶⁸⁶ A.g.e., s. 139.

¹⁶⁸⁷ A.g.e., ss. 162-163.

¹⁶⁸⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 31-32.

¹⁶⁸⁹ A.g.e., s. 172.

“Mutallâka” romanında Mail Beyin annesi ve Âkile Hanımın kayınvalidesi olan kadın, oğlunun gelinini boşamasından memnun gibidir. Gelinini sevmediği açıktır.¹⁶⁹⁰ Aslında hasta olmadığı hâlde yalandan hastalık numaraları yapar. Canı istediği zaman gençlere taş çıkartacak hareketler sergiler. Evde pek çok hizmetçi olduğu hâlde sırf gelinine eziyet olsun diye üst kattan özellikle onu çağırır ve isteyeceği şeyi ondan ister. Gelinini çekemez bir tutum içindedir. Bu tavır sözlerine yansır. Fırsatını bulduğu zaman ona laf çarpmaktan kendisini alamaz. Giyimine, süsüne karışır. Her gün banyo yapmasına, aynanın karşısına geçip saatlerce tuvaleti ile meşgul olmasına, dekolterler giyip kokular sürmesine olmadık laflar söyler. Her hareketi ona gözüne batar. Giydiği şeylerin ona yakışmadığını dile getirir ve gelinini beğenmez. Eskiyi yâd edip kendi çağını şimdi yaşadığı devirde arayarak kendi güzelliğini öven bu kadın ile gelini Âkile Hanım arasındaki zihniyet farkı olduğu açıktır. Bu durum her hâli ile kendisini hissettirir. Gelini eline kitap alıp okumaya kalksa eleştiriler hazırdır. Kendi zamanında kızların tezgâh başında dokuma işleri ile meşgul olduklarını söyleyerek gelininin bu okuma eylemlerini basit ve boş işler olarak nitelendirir. Okuma yazma konusunda usta olan gelininin sahip olduğu bilgi birikimi onu korkutur. Böyle bilgili bir kızın bir kaleme memur olmayıp da evlenmesine anlam veremez. Komşularının zamanında oğluna okur-yazar kız almaması konusunda kendisini uyardıklarını; ancak nasıl oldu ise Âkile Hanım gibi birini oğluna eş olarak aldığını anlatır. Gelinini oğluna ve kendisine büyü yapmakla suçlar. Oğlu bazı akşamlar yemeğe biraz geç kalacak olsa bundan memnun olur, bu sebepten dolayı üzülen gelininin aklına türlü türlü olmadık asılsız şeyler sokar, moralini daha bozmaya çalışır. Oğlunun başka kadınlar ile kendisini aldattığını, ona karşı olan sevgi dolu tutumlarının ise bir yalandan ibaret olduğunu söyler. Bunları söylerken zevk almaktadır. Romanda bunlar kayınvalidenin ağzından şöyle aksettirilir: “(...) Eğer erkekler karılarını aldatmanın yolunu bilmeseydiler dünyada verem olmadık kadın kalmazdı. Böyle hakikatleri benim gibi kocakarılardan öğrenecek değilsin ya. Sen okumuş yazmış ârif zarif hanımsın. Bunları benden âlâ bilirsin. Ya üstüne evlenirse ne yaparsın? Allahın emri dörde kadar. Hamdolsun, dört değil, on karıyı besliyecek kudretimiz var. Oğlum küçükken ben onun falına baktırdım. Bir nikâhla durmayacağını söylediler. Kendisine gebe iken rüyasını da görmüştüm. Karnımın üstüne ay doğmuştu. Tabir ettirdim. Oğlun büyük bir yerden kız alacak dediler, derdi.”¹⁶⁹¹

Gelinini kışkandığı, çekemediği açıktır. Âkile Hanım, çocuğunu uyutmak için ninniler söylemeye başladığında ileride çocuğunun hayrını göremeyeceğini, aslında kendisine evlât değil; yabancı bir kıza koca büyüttüğünü söyler. Bunu ancak ileride kendisi gibi bir kaynana

¹⁶⁹⁰ Gürpınar, Mutallâka, ss. 6-7.

¹⁶⁹¹ A.g.e., s. 12.

olduğu vakit anlayabileceğini belirtir. Kendisinin de bir zamanlar oğlunu zor şartlarda emek vererek büyüttüğü hâlde şimdi ağrıdan, sızıdan kıvranırken oğlunun hiç aldırmadığını, verilen değeri kendisine iade etmediğini ve eşiyle gününü gün ettiğini ifade eder.¹⁶⁹² Üstelik bütün bunların yanı sıra torununu gelinine karşı kışkırtmaya çalışır. Ona babasının yeni bir anne getireceği, çocuğun da onların yanında yaşamasını gerektiği, annesinin kötü bir kadın olduğu yolunda telkinlerde bulunur. Fakat torununun kendisine tepki gösterdiğini görünce canı sıkılır. Ona söylediği sözleri annesinden öğrenip öğrenmediğini sorar. Gelini her hâliyle onun çatışma hâlinin öznesi ve ana nüvesidir. Gelinine olan kininden dolayı üç-üç buçuk yaşlarındaki oç alma amacı güden “taş yürekli”, şeytan bir kadındır. Gelini Âkile Hanımı öz evlâdına karşı kötöleme cüretini gösteren bu kadın, bununla da yetinmeyerek oğlunun torununa yeni bir “cici anne” getireceğinden, çocuğun da onlarla yaşaması gerekliliğinden bahseder. Fakat torununun kendisine bu türden sözler yüzünden tavır alması üzerine canı sıkılır. Torununun kendince terbiyesizce bulduğu hareketlerinin hep gelini tarafından öğretildiği kanaâtindedir.¹⁶⁹³

Oğlu ile gelinini arasını bozulmasının ve boşanmalarının tek müsebbibi yine kendisidir.¹⁶⁹⁴ Âkile Hanımın evden gitmesinden sonra bile “Huylu huyundan vazgeçmez.” misali hiç değişmemiştir. Yine aynı kadındır; ancak eskisine nazaran daha da titiz bir hâl almıştır. Âkile Hanımı gelin olarak yeniden aynı eve getirmek, oğlu ile nikâhlamak fikri şöyle dursun, evde adını bile andırmaz. Adını yanlışlıkla ağzından kaçırana düşman kesilir. Oğlu fikrini yoklamak için biraz eski eşinden bahsedecek olsa yüzü morarır, vücuduna titremeler gelir ve oğluna bir daha Âkile Hanımın adını ağzına alacak olursa analık hakkını helâl etmeyeceğini dile getirir. Bununla da yetinmez. Oğlunun Âkile Hanımdan bahsettiğini görünce içine kurt düşer ve Mail Beyin tekrar eski eşine karşı âşıkâne duygular besleyebilme ihtimâlini göz önünde tutarak onu bir daha yeniden bu eve getirme gafletinde bulunursa Âkile Hanım geldiği vakit kendisinin de gideceğini vurgulayıp oğluna gözdağı verir. Onun “*Sana karı bulunur amma ana bulunmaz.*” lafi dikkat çekicidir. Eski gelininin oğluna gizli gizli mektuplar göndererek onun aklını çeldiği konusunda şüphelere düşer. Bu yöndeki şüphelerini oğlu Mail Bey'e sorarak feryâd u figan eder: “-*İşte bak buraya yazıyorum.. O çok bilmiş karı eğer sana varmayı cidden kurmuşsa ne yapar yapar, bir kolayını bulur, yine bu eve gelir. Görürsün, bu dediğim çıkar. O zaman ben de bu evde oturmam. Onun fetanlığına karşı benim yapabileceğim şey bundan ibaret kalır. Bu sefer yalnız evlâdımı elimden almakla*

¹⁶⁹² A.g.e., ss. 9-12.

¹⁶⁹³ A.g.e., ss. 16-18.

¹⁶⁹⁴ A.g.e., s. 20.

*kalmayacak, beni kırk yıllık evimden barkımdan da edecek.. İşte son sözüm bu.. Ananı vakitsiz öldürmek istersen o kararı al..*¹⁶⁹⁵

Gelinini oğlunu elinden alacak biri olarak görür. Kuruntularından, huzursuzluklarından yemek yiyemez. Hocayı çağırıp kendisini ve oğlunu okutur, üfletir. Oğlunun bütün çamaşırlarını üzerlik ve çörek otu tütsüsünden geçirtir. Oğlunu sözleri ile o kadar etkiler ki Mail Beyi eşi ile ilgili kurduğu hayâllerde dahi rahat bırakmaz.¹⁶⁹⁶ Âkile Hanımın kurduğu plan üzerine Mail Bey, annesine eşinin babası Zekâi Efendi ile evlenmesinin iyi olacağını söylediğinde kadın, başta çılgılığı koparıp bunların hepsinin gelini olacak “fettan” addettiği Âkile Hanımın başının altından çıktığını, oğlunu ne kadar okutup üfletse de bir işe yaramadığını dile getirirse de bütün bu yapmacık hiddetlerin altında kadının aslında bu işe gönüllü olduğunu oğlu sezmiştir. Sonunda kayınvalide, gelinine mağlup olma emareleri göstermiş, babası ile evlenebilmek için düşman olarak gördüğü Âkile Hanımı tekrar gelin olarak eve alma konusunda yumuşak tavırlar sergilemiştir.¹⁶⁹⁷

“Metres” romanında Saffet Hanımın kayınvalidesi çok kıyafet diktiren ancak hep veresiye alıp zor para veren biri olduğu için modistler onun konağına gelmekte itina gösterirler. Yalnız modistler değil evdeki hizmetçi Meryem Dudu bile henüz parasını alamamıştır. Yaşlandıkça süse ve kılık kıyafete daha da düşkün olan bu kadın eşinden kalan zenginliği su gibi harcayarak hebâ etmiştir.¹⁶⁹⁸ Gelinini modistin yanında yarı çıplak bir hâlde görünce alaycı ve yapmacık bir edâ ile onu küçümser ve tahkîr eder. Ona karşı içinde büyük bir husumet beslemektedir.¹⁶⁹⁹ Firuze Hanım, oğlu evlenme çağına gelince oğluna Saffet Hanımı eş olarak seçer. Fakat son derece cahil olan bu kız kocası tarafından zamanla tahammül edilemez bir duruma gelir. Firuze Hanım, oğluna niçin böyle bir kızı seçtiğini soranlara onun gibi güzel bir kıza her zaman tesadüf edilemeyeceğini, küçük olduğundan kendisinin talim ve terbiye edeceğini söyleyerek cevap verir. Fakat gelinini eğitirken ona istediği gibi söz geçiremediğini de ekler.¹⁷⁰⁰

Firuze Hanım gelini Saffet’in odasına şeytan girmesi türünden söylentileri şaşırtıcı değil; aksine doğal bir durum olarak nitelendirir. Bunu da kocasından sürekli olarak ayrı yaşayan bir kadınının in, cin türünden varlıkları davet edecek kadar gözü açılmış olduğu sonucuna bağlar. Kendi âşığının yalıya gelip gittiği anlaşılmasın diye de gelin hanım için

¹⁶⁹⁵ A.g.e., s. 26.

¹⁶⁹⁶ A.g.e., ss. 25-26.

¹⁶⁹⁷ A.g.e., ss. 37-39.

¹⁶⁹⁸ Gürpınar, Metres, ss. 16-17.

¹⁶⁹⁹ A.g.e., s. 21.

¹⁷⁰⁰ A.g.e., s. 47.

gelen ziyaretçiyi engellemek amacıyla gözcüler tayin eder ve gelininin her davranışını göz altına alır.¹⁷⁰¹

“Mai ve Siyah” romanında Sabiha Hanım, tâ başından beri damadının bütün olumsuzluklarını görmezden gelmiş ve hep pozitif düşünmeye çalışmıştır. Fakat kızının üzgün ve perişan hâlini görünce artık dayanamaz ve içindeki hisleri bütün çıplaklığı ile dışavurmaktan geri durmaz. Damadını en başından beri sevmemiştir. Kızını mutlu edemeyeceğini hissetmiş, kendisine eş değil; hizmetçi almak için evlendiğini kestirmiştir.¹⁷⁰²

6.2.2.1. Gelin-Kaynana Çatışması:

Kökü çok eskilere dayanan ve evlilik birliği içerisinde gelin-kaynana ilişkileri sürdüğü müddetçe de devam edecek olan gelin-kaynana çatışmaları romanlarda önem arz eden bir problem olarak yerini alır. Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanında Subhî’nin Sırrıcemâl’e olan tutkunluğunu açığa vurması Zehra’yı canından bezdirir. Kendisi azap içinde yıpranıp solmakta iken Sırrıcemâl neşe içinde açılıp serpilmektedir. Eşinin kendisinden soğuyarak Sırrıcemâl’e meyledişini seyretmektedir. Bunların sebebini kayınvalidesi Münire Hanım olarak gördüğünden oğlunu olduğu gibi onu da her vesile ile tahkîr eder.¹⁷⁰³

“Mutallâka”da Mail Beyin annesi, oğlu ile gelininin arasını yapmak yerine oğlu, Âkile Hanımı boşadığı için artık gelinine bir yabancı olduğunu üstüne basa basa vurgular. Bu davranışıyla gelininin gözünden düşer. Onun kendisine karşı birlikte yaşadıkları süre zarfında beslediği iyi niyetler ve duygular uçup gider. Artık onun oğlu için bir el olduğunu söyleyen ve eşi ile görüşmesine izin vermeyen bu kadına Âkile Hanım tarafından verilen cevap da oldukça serttir. Eşi kendisi için artık bir el ise o ândan itibaren kayınvalidesinin de aynı nazarda olduğunu dile getirir ve hareketlerinin onu bağlamayacağını ifade eder. Gelinini bir “baş belâsi” olarak nitelendiren ve oğlunun onu boşaması ile kurtulduklarını varsayan bu kadına inat Âkile Hanım kayınvalidesine oğlu Mail Beye yeniden varacağını söyler. Kayınvalide, oğluna daha genç, boylu poslu ve Âkile Hanımdan daha güzel bir gelin alacağını belirttiğinde Âkile Hanım, kendisinin de zamanında o eve telli duvaklı geldiğini, hem de kendisini nasıl yalvara yakara aldıklarını kadının yüzüne vurur. Onda böylesine laf yapan bir çene bulunduğu müddetçe daha çok kişinin canını yakacağını söyler. Gelecek olan yeni gelinin onun gibi bir şeytanla nasıl geçim edeceğini merak ettiğini ifade eder. Kayınvalide, böyle bir ağız

¹⁷⁰¹ A.g.e., ss. 295-296.

¹⁷⁰² Uşaklıgil, Mai ve Siyah, ss. 234-235.

¹⁷⁰³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 56-57.

dalaşından sonra çocuğunu isteyen gelini Âkile Hanıma kendisini çocukla korkutmasının nafile olduğunu, o olmazsa oğlunun başka kadından daha pek çok çocuğa sahip olabileceğini belirtir. Kendisine kısır bir geline düşmesi konusunda beddua eden gelinine torunun da mühim olmadığını, asıl önemli olanın oğlu olduğunu söyler. Aralarındaki ilişki bir kayınvalide ve gelin ilişkisinden çok mahalle karılarının kavgalarını hatırlatır cinstendir.

Sinirli ve romatizmalı bir kadın olan kayınvalide, gelininin gittiği gün uzun zamandır hiç olmadığı kadar mutlu ve neşelidir. Evdeki hizmetçilere eski gelinine ait eşyaları bir ân önce toplamaları konusunda emirler yağdırır.¹⁷⁰⁴ Âkile Hanım, her defasında eşine kayınvalidesinin iğneli ve yıpratıcı olan dilini çekemeyeceğini, onun yüzünden üzülüp kendisini kötü hissettiğini söyler. Bu şekilde yaşamaktansa babasının evine gitmeyi yeğlediğini dile getirir.¹⁷⁰⁵ Âkile Hanım, kayınvalidesi ile olan gerginliği ortadan kaldırmak ve tekrar boşandığı eşine dönmek için bir plan kurar. Bu planını kocasına yazdığı mektuplar yoluyla açıklar. Kendisini sevmeyen kayınvalidesine tekrar kabul ettirmek için çareyi kendi babası ile kayınvalidesini evlendirmekte bulmuştur. Kayınvalidesinden on yaş küçük olan babasını zor da olsa bu evliliğe ikna etmiştir. Adam, geçinemeyeceği hırçın ve yaşlı olan bu kadını kızının mutluluğu için bile bile kabul eder. Âkile Hanım, ikisinin de iyi geçineceği kanaâtindedir. Eşine de kayınvalidesini ikna etmesini; ancak bunu yaparken ruhunu okşayarak yavaş yavaş yapması gerektiğini tembih eder. Konuyu duyunca çıkaracağı yaygaralara, hırçınlıklara kulak asmaması konusunda da eşini uyarır. Zirâ saadetlerinin buna bağlı olduğunu dile getirir. Bu suretle ikinci evliliklerinin vaktini heyecanla beklemeye koyulur.¹⁷⁰⁶

“Metres” romanında Saffet Hanımın kayınvalidesi huysuz bir kadındır. Saffet Hanım, bir taraftan eşinin derdini çekerken diğer taraftan kayınvalidesinin huysuzluğuna katlanmak zorundadır.¹⁷⁰⁷ Kaynanasının kendisine yönelik aşağılayıcı tavırları ve sözleri karşısında sessiz kalır.¹⁷⁰⁸

¹⁷⁰⁴ Gürpınar, Mutallâka, ss. 7-8.

¹⁷⁰⁵ A.g.e., s. 20.

¹⁷⁰⁶ A.g.e., ss. 30-32.

¹⁷⁰⁷ Gürpınar, Metres, s. 12.

¹⁷⁰⁸ A.g.e., s. 21.

6.3. Çocuk Eğitimi ve Anne:

Kadın erkek arası münasebetlerde erkeğin üstünlük iddiası karşısında kadının kendine has bir karşıt tepki geliştirmesi söz konusudur. Genel olarak kadın, sosyal hayat içerisinde erkeğe tâbi bir rol üstlenir. Ancak kadın, çeşitli alanlarda sergilediği çaba ile erkeğe bütünüyle tâbi olmadığını açıkça ortaya koyar. Kadın, *çocukların doğurucusu, besleyici ve terbiyecisi, aynı zamanda çalışan iş kuvveti olarak* ortaya koyduğu kıymeti ve yerinin kolay kolay doldurulamaz oluşunu erkeğe karşı bir silah olarak kullanır.¹⁷⁰⁹ Eşlerin çocuk sahibi olmasının bir sonucu olarak aileye yeni giren bu üçüncü şahsın eşler arasındaki bağı kuvvetlendirdiği yadsınamayacak bir gerçektir: *“Karı koca çiftlerinin birlikte yaşamasının tabii sonucu olan üçüncü şahıs yani çocuk, mevcudiyeti ile çok mühim bir içtimai durumu başarmaktadır. Her zaman olmasa bile ekseriyetle çocuk karı koca arasındaki münasebet bağına takviye eden bir unsur oluyor. Karı koca arasındaki bağ bir psikolojik bağıdır. Çocuk her iki tarafla biyolojik bağla da bağlanmak suretiyle çiftler arası bağı da mühim ölçüde takviye etmiş oluyor.”*¹⁷¹⁰ Genellikle çocuğun bakımıyla yükümlü kişi anne olduğundan çocuk; ilk sıcaklık, ilgi, sevecenlik deneyimlerinin yanında ilk yasaklamaları da annesinden görür. Çocuğun bilincine kazınan bu ilk deneyimler ileriki yaşlarda da onu etkiler mahiyette karşısına çıkar. Zirâ erkek çocuğun eşiyle olan münasetlerinde yagâne modeli annesidir.¹⁷¹¹ Anne sevgisinden amaç, çocuğun yaşamının sürdürülmesi ve gereksinimlerinin herhangi bir koşula bağlı kalınmaksızın karşılanmasıdır. Anne sevgisi narsistik öğeleri bünyesinde barındırır. Öyle ki, çocuğunu kendisinin bir parçası olarak kabul eden anne, çocuğuna gösterdiği sevgi ve aşırı düşkünlükle kendi narsisizmini doyurma yolunu seçer.¹⁷¹²

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Fatıma Çemşay, yetim olan oğlunun eğitimi ile yakından ilgilenir. Bir Moskof esirinden Rusçayı öğrenmiş olan oğluna Moskofça okuma ve yazma öğretmek ister.¹⁷¹³

“Çengi” romanında Saliha Molla’nın Dâniş Çelebi adında bir oğlu vardır. Kadının dünyadaki biricik çocuğu olan Dâniş Çelebi, tâ küçük yaştan itibaren annesinden cin, tılsım, efsun sihir sözlerini dinleyerek büyür. Beşikte iken bunlar ninniler eşliğinde hafızasına kazınır. Biraz daha büyüdüğü zaman bu seferde annesinden cin ve peri hikâyeleri dinler. Saliha Hanım, misafirlerin olduğu bir zamanda çocuk dışarı çıkmak istese biraz da gösteriş maksadı ile âdetâ sihir ve efsun yeri olan evinde çocuğa cinlere ve perilere yanlışlıkla basıp

¹⁷⁰⁹ Tahir Çağatay, *İçtimai Nizam-Kadın-Cemiyet*, DTCF Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 7. Cilt, Ankara, 1969, ss. 248-249.

¹⁷¹⁰ A.g.e., s. 251.

¹⁷¹¹ Karen Horney, *Kadının Ruhsal Yapısı*, (Çev: Nilgün Şarman), Payel Yay., İst., Nisan 1998, ss. 125-126.

¹⁷¹² Erich Fromm, *Sevme Sanatı*, (Çev: Yurdanur Salman), Payel Yay., İst., Şubat 1995, ss. 52-53.

¹⁷¹³ Ahmet Mithat Efendi, *Paris’te Bir Türk*, s. 101.

onları incitmemesi yönünde telkinlerde bulunur. İlk terbiyesini annesinden bu şekilde alan Dâniş Çelebi, gündüzleri sokağa, geceleri de oda kapısından dışarıya çıkması yasak olduğundan tek dünyası olan bu evde annesinin boynuna taktığı muskalar ile yaşar. Dış dünyaya kapalıdır. Kadın, oğlunun eğitimi ile bizzat kendisi ilgilenip okuma-yazmayı da evde yine kendisi öğretir. Fakat okuttuğu kitaplar hep sihir, ilm-i simya ve peri hikâyelerini içerdiğinden zâten küçük yaştan beri bu hikâyeleri dinleyerek büyüyen çocukta bir evham ve korku hâli ortaya çıkarır. İleriki yaşlarında bile bu hâlin kendi üzerinde oluşturduğu tesirleri üzerinden atamaz. Bir süre sonra bu tesirler çocuğun üzerinde cinnet derecesine vardığında Saliha Molla çareyi ona bir mühr-i Süleyman yaptırarak anlattığı peri hikâyelerinde bu mühürle perileri, cinleri alt eden kahramanı örnek göstermekte bulur. Mührü üzerinden ayırmamasını tembih eder.¹⁷¹⁴ Dâniş, gerçek âlemden çok bir hayâl âleminde yaşar. Muhayyelât-ı Aziz Efendi'den okudukları doğrultusunda gerçeği hikâyeye uyarlar. Başına olmadık işler açar, komik durumlara düşer.¹⁷¹⁵ Saliha Molla, oğlunun açılır, adam olur düşüncesiyle Engürûsîzade Nafiz Efendinin konağına gitmesine ses çıkarmaz.¹⁷¹⁶

“Sergüzeşt” romanında Dilber’in hanımının yumuşaklığı sadece kızına özgü olup zaten hiç çocuk sevmeyen ve kimseye acımayan bir kadındır. Maneviyat olarak zayıf olduğu ve bir anne için gerekli donanıma sahip olmadığı için sürekli halâyıklarla uğraşır, onları acımasızca döver ve komşularının aleyhinde söylenir.¹⁷¹⁷

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Saliha Hanım, oğlu Talât Beyi çok sevdiği eşi ile kendisinin aşklarının bir meyvesi olduğundan dolayı çok sever. Kayınpederi, kayınvalidesi, ebeveynleri ve eşi öldükten sonra ondan başka kimsesi kalmamıştır. Akşamları biraz geç gelse endişe eder, deli olur. Âdetâ oğlunun üzerine titrer. Onu iyi bir terbiye üzerine yetiştirir. Oğlunun nazlı ve şımarık yetişmesinden korktuğu için sevgisini ona hissettirmez. Eşinin ölümünden sonra da oğlunun eğitimine önem veren Saliha Hanım, oğlunu bir-iki sene sıbyan mektebinde ve sonra rüşdiyede okutur. Bir kaleme girip ekmeğini bulmasında yardımcı olur.¹⁷¹⁸

“Zehra” romanında Münire Hanımın oğlu olan Subhî, validesini hayatındaki kadınlar için terk eder. Yalnız ve zor durumda kalıp dilencilik yaptığını işittiğinde¹⁷¹⁹ iş işten geçmiş ve çoktan vicdan azabı duymaya başlamıştır bile.¹⁷²⁰ Baba eksikliği ve Münire Hanımın bir

¹⁷¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 8.

¹⁷¹⁵ A.g.e., s. 12.

¹⁷¹⁶ A.g.e., s. 19.

¹⁷¹⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 11-12.

¹⁷¹⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 35.

¹⁷¹⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 139.

¹⁷²⁰ A.g.e., s. 130.

anne olarak evladına söz geçirememesi ve onu eğitmekte yetersiz kalışı bu trajik tablonun ortaya çıkışını hazırlar. Gelenekten yani babadan mahrum yetişen bir çocuk, hayatının her adımında pişmanlıklara gebedir. Çünkü anne narin yaradılışı itibariyle babanın kuracağı otoriteyi çocuk üzerinde istediği kadar sağlayamaz.

Mehmed Murad'ın "Turfanda mı Yoksa Turfa mı?" romanında Sabiha Hanımın annesi, yeri geldiğinde kızına terbiyeli olması konusunda uyarılarda bulunur.¹⁷²¹

"Araba Sevdası" romanında Bihruz Beyin annesi oğlunu eşinden kalan mirası harcama konusunda rahat bırakmakla büyük bir yanlışta düşer. Servetin idaresini akrabalarına bıraktığı taktirde oğlunun parasız kalabileceğini düşünen anne, genç beye sıkıntı çektirmemek için konağın ve hizmetkârların giderlerinin bile kendi payından ödeyerek oğluna geniş bir özgürlük alanı oluşturur.¹⁷²² Oğlu çok borçlandığı vakitler onun sıkıntılı hâline dayanamayan anne Bihruz Beyin borçlarını kendi ödeme yolunu seçer.¹⁷²³

"Metres" romanının kahramanı Firuze Hanım, oğlu Hami Beye iyi bir eğitim verememiştir. Eşinin ölümünden sonra babasız kalan bu çocuğa hem anne hem de baba rollerini üstlenmek zorunda kalan bu kadın, yeterli birikime ve donanıma sahip olmadığından dolayı yetersiz kalmıştır. Bu durum gerekli terbiyeyi ve eğitimi almayan oğlu Hami Beyin gelişiminde bazı alanların boş kalmasına ve ileride kendi hayatında sıkıntılar ve aksaklıklar yaşamasına sebep olacaktır.¹⁷²⁴ Oğlu Hami Beyin eğitimi için hocalar tayin eden Firuze Hanım, oğlunun çelimsizliği yüzünden endişe duyduğu için tuttuğu hocalara küçük beyin emirlerine uymaları yolunda tenbihlerde bulunur, sıkıştırılmamasını ister. Hami Bey, isterse ders çalışacak, istemezse çalışmayacaktır. Hocalar bu şartlara uymayıp çocuğu zorlayarak ağlamasına sebep olurlarsa işten çıkarılırlar. Derse başlamadan önce çocuk annesinin isteğiyle derse ne kadar dayanacağını tesbit etmek için doktor kontrolünden geçer. Bu şartlarda çocuğa ders vermek için gelen pek çok hoca kendi isteğiyle görevinden ayrılır. Böylece sekiz, on hoca değiştiren Firuze Hanım, sonunda kendi isteğine uygun hocalar tayin eder. Gelen hocalar çocuğa istendiği şekilde muamele ederek kendi menfaâtlerinin peşine düşerler. Böyle bir ortamda üzerinde hiçbir baskı unsuru olmadan şımarık bir biçimde yetişen Hami Bey, hocalarına da şımarıklık yapıp eziyet etmeyi ihmal etmez.¹⁷²⁵ Hatta bir gün Fransızca hocası onun bu şımarıklıklarını ve küfürlerini alttan almayınca Firuze Hanım sinirlenmesi sebebiyle

¹⁷²¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 124.

¹⁷²² Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 13.

¹⁷²³ A.g.e., s. 159.

¹⁷²⁴ Gürpınar, Metres, s. 16-17.

¹⁷²⁵ A.g.e., ss. 37-38.

sağlığı bozulacağını düşünen oğlu adına öğretmene çocuğa söylediklerini geri alması için yalvarır ve bunun karşılığı olarak değerli bir hediye takdim eder.¹⁷²⁶

Firuze Hanım, oğlu Hami Beyin düzensiz ve başıboş harcamaları karşısında çareyi onu parasız bırakarak ıslah etmekte bulur. Bu durum anne ile oğulun arasının açılmasına neden olur.¹⁷²⁷ Fakat baştan beri oğluna aşırı yüz vermesi ve yanlış eğitimi sonunda evlâdının mahvına sebep olur. Metresi yüzünden Reyhan ile girdiği çatışmada Hami Bey ölür. Firûze Hanım, oğluna verdiği eksik eğitimin bedelini ahir ömründe evlât acısı çekerek ödemek zorunda kalır. Bu bedel çok onun için çok ağırdır.¹⁷²⁸

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanım, Türk âdet, gelenek ve göreneklerine göre yetiştirdiği oğlunun Rus milleti menfaatlerine uygun olarak çalışıp orada çeşitli görevlere getirilmesini hoş karşılamaz ve ona sütünü helâl etmeyeceğini bildirir. Onun söz konusu milletten bir kıza gönül vermesine de şiddetle karşı çıkar. Oğlunu evden kovar. Oğlunun bir Moskof kızı uğruna kendi ailesini göz ardı edişini hazmedememektedir. Oğlu Kaplan Beyin aslında işin iç yüzünün böyle olmadığı yolundaki açıklamalarını bile dinlemek istemez.¹⁷²⁹ Aslında Kaplan Bey, annesine o derece bağlı bir çocuktur ki, bir zamanlar annesinin kendisini sevdiği kız olan Esmâ Can’dan soğutmaları ve caydırmaları karşısında ses çıkarmamış ve ona boyun eğmiştir. Annesi Şirinşah Hanıma bu durumu hatırlatarak o zaman kendisine muti davranan birinin şimdi de ne ailesine ne de vatanına ihanet etmeyeceğini, vatanın her şeyden üstün geldiğini ve yaptığı her davranışın da vatan uğruna olduğunu söyleyerek annesinin gönlünü alır. Oğlunun Esmâ Can ile evlenmek istediğini beyan etmesi üzerine sevinen anne, oğlunu affederek elini öptürür. Ana oğulun sarmaş dolaş sarılıp öpüşmeleri aralarındaki bağın ne kadar sıkı ve sarsılmaz olmasını göstermesi açısından dikkate şayandır.¹⁷³⁰

6.4. Çocuksuz Kadın:

Romanlarda çocuk sahibi kadınlar olduğu gibi çocuktan yoksun olan kadın kahramanlar da vardır. Ahmet Mithat’ın “Yeniçeriler” adlı eserinde Doktorlar Ayşe Dudu’nun eşine hiçbir zaman çocuğu olamayacağını, bu yolda para harcamasının boşuna olduğunu söylerler. Bu durum dört beş yıldır evli olan ve çocuk hasreti ile yanan çifti son derece

¹⁷²⁶ A.g.e., s. 42.

¹⁷²⁷ A.g.e., s. 247.

¹⁷²⁸ A.g.e., s. 380.

¹⁷²⁹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, ss. 113-114.

¹⁷³⁰ A.g.e., ss. 120-121.

üzer.¹⁷³¹ Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” isimli romanında Zehra, çocuksuz bir kadındır. Evliliğini kurtarmanın ve kocasını kendisine bağlamanın tek yolunun evlât sahibi olmaktan geçtiğinin farkındadır. Evlâdını Sırrıcemâl'e karşı bir siper olarak kullanacaktır.¹⁷³² İkinci evliliğinden bir oğlu olur; fakat onu kısa sürede kaybeder.¹⁷³³

6.5. Çok Çocuklu Kadın:

Çocuk, kadın için annelik açısından kendi psikolojik doyumsuzluğunu tatmin etme ve evliliğini sağlam temellere oturtma yolunda önemli bir olgudur. Romanlarda tek çocuğu olan, çocuksuz kadınlar olduğu gibi birden çok çocuk sahibi olan kadın kahramalar da vardır. Ahmet Mithat'ın “Hasan Mellâh” adlı romanında Alfons'un eşi olan kadının Alfons'tan bir kızı, gayr-i meşru yaşadığı ilişkiden de bir oğlu olur.¹⁷³⁴

“Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend ve Saîbe'nin Ömer ve Hüseyin Fellâh'tan mutluluklarının bir göstergesi olarak pek çok çocukları olur.¹⁷³⁵

“Paris”te Bir Türk” romanında Madame Syrienne'nin Marie adında dört yaşında bir kızı ile Etienne adında on iki yaşında bir oğlu vardır.¹⁷³⁶

Hüseyin Rahmi'nin “İffet” adlı romanında İffet'in annesinin Şakir Efendiden biri kız (yirmi yaşlarındaki İffet), diğeri on bir yaşında erkek olmak üzere iki çocuğu vardır.¹⁷³⁷

“Mutallâka” romanında Âkile Hanımın kayınvalidesi başta üç çocuk sahibi iken ilk kisini kaybetmiş ve geriye sadece Mail Bey kalmıştır. Mail Beyi dünyaya getirdiğinde otuz beş yaşında bir kadındır.¹⁷³⁸

Mehmed Murad'ın “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanımın annesinin biri kız, diğeri oğlan iki evlâdı vardır. Aynı romanda Zehra'nın ikinci muallimesini biri kız, diğeri erkek iki çocuğu vardır. Madamın oğlu yüzbaşı rütbesinde olup yılda bir kez eve gelip on beş gün kadar kalırdı.¹⁷³⁹

¹⁷³¹ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 11.

¹⁷³² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 62.

¹⁷³³ A.g.e., s. 162.

¹⁷³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 20-21.

¹⁷³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 345.

¹⁷³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 4.

¹⁷³⁷ Gürpınar, İffet, s. 18.

¹⁷³⁸ Gürpınar, Mutallâka, s. 37.

¹⁷³⁹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 102.

8. Sanat ve Kadın:

7.1. Kullandıkları Çalgı Âletleri Bakımından Kadınlar:

7.1.1. Piyano:

Romanlarda yer alan kadın kahramanların büyük çoğunluğu Batılı bir enstrüman olan piyanoyu kullanırlar. Ahmet Mithat'ın "Paris'te Bir Türk" adlı romanının kahramanı Cartrisse, müzikadan, hoşlanır.¹⁷⁴⁰ Piyano çalar.¹⁷⁴¹ Romanda diğer bir kadın kahraman olan Madame Yvonne, piyano çalar ve söylediği şarkılarla piyanoya eşlik eder.¹⁷⁴²

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Bedia Hanım, piyano ve keman çalar.¹⁷⁴³ Batı müziğine âşinâdır. "Rosini", "Schubert", "Wagner", "Verdi", "Guno", "Ofenbah", "Massene" gibi Avrupa müzik ustalarının eserlerini hem söyler hem çalar. Onu bu müzik şöleni kocasını da memnun eder.¹⁷⁴⁴

"İffet" romanında Antuvanet, piyano başına geçerek kocasına müzik ustalarının ağır parçalarını çalar.¹⁷⁴⁵

"Felâtun Bey ve Râkım Efendi" romanında Canan, kendisi için tutulan bir hocadan piyano dersleri alır.¹⁷⁴⁶ Fransızca şarkıların güftelerini kısa sürede ezberler.¹⁷⁴⁷ Bahsi geçen romanda Mihriban Hanım, babasının tuttuğu bir piyano hocasından dersler alsa da ilgisinin az oluşu sadece bir şarkı öğrenebilmesine neden olur.¹⁷⁴⁸ Yine Can ve Margrit de mızık ve piyano çalar ve şarkı söylerler.¹⁷⁴⁹

"Paris'te Bir Türk" romanında Poliny, piyano çalar.¹⁷⁵⁰ Catherine, operadan hoşlanır.¹⁷⁵¹ Piyano çalar, şarkı söyler. Polka oynar.¹⁷⁵²

Nâbızâde Nâzım'ın roman kahramanı Zehra, düğün hazırlıkları esnasında bir taraftan da bir ustadan piyano ve kanun dersleri almaktadır. Babası Şevket Bey, damadının musıkîden ve hele de kanundan çok hoşlanmakta olduğunu bildiğinden, kızını yalnız onunla nikâhlamanın yeterli olmayacağını, aynı zamanda bu evliliğin devamı ve sağlam temellere oturması, eşlerin birbirlerine olan sevgi ve muhabbetlerinin artması için bunu gerekli görecektir.

¹⁷⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 52.

¹⁷⁴¹ A.g.e., s. 122.

¹⁷⁴² A.g.e., s. 176.

¹⁷⁴³ Gürpınar, Bir Muadel-i Sevda, s. 31.

¹⁷⁴⁴ A.g.e., s. 98.

¹⁷⁴⁵ Gürpınar, İffet, s. 93.

¹⁷⁴⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 26.

¹⁷⁴⁷ A.g.e., s. 94.

¹⁷⁴⁸ A.g.e., s. 9.

¹⁷⁴⁹ A.g.e., s. 38.

¹⁷⁵⁰ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 177.

¹⁷⁵¹ A.g.e., s. 52.

¹⁷⁵² A.g.e., s. 437.

kadar bilgi ve tecrübe sahibidir.¹⁷⁵³ Zehra, sabahları kalkınca günlük tuvaletini yapar, daha sonra musıkî dersleri ile meşgul olur. Haftada iki gün musıkî hocası ile saat üçten dört buçuğa kadar ders yapar, öğleden sonra birlikte oturulur.¹⁷⁵⁴

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, on dört yaşında musıkî konusunda eğitim almaya başlar. Piyanoda oldukça maharetlidir. Sesi terbiye bakımından iyi ve güzeldir. Bazen saatlerce piyano çalarak türkü söyler.¹⁷⁵⁵ Romanda Zehra’nın hocası ona musıkî ve piyano dersleri verir.¹⁷⁵⁶ Aynı romanda Sabiha, piyano çalar.¹⁷⁵⁷

“Mai ve Siyah” romanında Lâmia, piyano çalar.¹⁷⁵⁸ Bir piyano muallimesinden piyano dersleri alır.¹⁷⁵⁹

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Madam Jozefino, Canan’a piyano dersleri verir.¹⁷⁶⁰ Kitara çalar, romans adı verilen şarkılar söyler.¹⁷⁶¹

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Polini, ustaca piyano çalar ve güzel sesiyle çaldığı piyanoya eşlik eder.¹⁷⁶² Madame de Trouville, piyano çalar.¹⁷⁶³

“Müşahedât” romanında Agavni, piyano çalmayı bilir, romans okur.¹⁷⁶⁴

Ahmet Mithat Efendi’nin “Kafkas” adlı romanında Katerina, gayet usta bir şekilde piyano çalar. Öyleki romanda Rus bestekârlarının Kafkas havalarını takliden oluşturdukları birkaç parçayı çok güzel çaldığı belirtilir.¹⁷⁶⁵

Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, piyano çalar ve piyanosuna söylediği şarkılar ile eşlik eder.¹⁷⁶⁶ Müzik dergilerinde yer alan operaları büyük bir ustalık ile çalar.¹⁷⁶⁷ Saffet Nezihî’nin “Zavallı Necdet” romanının kahramanı olan Meliha Hanım, piyano konusunda ustadır.¹⁷⁶⁸ Ahmet Mithat’ın “Hayret” adlı romanının kahramanı Mihriban, piyano çalar ve çaldığı piyano eşliğinde şarkılar söylemeyi sever.¹⁷⁶⁹

¹⁷⁵³ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 28.

¹⁷⁵⁴ A.g.e., ss. 31-32.

¹⁷⁵⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 103.

¹⁷⁵⁶ A.g.e., s. 102.

¹⁷⁵⁷ A.g.e., s. 125.

¹⁷⁵⁸ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 107.

¹⁷⁵⁹ A.g.e., s. 165.

¹⁷⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 28.

¹⁷⁶¹ A.g.e., s. 43.

¹⁷⁶² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 71.

¹⁷⁶³ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 389.

¹⁷⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Müşahedât, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 123.

¹⁷⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 25.

¹⁷⁶⁶ Mustafa Reşid, Lorans, s. 33.

¹⁷⁶⁷ A.g.e., s. 38.

¹⁷⁶⁸ Saffet Nezihî, a.g.e., s. 13.

¹⁷⁶⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hayret, TDK Yay., Ankara, 2000, s. 77.

7.1.2. Ud:

Elde varolan yazılı kaynaklara dayanarak Osmanlı toplumunda cariyelerin okuma-yazma bilmelerinin yanı sıra birtakım çalgı âletlerini çalmayı, şarkı söylemeyi ve dans etmeyi öğrendikleri görülmüştür. Bütün bunlardan hareketle Osmanlı'da var olan harem sisteminin bir "kültür okulu" olduğu kadar terbiyeye ilişkin konularda eğitim veren bir "nezâket yuvası" olduğunu da söylemek icâb eder.¹⁷⁷⁰

"Sergüzeşt" romanında cariyelerin satılmak için bir yerden bir yere götürüldüğü bir esnada bir arada buldukları zaman ud çaldıkları¹⁷⁷¹ anlatılır. Bir cariyeye olan Dilber de ud çalmayı bilir. Hatta bu hususta son derece maharetlidir.¹⁷⁷²

Fatma Aliye Hanımın "Udî" adlı romanının kahramanı Bedia, ud çalar.¹⁷⁷³

Hüseyin Rahmi'nin "Metres" adlı romanında Parnas, ud çalar ve bu çalgı eşliğinde Fransızca şarkılar söyler. Raks eder. Nota ile ezberlemiş olduğu bir Arap havasını hem çalar hem söyler hem de oynar. Raksı karşısındaki erkeği büyülü âlemlere götüren ve girdiği atmosferde onu cezbeden bir özellik gösterir. Bir kadın olarak erkeği cezp edici incelikleri çok iyi bilen ve bunları ustaca kullanan şeytanî vasıflarla donatılmış biridir.¹⁷⁷⁴

7.1.3. Kanun:

Romanlarda yer alan kadın karakterlerin bazıları yerli ve geleneksel bir çalgı âleti olan kanunu bazen Batılı bir enstrümanla yan yana ustaca kullanırlar. Nâbızâde Nâzım'ın roman kahramanı Zehra, düğün hazırlıkları esnasında bir taraftan da bir ustadan piyano ve kanun dersleri almaktadır. Babası Şevket Bey, damadının musikîden ve hele de kanundan çok hoşlanmakta olduğunu bildiğinden, kızını yalnız onunla nikâhlamanın yeterli olmayacağını, aynı zamanda bu evliliğin devamı ve sağlam temellere oturması, eşlerin birbirlerine olan sevgi ve muhabbetlerinin artması için bunu gerekli görecektik kadar bilgi ve tecrübe sahibidir.¹⁷⁷⁵

Halit Ziya Uşaklıgil'in "Nemide" adlı romanında roman kahramanı Nemide, bir hocadan kanun dersleri alır.¹⁷⁷⁶ Nahid de Nemide'nin ısrarı üzerine yalıza bir müddet üzere

¹⁷⁷⁰ Uluçay, a.g.e., s. 19.

¹⁷⁷¹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 31.

¹⁷⁷² A.g.e., s. 38.

¹⁷⁷³ Fatma Aliye, Udî, Dersaadet İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315, s. 18.

¹⁷⁷⁴ Gürpınar, Metres, ss. 144-145.

¹⁷⁷⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 28.

¹⁷⁷⁶ Uşaklıgil, Nemide, s. 70.

kalmak için gelince dersleri birlikte almaya başlarlar. Nemide, “nihavend peşrevi” ni çalarken zorlanmaktadır. Nahid, ona bu konuda yardım eder.¹⁷⁷⁷

7.1.4. Diğerleri:

Romanlarda lāvta, santur, gitar, mızıkta gibi hem Batılı hem de Doğu kaynaklı çalgıları kullanan kadın kahramanlar mevcuttur. Tanzimat döneminin karakteristik özelliği olan ikilik çalgı âletlerine de yansır ve kadınlara bu konuda yeni ile geleneğe ait olanın iç içe olduğu bir çeşitlilik sunar.

Ahmet Mithat'ın “Çengi” adlı romanında cariyeler lāvta¹⁷⁷⁸ ve santur¹⁷⁷⁹ çalarlar.¹⁷⁸⁰ Söz konusu romanda cariyeler santur çalar.¹⁷⁸¹ “Hasan Mellâh” romanının kahramanı Cuzella, gitar çalmayı bilir. Gitar eşliğinde şarkılar söyler.¹⁷⁸² “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanları Can ve Margrit, mızıkta ve piyano çalar ve şarkı söylerler.¹⁷⁸³

¹⁷⁷⁷ A.g.e., s. 72.

¹⁷⁷⁸ Yılmaz Öztuna, “Türk Müsîkîsi –Akademik Klasik Türk San’at Müsîkîsi’nin Ansiklopedik Sözlüğü” adlı eserinde lāvta hakkında şunları söyler: “Türk Müsîkîsi’nde bir mızrablı çalgı. Ud biçiminde, daha küçük ve şekli uddan daha fazla armuda benzer tarzdadır. Daha uzun saplıdır. Esasen aynı aileden ve menşe’den sazlardır. Uddan başlıca farkı, sapında tanburda olduğu gibi perdeler bağlanmış olmasıdır. 4 çift teli vardır. Eskiden bilhassa köçekçe takımları (b. bk.) icrâsında kemençe ile beraber kullanılan sazdı. Bugün terk edilmiş gibidir. Bununla beraber ud ve tanbur çalanlar, az çalışma ile lavta da çalarlar.” (Cilt I, Orient Yay., Ankara, Mayıs 2006, s. 480).

¹⁷⁷⁹ Yılmaz Öztuna, “Türk Müsîkîsi –Akademik Klasik Türk San’at Müsîkîsi’nin Ansiklopedik Sözlüğü” adlı eserinde santur hakkında şunları söyler: “Türk müsîkîsi’nde bir telli çalgı. Türk ve İran müsîkîlerinde bu âlet, çok defa kaanûn’a tercih edilmiştir. Santur, kanun şeklindedir. Daha ağır tahtadan imal edilir. Bir sehbâya konularak çalınır. Tellerine iki üç tokmakla vurularak icrâ edilir. Bu küçük tokmaklar, ucu topuzlu iki tahta deynecektir. Santûrun ucu kanun gibi kıvrak değil, tahtası dikdörtgen şeklindedir. İran’da daha yaygındır ve Türk Müsîkîsi’nde bugün kaybolmak üzere. Bugünkü şekli 1850’ye doğru Hilmî Bey tarafından müsîkîmize sokulmuştur. Perdeleri mahduttur, fakat ıslahı kabildir. Bu bakımdan kaanun’daki zengin perdeler yoktur. Sesi ince ve pek letâfetli, neş’eli, şûh, nâzlı, oynak, tânnândır. 72 tellidir. Teller üçer üçer bir arada olduğu için 24 perdelidir.” (Cilt II, Orient Yay., Ankara, Mayıs 2006, s. 261).

¹⁷⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 24.

¹⁷⁸¹ A.g.e., s. 24.

¹⁷⁸² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 46.

¹⁷⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey İle Râkım Efendi, s. 38.

7.2. El İşi Becerileri Bakımından Kadınlar:

Ahmet Mithat'ın "Felâton Bey İle Râkım Efendi" adlı romanında Râkım Efendinin annesi kocası öldükten sonra geçinmek için dikiş diker, oya yapar, çevre, uçkur vs. işler. Ayrıca dışarıya çamaşıra gider.¹⁷⁸⁴

"Hüseyin Fellâh" romanında Şehlevend'in annesi paralar tükenip yine sefâlet içine düşünce imam efendinin tavsiyesi üzerine çamaşır yıkayarak geçimini sağlamaya başlar.¹⁷⁸⁵ Dikiş diker.¹⁷⁸⁶

"Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat" romanında Tal'at Beyin annesi Saliha Hanım dikiş diker.¹⁷⁸⁷

Hüseyin Rahmi'nin "Bir Muadele-i Sevda" adlı romanında Bedia Hanım, nakış, dikiş, biçme, kesme işlerinin her türlüünden anlayan maharetli biridir.¹⁷⁸⁸

"Metres" romanında Saffet Hanım, sigara sarar, tentene örer.¹⁷⁸⁹

Halit Ziya'nın "Mai ve Siyah" adlı romanında İkbâl, dikiş dikmeyi bilir. Ağabeyinin ilikleri bozulmuş gömleklerini, sökülmüş astarını ve yırtılmış mendilini tamir eder.¹⁷⁹⁰

"Felâton Bey İle Râkım Efendi" romanında Fedayi Dadı, dikiş diker, mendil, çevre işler, mendil torbası diker, çamaşıra, tahta silmeye gider.¹⁷⁹¹ Romanda belirtildiği üzere çok güzel, lezzetli yemekler pişirir.¹⁷⁹² Söz konusu romanda Canan, dikiş diker, haftada bir gün çamaşıra girer.¹⁷⁹³ Kazma ile bahçeyi kazar ve lâleler yetiştirir.¹⁷⁹⁴

"Sergüzeşt" romanında cariyeler dikiş diker.¹⁷⁹⁵ Osmanlı döneminde dikiş dikmeyi, dantel işlemeyi, örgü örmeyi iyi bildiklerini bugün onlardan kalan eşyalar ve giysiler vasıtasıyla anlaşılmaktadır.¹⁷⁹⁶

"Metres" romanında Nedime, el işi konusunda istidâdı olan bir genç kızdır.¹⁷⁹⁷

Halit Ziya Beyin "Mai ve Siyah" adlı romanındaki şahıslardan biri olan Seher, çorap örer.¹⁷⁹⁸

¹⁷⁸⁴ A.g.e., s. 11.

¹⁷⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 57.

¹⁷⁸⁶ A.g.e., s. 303.

¹⁷⁸⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1.

¹⁷⁸⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 31.

¹⁷⁸⁹ Gürpınar, Metres, s. 13.

¹⁷⁹⁰ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 250.

¹⁷⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 11.

¹⁷⁹² A.g.e., s. 86.

¹⁷⁹³ A.g.e., s. 32.

¹⁷⁹⁴ A.g.e., s. 50.

¹⁷⁹⁵ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 31.

¹⁷⁹⁶ Uluçay, a.g.e., s. 19.

¹⁷⁹⁷ Gürpınar, Metres, s. 51.

¹⁷⁹⁸ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 226.

Ahmet Mithat'ın “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanında Mihriban Hanım, el işi beceriler”i olmayan bir genç kızdır. Bu türden işlere merakı yoktur.¹⁷⁹⁹

Şemseddin Sami'nin roman kahramanı Fitnat'ın dikiş dikmeye ve nakış işlemeye hevesi çoktur. Sabahleyin kalkıp giyinip odasını düzeltince gergefini önüne alır ya da dikişe başlar ve hiç başını kaldırmaz. Hatta işine o derece dalar ki Emine Kadının anlattığı masallara bile ehemmiyet vermez. Dikkatini yalnızca işine verir. Üç-dört saat işiyle meşgul olur. Daha sonra yarım saat kadar dikiş ustası Şerife Kadın ile ta'lim eder. O gidince tekrar işine dalar. İşlemiş olduğu şeyleri gözden geçirir, eksikliklerine canı sıkılır, eksiksiz olanlar ile iftihar eder, güzel işlenmiş bir şeye rastlayınca, modeli gözden geçirdikten sonra benzerini yapmaya çalışır.¹⁸⁰⁰ Romanda kadınlar ve özellikle de kızlar, vakitlerinin çoğunu pencere ve cumbalarda geçirip sokaktan geçenleri seyrederek. Fakat Fitnat Hanımın böyle bir âdeti yoktur. Onun tek eğlencesi gergefinde, sandık ve çekmecelerindeki işlemlerinde, örmelerindedir. Onun için pencere önünde oturup geleni geçeni seyretmek aklının ucundan bile geçmez.¹⁸⁰¹

Nabizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında roman kahramanı Zehra, sabahları kalkınca kanaviçe veya dantelasıyla meşgul olur.¹⁸⁰²

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanının kahramanı Zehra, on dört yaşına geldiği zaman hocası ilim ve fen konusunda ders vermekte yetersiz kalınca el işleri ile uğraşmaya başlar. Onun el işleri ile uğraşması merakından değil, madamı, kızını ve hanesini sevdiğinden, vaktini orada geçirmekten hoşnut olduğundan kaynaklanır.¹⁸⁰³

Hüseyin Rahmi'nin romana ismine kahramanı İffet, evdeki malzemeleri değerlendirerek halı dokur. Bu, çok emek isteyen ince bir uğraştır. İnce zekâsı sayesinde hünerli elleri ile ince ince yırttığı bezleri yünlü ve ipekli kırpık parçaları ilmiklerle bağlamış ve çevresi yazılı, ortası göbekli renkli bir halı dokuması ortaya çıkartmıştır. Rengârenk çiçekler ve çeşit çeşit çiçeklere uyacak ipekler ile güzel saksılar yapar. Bunları sanatkâr bir ressamın elinden çıkmış zannedilecek kadar güzel resimlerle süsler. Ancak kullandığı malzeme boya ya da kalem değil, ipekli kumaşlardır. Güneş ışınlarını resmederken kendi altın sarısı saç tutamlarını koymayı tercih eder.¹⁸⁰⁴

İffet'in babasının ölümünden sonra hayat standartları gittikçe düşer. Her geçen gün yaşadıkları hayat standartları biraz daha düşerek daha alt seviyede mekânlara taşınır. Satacak

¹⁷⁹⁹ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 9.

¹⁸⁰⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 45.

¹⁸⁰¹ A.g.e., s. 47.

¹⁸⁰² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁰³ Mehmed Murad, a.g.e., s. 103.

¹⁸⁰⁴ Gürpınar, İffet, s. 43.

bir şeyleri kalmayıp açlığın eşiğine geldiklerinde İffet, el emeği ile geçinme yolunu tercih eder. Gece gündüz demeden nakış, dikiş ve dantel gibi el işleri ile uğraşmaya başlar. Aslında emeğinin karşılığı olmayan, değerinden daha düşük fiyatlarla bohça, yastık işler, dantel örer. Bir Rum karısının getirdiği ipek, yün, tire, boncuk, pul gibi nakış gereçlerini elinden geldiğince değerlendirir ve değerinden düşük fiyatlarla yaptıklarını bu kadına teslim eder. Fakat kadın, yok pahasına İffet'ten aldığı bu işleri konaklara, esnafa daha iyi bir ücret karşılığında satar. Üstelik yaptığı işlerde o kadar çalışmasına rağmen biraz gecikme olsa bu Rum karısından azarlamalar ve bir daha kendisine iş getirmeyeceği konusunda gözdağları ile karşılaşır.¹⁸⁰⁵ İffet, dikiş konusunda da ustadır. Satın aldığı kumaşları büyük bir maharetle evde kendisi diker.¹⁸⁰⁶

“Mai ve Siyah” romanında İkbâl, el işi becerileri konusunda maharetli bir kızdır. Babasının eskimiş olan para kesesinin yerine yeni bir kese örer.¹⁸⁰⁷ Ayrıca gaz lambasına yeşil gaz boyamalarından sade ve zarif bir kalpak yapmıştır.¹⁸⁰⁸

“Nemide” romanında Nemide'nin başlıca uğraşları arasında at binmek yer alır.¹⁸⁰⁹

“Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” romanında Şerife Kadın, nakış ustasıdır. Dikiş diker, gergef işler.¹⁸¹⁰

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra'nın muallimesi kıza el işi dersleri verir.¹⁸¹¹

Ahmet Mithat'ın “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” adlı romanının kahramanı Hatice, yaptığı oyaları güzelliği ve ucuzluğu ile kısa zamanda şöhret bulur. Çokça oya yapar. Her gün onlarca konak gezer ve yaptığı oyaları satar. Bir Arap cariyesi ile birlikte oturup sattığı oyalara kârı ile geçinir.¹⁸¹²

¹⁸⁰⁵ A.g.e., s. 99.

¹⁸⁰⁶ A.g.e., s. 125.

¹⁸⁰⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 28.

¹⁸⁰⁸ A.g.e., s. 150.

¹⁸⁰⁹ Uşaklıgil, Nemide, s. 77.

¹⁸¹⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 55.

¹⁸¹¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 102.

¹⁸¹² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 68.

8. Ahlâk ve Kadın:

Her şeyden önce bir öğrenme durumu olan ahlâk, “*insanda birtakım psikolojik mekanizmaların faaliyeti sonunda kazanılan davranış şemalarından ibarettir. (...) İnsan kendisi ile başkaları arasındaki münasebetleri düzenler ve değerlendirirken, hem kendisi hem de başkaları hakkında birtakım fikirlerden, idrak ve inançlardan hareket eder. İnsanın ahlâklı bir davranışta bulunması onun bazı şeylere belli birer anlam vermesi ve kendi davranışlarını bu anlayışa göre ayarlaması demektir.*”¹⁸¹³

8.1. Terbiyeli Kadınlar:

Ahmet Mithat’ın “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım, çok terbiyeli ve nazik bir kadındır. Bu terbiye ve nezâketi yalnız yaradılıştan kaynaklanmayıp birçok yönleri de sonradan kazanılmıştır. Babası kızının terbiyesine çok önem vermiştir.¹⁸¹⁴

Hüseyin Rahmi’nin “Bir Muadele-i Sevda” romanında Naki Bey, eşi hakkında yaptırmış olduğu tahkikatın neticesinde eşi Bedia Hanımın son derece iffetli, çok iyi tahsil görmüş ve serbest karakterli bir yapıya sahip olduğunu görür. Sokağa süslü ve biraz açık kıyafetlerle çıkan Bedia Hanım, Beyoğlu mağazalarında gezerken âdetâ bir erkek tavrıyla ve serbest hareketlerle dolaşır. Arkasında dolaşan züppe ve şık grubunda yer alan erkeklere de hiç yüz vermez.¹⁸¹⁵ Hatta seyir yerlerinde araba ile gezerken erkeklerin iltifât dolu sözlerine, sataşmalarına aldırılmaz. Fakat bunlar karşısında sıkılır ve kaşlarını çatarak karşılık verir.¹⁸¹⁶

Ahmet Mithat’ın “Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanının kahramanı Nergis, terbiyesine büyük ihtimam gösterilmiş olan bir cariye-dir.¹⁸¹⁷

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan, edepli, terbiyeli bir kız olarak dikkatlere sunulur.¹⁸¹⁸

“Sergüzeşt” romanında halâyık olarak girdiği evde elinden gelen bütün gayreti göstermesine rağmen bir türlü ev halkına yaranamayan, sürekli azarlama, hırpalama ve hakaretlere maruz kalan Dilber, bütün bu muameleler karşısında yaşına göre büyük bir metanet gösterir. Ağlamaz, yalnızca gözünden iki damla yaş döker.¹⁸¹⁹ Gözyaşlarını çoğu

¹⁸¹³ Erol Güngör, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötüken Yay., İst., 1998, ss. 24-25.

¹⁸¹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 64.

¹⁸¹⁵ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 50-51.

¹⁸¹⁶ A.g.e., s. 72.

¹⁸¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 12.

¹⁸¹⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 83.

¹⁸¹⁹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 15.

zaman içine akıtır; ancak karşılık göstermeyecek kadar terbiyeye ve yaşından beklenilmeyecek kadar sabır ve metanete sahiptir.

“Zehra” romanında Sırrı Cemâl, Zehra’dan güzellik ve terbiye bakımından aşağı olmadığı ve hatta ahlâken üstün olduğu halde kendisini hanımının ve beyinin hizmetçisi sayacak kadar ahlâklı ve duyguludur. Hatta birgün Subhî kendisini Zehra’ya tercih edip zevceliğe almayı teklif edecek olursa hanımının saadeti için kendi mutluluğundan ve heveslerinden vazgeçmeye hazırdır. Bu fedâkâr tutumunun Zehra tarafından bilinmesini ve kendisine ona göre muamele edilmesini ister.¹⁸²⁰ Sırrıcemâl’in bundan önceki efendileri kibar ve terbiye ehli oldukları için nezâket ve terbiye konusunda tecrübelidir. Bu sayede kendisini Münire Hanıma sevdirmiştir. Sadece titiz, nobran, biraz terbiyesiz olan ihtiyar Nazikter Dadıya sevdirememiştir.¹⁸²¹

“Hasan Mellâh” romanında Cuzella, ders talim ve terbiye edildiği iki mürebbiyenin elinde terbiyesine büyük ehemmiyet gösterilerek yetiştirilir.¹⁸²²

“Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Poliny, nazik ve terbiyeli bir genç kızdır.¹⁸²³

Fitnat Hanım, gayet yumuşak başlı, halim bir genç kız olup, hiddet ve gazabın ne olduğunu bilmez. Nezaket ve letafet onun karakterine uygun şeylerdir. Çok az konuşur, sesi gayet ince ve güzel çıkar. Hiçbir zaman kahkahayla gülmez; ancak bazen inci gibi olan dişlerini gösterecek kadar gülümser. Üvey babası olan Hacıbaba gibi titiz ve geçimsiz bir adamla geçinir, hiçbir zaman onu gücendirmez ve emir ve tembihlerinin dışına çıkmaz. Hacıbaba, Fitnat Hanımdan çok memnun olup hiçbir zaman kendisine kötü söz söylememiş ve surat asmamıştır. Fitnat’ın konuştuğu kimseler sınırlıdır.¹⁸²⁴

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Mehmet Efendinin kızı olan Fatma, okumuş ve okuduğunu idrak etmiş, kadınlara, onların tahsil ve terbiyelerine dair eksiksiz fikirler ortaya çıkarmış olan bir Çankırı kızıdır. Mansur ile konuşurken gayet çekingendir.¹⁸²⁵ Aynı romanda yer alan Sabiha’nın odası gayet toplu, düzenli ve tertiplidir. Elbiseleri gibi odasının da güzel olması konusunda dikkat sahibidir.¹⁸²⁶

“İffet” romanın başkahramanı İffet, yoksul; ancak terbiye bakımından üstün meziyetlerle donatılmış bir aileye mensuptur. Babası Şakir Efendi, sağlığında kızının eğitimi

¹⁸²⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 39.

¹⁸²¹ A.g.e., s. 50.

¹⁸²² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 10.

¹⁸²³ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 173.

¹⁸²⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 44-45.

¹⁸²⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 85.

¹⁸²⁶ A.g.e., s. 125.

ile yakından ilgilenmiş, onu Frenk okulunda okutmuştur.¹⁸²⁷ İffet, tıpkı adı gibi bir namus abidesidir. Onun için namusu her şeyin üstündedir. Nişanlısının bir arazi meselesinden dolayı şehir dışına çıkmasını fırsat bilen bir çapkın kendisine musallat olur. Para teklif eder. Açlığın ve sefâletin eşiğinde olan aile, her nereye kaçtı ise adamın elinden kurtulamaz. Böyle bir sıkıntı içindeyken nişanlısının hastalanması sebebiyle ondan da mektuplar yoluyla haber alamayan İffet, hastalanarak yataklara düşer. Doktorsuzluk ve bakım eksikliği onu kara toprağa gömer. Fakat o, bu ölüm döşeğinde hastalığı ile boğuşurken başından geçen olayları günü gününe kaydetmeyi de ihmal etmez. Böylece kendi romanını ölümsüzleştirerek satırlara kazımış olur.¹⁸²⁸ İffet, tıpkı adı gibi namusuna son derece düşkün bir genç kızdır. Hayatı babasının ölümünden sonra sefâlet ve açlık içinde geçmiş olmasına karşın namusundan ve değerlerinden ödün vermemeyi kendisine bir vazife olarak görür. Sıkıntılı ve çaresiz anlarında bile harama el uzatmaz. Kardeşinin açlık karşısında hırsızlık yapması onu derinden yaralar ve üzer.¹⁸²⁹

Nermi Bey adında bir adamın kendisini ayarlamak için gönderdiği kadını teklifini reddederek evinden şiddetle kovar. Namus kelimesinin anlamından habersiz olan bu adam karşısında İffet, ahlâk konu başlığının altında yer alan bu kelimeyi sözlükler karıştırarak bütün bölümleri ile okumuştur. Onun için söz konusu kavramın ne büyük bir meziyet olduğunun bütün varlığıyla bilincindedir. O, sahip olduğu bu erdemi hazinelere değişmez.¹⁸³⁰ Fuhuş batağına saplanmamak için kendi kendine verdiği çaba başkaları tarafından takdirle karşılanacağı yerde gittikleri her yerde sanki fahişe imiş gibi halkın tepkisi ile karşılaşır.¹⁸³¹ Bir zaman duygularına yenilip Nermi Beyin aracı koyduğu kadına fikrini değiştirip şartlarını kabul ettiğini bildirir bir mektup yazıp annesine bir konakta iş bulduğu yalanını söyleyerek onları içinde buldukları sefâletten kurtarmak için istemeye istemeye ve adına yakışmayacak tarzda kendisini feda etmeyi düşünse de sevgilisinin hayâli karşısına dikilince hastalanarak yataklara düşer. Tabiâtına aykırı hareket edememiş ve pişman olmuştur.¹⁸³² Onun değerler karşısındaki sağlam duruşu Fettan Raziye gibi yoldan çıkmış bir kadını bile doğru yola sevk edecektir. İffet'in ölüm ânında duyduğu en büyük sevinç de budur. Can çekişirken başucunda kendisine “kelime-i tevhid” getirten Raziye vardır.¹⁸³³

¹⁸²⁷ Gürpınar, İffet, s. 18.

¹⁸²⁸ A.g.e., s. 78.

¹⁸²⁹ A.g.e., ss. 99-101.

¹⁸³⁰ A.g.e., s. 114.

¹⁸³¹ A.g.e., ss. 118-119.

¹⁸³² A.g.e., ss. 123-126.

¹⁸³³ A.g.e., s. 132-133.

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Şerife Kadın, Ali Beyin cariyeleri arasında on üç- on dört yaşında güzel bir kızdır. Ali Bey, bu kızın terbiyesine önem vermiş ve onu keman ve nakış ustası olarak tayin etmiştir. Böylelikle o kız büyümüş ve bugün nakış ustası Şerife Kadın olmuştur.¹⁸³⁴

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında geçen Katerina dö Branoviç, yüz güzelliğinin yanı sıra ahlâken de gayet güzel özelliklerle donatılmış bir genç kızdır. Öyleki memlekette yüz, ahlâk, zekâ ve irfan güzelliği adına biri sorulduğu zaman ilk olarak onun adı verilmektedir.¹⁸³⁵ Söz konusu romanda Kafkas kızları da vakar ve ismet sahibi, yılışık olmayan gayet ciddî tabiâtlı ve iffetli kızlar olarak nitelendirilirler.¹⁸³⁶ Esmâ Can da asaleti, terbiyesi, güzel ahlâkı, mertliği ve yiğitliği ile böyle kızlardandır.¹⁸³⁷

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Cafer-i Kerhî’nin eşi ve Süleyman Muslî’nin annesi olan Gürcü kadın, namusuna leke getirmeyecek kadar iffetine düşkün bir kadındır. Zirâ kendisine göz diken Osman Şemrî’nin kendisi aleyhinde iftira atarak kocasına şikâyet edeceği yolundaki iğnelemelerine kulak asmaz. Böyle bir şey söz konusu olduğunda kocasının kendisini boşayacağını bilir. Ancak iffet ve ismetine hâlel getirmeyeceğini bildiği için de müteessirdir. Öyle ki namus duygusu onun için her şeyden önce gelmektedir. Osman Şemsî’nin içinde büyüttüğü hırsıyla kocasını öldürüp karşısına geçerek kendisine olan muhabbetini hâlâ yüz­süz ve arsız bir biçimde dile getirmesi karşısında cinnet geçiren kadın, kendisini nehre atarak intihar eder.¹⁸³⁸ Aynı romanda Margerit, tavır ve hareketlerinde son derece olgun ve terbiyeli bir kızdır.¹⁸³⁹

Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, Pertev Beyin dikkatiyle okuyucuya yüz güzelliğinin yanı sıra terbiye ve irfan bakımından da kendisine başkalarını hayran bırakacak özellikte bir kız olarak aksettirilir.¹⁸⁴⁰

¹⁸³⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 84.

¹⁸³⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 15.

¹⁸³⁶ A.g.e., s. 136.

¹⁸³⁷ A.g.e., s. 176.

¹⁸³⁸ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, s. 67-68.

¹⁸³⁹ A.g.e., s. 144.

¹⁸⁴⁰ Mustafa Reşid, Lorans, s. 12.

8.2. Ahlaksız Kadınlar:

Nâbizâde Nâzım'ın roman kahramanı Zehra, eşine hürmette hiç kusur etmemişken Sırrıcemâl'in hamileliği ortaya çıkıp her geçen gün karnı büyümeye başladığında eşi Subhî'yi de azarlamaya başlar.¹⁸⁴¹ Kocası ve Sırrıcemâl hakkında hafiyelik yapmak için tuttuğu Habibe Molla'dan ümidini kesince romanlarına başvurur. Monte Kristo'yu üçüncü kez okur ve kontun düşmanlarından ne şekilde intikam aldığını anlamaya çalışır.¹⁸⁴² Hırçınlığı haddini aşar. Dadısı Nazikter'e ve kayınvalidesi Münire Hanıma bağırıp çağırır. Komşudan gelenlere kızar ve eline geçeni kırar.¹⁸⁴³ Marika sayesinde Subhî'nin hayatını düzenli olarak takip eder. Planı iyi işlemiş ve istedikleri olmuştur. Asıl maksadı Subhî'yi ayaklarına kapanmış vaziyette ağlayarak pişmanlığını dile getirir şekilde görmektir. Bundan ne fayda sağlayacağını bilmemekle birlikte zevk alacağını ümit eder. Bu durum Zehra'nın hâlâ Subhî'yi sevdiğini gösterse de o, bunu kendisine ifade etmekten geri durur. Bilir; fakat bilmezlikten gelir. Hâlâ niçin sevdiğine anlam veremez. Muhsin ile evlenmiştir ve Subhî onun için artık bir yabancısıdır. Onu düşünmenin bile Muhsin'e yapılmış bir haksızlık olduğuna kanaat getirir. Fakat istemese de onu düşünmekten kendisini alamaz. En çok gücüne giden şey Subhî'nin bayağı bir kadın uğruna kendisini aşağılamasıdır. Bu hınç bütün duygularını zehirlemiştir. İntikam ve öç duyguları ile yanar. Yaradılıştaki kendisi gibi kıskanç olan kadınların aşklarına tahammül edemeyeceklerini ve öçlerini alacaklarını bilir, kendisini tamamiyle haklı bulur.¹⁸⁴⁴ Eylemlerindeki bütün sorumluluğu başkalarına yükler. Kendisinin bir suçu olmadığını söyler. Sırrıcemâl'in kötü sonu, kayınvalidesinin perişan hâli ve Subhî'nin sefilliği yüreğine su serpmek yerine gönlü hâlâ durgunlaşmamış; hırsı, arzusu daha da artmış, içini kavuran intikam arzusu dinmemiş aksine alevlenmiştir. O, bunlar sonucunda bu ateşin azalacağını varsaymış; ancak hesabı tutmamış, yanılmıştır.¹⁸⁴⁵ Zehra, Subhî'yi kaybedince Muhsin gözünde daha da iğrençleşir. En ufak şeyden teselli ve imdat umduğu bir zamanda Muhsin'in hislerine karşı kayıtsız kalması onu öfkelenendirir. Hayat Subhî gittikten sonra ona zevk vermez. Yaşama ümidi kalmaz. Muhsin'le bir arada yaşamının anlamsız olduğunu düşünür. Okuduğu romanlardaki kadınların intihar ile hayatlarına son verişlerine dikkat etmiştir. Onlara hayrandır. Hatta Sırrıcemâl kadar da mı olamayacaktır? Fakat bir müddet sonra bunun bir cinayet olacağını düşünür ve tövbe eder.¹⁸⁴⁶

¹⁸⁴¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 60.

¹⁸⁴² A.g.e., s. 80.

¹⁸⁴³ A.g.e., s. 80.

¹⁸⁴⁴ A.g.e., s. 152.

¹⁸⁴⁵ A.g.e., s. 153.

¹⁸⁴⁶ A.g.e., ss. 161-162.

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, kocası ile evlendikten sonra eşinden önce tanıdığı evli bir adam olan âşığı Fatin Bey ile olan ilişkisini mektuplar yoluyla devam ettirir. Ona hitâben yazdığı mektuplarda babasının zoru ile istemeye istemeye evlendirildiğinden, sitemlerinden, Naki Beyi aslında hiç sevmediğinden vs. bahseder. Mektuplar her şeyi açığa vurmaktadır.¹⁸⁴⁷ Hatta yazdığı mektuplarda Fatin Beyin eşi Nazire Hanıma karşı kıskançlık emareleri göstererek onu bir ân önce aradan çıkarması konusunda Fatin Beye ısrarlarda bulunur. Kendisinin de zamanı geldiğinde eşi Naki Beyden kurtulacağını dile getirir. Kendisinin Fatin Beye olan aşkı devam ettikçe eşi Naki Bey ile olan nikâhının bir hükmü olmadığını belirtir.¹⁸⁴⁸ Ancak bütün bunlara rağmen Fatin Beyin kendisinden kaçır tutumları Bedia’yı sinirlendirir ve misilleme olarak aslında sevmediği kocası Naki Bey ile yaşamayı yeğler.¹⁸⁴⁹

Naki Bey, Bedia’nın başucunda Fransızca aslından üç romana tesadüf eder. Bunlardan biri Gustave Flaubert’in “Madame Bovary” adlı romanıdır. Romanın konusu ve kahramanları kendi durumları ile birebir örtüşmektedir. Nitekim konuya göre Madame Bovary, eşini aldatır; ancak âşıklarından beklediği vefayı göremediğinden intihar eder. Eşi Mösyö Bovary, eşinin kendisini aldattığını bile bile onun ölümü üzerine üzülmekten kendisini alamaz. Bir gün eşinin âşıklarından birine denk gelir ve birlikte bira içmeye giderler. Mösyö Bovary, bu adama eşini sevmiş olmasından dolayı düşman olmadığını söyler. Konu ilginçtir ve konuya âşinâ olan Naki Bey, bir ân için kendini Mösyö Bovary yerine koyarak düşünür. Diğer bir roman Guy de Maupassant’ın “Pierre ve Jean” hikâyesidir. Bu hikâyede de eserin kahramanı Madam Rolan’ın gayr-i meşru bir ilişkiden dünyaya gelen ikinci oğlu Jean’ı eşi Mösyö Rolan’a öz evlâdı gibi göstermesini konu alır. Üçüncü roman ise Paul Bourget’in “Gruelle Enigme”sidir. Türkçesi “Müellim Muamma” olan bu eserde genç bir kadın olan Madam Sue’nin kırk beş yaşındaki kocasını sadece aldatmakla kalmayıp bunu bir alışkanlık ve yaşam tarzı hâline getirip pek çok erkekle birlikte olması konu edinilir. Bu erkeklerden biri olan Hüber, birlikte olduğu kadının kocasına karşı olan ihanetini onun hayatındaki tek hatası olarak düşünürken birgün birlikte olduğu bu kadının kendisinden daha yaşlı bir adamla görüştüğünü anlayınca bu duruma bir anlam veremez. Zâten muamma da buradan çıkar. Kendisini Madam Sue’den soyutlamak ister; ancak başarılı olamaz. Bile bile onu sevmeye ve birlikte olmaya devam

¹⁸⁴⁷ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 120-121.

¹⁸⁴⁸ A.g.e., 124.

¹⁸⁴⁹ A.g.e., s. 127.

eder. İşte asıl inciten taraf da buradadır. Bedia, kendisi ile baş başa kaldığı vakitlerde bu türden kitapların dünyasına dalar ve hayatına onların şekillendirdiği ölçüde yön verir.¹⁸⁵⁰

“Zehra” romanında Sırrıcemâl, başlangıçta terbiyeli olmakla beraber Subhî’ye olan aşkı ahlâkını zamanla değiştirir. Mütevazı olan hâlleri yerini gurura terk eder. Sadece Nazikter’i değil, Zehra’yı bile aşağılamak, ezmek hevesine kapılır. Bu tutum sözlerine ve hareketlerine yansır.¹⁸⁵¹ Yalnız kaldığı zamanlar kendisini hayâllere kaptırır. Çareler arar ve bir plan kurar. Bu da Zehra’yı mutlaka Subhî’den boşatmaktır. Ancak bunun zor olacağını bilir. Çünkü Subhî’nin Zehra’ya hâlâ meylinin olduğunu farkındadır. Planını söylemeye cesaret bulamaz; ancak saadetinin bu planın başarı ile sonuçlanmasına bağlı olacağını sezer.¹⁸⁵² Sonunda Subhî’yi eşinden boşatmayı başaran Sırrıcemâl, kayınvalidesini bile yanına almayarak Zehra ile birlikte bırakır.¹⁸⁵³

Zehra, dünyadaki kendi durumunu düşünmeye başlar. Kıskançtır. Bu gidişle nereye varacağını düşünür. Böyle giderse hiçbir zaman mutlu olamayacağını farkındadır. Mutlu olmak istiyorsa bunun ahlâkını ıslah etmekle mümkün olacağını bilir. Bu duruma bir çare arar. Fakat o zamana kadar çabalarının hep boşa olduğunu görmüş ve hep yeniden hiddetlenerek eski durumuna dönmüştür. Subhî Beye olan aşkı ile yeniden bir ümit ışığı belirmiş, bu ışık onu karanlıklardan aydınlığa çıkarmıştır.¹⁸⁵⁴

Zehra’nın kocasının kendisini boşayarak Sırrıcemâl’i tercih etmesine karşın onu mahvetmek amacıyla tuttuğu Uranî, fettan bir fahişedir. Bir erkeği ayartmanın inceliklerini çok iyi bilir. Güzelliğinin farkındadır ve bu güzelliği erkekleri tavlama ve avucunun içine alma konusunda bir vesile olarak kullanır. İşvebazdır, beden dilini kullanmasını çok iyi bilir. Bu özellikleri ile o, tam anlamıyla şeytan biridir. Subhî, onunla birlikte olduğundan beri mağazaya gitmemeye başlar. Uranî’den bir dakika bile ayrılmaya tahammül edemez. Mağazanın idaresini Muhsin’e bırakmıştır. Kendisi ise gününü gün etmektedir. Uranî ile Fransız tiyatrosuna, konserlere giderler. Balo ve eğlencelerden de geri kalmazlar. Uranî, yanında akrabası olarak tanıttığı kişileri de bu eğlencelere birlikte götürmektedir. Subhî, su gibi para harcar ve gün geçtikçe tükenir. Uranî’nin isteklerini karşılamak için paraya ihtiyaç vardır. Ancak Hocapaşa ve Makri Köyü’ne yaptığı harcamaları kısmayı da insafına sığdıramaz. Uranî, bitmez tükenmez bir iştiha ile sürekli istemektedir. Şimdilik parası yetse de böyle giderse ileride ne olacağı meçhuldür. Muhsin, kendi kesesini doldurmaya başlamıştır.

¹⁸⁵⁰ A.g.e., ss. 162-163.

¹⁸⁵¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 58.

¹⁸⁵² A.g.e., s. 67.

¹⁸⁵³ A.g.e., s. 75.

¹⁸⁵⁴ A.g.e., s. 24.

Hatta Zehra ve Sırrıcemal'e giden harçlıklardan da kısmaya başlamıştır. Subhî ise sadece Uranî ile meşguldür. Dairenin kirası, Uranî'nin eğlenceleri, modaları hep ona bakmaktadır. Uranî, yanında Suphî olmasına karşın herkese güler yüz gösterir ve hiç rahat durmaz.¹⁸⁵⁵ Subhî'nin kıskançlıkları onu gayet memnun eder. Çünkü onun bu hâli Uranî'nin avucunun içine düştüğünün açık ifadesidir. Böylece Zehra'nın isteği de olmaktadır.

Küçük yaşta anne ve babasını kaybeden Uranî, tek başına fakir ve sefil olarak halası Fani'nin eline kalmıştır. Hala, zaten kendisini besleyemeyecek kadar aciz olduğundan Uranî'nin güzelliği onun gelecek hakkında ümitlenmesine sebep olur. İlişkili olduğu fuhuş yerlerine küçük yaşta iken kızı da götürür ve onu bu yerlerin âdetine alıştıır. Bir müddet sonra Uranî de bu yerlerden lezzet almaya başlar. Çabucak o âleme adım atmak ister, rekabet uyandırır. Bu, onu sevindirir. Çünkü bu durum çok kazanacağını işaretidir. Daha on dört yaşına gelmeden bu âlemde çalışmaya başlar. Halası buna memnun olmaktadır. On dört sene içinde bir iki ev değiştirmiştir. Bugün ise tek başına bir evde yaşamaktadır. İki senedir on-on beş âşık değiştirmiş ve “*dikiş tutturamamış*” tır. Şimdiye kadar hiçbir erkeği sevmemiştir. Herkesin hikâyesini dinler, içinden güler geçer. Beraberlikleri kısa sürelidir. Sokakta eski sevgilileri ile karşılaşınca soğuk bir yüz ifadesi ile geçer. Bazen eski âşıkları tekrar dönerler; fakat kısa bir süre sonra yine ayrılırlar. Yani hem Uranî hem de birlikte olduğu erkekler kalp ve gönül denilen şeyden habersizdirler. Sevgiyi, muhabbeti adi bir zevkten ibaret sayarlar. Subhî ile olan gönül macerası da eskilerden hiç farklı değildir. Subhî'yi hiç sevmemiştir. Sadece Zehra ile aralarındaki plana sadık kalarak onu kullanmaktadır.

Uranî'nin iltifatlara gark olmasını Subhî çekemez. Uranî, bu hareketleri kasıtlı yapmaktadır. Bunlar Suphî'nin hevesini arttırmak ve kıskançlığını tahrik etmek için yapılmış şeylerdir. Uranî'nin attığı bu yemler Subhî üzerinde derin tesirler bırakmakta ve işe yaramaktadır.¹⁸⁵⁶ Bir müddet sonra Uranî, Subhî ile yaşadığı ömürden bıkar. Çünkü o, bolluk ve servet içinde yaşamaya, yiyip içmeye alışmıştır. Onun mantığına göre para bitince aşk da biter. Yapışkan olarak nitelediği Subhî'nin peşini bir türlü bırakmaması canını sıkır. Subhî'nin sürekli yanında olması ondan çabuk usanmasına sebep olur. Subhî'nin her hareketine kızmaya, her sözü ok gibi kendisine batmaya başlar. Kendisine yeni bir sevgili bulmuştur. Subhî'yi Zehra'nın hatırına çekmektedir. Onu iyice yolup meteliksiz bırakmadan bırakmak istemez. Yeni sevgilisini avucunun içine alacağından Subhî sayesinde yaşadığı hayatı bir müddet daha devam ettirmek ister.¹⁸⁵⁷ Subhî'nin kendisine iyi görünmek için

¹⁸⁵⁵ A.g.e., s. 108.

¹⁸⁵⁶ A.g.e., ss. 110-112.

¹⁸⁵⁷ A.g.e., s. 118.

söylediği “-Uraniciğim!...Ben senin Köpeğimin...kölenim...kölenim...ez beni...çiğne beni...” sözlerine karşılık şaka yollu ayağıyla Subhî’yi dürtüp sağa sola yuvarlamaya ve bu tabloya kahkahalarla gülmeye başlar.¹⁸⁵⁸

Uranî, ortamını değiştirdiğinde âdetâ ahlâkını da değiştirir. Önceleri israfkâr bir tutum sergilerken artık tasarrufa alışmıştır. Önceleri haftada bir moda değiştirirken, sonra kıyafet konusunda kanaâte alışmıştır. Subhî’den bıkmışken, şimdi onu sevmektedir. İnsafa gelmiş gibidir. Subhî’ye minnettâr hislerle yaklaşır. Elbise değiştirir gibi her gün bir “dost” değiştirmekten bıkmıştır. Çok aşırı sevmese bile artık Subhî’de karar kılmaya karar verir. Subhî ise onu bütünüyle kendisinin olarak gördüğüne sevinmektedir.¹⁸⁵⁹ Uranî, bir yuvayı yıkmış, dağıtmış, perişan etmiş, bir eşin üzüntüden çocuğunu kaybetmesine, daha da trajik olanı ölümüne sebep olmuştur.

Uranî, öylesine şuhânedir ki karşısındaki insanın âdetâ gözlerini boyar ve hayatın daima süslü taraflarını görmesini sağlar. Karşısındakine dünyanın zevk ve sefa yeri olduğunu düşündürür.¹⁸⁶⁰ Huylu huyundan vazgeçmez misali eskiden yaşadığı ihtişamlı hayatı tekrar aramaya, ortamına dönmek için can atmaya başlar. Subhî’ye olan nefreti artmaktadır. Subhî’nin parası bitmeye başlamıştır. Böylece Uranî için onu baştan savma zamanı da gelmiştir. Emeline kavuşmuş gibidir. Ancak elinde kalan son kırıntıları da yiyip bitirmek için biraz daha sabretmek gerektiğini düşünür. Yeniden safahat hayatına başlar. Çokça masraf eder. Eskisi gibi sık sık elbise değiştirir. Süs konusunda paralar harcar. Subhî, onun bir gülüşü için masraftan hiç çekinmeyerek parasını çar çur etmektedir. Subhî’ye elindeki son mallarını da sattırır. Onu yiyip bitirmektedir. Elinde avucunda bir şey kalmayan ve artık Uranî’nin sığıntısı olarak yaşamaya başlayan, ona bağımlı hâle gelen Suphî’yi rencide etmeye başlar. Ona karşı beslediği gerçek hisleri açığa vurur. Subhî’yi evden kovar. Çünkü kendisine yeni bir “dost” bulmuştur. Böylece Subhî sokakta kalır.¹⁸⁶¹ Elinde olanları tüketince dilenmek derecelerine varır. Bunu gururuna yediremez. Uranî’nin bir dilenciye yüz vermeyeceğini düşünür. Açlıktan ölmeyi yeğler; ancak son bir ümit olarak Uranî’ye kendini acındırmak ister. Ancak Uranî ona beklediği ilgiyi göstermez.¹⁸⁶² Uranî, Subhî’yi bir çöküşe ve mahvoluşa sürükleyen kadındır. Suphî’nin kendini bilmez hâlde berbat, başıboş bir hayat yaşamasına

¹⁸⁵⁸ A.g.e., s. 121.

¹⁸⁵⁹ A.g.e., s. 127.

¹⁸⁶⁰ A.g.e., s. 133.

¹⁸⁶¹ A.g.e., ss. 135-138.

¹⁸⁶² A.g.e., ss. 143-145.

sebepler olur ve onun bütün dengelerini alt üst eder. Ölümü de kendine yakışır feci bir sonla Subhî'nin elinden olur. Bıçaklanarak öldürülür.¹⁸⁶³

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanının kahramanı Zehra, arkadaşları tarafından alaya alınır. Hırçın ve yaramaz bir çocuktur. Üstünü başını kısa bir süreliğine de olsa temiz görmek mümkün değildir. Sınıfta oturur; ancak akli ve fikri tavukları ve kuzularındadır. Ders aralarında hiç vakit kaybetmeden hayvanların bulunduğu mekânlara koşar ve üstü başı kir pas içinde geri döner. Böyle olunca arkadaşlarının aşağılamaları işe karşı karşıya kalır, kendini savunmaya çalışır, üzülür, ağlar.¹⁸⁶⁴ Aynı romanda Sabiha hafif, hoppa bir kız olarak ifade edilir.¹⁸⁶⁵

“Mürebbiye” romanında Mösyö Maxime adında bir adamla uzun bir birliktelik yaşayan Anjel, onun şarkta bir işi çıkması üzerine kendisi de bu geziden kazançlı çıkacağı düşüncesiyle İstanbul'a gelir. Adam kendi ticaret işleri ile meşgulken o da mesleğini icrâ etmeye koyulur. Ancak yakalanarak kapı dışarı edilir. Parasız kalan Anjel, mesleğini devam ettirmek yerine kendisini olduğundan büsbütün farklı göstererek bir Fransız ailenin yanına sığınır. İffetli, utangaç gibi görünür. Mürebbiyelik yapmak için İstanbul'a geldiğini, daha önce Fransa'dan hiç çıkmadığını, acemi olduğunu, bunun için Mösyö Maxime adında bir adamın rehberliğini kabul etmek zorunda kaldığını; ancak kötü niyetli bu adam tarafından tecavüz edilmek istendiği gibi pek çok yalan uydurur. Kurguladığı bu senaryoya göre ırzını zor kurtarmış, az bir harçlık, birkaç eşya ve bir dua kitabı ile ancak kaçmıştır. Böyle bir yalanla kendini acındıran Anjel, sığındığı Fransız aile sayesinde Dehri Efendinin konağında mürebbiyelik görevine başlar.¹⁸⁶⁶

9. Kadın ve “Öteki”¹⁸⁶⁷:

Horlanmışlığın insanın iç dünyasında açtığı yara, yoksulluğu, aşağılanmayı, terk edilmişliği, derin bir yalnızlığı yaşayan bireyi derinden sarsar. *Başkasının aynasından yansıyan yetersizlik duygusu, ötekinin bakışının açtığı gurur yarası*” ile bütünleşir.¹⁸⁶⁸ Birey bazında bu horlanmışlığı ve onun sebep olduğu gurur yarasını roman düzleminde kadın karakterlerin sergiledikleri tavırlardan da takip etmek mümkündür.

¹⁸⁶³ A.g.e., s. 156.

¹⁸⁶⁴ Mehmed Murad, a.g.e., s. 24.

¹⁸⁶⁵ A.g.e., s. 131.

¹⁸⁶⁶ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 28-29.

¹⁸⁶⁷ “öteki” kavramı ile erkek karşısında ezilen, horlanan ve ikinci plana itilen kadınlar kastedilmiştir.

¹⁸⁶⁸ Nurdan Gürbilek, Mağdurun Dili, Metis Yay., İst., Mart 2008, ss. 28-29.

“Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Kâmile Hanım, kadının ikinci plana itilişini şu sözlerle gösterir: *“Ah biçare biz karılar!.. Bizi hiç insan sırasına koymazlar! Babalarımız, istedikleri adamlara bizi hediye verircesine verirler. O adamların tabiatını sormazlar. Biz o adamlarla geçinecek miyiz? Orasını hiç düşünmezler. Bizi bir defa “Filân adamı koca ister mi?” yahut “Kimi koca istersin?” diye bir sormak yok. Bize derler: “İşte, seni filân adama vereceğiz, “Biz sükut ederiz. Ama gönlümüz ne der? Yarabbi, babamın bu söylediği efendi genç olsun, güzel olsun, iyi tabiatlı olsun. Filvaki, bazı defa öyle çıkar. Lâkin bazı kere de bütün bütün zıddına... Gider bakarız ki, bize koca olacak adam altmış yaşında, yahut bir gözden kör, yahut burunsuz, yahut sarhoş, yahut ahmak... Ah siz erkekler ne zalimsiniz! Bir kızcağazın bir gözü biraz şaş olsa, yahut bir ayağı cüz’i topal olsa, biçare evlenmeksizin ihtiyarlar gider. Kimse almaya tenezzül etmez! Ama sizin en fenası, en uğursuzu, en sakatı, bakarsın ki, kızların en güzelini uslusunu alır da biçareyi esir eder!..”*¹⁸⁶⁹ Buradan hareketle romanda ataerkil toplum yapısı içerisinde ezilen kadın ve ezen erkek profili çizildiğini söylemek mümkündür. Erkeğin kendini üstün görmesi problemi ve bunun eleştirisi söz konusudur.

“Zehra” romanında Zehra, kocasının Sırrıcemâl’i kendisine yeğ tutması üzerine ikinci plana itilmiş ve “öteki”leşmiştir.¹⁸⁷⁰ “Bir Muadele-i Sevda” romanında Nazire Hanım, her ne kadar Fatin Beyin eşi sıfatıyla onun yanı başında yer alsada kocasının evli bir kadın olan Bedia’ya tutkusundan dolayı görünenin dışında bir ikinci plana atılmışlığı yaşar. Bu anlamda o, eşi Fatin Bey için bir “öteki”dir.¹⁸⁷¹

“Metres” romanında Saffet Hanım, kocasının kendisine bir metres tutarak onunla yaşamaya başlaması karşısında üzüntüsünden sabahlara kadar ağlar. Kocasının kendisine değil, bir başka kadına rağbet edişi ve kendisine olan lâkayt tavrı onu derinden sarsar. Bu ruh hâli içerisinde kendisini sıradan, değersiz bir eşya olarak görür. Kocası tarafından sevilme ve eş olarak görülmeyle tamamen terk edilmeyi yeğler. Çünkü bu şekilde arada kalmış gibidir. Ayrılırsa kendisini seven bir erkeğin karşısına çıkabilme ihtimâlinin olacağı kanaâtindedir.¹⁸⁷² Kocası ve kayınvalidesi tarafından sürekli aşağılanan Saffet Hanım, eşi ile kavga ettiği birgün kocasının kendisini kadından saymadığı, birlikte yaşadığı metresinin bile ondan daha değerli olduğu şeklinde aşağılamalara maruz kalır. Hatta kocasının ifadelerinden vücut şeklinin de çirkin ve itici olduğu kendisine vurgulanır. Bu durum bir kadın için acıdır. Bütün bu aşağılanma ve hor görülme karşısında Saffet Hanım, kocasına o,

¹⁸⁶⁹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 15.

¹⁸⁷⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 74.

¹⁸⁷¹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 140.

¹⁸⁷² Gürpınar, Metres, s. 178.

değerini takdir etmese de başkalarının kendisi gibi düşünmediğini kanıtlamak için başka bir erkek tarafından kendisine gönderilen mektubu haykırmak istese de kendini tutar.¹⁸⁷³ Onun başkaları nazarında bir “öteki” olarak görülüşü bununla da sınırlı kalmaz. Kocasının başka bir kadın ile yaşamasına üzüлüp zaman zaman bayılan Saffet, bu olaydan dolayı evdeki değeri azalmış ve otoritesi sarsılmış olduğundan evdeki çalışanların nazarında da bir “öteki” dir. Baygınlık hâlleri onlar tarafından telâşa lüzum olmayan sıradan birşey olarak görülür: “(...) *Oradan buradan hizmetçilerin, halayıkların arasında ‘Gelin hanım yine bayılmış’ sözü yayıldı. Fakat buna karşı gösterilen teasesürler.. işitilen sözer hemen şunlardı: ‘A.. birkaç zamandır o da bayılmayı âdet edindi. Acaba kimi korkutacak? Beyini mi? Kaynanasını mı?.. Tamam; sanki onların umurundaydı. Bayılma değil ya, ölse bile onların vazifesinde olmaz! Kocamın metresi var diye şimdi bayılacağına, vaktiyle o da beyini sıkı tutaydı...*”¹⁸⁷⁴

Saffet Hanım, uzun zamandır yalnız yattığı boş yatağında iç huzursuzlukları ile perişandır. Etrafı içteki karanlığının aksine daha da aydınlatmak için çifte mum yakmış ve aynaya kalkınca kendisini görmemek için bir tül örtmüştür. Kendisi böyle yalnız iken Parnas’a avuç dolusu para saçan erkeklerin çokluğu ve evde servetinin gücü sayesinde genç bir delikanlı ile ilişki yaşayan kayınvalidesinin garip hâlleri aklına geldikçe sıkıntısı daha da artar. Hayatın zıtlıklarla dolu yönünü bir kez daha keşfeder.¹⁸⁷⁵

Ait olduğu toplumda “öteki” leşen kadın, kendisini içinde yaşadığı topluma karşı yabancı hissedecek, erkek egemen bir toplumda kendi ayakları üzerinde durmaya çalışacak, bu durum onda birtakım psikolojik bozukluklara sebep olacaktır.¹⁸⁷⁶

“Mürebbiye” romanında Kâhya Kadın Edâ Hanım, mürebbiyenin gece oda kapısını bağladığını itiraf etmesi üzerine mürebbiye Anjel’e iftira gerekçesiyle Dehri Efendi tarafından yalından kovulur. Dehri Efendi, ona verdiği ceza ile yetinmeyip daha da ağırını yaparak Nevres adında bir halayığı Edâ Hanımın eşi Şaban Ağa ile nikâhlar.¹⁸⁷⁷

“Mai ve Siyah” romanında Raci’nin hanımı kocasının kendisini aldatması neticesinde bir “öteki” dir artık. Kocası kendisini istemezse kendisinin de onu istemediğini söyler. Ancak iş yerine kadar gelerek eşini sormasını tek sebebi çocuğudur. Eşinin başka bir kadın uğruna kendisinden kaçtığını bilir. Bunu da şu sözlerle dile getirir: “(...) *Biz, zavallı kadınlar, kocalarımızın bizden kaçtıklarını görürüz de ekseriyet üzere kimin için bizi terk ettiklerini de*

¹⁸⁷³ A.g.e., s. 197.

¹⁸⁷⁴ A.g.e., s. 197.

¹⁸⁷⁵ A.g.e., s. 280.

¹⁸⁷⁶ Sibel Irzık, - Jale Parla, Kadınlar Dile Düşünce, İletişim Yay., İstanbul, 2004, ss. 24-25.

¹⁸⁷⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 121.

bilmeyiz.”¹⁸⁷⁸ Defalarca yuvasını bozma yolunda olan kadınla yüz yüze gelmeyi ve çocuğunun zor durumda olduğunu söylemeyi düşünmüştür. İçler acısı hâlini anlatır. Yalnız çocuğu için yaşamaktadır artık. Kocasını eve gelmediği, içip sorumsuzca davrandığı gibi karısının ziynet eşyalarına da göz dikmiştir. Bunlar da bir müddet sonra tükenince kayınpederinden kalan hisse senetlerine göz diker ve vermek istemeyen eşine zor kullanır; fakat almaya muvaffak olamaz.¹⁸⁷⁹

Mehmet Celâl’in “Bir Kadının Hayatı” adlı romanında Melek Hanımın kızı olan Afife, annesinin başlarında olamamasından kaynaklanan bir talihsizlik neticesinde esircinin eline düştüğünde bu toplumda ikinci sınıf bir birey olmanın zorluğunu derinden yaşar. Zâten kölelik o dönem toplumunda kadını etkileyen önemli etmenlerin başında gelmektedir. Esir olan kızların içinde bulunduğu psikolojik hâl ve vatanlarına ve ebeveynlerine uzak oluş hikâyesi önemlidir. Afife de esircinin elinde iken annesi Melek Hanımdan uzak oluşunun acısını ve özlemini derinden yaşar. Yine aynı romanda esirci pazarlarında satılan Nilüfer’in durumu da trajiktir.¹⁸⁸⁰

“Kuş Dilinde” romanında Rozali, ahlâk seviyesi düşük olan bir kadın olarak normalin dışında olması nedeni ile “öteki” olarak nitelendirilebilecek kadınlar arasında yer alır. Anne ve babasını yani otoriteyi küçük yaşta kaybeden Rozali, bilinçli olarak etik olmayan bir yaşam tarzını belirler. Böyle bir tercih onun bütün hayat tarzını şekillendirir. Aynı romanda Nurhayat Hanım, kocası tarafından Rozali’ye tercih edildiği anda kocası nazarında bir “öteki” olmaktan öteye geçemez.¹⁸⁸¹

Kadınları kendi içlerinde üç tipe ayıran Adler, üçüncü tipe yer alan kadınların *kadın rolünü reddetmemekle birlikte, ikincil yaratıklar olarak ikincil bir role mahkûm oldukları bilincini taşıyan kadınlar* olduklarını söyler. Kadının ikincil sırada yer almasını sorgusuzca kabul eden bu kadınlar, *yetkin edimlerin yalnızca erkeklere özgü olduğuna* inanıp erkeğin ayrıcalıklı konumunu pekiştirmiş olurlar. Kendi zayıflıklarını vurgulayıp sergileyerek kendilerine destek olunmasını beklerler.¹⁸⁸² “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan, kendisinin Râkım Efendinin bir malı olduğunu söylemesi üzerine Râkım, ona kimsenin malı olmadığını, kendi başına değeri olan bir birey olduğunu ifade eder. Burada Râkım’ın köleliğe bakış açısı önemlidir.¹⁸⁸³

¹⁸⁷⁸ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 86.

¹⁸⁷⁹ A.g.e., ss. 86-88.

¹⁸⁸⁰ Mehmet Celal, Bir Kadının Hayatı, İst, 1315, s. 103.

¹⁸⁸¹ Mehmet Celal, Kuş Dilinde, s. 39.

¹⁸⁸² Alfred Adler, Cinsiyetler Arasında İşbirliği, (Çev: Seçkin Selvi), Payel Yay., İst., Şubat 1999, s. 21.

¹⁸⁸³ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 82.

“Sergüzeşt” romanında Dilber, esir olmanın verdiği bir zihniyetle hiçbir zaman bir birey/özne olarak görülmez. O, her yönüyle, tam anlamıyla diğerlerinin gözünde bir “öteki” dir. Her şeyden önce farklı bir millete mensubiyeti onu bu topraklarda bir “öteki” kılmaktadır. Bir esir olduğu için esircinin ve diğerlerinin nazarında bir “öteki”, satıldığı ve halâyık olarak hayatını idame ettirdiği evin asıl ferdi olmadığı için evin hanımının ve diğerlerinin nazarında bir “öteki”, ev halkının ona karşı olan tutumlarından dolayı kendisinden soğuyan akranı, evin hanımının küçük kızı nazarında bir “öteki”, hatta evin baş halâyığı Sudanlı Taravet’in gözünde bile bir “öteki” dir Dilber. Zirâ, soğuktan, yorgunluktan ve yaptığı işin zorluğundan takati kesilen Dilber, bunu Taravet’e anlatamaz ve onun vahşice bakan gözlerinden ve ocaktan aldığı yanan bir odun parçası ile üzerine yürümesinden korkarak yorgunluğunu unutup işine devam etmek mecburiyetinde kalır.¹⁸⁸⁴ O, kendi bünyesinde bu yabancılaşmanın sancısını derinden hisseden ve bununla yaşamak zorunda olan biridir. Toplumsal dayatmalarla ona yamayan “ötekilik” kavramı, onun kimliğinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Dilber, satıldığı ikinci evde de “öteki” oluşunu zaman zaman hisseder. Karşısına geçip saatlerce remini çizen evin küçük beyi karşısında bir “öteki” dir Dilber. Onun bu durum karşısında başkaldırmayıp gözyaşlarını içine gömüp sessiz sessiz ağlayışı bu “öteki” liği derinden hissetmesinin bir kanıtıdır.¹⁸⁸⁵ Evde şık beylerin ve hanımların yemek esnasındaki sohbetlerine kulak misafiri olduğu bir gecede, onların asalet ve servet konusunda ettikleri kakkahalı sözlerin ona oldukça dokunması ve onu gözyaşlarına gark etmesi¹⁸⁸⁶ bu “ötekilik” i derinden yaşamasının bir kanıtıdır. O, yüksek zümreye ait olmaması açısından da bir “öteki” dir. Fakirdir, alt tabakada yetişmiş ve oranın terbiyesi ile yoğrulmuştur. Üstelik de bir cariyedir. Dilber’in bir gece vakti kendisini Nil’in azgın sularına bırakarak intihar etmesi¹⁸⁸⁷ belki de onun hürriyetine kavuşması ve “öteki” olmaktan kurtulması yolunda atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

“Zehra” romanında Sırrıccemal, Subhî’nin eşi Zehra’yı boşayıp kendisini alması ile “öteki” olmaktan kurtulmuş gibi görünse de eşinin kendisini fahişe bir kadın olan Uranî’ye tercih etmesi üzerine yeniden bir “öteki” hâline döner.¹⁸⁸⁸ Zehra’yı bir zamanlar Sırrıccemal için terk eden Subhî, Sırrıccemal’i de beş para etmez bir kadın olan Uranî için terk etmiştir.¹⁸⁸⁹ “Eden bulur.” sözünde ifadesini bulduğu gibi Sırrıccemal, kaderin cilvesi sonucu aldatılan bir kadın konumuna düşmüştür.

¹⁸⁸⁴ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 16.

¹⁸⁸⁵ A.g.e., s. 48.

¹⁸⁸⁶ A.g.e., s. 57.

¹⁸⁸⁷ A.g.e., s. 120.

¹⁸⁸⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 93.

¹⁸⁸⁹ A.g.e., s. 13.

“Bir Muadele-i Sevda” romanında mesire yerlerinde kadınlı-erkekli grupların arasında arabalara elini uzatarak dilenen bir dilenci kız dikkatlere sunulur. Üstü başı harap bir vaziyette gelen geçen arabalardan dualar eşliğinde bir şeyler ister. Fakat başına inen bir kırbaç darbesi ile arabalar arasında ezileceğini anlayıp çaresiz geri çekilir. Az önceki dualarının yerini şimdi beddualar almıştır.¹⁸⁹⁰

“Mürebbiye” romanında Anjel, gayr-i meşru ilişki sonucunda dünyaya gelmiştir. Babası kendisini kabul etmediğinden nüfus kâğıdında yalnızca annesinin adı geçer. Annesi kendisini düşürmeye cesaret edemediği ya da edip de muvaffak olamadığı için istemeye istemeye doğurmuştur. Bunun bütün varlığıyla özelde ebeveynlerinin ve genelde bütün toplumun yadsıdığı bir “öteki” dir Anjel. Aklı erip yaşça biraz büyüdüğünde baba mevhumundan eksik yetişen bu genç kız, hayatta karşılaştığı bütün felâketlerin sebebini annesine yükler, tek suçlu olarak onu görür. Annesine karşı derin bir nefret ve düşmanlık besler. Hatta bazen saç başa kavga ettikleri bile olur. Annesine babasının kim olduğunu sorduğunda pek çok erkekle birlikte olmuş ve bu sorunun cevabını kendisi de bilmeyen kadından net bir cevap alamaz. Dolayısıyla Anjel, bütün varlığıyla bir “öteki” olarak yaşamaya mahkûmdur.¹⁸⁹¹

Paris’in kenar mahallelerindeki fahişelerin durumu “Paris’te Bir Türk” romanında şöyle aksettirilir: “(...) *Âlem-i medeniyetin her tarafında karılara riayet lâzıme-i zimmet-i recûliyet iken burada o kayıt hemen külliyyen hükümsüzdür. Bizde Kâğıthane’de şarkı çağıran çingene kızlarının efendiler indinde yine binnisbe kadirleri vardır. Hem de bazı kere kadirleri büyücektir de!... Paris’in bu mahallinde ise karı kısmının gördüğü hakareti dünyada hiçbir mahlûk görmez. En benam bir aşüftenin fiyatı birkaç yumruk veyahut sille olup eğer turp ve ekmek ile karnını doyurmağı tekellüf edecek bir müşteri zuhur eder ise, artık aşüftenin iftiharından geçilmez. Bazı aşüfteler dahi bir “voyou” ya yani bu külhanî haydutlardan birisine güya alâka ederek az çok ne çalıp çarpabilir ise getirir herife verir ve şu hizmetin mükâfatı olarak ondan birkaç şamar yer.*”¹⁸⁹²

Ahmet Cemil, arkadaşı Raci’yi bulmak için gittiği bir eğlence yerinde bir çöküşü iliklerine kadar yaşayan kadınların durumlarına şahit olur ve şöyle düşünür: “(...) *Bir kadın bir kere uçurumlardan yuvarlanmağa başladı mı artık sukutuna hatime verecek nokta yokdur, ne kadar aşağı düşerse düşecek yerler o kadar çoğalır. Nihayet düşü düşe bu zavallı mahlûk nerelere kadar düşecek? Halbuki bu biçare bu kahvenin şu köhne sahnesine düşmek için kim*

¹⁸⁹⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 59-60.

¹⁸⁹¹ A.g.e., ss. 11-12.

¹⁸⁹² Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s.429.

bilir nerelerden geçmiştir? Şimdi bir me'yus nazarla kaybolduğu şu sahneden on sene evvel meselâ Viyana operasında figurante, choriste, velhasıl bir şey imişdir; o vakit bir operanın arasında söylediği topu topu iki mısra'lık bir parça yahut bir baletde giydiği tüllü, tüylü bir elbise için yüzlerce adamlardan iltifatlar dinlemiş, demetler almış, demetlerin içinde mücevherler bulmuşdur. Sonra yavaş yavaş sukut, yorgunluktan mütevellid bir ihtiyarlıark, hergün çehresinde ta'mir olunacak bir fazla harabi... dişler bozulmuş, sesi karılmış, yanaklar çökmeğe başlamış, nihayet işte şu müstekreh karı... Acaba henüz saf bir genç kız iken; ya bir mağazad astıcı ya bir çiçek i'malgâhında işçi iken, henüz hayatından bir aşk hıyaneti geçmeden bu neticeyi göstereydiler: 'İşte, annenin dizinden kaçacak olursan buraya geleceksin!' diye idiler, bugün şurada şübhesiz bedbahtlığın bütün acılığını hisstediği halde gülerek bağırmağa çalışan bu mahlûk mes'ud bir aile annesi olmaz mıydı?'¹⁸⁹³

“Metres” romanında Parnas, nargile içer. Duruşu, yaşayışı, tavrı ile tam anlamıyla bir Batılı'dır. Ancak Osmanlı toplumuna yabancı olan bir “öteki” olarak dikkatlere sunulur.¹⁸⁹⁴

10. Kölelik ve Kadın:

Kölelik, tarihin çok eski devirlerine kadar uzanan bir müessesedir. Eski çağın esir pazarları çok geniş bir alana yayılmıştır. Eski Mezopotamya, Yunanistan, Roma ve Mısır'da köle ticareti çok yaygın olup bütün işler esirlere gördürülür. İslâmiyetten önce Araplar da köle ticareti ile uğraşırlar. İslâmiyetin kabulü ile beraber kölelik müessesesi devam etmiş; ancak esirlerin ya kendileri için kurtuluş parası ödeyerek ya da efendileri tarafından azledilerek özgürlüklerine kavuşabilecekleri kaidesi getirilmiştir. Abbasîler devrinde de kölelik bir müessese olarak varlığını sürdürmeye devam eder.

İslâm hukukuna göre esirlerin hiçbir hakları olmayıp tamamıyla sahibinin malıdır. Dolayısıyla onlar hakkındaki tasarruf hakkı da efendilerine aittir. Sahipleri onları herhangi bir eşya gibi satabilir, hibe edebilir, hediye olarak bir başkasına verebilir, arzu ettiği şekilde nikâhsız olarak yaşayabilir. Bu türden cariyelere “odalık” adı verilir.

Müslümanlar ve Türkler, himayeleri altında bulunan cariyelere çok iyi davranmışlardır. Bunda peygamber efendimizin hümanizme ilişkin olan hadisleri ve köle azad etmenin kişiyi cehennem azabından koruyacağına yönelik sözleri etkili olmuştur. Bütün bunlardan dolayı padişahlar şeriat kurallarına uyarak Osmanlı çatısı altında bulunan

¹⁸⁹³ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 134-135.

¹⁸⁹⁴ Gürpınar, Metres, ss. 143-144.

cariyelerin her türlü bakımı ile ilgilenmişler hatta onlara konaklar düzmüşlerdir. Hareme alınan cariyeler güzellik ve zekâ derecelerine göre kalfa, ikbal, kadın efendi, valide sultan gibi dereceler alırlar. Padişahların Türk kızları ile evlenme geleneği II. Bayezid devrinin ortalarından itibaren kalkarak yerini cariyelerle evlenme geleneğine bırakır. Böylelikle haremın esasını ve hanedanın özünü bu yüzyıldan itibaren cariyeye oluşturur. Hareme yaşayanlar bir piramite benzetildiğinde piramidin alt kısmını cariyeler başını da valide sultan oluşturur. İkisi arasında ise kalfalar, ustalar, odalıklar, ikballer ve kadın efendiler yer alır.

Kafkasyalı kızlar doğuda güzelliklerine ilişkin şöhretlerinden dolayı Osmanlı'nın ilk dönemlerinden beri haremde en fazla yer tutan cariyelerin başında gelirler. Osmanlı'nın genişleme zamanlarında Çerkes, Gürcü ve Rus köleler satın alınarak hareme konulur. Fakat denilebilir ki 17. yüzyıldan başlayarak hareme bulunan kızların hemen hemen tamamına yakını Kafkasyalı cariyelerden oluşmaktadır. Cariye pusulalarına bakıldığında alınan cariyelerin çoğunun Çerkez, Abaza, Gürcü ve bazı zencilerden oluştuğu dikkati çeker. Özellikle Çerkez kızları güzelliklerine olan imanlarından ötürü büyük bir konağa ya da saraya gidebilmek için kaçarlar yahut esirciler tarafından kaçırılırlar.¹⁸⁹⁵ Parlatır da romanlarda köleliğin merkezi olarak en çok rağbet edilen yerin Kafkaska olduğunu ve romanlarda geçen cariyelerin daha çok Çerkezlerden olduğunu vurgular.¹⁸⁹⁶

Cariyeleri kendi içlerinde üç gruba ayırmak mümkündür. Bunların ilki yaşça büyük olan, hareme çeşitli hizmetleri gören, güzellik konusunda çok da şaşaalı özelliklere sahip olmayan ve değeri düşük olan cariyelerdir. İkinci grupta yer alan cariyeler 5-7 yaş arasında olup düzgün ve uyumlu azaları ile dikkat çeken ve büyüüp serpildikçe güzelleşen yapıdadırlar. Bunların eğitimlerine dikkat edilir. Çeşitli musıkî âletleri, nezâket kaideleri, bir erkeği avlamak için nasıl hareket etmesi gerektiği yolunda bigiler en ince ayrıntısına kadar öğretilir. Söz konusu cariyeler ergenlik çağına geldiklerinde görücülere çıkarılıp satılır. Üçüncü sırada yer alanlar ise “odalık” olarak tabir edilen ve 15-20 yaşları arasında olan kızlardır. Cariyelerin en güzelleri ve en pahalıları olan odalıklar yüksek devlet memurlarına, padişahlara satılır ya da hediye edilirler.¹⁸⁹⁷

Cariyeler kendi içlerinde bir görev taksimine tâbi tutulurlar. Çok güzel olmayan orta yaşlı olanlarına çamaşır, sofrası, kiler, temizlik gibi genel hizmetler verilir. En güzel olanları padişahın hizmetine verilmekle birlikte ileride güzel olacakları ümit edilenler ise yetiştirilmeleri için haznedarların ve kalfaların eline teslim edilir.

¹⁸⁹⁵ Uluçay, a.g.e., ss. 10-14.

¹⁸⁹⁶ İsmail Parlatır, Tanzimat Edebiyatında Kölelik, TTK Yay., Ankara, 1992, s. 175.

¹⁸⁹⁷ Uluçay, a.g.e., s. 14.

Cariyelere ad koyma işi saray geleneklerine uygun olarak onların fethanlıkları, ten renkleri, güzellikleri, karakterleri ve görünüşleri dikkate alınarak olur. Bu isimler genellikle Farsçadır. Konulan isimleri herkesin kolayca öğrenip akılda tutması maksadıyla isimler ilk zamanlarda bir kâğıda yazılarak kızların göğüslerine iliştilmiştir.¹⁸⁹⁸

Bu bölümde romanlarda geçen cariyeler, dadılar, kalfalar, bacılar, köleler, odalıklar, halayıklar dikkatlere sunulmuştur. “Kalfa” terimi sarayda ve konaklarda cariyeler için kullanılan bir terim olup belgelerde söz konusu terimin kullanımının çok eskilere dayandığı görülmüştür. Terim, ancak 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Acemi cariyeler yetiştirildikten sonra kalfalık derecesine yükselirler. Saray içerisinde kalfalar güzelliklerine ve iş konusundaki maharetlerine göre *hünkâr*, *Kadın efendi*, *valde sultan*, *şehzade ve ikbal* dairelerine dağılarak görevlerini sürdürürler. İş konusundaki tecrübelerine ve yaş durumlarına göre de büyük, ortanca ve küçük kalfa olmak üzere üç kısma ayrılırlar.¹⁸⁹⁹

Parlatır, romanlardaki kölelerin ne şekilde elde edildiğine ilişkin kaçırma, yağma, çocukların kandırılması ve köle alım-satımı gibi motiflerden çerçevesinde inceleyerek konuyu özele indirgeyip açıklama gayretine girer. Tanzimat dönemi romanlarında kölelik ile ilgili meselelerden çıkardığı malzemeler sonucunda kölelerin aileye katılımı, yetiştirilmesi, kullanılması, kaçması ve âzâd edilmeleri gibi motiflerden hareketle söz konusu romanlardaki müesseseyi incelemeye çalışır.¹⁹⁰⁰ Parlatır, söz konusu meseleden hareketle Tanzimat edebiyatını merkeze koyarak incelediği romanlarda bu döneme ilişkin roman kaleme alan yazarların sosyal eleştiri metoduna başvurarak köleliği bir eleştiriye tabî tuttuklarından söz eder. Romanlarda köleliğin yalnızca aksayan, eksik yönlerine yer verilmemiş, zaman zaman insana huzur ve mutluluk getiren yönlerine de değinilmiştir. Ancak yine de kölelik müessesinin insanoğlu üzerinde büyük yıkımlara sebep olduğu ve insanın ruhî yapısında tahribat yarattığı kesindir. Köleliğe ilişkin motifler, bu dönem romanlarında şahıs kadrosu ve olay örgüsü içerisine ustalıkla yerleştirilerek okuyucunun beğenisine sunulmuştur.¹⁹⁰¹

Tanpınar, romanda kölelik konusunun önemini şöyle ifade eder: “*Esirlik, o zamanki hayatımızın (...) romanesk gelişmelere belli başlı en müsait müessesesiydi. Çok küçük yaşında köy ve kabilesinden zorla koparılarak pazar pazar dolaştırılan, kırbaçla, zulümle terbiye edilen ve sadece müsait bir para mukabilinde bilinmeyen bir talie teslim edilen zavallıların macerasında iptidai bir romanın bütün unsurları kendiliğinden vardı.*”¹⁹⁰²

¹⁸⁹⁸ A.g.e., ss. 17-18.

¹⁸⁹⁹ A.g.e., s. 142.

¹⁹⁰⁰ Parlatır, a.g.e., s. 179.

¹⁹⁰¹ A.g.e., s. 197.

¹⁹⁰² Ahmet Hamdi Tanpınar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 291.

10.1. Cariye-Esirci İlişkisi:

Parlatır, kölelik kurumunun birinci derecede önemli kahramanlarının esirciler olduğu kanaâtindedir.¹⁹⁰³

“Sergüzeşt” romanında cariyelerin bir sonraki durak yerini belirleyecek olan aracı konumundaki esircilerin cariyelerle olan ilişkileri son derece katı ve sert çizgilerle birbirinden ayrılır. Zirâ, cariyelerin çok gülmesi, kendi aralarında Çerkesçe konuşmaları kesinlikle yasaktır. Müşteriye gidip de ne sebeple olursa olsun beğenilmeyerek geri gelen esirlere on beş kırbaç dayak vardır.¹⁹⁰⁴ Esirci için satacağı cariyeye, onun maddî ihtiyaçlarını karşılayacak bir mal, meta konumundadır. Bu materyalist yaklaşım cariyeyi esirci nazarında insandan daha da alt bir konuma oturtur ve cariyeye olan ezici muamelesinin giderek artmasına sebep olur. Cariye, esircinin emirlerine mütemadiyen uymakla yükümlüdür. Dilber, hanımı ile ilk karşılaşmanın ve kadının verdiği sert tepkilerin birer yansıması olarak mahzûn bir edâ ile geri çekilip mindere oturunca esirciden esir olduğu ve mindere oturma haddi olmadığı yolunda azar işitir. Cariyeye karşı son derece acımasız olan esirci, ev sahibesine karşı da bir o kadar nazik, özür diler mahiyette bir tutum sergiler. Kızın daha acemi olduğunu, kadının onu istediği gibi terbiye edebileceğini dile getirir.¹⁹⁰⁵ Cariyenin sağlıklı, gürbüz, elinin yüzünün düzgün oluşu ona bir gelir vesilesi olarak bakan esirci için artı değerlerdir. Esirci, alacağı paranın miktarını arttırmak için, paranın hatırına esir kızları övmeyi ve eksikliklerini örtbas etmeyi ihmal etmez.¹⁹⁰⁶

Kızların vatan toprağından koparılışı ve esir olarak geçirdikleri hayat serüvenini gözler önüne sermesi bakımından “Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanındaki Dadı Kalfa Ayşe Kadının sözleri manidardır: “-Ne bilir ben, hanım. Ben ufak kız idi. Mamlakatta ana var, baba var, karındaş, büyük kız karındaş, ev dolu benim. Bir gun ben başka kızlar beraber seyre şikdi. Kasabadan uzak, uş saat, dört saat uzak... Orada uş adem galdi. Ecderha gibi at binmiş. Uzun sungu elde. Bizi aldı. Ammâ aldatti bizi, ‘Anaya gıder babaya gıder’, dedi. On gun, on beş gun gıtdık, Mısır’a galdık! Ah Mısır! Büyük kasaba, güzel. Başka kız Mısır’da sattı. Ben aldı, gamiye kodi, Tunus’a goturdi. Tunus da güzel kasaba. Ah, Tunus’ta beni sattı. Bir efendi aldı. Büyük efendi. Büyük saray var. İki yuz hâlâyık arab.. Bayaz... Uşak, kul şok...

¹⁹⁰³ Parlatır, a.g.e., s. 112.

¹⁹⁰⁴ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 7.

¹⁹⁰⁵ A.g.e., s. 10.

¹⁹⁰⁶ A.g.e., s. 38.

*Atlar ne kadar... Ne kadar... Kırk sofraya, elli sofraya kurulur her gün. Orada yirmi sene oturdu ben. Sonra âzad oldi. Buraya galdi. Şimdi kaç sene oldi, hanım aman?”*¹⁹⁰⁷

10.2. Cariye-Bey İlişkisi

10.2.1. Evin Beyi İle İlişkisi:

Ahmet Mithat'ın “Hasan Mellâh” adlı romanında yer alan Esmâ, Murad Bey tarafından evlâtlık gibi yetiştirilmiş bir cariye. Murad Bey, elinde yetişen bu kızı kocaya vermek istemez. Hatta Canürktü'nün onu kendisinden istemesine oldukça canı sıkılır. Bu esnada aynı kızı bir başkası da isteyince zor durumda kalır.¹⁹⁰⁸

“Dünyaya İkinci Geliş” romanında Nergis, Veysel Efendinin hareminden yer alan cariyelerden biridir. Diğer bir cariye ise Çeşm-i Âfet adında başka bir genç kızdır.¹⁹⁰⁹

“Çengi” romanında Canbert Bey, zâten elinden gidecek korkusu ile üzerine titrediği ve evlilik, sevdâ, aşk gibi konularda söz açmaktan kaçındığı kızına Ak Arap'ın evlilik konusunda bilgiler verip aklını çeldiğini öfkelenir ve hışım ile üzerine yürür.¹⁹¹⁰

“Felâatun Bey İle Râkım Efendi” romanında Râkım tarafından eğitimi ve terbiyesi ile yakından ilgilenilen Canan, beye karşı sevgi ve minnettârlık hisleri ile doludur.¹⁹¹¹

“Hüseyin Fellah” romanında Ahmed Beyin annesi makamındaki evdeki ihtiyar Arap cariye ölünce Ahmed Bey, onun yaptığı yemek, çamaşır ve süpürme işlerini yapacak başka bir cariyeye ihtiyaç duyar. Birtakım araştırmalardan sonra dilsiz ve güzel bir kız olan Şehlevend'i söz konusu işleri yapmak için satın alır. Kızın dilsiz olduğunu sandığından yapılacak işleri kıza bizzat kendisi işaretler yoluyla anlatır. Kızın gösterilen işi iyi bir şekilde yapması beyi son derece memnun eder.¹⁹¹²

“Taaşşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” romanında Şerife Kadın, Ali Beyin cariyeleri arasında on üç- on dört yaşında güzel bir kızdır. Ali Bey, bu kızın terbiyesine önem vermiş ve onu keman ve nakış ustası olarak tayin etmiştir. Böylelikle o kız büyümüş ve bugün nakış ustası Şerife Kadın olmuştur.¹⁹¹³ Aynı romanda Serfinaz da Ali Beyin bir cariyesidir.¹⁹¹⁴

“Zehra” romanında Subhî, karısı ile Sırrıcemal arasında bir karşılaştırma yapar. Bunun sonucu olarak eşini biraz solgun ve aşırı huysuz bulur. Sırrıcemal, hem tabiât olarak

¹⁹⁰⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 6.

¹⁹⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 237-238.

¹⁹⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 12.

¹⁹¹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 72-73.

¹⁹¹¹ Ahmet Mithat Efendi, Felâatun Bey ile Râkım Efendi, s. 26.

¹⁹¹² Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 86-88.

¹⁹¹³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 84.

¹⁹¹⁴ A.g.e., s. 113.

Zehra'dan farklıdır hem de cazibece ondan üstündür. Onu hayâlinde beyaz bulutlar içinde canlandırır ve heyecanlanır.¹⁹¹⁵ Sırrıcemâl, Subhî Beyi dost olarak görür.¹⁹¹⁶ Subhî, Nazikter'i Zehra'ya yakın olması ve Sırrıcemâl'e kötü davranmasından dolayı azarlar.¹⁹¹⁷

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Şirin Kalfa, büyük ve zengin bir konakta konak sahibi Şeyh Salih Efendinin elbise işleri ile vazifelidir.¹⁹¹⁸

“Metres” romanında Meryem Dudu, Saffet Hanımın eşi Hami Beyin oda hizmetçisidir. Paris'e gittikten sonra düşünceleri ve hayat tarzı değişen bu adam, Paris'ten geldikten sonra hizmetçisini kendi isteğine göre yeniden eğitir. Servisin nasıl yapılacağını vs. yi hep evin beyinden öğrenmiştir Meryem Dudu. Hizmetinden memnun kalan bey, bazen ona işini iyi yaptığına dair iltifatlarda bulunur.¹⁹¹⁹ Meryem Dudu, Saffet Hanımı üzdüğü ve kıymetini bilmeyip gözü dışarıda olduğu için Hami Beye kızar ve hareketlerini hoş karşılamaz.¹⁹²⁰

10.2.2. Küçük Bey İle İlişkisi:

Ahmet Mithat Efendinin “Çengi” adlı romanında yer alan Dilferah, Dâniş Çelebi'nin dadısıdır. Bütün gün mecnun bir hâlde dolaşan ve yaşayan beyin işleri Dilferah tarafından görülür.¹⁹²¹ Dâniş Çelebi'yi elinde büyütmiştir. Peri'nin sinsice çevirdiği oyunlar kaşısında beyi uyarma gereği duyar; ancak bir türlü inandıramaz. Hatta hışmıyla karşı karşıya kalır. Beyin gözünü açmaya kesinlikle kararlı olan dadı, bu sefer çareyi para konusunda hassas olan beyi evdeki hazinenin tükendiği noktasında uyarmakta bulur. Onun bu uyarıları paraya düşkün olan beyin kafasında soru işaretlerinin oluşmasına muvaffak olur.¹⁹²² Dadının söylediklerine kulak verip evdeki annesinden kalan para çıkınlarını yoklayan bey, dadının haklı olduğunun farkına varır ve Peri'den nefret etmeye başlar. Dadının verdiği akıl doğrultusunda kızıdan kurtulmanın tek yolunun onu öldürmek olduğu kanaatine varır. Çünkü kadını boşamak istese de bir peri olduğu zannıyla ve kızın kendisini periliğini öne sürerek zaman zaman korkutması sebebiyle ondan korkmaktadır.¹⁹²³

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Râkım Efendinin babası vefât edince Râkım Efendi ile ilgilenen Fedayi isimli Arap cariye, evin hanım ile çalışıp çabalayıp çocuğa

¹⁹¹⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 47-48.

¹⁹¹⁶ A.g.e., s. 52.

¹⁹¹⁷ A.g.e., s. 61.

¹⁹¹⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 124.

¹⁹¹⁹ Gürpınar, Metres, s. 9.

¹⁹²⁰ A.g.e., s. 198.

¹⁹²¹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 27.

¹⁹²² A.g.e., ss. 30-33.

¹⁹²³ A.g.e., s. 35.

bakar. Hanımın yaptığı el işlerini pazarda satar, dışarıya çamaşıra gider.¹⁹²⁴ Beyi birkaç kez evlendirmek ister. Bunu hem onun için hem de evde kendisine can şenliği olan birisi olsun diye ister.¹⁹²⁵ Râkım Efendi, dadıyı en az annesi kadar sever ve onu ikinci annesi olarak kabul eder.¹⁹²⁶ Râkım'ı mutlu gördükçe Fedayi Kalfa kendisi daha da mutlu olur.¹⁹²⁷

“Sergüzeşt” romanında Dilber'in satıldığı evin küçük beyi Cemâl Beyin sebepsiz arzularına, eğlencelerine vasıta olması gururunu incitir. Cemâl Beyin âdetâ “oyuncağı”dır. Küçük Bey, bu “oyuncağı” istediği şekle sokar, resmini yapar. Beyin bu düşüncesizliği o hadde varır ki, kız, saatlerce ona model olmaktan, kıyıdamadan durmaktan sıkılır.¹⁹²⁸ Dilber için bütün bunlar dayanılmaz bir hâl alır. Celâl Bey, bir müddet sonra Dilber'e âşık olur. Onun resmini yapar.¹⁹²⁹ Güzel olduğunu dile getirir.¹⁹³⁰

“Taaşuk-ı Tâl'at ve Fitnat” romanında Dadı Kalfa Tal'ât için endişe duymaktadır. Onun başında bir sevda yelinin estiğini sezer, devrin kötü olduğundan, zamane kızlarının iyi karaktere sahip olmadığından yakınır ve Sabiha Hanımı bu konularda uyarır.¹⁹³¹ Ancak Tal'ât Beyin eve bir gelin getirmesini ister, dünyanın gelip geçici olduğunu düşünür. Hanımı ile kendisinin hep küçük Beyin yanında olamayacağını farkındadır.¹⁹³²

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Nesrin Kalfa, Mansur Beyin konağa gelmesiyle birlikte onun oda, çamaşır ve yatak işlerini yapmakla görevlendirilmiştir. Bu müddet zarfında onun diğer beylerden farklı olduğunu görmüş ve bu dikkati Mansur'u sevmesini sağlamıştır.¹⁹³³

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın “Bir Muadele-i Sevda” adlı romanında Seyyare, Naki Beylerin evinde çalışan küçük bir halayıktır. Naki Bey, kıza annesi ile babası arasında geçen konuşmaları kendisine iletmesini emreder. Seyyare, Naki Beyin evlendiği gece gelinin evi terk etmesi üzerine yaşanan sıkıntıların Naki Beyin anne ve babası üzerindeki yansımalarını onların konuşmalarını gizlice dinleyerek evin küçük beyine ulaştırır.¹⁹³⁴

“Metres” romanında Karanfil, Müştak Beyin hizmetinde bulunan küçük zenci bir halayıktır. Müştak Beye kahvesini büyük bir itina ile takdim eder.¹⁹³⁵

¹⁹²⁴ Ahmet Mithat Efendi, Felâton Bey ile Râkım Efendi, s. 11.

¹⁹²⁵ A.g.e., s. 15.

¹⁹²⁶ A.g.e., s. 17.

¹⁹²⁷ A.g.e., s. 95.

¹⁹²⁸ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., ss. 45-46.

¹⁹²⁹ A.g.e., s. 52.

¹⁹³⁰ A.g.e., s. 59.

¹⁹³¹ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 4.

¹⁹³² A.g.e., s. 8.

¹⁹³³ Mehmed Murad, a.g.e. s. 135.

¹⁹³⁴ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 49.

¹⁹³⁵ Gürpınar, Metres, s. 99.

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Kaplan Beyin annesi Şirinşah Hanımın yanında büyümüş olan Seher, Kaplan Bey ile aynı çatı altında büyümüş olmanın verdiği bir rahatlık ile çocukluk döneminde onunla zaman zaman şakalaşmış ve kız kardeşinden daha da üstün bir konuma gelmiştir. Esmâ Can’a olan yoğun ilgisi ve onunla evlenmek arzusu Kaplan Beyi araya Seher’i aracı olarak koyup Esmâ Can’dan kendisine ilgisinin olup olmadığı noktasında bir cevap almaya iter. Seher ile bu konu üzerine konuşup ondan Esmâ Can’dan kendisine kesin bir haber getirmesi için evine gitmesini ister.¹⁹³⁶

Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında cariye Meymûne, Süleyman Muslî’nin bakıcısı ve yetiştiricisi kimliği ile karşımıza çıkar. Süleyman Muslî’ye bakmak, büyütmek görevi ona verilmiştir. Meymûne, çocuğu o derece sever ki, efendisi ve hanımı talihin acı bir eseri sonucu vefât edip bu dünyadan göç edince de aynı sevgi, samimiyet ve hassasiyetle Süleyman Muslî’ye bakma görevini ifa eder. Hatta çocuk üzerinden birtakım emellerini gerçekleştirmek arzusunda olan Osman Şerhî’ye dahi yüz vermeyerek onu huzurundan kovar. Ancak anne ve babasının vefâtı sonucu büyük bir servetin maliki olan Süleyman Muslî, Osman Şemrî ve onun gibi birtakım adamların hışmından kurtulamayarak servetini onlara kaptırarak sokaklara düşer. Böyle bir durumda yine vefakâr dayesi Meymûne imdâdına yetişmiş ve ömrünün son yıllarına kadar cami kapılarında dilenerek çocuğa bakmıştır.¹⁹³⁷

10.3. Cariye-Hanımefendi İlişkisi:

10.3.1. Cariyenin Hanımefendiye Bakışı:

Ahmet Mithat’ın “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Mihriban Hanımın annesi onu doğurduktan sonra vefât edince kızın babası bir daha evlenmeyip kızına bakacak ve onunla ilgilenecek yaşlı bir cariyeyi bu işle görevlendirir.¹⁹³⁸

“Çengi” romanında Peri, oğlu Dâniş Çelebi’nin isteği üzerine annesi Saliha Molla tarafından değerinden daha büyük bir paraya, bin beş yüz altına sahibinden satın alınır. Kızın ismi de yine Saliha Molla tarafından konur.¹⁹³⁹ Romanda Canbert Bey, Hüveyda ile evlenince dadı kalfa onu kıskanmak yerine zâten kendisi bulduğu sıcakkanlı bu kıza ayrı bir muhabbet

¹⁹³⁶ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 190.

¹⁹³⁷ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, ss. 68-69.

¹⁹³⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 4.

¹⁹³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 26.

besler.¹⁹⁴⁰ Hüveyda Hanım, hamile kaldığında kendisi de ömrü boyunca çocuk görmemiş olan Ak Arap, doğacak çocuğu büyük bir heyecanla bekler.¹⁹⁴¹

“Sergüzeşt” romanında Dilber, satıldığı ikinci evde ilkinin nazaran daha mutludur. İlkinin aksine ikinci hanımının kendisine olan iyi tutum ve davranışları onun kendini mutlu hissetmesini ve içini rahat tutmasını sağlar. Yeni sahibesi onun nazarında daha da farklı bir konuma oturur. İlkinin olumsuzluklarını bir nebze olsun unutmaya başlar.¹⁹⁴²

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Fitnat Hanımın üzüntülü ve sıkıntılı hâline Ali Beyin cariyesi Serfinaz kayıtsız kalamaz ve hanımının derdine ortak olmak ister. Fitnat, Serfinaz’ın ricalarına dayanamaz ve sırrını ifşa eder. Bu dertleşme neticesinde her iki kız da hüngür hüngür ağlamaya başlarlar.¹⁹⁴³

“Zehra” romanındaki Sırrı Cemâl, güzel olduğu kadar zeki ve fatindir de. Zehra’nın kendisine karşı olan hoşnutsuzluğu gözünden kaçmaz.¹⁹⁴⁴ Sırrıcemâl, Zehra’nın bu sert ve kendinden geçmiş hâllerinin farkındadır. Bu ailenin huzurunu bozduğunu düşünerek üzülür. Bazı vakitler Zehra’nın ve Subhî’nin gözüne görünmemek için aramadığı çareler kalmaz. Bütün bu fedâkâr tutumlarını hanımefendisi tarafından bilinmesini ve takdirle karşılanmasını bekler.¹⁹⁴⁵ Bir müddet sonra Sırrıcemâl, Münire Hanımı dostu, Zehra’yı düşmanı olarak görmeye başlar.¹⁹⁴⁶

“Dürdâne Hanım” romanında Gülbeyaz Kalfa tecrübeli bir kadın olarak yaşı itibariyle bu tecrübeden yoksun olan Dürdâne’ye bir genç kızın sahip olması gereken değerler hakkında tavsiyelerde bulunur ve öğütler verir:

“-Ne söz olduğunu anlayamadın mı? Sizin gibi yeni hanımlar aşk ne olduğunu bizim gibi bunaklardan ziyade bildikleri için işte böyle kıçları kırık şıkların kış kırmalarına aldanarak vücutlarını onların âğuş-ı iştiyâklarına atıverirler. Bizim bildiğimiz zamanlarda bir erkek için yanıp kavrulan kızlar, kadınlar kendi aşk ve muhabbetlerini onlara hiç anlattırmayarak istiğnâda son dereceye kadar varırlardı. Şimdi Mergub Bey, senden artık ne bekleyecek bakalım! Bir âşık için yalnız hayâli bile dünyayı cennet edecek kadar kıymetli olan şeylerin kâffesine sen Mergub’u nâil ettin! Bundan sonra sana yalvarmasını icab eden artık hiçbir şey kalmadı. Yalvarmak sırası sana geldi.”¹⁹⁴⁷

¹⁹⁴⁰ A.g.e., s. 49.

¹⁹⁴¹ A.g.e., s. 50.

¹⁹⁴² Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 45.

¹⁹⁴³ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 119.

¹⁹⁴⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 38.

¹⁹⁴⁵ A.g.e., s. 39.

¹⁹⁴⁶ A.g.e., s. 52.

¹⁹⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 78.

Kızın bu tecrübesizliğini kabul etmeyerek kendi başına hareket edip bir erkeğe kendini evlilik öncesi teslim ederek hayatını mahvetmesi karşısında onun hatalarını yüzüne vurur. Yol gösterici olmaya gayret sarf eder. Koruma içgüdüleri ön plana çıkar. Dürdâne'nin sevmesine, gönül vermesine karşın dadı kalfa, kızı oyalayan ve nikâhına almayan Mergub'a karşı nefret hisleriyle doludur.¹⁹⁴⁸ Ona kızar. Bir buçuk iki ay sonra Dürdâne için sonsuza dek yüz kararı olacak bir durumun ortaya çıkacağını, eğer annesi sağ olsaydı bunların kızın başına gelmeyeceğini söyler ve kendisini dinlemediğinden yakınır.¹⁹⁴⁹ Dürdâne için derin endişe duymaktadır. Gülbeyaz Kalfa, Dürdâne Hanımın karnı burnunda olup artık doğumuna çok az kaldığı bir zamanda kız ile Mergub'u kucak kucağa samimi bir vaziyette bulunca büyük tepki gösterir. Açar ağzını, yumar gözünü. Ağlayarak ve feryâtlar ederek durumun bir rezâlet olduğunu ve bu rezâletin ortadan kalması için ne gerekiyorsa yapılması gerektiği yolunda Mergub'un hiç de hoşuna gitmeyecek sözler sarf eder. Mergub için sevgilisi ile arasında bir engel teşkil etmektedir.¹⁹⁵⁰ Dürdâne ile Mergub'un ilişkisine başından beri sığdığı sığığına şahit olan Gülbeyaz Kalfa, bir dadı olarak Dürdâne'ye tavsiyelerde bulunup nikâhları kıyılıp bu iki gencin öyle zıfaf olmalarını söylemiş ise de sözünü dinlemez.¹⁹⁵¹ Gülbeyaz Kalfa, hanımının ölümü karşısında çok derin üzüntülere gark olur. Ağlamak, Kur'an okumak, Allah'a ya da kıza yalvarmak arasında şaşkın kalır, ne yapacağını tayin edemez.¹⁹⁵²

“Metres” romanında Firuze Hanımın her sırrına malik, sadık bir kölesi olan Nedime isminde genç bir Habeş hizmetçisi vardır. Bir siyahla bir beyazın evliliğinden dünyaya gelen Nedime, sütlü kahverenginde bir dadı kızıdır. Okuma, yazma ve el hünerleri konusundaki mahareti hanımının kendisine olan ilgisini daha da arttırmıştır. Firuze Hanım, evdeki anahtarlarla beraber gönlünün anahtarını da ona teslim etmiştir âdetâ. Zirâ en küçük meselelerden en önemli aşk meselelerine varıncaya kadar hep Nedime ilgilenir. Öyle ki hanımına aşklarını ilân edenler öncelikle kendilerini bu kıza sevdirmeden Firuze Hanımın gönlüne girmeyi başaramazlar. Ailenin gerçek servetinin miktarı konusunda tafsilâtı bilgiye sahiptir. Kıymetli eşyalardan birinin satılması gerektiğinde onu gizlice çarşıya götürür. Sattığı şeyin bir kısım parasını aşırmakta da üzerine yoktur. Hanımının gönül işlerinden boş kaldığı zamanlarda onu çarşıda dolaşmaya ve alışveriş yapmaya teşvik eder. Yalıya gelen misafirlerden hanımını önüne kimlerin çıkacağını Nedime tayin eder. Konuşma esnasında sözü fazla uzatmamaları, konuyu üzüntü verici yönlere kaydırmamaları konusunda onları

¹⁹⁴⁸ A.g.e., s. 82.

¹⁹⁴⁹ A.g.e., s. 91.

¹⁹⁵⁰ A.g.e., s. 97.

¹⁹⁵¹ A.g.e., s. 129.

¹⁹⁵² A.g.e., s. 168.

önceden uyarır. Uyarılarına uymayan bir kadın olursa onu çabucak dışarı çıkarır.¹⁹⁵³ Hanımının âşksız kaldığı zamanlar Nedime için can sıkıcı geçer. Fakat hanımı bir âşık buldu mu kendisi için de kazanç kapısı açılmış demektir. Firuze Hanımın sevgilileri için alınacak olan hediyeleri temin işi Nedime'ye her zaman aittir.¹⁹⁵⁴ Aynı romanda Saffet Hanım, Müştak Beyin kendisine olan ilgisini Meryem Dudu vasıtasıyla öğrenir.¹⁹⁵⁵ Saffet Hanımın en büyük sırdaşı olan Meryem Dudu, hanımına hayata ait edindiği tecrübeler vasıtasıyla yol gösterir, ufkunu açar. Ona Müştak Bey ile bir aşk macerası yaşarsa başına gelebilecek şeyler konusunda ders verir.¹⁹⁵⁶

Halit Ziya Beyin “Mai ve Siyah” adlı romanında hizmetçi Seher, hanımı İkbâl'e son derece bağlı bir kadındır. Onun kocası ile arasının sorunlu olduğunun, hanımını bundan dolayı çok üzgün olduğunun farkındadır Seher. İkbâl'in eşine karşı kızgındır. Kaba bir köylü kızı olmasına karşın yüreği İkbâl'e karşı derin bir sevgi ve merhamet ile doludur. Yanından hiç ayrılmaz, bütün sırrını bilir ve onu herkesten daha çok anlar.¹⁹⁵⁷ Seher, hiçbir sırrını hanımına söylemez.¹⁹⁵⁸

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Mösyö dö Brano'nun kızı Katerina dö Branoviç'in Özden adında bir dadısı vardır. Kız, onun elinde büyümüş olduğundan annesinden sonra kendisine en yakın dost olarak Özden'i bilir. Evde tek işi Katerina ile uğraşmak olan Özden, kızın kitaplar, resimler, çeşit çeşit hayvan kabukları ve kuruları ile meşguliyeti sırasında dağıttığı ortalığı toplar. Özden Dadı, Katerina'nın hiç kimsenin bilmediği sırlarına vâkıf olan tek ve en büyük sırdaşdır.¹⁹⁵⁹ Kızın bir Müslüman delikanlıya olan ilgisini sadece kendisi bildiğinden ve din konusunda son derece taassup sahibi olduğundan Katerina'yı Kaplan Bey ile olan ilişkisinden vazgeçirmeye çalışır.¹⁹⁶⁰ Özden, Kaplan Beyin vahşi bir Abaza olduğundan, Müslümanların da muhabbet denilen şeyden habersiz olduğundan ve pek çok kadın ile birlikte olup sevgilerini onlara taksim ettiklerinden bahisle hanımını Kaplan Beyden vazgeçirmek ister.¹⁹⁶¹

Kaplan Beyin Katerina'ya söylediği aşk dolu tatlı sözlerin ve gösterdiği güler yüzlerin hep kendisini beğendirmek yolunda sahte adımlar olduğunu düşünen Özden, kızıdan hevesini aldıktan sonra bu gibi davranışların değişeceği kanaâtindedir. Bir müddet sonra Kaplan Beyin

¹⁹⁵³ Gürpınar, Metres, ss. 51-52.

¹⁹⁵⁴ A.g.e., s. 164.

¹⁹⁵⁵ A.g.e., s. 171.

¹⁹⁵⁶ A.g.e., s. 190.

¹⁹⁵⁷ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 226.

¹⁹⁵⁸ A.g.e., ss. 237.

¹⁹⁵⁹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 16.

¹⁹⁶⁰ A.g.e., s. 18.

¹⁹⁶¹ A.g.e., s. 32.

maskesini çıkarıp gerçek kimliğine döneceği zannındadır. İş böyle olunca da ona göre Katerina'nın her hâli farklı bir dine ve millete mensup oluşu zamanla Kaplan Beyin gözüne batmaya başlayacaktır. Bu düşüncelerle Katerina'yı uyarsa da kızıdan bu uyarılara icâbet etmeyen bir yanıt alır. Onu düşüncesinden vazgeçiremez.¹⁹⁶²,

“Kafkas” romanında Şirinşah Hanımın her türlü işini yapmak ile vazifeli cariyesi Takü romanlarda yer alan bir diğer cariye olarak karşımıza çıkar.¹⁹⁶³

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Meymûne, Cafer-i Kerhî ile eşinin sadık cariyelerindedir. Hanımı ile efendisini öz anne ve babası kadar sever. Öyle ki onların ölümü üzerine kendi ocağı sönmüş kadar müteessif olur.¹⁹⁶⁴

10.3.2. Hanımın Cariyeye Bakışı:

Ahmet Mithat Efendinin “Dünyaya İkinci Geliş” adlı romanında yer alan Veysel Efendinin eşi olan Şehime Hanım, bir cariye nazarıyla bakmadığı ve kızı gibi gördüğü Nergis'i çok sever. Hatta kızın bir iftiraya kurban giderek kocası tarafından evden uzaklaştırılıp esirciye satılması kadını epeyce üzer.¹⁹⁶⁵

“Sergüzeşt” romanında Dilber, hanımı ile ilk karşılaşmaları esnasında esircinin emrine uyarak çocukça bir safiyetle kadına sarılmak isteyince kadın gayet sert bir tavırla kendini çeker. Çocuğun vücudunu eliyle yoklayıp ucuz almak için bahaneler üretir, kusurlu bulur ve iyi bir pazarlık sonucunda kızı kırk liraya satın alır.¹⁹⁶⁶ Kadın, cariyeyi işlerinde kullanacağı, işine yarayacak, esirciye verdiği paranın hakkını fazlasıyla verecek bir meta olarak görmektedir. Bu meta, ne kadar çok tükenirse/tüketilirse kadın yaptığı alış-verişten o derece kazançlı çıkmış olacaktır. Ev sahibesi, onun çocukça masum duygularına bile bakmaz, göz ardı eder. Bir gün üst katı süpürürken hanımının kızı Atiye'nin oynadığını görüp işine kısa bir süre için ara veren ve oyunağa hayretle bakan Dilber'i gören hanımı, bir halâyık parçasının kızıyla oynamak istediğini görünce kızı kulağından tutarak işinin başına getirir ve tokatlar.¹⁹⁶⁷ Onu kızıyla oynamaya değer görmez. Evin beyinin işlerinin iyi gitmemesi ve yaptığı işte zan ve şüphe altında bulunması nedeniyle Dilber'in satılmasına karar verilir. Evin bütün yükünü çekmesine rağmen kimseye bir türlü yaranamayan Dilber, evin borçlarını kapatmak için satılır. Evin Hanımı ise, Dilber'in adam olacağına kani olmadığı için onu

¹⁹⁶² A.g.e., s. 111.

¹⁹⁶³ A.g.e., s. 121.

¹⁹⁶⁴ Ahmet Mithat, Süleyman Muslî, s. 68.

¹⁹⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 14.

¹⁹⁶⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 10.

¹⁹⁶⁷ A.g.e., ss. 12-13.

sattığını ifade eder.¹⁹⁶⁸ Dilber, satıldığı ikinci evde ev sahibinin kendisine ilk evdeki sahibesi gibi muamele edeceğini, o ne hizmet yaparsa yapsın dayak yiyeceğini düşündüğünden şaşırır, eli ayağı birbirine dolanır, korku emareleri gösterirdi. Ancak ikinci evinde beklediği gibi olmaz. Ev sahibinin onun bir kusur etmediği yolundaki sözleri içini rahatlatır. Ev sahibi, aldığı terbiyenin tesiriyle kendisine daima lütuf ve nezaketle muamele eder.¹⁹⁶⁹

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Gülzâr, Kâmile Hanımın cariyesidir. Uslu bir kız çocuğudur.¹⁹⁷⁰ Romanda Tal’ât (Ragibe)’a ileilmek üzere Şerife Hanıma mektup veren Fitnat’ın bu mektubu yazarken tek yardımcısı ve sırdaşı Ali Beyin cariyesi Serfinaz’dır.¹⁹⁷¹

“Zehra” romanında cariyesi Sırrı Cemâl’i kocasından kıskanan Zehra, eski kötü mizacına yeniden döner ve kıskançlık krizlerine girer.¹⁹⁷² Hayâlinde bile eşi ile Sırrıcemâl’i bir muhabbet ânı içinde tahayyül ederek kıskançlık nöbetlerine girer. Sırrıcemâl’e nefret ve hakaret dolu gözlerle bakar. Onun hayâlini tırnakları ile boğup gebertmek ister.¹⁹⁷³ Kendi kendisi ile çelişir. Kurduğu hayâllerden Sırrıcemâl’in mesul olamayacağını düşünür. Bir taraftan da içindeki şeytanca sese kulak vermekten kendisini alamaz. Sırrıcemâl kadar güzel bir kızın hane içinde bulunmasını kabahat saymaktadır. Hatta kızın gözyaşlarını bile sahte addeder, kızar ona. Fakat bir taraftan kızar, diğer taraftan onun masum ve mazlum olduğunu tasdik eder. Kendisini haklı çıkartmaya çalışır, içini rahatlatır. Izdırabının gerçek sebebini bir cariyeyle anlatamayacak kadar kibirlidir.¹⁹⁷⁴

Sırrıcemâl, terbiyeli oluşundan ötürü kendisini Zehra’ya değil ama evin büyük hanımı, Subhî Beyin annesi Münire Hanıma sevdirmiştir.¹⁹⁷⁵ Sırrıcemâl ve Subhî, Nazikter’i önemsiz gibi görerek hata etmişlerdir. Nazikter’in çocukluğundan beri her hissine, huyuna vâkıf olan Zehra, onun Sırrıcemâl’e olan hissiyatını kavramıştır. Ağzını arar. Sırrıcemâl’in şımarıklığından yakınır. Nazikter ise kızın Zehra Hanımın kaynanasından yüz bulduğunu söyler. Zehra, kızın Subhî’den de aynı şekilde yüz bulduğunu dile getirince Nazikter’in erkekler konusundaki kelimeleri merakını celp eder, kıskançlık krizini tetikler. Fakat dadı bu konuda birşey bilmemektedir. Hanımını kızdırdığı ve kıskançlık nöbetine sebep olduğu için kendine kızar. Ancak Sırrıcemâl’i bundan böyle daha dikkatli izleyeceği konusunda hanımına söz verir. Bunun üzerine Zehra bir nebze teselli bulur. Zehra, Nazikter sayesinde Sırrıcemâl’i

¹⁹⁶⁸ A.g.e., s. 28.

¹⁹⁶⁹ A.g.e., s. 45.

¹⁹⁷⁰ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 23.

¹⁹⁷¹ A.g.e., s. 125.

¹⁹⁷² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 38.

¹⁹⁷³ A.g.e., ss. 40-41.

¹⁹⁷⁴ A.g.e., s. 42.

¹⁹⁷⁵ A.g.e., s. 50.

göz hapsine alır.¹⁹⁷⁶ Zehra, Nazikter ile Sırrıcemâl arasındaki rekabetten ve buna bağlı olarak evin düzeninin bozulmasından son derece memnundur.¹⁹⁷⁷

“Dürdâne Hanım” romanında Dürdâne, üvey annesinin kendisi hakkındaki kayıtsızlığından memnundur. Çünkü o, öteden beri Gülbeyaz Kalfa ismindeki dadısına bütün gizli sırlarını anlatarak gönlünü eğlendirmiştir.¹⁹⁷⁸ Onu sırdaşı, dostu, arkadaşı ve annesinin yerini dolduran biri olarak görür belki de. Dürdâne, Gülbeyaz Kalfanın zevzek bir kadın olduğundan yakınıdır. Sevdiği adama karşı katı tutumu hoşuna gitmez.¹⁹⁷⁹

“Metres” romanında Firuze Hanım, hizmetçisi Nedime’ye kendisiyle ilgili her şeyi anlatır. Zaman zaman onunla dertleşir.¹⁹⁸⁰ Diğer tarftan romanda Meryem Dudu, Firuze Hanımın gelini Saffet Hanımın en büyük dert ortağıdır. Kocasının kendisine bir metres tutması ve bazen eve hiç gelmeyip bazen de çok geç gelmesi üzerine Saffet Hanımın üzüntüden uykuları kaçır ve duyduğu derin üzüntüyü Meryem Duduya saatlerce anlatmaktan kendisini alamaz.¹⁹⁸¹

10.3.3. Evin Kızı İle İlişkisi:

“Sergüzeşt” romanında Dilber, gücünün üstünde hizmetler görmekten, birazcık eğlenecek, gülecek olsa yediği dayaklardan dolayı yaşlılarına göre bir mutluluk devresi olan hayatı, kendisi için zor, acı ve çekilmez olarak görür. Sıkıntı fizyolojisini değiştirir. Yanakları sarkar, gözleri süzülür. Önceleri Atiye, kendisiyle oynamak istemişse de annesinden ve Taravet’ten gördüğü muamelelerden dolayı o da Dilber’i aşağılamaya ve yanından kovmaya başlar.¹⁹⁸² Ayrıca Dilber’i çekemez ve kıskanır. Öyle ki, Dilber’in okul arkadaşı Latife’nin ona verdiği bebeği ve şeker, meyve türünden şeyleri bohçasına sakladığını gören hanımın küçük kızı, durumu annesine iletir. Küçük kızın çekememezlik nedeniyle yaptığı bu şikâyet zâten kocasının işlerinin iyi gitmemesinden dolayı neşesiz olan kadının daha da canının sıkılmasına ve Dilber’e merhametsizce çıkışıp eşyalarını tarumâr edip onu hırpalamasına sebep olur.¹⁹⁸³

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Saliha Hanımın dadısı ihtiyar bir kadındır. Saliha Hanımın hizmetini görür. Saliha Hanım, anne ve babası ile konuşamadığı şeyleri

¹⁹⁷⁶ A.g.e., ss. 50-52.

¹⁹⁷⁷ A.g.e., s. 53.

¹⁹⁷⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 66.

¹⁹⁷⁹ A.g.e., s. 144.

¹⁹⁸⁰ Gürpınar, Metres, s. 153.

¹⁹⁸¹ A.g.e., s. 170.

¹⁹⁸² Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 13.

¹⁹⁸³ A.g.e., s. 15.

dadısına anlatır. Dadısı onun bir bakıma sırdaşdır. Saliha Hanımı çok sever, kıyamaz ona. Onun dertlerini dinler ve bu dinlemeler neticesinde hayat tecrübelerine de dayanarak Saliha Hanımın Rif’at Beye karşı bir aşka, sevdaya tutulduğunu dile getirir.¹⁹⁸⁴

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Nesrin Kalfa, Zehra’nın yardımcısıdır.¹⁹⁸⁵ Başlangıçta çeyiz halâyığı olarak Sabiha Hanım için alınmış olmakla birlikte Sabiha Hanımın onu yaşlı olmasından dolayı beğenmemesi üzerine ortada kalmıştır. Hem Sabiha Hanımın oda işlerine bakar hem de kendine ait bir hizmetçisi olmayan Zehra Hanımın işlerini görür. Fakat işlerini görmenin yanı sıra Nesrin Kalfanın Zehra’ya ayrı bir sevgisi vardır. Onu takdir eder. Mansur ile hanımı Zehra’nın konakta hiç kimse ile kıyaslanamayacak derecede farklı olduklarını sezer. Ama temiz kalbi bu iki değerli insanın birbirlerine muhabbet beslemesi yönündedir. Buna rağmen edepli ve vazife-şinas oluşu onu bu tür konularda söz söylemekten alıkoyar.¹⁹⁸⁶

Nesrin, Zehra’yı sevmekle birlikte Sabiha Hanımdan pek hoşlanmaz. Zehra, fark ettiği bu durumu ona sorup söylemeye mecbur ettiğinde öğrenir. Bu durum her ikisi arasında lâubali bir hâlin vücut bulmasına sebep olur. Sabiha Hanım ve Mansur arasında geçen olayları Zehra’ya iletmek için gelir; ancak Zehra’nın kızma ihtimaline karşı önce temkinli davranır, nabız ölçer. Sabiha Hanımın hastalık numarası yaparak sergilediği hâllerle Mansur’un karşısında nasıl küçük duruma düştüğünü nakleder. Zehra ise Nesrin Kalfanın bu tavrına darılmadığını ancak bu türden davranışların “fitnelik”, “fesatlık” ve başkasının hakkına tecavüz etmek olduğunu ve bir daha bu şekilde bir terbiyesizlikte bulunursa onu yanına kabul etmeyeceğini söyleyerek uyarır. Nesrin Kalfa da bir daha böyle bir şeyin tekrarlanmayacağı konusunda hanımına söz verir ve onun gönlünü alır. Konuyu değiştirmek için Mansur’dan söz açan Nesrin, Zehra’nın bu konudan hoşlanmadığını yüzüne dikkat etmediği için anlayamaz ve konuşmaya devam eder. Zehra’ya Mansur ile ilgili pek çok şey anlatır.¹⁹⁸⁷

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, gelin olduğu eve yanında ihtiyar bir dadı kalfa ve bir de çeyiz halâyığı ile birlikte gelir.¹⁹⁸⁸

¹⁹⁸⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 17-18.

¹⁹⁸⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 111.

¹⁹⁸⁶ A.g.e., s. 135.

¹⁹⁸⁷ A.g.e., s. 136.

¹⁹⁸⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 34.

10.4. Cariye-Cariye İlişkisi:

Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh" adlı romanında Murad Beyin Esmâ'ya olan şehvetini bilen diğer cariyeler hasetçi tavırlarla kızı birbirlerine işaret ederek hakkında konuşurlar.¹⁹⁸⁹

"Felâtun Bey İle Râkım Efendi" romanında Fedayi Kalfa, cariye Canan'ın eve gelişine bir can yoldaşı edindiğinden dolayı son derece memnun olur. Hastalıklı olan kızın bakımı ile bizzat ilgilenir.¹⁹⁹⁰ Hatta elinden gelse kızı bir ân önce Râkım ile evlendirmek ister. Kızın giyim kuşamı ile bizzat ilgilenir.¹⁹⁹¹ Canan'ın kendisine Râkım ile aralarında yakınlaşma olduğunu iletmesine çok sevinir. Kızın annesi, sırdaşı velhasıl her şeyidir Fedayi Kalfa. Canan, ona her şeyini anlatır ve Fedayi Kalfa zâten elinde büyüttüğü Râkım'ın her hâlini bildiğinden nasıl davranması gerektiği konusunda kıza yol gösterir.¹⁹⁹²

"Hüseyin Fellah" romanının kahramanı Şehlevend, annesini sefâletten kurtarmak için esircinin teklifini kabul edip hürriyetinden vazgeçerek bir gemi ile uzak diyârlara doğru yol almaya başladığında gemide tıpkı kendisi gibi satılmak için götürülen kızlarla karşılaşır. Bunlar birbirleri ile konuşup dertleşerek yol boyunca teselli olmaya çalışırlar. Çünkü hepsinin de derdi hemen hemen ortaktır. Şehlevend, onları görünce manevî olarak biraz rahatlar.¹⁹⁹³

"Çengi" romanında Peri'nin ev içerisindeki başıboş hareketleri, düzenlediği eğlenceler ve bu eğlencelerde eve çengiler ve çalgıcılar dışında kadın kılığında erkekler de alması Dilferah Dadının sabrını taşırmaya başlar. Evin uzun süredir emektarı olan bu kadın, Peri'nin tutumlarını hoş karşılamaz. Aralarında çatışma yaşansa da bunlar Dâniş Çelebi'ye hissettirilmez. Peri'nin bir peri kızı olduğunu söyleyip dadıya gözdağı vermeleri karşısında dadı bu safsatalara kulak asmayıp karşısında dimdik durur. Peri'nin bu yalanlarını ancak Dâniş Çelebi gibi mecnunlara yutturabileceğini söyler.¹⁹⁹⁴ Dadının kendisini Dâniş Çelebi'ye şikâyet ettiğine ve onun gözünü açtığına saklandığı yerden gizlice kulak misafiri olan Peri, intikam hisleriyle yanıp tutuşur.¹⁹⁹⁵ Dadının kendisini öldürmek yolunda Dâniş Çelebi'ye verdiği akıllara gizlendiği yerden kulak misafiri olan Peri, gıyabında yapılan bu plan karşısında suyun akışını ters yöne çevirmek ve asıl ölecek olanın dadı kalfa olmasını sağlamak için planlar kurmaya başlar.¹⁹⁹⁶

"Sergüzeşt" romanındaki Taravet bir Arap halâyığıdır ve evin hanımına son derece bağlıdır. Bir bakıma evdeki hizmetçilerin başıdır ve onları kontrol edip hanımdan sonra ev

¹⁹⁸⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 320.

¹⁹⁹⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 19.

¹⁹⁹¹ A.g.e., s. 32.

¹⁹⁹² A.g.e., s. 83.

¹⁹⁹³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 43.

¹⁹⁹⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 30.

¹⁹⁹⁵ A.g.e., s. 33.

¹⁹⁹⁶ A.g.e., ss. 37-38.

düzenini sağlamakla yükümlüdür. Evin hanımının emriyle Dilber, bu Arap halâyığın yanında mutfağa gider. Halâyık yemek pişirirken ona su taşır.¹⁹⁹⁷ Dilber, hanımının bilgisi dahilinde yatacağı yerin, süpüreceği odaların, yapacağı hizmetlerin, yukarıya, mutfağa taşıyacağı suların direktiflerini hep Taravet'ten alır. Hatta elinden gelen gayreti göstermesine rağmen bir kusuru olsa başta hanımı olmak üzere Taravet'ten bile tokat yer.¹⁹⁹⁸

Romanda satılmak için bekleyen esir kızların buldukları kafiledaki diğer cariyelerle olan ilişkileri son derece güzel ve dikkate şayandır. Zirâ hepsi de aynı yolun yolcusudurlar ve hepsinin de bu hayat yolculuğunda kalp burkan hikâyeleri vardır. Kızlar bir arada oldukları vakit kendilerinde derin izler bırakan bu yaşanmışlıkları hakkında birbirlerine hikâyeler naklederler. Her biri hayata ilişkin endişelerinden, belirsiz geleceklerinden, evin beyi ile olan gönül ilişkilerinden, aşklarından, ezilmişliklerinden, kendilerine yapılan hakaretlere tahammül edemeyip isyan edişlerinden, pişmanlıklarından, evin küçük beyine karşılık vermedikleri için bir iftira ile suçsuz yere esirciye satılışlarından dem vurular.¹⁹⁹⁹ Esir de olsalar, insanların nazarında değer olarak düşük de addedilseler duyguları ve düşünceleriyle insan vardır karşımızda. Söz konusu birey, yaradılışının bir gereği olarak bütün insanlarda var olan potansiyeli bünyesinde taşıyan, kendine has duygu ve düşünce yoğunluğu olan, seven, hisseden, arzulayan v.b. pek çok fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgulardan mürekkep bir özne olarak karşımızdadır. Dilber, satıldığı ikinci evinde de halâyıklarla sorunlar yaşar. Onların kötü muamelelerine maruz kalır, ezici sözlerine şahit olur.²⁰⁰⁰

“Zehra” romanında Sırrıcemâl ile Nazikter Dadının araları iyi değildir. İhtiyar, titiz, nobran ve terbiyesiz olan Nazikter, Sırrıcemâl'i hiç sevmez. Uzun senelerden beri bu evde çalıştığı için Sırrıcemâl'e ablalık taslamakta, onu kendisine rakip görmektedir. Fesad ehli değilse de, ahmaklığı ve cehâleti nedeniyle Sırrıcemâl'in vâkıf olacağı bir sırrını ifşa edip onun aile içindeki yerini ve güvenini sarsabilecek bir yapıdadır.²⁰⁰¹ Sırrıcemâl, Nazikter'i düşmanı olarak görür.²⁰⁰² Nazikter'deki rekabet hissi yavaş yavaş bir intikam arzusuna dönüşür. Onu en çok kızdıran şey, Sırrıcemâl'in ona önem vermemesidir. Bunca yıldır emek vermiş, hanımına hizmet etmiş ve artık hatırı sayılır bir kalfa olmuş iken “dağdan gelmiş” bir kızın kendisine çalım satması, hanımlık taslaması ve evin beyine göz koyması hoşuna gitmez. Kızdığı bir diğer nokta ise yemek esnasında cariyenin yemeğe kendisinden önce başlaması, sofrayı kurmayı ve kaldırmayı yönetmesi fakat işe el sürmemesidir. Bu durum ikisi arasında

¹⁹⁹⁷ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 11.

¹⁹⁹⁸ A.g.e., ss. 12-13.

¹⁹⁹⁹ A.g.e., ss. 32-33.

²⁰⁰⁰ A.g.e., s. 4.

²⁰⁰¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 50.

²⁰⁰² A.g.e., s. 52.

mücadele ve rekabete mahal verir. Böylece evin düzeni bozulur.²⁰⁰³ Nazikter'in Sırrıcemâl'e olan rekabeti ve hırsı öylesine artar ki bazen onu hüngür hüngür ağlatma derecelerine varır.²⁰⁰⁴ Nazikter, Sırrıcemal'i perişan, zavallı, Subhî'nin gelmemesinden dolayı yakınır, sinirli bir vaziyette görünce hoşnut olur.²⁰⁰⁵

Romanlarda sosyolojik açıdan kadına yaklaşıldığında toplumun bir ferdi olan kadının sosyolojik malzeme açısından zengin özellikler gösterdiği saptanır. Toplumdaki konumu itibariyle romanlarda evli, dul, boşanmış, bekâr gibi kadınlarla karşılaşmak mümkündür. Erkek egemen bir toplumda boşanmış ve dul bir kadın olarak kendi ayakları üzerinde durma çabasında olan kadının geçirdiği zorluklar bu dönem romanlarında sık karşılaşılan bir durum olarak karşımıza çıkar. Kadını eğitimine bu dönemde önem verildiği gözlenir. Romanlarda yer alan kadın kahramanlar çoğunlukla okuma-yazma bilme özelliklerinin yanı sıra edebiyat, şiir, roman gibi konulara ilgisi olan, bir veya birden çok yabancı dil bilen okumuş, hayat üzerinde farklı dikkatlere sahip kimlikler olarak sergilenirler. Romanlardaki bazı karakterlerin Batılı asıllarından okudukları romanlarda olaylar ve durumlar karşısında takınacakları tavırlarda kendi hemcilerini model aldıkları ve onlar gibi davranma yolunu seçtikleri gözlemlenir. Dualist özellikleri bünyesinde barındıran bu dönem romanlarında eğitim konusunda da kadınlarda bu dualist öğeleri görmek mümkündür. Zirâ okumuş kadınların yanında eğitimsiz, okuma-yazma bilmeyen kadınlar da romanlarda yerini alır.

Karma bir yapıya sahip Osmanlı toplumu, romanlarda da milliyet unsuru açısından farklı milletler sahip kadın karakterlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu durum çeşitliliği ve çeşitlilik içerisinde birliği göstermesi bakımından dikkate değer bir tavır olarak nitelendirilmelidir. Sahip oldukları meslekler konusunda da bu çeşitliliğin izlerini takip etmek mümkündür. Kadının toplumsal değerler karşısındaki konumu ve duruşu da bu dönem romanlarında bize mühim ipuçları verir. Söz konusu dönem romanlarında geleneğe boyun eğen ve onun çizdiği çerçevenin dışına çıkmayan kadınlar olduğu gibi kendini aşmış, aşkın roller edinmiş, dilediğini dilediği gibi söylemekten çekinmeyen modern, güçlü ve atak kadın tipleri ile de karşılaşırız. Kadının din karşısındaki duruşu ve dini yorumlayış biçimi de Batı'ya ait olanla yerli olanın karşılaştırıldığı bir zeminde ilerler. Kadın bu dönem romanlarında farklı roller üstlenen bir edimci olarak yerini alır. Kadının aile içindeki konumu, eş olarak duruşu, anneliği, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi konusuna verdiği önem onun bu rollerini destekleyen unsurlar olarak karşımıza çıkar. Kadın, söz konusu rollerini iyi oynadığı sürece

²⁰⁰³ A.g.e., ss. 53-54.

²⁰⁰⁴ A.g.e., s. 57.

²⁰⁰⁵ A.g.e., s. 103.

kendisi ve çevresi ile barışıktır. Ancak bahsi geçen rollerini gereği gibi yerine getirmeyi beceremeyen kadınlar kendileri, eşleri ve çevreleri ile sorunlar yaşarlar. Evliliği yürütme ve kocasına ideal bir eş olma konusunda incelikleri bilmeyen, yeterli donanıma sahip olmayan kadınlar sorunlarla karşılaşır. Çocuk yetiştirme konusunda da dozajı iyi ayarlayamayıp çocuğuna iyilik yapma adına haddinden çok yüz veren kadın, hayatının ileriki aşamalarında zorluklar yaşarlar.

Bu dönem romanlarında kadınlar sanata olan ilgi ve merakları ile dikatleri üzerlerinde toplarlar. Bir veya birden çok çalgı âletini ustalıklı kullanırlar. Dualizm kendisini çalgı âletlerinin türü konusunda da hissettirir. Ud, lâvta, santur, keman gibi geleneksel çalgı âletlerinin yanında piyano, mızıkâ v.s. gibi Batılı olanları da yer alır. Romanlarda ahlâk önemli bir sosyal olgu olarak varlığını hissettirir. Romanlarda ahlâksız kadın tipleri ile terbiyeli, iffetine düşkün olanlar iç içe verilir. Ahlâksız olan kadınların yükselişe başlayan hayatlarının zemine aniden çarpma ve düşüş ile noktalandığına işaret edilerek ahlâklı olanı seçmenin kişinin menfaâtine olacağı yolunda okuyucuya dersler verilir. Romanlarda erkek karşısında ezilen, erkek egemen bir kültür yapısı içerisinde ikinci plana atılmış, horlanan kadınlara da yer verildiği dikkatlerden kaçmaz. Böyle romanlarda kadını “nesne”leştiren bir mantalite ile kadının bir “özne”, birey olma yolundaki iştîyâkının yer yer kırıldığı, zaman zaman da bir karşıt geliştirmenin sonucu olarak hat seviyeye çıktığı sezilir. Bazı romanlarda bu durum köleliğin getirdiği dayatmalar ile kendisini derinden hissettirir. Kölelik, bu dönem romanlarında önemli bir tema olarak karşımıza çıkar. Ezilen, horlanan kadınların yanında efendisinin her türlü sırlarını bilen, onun en büyük yardımcısı olan, güvenini kazanmış ve yanında söz sahibi köle kadınlara da rastlanır. Köle olmak kadın için aynı zamanda bulunduğu evde efendisi tarafından “cinsel bir obje” olarak algılanıp sıradan bir nesne sıfatına indirgenmesi anlamını taşır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. PSİKOLOJİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN TÜRK ROMANINDA KADIN

A. Türk Romanında Kadın ve Aşk

1. Aşık Kadın

1.1. Aşkı İçin Mücadele Eden Kadın:

Erkeğin yaşamının yalnızca bir parçası kadınıninkinse tümü olan aşk, kadın için önemli bir olgudur. Kendini varoluşsal olarak kanıtlamak isteyen kadın, sevgiye gark olup kendini hiçleştirip yeniden varolmayı seçer: “Çoğu kez, âşığında, her şeyden önce kendi ben’inin doğrulanmasını, yüceltilmesini beklemektedir. Birçok kadın, ancak sevildikleri zaman kendilerini bütünüyle sevgiye vermektedir; ve kendilerine gösterilen sevgi onları âşık etmeye yetmektedir.”²⁰⁰⁶ Böylece cinsel bir nesne olmaktan çıkıp aşkın öznesi olan kadının sevildiğini anladığında erkeği için göze alamayacağı şey yok gibidir.

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Saliha Hanım, on altı yaşına bastığında annesi artık kendisinin evlenme çağının geldiğini, büyük bir evden zengin, varlıklı bir beyefendi tarafından istendiğini ve kendilerinin bu teklifi münasip görüp Allah’ın emri ile kendisini bu eve vermeyi düşündüklerini söyler. Saliha Hanım, annesinin kendisine getirdiği evlilik teklifine sıcak bakmaz, üzülür, evlenmeyi düşünmediğini ifade eder; fakat yine de bu teklifin Rif’at Beyden gelmiş olabileceği ümidini kaybetmez. Gelen teklifin ondan olmadığını anlayınca hayâl kırıklığına uğrar. Yine de pes etmez. Saliha Hanım, dadısına başkasına verilmiş bir sözü olduğunu, bu sebeple ebeveynlerinin kendisine uygun gördükleri kişi ile evlenmesinin imkânsız olduğunu üzgün bir edâ ile dile getirir. Dadı, bu durumu Saliha Hanımın annesine iletir ve son anda kötü bir duruma mahal vermeden ebeveynlerin de onayı ile birbirini seven bu iki gencin evlenmelerine karar verilir. Saliha Hanımın annesi bu konuda eşini ikna etmiştir.²⁰⁰⁷ Burada Saliha Hanımın kaderine razı olmaksızın aşkı için mücadele edip sevdiğine kavuşması ve muradına ermesi ondaki cesur ve güçlükler karşısında yılmayan yönü göstermesi bakımından dikkate değerdir. Romanda Fitnat, Ali Beyi babası makamında sevdiğini kendisine söyler. Bu sevginin farklı bir sevgiye dönüşmeyeceğini dile getirir. Çünkü kalbi bir başkasına aittir.²⁰⁰⁸ Aşkı uğruna mücadele eden ve cesur tavırlarıyla dikkat çeken bir başkaldırı profili çizmektedir Fitnat.

²⁰⁰⁶ Beauvoir, Kadın “İkinci Cins” Bağımsızlığa Doğru, s. 70.

²⁰⁰⁷ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 25-28.

²⁰⁰⁸ A.g.e., ss. 129-130.

“Zehra” romanında roman kahramanı Zehra’nın damarlarında şiddetli bir rekabet ateşi yanar ve kocasıyla Sırrıcemâl’e karşı çekişmekten zevk alır.²⁰⁰⁹ Zehra, Sırrıcemâl’in acınası hâlimden memnun olur, bu duruma kahkahalarla güler. İntikamının bir kısmını almıştır; ancak asıl intikamını Subhî’den alacaktır. Nazikter ve Habibe Molla’dan ümidini kestikten sonra işlerini tek başına halletmeye karar verir. Önce Makri Köyü’ne gidip Sırrıcemâl’in kafasını gözünü yarmayı planlar. Ancak bunun fayda sağlamayacağını görür. Bu sırada tesadüf eseri Marika ile tanışan Zehra, bu kadından faydalanmayı ümit eder. Bohçacı olan bu kadından pek çok mal satın alır. Ona ikramlarda bulunur, kendisine sıkça yeni mallar getirmesini söyler ve onu kendisine alıştıırır. Bir bakıma his yönünden onu isteğine uygun şekilde yağurmaya başlar ve bir gün ona açılır. Eşinin kendisini aldattığından ve onlardan öc almak istediğinden bahseder. Zâten bu türden işlerin erbâbı olan Marika, önce biraz nazlansa da sonra Zehra’nın verdiği vaatlere dayanamayarak işi kabul eder. Plana göre Marika, Beyoğlu’nda tanıdığı kadınlardan birini Subhî’ye musallat edip tuzağa düşürecek ve Sırrıcemâl’den ayıracaktır. Zehra, Marika sayesinde Uranî ile tanışır ve ona yapacakları konusunda talimâtlar verir. Marika’dan ara sıra olayların gelişimi hakkında kendisini haberdar etmesini ister.²⁰¹⁰

Hüseyin Rahmi’nin “Mutâllaka” adlı romanının kahramanı Âkile Hanım, kendisini boşayan eşine olan sevgisinden ötürü kayınvalidesi ile arasının açık olmasına hiç kulak asmadan eşini yeniden kazanmak için mücadeleyi elden bırakmaz. Zirâ kurduğu plan dahilinde kayınvalidesini öz babasına alarak kendisini kayınvalidesi tarafından kovulduğu eve yeniden kabul ettirmeyi ve ertelenen saadetini yeniden elde etmeyi başarır.²⁰¹¹

“Taaşşuk-ı Tal’ât ve Fitnat” romanında Fitnat’ın bir başkasıyla nikâhının kıyıldığı bir tabloda bütün bu olumsuzluklar içinde Tal’ât’ın “*Sağlıkla, kocana var*” demesine Fitnat çok kızar. Onu gaddar olarak nitelendir. Ümidini hâlâ kesmediğini, feleğin ne göstereceğinin bilinemeyeceğini, birbirlerine olan sevgilerinin tükenmediğini söyler. Hisleri karşılıklıdır.²⁰¹² Sevgisinden aldığı güçle Fitnat, bütün olumsuzluklara rağmen güçlü, yılmaz bir tablo çizmiştir.

“Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, tebdîl-i kıyafet edip bir delikanlı kılığına bürünerek kahraman bir vaziyette bütün tehlikeleri göze alarak planladığı şekilde Hüseyin Fellâh ile buluşmaya gider.²⁰¹³ Haydutları öldürüp bütün herkesi onların şerrinden kurtarmak

²⁰⁰⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 52.

²⁰¹⁰ A.g.e., ss. 101-102.

²⁰¹¹ Gürpınar, Mutallâka, 41-42.

²⁰¹² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 99.

²⁰¹³ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 168-169.

arzusundadır. Hüseyin Fellâh'tan annesi Hasna Hanıma para yollanması ve ne hâlde olduğunun araştırılıp öğrenilmesini ister.²⁰¹⁴

Ahmet Mithat'ın “Dünyaya İkinci Geliş” adlı romanında Mesut Ağa, hadım edilmiş bir Arap olmasına karşın cariye Nergis'e karşı muhabbet hisleriyle doludur. Kızı bir adaya hapseder; ancak canına kastetmek işine gelmez. Çünkü kızı ölesiye sevmektedir. Kıza bir şey olursa kendisinin yeryüzünde yaşama umudunun kalmayacağını farkındadır.²⁰¹⁵ Kendisini hadım ettikleri zaman kalbini de yerinden söküp almamışlardır ki kıza karşı böyle duygular hissetmesin. Nergis, Osman Bey'e eğilim gösterince bu duruma çok üzülür Mesut Ağa. Ancak Osman Bey'i de elinde büyüttüğünden ve kendisi kıza sevse de sevgisine tam anlamıyla karşılık veremeyeceğinden aralarındaki aşkın yolunu açar ve onları destekler. Elinde büyüttüğü Osman'a bir baba şefkati ile yaklaşan Mesut Ağa, onun sevdiği kıza da gelini nazarıyla bakmaya başlar.²⁰¹⁶

Ahmet Mithat'ın “Kafkas” adlı romanında Kaplan Bey'e olan aşkımdan dolayı dadısı Özden'in uyarılarına maruz kalan Katerina, bunlara kulak asmayarak Kaplan Bey'e olan sevgisinin ne kadar samimî olduğunu da kanıtlamış olur.²⁰¹⁷ Hayâlinde peri masallarının büyülü dünyasına dalan ve sevdiği ile kendisini bu sorunsuz ve gizemli atmosferde hayâl eden Katerina'nın şu sözleri onun Kaplan Bey'e olan sevgisini göstermesi açısından dikkat çekicidir: “*Ah! Bir büyük balon yapsak da Kaplan ile beraber binip ber-hava olsak ve ta bir bayâbân-ı vahşete kadar uçsak gitsek. Bari orada bir kimse engel olamazdı.*”²⁰¹⁸

Katerina, Rus milletine tâbi bir birey olarak mensubu olduğu milletin Kafkas kökenli kimselere güvenmediğini bilir. Öyle ki, aşkına o kadar sadık, aşkı için her şeyi göze alan ve aşkı uğruna her şeyinden vazgeçmeye hazır olan bir yapıya sahiptir ki gönlünü Kaplan Bey'e kaptırmış olduğundan vatanını, milletini ve ailesini aşkı uğruna fedâ etmeye hazırdır. Romanda geçen şu cümleler onun bu görüşünü destekler mahiyettedir:

“-Ben Petersburg'dan gelen emirleri okudum. Kendi gözümle görüp okudum. Bugünkü günde Rusya devleti Kafkas'tan emin değildir. Binaenaleyh emirler ol kadar şiddetlidir ki insan titrer. Her kimden zerre kadar şüphe edilecek olsa derhâl mahv edilecek. Ah Kaplan! Kaplan'ım! Canım! Emin ol ki dünyada senden başka hiçbir şey gözümde yoktur. Ne vatan tanırım, ne devlet, ne de familya. Encâm-ı kâr-ı dinimi de senin yolunda feda ederim. Benim

²⁰¹⁴ A.g.e., s. 171.

²⁰¹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 11.

²⁰¹⁶ A.g.e., s. 12.

²⁰¹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 32.

²⁰¹⁸ A.g.e., s. 33.

*için vatan senin âğuşun olacak. Devlet sana sahâbetten ibaret kalacak. Familyam sensin Kaplan, sen. ”*²⁰¹⁹

Katerina, Kaplan Beyi o kadar çok sever ki, yakınlık derecesi ne olursa olsun ister annesi ister kız kardeşi, hiçbir kadının onu kendisi kadar sevemeyeceğine kanaât getirir. Kaplan Beye Rus hükümetinde önemli bir görev verdirip onu hükümdarın gözüne sokmak ve bu vesileyle ona kavuşmak azmindedir. Kendi milletinin Kafkas kökenlilere karşı olan önyargısını bildiğinden Kaplan Beyi üst makamlara getirtip bu önyargıyı kırmak ister. Böylece sevdiği adamı tehlikelerden kurtaracak ve birleşmeleri önündeki engeli kaldırmış olacaktır. Aşk uğruna onunla uzak diyârlara kaçmaya bile razıdır Katerina.²⁰²⁰ Kaplan Beyin de kendisini bir o kadar sevdiğini bilir. Kaplan Bey ile ilişkilerine sıcak bakmayan dadısı Özden’e sevdiği adam uğruna canını, ailesini, vatanını, dinini ve değerli bildiği her ne varsa fedâ edebileceğini söyleyerek karşı çıkar.²⁰²¹ Romandaki bir başka kadın kahraman olan Esmâ Can, çok sevdiği Yunus Beyi kaybedince derin bir üzüntüye gark olur.²⁰²²

Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Mariya Konstanse, bütün tehlikeleri göze alıp kendisi için mücadele eden Baptistin adı verilen çocuğun atının terkesine atlayıp onunla birlikte kaçmaya cesaret eder.²⁰²³ Kızın Baptistin namıyla anılan Müslümanlıktan dönme bir köleye gönül vermesi kendi çevresince hoş karşılanmaz ve kendi dinine ihanet ettiği gerekçesiyle yakalandığı anda idamına karar verilir.²⁰²⁴ Söz konusu romanda Mariya, Baptistin namıyla anılan Süleyman Muslî’yi o kadar çok sever ki kendisinden istifade etmek isteyen bir Arap ile kızın ısrarlarının boşa olduğu ve emre itaât etmesi gerektiği yolunda haber gönderen Şeyhülcebel’in laflarına kulak asmaz. Yüreğinde Baptistin’den başka kimseye yer olmadığını söyleyerek ayak direr, inat eder.²⁰²⁵

Mustafa Reşid’in “Lorans” adlı romanında Lorans, Pertev Beye olan sevgisinden dolayı onu kendisine bağlamanın yollarını arar.²⁰²⁶ Onun da kendisini sevdiğinden emin olduktan sonra evliliklerinin mümkün olamayacağı düşüncesiyle kendisi de çok sevdiği hâlde hislerinden Pertev Beye bahsetmeme kararı alır.²⁰²⁷ Ahmet Mithat Efendinin “Cinli Han” ismini taşıyan hikâyesinde roman kahramanı Joséphin, hiç sevmediği De Laroche’nin kendisini elde etmek uğruna kurduğu tuzaklara rağmen ona teslim olmaz. Aşk uğruna

²⁰¹⁹ A.g.e., s. 103.

²⁰²⁰ A.g.e., ss. 104-105.

²⁰²¹ A.g.e., ss. 110-111.

²⁰²² A.g.e., s. 166.

²⁰²³ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, s. 25.

²⁰²⁴ A.g.e., s. 28.

²⁰²⁵ A.g.e., s. 105.

²⁰²⁶ Mustafa Reşid, Lorans, s. 33.

²⁰²⁷ A.g.e., ss. 30-31.

zorluklar karşısında yılmadan sergilediği mücadelenin sonucu kendisi ve sevdiği adam için müsbet olur ve romanın sonunda sevdiği genç olan Salpêtre'ye kavuşmayı başarır.²⁰²⁸

1.2. Âşık ve Müntehir Kadın:

Kadının sevdaya düşerek kendisini hiçleştirmesi aslında varoluş olarak dünyada kendisini kanıtlamak istemesinden kaynaklanır. İnsan, nasıl Tanrı'ya hayranlık duyarsa kadın da taptığı puta yani erkeğe duyduğu hayranlık içinde kendisini teslim eder. Bu teslim ediş, zihininde en üst noktaya yerleştirdiği ve ulvî bir değer atfettiği erkeğin evreni önüne sereceği ve kendi varlığını tanımasına yardım edececeği ümidinden kaynaklanır. Bunun için pek çok kadın ya da genç kız, ancak sevildikleri zaman kendilerini tam anlamıyla sevgiye vermektedir. Bunun dışında kalan bir sevgi eksik ve tamamlanmamış bir sevgi olarak nitelenir.²⁰²⁹ Tanpınar, bu durumu “tamlik” ve tamam olma” kavramları ile açıklamaktadır. İnsanoğlu yarımıdır. Hayatı boyunca tamlığa ulaşmak için uğraşır. Bu, insanın bir varoluş problemi. Birey, bu problemi ne kadar çözmeye başarısı gösterirse o derece mutludur. Aşk ile bütünü terkibi yeniden kurulur: *“Dağınık kâinat unsurları, eski zaman portrelerinin o sihirli peyzajları gibi, ancak seçilmiş bir çehrenin etrafında toplandıkları, bu saçların gecesinde veya altın şafağında, bu gözlerin tılsımlı zümrüt büyüünde ve dudakların dargın kıvrımı veya âşına gülüşü üstünde dolaşan parıltı ile aydınlandıkları zaman hakikî mânâ ve nizamını bulur, oluşun fantezisinden sıyrılır, bizde yeni bir şekilde teşekkül eder. Nasıl dış âlemin doğması için güneşin yaratıcı teması lâzımsa, bu âlemin kendimize, sathî bir temasın dışında çıkan bir zenginlikle ilâve edilmesi, bizimle kaynaşması, bizim olması için de derunî aydınlığa ihtiyacımız vardır. Onun sayesinde ki, büyük hakikatleri kavrarız, mevsimler bize güler, eşyada uyuyan gurbettede ve sâkit ruh bizimle konuşur, zaman sırrını açar ve derin bir anlaşmada bütün uzaklıklar silinir; bütünü terkibi kendiliğinden kurulur.”*²⁰³⁰

Ahmet Mithat'ın “Hasan Mellâh” adlı romanının kahramanı Hasan Mellâh ile kocasını aramak için yollara koyulan İlia, aramalardan bir sonuç çıkamayınca zaman zaman ümitsizliğe ve hatta Hasan'ın Cuzella'yı aramalarının dahi nafile olduğu düşüncesine kapılsa da imanını tazeleyip yeniden ümitvâr olmaya çalışır.²⁰³¹ Ancak Trillo adındaki bir gemici, kadının yaptığı bu arama işinin aslında kocası tarafından olması gerektiğini yolunda şeytanca

²⁰²⁸ Ahmet Mithat Efendi, Cinli Han, TDK Yay., Ankara, 2000.

²⁰²⁹ Simone de Beauvoir, Kadın “İkinci Cins”-Bağımsızlığa Doğru, (Çev: Bertan Onaran), (8. Baskı), Payel Yay., İstanbul, Kasım, 1993, s. 70.

²⁰³⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, Yaşadığım Gibi, (İkinci Baskı), Dergâh Yay., İstanbul, Ekim 1996, s. 135.

²⁰³¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrâr, s. 186.

fikirlerle kadının aklını çelmeye muktedir olur. Zayıf bir mizaca sahip İlia, aklına kocasının kilisede rastlaştıkları bir zamanda kendisini tanımamazlıktan gelmesini de getirerek adamın sözlerinde haklılık payı olduğunu düşünür ve içine bir kurt düşer. Hisleri ona bir taraftan eşini arama çabalarının doğru olduğunu söylerken diğer yandan aksini hissettirir.²⁰³² “Paris’te Bir Türk” romanında Cartrisse, yüreğinde Gardiyanski için muhabbet hisleri besler.²⁰³³ “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Saliha Hanım, Rif’at Bey hakkında babasına malumat verirken sesi titrer, renkten renge girer. Çekingen tavırlar sergilese de Rif’at Beye karşı olan hislerini babasına ifade ederken bir kız çocuğundan beklenilmeyecek derecede açık ve cesurdur.²⁰³⁴ Seven bir kadın olması ve Rif’at Beye olan aşkı ona bu cesareti vermiştir.

Saliha Hanım, ebeveynlerinin ve dadısının kendisi için Rif’at Beye aşk beslediği konusundaki tespitlerine başta ehemmiyet vermek istemez. Buna inanmak garibine gider. Fakat kalbi içten içe atmaktadır. Sevdiğiyle bir ömrü beraber geçirmek, sürekli onun yanında olmak fikri ona hoş gelir. Rif’at Beyden ayrı olmak düşüncesi kendisine sıkıntı verir. Ona kavuşmak için sabahı iple çeker. Bu düşünceler neticesinde dadısına ve ebeveynlerine hak verir.²⁰³⁵ Saliha Hanım, cesaretini toplayarak Rif’at Beye kendisini sevdiğini söyler. Hatta pederine de bunu itiraf ettiğini dile getirir. Ebeveynlerinin bir zaman sonra kendisini okuldan alarak yaşmak, ferâce vs. giydirip okula yollamayacaklarını ve böylece görüşme imkânının azalacağı konusundaki endişelerini dile getirir. Bu durum onu oldukça üzmektedir. Bir zaman görüşmemek ve birbirinden haber alamamak, hatta bu süre zarfında bir başkası ile evlenebilme ihtimâli onu fazlasıyla düşündürür.²⁰³⁶ Saliha Hanım ve Rif’at Bey bu ayrılıkları süresince birbirlerine olan muhabbetlerinin sürekli olacağı, birbirlerinden başka kimse ile evlenmeyecekleri ve aksi bir durum söz konusu olur ise kendilerini telef edecekleri konusunda birbirlerine söz verirler ve her ikisi de bu düşüncelerini içeren birer kâğıt imzalarlar. Bu kâğıtlardan birinin Rif’at Beyde, diğerininse Saliha Hanımda kalmasını kararlaştırırlar. Saliha Hanım, sekiz sene sonra Rif’at Beyle ahitnâme olarak imzaladıkları kâğıtları Ayşe Kadına gösterir ve tam sekiz yıl bunları cebinde taşıdığını, sabah akşam üzerlerine gözyaşı döktüğünü, az kalsın üzerine kan dahi döküleceğini ifade eder. Bu kâğıt parçaları Rif’at Bey ile kendisi arasında birer nişan yüzüğü olmuş, bunları muşamba içine koyup sekiz sene cebinde taşımıştır. Daha sonra izdivaçları gerçekleşmiş ve bunları altın

²⁰³² A.g.e., ss. 190-192.

²⁰³³ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 82.

²⁰³⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 16.

²⁰³⁵ A.g.e., s. 18.

²⁰³⁶ A.g.e., s. 19.

kılıflara koymuşlardır.²⁰³⁷ Bu tavır, Saliha Hanımın sevgisinde olan sebâtı göstermesi bakımından dikkate değer olarak nitelendirilebilir.

“Zehra” romanında Zehra, gönlünü yokladığında bütün olumsuzluklara rağmen eşi hakkındaki muhabbetinin hâlâ var olduğunu hisseder. Ancak onu da düşmanları sırasına koymaktadır. Ona olan muhabbeti sayesinde ezalara katlanır. Gözünü açmış eşini görmüştür ve yine onun yanında ölmek ister. Sırrıcemâl’e rağmen birgün eşinin gönlünü kendisine çevirebilmeyi ümit eder. Eşinin de kendisini sevdiğini, onda da kendisine karşı sevgi emareleri olduğunu hesap eder. Bu tespiti doğrudur. Öyle olmasa eşi onu çoktan boşamıştır zaten. Zehra için tek kurtuluş yolu bir evlât sahibi olmaktır. Evlâdını Sırrıcemâl’e karşı bir siper olarak kullanacaktır.²⁰³⁸ Nazikter’den ümidini kesip yapmayı planladığı şeyleri tek başına yapmaya karar veren Zehra, dış dünyanın gerçeklerinden habersiz olduğu için ne yapacağını da kestiremez. İki düşmanın arasına girmenin bir yolunu arar. Fakat yerlerini bile bilmemektedir. Subhî’yi de düşman addeder. Fakat “sevimli bir düşman” olarak görür. Çünkü birgün kendisine geri dönse affetmeye hazırdır. Bütün yaptıklarına rağmen hâlâ onu sevmektedir. Bu gerçeği ne kadar yalanlamak isterse istesin muvaffak olamaz. Fakat nefret ve intikam duygularından da vazgeçmiş değildir.²⁰³⁹

“Bir Muadele-i Sevda”da Bedia Hanımın, eşi Naki Bey ile barışma esnasında yüzü kızarır, bakışları değişir ve adımları şaşar. Heyecanlı olduğu her hâlimden anlaşılmaktadır.²⁰⁴⁰ Eşine gönül işlerinden çabuk sıkılan bir yapısı olduğunu izaha koyulur. Kendisini zihninde ulaşılması gereken bir “ideal” hâline getirdiği, ona değer atfettiği için değerli olduğunu, ancak fethedilince bu atfedilen değer tıpkı diğerleri gibi büyüünün bozulacağını ifade eder. Naki Beyin bunun için hasta olduğunu ve kendi hastalığını da muhabbet zannettiğini vurgular. Fakat bu muhabbetin fazla devam etmeyeceğini ve kendisinin de diğerleri gibi kırık bir oyuncak misali bir kenara atılmak istenmediğini dile getirir. Nitekim zifaf gecesi bu gerçeği keşfettiği için evi terk etmiştir.²⁰⁴¹ Bedia, kendisinin eşi Naki Beye olan sevgisini ebedî, eşinkini ise geçici bulur. Aralarındaki en büyük fark budur ona göre. Niyetler ve eylemler uyuşmamaktadır. Eşi kendisini sonsuza dek sevmek istese bile bunu eyleme dökme konusundaki azmi Bedia’yı düşünceye sevk eder. Bedia, eşinin karşısında onu sevdiğini söylediği sözlerden dolayı pişman olur. Çünkü bu konuda hayat tecrübesi olmamasına karşın okuduğu romanlardan öğrendiği kadarıyla bir kadının bir erkeğe sevgisini açıkça ifade etmesi

²⁰³⁷ A.g.e., ss. 20-21.

²⁰³⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 62.

²⁰³⁹ A.g.e., ss. 76-77.

²⁰⁴⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 86.

²⁰⁴¹ A.g.e., s. 89.

kendisini karşısındaki erkeğin gözünde küçük düşürmek anlamına gelmektedir. Ancak o, gönlüne söz geçirememiştir. Ona göre bu sevgiyi gizlemenin tek yolu kalpteki ateşin hararetini karşısındakine göstermemekten geçer. Bu sayede ancak güçlü görünüp zayıflığını bir nebze olsun perdeleyebilir. Kendi kendisi ile büyük bir çatışma içerisindedir Bedia. Bir kere sevdiği kişiden ayrı yaşamaya dayanamaz; ancak bir yandan da eşinin samimiyetsizliğinden ve çabuk usanmasından kaynaklanacak olan problemlerden dolayı ona yaklaşmak istemez. Eşinin kendisinden bir müddet sonra bıkabilecek bir yapıda olduğunu bildiğinden böyle bir horlanmışlığa katlanmaktansa ondan ayrı kalmayı, kendini çekmeyi ve acısı ile baş başa kalmayı yeğler. Ancak bunu da başaramaz. İçinde volkan gibi kaynayan duygular buna engel olur.²⁰⁴²

“Mutallâka” romanında Âkile Hanım, kocası Mail Beyin bir sinir ânında kendisini boşaması üzerine ondan ayrı kaldığı günlerde derin acılar çeker. Yanında kocasının olmaması onda büyük bir ızdırap hissi uyandırır. Rüyâlarında onunla meşguldür. Yüreği yanar ve Allah’a kendisini eşine kavuşturması için dualar eder. Eski mutluluk dolu günlerini anar ve geçmişte donuk birer fotoğraf karesi gibi kalan o günleri hasretle anımsar. Bu duygu yoğunluğunun verdiği hâlsizlik ile kendinden geçer. Kocasının fotoğrafını başucuna asmış olan Âkile Hanım, her sabah uyandığında onunla konuşur, dertleşir. Fakat kocasının fotoğraftaki sert ve uzak bir yere bakıyormuş hissi uyandıran bakışıyla kendi gözlerini bütün çabasına rağmen bir türlü keşiştiremeyen Âkile Hanım, bu durumu kocasının resminin bile kendisini görmek istemediği şeklinde yorumlayarak bir kez daha yaralanır. Fotoğrafı her tutuşunda sanki kocasını elinde tutuyormuş gibi bir hisse kapılır. Altı aydır ayrı olduğu kocasının hafızasında silinmeye başlayan yüz hatlarını resim yardımı ile yeniden hatırlamaya çalışır. Her defasında yeniden duygu yoğunluğu yaşar. Kapı her çalındığında eşinden bir haber alma düşüncesi ile heyecanlanır. Eşinin kendisinden, kendisinin de kocası Mail Beyden ayrı yaşayamayacağına eski hatıralarına dayanarak yeniden kanaât getirir. Bu zor anlarında eşinin kendisine bir yadigârı olan oğlu Bedri onun tek tesellisidir.²⁰⁴³ Âkile Hanım, eşini çok sevmektedir ve ona göre aşk kayıt ve şartlar altına alınamayacak bir duygu yoğunluğudur. Kocasını kendisi kadar aşka yakın olmamakla suçlar. Zirâ Âkile Hanım, eşine âşık bir kadın olarak boşandığı halde hâlâ onun nikâhına girmek ve sevgisine meyletmek için elinden geleni yapmaktadır. Hatta bu arzusu o kadar ileri safhadadır ki kapının önünden ne zaman bir sarıklı geçse nikâhlarını kıyacak imamın geldiği hissine kapılır.²⁰⁴⁴ Diğer tarafta Mail Bey annesine

²⁰⁴² A.g.e., ss. 93-94.

²⁰⁴³ Gürpınar, Mutallâka, ss. 14-15.

²⁰⁴⁴ A.g.e., s. 29.

vefât etmiş babası ile ilgili bir konu açtığında kadının gözleri yaşarır. Kocasını hâlâ sevmektedir, onu unutamamıştır.²⁰⁴⁵

“Metres” romanında Firuze Hanımın başından birkaç sevda geçer. Kendince sadakatlerinden emin olduğu âşıklarının bazı sahtekârlıklarını görünce önce affeder; ancak her affedişte daha da acı bir hile ile karşılaşır. Sonunda âşıklarının kendisine değil; altınlarına tamah ettiklerini görerek aşk âlemlerinden elini, ayağını çeker. Ancak bu tür şeylere uzak duruşu onun süsüne, kıyafetine olan önemi azaltmaz.²⁰⁴⁶ Reyhan Beyin kendisine olan ilgisi karşısında bir müddet dirense de yapılan iltifâtlara çok fazla kayıtsız kalmaz ve bu gence âşık olduğunu halâyığına itiraf eder. Sürekli zihninde onunla meşguldür.²⁰⁴⁷ Firûze Hanım, âşıkı Reyhan Beyin gelmemesi üzerine iç sıkıntısından fallar açar. Hayatının merkezine Reyhan Beyi yerleştirmiş bu kadın için hayatın bütün anlamı Reyhan’da toplanmıştır artık. O gelmediği zamanlar meraklanır, endişelenir, o günü kötü geçer.²⁰⁴⁸ Romanda Saffet Hanım, kocasının bir metresi olduğunu öğrendiğinde onun ayaklarına kapanarak gözyaşı döker. Korse giyip formuna dikkat edeceğini, piyano çalıp dans ederek kocasını eğlendirebileceğini, kocası isterse Fransızca öğrenebileceğini ve daha başka ne isterse yapabileceğini söyleyerek yeter ki metresini terk etmesini ister.²⁰⁴⁹

Simone de Beauvoir, “Kadın ‘İkinci Cins’” adlı kitabında sevdalı kadından bahsederken şöyle demektedir:

“ “AŞK” sözcüğü kadınla erkek için aynı anlamda değildir, ve onları ayıran başlıca anlaşmazlık kaynaklarından biri de budur. Byron’ın da pek güzel belirttiği gibi, aşk, erkeğin yaşamının yalnız bir parçası, kadınınkininse tümüdür.”²⁰⁵⁰ Öyleyse ‘aşk’ sözcüğü kadın ile erkeğe farklı şeyler anlatır. Kadın, bu duygu etrafında koşulsuzca her şeyini feda edebilir ve bunu da kendince yapılması zorunlu bir ödev telakki eder. Ancak erkek, kadından farklı bir mizaca ve duygu dünyasına sahip olmasından dolayı bir kadın kadar karşısındakine koşulsuzca bağlanmaz, daha temkinli yaklaşır.

Mehmet Celâl’in “Damenalude” romanında Şefika Hanım, başlangıçta her şeye rağmen eşine koşulsuzca bağlanan bir kadın olarak romanda yer alır.²⁰⁵¹ “Bir Kadının Hayatı” adlı romanda Melek Hanımın kızı Afife, Ziya Beyi sevmektedir. Kendisini Ziya Beye lâyük görmez ve bu aşkın sonunu kendince iyi görmez. Geçmişi ve Ziya’nınki kadar asil bir aileye

²⁰⁴⁵ A.g.e., s. 35-36.

²⁰⁴⁶ Gürpınar, Metres, ss. 50-51.

²⁰⁴⁷ A.g.e., s. 167.

²⁰⁴⁸ A.g.e., s. 365.

²⁰⁴⁹ A.g.e., s. 168.

²⁰⁵⁰ Beauvoir, Kadın ‘İkinci Cins’ Bağımsızlığa Doğru, s. 65.

²⁰⁵¹ Mehmet Celâl, Damenalude, s. 38.

mensup olamama düşüncesi onu kendi ilişkisinde çekimsiz davranmaya ve sevdiği erkeğe karşı uzak durmaya sevk eder. Ancak düşündüğü gibi olmaz ve bu aşk, evlilik ile noktalanır. Afife, Ziya ile evlendiği gün hem annesine kavuşarak sevinir hem de sevdiği erkeğe kavuşmanın sevincini bir arada yaşar.²⁰⁵² “Müzeyyen” adlı romanda roman kahramanı Müzeyyen, yetiştiği evin oğlu Nihat’a âşık olur; ancak onun aşkına cevap vermenin aile içindeki manevi kardeşliğe zarar vereceği düşüncesiyle aşkına engel olmak ister. Kendi içinde bir çatışma yaşasa da başarılı olamaz. Bu durum daha da derin çatışmaları yaşanmasına zemin hazırlar.²⁰⁵³

Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh” romanında Esmâ, henüz on iki, on üç yaşlarında iken Timurtaş Beyin oğlu Timur’a âşık olur. Delikanlı da kızını sevmektedir. Ormanda gezitiye çıkan bu iki genç hararetili hislerin tesiriyle birbirlerinin olurlar. Timur Bey, onunla evleneceğini ve bu dünyada ondan başkasına gönlünü vermeyeceğini söyler. Sözü de tutar ve kızını istetir. Ancak kızın fakir oluşu toplum açısından bir beyzâdeye varmasına engeldir. Oğlanın babası bu izdivaca karşı çıkar. Bu arada kız, kendisinin bir bey kızı olduğunu öğrenir.²⁰⁵⁴ Satıldıkları konakta Timur Beyin kendisini görmek için tehlikeye atması ve yakalanıp idamına hükmedilmesi üzerine harem ağasından yardım isteyen Esmâ, gerdanlığını bozdurup sevgilisinin kutulmasını sağlar.²⁰⁵⁵ Erkeğine verdiği sözden dolayı başka bir erkeğin kadını olma ve sözünden dönme konusunda büyük bir hassasiyet sergiler Esmâ. Namusunu birgün dünyada ya da ahirette sevdiği Timur Bey ile karşılaşma ihtimâline karşı önünde boynu bükük olmamak adına bütün güçlüklerle göğüs gererek muhafaza etmeyi bilmiştir.²⁰⁵⁶ Hasan Mellâh tarafından kardeşi addedilen ve onun konağında yaşayan Esmâ, yıllar sonra Hasan Mellâh’ın satın aldığı Arslan adındaki kölenin Timur Bey olduğunu görerek hayrete düşer.²⁰⁵⁷ “Dünyaya İkinci Geliş” romanında Nergis, sekiz yaşından beri Osman ile birlikte büyümüş olduğundan başta birbirlerini kardeş gibi seven bu çocuklar büyüüp gençlik çağına geldiklerinde birbirlerini sevgili gibi sevmeye başlarlar.²⁰⁵⁸ Fakat bir müddet sonra bir cariye olan Çeşm-i Âfet de Osman Beyin aşkı ile yanıp tutuşmaya başlar. Onun Nergis’e olan aşkını bildiğinden kendi hâlini bir müddet oğlana açamaz. Onu tenhada yakalayıp açıldığı birgün Osman Bey tarafından reddedilir.²⁰⁵⁹ “Felâton Bey İle Râkım Efendi” romanının kahramanı

²⁰⁵² Mehmet Celâl, Bir Kadının Hayatı, s. 83.

²⁰⁵³ Mehmet Celâl, Müzeyyen, Tahir Bey Matbaası, İst., 1316, s. 138.

²⁰⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 316-317.

²⁰⁵⁵ A.g.e., ss. 318-319.

²⁰⁵⁶ A.g.e., s. 326.

²⁰⁵⁷ A.g.e., s. 353.

²⁰⁵⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, s. 12.

²⁰⁵⁹ A.g.e., ss. 12-13.

Canan, Râkım Beye karşı içinde sevgi hislerinin belirmediğinin farkına varır.²⁰⁶⁰ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, Hüseyin Fellâh’ı bir oyuna kurban gitmesine engel olup ölümden kurtararak kaçmasını sağlar.²⁰⁶¹ Kendisine ilgisi olan Civelek Mustafa’dan Hüseyin’i kurtarma konusunda söz alır.²⁰⁶² Ancak bütün bunlara rağmen asıl sevdiği, kızın intikamını almak için ortaya hayatını koyan Ömer’dir. Onu sevdiğini ve kendisinin de Ömer tarafından sevildiğini Hüseyin Fellâh’a itiraf eder.²⁰⁶³ Ancak dili böyle söylese de hisleri Hüseyin Fellâh, Ömer ve Civelek Mustafa arasında gidip gelir.²⁰⁶⁴ Bu üç erkek arasında kalan Şehlevend, onlara ömür boyu evlenmeyi düşünmediğini ve kendisini bir kız gibi sevmelerini rica eder.²⁰⁶⁵

“Sergüzeşt” romanında Dilber, evin küçük beyi Celâl Beyin yaptığı resmin kendisine ait olduğunu görünce ağlamak hissi ile gözleri yaşla dolar. Ancak ses çıkarmaktan ve delikanlıyı uyandırmaktan, gece yarısı odasına geldiği için gücendirmekten korkar. Yatağına girdiği zaman yirmi üç senelik hayatında ilk defa olarak sevda yolunda yaşlar döküldüğünü görür ve kendisini zapt edemeyerek ağlamaya başlar.²⁰⁶⁶ Başlangıçta evin küçük beyini şımarık, umarsamaz bulan Dilber’in bu tavrı, aslında yüreğinde aşk duygusunu ilk defa hissetmesinden kaynaklanır. Celâl Beyin kendisine güzel olduğunu söylemesi üzerine içindeki muhabbeti gizlemeye çalışan Dilber, Celâl Beyin hâlimden kendisine olan muhabbetini anlayarak onun kendisine çok tesir ettiğini, zihninin hep onunla meşgul olduğunu, gündüzleri onu düşündüğünü, gece ise sabahlara kadar uyuyamadığını itiraf eder.²⁰⁶⁷ “Zehra” romanında Sırrıcemâl, bazen bir taraftan Zehra’nın, diğer taraftan Nazikter’in şiddet ve tavırlarına dayanamayarak karamsarlığa kapılır. Ancak Subhî’ye olan aşkı ve onun tarafından sevilmesi hepsini unutturur.²⁰⁶⁸ Subhî’ye bağlıdır. Onu sevmektedir. Böyle seven bir kadının gözünün dışarıda olması da beklenemez.²⁰⁶⁹ Sırrıcemâl, eşini dört gözle bekler. Ona sevdiği yemekleri pişirir. Eşini getiren trenin sesini duyunca yüreği heyecandan titrer. İstasyondan eve gelinceye kadar geçtiği yerleri tek tek zihninde hesap eder, kapının zilini bekler. Ancak Subhî yine gelmez. Kendi kendine belki bir arkadaşı ile sohbeta dalmıştır, gecikebilir diye düşünür.²⁰⁷⁰ Eşinin gelmemesi üzerine dört-beş gün hissiz ve kendinden geçmiş bir vaziyette düşünür,

²⁰⁶⁰ Ahmet Mithat Efendi, Felâatun Bey ile Râkım Efendi, s. 50.

²⁰⁶¹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 135.

²⁰⁶² A.g.e., s. 137.

²⁰⁶³ A.g.e., s. 217.

²⁰⁶⁴ A.g.e., s. 220.

²⁰⁶⁵ A.g.e., s. 334.

²⁰⁶⁶ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 52.

²⁰⁶⁷ A.g.e., s. 59.

²⁰⁶⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 58.

²⁰⁶⁹ A.g.e., s. 69.

²⁰⁷⁰ A.g.e., ss. 96-97.

hiçbir iş görmez. Saatlerce pencere önünde oturur. Aradan on beş gün geçtiği hâlde Subhî hâlâ gelmemiş, sadece kâtibi ile iki kez harç ve para göndermiştir.²⁰⁷¹

“Metres” romanında Meryem Dudu, on yedi yaşında bir genç kız iken Bedros Ağa ile yaşadığı aşkı hâlâ aşkın yaşına rağmen dün gibi içinde taşır.²⁰⁷² Komşunun bahçesinde salıncakta oynarken eteği onun dizine dolaşan Meryem Dudu ile sevdiği genç, aşklarının ilk adımını o zaman atmışlar ve o günden beri aşk dolu bir heyecanla mutlu mesut yaşamışlardır.²⁰⁷³ “Yeniçeriler” adlı hikâyede yer alan Şahap Hanım, yeniçeri Hüsnü’ye gönlünü kaptırır. Onun kendisini arayıp sormaması kızın sevda ateşini daha da kuvvetlendirir. Oğlan kapılarının önünden ayrılırken annesinden sonra içeri girmek için biraz geride kalan kız, Civelek Hüsnü’ye arkasını unutmamasını ve en kısa zamanda yeniden ziyaretlerine gelmesini tembih eder.²⁰⁷⁴ Annesi kızını bu sevdadan vazgeçirmeye çalışsa da kızının gönlüne söz dinlemez. Kız, annesinin tehtitlerini kulak arkası eder. Annesi üstüne geldikçe üzerinde aksi tesir yaparak kızın sevda ateşi alevlenir. Çarşıda annesi ile gezerken Hüsnü ile karşılaştıkları birgün kız, oğlandan açıkça görücü göndererek kendisini istetmesini talep eder. Anne ise kızının bu cüreti karşısında işin daha da kötüye gitmemesi için söylenenleri alttan alır, razı olur.²⁰⁷⁵ Hüsnü’nün öz kardeşi olduğundan habersiz olan Şahap, oğlan yaralanıp babası tarafından kendi evlerine getirilince ümitlenir. Babasının da Hüsnü’ye kızı ile evlenme konusunda onay verdiğini düşünür. Hatta bir ara ilişkilerine onay vermeyen annesinin yaralı olan Hüsnü’ye yakından muamele ettiğini görünce onun analık duygularının kabardığını bilmediğinden çok uzak bir ihtimâl de olsa çocuğa gönül kaptırması olabileceğini aklından geçirir. Onun öz kardeşi olduğunu öğrenince aklını kaçıır ve sürekli adını sayıklayarak bir delilik âleminde yaşar.²⁰⁷⁶

“Hasan Mellâh” romanında Cuzella, evlerine hırsızlık amacıyla girdiğini zannettiği Hasan’ı ilk gördüğü ândan itibaren ona âşık olur.²⁰⁷⁷ Evinde bulunan ve çok sevdiği bir tablodaki erkek resminin Hasan Mellâh’a ait olduğunun farkına varır. Zirâ kendisi de o tabloda yer alan “melek yüzlü” erkek gibi bir sevgiliyi hayâl etmiş durmuştur hep. Şimdi o “melek yüzlü” karşısında durmaktadır. Kız, delikanlının karşısında kızarır, heyecanlanır. Odasına gizlice giren bu gence el vermek istemez.²⁰⁷⁸ Finn, Cuzella’nın Hasan’ın resmini gördüğü ilk ândan itibaren ona tutulmasının Doğu kökenli bir tavır olup genellikle doğu

²⁰⁷¹ A.g.e., s. 98.

²⁰⁷² Gürpınar, Metres, s. 189.

²⁰⁷³ A.g.e., s. 282.

²⁰⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, ss. 39-40.

²⁰⁷⁵ A.g.e., ss. 41-43.

²⁰⁷⁶ A.g.e., ss. 70-73.

²⁰⁷⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 83.

²⁰⁷⁸ A.g.e., ss. 85-87.

öyküleme geleneği içerisinde bu türden tekniklerin kullanıldığını söyler.²⁰⁷⁹ Hasan'a elini uzatarak onun hislerine karşılık verir. Babasının kendisini zorla Pavlos adında bir adama vermek istediğini fakat kendisi Hasan'ı gördükten sonra zâten şimdiye dek resmi ile hemhâl iken bundan sonra ondan başkasına yâr olamayacağını dile getirir.²⁰⁸⁰ Kızın Hasan Mellâh'ı diğer bir ifadeyle Üçüncü Pavlos'u sevdiği babası tarafından duyulunca bir baba-kız çatışması yaşanır. Cuzella, her şeye rağmen sevgisinden vazgeçmeyeceğini, beşinci Pavlos'u hiç ama hiç sevmediğini ve isterse babasının tıpkı annesine yaptığı gibi kendisini de öldürebileceğini söyleyerek ona karşı gelir. Fakat babasının Hasan'ın müslüman olan biri olduğu konusundaki söyledikleri aklını karıştırır. Yine de gece gündüz onun hayâlini aklından silemez. Sevdiği gencin Müslüman oluşu bile Cuzella'nın aşkının önünde bir engel teşkil etmez. Onunla kaçmayı bile göze alır.²⁰⁸¹ Aynı romanda Bekir Beyin kızı babasının kölelerinden Arslan isimli bir Çerkes'e gönül vermişken başka bir adamla evlendirilir ve mutsuz olur. Kız, köleye açılmaya da başlar. Ancak delikanlı utanır, kıza bakamaz. Kızın köleye olan aşkı ayyuka çıkar. Bu arada görücüsü gelir ve sevmediği Memiş Çelebi ile evlendirilir.²⁰⁸² Cuzella, Pavlos tarafından kaçırılıp Hasan Mellâh'tan ayrı uzun bir zaman zarfında ona sadık kalır ve iffetine leke sürdürmez. Öldü zannettiği sevgilisini hâlâ büyük bir aşkla sever.²⁰⁸³ Pavlos, akıllı olan kızı delidir diyerek bir odaya kapatmış ve nereye gittiği hakkında mâlumât vermeden diyâr diyâr dolaştırmıştır.²⁰⁸⁴ Pavlos'un elinden kurtulup Hasan'dan uzak geçen günler kendisine hikâye edildiğinde Esmâ'yı kendisine rakip görerek yer yer kıskanmış ama aynı zamanda kızın Hasan'ı reddetmesini de büyük bir sevinç ve muhabbetle karşılamıştır.²⁰⁸⁵

“Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, Râkım'ı Canan'dan kıskandıkları için ona derslerde eskisi gibi yakından davranmazlar. Ona kin ve düşmanlık dolu gözler ile bakarlar.²⁰⁸⁶ Kısa bir süre sonra Can, bir hastalığa tutulur ve hiçbir şeyden zevk almamaya ve gündün güne çökmeye başlar. Onun bu hastalığının menşeinin aşk olduğunu söylemek hata olmaz.²⁰⁸⁷ Babasının Râkım'a kızı ile evlenmesini rica ederek bir servet teklif etmesi üzerine kız duruma karşı çıkar. Arada Canan olduğu için Râkım'ın kendisini sevemeyeceğini, ayrıca göz göre göre kızın mahvına sebep olmak istemediğini ifade eder.²⁰⁸⁸

²⁰⁷⁹ Finn, a.g.e., s. 24.

²⁰⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 89.

²⁰⁸¹ A.g.e., ss. 109-111.

²⁰⁸² A.g.e., ss. 337-339.

²⁰⁸³ A.g.e., s. 386.

²⁰⁸⁴ A.g.e., s. 417.

²⁰⁸⁵ A.g.e., s. 421.

²⁰⁸⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 113.

²⁰⁸⁷ A.g.e., s. 115.

²⁰⁸⁸ A.g.e., s. 128.

Kızının kendi iyiliği adına yapılmak istenenleri reddetmesi ve hastalığının günden güne çoğalması üzerine babası, diğer kızı Margrit'in de aynı durum ile karşı karşıya kalabileceğini düşünerek kızları ortamdaki uzaklaştırmak için İskenderiye'ye götürme kararı alır.²⁰⁸⁹ Fakat kız, hava değişikliğini iyi gelmesi sonucu günden güne iyileşip bu sefer de hocasını ister. Ona karşı eski hisleri beslemediğini dile getirir. Hatta dayısının oğlu ile nişanlanır. Bunun üzerine Râkım, derslere yeniden başlasa da derste işlediği şiirlerin kızları etkilediğini anladığından beyitler üzerinde fazla durmaz.²⁰⁹⁰ Ahmet Mithat'ın "Hüseyin Fellâh" adlı romanında Hüseyin Fellâh'a âşık ve ona karşı içinde derin muhabbet hisleri ile dolu olan Cemile, onunla birlikte olabilmenin tek çaresinin evlilik olduğunu sevdiği adama belirtir. Fakir bir aileden gelen kızın bu isteğinde kendisini Hüseyin Fellâh'ın mensup olduğu zengin bir aileye gelin ettirmek fikri yatar. Fakat kızın bu isteği Hüseyin Fellâh'ın babası tarafından kabul edilmeyip kız aileye lâıyk görülmeince çaresiz ayrılmak zorunda kalırlar. Kızın başka bir yerden kısmeti çıkar ve nişanlanır.²⁰⁹¹ Aynı romanda Sabîre, babasının kendisini Hüseyin Fellâh'a vermeyip apar topar uzak diyârlara doğru yol alması üzerine sevdiğinden uzaklaşır; ancak içindeki aşkı bitirmez. Gittikleri yerlerde babasının kendisine uygun gördüklerine de bu sefer kendisi razı olmaz. Babasının ölümünden sonra sevdiğini aramak için yollara düşen Sabîre, Hüseyin Fellâh'ın gönlünde artık yerinin olmadığını, bu yeri bir Türk kızının doldurduğunu bizzat Hüseyin'den duyunca hayâl kırıklığına uğrar.²⁰⁹² "Paris'te Bir Türk" romanında Poliny, Nasuh'a karşı muhabbet hisleri ile doludur. Fakat onun kızı Simon'a yönlendirmesi üzerine bir süre sonra aynı hislerin ona karşı da içinde alevlenmeye başladığını fark eder. Bu gençle evlendiği takdirde Nasuh'un ne hâlde olacağını da düşünmeden edemez. Onun için bu iki erkeğin arasından çıkmayı tercih eder. Kendisini köprüden atarak intihar eder. Virginie de Nasuh'a karşı kalbinde tıpkı Poliny'de olduğu gibi muhabbet hisseder.²⁰⁹³ Bunu da zamanı gelince Nasuh'a itiraf eder.²⁰⁹⁴ "Çengi" romanının kahramanı Melek Hanım, Cemal Beye aşk ve muhabbet hisleri ile bağlıdır. Gözünü ondan alamaz. Yarı tebessüm eder, yarı utangaç tavırlarla muamele eder.²⁰⁹⁵

Şemseddin Sami'nin roman kahramanı Fitnat Hanım, odasında gezindiği birgün bir ara gözü sokağa takılır ve yakışıklı, genç, güzel bir oğlan gözüne ilişir. Onu izlemeye koyulur. Gözden kaybedince yüreğine bir hüznün çöker. Artık en çok sevdiği ve zevk aldığı gergef

²⁰⁸⁹ A.g.e., s. 144.

²⁰⁹⁰ A.g.e., s. 148.

²⁰⁹¹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 186-187.

²⁰⁹² A.g.e., ss. 202-206.

²⁰⁹³ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, ss. 504-505.

²⁰⁹⁴ A.g.e., s. 515.

²⁰⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 109.

işlemeyi bile bırakmıştır, bu işle uğraşmak istemez. Gönlü, gergef işlemek yerine pencerede oturmak ve delikanlıyı yeniden görmek arzusuyla yanıp tutuşur.²⁰⁹⁶ Gergeften, dikişten soğumaya başlar. Bunları uzun uzun yapmak yerine tenhaya çekilip düşünmeye dalar. Kederli ve düşünceli olduğu her halinden belli olmaktadır. Sokağa bakmaktan hoşlanır.²⁰⁹⁷ Ragıbe (Tal'ât) için de durum bundan farksızdır. Ragıbe için cumbanın içi ve dışı önemlidir. Çünkü cumbanın içi sevgiliye yakın olma ve hasretin sona erışı, cumbanın dışı imkânsızlık ve hasrettir.²⁰⁹⁸

Fitnat Hanım, Ragıbe (Tal'ât) yi görünce onun sokakta gördüğü gence benzemesinden dolayı hayrette kalır. Neredeyse kendini kaybedecek bir vaziyet alır. Öyle ki Ragıbe Hanımın boyu, yüzü, kaş, gözü, burnu, yanağı, ağzı tıpkı o gence benzemektedir. Hemşiresi olabileceği ihtimâli aklına gelir.²⁰⁹⁹ Fitnat, kendisinden bir yaş büyük bir ağabeyi olduğunu dile getiren Ragıbe'ye ağabeyini gördüğünü, yürüyüşünü, mahcup edasını, yakışıklılığını pek beğendiğini itiraf eder.²¹⁰⁰ Fitnat Hanım, Ragıbe'nin Tal'ât olduğunu bilmemekte, onu Tal'ât'ın kız kardeşi zannetmekte ve aklı bin türlü düşünce ile karışıp gitmektedir. Tal'ât'ın sırrında haberi yoktur.²¹⁰¹ Fitnat, Ragıbe'yi pencereden gördüğü gence o derece benzetir ki iki kardeşin birbirine bu kadar benzemesine hayrette kalır. Bedensel özellikleri yanında ahlâklarının da birbirine benzeyeceğini düşünür. Ragıbe'nin nezâketi, hoş sohbeti hoşuna gitmiştir. Ağabeyinin de böyle olabileceğini geçirir içinden. Aynı anadan, babadan doğmuş bu iki insanı melek kategorisine koyar. İyi insanların hep sevildiğini ve onlardan ayrılmanın zor olduğunu, onlarla bir şekilde bağ kurma isteğini dile getirir. Fakat Ragıbe Hanım bayan olması hasebiyle ona yakındır Ya kardeşi? O, bir erkek olmasından ötürü cinsel farklılık söz konusudur. Kapalı toplum yapısı içerisinde kızların eşleri dışında diğer erkeklerin yanına çıkması hoş karşılanmaz. Bu düşünce şevkini kırsa da Tal'ât ile evlenme fikri bahsi geçen düşünceyi geri planda bırakır ve onlarla iyi anlaşacağını, onları sevdiğinin ve onlar tarafından da seviceğini düşünür.²¹⁰²

Tal'ât'ın sırrını bilmemesi bazı şeyleri yanlış anlamasına ve yorumlamasına sebep olur. Ragıbe Hanım ile Tal'ât üzerine olan konuşmalarında sırların açığa çıkmaması nedeniyle birbirlerini yanlış anlarlar. Tal'ât, Ragıbe Hanım kılığında iken kendisinin erkek olduğunun anlaşıldığını sanır. Fitnat da kendisinin Tal'ât'a olan aşkının Ragıbe tarafından anlaşıldığını

²⁰⁹⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 47.

²⁰⁹⁷ A.g.e., s. 48.

²⁰⁹⁸ A.g.e., s. 61.

²⁰⁹⁹ A.g.e., ss. 64-65.

²¹⁰⁰ A.g.e., s. 68.

²¹⁰¹ A.g.e., s. 70.

²¹⁰² A.g.e., s. 71.

ve kıskanıldığını zanneder.²¹⁰³ Fitnat, Ragıbe'nin biraderini kendisinden kıskandığını düşündüğünden Tal'ât Beye olan düşkünlüğünü Ragıbe'ye anlatmak istemez. Fakat bu durum onu Ragıbe'den soğutmaz da. Onu çok sevmektedir. Zâten Fitnat'ın nazik, yumuşak bir yüreği vardır. Tal'ât'ı çok sevdiği için ona yakınlığı olan herkesi de sevebilecek bir gönül zenginliğine sahiptir. Dünyada iki kişiyi sevmektedir Fitnat: Tal'ât Bey ve Ragıbe Hanım. Bu sevgilerin birbirine üstünlüğü yoktur; ancak fonksiyonları farklıdır. Eğer Ragıbe'nin Tal'ât olduğunun farkına varsa ona olan muhabbeti aşka dönüşecektir. Fakat bu sırra henüz vâkıf olamamıştır.²¹⁰⁴ Hiç tanımadığı birinin kendisine talip olduğunu öğrenen Fitnat, içinde bulunduğu zor durumu, kendisini bir başkasına vermek istediklerini Ragıbe'ye anlatır ve asıl onun ağabeyi Tal'ât'ı sevdiğini itiraf eder. Onu delicesine sevdiğini, rüyalarında gördüğünü, sokaktan geçeceği ânı iple çektiğini dile getirir. Zihninin hep onunla meşgul olduğunu anlatır.²¹⁰⁵ Tal'ât, üzerindeki kadın elbiselerini çıkarıp sırrını Fitnat'a açıkladığı zaman Fitnat, Tal'ât'ın yüzüne bakmaya cesaret edemez, korkar, utanır, çekinir. Ancak onun söylediği sözleri de yumuşak bir edâ ve can kulağı ile dinler. Kendisini aldattığı için ona kırgın değildir.²¹⁰⁶

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında muhabbeti yalnız kitaplardan bilen Zehra, Subhî'yi gördüğü vakit yüreği çarpmaya başlamış, daha önce kimseye karşı hissetmediği karmakarışık duyguların tesiri ile düşünmeye koyulmuştur. Hülyâlara dalar. Aynada yüzünün aldığı vaziyeti kontrol eder. Eline kitap alır; ancak okuyamaz. Zihni başka şeylerle meşguldür.²¹⁰⁷ "Dürdâne Hanım" romanında romanın kahramanı Dürdâne Hanım, Acem Ali Beyin Mergub'u cezalandırmak üzere kendi rızasını istemesi üzerine çokça düşünür. O, sevdiği adamdan intikam sevdasında değildir. Hâl ve tavırlarından bu adam hakkında büyük bir muhabbeti olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu konuya ilişkin Acem Ali Beye hiçbir şey söylemez.²¹⁰⁸ Acem Ali Bey (Ulviye) in kendisine olan yakınlaşmasını ve yardım etme isteğini onu bir erkek gözüyle gördüğünden dolayı yanlış anlar. Ancak onun kendisine bu lohusalık hâlinin geçip de iyileştikten sonra bir daha yüzünü hiç görmeyeceği konusundaki sözleri üzerine ikna olur. Yine aynı romanda Ayşe Ebe, Acem Ali Beyin konuşmalarından son derece memnun, ona gönlünü kaptırmış bir kız olarak çıkar karşımıza. Gönlünün hiç bilmediği bir sebepten dolayı sanki uzunca bir zamandan beri bu beyin sevdası ile dolu olduğunu hisseder. Onun Dürdâne Hanıma olan yardım amacının kıza olan muhabbetinden

²¹⁰³ A.g.e., s. 73.

²¹⁰⁴ A.g.e., ss. 74-75.

²¹⁰⁵ A.g.e., s. 94.

²¹⁰⁶ A.g.e., ss. 96-97.

²¹⁰⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 23-24.

²¹⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 55.

dolayı olacağını bilse üzüntü duyacağını hisseder. Fakat onu sevmiş olsa dahi kızı düşünerek, Dürdâne Hanımı rencide etmemek için ona olan sevgisini itiraf etmekte hassasiyet gösteren bu erkeğin nezaket ve büyüklüğüne gıpta eder. Ona olan muhabbeti bir kat daha artar.²¹⁰⁹ Ali Beyin giderken kendisine bir kaç gün daha Dürdâne Hanımın yanında kalarak lohusayı her tehlikeden kurtulmuş bir hâle gelinceye kadar yanından ayrılmaması ve bu acayip hâli merak ederek nerede bulunduğunu anlamaya çalışmaması konusundaki tenbihleri üzerine zâten Ali Beye karşı gönlünü kaptırmış olan Ayşe Ebenin onun sözüne ve kararlarına aykırı hareket etmesi beklenemez.²¹¹⁰ Ali Beyin gelmediği bir akşam Dürdâne Hanımın ağzını aramaya koyulan Ayşe Ebe, kızın onun yokluğundan dolayı hiç üzülmeyeceğini görünce kızın beye karşı kendisi gibi birşey hissetmediğini anlayarak hem sevinir hem de onun gibi bir erkeğin nasıl olup da bir kadının ilgisini çekememesine çok şaşırır.²¹¹¹ Acem Ali Beyin bakışları karşısında sigarasını bir içişte bitiren Ayşe Ebe, sergilediği tavırları ile kendisini ele verir. O zamana kadar delicesine sevdalı olan insanları ayıplayan Ayşe Ebe, bu sevda hâli kendi başına gelince onları daha iyi anlar ve ayıplamakta hakkı olmadığını görür. Bunu da “*Allah bu sevda denilen ateşe bir kulunu yakmasın. İnsanda ne hicap kalıyor, ne vakar!*” sözleriyle ifade eder.²¹¹² Onun bir erkek olduğunu öğrenince hayretinden şaşırır. Dünyada hiçbir erkeğe bu derece mağlup olacağı aklına gelmemiştir. Bu olaydan kendi payına düşen dersi de gönül hastalığına düşenleri ayıplamamak olarak çıkarmıştır.²¹¹³

Yine aynı romanda Dürdâne Hanım, sevgilisi Mergub’dan şüphelendiği için Bağlarbaşı’na onu gözetlemeye gider. Onun bu şüphesine karşılık Mergub, kendisinden soğumadığını, neden gözetlendiğine anlam veremediğini, Gülbeyaz Kalfanın kızı kendisinden soğutup başka birini sevdirmeye çalıştığını söyler. Ancak Dürdâne, bunun mümkün olmadığını, Gülbeyaz’ın Mergub’a katlanmasının ve kızın yanına gelmesine müsaade etmesinin nikâhları kıyılacağı için olduğunu dile getirir. Dürdâne Hanım, onların Mısırlı hanımla olan diyaloglarını görmüştür ve sevdiğinden dolayı Mergub’u kıskanır. Ancak Mergub, yalanlar söyleyerek kızın gönlünü alır.²¹¹⁴ Gülbeyaz Kalfanın sert çıkışları karşısında işi sekteye uğrama tehlikesi ile karşı karşıya kalan Mergub, sinirini Dürdâne’den çıkarır ve kalfa böyle davranmaya devam ederse bir daha kızın ziyaretine gelmeyeceğini söyleyerek kızın üzülp ağlamasına sebep olur. Bunlar aslında Mergub için Dürdâne ile olan ilişkisini bitirme yolunda, onu terke yönelik birer bahane olsa da samimi hislerle, gerçekten seven biri

²¹⁰⁹ A.g.e., s. 56.

²¹¹⁰ A.g.e., s. 57.

²¹¹¹ A.g.e., s. 58.

²¹¹² A.g.e., s. 61.

²¹¹³ A.g.e., s. 63.

²¹¹⁴ A.g.e., s. 95.

olarak Dürdâne, terk edilmemek ve bütün bunları affettirmek için pek çok yalvarır, derin çabalar sarf eder.²¹¹⁵ Dürdâne, bir kadın hassasiyeti ile Mergub'un kendisinden usandığının farkındadır. Kendisini terk etmek için bir vesile aradığını bilir. Hamileliğinin de buna en büyük vesile olacağını, sevdiği adamın çocuğu asla tanımayacağını ve ailesi karşısında yalnız kalarak rezil olacağını tahmin etmektedir. Fakat bütün bunlara rağmen sevgisinin önüne geçemez. Yine de sever. Sevdiği adamın kendisini terk etmemesi karşılığında herkese rezil olmaya, babasının evinden atılmaya ve perişan bir hayat sürmeye razıdır. O, derdiyle mutludur.²¹¹⁶ Buna rağmen Dürdâne, zayıf, ezik bir portre çizer. Bir farkındalık süreci yaşamaktadır ve hayatın gerçekleri ile yüz yüze gelmeye başlamıştır.

Dürdâne Hanım, Mergub'a annesinin kendisini akrabalarından Memduh Beye nişanladığını, Memduh Beyin doktor binbaşı olduğunu, kendisine çok fazla muhabbeti olduğunu; ancak kendisinin onu hiç sevmediğinin söyler. Yalnızca Mergub'u sevmektedir ve ondan başkasının eşi olmak istemez. Hatta Mergub'un kendisini alacağını bilse, o saatte kendisini ona teslim edeceğini ifade eder.²¹¹⁷ Başlarda Dürdâne'ye karşı sevmeye hisleri olmayan Mergub, kızın kendisine göstermiş olduğu yoğun ilgiye kayıtsız kalamaz. Daha önce hiçbir kadın tarafından bu derece sevilmemiştir. O da kızı sevmeye başlar. Fakat Dürdâne, delicesine sevdiği bu adamın dizinin dibinden ayrılmamasını yeterli bulur ve bu uğurda nikâhı bile unuttur.²¹¹⁸ Sevdiği adama ona olan sevgisinin büyüklüğünü, bu sevgi uğruna kendisini yalnız bu dünyada değil, âhirette dahi herkese rezil edeceğini bilse onu yine de sevmeye devam edeceğini belirten sözleriyle açıklar. Sevdasında ısrar ve inat etmediğini aksine bu sevdada gönlüne söz geçiremeyip mağlup olduğunu ifade eder.²¹¹⁹ Mergub'un kendisinin bütün emirlerine harfiyen uyacağını söylemesine karşılık Dürdâne, nikâh kıyma vaktinin çoktan geçtiğini, onu intikam için çağırdığını, hâlâ sevdiğini, intikam arzusunun sevgisinden kaynaklandığını dile getirir. Sevmediği kişi hakkında kayıtsız kalmanın o kişiye verilecek en büyük ceza olacağını belirtir. Mergub'un intikam zevkine hizmet ettiğini söyler. Kucağındaki çocuğun da bu intikamın sonsuza dek en büyük işareti olacağına değinir. Zirâ Mergub, bu çocuğu her ne vakit görecektir, adını işitecek veya düşünecek olursa yüreğinde bir sızı hissedecektir. Dürdâne, Mergub'un ölmesini değil, yaşamasını ister. Çünkü ölüm bir kurtuluştur. Kolay olanı seçmektir. İçindeki pişmanlıkla yaşmalıdır Mergub. Dürdâne ona kıyamayacağını, dünyada her şeyini ona fedâ etmiş olduğu gibi canını da hiç gözünü

²¹¹⁵ A.g.e., ss. 97-98.

²¹¹⁶ A.g.e., s. 102.

²¹¹⁷ A.g.e., s. 129.

²¹¹⁸ A.g.e., s. 131.

²¹¹⁹ A.g.e., s. 165.

kırpmadan verebileceğini söyler. Mergub tarafından red ve terk olunmak yerine –çünkü bunun onu çok incittiğini belirtir- Mergub tarafından kendisine olan muhabbetin bâkî kalacağını bilerek ölmeyi tercih eder.²¹²⁰ Çünkü sevdiğine çok anlam yüklemiş ve aşkını bütün samimiyeti ile içten, sıcak yaşamıştır.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, amcasının oğlu Mansur’un hayran bakışlar ile Sabiha Hanım’a baktığını görünce yüreğinde anlam veremediği bir ıstırap hissederek. Mansur’u dikkatle gözlemleyen Zehra, onun yüzünde bu hayran bakıştan sonra bir değişme hissettiği zaman yüreğinde duyduğu ıstırap da kaybolur.²¹²¹ Zehra, Mansur’un kendisine özür içeren bir mektup göndermesi üzerine hırçın tavırlar sergiler, mektubu parça parça eder. Mektuba aşağılayıcı sözler içeren Fransızca bir başka mektup ile karşılık verir. Ancak bunu da yırtıp atarak cevaba lüzum görmez. Garip yaradılışlı bir genç kızdır Zehra.²¹²² Aynı romanda Sabiha Hanım, Mansur’u sevmektedir. Ona ait bir resmi konsoldan çıkararak hırslı bir şekilde arzularak öper.²¹²³ Sabiha Hanım, Mansur’u kendisine bağlamak için yalandan hasta numaraları yapar. O gelmeden önce giyinir, süslenir, aynaya bakıp kendisine çekidüzen verir. Geldiğinde ise ona cilveler yapar. Fakat adamın kendisine olan ilgisizliği karşısında içten içe sinirlenir ve isteğine ulaşamamış olmanın verdiği bir hınçla canı sıkılır.²¹²⁴ Yardımcısı Nesrin’in kendisine Mansur’un Fatma Hanım ile görüşmesi hakkında verdiği bir malûmât üzerine Zehra’nın yüz ifadesi aniden değişir, bozular. Bu sözlerden hiç hoşlanmamıştır; ancak duyduğuna da pişman olmaz. Nesrin, bir bakıma yarasına istemeden de olsa tuz basmıştır. Mehmet Efendinin hemşiresi Fatma Hanım ile Mansur’un görüşmesi onun dikkatini çeker. Bu durumu Sabiha Hanıma ima edip merakını gidermek için Fatma Hanımı konağa davet ettirmeyi başarır.²¹²⁵ Bu davet neticesinde Fatma ile konuşma imkânı bulan Zehra, onun düşündüğü gibi Mansur ile bir gönül ilişkisi içinde olmadığını fark eder. Onu daha yakından tanıma imkânı bulur. Onun Mansur hakkında söylediği sözler Zehra’yı oldukça şaşırtır. Zirâ Fatma, Mansur gibi bir erkeğin Sabiha Hanım ile ömrünü birleştireceğine hiç ehemmiyet vermediğini, kendisinin de ona yalnızca bir anne ya da abla olabileceğini ve bu yerin sahibinin Zehra olabileceğini ifade etmesi üzerine Zehra buna karşı çıkar. Mansur ile çocukluklarından beri bir düşmanlık ve rekabet ortamı içerisinde büyüdüklerini söyler. Fatma Hanımın altta kalmayan sözleri karşısında zor duruma düşen Zehra, bir daha bu konu hakkında hiçbir yerde konuşmamak konusunda ondan teminat alarak konuyu kapatır. Ancak

²¹²⁰ A.g.e., ss. 166-167.

²¹²¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 66.

²¹²² A.g.e., s. 101.

²¹²³ A.g.e., s. 125.

²¹²⁴ A.g.e., ss. 126-129.

²¹²⁵ A.g.e., s. 137.

Fatma gittikten sonra ondan aldığı bu söz konusunda doğru yapıp yapmadığı noktasında düşünür. Zirâ onun bu tavrı bir bakıma korkaklığını da gözler önüne sermiştir.²¹²⁶ İç âleminde kendisiyle sürekli Mansur konusunda bir mücadele içinde olan Zehra, bunu ona karşı eskiden beri beslediği husumete yorar. Eğer bu durumun muhabbetten kaynaklandığının farkına varmış olsa kibrinden dolayı kalbini yerinden çıkarıp atacaktır.²¹²⁷ Sabiha Hanım, Mansur’u yalnız yakaladığı birgün ona kendisinin bir görücüsü olduğunu, babasının bu konuda bir cevap beklediğini; ancak kendisinin Mansur’un reyini almadan kimseye söz verme niyetinde olmadığını dile getirir. Ona olan aşkını ilân eder. Mansur Beyin şaşkın ve isteksiz tavırları karşısında onu iknaya çalışan Sabiha, kendisinin ona hiçbir konuda mani olmayacağını aksine her alanda yardımcı olacağını söyler. Fakat Mansur Bey tarafından dışarıda erkekler ile bir kıza yakışmayan lâubali tavırlar sergilemesi ve diğer tavırlarından dolayı ağır bir şekilde eleştiriye maruz kalarak reddedilir. Kendisine yalnızca bir ağabey olarak kalabileceğini ve bu hareketleri tamamıyla unutacağını söyleyen Mansur karşısında zor duruma düşen Sabiha’nın aynı zamanda onun tarafından Zehra ile karşılaştırılmak da hiç hoşuna gitmemiştir. Bütün bu sözlere kulak misafiri olan Zehra ise heyecandan takati kesilmiş, karşısındaki Fatma’ya ne söyleyeceğini bilemez bir hâldedir.²¹²⁸ Zehra, Mansur Beyin İstanbul’a geldikten sonra yazmaya başladığı bir defteri okur. Kendisi hakkında yazılanlarda aşk dolu satırlara rastlayınca duygulanır ve ağlamaya başlar. Çünkü Mansur, bu satırlarla ikili ilişkilerinde yer alan bütün olayları nakletmiştir. Zehra, Mansur’un kendisine olan muhabbetini yazdıklarından hareketle görünce aynı şevk ve heyecanla Mansur’u sevdiğini içten içe kendisine haykırır gibi olur.²¹²⁹ Defterde Mansur’un Sabiha Hanımın münasebetsizliği hakkında küçük bir imadan başka bir şey kaleme almamış olmasına da sevinir Zehra. Mansur konusunda tek dert ortağı Fatma olmuştur. Fatma, onların birbirleri için yaratılmış olduklarını ve kendisinin daha önce bu konuda Zehra’ya söylediği sözlerden dolayı yanılmadığını bir kez daha görür. Ancak Zehra, bu olay hiç olmamış gibi davranması konusunda kendisinden ısrarla yeniden teminat alır. Zehra, biraz tereddütten sonra Fatma ile kararlaştırdıkları gibi Mansur’un defteri üzerine yanlışlıkla masanın üzerinde unutulup başkası tarafından okunmaya mahal bırakıldığını ima etmek maksadıyla Fransızca olarak bir yazı yazar ve öylece bırakır.²¹³⁰

²¹²⁶ A.g.e., ss. 138-140.

²¹²⁷ A.g.e., s. 166.

²¹²⁸ A.g.e., ss. 170-171.

²¹²⁹ A.g.e., ss. 174-175.

²¹³⁰ A.g.e., ss. 176-178.

“Şık” romanında Matmazel Adel, Maşuk Beyi büyük bir aşkla sever. Ömründe ilk defa bir delikanlıya bu türden duygular hissetmektedir.²¹³¹ Hüsyin Rahmi’nin kahramanı İffet’in Latif adında genç ancak çok az bir maaş ile resmî dairede çalışan bir nişanlısı vardır.²¹³² Latif Bey, İffet Hanımın teyzesinin oğludur.²¹³³ Çocukluklarından beri bir arada büyüyen bu iki genç, çocukken birbirlerini sever. Yaşları ilerledikçe bu sevgi aşka dönüşür. Masum bir aşkla sevmektedirler birbirlerini.²¹³⁴ Çocuk yaşta tohumları atılan bu sevgi, daha da budaklanıp dal, filiz sararak kökleşir ve derinleşir. İffet, çocukken Latif Beyle oyun oynamaktan yalnızca yiyeceğini değil; sevinçlerini de onunla paylaşmaktan büyük zevk alır. Her dakika onunla olmak ister. Ona karşı farklı ve yoğun duyguların esiri altındadır. Bunun da ancak sanat yoluyla dışa vurulabileceği kanaâtindedir.²¹³⁵ Ailesi kendisini eğitimi için pansiyona verdiği sıralarda Latif de Mekteb-i Sultani’ye kaydolunur. İlk özlem acısı o zaman baş gösterir. Onu göreceği anları ipe çeker. Vakit geçmez olur. Sürekli onu düşünür, rüyalarında hep onunla meşguldür. İzin zamanları onu görebildiğinde sadece gözler konuşur ve utancından yüzü kızarır. Sevgilisinin kendisini sevip sevmediğini anlamak için onu türlü türlü şekillerde dener. Saatler geçtikçe utangaçlığı azalır, içine bir sevinç doğar ve ayrılma vakti geldiğinde sevgilisinden ayrılmak istemeyen bir edâyla gözü yaşlı ayrılır.²¹³⁶ Latif’e olan aşkı o uzakta iken bile Fettan Raziye gibi ayartıcı ve yoldan çıkarıcı kadınların sözlerine kulak asmama konusunda ona yardım eder.²¹³⁷ Halit Ziya’nın “Ölünün Defteri” adlı eserinin kahramanı Nigâr, hikâye anlatıcısı “ben” in (amcasının oğlunun) arkadaşı Hüsam Beye birlikte geçirdikleri saatlerde gönlünü kaptırır ve amcaoğluna onun yanında kendisine latife etmemesini rica eder.²¹³⁸ Yazarın “Nemide” adlı romanında roman kahramanı Nemide, küçükken aşçının kendisinden iki yaş büyük olan Nergis adındaki kızından başka oyun arkadaşı tanımadığından Nâ’il ziyaret amacıyla amcası Şevket Beyi görmek için kendilerine geldiği vakitler çok sevinir ve arkadaş ihtiyacı bir nebze olsun azalır. Nâ’il, gelirken yanında Nemide’ye hediyeler getirdikçe kızın kalbinde daha da yer etmeye başlar. Hassas bir bedene ve zayıf bir bünyeye sahip olan Nemide’nin hayatı doktor kontrolünde ve bir plan dahilinde geçtiğinden geceleri dışarı çıkmak ve açık havada oturmak ona yasaktır. Beslenmesine dikkat etmesi, terlememesi ve yorulmaması gerekmektedir. Havanın iyi olduğu zamanlar özellikle Cuma ve Pazar günleri sokağa çıkmasına izin verilen Nemide, Nâ’il ile geçirdiği uzun

²¹³¹ Gürpınar, Şık, s. 54.

²¹³² Gürpınar, İffet, s. 18.

²¹³³ A.g.e., s. 51.

²¹³⁴ A.g.e., s. 52.

²¹³⁵ A.g.e., s. 94.

²¹³⁶ A.g.e., ss. 97-98.

²¹³⁷ A.g.e., s. 116.

²¹³⁸ Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, ss. 37-38.

saatlerde son derece mutludur. Babasının da kendilerine eşlik ettiği bu günler neşe içinde geçer. Gezmeye çıkmadığı zamanlarda evde oyuncakları ile oynamayı tercih eder.²¹³⁹ Nâ'il'in Tıbbiye'yi kazandığını ve kendisinin kız olduğundan dolayı oraya gidemeyeceğini duyduğunda hüngür hüngür ağlar. Nâ'il'in ziyaret için eskisi gibi yine kendisini görmeye geleceği, okumak isterse okula gönderileceği gibi tesellilere kulak asmayarak zâten zayıf olan bedenini iyice perişan eder ve bu hâl içinde yorulunca ancak uykuya dalar.²¹⁴⁰ Çocukluğundan itibaren zayıf bünyesinden dolayı büyük bir bakım ve itina ile gözetim altında tutulan Nemide, bir ömür boyu aynı denetim altında yaşamaya mahkûm bir genç kızdır. Zirâ doktoru babası Şevket Beye yeterli ihtimam gösterilmediği takdirde kızının verem olma ihtimâlinin yüksek olacağını söyler.²¹⁴¹ Vücudundaki bu hassasiyet Nemide'nin hislerine de sirayet etmiş gibidir. Zirâ Nâ'il'in gelmediği ve onu görmediği vakitler sürekli onu sorar. Nemide'nin kafasında Nâ'il, bir fikr-i sabit hâline gelmiştir.²¹⁴² Nemide'nin Nâ'il'e olan bağlılığı bir müddet sonra bunun ciddî sonuçlar doğurabileceğini kestiren ve kızı için endişelenen Şevket Beyin de dikkatini çekmeye başlar. Sağlığı açısından derin heyecanlar ve iniş çıkışlı hisler yaşaması yasaktır Nemide'nin. Artık evde ve sınırlı alanlarda vakit geçirmekten sıkılan Nemide, uzak yerlere gitmek, oraların havasını teneffüs etmek ister. İsteği üzerine babasının Kanlıca'daki hiç gitmediği yalısına götürülür.²¹⁴³ Nâ'il'in Paris'e gitme ihtimâlinin olacağını söylemesi Nemide'nin yüreğine bir sızı koyar. Ondan uzaklaşmak istemez.²¹⁴⁴ Aynı romanda Nâ'il'in teyzesinin kızı olan Nahid de, Nâ'il'e karşı yüreğinde muhabbet hisleri besler. Öksüz olan bu genç kız, babasının annesi yerine bir başka kadını koyarak onunla evlenmesi üzerine büyük bir yıkıma uğrar. Artık hayatta geleceğe ait hiçbir ümit taşımazken karşısında Nâ'il'i bulur ve hayata olan direncini onun sayesinde yeniden kazanmaya başlar. Hayat ile olan bağını tek sağlayan Nâ'il'dir onun için. Nâ'il'in yurt dışına gitme ihtimâlinin olması Nemide gibi Nahid'i de rahatsız eder. Kalbinde ona karşı farklı duygular beslemektedir.²¹⁴⁵

Nemide, Nâ'il tatil için yurt dışından İstanbul'a geldiğinde ona karşı soğuk davranır. Zirâ ona olan aşkı düşmanlığa dönüşmüştür. Yurt dışındaki izlenimlerini anlatan Nâ'il, onun hiddetini tahrîk etmeye başlamıştır. Çünkü Nemide, yaşadıklarını büyük bir zevk ile anlatan bu adamı kendinden uzak olduğu için üzüntülü görmek istemiş; ancak onda böyle bir emareye

²¹³⁹ Uşaklıgil, Nemide, ss. 35-37.

²¹⁴⁰ A.g.e., ss. 40-41.

²¹⁴¹ A.g.e., s. 46.

²¹⁴² A.g.e., s. 48.

²¹⁴³ A.g.e., ss. 59-61.

²¹⁴⁴ A.g.e., s. 68.

²¹⁴⁵ A.g.e., ss. 73-74.

rastlamayınca ona karşı olan husumeti artmıştır.²¹⁴⁶ Sevdası Nâ'il'e karşı hırçın, ele avuca sığmaz, bırakın başkalarını kendisinin dahi anlam veremediği garip, inişli, çıkışlı bir ruh hâlinin ortaya çıkmasına zemin hazırlar.²¹⁴⁷ Sinir buhranı geçirip delicesine ağladığı birgün aynanın karşısına geçer ve sararmış, solmuş çehresini izler. Kendi görüntüsünden kendi dahi ürker.²¹⁴⁸ Babası Şevket Beyin aklına gelen şey başına gelmiş ve kızı, çocukluğunu beraber geçirdiği Nâ'il'e âşık olmuştur. Hem de bu aşk kızın çocukluk evresinde başlamıştır. Bu durum Şevket Bey derin bir endişeye sevk eder.²¹⁴⁹ Bir müddet sonra Nemide ve Nâ'il nişanlanırlar. Nemide, mutluluğun verdiği neşe ile tarif edilemez duygular içindedir.²¹⁵⁰ Nahid, hayata bağlılığını arttıran ve yaşama sevinci olan Nâ'il'i Nemide'ye kaptırınca bütün dünyası kararır. Kendisinin de aynı erkeği sevdiğini Nemide'nin yüzüne haykırır ve gözyaşlarına boğulur. Duyduğu sözler Nemide üzerinde şok etkisi yaratmıştır. İki genç kız da aynı erkeği sevmişler ve kader yollarını aynı çizgide birleştirmiştir.²¹⁵¹ Nahid'in Nâ'il'e olan aşkı kısa zamanda nefrete dönüşür. Zirâ aşk ve nefret birbirine çok yakın duygulardır. Nahid, yine de içinde az da olsa Nâ'il'in kendisini sevebileceği ihtimâlini taşır. Ancak kendisi yerine bir başkasını tercih eden bu adama sevgisini ifade etmek, onun nazarında kendisini küçük düşürmek de istemez. Ondaki uzak durmaya ve ona gözükmemeye karar verir.²¹⁵² Nemide'nin nişanlısı Nâ'il'e olan hastalık derecesindeki muhabbeti zâten hasta olan vücudunu daha da rahatsız eder ve bu aşkın tesiriyle içinde yaşadığı heyecanlar onu fazlasıyla hırpalır.²¹⁵³ Nahid, Nâ'il'in Kanlıca'daki yalıda kaldığı bir akşam ona gece vakti buluşmak istediğini bildiren bir mektup yazar ve masasının üzerine bırakır.²¹⁵⁴ Nahid, Nâ'il'i gördüğü zaman kızarır, eli eline değince titrer ve göz göze geldiği vakit de gözlerini sıkılarak aşağıya indirir.²¹⁵⁵ Nahid, bahçeye çağırdığı Nâ'il'e onu bütün benliğiyle delicesine sevdiğini itiraf eder. Sevgisi kıskançlığa hatta rakibini öldürme düşüncesine dahi sevk etmiştir onu. Nâ'il'in Nemide'yi ciddî anlamda sevmediğini düşünmektedir. Bu açıklamalarla birbirlerine yaklaşan dudaklar bu iki gencin orada sevgilerinin en büyük ve ilk adımını atarlar.²¹⁵⁶ Nemide, Nahid'i tavırlarından mutluluk dolu günlerinin üzerinde bir belâ bulutunun dolaştığının farkına

²¹⁴⁶ A.g.e., s. 79.

²¹⁴⁷ A.g.e., ss. 81-82.

²¹⁴⁸ A.g.e., s. 86.

²¹⁴⁹ A.g.e., s. 87.

²¹⁵⁰ A.g.e., ss. 92-93.

²¹⁵¹ A.g.e., ss. 96-97.

²¹⁵² A.g.e., ss. 102-103.

²¹⁵³ A.g.e., s. 106.

²¹⁵⁴ A.g.e.13.

²¹⁵⁵ A.g.e., 114.

²¹⁵⁶ A.g.e., s. 116-117.

varmakta gecikmemiştir. İçinde derin bir sıkıntı hisseder.²¹⁵⁷ Acısı o kadar ileri safhadadır ki babasına Nâ'il'i sevmediği, kendisinin onu Nâ'i ile nişanlamakta erken davrandığı, nişanlısını sevmediği, ısrarlar yüzünden onunla nişanlanmayı kabul ettiği, eşinden kalan tek hatıra olan kızını evlendirmekte acele ettiği türünden yalanlar söyler ve karşısında nişan yüzüğünü çıkararak başını babasının omzuna yaslayıp ağlamaya koyulur. Yüreği başka dili başka söylemektedir.²¹⁵⁸ Nahid'e içi yana yana bütün gerçeği bildiğini, kendisinin birbirini seven bu iki kalp arasında bir fazlalık olduğunu ifade eder. Nahid, Nâ'il'i sevmediği yalanını söylese de gözleriyle her şeye şahit olduğunu söyleyerek onu susturur. Zâten kendisinin de nişanlısı olacak adamı sevmediğini belirtir.²¹⁵⁹ Nemide'nin zayıf bünyesi yaşadığı sinir buhranlarına, heyecanlara daha fazla dayanamaz. Verem illeti bütün vücudunu hızla sarar.²¹⁶⁰ Böyle bir durumda iken bütün gücünü toplayarak nişanlısına kendisi artık bu dünyadan ayrıldığında Nahid ile evlenmesini tembih etme yürekliliğini gösterir. Parmağındaki yüzüğü çıkararak Nahid'e takar. Kendi vazifesinin burada sona erdiğini ve evlenmelerine rıza gösterdiğini belirterek yapmacık sevinçlerle izin ister ve odadan ayrılır. Nahid ise kendisini suçlu görmeye başlamış, Nemide'nin acılı hâli onu derinden yaralamış ve ölümüne kendisi sebep oluyormuş hissine kapılmıştır.²¹⁶¹ Nemide'nin vefâtından sonra Nahid ve Nâ'il aşklarını evlilikle pekiştirseler de yürekleri mahzun ve buruk bir hâldedir.²¹⁶² Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın "Mürebbiye" adlı romanında mürebbiye Matmazel Anjel, ders verdiği evin küçük hanımının ağabeyine kalbî duygular besler. Küçük Hanımın ağzını arar ve ondan sevdiği erkeğin de kedisine karşı boş olmadığını öğrenir.²¹⁶³ Ahmet Mithat Efendinin "Hasan Mellâh" adlı romanında Rahibe Sipros, gönlünü politikanın üstatlarından bir adama kaptırır. Adam sevmeye lâyük adamlardan olup birlikte evlenmeyi kararlaştıran Sipros, tam da rahibelikten kurtulacağını düşündüğü bir sırada sevdiği adamın hükümetçe alınan bir kararla kurşuna dizilmesiyle yıkılır. Hayatla olan bağı âdetâ kopar ve bu aşkın acısı ile vefât eder.²¹⁶⁴ "Felâtun Bey ve Râkım Efendi" romanında Felâtun Beyden hoşlanan aşçı kadın, aşkı ile ne yaptığını bilemez bir hâlde gelen Râkım'ı Felâtun zannedip yanlışlıkla boynuna sarılır.²¹⁶⁵

²¹⁵⁷ A.g.e., s. 118.

²¹⁵⁸ A.g.e., ss. 139-141.

²¹⁵⁹ A.g.e., ss. 146-147.

²¹⁶⁰ A.g.e., s. 154.

²¹⁶¹ A.g.e., ss. 161-162.

²¹⁶² A.g.e., ss. 169-170.

²¹⁶³ Gürpınar, Mürebbiye, s. 7.

²¹⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 10.

²¹⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s.45.

Mehmet Vecihî'nin "Sevda-yı Masûmâne" adlı eseri mektuplardan oluşur. Romanın adından da anlaşılacağı üzere roman kahramanı Cemile, sevdiği genci büyük ve masum bir aşkla sever. Onu hayatının merkezine koyarak kendisini aşkı uğruna hiçleştirir.²¹⁶⁶

2. Maşuk Kadın

2.1. Sevilen Kadının Psikolojisi:

Doktorların hiç çocuk sahibi olamayacağını söylediği eşinden bir oğlu olduğu haberini alan Osman Çorbacı, uzun zamandır bir çocuk hasreti çekmekte olduğundan başta bu habere sevinmekle birlikte bir müddet sonra içine bir şüphe düşer. Zirâ yaklaşık bir yıldır evinden uzaktadır. Öyleyse bu çocuk nasıl olmuştur? Eşinin kendisini yokluğundan istifade ederek aldattığını düşünür. Hiddetinden yerinde duramaz ve karısı Ayşe Duduyu öldürmeyi planlar. Fakat kadın suçsuzdur. Öyle ki mektubu kaleme alan kişi metni yazarken bir tarih düşmemiştir. Fakat Osman Çorbacı bunları aklına getiremeyecek kadar öfkeli. Bu öfkesi biraz da eşine olan sevgisinden ve kıskançlığından kaynaklanır. Bölüğünden izin alıp eşini öldürmek için yollara koyulur.²¹⁶⁷ Yolda arkadaşı ile gelirken katli işini kendisinin yapamayacağını ifade eder. Bu görevi arkadaşı Hasan Pehlivan'ın yerine getirmesini rica eder.²¹⁶⁸ İstanbul'a geldiğinde bir sabah eşine hava değişikliğine ihtiyacı olduğunu, bunun için yazı başka bir yerde geçirmeleri gerektiğini, bir arkadaşının gelip önden Ayşe Duduyu alacağını, kendisinin de arkadan geleceğini söyler. Kısacası eşini öldürmesi için cellâdının ellerine teslim eder. Bunlardan habersiz olan kadın kendisine denileni yapar ve adamın peşinde yola koyulur. Fakat adam, kadının melek yüzünde iffetli biri olduğunu okumuştur.²¹⁶⁹ Kadına yardım edeceğini belirtir. Kocasını onu gözden çıkarmıştır. Ayşe Duduya orada eşinin olmasını, onu saklayıp gözetip kollayacağını; ancak çocuğu kadul edemeyeceğini söyler. Kadın, onun bu teklifini istemeyerek de olsa çaresiz kabul eder. Hasan Pehlivan, Ayşe Duduya âşık olmuştur.²¹⁷⁰ Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh" adlı romanının kahramanı Cuzella'nın babası eşini yıllar önce büyük bir aşkla sevmiştir. Çıktığı gemi yolculuğundan uzun bir zaman sonra dönen Alfons, eşini döndüğünde sararmış, solmuş bir vaziyette bulur. Kocasına hasretinden dolayı bu hâle geldiği yalanını söyler. Fakat yine çıktığı bir gemi yolculuğunda eşinin kendi yokluğundan istifade edip kendisini aldattığını ve bu ilişkiden

²¹⁶⁶ Mehmet Vecihî, Sevda-yı Masûmâne, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1312, s. 20.

²¹⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, ss. 12-15.

²¹⁶⁸ A.g.e., s. 20.

²¹⁶⁹ A.g.e., ss. 25-27.

²¹⁷⁰ A.g.e., ss. 30-32.

kendisinin uzun yokluk döneminde bir de çocuk dünyaya getirdiğini öğrenerek çılgına döner. Bu öfke ile eşini çocuğun sütünesinin evinde bulur ve elindeki bıçağı birer kez hem eşine hem de çocuğa saplar.²¹⁷¹ Bu çocuk talihin bir eseri olarak ölmeyecek ve Alonzo adında Hasan Mellâh'ın yanında denizci olarak çalışacak olan genç bir delikanlı olacaktır.²¹⁷² “Paris’te Bir Türk” romanında Gardiyanski için Cartrisse, muhabbete lâıyk bir kadın olup hatta kişi bir kadın sevecek olsa ondan başkasına meyletmemesi gerektiği fikrindedir.²¹⁷³ Aynı zamanda bir süre yanında ikamet ettiği Fatıma Şemsay’a karşı da aynı hisleri besler.²¹⁷⁴ Hemşire Anne de bir erkek tarafından kendisine gönderilen aşk mektupları alır.²¹⁷⁵

Nâbizâde Nâzım'ın roman kahramanı Zehra'nın muhabbeti eşi Suphî'de silinmemek üzere kazanmıştır. Zehra'yı kolları arasına aldığı zamanlar heyecanını gizleyemez.²¹⁷⁶ Zehra ile Sırrıcemâl arasında kalan Suphî, Zehra'dan bütünüyle soğumuş değildir. Onu hâla sever. İlk göz ağrısıdır. Sırrıcemâl ise Zehra'yı boşamasını istemektedir. Zehra ya da Sırrıcemâl'in birinden vazgeçmeyi Subhî de düşünmüştür. Fakat ikisini de bırakmaya gönlünde cesaret bulamaz. Sırrıcemâl, ne kadar ısrar etse de üzgün, kanadı kırık, kendisinden başka hiçbir dayanağı olmayan Zehra'yı bırakmaya gönlü el vermez. Zehra'dan vazgeçmek ona bir cinayet gibi görünmektedir. Geçmiş aklına gelir. Zehra ile geçen mesut günlerini anımsar, yüreği cız eder. Zehra'nın bütün ömrünü kendisini mesut etmek için harcadığını düşünür. Kara saçlarına sarılıp uykuya daldığı zamanlar aklına gelir ve yüreği kabarıır. Bir zamanlar kıskanç, hırçın olan bir kızın şimdi kimsesiz ve üzgün olduğunu düşünür. Gözyaşları içerisinde ümitle kendinden bir haber beklediğini düşünür. Bu, onu saatlerce üzer.²¹⁷⁷

“Bir Muadele-i Sevda” romanında “ben”in üçüncü eşi Bedia Hanım, başlangıçta roman kahramanı “ben” için diğer aşkları gibi gelip geçici bir heves olarak düşünülür. Ancak kadının şiirlere konu olacak güzelliği karşısında ilk defa hiç kimseye hissetmediği kadar gerçek mânâda kalbinde bir kıpırtı hisseder.²¹⁷⁸ “ben”, eşi Bedia'nın düğün gecesi hiç beklemediği bir şekilde kendisine karşı olan dik ve sert çıkışları karşısında şaşkına döner.²¹⁷⁹ Kızın ani çıkışlar sergileyerek kendisi ile istemeyerek evlendiğini söyleyip evi terk etmesi üzerine bu cüretkâr tutum karşısında şaşkına dönen Naki Bey (ben), onun bu işi bir plan dahilinde yaptığına kanaât getirir. Kızın hiç kimse ile evlilik fikrinde olmamasının sebebini düşünür ve

²¹⁷¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 20-22.

²¹⁷² A.g.e., s. 73.

²¹⁷³ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 92.

²¹⁷⁴ A.g.e., s. 102.

²¹⁷⁵ A.g.e., ss. 294-295.

²¹⁷⁶ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 62.

²¹⁷⁷ A.g.e., ss. 72-73.

²¹⁷⁸ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 23.

²¹⁷⁹ A.g.e., s. 25.

bunun kaynağını onun başka bir erkeği sevmesine, ailesinin onun istediği gençle evlenmesine karşı çıkmasına ve bu olayı kapatmak için de kendisinden gelen teklifi kabul ederek olayı kapatmaya çalışmalarına yorar. Kızın ailesinden intikam aldığını düşünür. Ancak kendisinin bu işte bir kabahatinin olmadığı hâlde başına böyle bir olayın gelmesine de anlam veremez. Kıza karşı yanlış hareket ettiğini düşünmektedir. Onun hâlâ kendi nikâhında olduğunu fark eder ve kendisine yapıldığını düşündüğü haksızlığın öcünü almak için Bedia'ya bir oyun oynamayı planlar.²¹⁸⁰ Eşini boşamak niyetinde olmayan Naki Bey, karşı tarafın boşanma taleplerine rağmen bu fikrinden vazgeçmez. Naki Beyin babası karşı tarafa oğlunun kızı boşamayacağını, boşanmak gibi bir niyetinin olmadığını ifade eder. Buna karşılık kız tarafının dava açması üzerine mahkeme çiftin boşanmaması kararı alır. Aradan zaman geçmesine rağmen çift ayrı ayrı evlerde yaşamaya devam eder. Naki Bey, eşini zaman zaman kafasında kurguladığı biçimiyle sevdiği delikanlı ile rüyalarında görür ve bu düşüncelerden rahatsız olur.²¹⁸¹ Naki Bey, eşine sokakta rast geldiği zaman onun kendisini fark edince şemsiyesini indirmesini, arabada ise perdeyi çekmesini, bir mağazada ise dışarı fırlamasını kendisine karşı olan nefretinin birer yansımaları olarak görür.²¹⁸² Naki Bey, eşi Bedia Hanımın yokluğu esnasında ona benzer kadınlar aramaya başlasa da bir müddet sonra sadece fiziksel olarak eşini andıran ancak ona benzemeyen bu düşük ahlâklı kadınlardan bıkar. İstediklerinin yalnızca eşi Bedia Hanım olduğunu anlar. Rüyalarında onu görür ve ona karşı büyük bir sevdaya tutulduğunun farkına varır. Düşük ahlâklı kadınların gönüllerini para karşılığı satın almak ve onların sevda oyunlarına dalmak artık Naki Beyin dikkatini çekmez olur. Akli yalnızca Bedia ile meşguldür. Hatta anne ve babasının kendisini Bedia'nın üzerine evlendirme girişimlerini de reddeder. Kalbinde başka birinin aşkı varken bir diğerini sevemeyeceğinin farkındadır.²¹⁸³ Naki Bey, Nazire hanımdan anlatacaklarının kimse tarafından duyulmaması teminâtını aldıktan sonra Bedia Hanım ile Nazire Hanımın eşi Fatin Bey arasında bir ilişkinin olduğunu öğrendiğinde duyduklarına inanamaz. Bunu bir iftira olarak addeder, inanmak istemez. Bunun bir yalandan ibaret olduğu söyleyerek deliller ister. Dadı kalfanın yanında getirdiği çantadan çıkan mektuplardan eşinin yazısını tanıyarak söylenenlerin doğru olduğunu öğrenir. Buna göre Bedia Hanım ve Fatin Bey, şimdiki eşleri ile evlenmeden önce birbirlerini seven iki sevgilidir. Fatin Bey, Bedia Hanımı almak için çok uğraşmış olsa da bu girişiminde başarılı olamamıştır. Bedia, başka birine verildiğinde üzüntüsünü teskin için o da aynı gün başka biri

²¹⁸⁰ A.g.e., s. 41.

²¹⁸¹ A.g.e., s. 50.

²¹⁸² A.g.e., s. 51.

²¹⁸³ A.g.e., s. 55.

ile evlenir. Ancak görüşmeleri buna rağmen hâlâ devam etmektedir.²¹⁸⁴ Bütün bu anlatılanlardan sonra Naki Beyin hayâlinde barındırdığı “muhayyel rakibi” artık hayâl olmaktan çıkıp somut bir vaziyete dönüşür. Sürekli eşinden kıskandığı ve içini kemiren duygulara sebep olan bu hayâl bütün canlılığı ile karşısına dikilmiş gibidir artık.²¹⁸⁵ Büyük bir hayâl kırıklığı yaşayan Naki Beyin aklını türlü türlü düşünceler kurcalar, onu rahatsız eder. Bütün bu öğrendiklerinden sonra kendisini sevmeyen bir kadına niçin hâlâ değer verdiğini düşünür, bunların tesiriyle hasta olur.²¹⁸⁶ Eşinin kendisine bir aylık hamile olduğunu söylemesi üzerine şaşırır ve buna bir anlam veremez. Çünkü aynı evde yaşamalarına rağmen iki aydır yüzünü nadiren görmüştür.²¹⁸⁷ Eşini bütün yanlışlarına rağmen hâlâ seven ve istemeyerek boşayan Naki Bey, onun kendisinden boşandıktan sonra sevgilisi Fatim Bey ile evlenmesi üzerine yıkılır. Eşini asla unutamayacağını farkındadır. Uzaklara giderek intihar etme fikri zihninde belirir.²¹⁸⁸

“Mutâllaka” romanında Âkile Hanım, eşi Mail Bey tarafından çok sevilmektedir. Mail Bey, eşini bir sinir ânında boşamış olmasına rağmen hâlâ eşini ilk günkü gibi sever. Âkile Hanımdan sonra o da gönül penceresini dünyaya kapatmıştır ve son derece üzündür. Hiçbir şeyden tat almaz olur. Eşinden ayrıldığı için pişmanlık duyar.²¹⁸⁹ Hatasını anlamıştır. Eşinden ayrı kaldığı altı aylık zaman dilimi ona Âkile Hanımsız yaşayamayacağı gerçeğini öğretmiştir. Bu süre zarfında Âkile Hanım, başka biri ile evlenmiş olsa Mail Bey, ya delirmek ya da ölmek derecelerine varacağını kendisine yazdığı mektuplarında ifade eder.²¹⁹⁰ Mail Bey, Âkile Hanımın kendisine yazdığı mektupta heyecanına yenilerek kelimelerinin kendisini ele vermesinden dolayı annesi ile ilgili olan satırlarda pişmanlık ve samimiyet emârelerini göremediğini belirtir. Yani eşinin kayınvalidesi hakkında hâlâ ilk zamanki gibi aynı hisleri taşıdığını; ancak kendisini bunun aksi bir yönde göstermek istediğini sezmiştir. Bunu yanlış bulduğunu ifade eder.²¹⁹¹ Annesi oğlu Mail Beyi ne kadar gelininden kıskanırsa kıskansın, hatta hacılara, hocalara okutursa okutsun Mail Bey, kendisiyle baş başa kaldığı zamanlarda yine eşinin aşkıyla yanıp tutuşur. Annesinin şiddetli karşı çıkışları onda ters etki yaratır ve eşine daha da bağlandığını ve ona karşı olan aşk ateşinin daha da körüklendiğini hisseder. Sürekli eşinin hayâli ile haşır neşir olur.²¹⁹² Mehmet Celâl’in “Bir Kadının Hayatı”

²¹⁸⁴ A.g.e., ss. 117-118.

²¹⁸⁵ A.g.e., s. 128.

²¹⁸⁶ A.g.e., s. 145.

²¹⁸⁷ A.g.e., s. 169.

²¹⁸⁸ A.g.e., s. 192.

²¹⁸⁹ Gürpınar, Mutallâka, ss. 19-20.

²¹⁹⁰ A.g.e., s. 21.

²¹⁹¹ A.g.e., s. 23.

²¹⁹² A.g.e., s. 26.

romanında Melek Hanımın kızı olan Afife, Ziya tarafından sevilen bir genç kız olarak karşı karşıyaya çıkar.²¹⁹³ “Kuş Dilinde” romanında Nurhayat Hanım, Rafet Bey tarafından sevilen bir kadın olarak karşıyaya çıkar. Bu sevginin sonu evlilik ile sonuçlanır.²¹⁹⁴

Ahmet Mithat’ın “Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar” romanında güzel bir kız olan Esmâ, Canürktü’nün hayâlinden bir türlü çıkmaz.²¹⁹⁵ Canürktü, Murad Beyin istediği cariyeyle kendisine vereceğini söylemesi üzerine Esmâ’yı ondan ister. Fakat aynı kız Sarı Yakub da istemektedir.²¹⁹⁶ Esmâ, Hasan’ın evlilik teklifini kabul etmez. Hasan’ın ısrarları ve verdiği gözdağları fayda etmez. Esmâ, en sonunda bakire olmadığını, başka erkelerden arta kalan bir kadın olduğunu utanarak açıklar. Hasan’ı kabul etmeyişindeki engel budur.²¹⁹⁷ Timur Bey, babasının Esmâ ile olan evliliğine karşı çıkması ve kızın bir müddet sonra esir olarak satılıp İstanbul’a gelmesi üzerine peşinden gider. Kızdan ayrılmamak için kendisini de köle gibi gösterip onunla birlikte Mısır’a satılır. Fakat geldikleri konakta kızın görme imkânının az oluşu ve hasretine dayanamayışı onu hareme girmeye sevk eder. Bu hareketi evin beyi tarafından duyulunca idamına hükmedilir.²¹⁹⁸ Yıllar sonra bir köle olarak Hasan Mellâh’ın konağına satılıp orada Esmâ ile karşılaşan Timur Bey, aradan zaman geçtiği ve bu süre zarfında Esmâ değiştiği için kızını tanıyamaz.²¹⁹⁹

“Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş” romanında yer alan şahıslardan biri olan Nergis, Arap Mesut Ağa tarafından derin bir muhabbetle sevilir. Ancak gönlünü başka bir erkeğe kaptırması Mesut Ağanın husumetine sebep olur. Bulunduğu konakta kadın kıyafetine bürünüp falcı bir kadının sıfatıyla Babalı Arap nâmıyla gelen kişinin başındaki hotozunun düşmesi üzerine Mesut Ağa olduğunu görür ve korkar. Adamın kendisine zarar vereceğini bilen Nergis, canını kurtarmak için Hoca Kadının yardımıyla evden ayrılır. İhtiyar bir Çerkez’in hanesine sığınır ve kendisini saklamalarını, onların yardımcısı olacağını söyler. Fakat kız bir süre sonra esircinin elinde Mesut Ağaya satılır. Muhalefet etmek isterse de adamın canına kastedeceğini söylemesi üzerine kaderine boyun eğmek zorunda kalarak Arap tarafından bir adaya getirilir.²²⁰⁰ Osman Bey, Arap lalaya sevgilisi Nergis’in yerini ısrarla sorar ve ondan kızın öldüğü cevabını alır. Fakat bu yanıtta bir türlü inanmayıp sürekli olarak Arap’a ısrarlı soruları devam eder.²²⁰¹ Osman Bey, Mesut Ağa tarafından sevgilisi Nergis’in

²¹⁹³ Mehmet Celal, Bir Kadının Hayatı, s. 44.

²¹⁹⁴ Mehmet Celal, Kuş Dilinde, s. 145.

²¹⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 233.

²¹⁹⁶ A.g.e., s. 238.

²¹⁹⁷ A.g.e., ss. 313-314.

²¹⁹⁸ A.g.e., s. 318.

²¹⁹⁹ A.g.e., s. 357.

²²⁰⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, ss. 17-19.

²²⁰¹ A.g.e., ss. 22-24.

bulunduğu yere götürülür.²²⁰² Kızdan başından geçen olayları büyük bir dikkatle dinler. Zirâ Nergis, Arap’a her ne kadar yalvarmışsa da kimsenin uğrak yeri olmayan ıssız bir mağarada tek başına yaşamak zorunda kalmıştır. İnsan yüzünden mahrum kalır; ancak yalvarmaları bir sonuç vermez.²²⁰³ Osman Bey Nergis ile kendilerini hapseden Arap’tan kurtulmak için planlar yapar.²²⁰⁴ Aynı romanda Tüysüz Mehmet, bir Arap karısını sever. Kadın kendisine ne kadar eza ve cefa ederse etsin adamın muhabbeti o oranda artar. Kadın Tüysüz Mehmet’e gösterdiği lâubali hareketleri onun yanında elinde bohçalarla gelen İhtiyar bir Arap karısına da gösterir. Sulu şakalar yapar. Hatta onun yaptığı bu şakaları izlemeye mahalle halkı da toplanır. Bu iki kadının zaman zaman Tüysüz Mehmet’in evinde yattığı da olur.²²⁰⁵ “Hasan Mellâh” romanında Mesut Ağa romanın sonunda kurtulan ve mesut bir hayata başlayan Osman Bey ve Nergis tarafından konağın mahzenine hapsedilir ve ömrünün sonuna dek orada yaşamaya mahkûm edilir.²²⁰⁶ “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanında Râkım Efendi, esircinin yanında Canan’ı ilk gördüğü ândan itibaren ona âşık olur. Kızı uzun bir pazarlıktan sonra esirciden satın alır.²²⁰⁷ Kalbinde Canan’a karşı muhabbet hisleri ile dolu olan Râkım Efendi, paralı bir müşterinin kızı almak istemesine razı olmaz.²²⁰⁸

Ahmet Mithat Efendinin “Hüseyin Fellâh” adlı romanında Civelek Mustafa, Şehlevend’e her ne zaman yaklaşmak istese kızın tokatları ile karşılık bulur. Bu durum onda kızın iffetli ve evlenilmeye lâyık bir kız olduğu fikrini doğurur. Rüyalarında sürekli olarak Şehlevend ile meşguldür.²²⁰⁹ Şehlevend’in kendisini sevdiğini söylemesi onu memnun eder. Ancak kıza olan sevgisini ispat etmesi için kızın isteği üzerine Hamid adlı eşkiyayı öldürmesi gerekmektedir.²²¹⁰ Civelek bir taraftan da Şehlevend’i Hüseyin Fellâh’tan kıskanır ve bunu kıza itiraf eder. Fakat kızdan bunun bir kuruntudan ibaret olduğu yönünde bir cevap alır.²²¹¹ Hüseyin Fellâh da Şehlevend’e karşı içinde garip hislerle doludur. Kızın yüzüne bakar ve dalıp dalıp gider. Hatta kendisini ölümden kurataran kızın ayaklarına kapanıp sevilme konusunda ümitli olup olmamasını sorarsa da kız, Civelek’in bunları duymasından çekinerek kendisini çeker.²²¹² Hüseyin Fellâh, kıza ilân-ı aşk ederek eşi olmasını teklif eder.²²¹³

²²⁰² Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 32.

²²⁰³ A.g.e., s. 39.

²²⁰⁴ A.g.e., ss. 103-104.

²²⁰⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, ss. 28-29.

²²⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, s. 123.

²²⁰⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 15-16.

²²⁰⁸ A.g.e., s. 56.

²²⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 138-139.

²²¹⁰ A.g.e., s. 155.

²²¹¹ A.g.e., ss. 164-165.

²²¹² A.g.e., ss. 171-172.

²²¹³ A.g.e., ss. 182-183.

Başından o zamana kadar türlü ve talihsiz aşk hikâyeleri geçen ve aradığı aşkı bulamamış olan Hüseyin Fellâh, son şansının Şehlevend olduğunu söyler.²²¹⁴ Ancak kızıdan gönlünde başka bir erkeğe, Ömer'e yer olduğunu işittiğinde derin bir üzüntü duyar. Fakat kızı sevdiğinden mutluluğu için ona yardım elini uzatır.²²¹⁵ “Çengi” romanında güzel, fettan, zeki bir cariye olan Peri, Dâniş Çeleb'nin aklını başından öylesine alır ki adamın gözü cariyeden başkasını görmez. Zirâ peri hikâyeleri dinleyerek büyüyen Dâniş Çelebi'nin yetiştiriliş tarzı itibariyle perilere eğilimi ve ilgisi olduğunu bilen cariye Peri, adamı kandırarak kendisinin bir peri olduğuna inandırır. Hatta her nasılsa ilm-i simyaya vâkıf olup adama arada bir efsunlu çubuk ve nargileler içirerek hayâl âlemlerine dalmasına vesile olur. Bu rüyâ âleminde gezerken kızı da yanında gördüğünü söyleyen Dâniş Çelebi'nin sözleri üzerine yalnız kalmaktan sıkılıp kendisinin de uçarak yanına geldiği yalanını söyler.²²¹⁶ Namık Kemal'in “İntibah” adlı romanında Dilâşub ve Mahpeyker arasında kalan Ali Beyin pasifliği ve arzusunu net olarak dile getiremeyişi Mahpeyker'in önplana çıkararak Dilâşub'un kendisine nazaran daha canlı bir karakter olan Mahpeyker nazarında “*solgun ve cansız*” kalmasına sebep olur.²²¹⁷ “Sergüzeşt” romanında Dilber, evin küçük beyi Celâl Beyin sevgilisidir. Başta küçük beyi şımarık ve sathî bulmasına rağmen daha sonra ona karşı olan bu hisleri zamanla değişir ve beyi sevmeye başlar. Sevgisi karşılıksız değildir. Bey tarafından da büyük bir aşk ile sevilir.

“Zehra” romanında Subhî, karısı Zehra'nın hırçın zamanlarında onu kendi hâline bırakmayı daha hayırlı görür. Zehra'nın Sırrıcemâl'e olan muamelelerini beğenmemekle birlikte karısını daha fazla hırslandırmamak için sesini çıkartmaz ve hiçbir şey görmemiş, duymamış gibi yapar. Sırrıcemâl'e acır. Kendisi yüzünden bu tür muamelelere maruz kalması, kabahati olmadığı hâlde acı çekmesi ve bunun karşısında bir şey yapamamak ona acı verir. Bu sırada da daha önce çok da dikkatini celbetmemiş olan kızla daha yakından ilgilenmeye başlar. Sırrıcemâl'i gözleri önünde sürekli gözleri yaşlı, boynu bükük görmeye alışmıştır. Fakat bu hâl içinde dahi hâlâ güzelliğini muhafaza eden bu kızın mahzun hayâli Subhî'nin gözleri önünden gitmemeye başlar. Bunu önce merhamete yorar; fakat daha sonra kıza karşı farklı duygular hissettiğinin farkına varır.²²¹⁸ Sırrıcemâl'in Subhî tarafından sevilme hoşuna gider, gururu okşanır. Mutludur ve bu mutluluğun kendisine güzelliği sayesinde geldiğini bilerek gururlanır. Zehra'ya acılamakla birlikte onun üzerine seçilmiş olmasından dolayı

²²¹⁴ A.g.e., ss. 185-190.

²²¹⁵ A.g.e., ss. 217-218.

²²¹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 26-27.

²²¹⁷ Deniz Kandiyoti, Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar –Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler-, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul, Temmuz 1997, ss. 138-139.

²²¹⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 44.

sevinmektedir. Rüyalarına bile yer etmiştir bu hoşnutluk.²²¹⁹ Subhî, bütün meşguliyetini Sırrıcemâl'e adar ve eşinin kıskançlıklarına, sinir nöbetlerine kulak asmaz olur. Birbirlerine olan sevgi ve muhabbetleri gün geçtikçe artar. Subhî, bu sevda sisi altında geçmişini de hâlini de düşünemez, istikbâli ve istikbâlde Sırrıcemâl ile beraber olmayı düşünür.²²²⁰ Subhî, hayâlinde eşi Zehra'yı tahayyül eder; ancak ötekinin, Sırrıcemâl'in hayâli de karşısına dikilir. İki kadının hırs ve gazap dolu tavırları arasında Subhî, hayâllerinden kaçmaya çalışır; ancak muvaffak olamaz. "Aşağı tükürse sakal, yukarı tükürse bıyık" sözünde ifadesini bulan bir hâl içindedir. Zehra ile Sırrıcemâl arasında bir mukayese yapar ve Zehra'yı kıskanç, hırçın; Sırrıcemâl'i ise kuzu gibi uysal görerek tercihini Sırrıcemâl'den yana yapar.²²²¹ Hüseyin Rahmi'nin "Metres" isimli romanında Meryem Dudu, Revâî Bey tarafından delilik divânelik derecesinde sevilir. Revâî Bey, ne zaman onu تنها bir yerde yakalasa ona ağza alınamayacak kadar müstehcen kelimelerle örülü şiirlerle ilân-ı aşk etmekten kendisini alamaz.²²²² Fakat Meryem Dudu, ona yüz vermez.²²²³ Ayrıca Saffet Hanıma Müştak Bey tarafından gelen mektup ona geçmişinde yaşadığı bir gönül ilişkisini anımsatır. Bedros Ağa tarafından delicesine sevilmiş ve şair ruhlu bu adam tarafından bir zamanlar kendisine şiirler düzülmüştür.²²²⁴ Ahmet Mithat'ın "Yeniçeriler" inde Civelek Hüsnü Şahap Hanıma delicesine âşık olmuştur. Gece gündüz onun hayâli ile yanar tutuşur.²²²⁵

Ahmet Mithat'ın "Hasan Mellâh" adlı romanında Pavlos tarafından sevilen ve iltifatlara boğulan Cuzella, ondan hoşlanmayıp yüz vermese de adam, kendisine aşk mektupları göndermekten geri durmaz. Fakat bu durum kızı çok rahatsız eder ve ondan nefret etme derecelerine vardırır. İçine sıkıntı düşer ve dalgın bir hâlde gezer. Mektubunun birinde çıktığı yolculuktan yakında döneceğini ve nişanlanmak için sabırsızlandığını yazmaktadır Pavlos. Cuzella, bu durum karşısında iyiden iyiye sinirlenir. Sevmediği ancak babasının rıza gösterdiği bu adama karşı nasıl davranacağını kestiremez. Babası nazarında hatırı sayılan bir genç kız olsa da onun ısrarcı olduğu zamanlarda da sözünden çıkamayacağını bilir.²²²⁶ Hasan Mellâh, saklanmak için girdiği odada Cuzella'yı görünce ona âşık olur. Kızdan gönlünü kendisine vermesini ister.²²²⁷ Hasan'ın hislerine karşılık veren Cuzella, babasının kendisini zorla istemediği bir adama vermek istediğini söyleyince Hasan'da kıskançlık emâreleri

²²¹⁹ A.g.e., s. 49.

²²²⁰ A.g.e., s. 57.

²²²¹ A.g.e., s. 74.

²²²² Gürpınar, Metres, s. 52.

²²²³ A.g.e., s. 54.

²²²⁴ A.g.e., ss. 187-188.

²²²⁵ Ahmet Mithat Efendi, Yeniçeriler, s. 40.

²²²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 12-14.

²²²⁷ A.g.e., s. 84.

hissedilir. Ancak kızın o tarafta gönlünün olmadığını görünce biraz rahatlar.²²²⁸ Kızın kendisine yüz vermediğini gören Pavlos, bir oyuna getirip dilenci kılığında Hasan Mellâh tarafından gönderildiğini ve kaçmak için hazır olmasını söyleyerek kızı kaçıtır. Hasan Mellâh ise sevdiğini kurtarmak için peşlerine düşer.²²²⁹ Ahmet Mithat'ın "Hüseyin Fellâh" adlı romanının kahramanı Hüseyin Fellâh, eski aşkı Sabîre ile karşılaşınca karışık duygular içine girer. Zirâ kalbinde Şehlevend'e hissî münasebet beslemekle birlikte kendisini yokladığında yalnız Sabîre'nin değil; Cemile'nin hatta eski eşinin bile muhabbetlerini bulur. Ancak Şehlevend'in sevgisinin bunların en üstünde yer almakta olduğunu fark eder. Sabîre'nin kendisine gösterdiği yakın ilgiye de karşılıksız kalamayan Hüseyin Fellâh, Şehlevend ve Sabîre arasında kalarak karışık hislerle dolup taşar. Zihni ikiye bölünür, arada kalır.²²³⁰ Aynı romanda Ömer de sevdiği kız uğruna felâketleri göze almıştır. Şehlevend ve annesi Hasna Hanımın kötü duruma düşmelerine, fakirleşmelerine sebep olan ve o hâlde bile her zaman yollarına çıkarak ayaklarına çelme takma arzusunda olan Hurşid'i bıçaklayarak çıbanın başı olan ve bu olayların olmasına sebep olan Bekir Efendinin şikâyeti üzerine kürek cezasına çarptırılır.²²³¹ Ömer, Şehlevend'i sevmekle birlikte bir zamanlar kapılarında çalıştığı bu kıza kendisini lâıyk görmeyerek geri çeker.²²³² Ahmet Mithat'ın "Paris'te Bir Türk" romanında hayatında kimseyi sevmemiş olan ve ilk gördüğünde Poliny'i de sevmeyip evlenmeye uygun bir kız addettiği için onu kabul etmek durumunda kalan Simon, yavaş yavaş yüreğinde kıza karşı birtakım kıvılcımların ortaya çıktığının farkına varır.²²³³

"Çengi" romanının kahramanı Melek Hanım, pencere önünde kendisini sevdiğini ve görüp beğendiğini söyleyen genç bir delikanlıdan mektup alır. Mektupta Canbert Beyin asıl babası olmadığı, annesinin aslında ölmeyip hayatta olduğu, gözyaşları içinde kızını beklediği, babası zannıyla yanında yaşadığı adamın kızın annesinin düşmanı olduğu, kızı bunları öğrenmemesi için dış dünya ile bağını kesip kimse ile görüştürmediği gibi şeyler kaleme alınmıştır. Zâten hayat tecrübesi eksik olan Melek Hanım, bunları okuduğunda şaşırır, aklı allak bullak olur.²²³⁴ Başlangıçta Sünbül Hanıma âşıkken kadının oyununun bir parçası olarak onun tarafından Melek Hanıma yönlendirilen Cemal Bey, kızı gördüğü ândan itibaren muhabbet besler.²²³⁵ Şemseddi Sami'nin "Taaşuk-ı Talât ve Fitnat" romanının kahramanı Tal'ât Bey, Fitnat ile karşılaşınca yanakları kızarır, sararır, bembeyaz olur. Bütün vücudu,

²²²⁸ A.g.e., s. 89.

²²²⁹ A.g.e., ss. 119-120.

²²³⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 207-208.

²²³¹ A.g.e., s. 229.

²²³² A.g.e., s. 266.

²²³³ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 344.

²²³⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, ss. 78-79.

²²³⁵ A.g.e., ss. 106-107.

elleri heyecandan titremeye başlar. Onun yüzüne bakmaya cesaret edemez. Sözlerine karşılık bulamaz, sesi titrer.²²³⁶ Tal'ât Bey, Fitnat Hanımın yüzüne bakmaya fırsat bulunca gözlerini ondan alamaz. Her bir uzvuna dikkatlice bakar ve her birinde ayrı bir letâfet bulur.²²³⁷ Rüyalarında Fitnat Hanım ile meşguldür.²²³⁸ Tal'ât Bey, Fitnat'a oranla daha ayrıcalıklı bir konumdadır; çünkü sırların bütününe vâkıftır. Hatta onunla görüşmeleri süresince hareket ve tavırlarından Fitnat Hanımın kendisine âşık olduğunu dahi sezmiştir. Fitnat'ın Ragıbe'ye Tal'ât'ın ismini sorması, onda bahis açması, ismini telaffuz ederken sesinin titremesi ve yüzünün renginin değişmesi gibi hâller bunda etkendir.²²³⁹ Tal'ât Bey, Fitnat'a sırrını söylemeyi denemiş; fakat korkmuş, utanmış ve cesaret edememiştir. Kızın ne türden bir tepki vereceğini kestirememiş olduğundan uygun bir zaman ve zemin beklemektedir.²²⁴⁰ Nâbızâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Suphi, Zehra'nın kıskançlık konusundaki kötü durumuna kafa yormakta iken, yüreğinde kıza karşı merhamet zannettiği duyguların muhabbet emareleri olduğundan habersizdir. Bazen zihninin bu kızla bu derece meşgul olmasına anlam veremez, onu zihninden çıkarmayı düşünür; ancak bunda başarılı olamaz. Onun tesirinden kurtulamaz, Zehra'yı düşünmekten kendisini alamaz.²²⁴¹ İşi başında bazen öylesine dalar ki, dış dünyayı unuttur. Kendisine gelince ise neşelendiğini ve kendisini daha iyi hissettiğini anlar. Onun bu hâli Zehra'nın babası Şevket Beyin gözünden kaçmaz. O, Suphi'nin bu hâlinin muhabbetten kaynaklanabileceğini kestirmiş ise de kaynağını tam anlamıyla bilemez. Fakat Suphi'nin bu hâlini gizlemek gibi bir niyeti yoktur. Bir Cuma günü hesap işlerini halletmek için ilk defa olarak Şevket'in evine gider ve orada uzaktan Zehra'ya tesadüf eder. Onu görür görmez yüreğinde anlamlandıramadığı bir biçimde bir heyecan hisseder. Zihni çekingenlikle cesaret arasında gidip gelir. Çatık kaşlarından bu kızın kıskanç Zehra olduğunu anlar. Kız, onu görünce vahşi bir edayla telâş içinde kaçıp gider.²²⁴²

"Dürdâne Hanım" romanında Dürdâne Hanımın Mergub ile olan muhabbeti iyice arttığı bir vakitte bir yandan da hiçbir şeyden haberi olmayan nişanlısı Memduh Beyin mektupları ve hediyeleri gelmeye devam eder. Hatta mektuplarında Dürdâne Hanımın gelinlik zamanının çoktan geldiğini söyleyerek ona evlenme teklifinde bulunur. Fakat kızdan gönlünün başkasında olduğu, sevdiğinden ayrılmak ihtimali olmadığı ve aralarındaki nişanın bir hükmünün kalmadığı, kısmetini başka yerde araması yolunda bir cevap alır. Bu haber

²²³⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 64.

²²³⁷ A.g.e., s. 66.

²²³⁸ A.g.e., s. 70.

²²³⁹ A.g.e., s. 75.

²²⁴⁰ A.g.e., s. 76.

²²⁴¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 14.

²²⁴² A.g.e., ss. 15-16.

üzerine kendisini köprüden atarak ölmek ister; ancak bu girişiminde başarılı olamaz. Birkaç defa daha ölüme meylederse de yanına adam takıp onu yalnız bırakmazlar. Sonraları kendini toplar. Ailesi kendisini evlendirmek istese de o, bunların hiçbirini kabul etmez. Hayatında Dürdâne olmayınca onun için her şey anlamsızdır artık.²²⁴³ Mergub, Dürdâne'nin kendisine gösterdiği aşırı ilgi karşısında bunalır. Kızın bu tavrı onu memnun etmek yerine sıkır. Dürdâne'nin gebeliğinin ortaya çıkması Mergub'u daha da sıkıntılı bir hâle sokar. Kendi kendine bahaneler üretmeye başlar. Kızın daha önce bir aşk ilişkisinin olduğunu, nişanlısından aşk dolu mektuplar aldığını, yalnızca almakla kalmayıp kızın da bir zamanlar nişanlısına aşk dolu mektuplar yazdığını dile getirir. Bunların hepsinden haberdardır. Kızın son derece açık, cüretkâr oluşu onu düşündürmektedir.²²⁴⁴ Memduh Bey, Dürdâne'yi sevmektedir. Kızın kendisine karşı mahcup olduğunu ve affına nail olamayacağı için helâk derecelerine geldiğini söyleyenlere kızın kendisinin affına ihtiyacı olmadığını, kendisinden her şeyi isteyebileceğini hatta canını istese onun için vereceğini belirtir.²²⁴⁵

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Mansur, çocukluk arkadaşı, amcasının kızı Zehra'yı çok sevmesine ve kızın aşkı gönlünde yer etmesine karşın Zehra onunla aynı çatı altında olmaktan rahatsız olur.²²⁴⁶ Zehra, artık ergen bir kız hâline gelip dışarıda iken kapandığı bir zamanda iç sıkıntısını gidermek maksadıyla muallimesinin evine piyano çalmaya gider. Oraya gittiğinde muallimenin zabıt oğlunun da ansızın geleceğinden habersiz piyano başına geçip saatlerce şarkı söyler. Bu esnada zabıt, kapı aralığından daha önce hiç görmediği on iki yaşındaki bu “baş döndürücü” güzeli gizlice seyretmeye koyulur. Zehra'ya şiddetli bir aşk ile tutulan Fransız zabıt, annesine ve kız kardeşine bu konuda kıza bir şey söylemeleri için baskı uygular; ancak başarılı olamaz. Çünkü onlar bunu saçma bulurlar. Zehra, Müslüman ve dinine bağlı bir kızdır. Bir gayr-i müslime yâr olmayacağını, kendi dinine ve inançlarına göre evleneceği kişiyi seçeceğini bilirler. Fakat zabıt, Zehra'ya öylesine bir tutkulu aşk ile bağlanmıştı ki onun için dinini bile değiştirmeye razıdır. Zehra'ya bir mektup yazar ve bu düşüncesini iletir. Ancak emelinde başarılı olamaz.²²⁴⁷ Zehra, Mansur'un defterlerini karıştırdığı bir gün Fransızca olarak kaleme alınmış defterin içinde kendi ismini görerek rengi atar. Mansur, kaleme aldığı satırlarda Zehra'ya olan sevgi ve muhabbetini belirtmiş ve onun namus kavramı karşısındaki ahlâklı duruşunu takdir etmiştir. İdealist bir yapıda olan Mansur için Zehra, kadınların çeşitli alanlarda ıslahı için yanına yoldaş olarak

²²⁴³ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 130.

²²⁴⁴ A.g.e., s. 131.

²²⁴⁵ A.g.e., ss. 132-133.

²²⁴⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 101.

²²⁴⁷ A.g.e., ss. 103-104.

gördüğü bir karaktere sahiptir. Ancak o, her ne kadar Zehra'yı bir yol arkadaşı olarak yanında görmek isteyip elinden gelen gayreti göstermiş ise de hep Zehra'nın sessiz tavırları ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat kalbini ona vermiştir ve onun yerine bir başkasını koyamayacağını da farkındadır Mansur. Bunları bütün içtenliği ve samimiyeti ile defterine kaydetmiştir.²²⁴⁸ Mansur, bir gece vakti piyano eşliğinde güzel ve gür olan Zehra'nın sesini uzaktan dinler ve bundan çok etkilenir.²²⁴⁹ Romanda Kâzım Bey, Sabiha'yı sevmektedir. Evlilik hususunda babasını bir keresinde kızın babası ile bu konuyu görüşmek üzere göndermişse de karşı taraf anlamazlığa geldiğinden bu konuda tekrar söz açılmamıştır.²²⁵⁰ Hüseyin Rahmi'nin “Şık” adlı romanında Matmazel Adel, sevgilisi Maşuk Bey tarafından çok sevilir. Zirâ Maşuk, bir kadında aranabilecek meziyetlerin tümünü bu kızın şahsında bulur.²²⁵¹ “İffet” romanında Latif, masum bir aşkla sever nişanlısı İffet'i. Kızın sıkıntılı olduğu vakitlerde sıkıntısını gidermek için elinden geleni yapar. Evlilik hülyâları kurar. Yoksul oldukları için birbirlerine yalnızca gönüllerini sunacaklarını bilir. Ama onun için İffet'in gönlü bütün hazinelerden değerlidir. İffet, hayâlden hoşlandığı için gerdek gecesinin şairlere yakışır tarzda bir hayâl içinde geçmesini arzular. Kendisine yüz görümlüğü olarak iki perdelik manzum bir tiyatro yazmayı planlar. Nikâh mevsimini bahar olarak düşünür ve bahçesinde çiçeklerle bezeli bir ev hayâl eder.²²⁵² Namusuna hâlel getirmeden vefât ettiğinde İffet, ardında yaslı, içindeki ateşin hararetiyle ne yapacağını bilemez tarzda biçare dolaşan bir sevgili bırakır. Bu, nişanlısı Latif Beydir. İffet'in hayatını kaydettiği satırlardan müteşekkil kâğıtları koynunda taşıyarak onun mezarı başında perişan, divâne dolaşır durur.²²⁵³ Daha çocukluk yıllarında İffet'i sevmeye başlayan Latif Bey, erkek çocuklarına özgü oyunları bırakır ve İffet ile bebek oyunları oynamaya koyulur. Bebeklerin elbiselerini dikme ve kırılan arabaları onarma konusunda İffet'e yardımcı olur. Onu görmeden yapamaz.²²⁵⁴ İffet'in vefâtından kısa bir süre sonra bu acıya dayanamayarak o da vefât eder. Sevgilisine bu dünyada kavuşmak mümkün olmamış, aşk diğer tarafa kalmıştır.²²⁵⁵

Halit Ziya'nın “Mai ve Siyah” romanında Ahmet Cemil, birlikte büyüdüğü ve hâlâ çocuk nazarı ile baktığı Lâmia'ya âşık olur. Hâlâ çocuksu özelliklere sahip bu kız, piyano çalarken Ahmet Cemil'e büyümüş ve bambaşka olmuş bir genç kız olarak görünür: “(...) *Bu gül ziyası içinde şimdi Lâmi'a onun gözünde sihirli bir inkişaf ile sanki büyüyor, o dar*

²²⁴⁸ A.g.e., ss. 174-175.

²²⁴⁹ A.g.e., ss. 180-181.

²²⁵⁰ A.g.e., s. 189.

²²⁵¹ Gürpınar, Şık, s. 53.

²²⁵² Gürpınar, İffet, s. 52.

²²⁵³ A.g.e., s. 78.

²²⁵⁴ A.g.e., s. 94.

²²⁵⁵ A.g.e., s. 136.

omuzlar genişliyor, şu küçük başa bir vüs'at geliyor, bu küçük çocuk yükseliyor, şu nahif mahlûkdan o pembe renk içinde, bu rakık nağmeler arasında silkinerek, saçlarından ziya köpükleri serpererek bir genç kız çıkıyordu.”²²⁵⁶ Ahmet Cemil, böyle bir tablo içinde ilk kez Lâmia'yı bir genç kız olarak görür ve ona âşık olur. Lâmia, çocukluk gömleğini çıkarmakta ve güzel bir genç kız olarak bütün görkemiyle karşısında durmaktadır.²²⁵⁷ Lamiâ'nın verildiği ve evleneceği haberi Ahmed Cemil'i derinden yaralar.²²⁵⁸ “Bir Ölünün Defteri”nde hikâye kahramanı altı yaşındaki “ben”, ilk kez geldiği halasının yalısında oyuncak bebeklerle oynamakta olan iki buçuk yaşındaki hala kızını Nigâr ile karşılaşır ve onu bir ağabey gibi sevmeye başlar.²²⁵⁹ Nigârın en büyük zevklerinden biri de bahçede tavuklarla oynamaktır. Birgün “ben” onu bir arkadaşı ile tanıştırır ve bundan sonra üçü birlikte zaman geçirmeye başlarlar. Bir müddet sonra büyüüp serpilen Nigâr, artık oyuncaklar ve tavuklarla oynamaktan zevk almaz olur.²²⁶⁰ Zaman zaman kıza iltifatlar eden ve buna bir anlam veremeyen Vecdi, bir müddet sonra Nigâr'ı sevdiğini kendi kendine itiraf etmek zorunda kalır.²²⁶¹ Nigâr ile bazı geceler yalnız kaldıklarında Vecdi, onunla uzun uzun kitaplar üzerine konuşur ve daha çok hangi tür kitapları sevdiğini anlamaya çalışır. Bunun için ona çeşit çeşit yeni kitaplar alır ve şiiri daha çok sevdiğini anlar. Hatta onun şiire olan meftuniyeti karşısında hiddet hisleri duyar.²²⁶² Vecdi'nin Nigâra olan aşkı cinnet derecelerine varır. Öyleki kızın kendisini sevdiğinden emin olmadığı için ümit eder. Arkadaşı vasıtasıyla onu konuşturmak ve kendisine karşı ne türden hisler beslediğini öğrenmek ister.²²⁶³ Ancak halasından kızın arkadaşı Hüsam'a meylettüğünü duyunca yüreği paramparça olur.²²⁶⁴ Kızın onu bir kardeş gibi sevdiğini, evlenmelerinin olması imkânsız bir hayâl olduğunu, kendisini affetmesini, asıl sevdiğinin Hüsam olduğunu dile getirmesi üzerine yıkılır Vecdi.²²⁶⁵ Gönlü paramparça da olsa kendi elleriyle evlendirir Nigâr'ı. Onu tek anlayan halasıdır.²²⁶⁶

“Nemide” romanında Şevket Bey, bir Cuma günün yolda yürürken Na'ime Hanımı görüp ona âşık olur. Evleneceği kadının söz konusu kız olacağı hissi içine daha orada yer eder.²²⁶⁷ Nâ'il, Nemide'yle başlangıçta birlikte büyüdüklerinden ve bir tabip olarak kızın

²²⁵⁶ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 112.

²²⁵⁷ A.g.e., s. 112.

²²⁵⁸ A.g.e., ss. 304-305.

²²⁵⁹ Uşaklıgil, Bir Ölünün Defteri, s. 24.

²²⁶⁰ A.g.e., ss. 33-34.

²²⁶¹ A.g.e., s. 52.

²²⁶² A.g.e., ss. 54-56.

²²⁶³ A.g.e., s. 67.

²²⁶⁴ A.g.e., s. 70.

²²⁶⁵ A.g.e., s. 75.

²²⁶⁶ A.g.e., s. 94.

²²⁶⁷ Uşaklıgil, Nemide, s. 16.

hasta vücudu dikkatini çektiğinden dolayı nişanlanmayı kabul eder. Fakat ilk kez nişanlı olarak baş başa kaldıklarında kızın kendisine muhabbetle bakan gözlerine tesadüf edince bu sevgi onun oldukça hoşuna gider.²²⁶⁸ Nâ'il, Nahid'in kendisini sevdiğini itiraf etmesi üzerine Nemide ile nişanlı olmasına karşın bu aşka kayıtsız kalamayarak karşılık verir.²²⁶⁹ Hüseyin Rahmi Beyin "Mürebbiye" adlı romanında Matmazel Anjel, mürebbiye olarak çalıştığı evdeki Şem'i ve Sadri Beylerin kendisinden hoşlandığını sezecek kadar zekî ve gözü açık bir kadındır. Yakın bir zamanda her ikisinin de kendisine aşklarını itiraf edeceğini bilir. Fakat kendisi bu gençlerden hiç birine sevgi ve alâka beslemez. Onun bütün dikkati kendisine âşık bu iki erkeği birbirlerine sezdirmeden idare edebilme maharetini nasıl göstereceği üzerine toplanmıştır. Bunun için kendince bir oyun hazırlar, planlar yapar. Büyük hayâlleri olan Anjel, bunları gerçekleştirmek için mürebbiyelikten kazandığı paranın yeterli olmayacağını farkındadır. Fakat çalıştığı ev, onun bu isteklerini karşılayabilecek kadar zengindir. Mürebbiyeliğin yanı sıra kadın cazibesini ve şeytânî zekâsını kullanarak evdeki genç beylere kendince aşk dersleri vererek bir bakıma kendisine başka bir geçim yolu bulmayı kurar. Âşıklarının gözünde bir sevgili olsa da onlara karşı kalbinde herhangi bir sevgi katresi olmadığından erkekleri emellerine ulaşmada bir basamak olarak görür. Kurduğu plana göre âşıkları birbirlerinden haberdâr olmaksızın aşk illetine iyice sardıktan sonra onları avucunun içine alıp sonra da aralarına rekâbet ve kıskançlık düşürerek hem kendini eğlendirecek hem de parasal kazanç sağlayacaktır. Bu şeytanca plana evin en küçük beyinden en büyük efendisine kadar herkes dahil olacaktır.²²⁷⁰ Fransa'da küçük yaştan beri fahişelik mesleğini icrâ eden ve bu mesleğin bütün inceliklerine vâkıf olan Anjel, bir erkek uzmanıdır âdetâ. Kısa bir süre için de olsa kendisini olduğundan farklı gösterip mürebbiyelik için konağa gelmiş olsa da eski alışkanlıklarından vazgeçmesi kolay olmaz. Evin erkeklerini gördükçe şeytanca planlarını uygulamak için sabırsızlanır. Kendisine konağın aşçısından büyük beyine kadar baştan çıkaracağı erkekleri listelediği bir defter tutar.²²⁷¹ Ancak listesine evdeki çocuklara ve hatta büyüklere cezalar veren Dehri Efendiyi yamakta biraz tereddüt eder.²²⁷² Anjel, Dehri Efendinin sakat kardeşi Amca Bey de olmak üzere evdeki bütün erkekler ile gönül eğlendirmeye koyulur ve onları yavaş yavaş hileleri ile ağına düşürmeye başlar. Anjel'in yalıya gelişi evdeki bütün erkekler gibi birkaç eş değiştirip boşanmış olan Amca Beyin de hoşuna gider. Kendisine Matmazel tarafından atılan yemlere çabucak düşmeyi ihmal etmez.

²²⁶⁸ A.g.e., s. 105.

²²⁶⁹ A.g.e., s. 117.

²²⁷⁰ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 9-10.

²²⁷¹ A.g.e., ss. 29-30.

²²⁷² A.g.e., s. 35.

Anjel, sakat bir vücutta sağlam bir kalbe rastlanmayacağını ve onu istediği her şekilde sokup, dilediği yöne sevk edebileceğini sezecek kadar şeytânî zekâyâ sahip bir kadındır. Amca Bey, avuçlarının içindedir artık.²²⁷³ Kısa zamanda Şem'i'yi, Amca Beyi ağına düşüren Anjel, bu sefer dikkatini Melâhat Hanımın eşi damat Sadri'ye diker. Ağına düşürdüğü erkekler içinde en çok Sadri'yi beğenir. Karısından çekindiği için mürebbiyeden uzak duran bu adam, bir müddet sonra kadına ilgi duymaya başlar. Bu ilgi bir müddet sonra kıskançlığa dönüşür. Zirâ Amca Bey ve Şem'i'nin yaptığı şakalar Sadri'nin mürebbiyeyi kıskanmasına sebep olur. Anjel'in onlara ilgi göstermeyeceğinin düşünür. Ancak şahit olduğu birtakım olaylar bu hükmünü geçersiz kılar. Mürebbiyeye olan sevgisi kıskançlığını günden güne tetikler. Mürebbiyenin bu iki erkeği geceleri odasına aldığından habersizdir Sadri. Âşıklar birbirlerinden habersiz olmakla birlikte birbirlerinden şüphe edip birbirlerini gözetlemekten de geri durmazlar. Bu durum trajedi-komik olayların yaşanmasına yol açar. Matmazelin kendilerinden başka bir erkekle konuşmaları hoşlarına gitmez ve bu kıskançlıklarını da kendisine türlü işvelerle dile getirmekten çekinmezler.²²⁷⁴ Şem'i Bey, mürebbiyeyi çılginca sever. Onun kendisine gösterdiği muhabbete, sadakat yeminlerine, verdiği vaatlere bütünüyle inanır.²²⁷⁵ Sadri ile daha çok ve rahat zaman geçirebilmek için Anjel'in Dehri Efendiyi ustaca oyunlarla kışkırtıp evdeki erkeklerin geceleri yatmak için selâmlık tarafına taşınmalarına neden olması, üzerlerinde şok etkisi yaratan Amca Bey ve Şem'i'nin gözlerini iyice açmaya ve bu işin altında şeytânî zekâyâ sahip olan bu kadının olduğunu anlamaya yetmiştir. İkisi de Sadri ve kadına diş bilemeye başlarlar.²²⁷⁶ Kıskançlığı kadını öldürme planları kurmasına zemin hazırlar. Acı çekmektedir.²²⁷⁷ Anjel'in odasına giderek onu öldürmeye teşebbüs eder. Anjel, gönül eğlendirmek için girdiği bu aşk oyununun sonunun bir faciaya dönüşebileceğini hiç hesaba katmamıştır. Şem'i'nin karşısında korku ile titrer; ancak bağırarak da işine gelmez.²²⁷⁸ Odada başka birinin varlığından şüphelenen Şem'i, giysi dolabını açıp babası Dehri Efendi ile karşılaşınca bu trajedi-komik durumun şokuna daha fazla dayanamayarak olduğu yerde düşüp bayılır.²²⁷⁹

Nâbizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Uranî, güneşli bir havada Suphî ile gezintiye çıkar. Onu avucunun içine almaya ve yavaş yavaş her dediğini yaptırmaya başlamıştır. Birlikte konyak içerler. Kol kola sokağa çıkarlar. Uranî, sade giyinmesine

²²⁷³ A.g.e., ss. 36-37.

²²⁷⁴ A.g.e., ss. 70-73.

²²⁷⁵ A.g.e., s. 123.

²²⁷⁶ A.g.e., s. 154.

²²⁷⁷ A.g.e., s. 182.

²²⁷⁸ A.g.e., ss. 187-188.

²²⁷⁹ A.g.e., s. 190.

rağmen güzelliği bu sadelik içinde daha da açığa çıkmaktadır.²²⁸⁰ Subhî, sarhoşluğun verdiği sersemlikle sanki sihirlenmiş gibi Uranî'nin yanından ayrılıp da evine gitmek istemez. Mağazadaki işlerini de aksatmaya başlar. Subhî, rahata alışırsa işlerinin kötüye gideceğinden endişe eder. Başındaki belâyı anlamış, bir aşuftenin ardından gittiğini hissetmiştir. Sırrı Cemâl'in hayâli karşısına dikilir. Bu hayâl onun yüzüne tükürmektedir. Subhî, bu hayâle bakmaya cesaret edemez. Uranî'den nefret etmeye başlar. Fakat bu nefretin ona olan sevgisinden kaynaklandığının farkında değildir henüz.²²⁸¹ Uranî'yi kıskanır. Sokakta gezerken diğer erkeklerin ona bakışları, Uranî'nin de herkese güler yüz göstermesi onu rahatsız eder.²²⁸² Başkaları tarafından ilgi çekmesi hoşuna gider, onun “*kendi malı*” olmasından gurur duyar. Fakat kızın etrafa işveli, cilveli tavırları hoşuna gitmemekte, canını sıkılmaktadır. Uranî'nin bütünüyle cismen ve kalben kendisinin olmasını ister. Diğer insanlara karşı mesafeli ve soğuk durmasını arzu eder. Hayatını kendisine adamasını diler.²²⁸³ Uranî'nin başkalarına olan yılışık tavırları, ona buna zarf atması hoşuna gitmez. Ona kızmanın bile anlamsız olduğunu düşünür. Artık Uranî kendisine zevk vermemeye başlar. Çünkü nerede paralı bir müşteri görse atlamaktadır. Bu, onun doğasında vardır. Öyleyse gerçekte kendisini sevmeyen bir kadının arkasından gitmenin de anlamsız olduğunu düşünür Subhî. Onu Uranî'ye bağlayan hiçbir bağ yoktur. İsteddiği an çekip gitme iradesine sahiptir. Hayatını ve varlığını onun için tüketmenin akıllıca bir davranış olmadığını farkına varır. Bunları zaman zaman düşünmüyor da değildir. Fakat bu cesareti kendinde bulamamakta, düşüncelerini eyleme dökmemektedir.²²⁸⁴

“Araba Sevdası” romanında Perîveş'e âşık olan Bihruz Bey, onunla tanışmak, konuşmak için can atar. Fakat kendisini daha ilk tesadüfte Bihruz Beye göstermek Perîveş'in işine gelmez.²²⁸⁵ Bihruz, saatlerce sevgilisini yolunu gözler. Onun için aşk mektupları kaleme alır ve komik durumlara düşer. Gözünü bir türlü Perîveş'ten alamaz.²²⁸⁶ Mesire yerinde bir gezi esnasında başka bir kadının Perîveş'ten daha güzel olduğunun farkına varmıştır Bihruz. Ancak Perîveş'teki işve ve zerâfetin söz konusu güzelde olmadığını da fark eder. Bihruz, yirmi senedir yanlarında çalışan ve kendisini öz evlâdı kadar seven dadı kalfanın hissedeceği kadar değişir. Zirâ uyku saatinde, ahlâkında ve giyim tarzında gözle görülür değişiklikler

²²⁸⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 89.

²²⁸¹ A.g.e., ss. 91-92.

²²⁸² A.g.e., s. 108.

²²⁸³ A.g.e., ss. 113-114.

²²⁸⁴ A.g.e., s. 117.

²²⁸⁵ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., s. 29.

²²⁸⁶ A.g.e., ss. 92-93.

olmuştur. Bu durum dadı kalfayı hem üzer hem endişelendirir.²²⁸⁷ Arkadaşı Keşfi Beyin kendisine sevgilisi Perîveş Hanımın öldüğünü söylemesi üzerine yıkılır Bihruz. Yazdığı mektuptaki ibareye kırılıp verem olduğunu düşündüğünden kendisini suçlar. Sevgilisinin hayâli ile yatıp kalkar. Birgün vapurda Perîveş Hanımı görür. Hiç beklemediği bu olay karşısında ne yapacağını bilemez. Heyecandan titremeye başlar. Fakat arkadaşı Keşfi Bey, yine yalanlarına devam ederek gördüğü kadının Perîveş Hanımın kızkardeşi olduğunu söyler.²²⁸⁸ Bu sevda seli içinde Bihruz Bey, bir çöküşü bütün derinliği ile yaşar. Hayatındaki her şey bir hiçliğe doğru gider. Sonunda arabasını da satılığa çıkarmak zorunda kalır.²²⁸⁹ Bir Ramazan günü dalgın dalgın etrafına bakarken yürüyen insan seli arasında Perîveş'e çok benzeyen bir kadını fark eder. Kadını izlemeye koyulur ve onun inandığı şekilde ölen sevgilisinin kız kardeşi olduğu kanaatine varır. Sevgilisinin mezarının nerede olduğunu öğrenmek için peşlerine düşer. Sonunda تنها bir yerde fırsatını bulup kadına durumu arz eder. Düştüğü durum son derece traji-komiktir. Kadının bütün gerçeği ortaya koyan sözleri ve alaysı tavırları karşısında Bihruz, arkadaşı Keşfi Bey tarafından aldatıldığının farkına varır.²²⁹⁰ “Metres” romanında Parnas, Müştak tarafından bütün olumsuz özelliklerinin bilinmesine karşın büyük bir aşkla sevilir. Onunla yeniden eski günlerine dönmeyi arzular. Ancak bunun ucu maddîyâta dayanmaktadır.²²⁹¹ Söz konusu kadın, yarı çıplak elbiseler giyip başka erkeklerin kollarında dans ettikçe seven bir erkek olan Hami Bey tarafından kıskanılır. Parnas ise onun kendisine olan zaafını bildiğinden elindeki bu kozu çok iyi kullanmakta ve istekleri gecikince Hami Beye parası yetmiyorsa kendisini bırakması yolunda imalarda bulunmaktadır.²²⁹² Hami Bey, metresini sevgisinden ötürü oldukça kıskanır. Hatta onun bir başkası ile ilişkisi olduğunu sezdiğinde bu kıskançlığı aklına Parnas'ı öldürme fikrini bile koysa da sevgisi buna engel olur. Böyle bir şeyi düşünse de bunu yapmaya kendisinde cesaret bulamaz.²²⁹³ Hami Bey, kendisi için ev tuttuğu ve emrine hizmetçiler tayin ettiği kadını bir başka erkekle yakalayınca derin üzüntü duyar. Fakat kadın, aralarındaki ilişkinin her iki tarafın da rızası ile olan, hiçbir hukukî bağı olmayan bir ilişki olduğunu, hatta üstüne üstlük gönlün ferman dinlemeyeceği ve her ân başkasına kayabileceğini belirten lâkâyt bir tutum sergiler.²²⁹⁴ Söz konusu söylemden Parnas'ın Hami Bey ile olan ilişkisi boyunca Hami Beyinki kadar içten bir sevgi ile ona yaklaşmadığı ve samimî olmayarak yapmacık duygular

²²⁸⁷ A.g.e., s. 135.

²²⁸⁸ A.g.e., s. 163.

²²⁸⁹ A.g.e., s. 201.

²²⁹⁰ A.g.e., ss. 234-237.

²²⁹¹ Gürpınar, Metres, s. 245.

²²⁹² A.g.e., s. 306.

²²⁹³ A.g.e., ss. 319-320.

²²⁹⁴ A.g.e., s. 338.

sergilediği apaçık sezilmektedir. Parnas'ın lûgatında sevgi kavramının bir anlamı yoktur. Onun için tek değer ifade eden şey paradır. Para bitince aşk da biter.

“Dürdâne Hanım” romanında Acem Ali Bey takma adıyla tebdîl-i kıyafet eden Ulviye Hanım, kadın olmasına karşın komik bir biçimde Ayşe Ebenin sevgisine mazhar olur.²²⁹⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında romanın başkahramanlarından biri olan Katerina dö Branoviç, her geldiğinde kendilerine sık sık misafir olan Kaplan Bey nâmında bir delikanlıya gönlünü kaptırır. Zihni sürekli onunla meşguldür. Birlikte buldukları zaman zarfında şiir ve inşa konusunda sohbetlere dalar, his âlemlerini uyandırıp birbirlerine olan sevgi ve muhabbetlerini pekiştirirler.²²⁹⁶ Katerina, Kaplan Beyin dizlerine kapanması ve sevgi dilenmeleri karşısında renk değiştirir, gözleri döner, dudakları titrer, nefesi daralır. Bir müddet sonra da ona karşı dirençsiz kalır.²²⁹⁷ Söz konusu romanda Kaplan Bey, annesi Şirinşah Hanıma Katerina'yı yüreğine zorla sevdirmeye çalıştığını itiraf eder. Asıl sevdiği Esmâ Can'dır aslında. Katerina'nın birtakım meziyetleri Esmâ Can'a benzediği için ona ilgi duyar. Sırf annesinin telkinleri üzerine Esmâ Can'dan kendisini soğutmaya çalışmış ve Katerina'ya meyletmıştır. Ancak hâlâ yüreği Esmâ Can için çarpılmaktadır.²²⁹⁸

2.2. Meraklı Kadın:

Merak, insanoğlu için vazgeçilmesi imkânsız olan duyguların başında gelir. İnsanoğlu merak duygusu sayesinde bugün pek çok şeye vâkıf olmuş bir konumdadır. Ancak her şeyde olduğu gibi merak konusunda aşırıya kaçmanın birtakım olumsuz sonuçlar doğurduğu da bilinen bir geçektir. Meraklı kişiyi *kendi alanının dışındakine doğru, olan bitene doğru eğilen ve onu anlamaya çalışan kişi olarak* tanımlamak gerekir.²²⁹⁹ Merak duygusunu şahsında en fazla yaşayanlar şüphesiz kadınlardır. Romanlarda romanın şahıs kadrosunu oluşturan kadın kahramanlar meraklı olma özellikleri ile dikkat çekerler.

“Dürdâne Hanım” romanında şeytan mizaçlı bir yapıya sahip olan Ulviye, hikâye ve romanlardan okudukları ile yetinmeyip bir de gerçek bir romanın ortaya çıkış serüvenini izleyerek bundan lezzet almak merakına düşer. Bu romanın başkahramanının da Dürdâne Hanım olabileceğini tahayyül eder. Kendi kendisine on sekiz yaşındaki bir kızın öyle melekvarî bir masumiyet içerisinde bulunmasının mümkün olamayacağını, onun da birtakım

²²⁹⁵ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 54.

²²⁹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, ss. 17-18.

²²⁹⁷ A.g.e., ss. 31-32.

²²⁹⁸ A.g.e., s. 120.

²²⁹⁹ İnsanın Hâlleri, YKY, İst., Ocak 2000, s. 95.

gizli sırlarının olabileceğini düşünür ve bunları keşfetme merakı ile kendine büyük bir eğlence bulur. Bu merakla bahçenin Dürdâne Hanım yalısı tarafındaki kısmını her gün gözetlemeye başlar. Gözlerini yalıdan ayırmaksızın bu yalı içindeki sırra nasıl bir yolla ulaşacağını düşünür. Yani gündüzleri göz, geceleri zihin yorar ve artık bu işler Ulviye Hanımın başlıca meşgalesi hâlini alır. İçindeki merak duygusu ile zihnindeki şeytanlığı birleştirerek bir gece karanlıktan yararlanarak bahçedeki merdiveni alıp Dürdâne'nin odasının hizasına yerleştirmeyi ve çıkıp kızı dinlemeyi gözüne kestirir. Bir ara bu işin çok tehlikeli olduğunu düşünerek bundan vazgeçmek istese de içindeki merak duygusunu yenemez. Kadın kıyafetiyle bu işi yaparsa görüldüğü takdirde mahvolacağını düşünerek erkek kıyafeti giymeyi kurar. Çünkü erkek kıyafeti ile görülürse kendisini hırsız zannedecekler ve böylece o da Ulviye Hanım ismini bir rezâletten kurtarmış olacaktır. Tebdîl-i kıyafet edip aynaya baktığında kendisini erkekten farksız görerek hayrete düşer.²³⁰⁰ Hüseyin Rahmi'nin "İffet" adlı romanında İffet Hanımın mahalle komşusu olan emzikli Şerife, dedikoducu olduğu gibi bir o kadar da meraklı bir kadındır. Sabahtan akşama kadar onun bunun dedikodusunu yaparak vakit geçirir. Kimin evinde ne olup bitiyor merak eder.²³⁰¹ "Metres" romanında Saffet Hanım, hiç tanımadığı bir beyin kendisini görüp beğenip bir mektup göndermesini şaşkınlıkla karşılar. Kocasını ve kayınvalidesi tarafından beğenilmeyip sürekli alay konusu olan bu kadın, Müştak Beyin kendisinde ne bulduğunu merak eder. Koşarak aynanın karşısına geçip yüzünü incelemeye koyulur.²³⁰² Müştak Beyi içten içe merak etmeye başlar. Bedensel özelliklerine ilişkin unsurları tasavvur etmeye çalışır.²³⁰³ Son zamanlarda kayınvalidesinin hizmetçi ile olan gizli konuşmaları ve onu İstanbul'a bir şeyler almak için sık sık gönderişi ve kocasının annesi ile kapalı kapılar ardında uzun uzun konuşmaları Saffet Hanımın merakını celbeder. Kendisi dışında evin içerisinde olup biten şeyler onu büsbütün kuşkulandırır. Konuşulanları duymak için onları gizlice dinler.²³⁰⁴ "Metres" romanında Meryem Dudu da son derece meraklı bir kadındır. Hanımına Müştak Bey tarafından yazılan ve iletilmesi istenen mektubu okuma yazması olmadığı için okuyamaz. Ancak içinde neler yazıldığını da içten içe merak eder.²³⁰⁵

²³⁰⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, ss. 67-68.

²³⁰¹ Gürpınar, İffet, s. 40.

²³⁰² Gürpınar, Metres, s. 177.

²³⁰³ A.g.e., s. 192.

²³⁰⁴ A.g.e., s. 194.

²³⁰⁵ A.g.e., s. 173.

2.3. İçe Dönük²³⁰⁶ Kadın:

“Zehra” romanının başkahramanı Zehra, kıskançlık duygusundan ötürü yer yer içe dönük bir kadın profili çizer. Bazen gündüzleri akşama kadar odasına kapanır, kimseyi kabul etmez. Saatlerce ağlar, dalgın oturur. Bazen günlerce yemek yemez. Bahçede tek başına düşünerek oturur, kendi kendine deli gibi söylenir.²³⁰⁷ Hüseyin Rahmi Beyin “Mürebbiye” adlı romanında Melâhat Hanım, yetiştiriliş tarzı itibarıyla babası Dehri Efendiden korkan ve bazı garip huyları olan içe kapanık bir tablo çizer.²³⁰⁸

Melankolinin özünün dönüşüm olduğunu söyleyen Dörthe Binkert’e göre kişi, melankolik bir ruh hali içinde iken eski ve yitirilmiş olanı rafa kaldırmadan önce bir kez daha güncelleştirip yeniden gözden geçirir. Böylece söz konusu kişi, bu geri çekilme durumunda kendisini yeniliklere hazırlamak için gerekli zamanı ve düşünme fırsatını bulur. Bu durumu kadın için de düşündüğümüzde durum aynıdır.

Beklemek melankolik bir eylemdir. Zirâ Binkert’e göre beklemek şöyle ifade edilir: “(..) zaten melankolinin bir kategorisi, bir ara durak, arada durmak, çünkü burada bir kimseye ait olmayan bir yerden ileriye ve geriye bakmak mümkün. Bir karar öncesi zamanı, bir ölçme, biçme, deneme ve yine olduğu gibi bırakma zamanı; bu melankolik bir zaman değil midir? Her şey açıktır, geleceğe uzanan pek çok yol vardır ve birini seçersem diğerlerinden vazgeçmiş olurum. Melankolik insanlar arada durmayı severler; çünkü burada da yaşamın çift zeminliliği hâkimdir. Bu bir her şeye açık oluş anıdır, böyle mi yoksa öyle mi sorusu sadece korkutur. Yaşam mı ölüm mü, düalist ve depresif bir sorudur; hem yaşam hem ölüm, melankolik bir yanıt.”²³⁰⁹ Burada zikredilenlerden hareketle Mehmet Celâl’in “Damenalude” adlı romanına dikkatlerimizi yoğunlaştırdığımızda orada da kocası Enver Beyin ahlâk seviyesi düşük bir kadın olan Despina’ya ilgi gösterip karısı Şefika Hanımı ihmal etmesinden kaynaklanan bir durumla karşı karşıya geliriz. Böyle bir ruh hâli ile önce içine kapanıp melankolik bir tavırla bir bekleme anı yaşayan sonra da kendisini aldatan kocasını kendisi de aldatma kararı alan Şefika Hanım, tam da yukarıda Binkert’in söz ettiği bekleme anı ve sonrasında alınan karar neticesinde bir tercih yaparak yolunu seçmiş olmak eylemini tanımlar nitelikte karşımıza çıkar. Bir eşikte beklemektedir Şefika Hanım. İki seçeneği vardır: ya bir adım geri atmak ve kocasının aldatmalarına boyun eğip hâline tevekkül etmek ya da bir adım ileri giderek ona boyun eğmediğini kanıtlayıp değerlerine karşı çıkarak bir mânâda

²³⁰⁶ Jung, ayrıntılı psikolojik tipolojisinde tipleri içe dönük ve dışa dönük olarak ikiye ayırmaktadır. (Bkz. René Wellek-Austin Warren (Çev: Ömer Faruk Huyugüzel), Edebiyat Teorisi, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s. 65.

²³⁰⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 39.

²³⁰⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

²³⁰⁹ Dörthe Binkert, Melankoli Kadındır, (Çev: İlknur İgan), Ayrıntı Yay., İst., 1995, ss. 49-50.

ölümü seçmek. Şefika Hanım, aldığı karar neticesinde ikinci olanı yani değerlerinden ödün vererek mânevî bir tükenişi, yok oluşu seçer. Komşusu Münevver Hanımın telkinleri ile eşine ihanet eden Şefika, sonunda pişman olsa da iş işten geçmiştir artık. Burada asıl önemli olan sonuç olduğu kadar aynı zamanda onu kocasına ihanet derecesine getiren iç çatışmaları ve aldatılan, ikinci plana itilen bir kadın olarak yaşadıklarıdır da.²³¹⁰

“Bir Kadının Hayatı”nda Melek Hanım, Doktor Saffet Bey tarafından iğfal edildikten sonra bu olay üzerine babası tarafından da evlâtlıktan reddedilince intihar eder. Onun hayatının bu devresi ruhsal olarak içe dönük bir dönemin de başlangıcı olarak nitelenebilir. Ancak bu dönem süreklilik arz etmez. Hayatla olan bağını koparmama isteği ve yaşama azmi onun bu evreyi atlatıp dışadönük bir hüviyete bürünmesine yardımcı olur. Melek Hanımdaki bu içsel değişimi onun bünyesinde de fark etmemek mümkün değildir.²³¹¹ “Felâtun Bey İle Râkım Efendi” romanında Canan, dışarıda gördüğü kadın ve erkeklerin rahat tavırlarından rahatsız olur ve evde kalmayı, içlerine karışmamayı yeğler.²³¹² Sergüzeşt’te Dilber, içedönük bir tiptir. Yumuşak huylu, hislerini içinde biriktiren, hüzünlerini içinde yaşayan, gözyaşlarını içine akıtan, sessiz, sakin, duygusal biridir Dilber. Onun kişiliğini oluşturan temel öge, “*bir karara varamaması, bağımsızca harekete geçememesi, yaşamının ağırlığı altında ezilmiş*” olmasıdır.²³¹³ Finn, Dilber’in bu karakteristik özelliğini romanın köleliği geniş ve dar anlamları olarak iki ayrı şekilde ele alışına bağlar. Romanın şahıs kadrosundaki bütün kişiler toplumun kendilerine dikte ettiği kısıtlamalar ile iç içe yaşarlar. Özel ve dar anlamıyla köleliği bütün şiddeti ile bünyesinde yaşayan Dilber, özgürlüğün kendisine sunabildiği seçme haklarını daha algılamaya bile imkânı olmadan özgürlüğün olanakları ile baş edemeyip intihar eder. Kısacası kendi yazgısına tevekkül eder.²³¹⁴ “Zehra” romanında Sırricemâl, onu eşine bağlayacak tek yol olan bebeğini kaybettikten sonra içine kapanır. Düşünceye gark olur. Gözünü sabit bir noktaya diker, saatlerce o noktadan ayırmaz. Âdetâ bir kendinden geçiş hâli yaşar. Birkaç defa intihara teşebbüs etmiş; ancak bu durum başkaları tarafından görülerek önlenmiştir. Artık Kâtip Muhsin de seyrek gelmeye başlar. Aşçı aylığını alamadığı için ayrılmış, mutfak işi de hizmetçiye kalmıştır. Sırricemâl, hiçbir şeye karışmadan dalgın dalgın gezer, oturur. Gün geçtikçe “mum gibi erir”, rengi değişir ve saçları dökülür. Ağzına nadir bir

²³¹⁰ Mehmet Celal, Damenalude, ss. 88-90.

²³¹¹ A.g.e., s. 111.

²³¹² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 79.

²³¹³ Finn, a.g.e., s. 57.

²³¹⁴ A.g.e., s. 64.

şey koyar. Hizmetçi onun bu durumundan faydalanarak onu soymaya başlar. Sırrıcemâl, bunların hepsinden habersizdir. Bir gün kendisini evin sarnıcına asarak intihar eder.²³¹⁵

Fitnat Hanım, sürekli evde oturmaktan sıkılmaz.. Aksine kendi âlemi içinde gergefi ve dikişi ile o kadar eğlenir ki, bir misafir ile konuşmak, onunla ilgilenmek istemez. Kendi işlerine bu türden şeylere yeğler. Hatta işine o kadar çok kendisini kaptırırdı ki Emine Kadının masallarını bile dinlemeye vakti olmaz.²³¹⁶ Hisli bir yapısı vardır Fitnat'ın. Başka biri ile nikâhlandığını duyunca hem kederinden hem de Tal'ât Beyi merak ettiğinden kısa zamanda zayıflar, keyfi bozulur, gül yüzü solmaya başlar. Acınacak hâle gelir.²³¹⁷ Hacıbaba ile Emine Kadın, kızın gündün güne eridiğini, sararıp solduğunu görünce sıhhatinin bozulacağı endişesi ile bir plan düşünürler. Yalandan onu Ali Beyle evlendirmekten vazgeçtiklerini söylerler.²³¹⁸ Finn, romandaki Fitnat karakteri için Tal'ât'ın annesi ve hizmetçisi olan kadınların romanda canlı olarak gözler önüne serilirken, yazarın büyük olasılıkla “geleneksel kadın kahraman” anlayışına bağlı kalmak amacıyla Fitnat'ı diğerlerinin aksine “*utangaç, çekingen, alabildiğine tutuk ve çocuksu*” bir karakter olarak çizdiğini belirtir.²³¹⁹ “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım ile Dürdâne Hanım her ne kadar yalı komşuları olsalar da aralarında mizaç açısından hiçbir benzerlik yoktur. Dürdâne Hanım, Ulviye'nin aksine mahcup tavırlı, içe dönük bir mizaca sahiptir.²³²⁰ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, içe dönük bir genç kızdır. İçten ve duyguludur. Küçük yaşta babasını kaybetmesi ve çocukluğunda arkadaşları arasında alay konusu olması ondaki bu içe dönüklüğü daha da pekiştirir. İstanbul'a geldiğinde annesini kaybetmesi de Zehra'yı olumsuz etkiler. Sabiha Hanımın ve onun anne ve babasının Zehra'ya olan ilgi ve iltifatları da onun bu mizacını kırmada başarılı olamaz. Zehra, onların da kendisine akran olamadıklarını düşünerek üzülür. Kalabalıklar içinde yalnızdır hep. Cezayir'de olduğu gibi İstanbul'da da tek başına yapayalnız yaşamaya mecbur olduğunu görür. Bu yalnızlık biraz da kendi mizacının bir eseridir. Derdine ortak olacak, onu paylaşacak bir dostunun olmayışına üzülür. Çoğunlukla konaktan dışarıya çıkmaz. Çünkü İstanbul'un sokaktaki hâlini beğenmez. Dejenere olmuş toplumun hâli canını sıkır.²³²¹ Bunun için kendi kabuğuna çekilmiş bir vaziyette yaşar Zehra. Zehra, söylenenlerden yola çıkarak Mansur ile Sabiha'nın evlenecekleri fikrini zihninden geçirir ve eğer evlenirlerse yapıları

²³¹⁵ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 105-106.

²³¹⁶ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 46.

²³¹⁷ A.g.e., s. 102.

²³¹⁸ A.g.e., s. 103.

²³¹⁹ Finn, a.g.e., s. 18.

²³²⁰ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 67.

²³²¹ Mehmed Murad, a.g.e., s. 105.

itibariyle geçinemeyeceklerine kanaât getirir. Çünkü Sabiha, hoppa bir genç kızdır; Mansur ise daha ağır, sert bir yapıya sahiptir.²³²²

Hüseyin Rahmi'nin roman kahramanı İffet, mizaç itibariyle nahif ve alingan bir yapıya sahiptir. Ölmeden önce hasta yatağında kaleme aldığı satırlar da kendine ait ipuçları verir. Yazdıklarında babası ile birlikte geçirdiği çocukluk çağlarını hasretle yâd eder gibidir. Babakız olarak gayet iyi bir ilişkileri vardır. Onunla geçirdiği ânlar kendisi için tarifi doyumsuz geçen saatlerdir. Altı yedi yaşına geldiğinde herkes tarafından sevilen konuşkan bir kız olmuştur. O yaşlarda komşusu Emine Hanımın anlattığı masalları saatlerce dinlemekten kendisini alamaz. Kadının anlattığı masallarda yer alan acıklı beyitler zâten içli ve duygulu olan kızı uzun uzun ağlatmaya kifâyet eder. Başka çocuklarca önemsiz görülen bir ayrıntı onu saatlerce düşündürür. Yardıma ihtiyacı olan herhangi bir canlı onu üzme kâfidir. Çocukluk evresindeki mizacını bezeyen bu özellikler onun genç kızlık döneminde de karakterini şekillendiren unsurların başında gelecektir şüphesiz. Kaleme aldığı satırlar onun iç dünyasının dışavurumudur âdetâ. Çocukluk çağı onun için hayatının en mutlu devresidir. Hayata ağlayarak; ancak kendi deyimiyle anne ve babasının koruyucu himayesi altında yaşam standartları yüksek olan bir ailede merhaba der. Onun ileride duygusal mizaçlı bir kız olacağı tâ çocukluk yıllarında babası tarafından da keşfedilir.²³²³ “Mürebbiye” romanında Nezahat Hanım, yapı itibariyle bazı garip huyları olan ve babasından çekinme derecesinde korkan bir kızdır.²³²⁴ Halit Ziya'nın roman kahramanı Nemide'nin en büyük ve değişmez zevki her sabah pencerenin karşısına geçip gülümseyerek doğmakta olan güneşi seyretmektir. Bu, onun için önemli bir ihtiyaçtır. İnce ruhlu, hassas bir genç kızdır Nemide. Yavrularına gıda getirmek için çırpınan bir kuşu gördüğünde gözleri yaşarır, ağlamaklı olur.²³²⁵ Nemide, babası tarafından ahlâkına büyük ehemmiyet gösterilerek yetiştilmeye gayret edilir. Babası Şevket Bey, yaradılış itibariyle sessiz bir mizaca sahip olan kızının, hiddet, heyecan gibi hislerini tahrîk edici ve galeyana getirici her türlü şeyden uzak durmasına büyük itina gösterir. Bunda kızın zayıf bir bünyeye malik oluşunun da rolü unutulmamalıdır. Babasının yanında kitaplarla meşgul gibi gözükürken aslında hareketsiz, ciddî, dalgındır. Gözlerini belirli bir noktaya dikerek bedenini tam bir uyuşukluğa teslim eder.²³²⁶

²³²² A.g.e., s. 131.

²³²³ Gürpınar, İffet, s. 89-90.

²³²⁴ Gürpınar, Mürebbiye, s. 34.

²³²⁵ Uşaklıgil, Nemide, ss. 9-10.

²³²⁶ A.g.e., s. 38.

2.4. Dışadönük Kadın:

Romanlarda yer yer kendi özerk özgüven alanını oluşturmuş ve erkek karşısında duygularını açıkça ifade etme cesaretini gösteren kadınlar ile karşılaşırız. “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım, erkeklerle konuşma ve sohbet etme rahatlığını gösteren dışa dönük bir kadın tipidir.²³²⁷ Ulviye Hanım Dürdâne’nin aksine romanda “*gayet serbest mizaclı*” bir kadın olarak ifade edilir.²³²⁸ Ulviye Hanım, Dürdâne’ye akıl vererek onun gözünü açmaya çalışır. Mergub’un Dürdâne’yi hiç sevmediğini, yalnızca kızı beğenmekten kaynaklanan bir ilgisinin olduğunu, bu ilginin de yavaş yavaş azaldığını, bir gün zamanı geldiğinde Dürdâne’yi tamamıyla terk edebileceğini ve kızın bu durum karşısında ne kadar ağlayıp sızlasa da bu kötü sona mani olamayacağını belirtir.²³²⁹ Has-Er, Ulviye ile ilgili olarak şunları söyler: “(...) *Ulviye, cemiyet içinde, kadınlığını ortaya koymaksızın erkeklerle sosyal münasebetlere girebilecek ciddi bir cemiyet kadınıdır. Bugün benzerlerine çok rastladığımız fakat devri için yepyeni bir kadın tipidir. Ahmet Mithat Efendi, Ulviye’yi, muhtemelen istikbâlin müjdecisi bir kadın tipi olarak tasvir etmiştir.*”²³³⁰ Finn, Türk kadınlarının genellikle “Felâton Bey ve Râkım Efendi” romanındaki Canan gibi “*sessiz, boynu eğik, edilgin*” olan geleneksel Doğulu kadınlar olduğunu söyler. Bu çizginin dışında yer alan Dürdâne Hanım gibi kadınlar ise geleneksel kadın tipinin aksine “*atak*” ve “*girişken*” bir özellik arz ederler. Daha sonra kaleme alınacak olan romanlarda özellikle “Aşk-ı Memnû” ve “Eylül” gibi romanlarda bu iki kadın tipinden daha karmaşık, kompleks hislerle donanmış kadın tipleri ile karşılaşırız.²³³¹ “Mürebbiye” romanında Kâhyâ kadın Eda Hanım, lafını esirgemeyen, dişli ve yalıda kocası da dahil olmak üzere herkesin kendisinden korktuğu, sert bir kadındır.²³³² “Bir Kadının Hayatı” romanında Melek Hanım, hayat karşısındaki duruşu ve yılmaz tavrı ile dışadönük bir kadın tavrı sergiler.²³³³ “Metres” romanında Meryem Dudu, dışa dönük bir tip olarak karşımıza çıkar. Hanımı ile mektup yazdırmak için gittikleri yazıcının Saffet Hanıma olan sataşmaları karşısında sessiz kalmayarak adamı terslemekten geri durmaz. Aldığı eğitimin ve çocukken büyük annesinden dinlediği masal ve hikâyelerin bu yönünün gelişmesindeki rolü yadsınamaz. Çekingen olmayan, hazır cevap bir hâlivardır.²³³⁴

²³²⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 65.

²³²⁸ A.g.e., s. 67.

²³²⁹ A.g.e., s. 147.

²³³⁰ Melin Has-Er, Tanzimat Devri Türk Romanında Kadın Kahramanlar, AKM Yay., Ankara, 2000, s. 126.

²³³¹ Finn, a.g.e., s. 30.

²³³² Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

²³³³ Mehmet Celal, Bir Kadının Hayatı, s. 65.

²³³⁴ Gürpınar, Metres, s. 225.

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, kendisini himayesi altına almaya çalışan Mansur’un bu girişimine karşı hiç de hevesli olmadığını tavırları ve sözleri ile gösterir.²³³⁵

“Mürebbiye” romanında Anjel, genç olmasına ve Paris’te kendi yaşındaki kadınlar zenginlik ve ihtişam içinde yaşamalarına karşın kendisinin Dehri Efendinin konağında yarı hapis hayatı yaşamasını kaldıramaz. Son derece disiplinli olan bu adam, kendisine işe başlarken sık sık sokağa çıkmamasını da şart koşar. Fakat eskiden beri her gece bir erkekle vakit geçirmek türünden serbest bir yaşama alışmış olan mürebbiye Anjel’e eskisine nazaran monoton olan konaktaki yaşamı sıkıcı gelmektedir. Yalıdağilerden başka erkek yüzü görmediğinden yalıdağiler kendisine şirin görünmeye başlar.²³³⁶ Ahmet Mithat’ın “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanının kahramanı Jozefino, dışa dönük bir kadındır. Mastikayı sever. Râkım ile oturur, içki içer. Hatta öylesine dışa dönüktür ki Râkım’a olan muhabbetini arz etmekten çekinmez.²³³⁷ “Metres” romanında yer alan Parnas, alafranga âdet ve merasimlere son derece uyan bir kadındır. Görüştüğü kişilerin söz konusu merasime uygun hareket etmeyip gevşek davrandıklarını gördüğünde bu türden kişilerle bir daha görüşmez ve bu hareketi kendisine yapılmış bir hakaret olarak algılar. Kendisini ziyarete gelenlerin mutlaka uygun bir kıyafetle gelmelerini ister, buna aykırı davrananları bir daha yanına kabul etmez.²³³⁸ Parnas, alafranga âdet ve merasimlere son derece uyan bir kadındır. Görüştüğü kişilerin söz konusu merasime uygun hareket etmeyip gevşek davrandıklarını gördüğünde bu türden kişilerle bir daha görüşmez ve bu hareketi kendisine yapılmış bir hakaret olarak algılar. Kendisini ziyarete gelenlerin mutlaka uygun bir kıyafetle gelmelerini ister, buna aykırı davrananları bir daha yanına kabul etmez.²³³⁹

Ahmet Mithat Efendinin “Hüseyin Fellâh” isimli romanında uzun zamandır kızından haber alamayan Şehlevend’in annesi, imam efendiye kızını aramaya gideceğinden ötürü Mısır taraflarına gidecek bir gemi bulması yolunda tenbihte bulunur. Çalışarak biriktirdiği para ile yol hazırlığını tamamlayıp imama yaptıklarından dolayı teşekkür ve vedâ ederek bir Ramazan ortasında İstanbul’dan ayrılır.²³⁴⁰

Erkek olmanın sağladığı elverişli durumların alenen ortada oluşu, kadın psikolojisinin etkin bir yönde ve erkeklere benzemeye çalışacak şekilde gelişmesine katkı sağlar. Son derece enerjik ve hırslı olan bu tipler, başarı kazanmak için mücadeleyi elden bırakmazlar. Bu türden

²³³⁵ Mehmed Murad, a.g.e., s. 26.

²³³⁶ Gürpınar, Mürebbiye, s. 59.

²³³⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 43-44.

²³³⁸ Gürpınar, Metres, ss. 327-328.

²³³⁹ A.g.e., sss. 327-328.

²³⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 64.

insanlar halk arasında “*erkek gibi kız*” ya da “*Erkek Fatma*” nitelemesi ile tanınırlar.²³⁴¹ “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım, yalıda içi elbise dolu sandığı iki cariye kaldıramayıp kendisi kaldırıncaya cariyeleri hayrete düşürür. Bu durum onun kendisine olan güvenini arttırır ve bir erkekten daha güçlü olduğunu düşündürür. Bu farkındalıkla birlikte o zamana kadar yalnızca bir kadın gibi yaşadığının şuuruna eren Ulviye Hanım, bundan sonra ise erkek yaşayış tarzını tecrübe etmek ister. Bunu yapmak için biraz silah kullanmanın ve biraz da cesaretini arttıracak olaylara karışmanın yeterli olacağı kanaatindedir.²³⁴²

Ulviye Hanım, zorluklar karşısında yılmayan ve kendini ezdirmeyen mücadeleci bir kadın profili çizer. Mergub’un alçakça tavırları karşısında Dürdâne’nin sesini çıkarmayıp alttan alışı onu rahatsız eder. Dürdâne’nin intikamın kendisi almak ister. Bu intikamı hiç kimsenin kendisinden daha iyi alamayacağını da farkındadır. Şu da bir gerçektir ki ne Mergub ne de başka biri diğer adıyla Acem Ali Bey olan Ulviye’nin elinden kendisini kurtaramaz. Burada hemcinsinin sorunlarına kayıtsız kalmayan ve onun haklarını yetkin olan diğer cinse karşı cesaretle savunma yolunda olan güçlü bir kadın kimliği ile karşılaşırız. Bu tavır yenidir ve devri içerisinde erkeğe oranla ikinci planda görülen kadın için kayda değer olarak nitelendirilmelidir. Ulviye Hanım, bu tavrıyla içine doğduğu toplum içerisinde onun değerlerine ve bakış açısına başkaldırma yürekliliğini gösteren farklı, uç bir kadın çizgisi olarak yerini alır.

Ulviye Hanım, Mergub’a lâıyk olduğu terbiyeyi hem kadın sıfatıyla hem de erkek kılığına girerek vermeyi uygun görür. Onun kim olduğu ve nerelerde gezip eğlendiği konusunda tahkikât yapar, bilgi edinir.²³⁴³ Mergub’un kendisine yazdığı muhabbet içeren ilk mektubuna cevap vermez. Bir erkeğin ilgisini nasıl çekeceğinin farkındadır. Bu yönüyle Ulviye Hanım, keskin zekâlı, şeytan fikirli bir kadındır. Mergub’un ikinci mektubuna karşılık olarak ona yeşil ışık yakmış gibi görünür; ancak Mergub’un farkında olmadığı planını çoktan uygulamaya koymuştur bile.²³⁴⁴ Ulviye Hanım, kurduğu telefon düzeneği sayesinde Dürdâne’nin bütün her şeyini elden çıkarmış bir kız edâsıyla Mergub’a olan yalvarışlarına ve Mergub’un bu yakarışlar karşısında merhametsiz ve katı tutumlarına şahit olunca hırsından yerinde duramaz. Ulviye’nin Mergub’a olan sözleri onun bir erkek karşısında dik duruşunu ve kendine olan öz güvenini göstermesi açısından manidardır: “-*Vallâhi Mergub, size doğrusunu söyleyeyim mi? Ben şimdiye kadar hiçbir erkeği sevmiş değilim. Eğer bir erkek sevecek olsaydım, o dahi siz olurdunuz. Ancak erkeklerin hiçbirisine itimad ve emniyetim yoktur.*

²³⁴¹ Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, ss. 145-146.

²³⁴² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, ss. 70-71.

²³⁴³ A.g.e., s. 85.

²³⁴⁴ A.g.e., ss. 88-89.

Onlar bir kadını “aşk” lâfzının kâffe-i müeddâsınca sevmezler. Yalnız bir kadını beğenip ülfettin hoşlanmak sûretiyle severler. Bu gün sevdikleri kadından biraz daha güzelcesini yarın görürler ise derhâl ona inhimâk ederler.”

Ulviye Hanım, karşısındaki erkeğin şevkini kıracak kadar da usta ve şeytanî zekâya sahip bir kadındır aynı zamanda. Mergub’a o kadar cesaretli olmamasını söyler, melek gibi bir kızcağızı baştan çıkarmış olduğu hâlde kendisi gibi “çingene suratlı” bir kadına dahi heves eden erkeklerin bile bulunduğu tarzında kasıtlı ve imalı sözler ile Mergub’u bozar.²³⁴⁵ Daha da ileri giderek Mergub’un karşısında kendisi ile Dürdâne’nin bir karşılaştırmasını yapar. Bunu Dürdâne’nin iyiliği için yaptığı âşikârdır: “-Vâkıa, ilk beğendiği ile sonradan beğendiği kadın arasında dağlar kadar fark vardır. Bakınız, size o farkı da söyleyeyim: İlk sevdiği, dünyada henüz hiç ağyarın eli değmemiş bir gonce-i bâkirdi; sonradan beğendiği otuzluk bir karı! İlk sevdiği, kendisine öyle bir fedâkârlıkta bulunmuştu ki sonradan beğendiği kadın bu fedâkârlığı başkalarına nasip etmiştir. İlk sevdiğinin kalbinde şimdiye kadar kendisinden başka hiçbir muhabbet yer tutmamış olduğu hâlde, sonradan sevdiği kadın bin muhabbetten artakalmıştır. Ve hâlâ dahi kendisini seveceği şüphelidir. Nihâyet ilk sevdiğinin karnında o çılginca muhabbetin bir de yâdigâri var ki bugün, yarın âlem-i vücuda ayak basmak üzeredir. İkinci sevdiğinin karnında ise henüz kendisinin cefası bile yoktur. İlk sevdiğini terk eder ise kızcağız dahi şüphesiz terk-i hayat eyler. Sonradan beğendiği ise onun için eski papuçlarını bile terk etmez. Bu kadar fark az fark mıdır?”²³⁴⁶ Ulviye Hanım, Mergub’u tehdit eder. Bir haftaya kadar Dürdâne’yi nikâh edip almazsa, kendisinden intikam alacağını, Mergub’un canına kastedeceğini söyler. Bu sözlere Mergub, bir revolver ile mukabele edince Ulviye, onu kolundan tutarak kemiklerini kıracak derecede sıkar, gözünü korkutur.²³⁴⁷ Ulviye Hanım, kendisi erkek kılığında iken Sandalcı Sohbet’in kendisinin kadın olduğunu anladığını kavrayacak kadar da zeki ve uyanık bir kadındır.²³⁴⁸ Devrin fenalıklarının ve kötü gidişinin farkındadır. Dürdâne Hanım olayında en büyük suçlunun Mergub olmasına karşılık onun yüzünden zulm edilen saflarında yer alanların onu affederek temize çıkarmalarına ve kendisinin bu duruma tepki gösterip intikama kalkıştığı taktirde böyle bir düzende âdil değil zâlim addedileceğine bir anlam veremez.²³⁴⁹ Denilebilir ki Ulviye Hanım, bütün bu özellikleri göz önünde bulundurularak yapı itibariyle haksızlığa tahammülü olmayan ve mevcut düzene başkaldıran güçlü bir kadın profili çizer.

²³⁴⁵ A.g.e., s. 99.

²³⁴⁶ A.g.e., ss. 100-101.

²³⁴⁷ A.g.e., ss. 104-105.

²³⁴⁸ A.g.e., s. 126.

²³⁴⁹ A.g.e., ss. 138-139.

Dürdâne Hanım ve Ulviye, Mergub Beyden intikam almaya karar verirler. Bir kadının intikama nasıl muktedir olabileceğini, bunu anlayıp bundan sonra kadınları mendil gibi kirletip atmaya cesaret edemeyeceklerini Mergub şahsında tüm erkeklere gösterme çabasına düşerler.²³⁵⁰ Dürdâne'nin ölümü üzerine Sandalcı Sohbet, kızın ölümüne sebep olan Mergub'dan intikam alarak onu orada kama ile öldürmek için yalnızca Acem Ali Beyin (Ulviye Hanım) bir göz işaretini beklerken onun Dürdâne'nin zarar görmesini istemediği bir kişiye kıymanın kızın ruhunu rahatsız edeceği konusundaki sözleri üzerine bu niyetinden vazgeçmek zorunda kalır. Ulviye Hanım, Gülbeyaz Kalfanın sözlerini hatırlatır ve bu davanın mahşere kaldığını belirtir. Fakat dava mahşere de kalmaz. Bu olaydan altı ay sonra Mergub, daha on beş günlük evli iken evlendiği kızın eski âşığı tarafından öldürülür.²³⁵¹ Bu olayla birlikte adalet yerini bulmuştur.

“Bir Muadele-i Sevda” romanında zifaf gecesinde kocasının hâl ve hareketleri ve emrivakilerini abes karşılayan Bedia, bu durum karşısındaki rahatsızlığını hiç çekinmeden eşine söyleme cesaretini gösterir. Onun kendisini bir “kukla” konumuna koyduğunu dile getirir. Bu tavır, daha ilk baştan bir başkaldırı olarak nitelendirilebilir. Bedia, bu çıkışıyla kocasına bundan önceki eşlerini birer kukla misali idare etmiş olmasına karşın kendisinin bu yapıda bir kadın olmadığı ve bu harekete izin vermeyeceğinin mesajını verir gibidir.²³⁵² Bedia Hanım, kocasının kendisinden önceki eşleri hakkında epey bir malûmâta sahiptir ve âdetâ kendisi ile birlikte onların da haklarını korur bir edâ ile konuşmaktadır. Zifaf gecesinde ne kocasına ne kayınpederine ne de kayınvalidesine eyvallahı olmayan bu kadının cümlelerinde geçmişe ilişkin konularda onları suçlayan bir tavrın varlığı hissedilir. Kocasının ilk eşi, Naki Beyden ayrıldıktan sonra bu üzüntünün tesiri ile vefât etmiştir. Bundan haberi olmayan ev sakinlerini artık evden kovulmuş bir gelinin ölümü üzerine düşünmeyi gereksiz buldukları için şiddetle eleştirir. Bedia, sanki bu kadınların sözcüsü ve avukatı konumundadır. Fakat bu duruma öfkelenen ve bütün bunları bilmesine karşın oğlu ile evlenme amacını sorgulayan kayınpederi tarafından susturulmak istenir. Eşinin ciddiyetsizliğine, kendisinin de diğerleri gibi bu yola kurban edilmek istenmesine kızmaktadır Bedia. Aslında o, bir kadını kovmakla bütün sorumluluğu üzerinden atmak isteyen zihniyete karşıdır. Kelimelerini özenle seçer, kendisini karşısındakine sonuna kadar dinletmesini bilir. Bir kadın olarak bu tavırlarıyla Bedia, ataerkil toplum yapısı içerisinde bir birey olarak var olduğunu imlemektedir. Kayınpederinin sorusunu cevaplamaya koyulur.

²³⁵⁰ A.g.e., s. 153.

²³⁵¹ A.g.e., s. 169.

²³⁵² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 25.

Babası Bedia'nın eğitimine çok özen göstermiştir. Aldığı bu terbiye ve eğitim ile düşünce dünyası oldukça gelişen Bedia, babasının isteği üzerine bu öğrendiklerini hayata geçirmez, sadece bilmekle yetinir. Babasının kızına böyle bir dayatma koymasının Bedia'ya göre nedeni onların belirli sınırlarla çizilmiş düşüncelerinin dışına çıkmasını önlemek içindir. Bu durum en açık şekli ile onun evlilik gibi bir düşüncesi yokken rızası alınmadan zorla evlendirilmesi olmuştur. Ebeveynleri inatlarında ısrar edip aldıkları kararlardan dönmedikleri için Bedia bir karşıt tepki geliştirme yoluna başvurmuş ve evlendiği gece kendisini kovdurmaya yemin etmiştir. Burada haysiyete ve namusa dokunur bir şey olmadığını, kendisinin onlara ne gelin ne de oğullarına eş olabileceğini ifade eder. Kendisini hemen evine göndermelerini ister. Başkasının rızası ile olan düğünün bu kadar olacağını, bu olayın hem kendi babasına hem de onlara bir ders olması gerektiğini dile getirir. İsteği üzerine o gece yanındakilerle birlikte evine gönderilir. Hakkında bundan sonra pek çok dedikodu ve suizanların olacağını ve bir daha evlenme ihtimalinin bu olaydan sonra olamayacağını söyleyen kayınpederine karşılık Bedia, umursamaz bir edâ ile zaten bakire kalma düşüncesinde olduğunu belirtir.²³⁵³ Nazire Hanım, kocası ile Bedia'nın ilişkisi konusunda bildiklerini Bedia'nın eşi Naki Beye açarak bir cesaret örneği sergiler. Kocasını sevmesi ve onu kaybetmek istememesi bu cesareti kamçılayan unsurlar olarak değerlendirilebilir.²³⁵⁴

“Metres” romanında Saffet Hanım, başta eşinin bütün olumsuz tutumlarına karşın boynunu büküp kadercı bir anlayışı benimsese de Müştak Bey tarafından beğenilmiş olması kadercı kabuğundan sıyrılarak kendi zincirlerini kırıp farklı düşüncelere karşı yelken açmasına sebep olur. O zamana kadar eşinin bütün aşağılamalarına göğüs geren ve alttan alan Saffet Hanım, bütün bu fedâkâr tutumları karşısında eşinden hiçbir mükâfat göremediğini ilk defa büyük bir cesaretle kendi kendisine itiraf eder. Sonunda ödül olmadan çekilen eziyetlerin de bir anlamı olmadığını düşünür. Gösterdiği özveriye rağmen eşi bir başkası ile gününü gün etmekte, kendisini zevce yerine koymamaktadır. Hâlbuki kocasından göreceği bir iltifat onun için dünyalara değerdir. Fakat kocası Hami Bey, bunu eşine çok görür. Saffet Hanımın içindeki korkak ve çekingen hislerin cesarete dönüşmesinde Müştak Beyin girişimi etkili olur. Kocasından uzun zamandır ilgi bekleyen; ancak beklediği ilginin karşılığını göremeyen bir kadın olarak bir başka erkek tarafından beğenildiği düşüncesi Saffet Hanımın gururunu okşamış, sarsılan özgüven duygusunu bir nebze olsun yeniden kazanmasına yardımcı olmuş

²³⁵³ A.g.e., ss. 38-40.

²³⁵⁴ A.g.e., 119.

ve cesaret duygusunu tetiklemiştir. İster istemez içinden kendisine rağbet eden bu beyin nasıl biri olduğunu düşünür; fakat bu düşüncesinden utanarak kendini geri çeker.²³⁵⁵

Saffet Hanım, içe dönük, sessiz, her şeye kolayca boyun eğen tavrından o derece sıyrılır ki, bir gün eve gelen kocasına çıkışma cesaretini gösterir. Onun evine, eşine ve çocuğuna karşı olan kayıtsız tavırlarından bıkip usandığını dile getirir. Onun bu sitemkâr ve keskin sözleri o zamana kadar kendisinden böyle bir tavır görmemiş olan kocasını son derece şaşırtır ve küstâhça olarak nitelendirilir.²³⁵⁶

“Mürebbiye” romanında Kâhya Kadın Edâ Hanım, mürebbiyenin maskesini çıkarıp onun yapmacık yüzünü ortaya koymak için çok çaba sarf eder. Ancak matmazelin çoktan avuçları içine aldığı Dehri Efendinin gazabına uğrar. Söylediklerinin doğru olduğuna onu bir türlü inandıramaz.²³⁵⁷

“Bir Kadının Hayatı” romanında Melek Hanım, başından pek çok şey geçmiş ve birçok badireler atlatmış bir kadın olarak insanlığını kaybetmemek ve değerlerinden ödün vermemek noktasında büyük çaba sarf eder. Onun toplumun çarpık yapısı karşısındaki bu mücadelecî tavrı takdire şayandır. Talihsiz bir olay karşısında iğfal edilmesi başlangıçta hayata karşı bütün umudunu tüketse de intihar girişiminin başarıya ulaşamaması sonucunda hayat karşısında bütün olumsuzluklara rağmen dimdik ayakta durma ve yaşama azmi onu canlı kılar. Direnci hayata olan bağlılığından kaynaklanır. Zaten ondaki söz konusu olan bu yaşama azmi ve kararlılığı olmasa iğfal edildikten sonra babası tarafından evlâtlıktan reddedilmesi, sefil ve fakir bir hayat içerisinde yaşamaya başlaması onun çoktan yıkımına sebep olmuştur bile. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen hayata olan direncini ve yaşama azmini canlı tutmayı bilmiş ve namusu ile yaşamayı başarmıştır. Bunu gerçekleştirirken önce iç dinamiklerini sağlamlaştırmış ve duruşu, hayat karşısındaki tavrı ile iç ile dış arasındaki dengeyi sağlamayı bilmiştir. Çünkü bir kadının kendi isteği dışında bekaretinin alınması onun için hiç de kolay olmayan bir durumdur. Böyle birinin öncelikle kendi içsel yolculuğunu tamamlaması ve içerisinde bir dinginliğe ulaşması zaruridir. İçteki sorunlar çözüme kavuşmadan dıştaki zorlukların göğüslenmesi beklenemez. Onun için Melek Hanım, yaşadığı türlü olumsuzluklara rağmen mücadele azmini elden bırakmayan tavrı ile dikkate şâyândır.²³⁵⁸

“Sergüzeşt” romanında Dilber, Mısır’da satıldığı büyük evin sahibinin kendisine olan ilgi ve alâkasını işitince hiç sevmediği bir insanın bu konudaki dayatmaları hoşuna gitmez, başkaldırır. Onun bu cesurâne tavrı efendisinin sinirlendirir ve Dilber’in hapse atılmasına

²³⁵⁵ Gürpınar, Metres, ss. 178-179.

²³⁵⁶ A.g.e., s. 196.

²³⁵⁷ Gürpınar, Mürebbiye, s. 109.

²³⁵⁸ Mehmet Celâl, Bir Kadının Hayatı, ss. 123-126.

sebepler olur.²³⁵⁹ Dilber, bu anlamda cesur ve mücadelecidir. Cesurdur, çünkü esir olarak bulunduğu evde efendisinin kararlarına boyun eğmemiş, reddetmeyi bilmiştir. Sevmediği bir insana cariye olmasına karşın direnmiş ve zorla boyun eğmemiştir.

2.5. Arzunun Nesnesi Olarak Kadın:

Kadının cinsel bir obje olarak algılanması ve erkek nazarından arzulanan bir nesne olarak telakkî edilişi konusunda Saraçgil'in tespitleri mühimdir: *“Kadınlarla erkeklerin aralarındaki ilişkiyi düzenleyen normlar dışında, özgürce karşılaşarak birbirlerine âşık olmaları olasılığı, erkeğin kendi üzerinde uygulaması gereken kontrolü kaybetme tehlikesini temsil eder. Kadınların cinsellikle özdeş görülmesi ve kendi vücutlarını kontrol etme kapasitesinden yoksun olmaları yüzünden, normatif otoritenin yokluğu durumunda erkeklerin kendi tutkularını frenleme ve kadıninkileri kontrol altında tutma imkânları son derece zorlaşmaktadır.”*²³⁶⁰ Söz konusu durumu romanlardan takip etmek mümkündür. Ahmet Mithat Efendinin “Hasan Mellâh” adlı romanında aklına soktuğu şeytanca fikirlerle İlia'nın aklını bulandıran Trillo, bir gece yarısı ânsızın kadının odasına girerek iffetli olan İlia'yı kirletir. Bu durum İlia için büyük bir yıkım olur.²³⁶¹ Kadın, hâlini kimselere söyleyemez. O, bu utanç ile yaşarken bir daha kendisine dokunursa Trillo'yu hiç çekinmeden öldüreceğini de belirtir.²³⁶² “Paris'te Bir Türk” romanında Zekâ Bey, Gabrielle'ye alenen ve serbest tavırlarla birlikte olma imasında bulunur ve reddedilir. Aşüfte bir kadın olan Madame Trouville de Mister James tarafından arzunun nesnesi konumunda görülen kadınlardandır.²³⁶³ Şemseddin Sami'nin kahramanı Ali Bey, düğün gecesi Fitnat'ı görünce hayrette kalır. Onun merhum karısına olan benzerliği Ali Beyi şaşkına çevirir. Tarif edilmez duygular yaşar.²³⁶⁴ Ali Beyin merhum eşine olan muhabbeti Fitnat'ın şahsında tezahür eder. Fakat o, kızın kendisini sevmediğini sezmiştir. Fitnat'ın sayıklamaları esnasında Tal'ât'a âşık olduğunu anlamıştır. Kendisini bu iki gencin kavuşmasına mani bir engel gibi görür. Bir faciaya sebep olacağını düşünür. Buna bir çözüm yolu arar. Kızı evlât olarak almayı, Talât'ı da damadı yapmayı ve bu iki genci birleştirmeyi kurar. Fakat bu, onun için zor bir karardır. Sevdiği bir insanı başkasına teslim etmek. Tek çarenin ölüm olduğunu düşünür. Eğer ölürse bu iki gencin birbirlerine

²³⁵⁹ Samipaşazâde Sezai, a.g.e., s. 112.

²³⁶⁰ Ayşe Saraçgil, a.g.e., s. 119.

²³⁶¹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrâr, s. 193.

²³⁶² A.g.e., s. 211.

²³⁶³ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 61.

²³⁶⁴ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 116.

kavuşmaları kolaylaşacaktır.²³⁶⁵ Izdırap içerisinde Fitnat'ı sevdiğini itiraf eder. Onu taş yüreklilikle suçlar ve teessüflerini iletir. Kendisine meyletmemesinden yakındır. Kızın bu sevdadan vazgeçmesini ve kendisini baba gibi değil, koca gibi sevmesini ister ve onu kucaklamaya yeltenir. Bu durum Fitnat'ı oldukça ürkütür. Kaçarken boynunda asılı olan kolye elinde kalır.²³⁶⁶ “Dürdâne Hanım” romanında Ulviye Hanım, Mergub için arzu edilen bir kadındır. Ondan mektuplar alır.²³⁶⁷ Mergub, Ulviye'nin kendisi hakkında derin malûmâta sahip olduğunu onun sözlerinden anlar. Yalı komşusu ile olan macerayı bildiğini bilir ve onu bu sırdan haberdar edenin Gülbeyaz Kalfa olduğunu düşünür. Evlâdı gibi sevdiği hanımının sırrını ne yapacağını bilemez bir hâlde iken Ulviye'ye anlattığını varsayar. Mergub, Ulviye'ye Dürdâne'yi hiç sevmediğini, onun kendisini sevdiğini, kendisinin de kızı üzmemek için bu aşka karşılık verdiğini söyler. Hatta kızın hamile olmasının kusurunun da kendisinde olmadığını dile getirir. Gülbeyaz'ın kendisini kötüler tarzda Ulviye'ye anlattığını belirtir.²³⁶⁸ Bütün bunlar onun Ulviye'yi elden kaçırmamak için sıraladığı yalanlardan ve geliştirdiği taktiklerden başka bir şey değildir.

Hüseyin Rahmi Beyin “Metres” adlı romanında Firuze Hanım, kendisine maksatlı yaklaşan, emeli bilinmez, sahte sevdalıların aşklarından artık usanmıştır. Kendisi gibi güzelliği geçmiş bir kadına iyi niyetle de olsa yaklaşmak isteyen erkeklerin niyetlerinden şüphe eder. Nitekim Reyhan Bey de kendisine ard niyetli olarak yaklaşmak sevdasında olan bir erkektir. Firuze Hanım, bunu anlamış olduğu hâlde yine de gösterilen ilgiden, gönderilen hediyelerden ve mektuplardan kendisini alamaz. Geçmişte bu gibi şeylerden dolayı yaşadığı acıları aklına getirmeye çalışır ve kendisini dizginlemek ister. Eskiye nazaran az da olsa elinde kalan servet kırıntıları hâlâ pek çok erkeğin ilgisini çekmekte ve onun başkaları tarafından bu servet uğruna kandırılabilir bir av nazarıyla bakılmasına sebep olmaktadır.²³⁶⁹ Reyhan Beyin kendisine gönderdiği aşk dolu mektuplarda döktüğü dillere her ne kadar şüphe ile baksa da yine de o mektuplarda yazılanlar hoşuna gider. Onları halayığı Nedime'ye okutup dinlemekten zevk alır. Yazılanlarla alay eder, eğlenir.²³⁷⁰ Artık sahte sevdalardan kurtulduğunu düşünen fakat erkeklerin kendisine olan ilgisinin azaldığını düşünerek aslında için için üzülen Firuze Hanım, tam da böyle düşünürken Reyhan Beyin ilgisi ile karşılaşır. Hiddetle karışık bir memnuniyet duygusu bütün kalbini kaplar. Yaşlılığın verdiği histen kaynaklanan güven eksikliğini bu sayede bir nebze olsun atmış gibidir

²³⁶⁵ A.g.e., ss. 120-122.

²³⁶⁶ A.g.e., ss. 128-130.

²³⁶⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, ss. 88-89.

²³⁶⁸ A.g.e., s. 101.

²³⁶⁹ Gürpınar, Metres, s. 152.

²³⁷⁰ A.g.e., ss. 155-157.

üzerinden. Gelen mektupları büyük bir istek ve heyecanla her gün halâyığına okutmayı ihmâl etmez. Bu durum içten içe hoşuna gitmekte, onu onurlandırmaktadır.²³⁷¹ Gelini Saffet Hanım ise Müştak Bey tarafından kandırılmaya müsait bir av olarak telakkî edilir. Müştak Bey, elde etmek ve servetinden faydalanmak istediği bu kadını ona yazdığı gönül fethedici mektuplar yoluyla avuçlarının içine almaya kararlıdır.²³⁷² Müştak Beyin mektubuna cevap yazdırmak için gittikleri yazıcı da Saffet Hanıma arzulu nazarlarla bakmaktan ve Müştak Bey için mektupta yazılanları sanki Saffet Hanıma söylercesine okumaktan kendisini alamaz.²³⁷³ Hatta Saffet Hanımı güzel bulduğunu iştahlı gözlerle baktığı bu kadının yüzüne açıkça ifade eder.²³⁷⁴ Müştak Bey için Saffet Hanım, Parnas'a ulaşmak amacıyla basamak olarak kullanmayı tercih ettiği bir kadından öteye geçemez. Sahte sevgi hisleriyle ona yaklaşip gönlünü çelerek ondan koparacağı paralarla sevgilisine kavuşmayı arzu eder.²³⁷⁵ Hami'ye kaptırdığı Parnas'a yeniden kavuşabilmek ve Hami'den intikam almak için bu yolu seçmiştir.²³⁷⁶ Firuze Hanım ise Reyhan Beye para yedirmekle meşguldür. Reyhan Bey, göz boyayıcı tavırları ile onu kendisine öylesine bağlamıştır ki küskünlüklerine dayanamayıp onu para ve hediyelere boğmuş, servetini oğluyla arasının açılması pahasına bu uğurda fedâ etmiştir.²³⁷⁷

Mehmet Celâl'in "Bir Kadının Hayatı" adlı romanında romanın isminden de anlaşılacağı üzere bir kadının, Melek Hanımın hayatı gözler önünde tecessüm ettirilir. Yani romanın kurgusu Melek Hanım etrafında şekillenir. Ailesi tarafından eğitimine son derece önem verilerek yetiştirilmiş olan bu genç kızın hayatı Doktor Saffet Bey tarafından tecavüze uğraması üzerine bütünüyle değişir. Bu durum onun arada herhangi bir sevgi bağı olmayan bir erkek tarafından arzusunun nesnesi olarak görülüşünün ilk adımı ve hayatının en trajik yanıdır. Bu trajik yan, Melek'in hayatını derinden etkiler ve böyle bir ruh hâli ile dayanamayıp hayatına son vermek isteyip intihar girişiminde bulunsa da başarılı olamaz. Onu ölümün eşliğine sevk eden bu trajik durumda içinde yaşadığı ve açığa vuramadığı hislerin etkisi yadsınamaz. Yaşadığı derin acının dışavurumu kendisini intihara sevk şekliyle gösterir. Yeniden hayata tutunup kendi ayakları üzerinde durmaya başladığında yine ataerkil bir toplum yapısı içerisinde kadın olmanın zorluklarını bütün derinliğiyle bünyesinde yaşar. Kendisinin fakir ve muhtaç durumundan yararlanmak niyetinde olan bir erkeğe sert bir

²³⁷¹ A.g.e., s. 164.

²³⁷² A.g.e., s. 172.

²³⁷³ A.g.e., s. 219.

²³⁷⁴ A.g.e., s. 224.

²³⁷⁵ A.g.e., s. 240.

²³⁷⁶ A.g.e., s. 242.

²³⁷⁷ A.g.e., s. 247.

şekilde çıkarır. Bu durum da yine onun arzu edilen bir kadın olmasının kanıtıdır. Kendisini iğfal eden Saffet'in yine bir gün sarkıntılık etmek istemesi tek ve korumasız bir kadın olarak bu toplumda yaşamanın zorluklarını göstermesi ve kadının söz konusu toplum yapısı içerisinde arzu edilen bir obje olarak nitelendirilmesini bir kez daha vurgulaması açısından dikkate değer bir durum olarak nitelendirilebilir.²³⁷⁸ “Hasan Mellâh” romanında başkalarının Esmâ'yı kızı gibi sevdiğini sandığı Murad Beyin aklında Esmâ, bir takıntı hâline gelir. Kız, beyin kendisi ile birlikte olma konusundaki ısrarcı tutumları karşısında birkaç kez özrü olduğunu söyleyerek kurtulur. Ancak adam ısrarlıdır. Kıza zorla sahip olmak ister. Ancak Esmâ, direnir. Onun direnişi beyi daha da kızdırır. Kendisine beyin dediğini yapması ve onu kızdırmaması konusunda söylenenlere kulak asmaz. Kimsenin şevkini teskin etmek için yaratılmadığını söyler. Beyin ısrarcı tavırları karşısında Zîver'in yol göstermesiyle beye sahil olmayan bir mektup yazar. Kendisinin bir bey kızı olduğunu, bir beyzâde ile nişanlı iken kendisine tutulan diğer bir bey oğlunun kıskanıp birbirlerine girdiklerini ve öldüklerini söyler. Bu olayda sonra kendisine erkek eli değdirmemeye yemin ettiğini, zorlanırsa canına kastedeceğini yazar. Okudukları üzerine telâşlanan bey, pişman olur ve zorda olsa Esmâ'ya kızı nazarıyla bakmaya başlar. Esmâ, kendisini korumanın tek yolunun ona bir evlât gibi yaklaşmaktan geçtiğini sezmiştir.²³⁷⁹

“Hüseyin Fellâh” romanında Bey tarafından dilsiz olduğu zannedilen Şehlevend, beyin kendisine sarkıntılık etmesi üzerine ona bir tokat atar. Bu tokat beyi kızdırsa da kızın kısa sürede ev işlerini öğrendiği gibi kendi gönlünü etmeyi de öğreneceğini umut ederek üzerine varmaz.²³⁸⁰ Ahmed Bey, kızın gerçekten sağır ve dilsiz olup olmadığını test etmek için onu birkaç kez denemiş ve sağır ve dilsiz olduğuna kani olmuştur.²³⁸¹ Fakat zamanla bulunduğu evin her yerini öğrenen Şehlevend, kısa bir süre sonra Ahmed Beyin sırlarına da vâkıf olmaya başlar.²³⁸² Civelek Mustafa adında bir genç de kıza sarkıntılık etmek istese de tıpkı bey gibi kızın yumruklarına maruz kalır.²³⁸³ Mustafa'nın kıza olan ilgisi Ahmed Beyin kıskanmasına sebep olur.²³⁸⁴ “Çengi” romanında Saliha Molla'nın torunu doğduktan bir müddet sonra vefâtı üzerine meydanı boş bulan ve daha rahat hareket etmeye başlayan Peri, mayası afacanlık ve aşüftelikle yoğrulmuş olduğundan ötürü bir mecnûn olan Dâniş Çelebi ile artık eğlenemeyince onu sık sık yaptığı iksirlerle hayâl âlemlerine gönderip kendisi de asıl âlemde istediği gibi

²³⁷⁸ Mehmet Celal, Bir Kadının Hayatı, s. 68.

²³⁷⁹ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 320-324.

²³⁸⁰ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 88-89.

²³⁸¹ A.g.e., s. 91.

²³⁸² A.g.e., s. 99.

²³⁸³ A.g.e., s. 106.

²³⁸⁴ A.g.e., s. 130.

davranmaya muvaffak olur.²³⁸⁵ “Zehra” romanında Subhî, Sırrıcemâl’i sevdiğini ona itiraf eder. Ancak muhabbeti saklamak gerekecektir. Çünkü Zehra gibi kıskanç ve hırçın olan bir kadın oldukça hislidir de ve her hareketten bir hüküm çıkarıp bunu anlayabilir. Bir zamanlar karısını da çok sevmiştir Subhî. Fakat Sırrıcemâl’e olan muhabbeti buna benzememektedir. Öncekisi hissî, diğeri ise cismanîdir. Sırrıcemâl’i gördüğü yerde gözleri ile yiyecekmiş gibi hırs ve iştiha ile bakar. Fakat Zehra’nın gün geçtikçe artan cesareti karşısında cesaretini yitirir.²³⁸⁶ “Hasan Mellâh” romanında Pavlos tarafından kandırılıp kaçırılan ve etrafa kız kardeşi imiş gibi gösterilen Cuzella, adamın kendisine sahip olmak için ettiği tehtitler karşısında bağırıp yardım isteyen kızı başkalarına delil olarak gösterir. Kimse ile görüşürmez. Kız onu öldürmeye çalışınca insanlara saldırmaya başladığını söyleyerek yanına kimsenin girmesine izin vermez. Ölü bir adamı kıza Hasan Mellâh olarak gösterir ve kıza kurtarmaya gelen delikanlının canını elleriyle aldığını söyler.²³⁸⁷ “Paris’te Bir Türk” romanında küçük yaşta hesabına yatan bir servet ile çok zengin olan Catherine, kendisinden çok parasına tamah olan pek çok erkeğin aşk numaralarına şahit olur.²³⁸⁸ Aynı romanda Madame De la Chaisne diğeri adıyla Madame Mapercine, okuldan ayrıldıktan sonra modistlik edip delikanlılar ile düşüp kalkar.²³⁸⁹ Aynı romanda Zekâ Bey tarafından peşi bırakılmayan ve kendisine türlü türlü hediyelerle birlikte metreslik teklif edilen, bunlar işe yaramayınca da evlilik teklifi alan Virginie, adamı tokatlayarak reddeder.²³⁹⁰

“Taaşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Ali Bey, önce kendisine evlilik konusunda aracı olmak isteyen Şerife Kadının laflarına kulak asmaz, matemini içinde tutarak yalnız bir hayat sürdürmeye alışmıştır. Ancak kadının ona uygun gördüğü kızın özelliklerini anlatmaya başlaması ile iş değişir. Çünkü bunların tümü merhum eşinin özellikleri ile aynıdır, ona çok benzemektedir. Ayrıca kızın anasız, babasız oluşu da yüreğine dokunur ve evlenmeye karar verir. Kızı görmeden sevmeye başlamış, acısı hafiflemiş ve teselli bulmuştur. Kalbi çarpar, heyecanlanır.²³⁹¹ “Dürdâne Hanım” romanında Dürdâne, Mergub’u çok sevmesine karşın onun nazarında arzu edilen bir nesnedir. Kendiyle evlenmeyen ve gününü gün eden Mergub, tatlı dili ile onu kendine çekmeyi ve kalbini fethetmeyi iyi bilir.²³⁹² Dadı Kalfanın kendisine olan tavırlarının değişmesi, kendisini “alçak bir zampara” olarak telakki etmesi karşısında canı sıkılır. Onun bunamış değil; aksine görüldüğünden daha zeki ve şeytan bir kadın olduğu

²³⁸⁵ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 27.

²³⁸⁶ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 48-49.

²³⁸⁷ Ahmet Mithat Efendi, Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, ss. 422-426.

²³⁸⁸ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 34.

²³⁸⁹ A.g.e., ss. 154-155.

²³⁹⁰ A.g.e., s. 532.

²³⁹¹ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 86-87.

²³⁹² Ahmet Mithat Efendi, Dürdâne Hanım, s. 82.

kanısına varır. Suratını ekşitmesinin nedeninin kendisinden bahşış koparmak maksadıyla olduğunu düşünür. Bu düşüncelerini Dürdâne'ye iletir.²³⁹³ Böylelikle emeline ulaşmak için aradaki engelleri ortadan kaldırmak isteyen iştiyaklı bir erkek profili çizer. Dürdâne'nin tecrübesizliği işine gelmektedir ve isteklerine tam anlamıyla ulaşabilmesi için bu yolda onu bilinçlendirebilecek engellerin bir şekilde ortadan kalması gerekmektedir. Mergub, Dürdâne'yi elinden kaçırmamak için oyunlarına ve yalanlarına devam eder. Dürdâne'nin Mısırlı hanım ile diyaloglarını gördüğünü söylemesi üzerine Mergub, bunun sebebinin Bağlarbaşı'nda Dürdâne'yi görmesi, kendisinin haberi olmadan Dürdâne'nin oraya gelmesine canının sıkılması olduğundan dolayı kızı üzme maksadıyla Mısırlı hanıma bir eğilim göstermesi yollu bir yalan söyleyerek onun gönlünü alır.²³⁹⁴ Mergub, Dürdâne'yi delicesine sevmemesine karşın ona karşı tamamen kayıtsız da kalmaz. Bir iki aya kadar kendisini babasından resmen evlenmek için isteyeceğini ve nişanlı olduğundan dolayı vermek istemezlerse kızı kaçırp nikâh kıyacağını söyleyerek onun güvenini kazanır.²³⁹⁵ Fakat sözleri samimiyetten uzaktır ve bir genç kızın onuru ile oynayacak niteliktedir. Mergub'un şu sözleri Dürdâne'ye hangi gözle baktığını ve ona yüklediği değeri göstermesi açısından önemlidir: “- Ah, birader! Dürdâne o kadar sevdavî meşrebdir ki sevdiği adama iki cihanı feda eder. Ben ise Dürdâne'yi öyle bir sûrette sevdim ki Dürdâne'ye, hatta Dürdâne'yi dahi feda ederim.”²³⁹⁶

Gürpınar'ın “İffet” adlı romanında Nermi Bey, araya aracı kadın koyarak ve serveti ile göz boyamaya çalışıp İffet'i elde etmek için çok çabalarsa da amacına nail olamaz.²³⁹⁷ “Mürebbiye” romanında Anjel, annesinin icrâ ettiği mesleği sürdürerek küçük yaşta fuhuşa sürüklenir. Yaşı küçük olmasına karşın ifa ettiği meslekte annesinden daha çok tutulur.²³⁹⁸ Anjel, odasında gece vakti bir yandan kitap okur diğer yandan gelmesine kesin nazarıyla baktığı Şem'i'yi bekler. Fakat düşündüğü gibi olmayıp gelmesi geciktikçe kalbi ateş ve acı ile kıvrır ve içi içini yer. Bu hararetle bekleyiş sonucunda ortaya çıkan psikolojik hâl onun okuduğu kitabı bir müddet sonra anlamamasına sebep olur. Odasının kapısını bilerek yarı açık bırakan Anjel, Şem'i Beyin geldiğini hissedince dalgın, kitap okumakla meşgul gibi görünse de karşısındaki erkeğin her hareketini gözlemlemekten de geri durmaz. Bu durum ona büyük zevk verir. Kısa zamanda sergilediği yalancı ve cezp edici ifadelerle âşığını avuçlarının

²³⁹³ A.g.e., ss. 83-84.

²³⁹⁴ A.g.e., s. 95.

²³⁹⁵ A.g.e., s. 129.

²³⁹⁶ A.g.e., s. 133.

²³⁹⁷ Gürpınar, İffet, s. 115.

²³⁹⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 12.

arasına almıştır artık.²³⁹⁹ Amca Bey, mürebbiyenin ders arasında öğle yemeğinden önce ağaçlar arasında gizli bir köşeye dinlenmek için çekildiğini bildiğinden oraya giderek aklında tasarladığı Fransızca cümleleri tekrar ede ede kendisine ilân-ı aşk eder. Mürebbiye nazarında komik bulunan bu aşk merasimi ciddi bir aşk ilânından çok bir aşk komedisini andırır. O da yeğeni Şem'i Bey gibi kısa zamanda Anjel'in avuçlarının içindedir artık. Arno Gruen, hayranlığın karışık bir yönünün hayranlık duyan kişinin hayranlık duyulan kişi üzerinde iktidar kurma özelliğinin olmasından söz eder. Bu gücü ona hayranlık duyulmak istenen kişinin verdiğini belirtir.²⁴⁰⁰ “Mürebbiye” romanında da durum böyledir. Zirâ Şem'i Bey, geceleri mürebbiyenin odasının başlıca konuklarından biri olur.²⁴⁰¹ Bu zinciri evin damadı Sadri Bey takip eder. Bu erkekler birbirlerinden habersiz vaziyette mürebbiyenin odasına geceleri aralıklarla konuk olurlar. Anjel, üç erkeği de aynı anda idare etme becerisini gösterse de bu sefer çok ileri gittiğinin ve bu işi yüzüne gözüne bulaştırabileceğinin farkına varır.²⁴⁰² Mürebbiye, erkeklerin üçünü de elinde oynatmakta gayet ustaca davranır ve hangisi ile birlikte olursa onu diğerlerine karşı kışkırtıp kalbinin onda olduğunu söyleyerek aldatır. Gece odasına gelen erkeklerin sırasını dikkatli tayin etmesi gerektiğinin de farkındadır. Zirâ plandaki herhangi bir hata oyununun ortaya çıkmasına sebep olacaktır.²⁴⁰³ Melâhat Hanım, İstanbul'a ikinci anne olarak kabul ettiği teyzesini ziyarete gittiği vakitler eşi Sadri Bey, mürebbiye ile gününü gün eder. Teyzesi ansızın hastalanıp daha çok bakıma ihtiyaç duyunca Melâhat Hanım, onun yanında daha çok kalmak durumunda kalır. Bu durum Sadri Beyin eşinin denetiminden uzak kalarak özgürlük alanının genişlemesi anlamını taşımaktadır. Bu da mürebbiyeyi zor durumda bırakır. Geceleri yatarken kapısını kilitleyip her ikisine de kapıyı açmama kararı alır. Fakat bu durum âşıkların aşk ateşinin daha da alevlenmesine sebep olur.²⁴⁰⁴ Mürebbiyenin evdeki tüm erkeklerin aklını başından alışı Kâhya Kadın Eda Hanım tarafından da hissedilir. Evde garip bir şeylerin döndüğünün farkındadır.²⁴⁰⁵ Mürebbiye Anjel, kâhya kadının kendisini sevmediğinin farkındadır. Evin büyük beyi Dehri Efendiyi evdeki diğer erkekler gibi avuçlarının içine alarak kadından bu yolla intikam almayı düşünür. Kendisini yüksek ahlâklı olarak gösterip cezp edici tavırlarla beyin aklını başından alır.²⁴⁰⁶ Anjel, bütün bunlardan hareketle melek görünümlü bir şeytan olarak nitelendirilebilir.

²³⁹⁹ A.g.e., ss. 60-63.

²⁴⁰⁰ Arno Gruen, *Kendine İhanet –Kadın ve Erkeklerde Özerklik Korkusu-*, (Çev: Ülkü Hastürk), Çitlembik Yay., İst., 2005, s. 100.

²⁴⁰¹ Gürpınar, *Mürebbiye*, ss. 69-70.

²⁴⁰² A.g.e., s. 73.

²⁴⁰³ A.g.e., s. 74.

²⁴⁰⁴ A.g.e., ss. 75-76.

²⁴⁰⁵ A.g.e., ss. 81-82.

²⁴⁰⁶ A.g.e., s. 104.

Gerçekleri bilen kâhya kadının kendisini yargılayıcı sözleri karşısında Dehri Efendiye iyi görünmek için utancından ağlama numarası yapar. Onun duygularını istismara çalışır.²⁴⁰⁷

Evdeki erkeklerden biri ile bir gece vakti yine gönül eğlencelerine devam ederken Kâhya kadının durumu fark edip mürebbiyenin maskesini düşürmek için kapıyı bağlaması üzerine kendini haklı göstermek için bin bir yalan uydurur. Kendisinin mürebbiyelik mesleği ile geçindiğini, fakir olduğu için hayatını söz konusu sanatla kazanmak mecburiyetinde olduğunu, evdeki erkeklerin böyle bir iftiradan dolayı sorguya çekildiğini ve bu durum dedikodu meraklısı kimseler tarafından duyulursa kendisi için iyi olmayacağını, itibarının sarsılacağını Dehri Efendiye masum bir edâ takınarak melevkârî tavırlarla anlatır. Mürebbiyelik mesleğinden başka bir emeli olmayan kendisi gibi bir hanımın bu durumdan manevî anlamda çok sarsılacağını ifade eder. Bundan dolayı bu türden olayların bir daha tekrarlanmasına mahal vermemek için Dehri Efendiden kendisine suçlu olmadığını tasdik edici bir referans mektubu ister ve kendisine izin vermesini rica eder. Görülüyor ki oyun oynamakta ve şeytan yüzünü gizlemekte oldukça ustadır Anjel. Sergilediği üstün zekâ oyunu sayesinde kendisini Dehri Efendinin nazarında aklamayı başarmıştır.²⁴⁰⁸ Dehri Efendinin de gözlerini çoktan boyamış ve onu avuçlarının içine almış olan Anjel, onun ısrarı üzerine hem referansını alır hem de yalıda kalmayı kabul eder. Dehri Efendi gibi insan sarrafı olarak bilinen birinin söz konusu referans mektubunda iffeti adına mübalağalı şeyler sıralamasına Anjel içinden kahkahalarla güler. Her şeyiyle sahte ve yapmacıktır Anjel. Karşısındaki kişinin iyi niyetini hiç gözünün yaşına bakmadan suiistimal etmeyi çok iyi becerir.²⁴⁰⁹ Yalıdaki aşçı mürebbiyeyi gizlice izlediği bir ağacın başından her gece evdeki erkekleri sırayla odasına aldığına şahit olur. Kendisinin bu türden bir nimete nail olamadığına da içlenir.²⁴¹⁰

Kontrolsüz bir arzu ile “*kaos ve fitneye yol açan özgür kadın/fahişe*”²⁴¹¹ olan Mahpeyker, bir bakıma kendinden sonraki gelecek olan canlı, fattan daha açık ifadeyle doğurgan kadın tipinin proto tipi olarak gösterilebilir. Zirâ, o, kendinden sonra gelecek olan Bihter’in hazırlayıcısı konumundadır. Dilâşub ise kısırdır. 19. yüzyıl Türk romanının kadın kahramanları çoğunlukla Mahpeyker kanalından gelirler. “Zehra” romanında Zehra’nın eski kocası olan Subhî, bir iş için çalıştığı yere gelen Rum dilberi Uranî’yi izlemekten zevk alır. Kızın işveli konuşması, şive ve telaffuzu pek hoşuna gitmiştir. İşi gücü bırakır, kızı dinler ve dinledikçe dinleyesi gelir. Marika ile gelirler ve Subhî’yi Uranî’nin isim gününü kutlamaya

²⁴⁰⁷ A.g.e., s. 109.

²⁴⁰⁸ A.g.e., ss. 118-119.

²⁴⁰⁹ A.g.e., ss. 120-121.

²⁴¹⁰ A.g.e., s. 169.

²⁴¹¹ Kandiyoti, a.g.e., s. 138.

davet ederler. Evlerine çağırırlar. Uranî, eğer gelirse mutlu olacağını ifade eder, şuhâne tavırlarla Subhî'ye ısrarda bulunur. Subhî, önce itiraz etse de kızın işvebazlığına dayanamaz, onları kırmaz. Bir taraftan da Sırricemâl'i düşünür. Telgrafla gelemeyeceğini bildirecektir; ancak sabahlara kadar uyumayacağını da farkındadır. Uranî'nin ısrarlarına dayanamayıp çaresiz kabul eder.²⁴¹² Uranî, Subhî'yi evine davet ettiği zaman onu gayet lâubali ve işveli bir tavır ile karşılar. Gördüğü manzara karşısında alıklaşan Subhî'yi odanın kokulu havası içine hapseder. Ancak Subhî de içinde bulunduğu durumdan memnundur. Uranî, bir işret sofrası hazırlamıştır. Subhî'ye rahat etmesi için yeni, temiz giysiler verir ve onunla sohbet eder. Bu ortam Subhî'ye Sırricemâl'i de Zehra'yı da unutturmuştur. Böyle bir âlemin zevkini hiç tatmayan Subhî, içkinin de tesiriyle kendinden geçer. Uranî'nin vücudu, elleri, endamı, teni, gözleri, saçları, tatlı şivesi onu cezp eder. Subhî bir türlü Uranî'den gözlerini alamaz. İşret âlemlerinin acemisi olan Subhî, Uranî'nin güzelliği karşısında derinden etkilenir. Uranî'nin nasıl biri olduğunu, o güzelliğin altında ne gibi hileler bulunduğunu sezmiştir. Ancak "*İnsan aldanırsa, böyle dilber-i fettanlara, böyle lezzetli düzenlere aldansın...*" demektedir. Uranî'nin kendisini sevdiğini söylemesinden zevklenmekte ve saatler geçtiği hâlde eve gitmeyi aklından geçirmemektedir.²⁴¹³ Subhî, Uranî'ye olan bağlılığını her ne kadar gerçek bir aşk zannetse de bu, aşırı bir hevestir. İçinde bulunduğu rezil durumdan kurtulmak istese de buna bir türlü muvaffak olamaz. Bu safahat âleminden vazgeçemez.²⁴¹⁴ Uranî'yi yeni sevgilisinden kıskanan Subhî, bu yeni sevgiliye karşı bir rekabet hissi duyar. Yalnız kalınca ağlamak ister. Uranî'den ayrılmak istese de araya bir yabancı girince onun elinden gideceği korkusuyla öleceğini sanır.²⁴¹⁵ Yaşadığı olumsuzluklar karşısında yüreği ve zihni gel-gitler yaşamaktadır Subhî'nin. Bir taraftan Uranî'ye kızar, ondan nefret eder ve ölümünü ister; diğer taraftan ise onu sevdiğini, kızın kendisine önem verdiğini, dünyaya zevk ve sefa için geldiğini düşünür. Hayatla bağını kesmek istemez.²⁴¹⁶ Uranî'yi memnun etmek için harcadığı paraları gözü görmez. Hatta onun uğruna Uranî'nin istediği yeni bir evin dairesini kiralar. Uranî'nin sürekli kendisini aşağılamasına dayanmakta ve bundan lezzet almaktadır.²⁴¹⁷ Sefil bir hâlde yaşamaya başlayan Suphî, ümitli hayâller kurmaktan da kendini alamaz. Kâh piyangodan kendisine para çıktığını, bu parayla Uranî'yi yanına aldığını, kâh Uranî'nin pişman olup kendisini arayıp bulduğunu ve birlikte yeniden yaşamaya başladıklarını hayâl ederek zevk

²⁴¹² Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 84-85.

²⁴¹³ A.g.e., ss. 86-88.

²⁴¹⁴ A.g.e., s. 111.

²⁴¹⁵ A.g.e., s. 120.

²⁴¹⁶ A.g.e., s. 133.

²⁴¹⁷ A.g.e., ss. 136-137.

alır.²⁴¹⁸ Görülüyor ki Uranî, bütün olumsuzluklarına karşın hâlâ Subhî tarafından arzulanan bir kadındır.

“Araba Sevdası” romanında Perîveş Hanım, Bihruz Beyin yakıştırdığı gibi asil, şerefli bir aileden gelmez. Başlangıçta Kaşıkçı esnafından Sakin Ağa namında namuslu bir adamın kızı ve Mağmum Efendi adında birinin zevcesi olan Perîveş, on altı yaşında babasını kaybeder, yirmi üç yaşında eşinden ayrılır. Annesi ile fakir bir hayat sürmeye başlayan Perîveş Hanım, bir müddet sonra güzelliğinden ötürü Çengi Hanım tarafından fark edilir. Böylece zamanının çoğunu Çengi Hanım ile geçiren Perîveş’in şöhreti kısa zamanda duyulur.²⁴¹⁹ Hüseyin Rahmi Beyin “Bir Muadele-i Sevda” romanında erkeklerin etik değerleri olmayan kadınları tavlama için argo olarak döktükleri diller ilgi çekicidir:

*“-Ah canımın içi mavilim!.. İpsiziz...İşte böyle seyyahınız...Fakat güzelin kadrini biliriz...Kır hayvandaki kopoyu gördün mü?.. Benim atım çirkin amma kendim o kopoydan güzel değil miyim?.. Dengi dengine binse ne ise.. Haydi yosmam sen buna “racon” kes... Böyle şeylere tutulurum... Suratına bakmıyor da yeşillilere hampalanıyor...”*²⁴²⁰ “Mürebbiye” de tıpkı annesi gibi küçük yaşta fahişelik mesleğini icra etmeye koyulan ve bu meslekte annesine oranla daha çok tutulan Anjel, Paris’in kenar mahallerinde düşüp kalkarken çok eleştirdiği annesi gibi kazaya uğrayarak hamile kalır. Kendisini hamile bırakan adama çocuğun kendisinden olduğunu iddia etse de onu ikna edemez ve kapı dışarı edilir. Bu durum arada sevgi bağı olmaksızın karşı cins tarafından yalnızca bir nesne olarak algılandığının açık kanıtıdır. Zor durumda kalan Anjel, doğrulukla işini halledemeyeceğinin farkındadır. İşin içine biraz hile de karıştırarak çocuğuna bir baba aramaya koyulur. Sonunda parası çok, merhametli, hassas ruhlu Mösyö Baudelaire isminde bir yazara babalık makamına uygun görür.²⁴²¹ Adamın yumuşak tabiâtından yararlanarak doğacak çocuğun ondan olduğunu söyler ve bu iddiasını ispatlamak için birtakım asılsız mesnetlere dayandırma yolunu seçer. Bunu yaparken o kadar ustadır ki değil karşısındaki erkeği kendisini bile kısa zamanda çocuğun ondan olduğuna inandırır.²⁴²² Ancak Mösyö Baudelaire, Anjel’in zannettiği kadar gözü kapalı bir adam değildir. Doğacak çocuğun kendisinden olduğu iddialarına kulak asmaz. Anjel’e onun mesleğine ilişkin ince noktaları sorup notlar alarak bir kitap yazmayı teklif eder ve bunun neticesinde kazandığı parayı doğacak çocuğa bağışlamanın ötesinde bir yardımı olamayacağını dile getirir. Anjel, bu teklife kanaat etmeye mecbur olur. İcrâ ettiği mesleğin

²⁴¹⁸ A.g.e., s. 142.

²⁴¹⁹ Rezaizâde Mahmut Ekrem, a.g.e., ss. 35-36.

²⁴²⁰ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, s. 62.

²⁴²¹ Gürpınar, Mürebbiye, ss. 13-14.

²⁴²² A.g.e., s. 16.

sıkıntıları ve hayatta kendi ayakları üzerinde tek başına durabilmenin zorlukları sigaraya başlamasına sebep olmuştur.²⁴²³ Anjel'in kendini ve kendisi gibi olan kadınları tanımlarken sarf ettiği şu cümleler dikkat çekicidir:

"(...) Bizim sanatın mensupları ekseriyetle cahil olurlar. İşledikleri fenalıkları geçim yüzünden ve belki de hayatın zaruretlerinden sayarak işlerler.

*Bir fenalığın bilinmeyerek işlenmesi ile bilerek yapılmasında pek büyük fark vardır. Sizin bu derece aşağı görmenize sebep olan bu kötü hale bizi sevk edenler yine erkeklerdir. Bunun için işte biz de muktedir olabildiğimiz kadar onlardan öç almaya uğraşırız. İçimizde en bedbaht olanlar bir erkeğe cidden gönül vermek felâketine uğrayanlardır. Bir erkeğe muhabbet, bizim gibi kadınların mahvolmasına sebep olur işte bu sebepten sevilip sevilmemek aldatıp aldanmamak hükmüne uymak bizim hiç ayrılmamaya çalıştığımız bir düsturumuzdur. Bizce sevmek aptallık, merhamet kabahattir. Bize göre ahlâka uymayan hareket işte bu düsturun dışına çıkmaktır."²⁴²⁴ Onun şu sözü de son derece dikkat çekici olarak nitelendirilebilir: *"(...) İffetten mahrum oluşumuz bizi herkesin iffetine karşı düşman eylemiştir."*²⁴²⁵*

"Felâtun Bey ve Râkım Efendi" romanında Jozefino, Canan'ın Râkım'ı sevmesini kıskanmaz. Aksine Râkım'a kendi adına onunla bir ömrü paylaşmaya lâyük bir kadın olmadığını söyler.²⁴²⁶ Bu dikkatle onun *"tavırlarında ve eylemlerinde serbest, akıllı bir Batılı kadın örneği"* olduğunu söylemek yanlış olmaz.²⁴²⁷ Polini, Felâtun'un vaktinin çoğunu kendisine ayırdığı, tiyatrocü bir kadındır. Felâtun ile ilişkisi vardır. Kadın, Felâtun'u yanından bir türlü ayırmaz. Okuduğu şarkıları işveli vücudu ile de tasdik edip erkeklerin aklını başından alır.²⁴²⁸ Kadın, Felâtun'a bolca para harcatmayı sever. Felâtun, kumarda çok para harcadığını söylediği birgün Polini'nin hiddetine maruz kalır. Kendisini ne kadar affettirmek istese de muvaffak olamaz. Felâtun'u evden kovar ve kendisine başka birini bulacağını söyler. Kadın, bunu Felâtun'un aşkını daha da kızıştırmak ve ona her istediğini yaptırmak için kasıtlı olarak böyle davranır. O güne değin edindiği hayat tecrübesi bir erkeği avcunun içine nasıl alacağına ilişkin ona çeşitli oyunları ve düzenbazlıkları öğretmiştir. Felâtun'a sonunda istediğini de yaptırır. Kadının ayaklarına kapanıp günlerce yalvaran Felâtun, ona aldığı değerli elmaslarla kendisini affettirmeye muvaffak olur.²⁴²⁹ Polini, o derece çıkarıcı bir kadındır ki âşıkını göz göre göre harcamaktan geri durmaz. Âşık Felâtun Beye kumar oynaması konusunda ısrarda

²⁴²³ A.g.e., ss. 20-22.

²⁴²⁴ A.g.e., s. 25.

²⁴²⁵ A.g.e., s. 27.

²⁴²⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 57.

²⁴²⁷ Finn, a.g.e., s. 31.

²⁴²⁸ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, ss. 70-71.

²⁴²⁹ A.g.e., s. 99.

bulunup oyunda yenilmesini sağlar ve önceden ortak olduğu kumardaki diğer kişilerden payını alarak kendi hesabına Fransız bankalarına yatırır.²⁴³⁰ “Paris’te Bir Türk” romanında fakir bir genç kızken hayatını mağazalarda hizmetkârlık yaparak kazanan Madame Trouville, güzel olmasından ötürü erkeklerin dikkatini celbeder. Bir süre sonra kendisini görüp beğenen bir İngiliz Lordunun metresi olur. Kendisine ait mükellef bir daireye yerleşir. Emrine hizmetkârlar, uşaklar verilir. Ancak rahat durmayan Troville, oynadığı bir başka erkekten hamile kalıp İngiliz tarafından da basılınca evdeki çalışanlardan biri olan ve Madame ile ilişki olan Mister Habbes evden kovulur. Kadını evden o ân için kovmayan İngiliz, çocuğun doğmasını bekler. Çocuk doğduktan sonra ona bir iz çizerek evden bir bilinmeze gönderen İngiliz, Trouville’yi de evden kovar.²⁴³¹ “Metres” romanında Matmazel Parnas, uzun zamandır Müştak Beyin burnunda tütmeyle birlikte Müştak Bey, yeterli parayı tedarik edemediği için kendisiyle görüşmesi mümkün olmaz. Ancak içi içini yer ve çareler aramaya koyulur.²⁴³² Müştak Bey, Parnas uğruna elinde ne var ne yoksa hepsini harcar ve kısa sürede her şeyini tüketir. Parası bitince Parnas ile vakit geçirebilmek için sağa sola borçlanır. Kredi çeker ve metresinin nazarında küçük düşmemek için babasının hastalığından dolayı onu görmeye gelemediğini bildirir. Fakat parasızlıktan dolayı ondan ayrı kaldığı bu süre zarfında da kızın başkasına meyledeceği veya kendi yerini başkasının alabileceği gibi düşüncelerle zihni meşgul olur ve içi içini yer.²⁴³³ Müştak Bey, arzuladığı bu kadının bütün huysuzluklarına hiç sesini çıkarmadan katlanır. İçinden gelse de gelmese de sevinçli ânında ona eşlik eder. Hiddetli olduğu zamanlarda suskun kalmayı tercih eder. Sırf Parnas istediği için birçok para sayarak aldığı antika eşyayı kırmasına göz yumar, sebebini sormaz. Kadın, kendisi anlatırsa dinlemeyi tercih eder. İçi aynı şeyi söylemese de kadının bu eylemini tasdik etmek zorunda kalır.²⁴³⁴ Arkadaşı Müştak Beyi bu türden kadınlarda uzun birlikteliklerin kendileri gibi sınırlı bir sermayeye sahip olanların harcı olmadığını söylese de Müştak Bey, Parnas’tan bir türlü vazgeçemez. Para bittikten sonra da Matmazel Parnas’ın Müştak Beyin yüzüne bakmayacağı âşikârdır. Müştak Beyin arkadaşına göre Parnas nevinden kadınlarla yaşanan birliktelikler kısa süreli bir gönül eğlencesinden öteye gitmemelidir. Ayrıca Matmazel Parnas’ı Müştak gibi kendisi de bir o kadar arzulayan Reyhan Bey, hayat tecrübesi az olan arkadaşı Müştak’a Parnas gibi kadınların yalnız bir âşikle yetinmeyip birden fazla erkeği aynı anda idare edebilecek bir vasıfta oldukları, bu türden bir durumun da âşıklar

²⁴³⁰ A.g.e., ss. 133-134.

²⁴³¹ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, ss. 265-266.

²⁴³² Gürpınar, Metres, s. 68.

²⁴³³ A.g.e., ss. 74-75.

²⁴³⁴ A.g.e., ss. 86-87.

tarafından öğrenildiğinde büyük facialara yol açabileceği konusunda uyarılarda bulunur. Parnas'ı istiyorsa ona bu konuda para yardımında bulunabileceğini söyleyip buna karşılık kendisinin de Parnas ile arkadaşlığına müsaade etmesini istese de bu teklifi ilk başta Müştak Bey tarafından şiddetli bir biçimde reddedilir.²⁴³⁵ Ancak sevgilisini yeniden görebilmek için paraya ihtiyacı vardır. Aklına annesinin kendisine vasiyet ettiği yalı gelir. Annesi Müştak'ın dayısı vefât etmeden yalıtı satmaması konusunda oğlunu uyarmıştır.²⁴³⁶ Bu arada babasının hastalığını bahane ederek bir müddetten beri Parnas'ın yanına gitmemesi üzerine kadın şüphelenmiş ve Müştak Beyin söylediklerinin yalan olduğunu anlayarak kendisine bir mektup göndermiştir. Bu durum Müştak Beyin canının daha da sıkılmasına sebep olur.²⁴³⁷ Sonunda Reyhan Beyin kendisine yaptığı teklifi istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalır. Yani bir bakıma para uğruna metresini Reyhan Beye kiralar. Müştak Bey, Parnas'ın kötü yola düşmesinde kimseye anlatmak istemediği bir aile sırrının olduğu kanaâtindedir. Onun nazarında Parnas, birlikte yaşamaya karar verdiği âşığına son derece bağlı sadık bir eş gibidir. İlişkinin noktalamasını gerektirecek herhangi bir hâl ortaya çıkmadığı müddetçe erkeğini terk etmez. Âşığı ile bir arada iken gözü başkasını görmez.²⁴³⁸ Müştak Bey, Parnas'ı arkadaşı Reyhan Bey ile tanıştıracaklarını söylediğinde kadın bu durum karşısında hoşnutsuzluğunu ifade eder. Reyhan, bu tanışmadan sonra sık sık gelip haddi olmayan konularda fikir beyan ederse onu kovabileceği konusunda Müştak Beyi peşinen uyarır. Bu sözler karşısında Müştak Bey zor duruma düşer.²⁴³⁹ Müştak Beyin Parnas'ı arkadaşı Reyhan Bey ile tanıştırması ve Reyhan'ın Parnas ile sıkı bir dostluk tesis ederek evin daimi misafiri hâline gelişi Müştak'ı rahatsız etmeye ve onun keyfini kaçırmaya başlar. Onların eğlencelerine eşlik edecek neşeyi kendisinde bulamaz. Reyhan'ın aralarına katılışıyla bir anda Parnas'ın nazarında ikinci plana itilişi canını sıkır. Sıkıntılı ve keyifsiz hâlini saklamak ve onlara hissettirmemek istese de bunda başarılı olamaz. Onun bu tatsız ve somurtkan hâli daima eğlenceye ve neşeye alışkın olan Matmazel Parnas tarafından da sıkıcı ve çekingen olarak addedilir. Reyhan'ın gelmesiyle Parnas'ın ona daha çok ilgi göstermesi Müştak nazarında metreslerin en namuslusu olarak görülen Parnas'ın gözden düşmesine ve ona karşı olan fikirlerinin sarsılmasına sebep olur.²⁴⁴⁰

Reyhan ve Müştak Beyin Parnas'a olan ilgileri bir müddet sonra maddî açıdan tükenmelerine yol açar. Fakat bu durum onları Parnas'tan vazgeçirmez. Maddî anlamda tükeniş aslında onlar için her yönden düşüşün, iflâsın bir başlangıcı gibidir. Söz konusu

²⁴³⁵ A.g.e., ss. 91-93.

²⁴³⁶ A.g.e., s. 97.

²⁴³⁷ A.g.e., ss. 100-101.

²⁴³⁸ A.g.e., s. 112.

²⁴³⁹ A.g.e., ss. 126-127.

²⁴⁴⁰ A.g.e., ss. 132-133.

tükeniş her geçen gün kendisini kuvvetle hissettirir.²⁴⁴¹ İki âşık kendilerini Parnas'a olan aşklarına o derece kaptırırlar ki rüyâlarında onu görürler, âdetâ onunla yatıp onunla kalkarlar.²⁴⁴² Hatta kendilerini Hami Bey adında bir başka erkeğe tercih eden Parnas'a yeniden kavuşabilmek için biri Hami Bey'in annesi Fîrûze Hanıma diğer eşine ilân-ı aşk etmek gibi traji-komik durumlara düşmeyi bile göze alırlar.²⁴⁴³ Parnas, hayat kitabını yutmuş bir kadın olarak bir erkek karşısında ne türden tavırlar sergileyip onu elde etme oyunlarını iyi bilen, şeytânî zekâyâ sahip bir kadındır. Zirâ Reyhan Beye mektuplar yazarak kendisinin sevmediği hâlde Hami Beyin metresliğini kabul edişinin sebebini Müştak'ın ısrarcı ve bunaltıcı tavırlarına bağlar. Onun kendisine tutkulu bir aşk ile bağlandığını ve gözünün kara olduğunu ifade eder. Fakat kendisinin Reyhan'ı sevdiğini dile getirir. Arzu edilen bir kadın olduğunun son derece bilincinde olan bir kadın olarak bir erkeğe yaklaşma yollarını çok iyi bilir ve bu özelliğini ustaca kullanarak erkeklerle oynar.²⁴⁴⁴ Hami Beyin gelirinin annesi tarafından kısıtlanması ve eskisine nazaran parasız bırakılması onun Parnas nazarında gözden düşmesine sebep olur. Bu durum Hami'nin hırçın tavırlar sergilemesine yol açar.²⁴⁴⁵ Parnas, arzu edilen bir kadın olarak pek çok kişinin mahvına sebep olur. Kendisi bütün olanlardan sonra İstanbul'u terk edip uzak memleketlere doğru yol alırken geride evlât acısı ile yüreği yanan bir anne (Firuze Hanım), hapse girmiş bir sevgili (Reyhan) bırakır. Parnas ise yaradılışının gereği gibi davranıp hiçbir şey umursamadan yeni ilişkilere yelken açmıştır bile. İnsanlıktan zerre kadar nasibini almamış şeytânî bir zekâyâ sahip bu kadın, karşılaştığı erkeklerden hangisini tercih edeceği konusunda yeni planlar, oyunlar ve tuzaklar hazırlamaya çoktan başlamıştır.²⁴⁴⁶

Ahmet Mithat'ın “Dünyaya İkinci Geliş” romanında Hatice'nin ağa kapısı civeleklerinden biri ile alâkası vardır.²⁴⁴⁷ Hatice Hanım yeniçeri hikâyelerini dinlemekten hoşlandığından Seydi adlı bu genç delikanlıdan saatlerce yeniçeri hikâyeleri dinler.²⁴⁴⁸ “Çengi” romanında birer çengi olan Sünbül, Arife ve Nazlı, müzik eşliğinde dans ederken karşılarındaki erkeklerin içlerini gıcıklayıcı ve arzularını kamçılایıcı vaziyette vücutlarına yay gibi bir kıvraklık verip bütün uzuvlarını oynatırlar.²⁴⁴⁹ Şu satırlar kızların bu konudaki maharetini göstermesi bakımından mühimdir: “(...) *raks sanatının hududu dahilinde icrası*

²⁴⁴¹ A.g.e., s. 139.

²⁴⁴² A.g.e., ss. 140-142.

²⁴⁴³ A.g.e., s. 151.

²⁴⁴⁴ A.g.e., s. 245.

²⁴⁴⁵ A.g.e., s. 247.

²⁴⁴⁶ A.g.e., s. 380.

²⁴⁴⁷ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, s. 68.

²⁴⁴⁸ A.g.e., s. 70.

²⁴⁴⁹ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 96.

mümkün ve mutasavver olan kâffe-i dekayika varıncaya kadar icra eyledikten sonra, güya evvelki ettiği gaddarlıktan dolayı mahcup oluyormuşçasına sağ elinin tersini yüzüne örtrek ve o altında bulunan çâr-pareleri hareketten tatil eyleyerek gösterdiği tavrı ve elini yüzünden kaldırmayı müteakip gözlerini bayılırcasına süzerek ve hep o sağ elini arka cihetinden bel kemiği hizasına getirip vücuduyla yine kendi beli üzerine yaslanarak ve bir deryâ-yı sîmîm-âsâ meydana çıkardığı gerdeni vre yine bunu müteakip eliyle kendi dudakları üzerinden güldeste-âsâ darip müştakı tarafına nazikâne fırlattığı buseleri gören âşık evvelki naz ve eda calı olmayıp da ciddî bile olsa yine affa ve balki bir vaz'-ı müsterihâne ile hâk-i pâyına yüz sürmeyi müsâraata mecbur olacağı şüphe götürür mevaddan değildir.”²⁴⁵⁰

Sünbül, öylesine fattan bir kadındır ki avucunun içine almayı kurduğu erkekleri kendisine bağlar, birden çok erkeği birbirlerinden haberleri olmadan aynı anda idare eder. Bu yolda epey bir servet edinmiştir. Fakat kazandığı paranın kıymetini bilmeyip nasıl edindiyse aynı şekilde bir müsrifâne tutum ile de elden çıkarmayı bilir. Sabahlara kadar işret âlemlerinde vakit geçirir. Bu meclislerde temas halinde olduğu erkekleri o derece kısıpına almış ve onlar üzerinde öylesine bir nüfuz sahibi olmuştur ki bütün hepsi söz konusu kadına yaranmak ve isteklerini yerine getirmek için âdetâ sıraya girerler. Sünbül’ün en önemli özelliği düşük ahlâklı bir kadın olmasına karşın birlikte olduğu erkekten soğuyuncaya kadar yalnız ona bağlı kalması ve diğer erkeklere meyletmemesidir.²⁴⁵¹ Kendisine meyleden Dâniş Çelebzâde Cemal Beyin teklifini kabul etmez, yalvarmalarına kulak asmaz. Ancak epey bir parasını yedikten sonra delikanlının kendisine denk olmadığını, sadece bir dost olarak görüşebileceklerini, bunun ötesine geçmenin mümkün olamayacağını ifade eder. Kendisini Melek Hanıma yönlendirir. Hile yoluyla Cemal Beyi de kullanarak kızın annesi olduğunu ileri sürüp kendisine gelmesini sağlar.²⁴⁵² Ancak kız kendi emelleri doğrultusunda kullanmakta gecikmez. Zirâ Melek Hanıma meftun olan Cemal Bey, kız ile baş başa kalmak için geldiği hergünün hatırına Sünbül’ün verdiği talimâtlar doğrultusunda kıymetli mücevherler getirmek zorundadır. Aksi hâlde kızla görüşmesine izin vermez. Gelen mücevherler de Melek Hanım yerine kendisinde durur.²⁴⁵³ Sünbül Hanım, Cemal Beyden istediği mücevherlerin bir süre sonra geç gelmeye başladığını görünce delikanlının parasının bitmekte olduğunu farkına varır. Fakat para ve mücevher dışında emlâka da sahip olan genci iyice soymak ve beş parasız bırakmak için şeytanca oyunlarını oynamaya devam eder.²⁴⁵⁴

²⁴⁵⁰ A.g.e., ss. 96-97.

²⁴⁵¹ A.g.e., ss. 100-101.

²⁴⁵² A.g.e., ss. 105-107.

²⁴⁵³ A.g.e., ss. 110-111.

²⁴⁵⁴ A.g.e., s. 121.

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında Kaplan Bey, sevdiği adamı yeni kaybetmiş ve acısı hâlâ taze olan Esmâ Can’a meyleder. Kızın iffetli tavırları onun bu meylinde etkili olmuştur. Kız, ölen sevgilisi ile bulunduğu esnada sesini çıkarmayıp bu ilişkiye saygı gösteren Kaplan Bey, kızın sevgilisi Yunus’un vefât etmesi üzerine bundan sonra arkasından ayrılmayacağını kızı açıkça ifade eder.²⁴⁵⁵ Ahmet Mithat Efendinin “Süleyman Muslî” adlı romanında Şövalye Alfons Bondi, ahlâkî değerleri gelişmemiş olan ve kadınlara kullanılacak birer eşya nazarıyla bakan erkeklerdendir. Zirâ hem Mariya Konstanse’ye hem de köyde diğer bir genç kız olan dö Lakanda’ya umut vererek aynı anda iki kadını da idare etmek ister. Ancak Mariya’nın bu durumdan şüphelenmesi, dö Lakanda ile konuşmaları ve kurdukları bir plan neticesinde işin iç yüzü anlaşılacak yakayı ele verir. Mariya’nın güvenini kaybeder; ancak dö Lakanda’ya Mariya’yı sevmediği, asıl sevdiğinin kendisi olduğu yolundaki yalanları ile kızın kalbini yeniden kazanmaya muvaffak olur. Kızı baştan çıkarıp namusunu kirletip hevesini alınca da terk eder.²⁴⁵⁶ Söz konusu romanda Osman Şemrî, yediği ekmeğe hıyanet ederek yanında çalıştığı Cafer Kerhî’nin eşi ve Süleyman Muslî’nin annesi olan Gürcü kadına göz diker ve onu elde etmek için kendisine gözdağı verip korkutmaya çalışsa da emelinde muvaffak olamaz.²⁴⁵⁷

B. Türk Romanında Müşfik ve Merhametli Kadınlar

Romanlarda şefkatli ve merhametli kadın tipleri ile karşılaşmak da mümkündür. Kadının anne olma yetisinin ağır basmasından kaynaklanan bu duygular onun daha nahif ve yumuşak bir yapıya bürünmesine yardımcı olur. “Taaşşuk-ı Tâl’at ve Fitnat” romanında Kâmile Hanım, Rif’at Beyin annesidir. İyi, uslu, akıllı, güzel, “elmas parçası gibi” olan bu kadın, “hayırsız koca” sının elinden çok çekmiştir. Gece gündüz sarhoş, müsrif, kumarbaz olan bu adam, pederinden ve karısından kalan malların hepsini yemiş, bitirmiştir. Arta kalan az bir sermayeye de karısı el koyar ve bir bakıma müsrif olan bu kocayı dizginler. Para onun kontrolünde düzenli aralıklarla kocasına verilmektedir. Ama bir zaman sonra bu para da biter. Kâmile Hanım, bütün bu olumsuzluklara rağmen oğlu Rif’at ile teselli bulmaya çalışmış ve ona iyi bir terbiye vermiştir. Kocasının bütün eziyetlerine katlanmış, ondan şikâyet etmemiş ve namusunu korumayı bilmiştir. Şen şakrak hâli çoğu zaman yerini hüznü ve kederli bir çehreye bırakır. Sıkıntılar onu düşünceye gark eder, sorulan sorulara cevap vermez, çünkü

²⁴⁵⁵ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 176.

²⁴⁵⁶ Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Muslî, ss. 29-31.

²⁴⁵⁷ A.g.e., s. 66.

duymaz.²⁴⁵⁸ “Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia Hanım, eşini çok sevdiğinden dolayı ileride onun kendisine karşı ilgisi azalabileceği ihtimaline karşılık kendi üzerine yeni bir eş getirmesine karşı çıkmayacağını dile getirir. Kendisi ise bir kız kardeş sıfatıyla eşinin yanında onun mutluluğunu uzaktan seyretmeye razıdır.²⁴⁵⁹ “Metres” romanında Saffet Hanım, kocasının kendisini aldatmasına, kayınvalidesinin küçümsemelerine rağmen tek başına yaşamayı göze alamayarak tevekkül etmeyi yeğler. Bu tavrıyla o, kaderci (fatalist) bir tavır sergilemiş olur.²⁴⁶⁰ “Mai ve Siyah” romanında kocasının bütün yaptıklarına rağmen son anlarında bile onun yanındadır Raci’nin eşi. Kendisine işkenceler etmiş, aldatıp terk etmiş ve sefalet içerisinde bırakmış kocasını yine de affeder.²⁴⁶¹ Hatta çocuğunun geleceği için sakladığı ve kocasına vermemek için direnip kavga ettiği senetleri yine onun hastaneden çıkması ve yeniden sağlığına kavuşmaması için yine fedakârca bir tavır sergileyerek bozdurur.²⁴⁶² “Damenalude” romanında Enver Beyin annesi Şadiye Hanım, oğlunu işret âlemlerinden kurtarmak ister; ancak bu girişiminde başarılı olamaz. Bütün olumsuzluklara sabırla boyun eğen kaderci bir tavır sergiler Şadiye Hanım. Olaylara üzülür; ancak kötü gidişi değiştirmeye de gücü yetmez. Kaderci, geleneksel bir anne profili çizer.²⁴⁶³ “Zehra” romanında Sırrıcemal, hanımına kendisinin rahatsızlık verdiğini, bu rahatsızlığın ortadan kalkması gitmesine bağlı ise gitmeye razı olduğunu dile getirir.²⁴⁶⁴ “Hüseyin Fellâh” romanında Şehlevend, sefâlet içerisinde ölüme adım adım yaklaşan annesini bu durumdan kurtarmak için, esirci Laz Mehmed Ali’nin kendisine yaptığı teklifi kabul ederek çok büyük bir fedâkârlıkta bulunur. Zirâ adamın teklifine göre Çerkes ya da Gürcü olmadığı hâlde tıpkı onlar gibi hürriyetinden vazgeçip esirci elinde uzak diyârlara satılacak ve annesinin iyi yaşaması için elinden geleni yapacaktır. Ancak esirci ile aralarında yaptıkları anlaşmaya göre bu durumdan annesinin haberinin olmaması, kendisinin güya Laz Mehmet’in oğluna gelin olarak gideceği gibi gösterilmesi sözünü alır. Başta bu teklifi kabul etmek kendisine ölümden de zor gelip annesinden ayrılmak istemese de annesine daha iyi bir hayat yaşatmak amacıyla esircinin ikna edici laflarına kanıp biraz düşündükten sonra teklifi çaresiz kabul eder.²⁴⁶⁵

²⁴⁵⁸ Şemseddin Sami, a.g.e., ss. 14-15.

²⁴⁵⁹ Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 94-95.

²⁴⁶⁰ Gürpınar, Metres, s. 169.

²⁴⁶¹ Uşaklıgil, Mai ve Siyah, s. 294.

²⁴⁶² A.g.e., s. 318.

²⁴⁶³ Mehmet Celal, Damenalude, s. 46.

²⁴⁶⁴ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 42.

²⁴⁶⁵ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, ss. 30-33.

C. Türk Romanında Kötü Huylu Kadınlar

1. Kıskanç Kadın

1.1. Sevdiğini Kıskanan Kadın:

Sevgi ve nefretin ateşini en iyi biçimiyle nesnelere bakarak tesbit edebiliriz. Zirâ sevgilinin yararını gözetme, arzunun tadını çıkarma, doyum sağlama, yüceltme, övme, olumlama, okşama vs. gibi özellikleri nesnesinde barındırırken nefret sevginin aksine kavurucu, zedeleyici, yok edici özellikler taşır.²⁴⁶⁶ Kıskançlık kadın-erkek ilişkilerinde önem arz eden bir konudur. Zirâ tipler ilişkiyi çekilmez hâle sokar. Kıskançlığın ve şüpheciliğin arka planında genelde sevgi ve ilgi isteği yatar.²⁴⁶⁷

Nabizâde Nâzım'ın "Zehra" adlı romanında Zehra'nın kıskançlık krizleri evliliğiyle birlikte azalacak diye umut edilirken evliliğinde de sürmeye devam eder. Birgün dadısı ile birlikte giderken yanlış bir zanda bulunur ve uzun zamandır ses seda çıkmayan kıskançlık krizleri yeniden baş gösterir. Eşini bir yabancı kadınla gördüğünü sanır. Yanlarına gider, tam kızmaya başlamışken utancından kıpkırmızı olur. Çünkü karşısındaki adam eşi değil, başka biridir. Fakat yine de bu durum kıskançlık krizinin etkisi ile onu derinden sarsar. Sıtma nöbetleri içinde günlerce yatmasına sebep olur. Bütün bunlar onun kocası hakkındaki muhabbet ve emniyetini arttırmıştır; ancak kötü huyunun hiç ummadığı bir anda nüksedivermesi onu ızdırıba gark eder. Ne kadar mesut olmaya çalışırsa çalışsın özünde her zaman başkaldırmaya müsait bir istidâdın olduğunu düşünür ve ümidi kırılır. Bu durumu kocasına bildirmemeye çalışır.²⁴⁶⁸ Kış mevsiminde bazı geceler eşinin arkadaşlarını kıramayıp eve geç gelmesi onun bu kötü huyunu tetikler. O bekleme anlarında içi içini yer. Kimseye renk vermemeye çalışır. Bu durum onu daha çok yıpratır. Bazen ağlamak ister, ağlayamaz. Hayatın tadı kalmamıştır onun için. Hayatını kendi kendine zehreder. Çoğu geceler geç saatlere kadar merdiven başlarında, pencerelerde soğukta yağmur, kar altında eşinin yolunu bekler. Geldiği zaman onu nazik kolları arasında sıkar, öpücüklere boğar. Zehra, kocasının evde kaldığı, dışarı gitmediği bir zamanda gayet mutludur. Çünkü dışarıda "civcivli bir zaman" yaşanmakta iken eşi dışarı çıkmamış ve onun dizleri dibinde kendisiyle kalmayı tercih etmiştir.²⁴⁶⁹

Pek çok çeşidi olan kıskançlık *başkalarına güvenememe ve onlara pusu kurma, başkalarını eleştiren bir tavır takınma ve sürekli bir ihmâl edilmiş korkusu duyma gibi*

²⁴⁶⁶ José Ortega Y. Gasset, Sevgi Üstüne, (Çev: Yurdanur Salman), (Beşinci Baskı), YKY, İstanbul, Ocak 2004, s. 13.

²⁴⁶⁷ Tarhan, a.g.e., s. 69.

²⁴⁶⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., ss. 33-34.

²⁴⁶⁹ A.g.e., ss. 35-36.

belirtilerle ortaya çıkar. Karşısındakinin birtakım davranışlarını kısıtlayıp ona kurallar koyma kıskançlığın en çok başvurduğu bir mekanizmadır. Kıskançlık, kimi zaman *başkasını aşağı görmek ve küçük düşürmek* gibi bir amaca hizmet eder.²⁴⁷⁰ Daha Sırrı Cemâl yalıya gelir gelmez yüreği hoplar. Kendisi de Sırrıcemal'den güzellik yönünden aşağı kalmamakla beraber kıskançlık damarlarının kalkmasının etkisi ile Sırrıcemal'i kendisinden kat kat güzel bulur. Ayrıca kayınvalidesinin de Sırrıcemal'i ilk bakışta beğenmesi Zehra'nın nutkunu durdurur. Başından aşağı kaynar sular dökülür, dili tutulmuş gibi olur. Sırrı Cemâl'in yalıda alikonulmasına mani olamayınca tamamen değişir. Kötü mizacı kat kat kendini göstermeye başlar. Eşinin onu eskisinden daha ziyade iltifat ile idare etmeye karar vermesi ve bu doğrultuda hareket etmesi bile Zehra'nın hırçınlığı karşısında fayda etmez. Sertliği o kadar artar ki kime rast gelirse azarlar, eline ne geçerse kırar.²⁴⁷¹ Kıskançlığı o kadar korkunç bir hâl alır ki malını Sırrıcemâl'in bu evden def olup gitmesi uğruna sarf etmeye karar verir. Böylece çalışmalarına başlar ve gece gündüz cariyeyi izlemeye koyulur. Bu izlemeleri bir müddet sonra sonuç verir ve Sırrıcemâl'in gün geçtikçe neşesinin kaçtığını, hüznünün arttığını, düşünceli görüldüğünü ve renginin kaçtığını fark eder. Sırrıcemâl âdetâ hastadır. İnsanlardan kaçır. Saatlerce bir noktaya bakar ve düşünür. Çok az yemek yer. Bu durum Zehra'yı son derece sevindirir.²⁴⁷² Ancak kocası üzerindeki dikkati de artmıştır.²⁴⁷³

Genelde düşmanca bir tavır takınan insanların ayırt edici bir özelliği olarak ortaya çıkan kin duygusu kıskançlık ile birleşince tehlikeli sonuçlara yol açar. Çeşitli yönlere doğru çevrilmiş olan kin duygusu, zaman zaman kişinin her türlü ilişki alanını sınırlayan bir vaziyet alır.²⁴⁷⁴ Sırrıcemâl'in gün geçtikçe gelişmesi, serpilmesi ve neşelenmesi onu aşırı derecede kızdırmaktadır.²⁴⁷⁵ Zehra, öylesine kıskançtır ki onun bu kıskançlığı bir müddet sonra başkalarına zarar verebilecek bir hâl alır. Sırrıcemâl'i çocuğunu ortadan kaldırmak için bir ebeğe başvurur. Fakat Sırrıcemâl bunu bildiğinden gözünü dört açmaktadır. Önce birbirlerini hedef alırken şimdi daha doğmamış bir bebek hedef alınmıştır. Zehra, bütün gücünü, hücumunu Sırrıcemâl'in bebeği üzerine yapmaktadır. Zehra bu esnada babasını kaybeder ve hâmisiz kalır. Artık düşmanları ile tek başına savaşmak zorundadır. Bu durum onun ümidini kırar, onu perişan eder.²⁴⁷⁶ Kocasının Nazikter'i Sırrıcemâl'den dolayı azarlaması, Zehra'nın sözlerine kulak asmaması, hatta isterse Nazikter'den hiç ayrılmayabileceğini söylemesi Zehra

²⁴⁷⁰ Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, (Çev: Ayda Yörükân), Kültür Yay.,İst., Mart 2003, ss. 230-231.

²⁴⁷¹ A.g.e., s. 38.

²⁴⁷² A.g.e., s. 43.

²⁴⁷³ A.g.e., s. 46.

²⁴⁷⁴ Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, s. 236.

²⁴⁷⁵ A.g.e., s. 53.

²⁴⁷⁶ A.g.e., s. 60.

için bir darbe olmuş, üç kişiyi karşısına alma kuvvetini kendinde bulmuştur. Bunu kendine bir zevk addeder. Subhî'nin Sırricemâl ile olan ilişkisi âdetâ bir efendi-hanım muamelesine dönüp Sırricemâl kendini evin ikinci hanımı sayınca Zehra, bir yandan kıskançlık diğer yandan yalnızlık duyguları altında ezilip gitme korkusu arasında içinde bulunduğu duruma çare bulmaya çalışır. Bu bir işkencedir onun için.²⁴⁷⁷ Subhî'nin Zehra'yı boşayıp Hocapaşa'daki evin kirasıyla beraber idaresini de kendisine vermesi ve validesini de Zehra ile birlikte bırakması Zehra'nın Sırricemâl'e olan hırsını daha da şiddetlendirir. Artık o, nefret ve intikam ateşi ile yanıp tutuşmakta, bu ateşin kendisine verdiği güçle yaşamaktadır.²⁴⁷⁸ Olayların gelişiminden memnundur. İntikamının Sırricemâl'e olan kısmını tamamlamış, onun üzüntüden bebeğini kaybederek kendi canına kıymasına sebep olmuştur. Marika ve Uranî'nin teminatları sayesinde de planının Subhî ile ilgili olan kısmı iyi işlemektedir. İntikamını tam olarak almak için yemin etmiştir. Bu azmin eşine olan muhabbetinden ileri geldiğinin de bilincindedir. Ancak intikam zevki hislerinin üzerine çıkmaktadır. Bir müddet sonra Subhî'ye Uranî vasıtasıyla hazırladığı intikamı kafi görmez. Plan hazırlamaya koyulur. Muhsin, dikkatini çekmeye başlar. Onunla evlenip mağazanın idaresini de ele geçirincede Subhî'yi iyice harap edip kıskandıracığını düşünür. Bu sayede Subhî'nin tek para kaynağı da kesilmiş olacaktır. Onun hâlâ kendisine ilgisinin olduğunun farkındadır ve bu yaralı kalbi kaşıyıp kangren yapmak ister. Habibe Molla'yı aracı tayin ederek Muhsin'e durumu iletir. On beş-yirmi gün içinde evlenirler. Cağaloğlu'nda güzel bir eve yerleşir. Babasından kendisine çokça para, emlak ve akar kalmıştır.²⁴⁷⁹ Ancak Muhsin'le olan evliliğini Subhî'ye bir vasıta ile duyurduğu hâlde ondan beklediği üzüntüyü ve çöküşü bulamaz. Onun Muhsin'e rakip olacağını düşünmüştür; ancak lakayt bir tavırla karşılaşır. Subhî, Uranî ile zevk ve sefa âlemlerine dalmıştır.²⁴⁸⁰

Subhî'nin Uranî'yi öldürerek tutuklanması ve suçluluğu konusundaki delillerin yetersizliği sayesinde dosyanın kapatılıp Trablusgarb'a sürüldüğü haberlerini Marika'dan alan Zehra için Subhî'nin sonu kendi arzusuna uygun düşmez. Çünkü o, Subhî'nin cezasını çektikten sonra gelip pişman olmuş bir şekilde kendisinden af dilemesini ve yine kendisinin olmasını kurmuştur. Halbuki ümitleri boşa çıkmış, Subhî'yi kaybetmiştir. Buna tahammül edemez. Yaptıklarından pişman olur. Sırricemâl'i de severek kendisinden ayrılmamış olmasını pişmanlık ile ifade eder. Böylece hiç olmazsa yüzünü görecektir, sesini duyacaktır. Ancak iş işten geçmiştir. Subhî'yi tamamen kaybettiğini anlayınca o güne kadar kıskançlık ve

²⁴⁷⁷ A.g.e., s. 61.

²⁴⁷⁸ A.g.e., s. 75.

²⁴⁷⁹ A.g.e., ss. 123-124.

²⁴⁸⁰ A.g.e., s. 127.

öç alma hisleri ile yoğrulan Zehra için geldiği nokta intihar fikridir. Fakat inancı onu böyle bir felâketten muhafaza eder. Önce bebeğini, sonra eşini kaybedişi ve yaşadığı sıkıntılar ona Subhî'yi bile unutturmuştur artık. Kanatları kırıktır. Allah'ın gazabından korkar. Kendisine talip olan birkaç kişiyi reddederek acı dolu, hüznü bir ömür sürmeye devam eder. Kayınvalidesinin ölümünün hüznü onu yataklara düşürür. Epey zaman doktor çağırılmaz, hastalığı artar. Hayatın onun için bir anlamı kalmamıştır artık. Kendi eliyle kendi hayatını mahvetmiştir. Gelen hekimin dediklerine de önem vermez ve bir bakıma intihar etmek ister. Hastalığının derecesi artınca aklı başına gelip hayatın kıymetini anladıysa da artık geç kalmıştır. Hastalığı artmıştır. Yatakta mazisi aklına geldikçe azap ve ızdırabı artar, hastalığı daha da kötü bir hâl alır. Zâten zayıf kalmış olan vücudu yataktaki otuz beşinci gününde iflâs eder ve ölür.²⁴⁸¹

“Bir Muadele-i Sevda” romanında Bedia, kocasının birgün kendisine olan ilgisinin azalacağı korkusu ile düşünce düşünce isteri nöbetlerine yakalanır. Kocasını suçlar. Kıskanç tavırlar sergiler. Kocasını kendisine karşı hastalığı süresince dürüst davranmadığı ve başka kadınlarla ilgilendiği zannına kapılır. Kocasını Naki Beyin böyle bir şeyin olmadığı konusundaki sözlerine kulak asmaz. Geçmişinden ötürü onu suçlar. Kendisi aynı durumda olsaydı, geçmişinde başka erkekler olsaydı eşinin aynı gönül rahatlığı ile kendisini kabul edip etmeyeceği yönündeki fikirlerini sorgular. Her hareketi sorgulamaktadır Bedia. Kayınvalidesi ile dadı kalfanın eşine başka birini bulmaya gittiklerinden, eşinin Beyoğlu'nda bir metresi olduğunu bildiğinden bahseder. Kocasının bu konulardaki verdiği teminâtlara da kulak asmaz ve kendi içinden geçen, içini kemiren kuruntularını dile getirir. Obsesif durumlar sergilemektedir Bedia. Vehimleri onu daha da hırçın ve çekilmez yapar. Kocasını tersler, odasına kapanır, günlerce yüzünü göstermez. Fakat onun bu hırçın hâli kocasının ona olan sevgisini azaltmaz; aksine daha da çoğaltır. Kocasını dışardan geldiği vakitler onu yanına çağırarak gözlerini içine bakar ve o gözlerin güzel kadınlara baktığından dolayı yerinden çıkması ve kendi canını alması hususunda Allah'a dua eder. Daha sonra eşini huzurundan kovar ve ceza olarak haftalarca yüzünü göstermez. Bu türden kıskançlık nöbetleri bazen artarak bazen azalarak devam eder.²⁴⁸² Nazire Hanım, eşinin Bedia ile olan ilişkisini öğrendiğinde kıskançlık krizlerine girer ve yuvasını kurtarmak adına durumu Naki Beye açar ve ondan kocasını elinden almak isteyen Bedia karşısında yardım ister.²⁴⁸³

²⁴⁸¹ A.g.e., ss. 161-163.

²⁴⁸² Gürpınar, Bir Muadele-i Sevda, ss. 104-106.

²⁴⁸³ A.g.e., 119.

“Metres” romanında Saffet Hanımın kocası Hami Bey, konağa kalmak için nadiren gelir. Eşinin konakta olmadığı gecelerde Saffet Hanım, eşini merak eder, kıskanır, aklına türlü türlü vesveseler getirir. Çıldıracak gibi olur. Ancak elinden bir şey de gelmez.²⁴⁸⁴ Daha önce “metres” kelimesinin hangi anlama geldiğini hiç bilmeyen Saffet Hanım, Fransız modistten kelimenin anlamını öğrenince kocasının da bu türden bir metrese sahip olup olmadığını düşünüp derin acılara gark olur ve ağlamaya başlar.²⁴⁸⁵ Saffet Hanım, kocasının bir metresi olduğunu öğrendikten sonra kıskançlığından üzüntüye gark olur. Her sabah aynanın karşısına geçerek çenesinin altından sarkan katmerleri sayar. Üzüntüsünden gerdanı eskisine nazaran küçülmüştür. Kendi kocasında olduğu gibi böyle erkekleri ayartan kadınlardan içten içe nefret eder ve onlara lânet okur. Kocasının onun kıskançlıklarına ve yalvarmalarına kulak asmayarak getirip odasına astığı çıplak bir kadın resmine biraz kıskançlık biraz da içten içe bir gıpta ile bakar. Resimdeki kadını tasvip etmese de ona benzemek hevesine kapılır. Fakat ne kadar zayıflarsa zayıflasın onunki gibi bir endama sahip olamayacağını farkına varır. Bu hınçla resmi parçalamak istese de buna cesaret edemez. Kocasının tavırlarına tahammül edemeyerek babasının evine gider.²⁴⁸⁶ Saffet Hanım, Meryem Dudunun kendisine söyledikleri doğrultusunda Müştak’ın kendisine olan ilgisinden bir ân için faydalanmayı zihninde kurar. Yani onu kocasına olan hincından dolayı bir kıskandırma vasıtası olarak düşünür. Sevip de karşılık göremeyen bir erkeğin pek çok çılgınlıklara imza atabileceği hatta sonunun ölüme dahi gidebileceği konusunda işittikleri beyninde şeytânî fikirlerin dolaşmasına zemin hazırlar. Düşündüklerini uygulamaya geçirme konusunda bir iç çatışma yaşar. Kocasından intikam almak uğruna günahsız bir gencin ziyanına sebep olmak fikri onu korkutur. Fakat bir taraftan da herkesin onun çok güzel bir kadın olduğunu düşüneceği, sevdalısının bu uğurda intihar ettiği haberini kocasının muhtemelen metresinin yanında iken gazetelerden okuyacağı, eşinin başkalarının ilgisini çeken bir kadın olduğunu görerek kıskanacağı ve değerini bu sayede anlayacağı gibi düşünceler zihnini meşgul eder. Rüyâlarında da bu düşünceler ile meşguldür.²⁴⁸⁷ Kocasının hakaretleri karşısında aralarındaki uçurumun daha da derinleştiğini gören ve kendisine ondan fayda olamayacağını anlayan Saffet Hanım, eşinden boşanmayı aklına koyar. Ancak ondan intikam alarak boşanmayı planlar. Bu konuda Meryem Dudunun da yardımını ister. Bu intikam planında Müştak Bey de planın büyük bir parçasını teşkil etmektedir. Onun kendisine yazdığı mektuba karşılık verir. Kocasının nikâhında iken başka bir erkeği sevmek ve kendisini bu şekilde eşine yakalatmak ister Saffet Hanım. Meryem

²⁴⁸⁴ Gürpınar, Metres, s. 15.

²⁴⁸⁵ A.g.e., ss. 17-18.

²⁴⁸⁶ A.g.e., ss. 168-169.

²⁴⁸⁷ A.g.e., s. 193.

Dudu, bütün yalvarmalarına rağmen onu bu fikrinden vazgeçirmeye muvaffak olamaz.²⁴⁸⁸ Kocasına olan kıskançlığı neticesinde uykusuz geçen gecelerin getirdiği iç sıkıntısı Saffet Hanımın sigaraya başlamasına sebep olmuştur.²⁴⁸⁹ Onu yeniden elde etmek için Dudu ile bir plan yapar ve vitrinleri süsleyen erkek görünümlü sahte bir mankeni bu iş için kullanmaya karar verirler. Tıpkı kocasına benzeyen bu manken karşısında o zamana değin biriken hıncına hakim olamayan Saffet, sanki içinde biriken nefreti eşi Hami Beye haykırırcasına sinirini bu cansız mankenden alır.²⁴⁹⁰ Romanda Firuze Hanımın âşığı Reyhan Beyi görmediği zamanlardaki iç sıkıntısı, endişesi ve merakı onu bir başka kadına kaptırmak endişesinden kaynaklanır.²⁴⁹¹

“Mürebbiye” romanında Kâhya Kadın Eda Hanım, kocasına kızıp ona küçültücü ifadeler kullansa da yeri geldiğinde eşini aşırı derecede kıskanan bir kadın olarak çıkar karşımıza.²⁴⁹² Mürebbiye Anjel’in yalıya gelir gelmez bütün erkeklerin dikkatini çekmiş olması Edâ Hanımın kıza karşı düşmanlık beslemesine neden olur. Kızın kısa sürede ev halkı nazarında kazandığı itibarı çekemez ve onu gözden düşürmek için dedikodulara girişir. İftiralar atar. Fakat bunlarla istediği amaca ulaşamayınca kıskançlığı daha da artar. Ev halkını bu kez daha etkili kışkırtma yollarını seçer. İçi içini yer. Üstüne üstlük mürebbiye hakkında konuştuklarından ötürü evin beyi tarafından da azarlanınca mürebbiyeye olan hiddeti onu boğma derecelerine varır. Bunun üzerine bir hatasını bulmak için daha azimle çalışmaya başlar. Uykuları kaçar. Evdeki erkeklerin mürebbiye hakkındaki konuşmalarını gizlice dinler. Hepsinin teker teker gecenin bir vakti mürebbiyenin odasının kapısını çaldıklarına şahit olur. Mürebbiyenin foyasını ortaya çıkarmak için eline büyük bir koz geçmiştir.²⁴⁹³ Mürebbiyenin çocuklara verdiği eğitimi beğenmez. Aldığı parayı hak etmemekle suçlar. Onun evin içinde süslü süslü dolaşması hoşuna gitmez.²⁴⁹⁴ “Kuş Dilinde” romanında Nuhayat Hanım, kocası Rafet Beyi seven bir kadın kimliği ile karşımızdadır. Fakat asabî mizacı kocası ile arasında çatışma ortamının doğmasına sebep olur. Kocasının eve geç gelmelerine aşırı derecede sinirlenir. Hamile olduğu dönemde kendisine değer vermeyen ve kendisini ihmal ederek başka bir kadınla meşgul olan kocasıyla niçin evlendiğini düşünerek kendi kendisiyle çatışır. İç monologları bu çatışmayı göstermesi açısından dikkate değerdir. Kocasına olan sevgisi onu kıskanmasına sebep olur. Sonunda bu kıskançlığı kocasının ilişkisi olan kadını (Rozali’yi)

²⁴⁸⁸ A.g.e., ss. 199-200.

²⁴⁸⁹ A.g.e., s. 217.

²⁴⁹⁰ A.g.e., ss. 286-288.

²⁴⁹¹ A.g.e., ss. 365-366.

²⁴⁹² Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

²⁴⁹³ A.g.e., ss. 83-85.

²⁴⁹⁴ A.g.e., s. 86.

boğarak öldürmesine sebep olur.²⁴⁹⁵ “Dünyaya İkinci Geliş” romanında Çeşm-i Âfet, Osman Beye aşkını itiraf edip onun tarafından reddedilince intikam ateşiyle yanıp tutuşur. Evin büyük beyi Veysel Efendiye Nergis’in Osman Beye kasdı olduğunu, onu zehirlemek ya da satırla öldürmek istediği yalanını söyler. Kızın Osman Beyi sevip hâlini arz edince Osman Beyin kızı kardeşi gibi sevdiğini söyleyip reddetmesi üzerine kıskançlıktan ötürü böyle bir şeye kalkıştığını dile getirir. Hatta mesut Ağanın da kıza gönlünün olduğunu belirterek beyi kıskırtır. Böylece kızın konaktan uzaklaştırılmasına neden olur.²⁴⁹⁶

“Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanının kahramanı Canan, Râkım’ın ders verdiği İngiliz kızların tabiatını görüp anladıktan sonra Râkım eve geç geldiği vakitler içine bir vesvese düşer. Kendi kendine sıkıntı içine düşer. Üzülür ve ağlar. Onun bu endişeleri sevgisinden ileri gelir.²⁴⁹⁷ “Zehra” romanında Nazikter, yaşlı ve deneyimli bir hizmetkâr olarak Sırrıcemâl tarafından beklediği saygı ve hürmeti göremeyince onu çekemez ve kıza karşı intikam hisleriyle yanıp tutuşur.²⁴⁹⁸ Sırrıcemâl, Subhî işten gelince ona sorular sorar, nereye gittiği, geldiği konusunda emin olur. Onu Zehra’dan uzaklaştırdığına sevinir. Kır âlemi neşesini arttırmış, güzelliğine güzellik katmıştır. Suphî’yi âşıkâne cilvelerle coşturur. Suphî, her ne kadar Zehra’dan soğumuş ve daha çok kendisi ile ilgilenir olmuşsa da Sırrıcemâl yine de vesveseli davranır. Bugün Zehra’yı kendisi için terk eden Suphî’nin yarın bir gün Zehra için de kendisini terk edebileceğini düşünür. Bu düşüncüyü aklından çıkaramaz. Fakat Subhî’nin ona karşı olan iltifatları ve sevgisi bu düşüncesini bir nebze olsun hafifletir. Bu kuruntusunu Subhî’ye de açar. Böyle bir şeyin olmayacağı konusunda teminat alır.²⁴⁹⁹ Sırrı Cemâl, yalnız kaldığı zamanlar kedisini hayâllere kaptırır. Derin düşüncelere dalar. İçi içini yer. Yerinde duramaz. Zehra’nın Subhî’yi kandırıp kendi yanına çekmiş olabileceğini düşünür. Kızın, sinir nöbetleri tutar, hırs ve kıskançlık krizinin pençesi altında kıvrılmaktadır. Zehra ile Subhî’yi birlikte mesut olarak hayâl eder. Akli başından gidecek gibi olur.²⁵⁰⁰ Bu hâlleriyle şeytanlaşan bir meleği andırır Sırrı Cemâl. Nazikter, Sırrıcemâl’in gitmesi ile yeniden ev işlerine tayin edilmiş, evin tek kâhyası olmuştur. Sırrıcemâl’den kurtulduğuna sevinmektedir. Sırrıcemâl’in güzelliğini çekemez ve Subhî Beyin hanımı gibi güzel bir kadını bırakıp da Sırrıcemâl’i tercih etmesini onaylamaz. Fakat onu asıl ilgilendiren Sırrıcemâl’den kurtularak evde tek başına kalmış olmasıdır.²⁵⁰¹

²⁴⁹⁵ Mehmet Celâl, Kuş Dilinde, s. 77.

²⁴⁹⁶ Ahmet Mithat Efendi, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul’da Neler Olmuş, ss. 12-13.

²⁴⁹⁷ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 114.

²⁴⁹⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 53.

²⁴⁹⁹ A.g.e., s. 66.

²⁵⁰⁰ A.g.e., s. 68.

²⁵⁰¹ A.g.e., ss. 75-76.

Sırrıcemâl, eşinin eve gelmemesi üzerine sıkıntıya düşer, yerinde duramaz, içi içini yer. Zehra'nın Subhî'yi hâlâ sevmekte olduğunu, istemeye istemeye boşadığını bilir. Tekrar ona dönmesinden korkar. Onu kendisinden güzel bulmamakla birlikte beyinin Zehra'ya olan ilgisinden ve Zehra'nın onun "ilk göz ağrısı" olmasından dolayı şüpheleri devam eder. Subhî'nin Zehra'ya gitmiş olabileceğini kurar; ancak nikâhsız bu işin olmayacağını düşünür. Sonra nikâhın da bir saatlik bir işten ibaret olduğunu düşünerek şüphesini daha da kuvvetlendirir. Şüphenin verdiği sıkıntı ile sabaha kadar ateşler içinde yanar, karmakarışık rüyalar görür. Zehra ile Subhî'yi bir saadet tablosu içerisinde hayâl eder.²⁵⁰² Bütün bu kıskançlıkların sebebi Sırrıcemâl'in kendi hayatını ve geleceğini garantiye alma çabası olarak nitelenebilir. Endişe içini kemirmektedir. Subhî'nin Zehra'da olduğunu düşünmektedir. İşin iç yüzünü öğrenmek ister; ancak görecekları karşısında tahammül edemeyip ölmekten korkar. Böylece kurtulup gideceğini düşünür. Sonra ölüme de razı olmaz. Onlar sefa sürerken kendisinin ölmesinin anlamsız olacağını düşünür. İntikam sevdasına düşer. Çünkü o da en az Zehra kadar Subhî'yi sevmektedir. Fakat bu zavallı hâliyle bu işi nasıl başaracağını da bilememektedir. Sonra bir kadın isterse elinden her şeyin gelebileceği kanaatine varır. Sırrıcemâl, bu hayâllerle teselli bulur ve bu ümit sayesinde neşelenir.²⁵⁰³ Eşinin uzun zamandır eve gelmemesi üzerine Zehra'nın evini basar; ancak Subhî'nin Hocapaşa'daki evde olmadığına inanamaz. Ev halkının yalan söylediğine, eşini kendisinden sakladıklarına inanır. Ağlar, ayak direr, eşini ister, onlara çatar. Evdekiler bu duruma şaşırılmıştır. Sırrıcemâl'in bu hâli Zehra'yı son derece keyiflendirir. Bu zevkini onun yüzüne haykırır. Fakat Sırrıcemâl, bu sözlere hiç kulak asmaz. Subhî'nin kendisi gibi Zehra'yı da fedâ etmesi onu sevindirir. Eşinin başka birine esir olduğunu anlar ve henüz tanımadığı o kişiye karşı gönlünde bir rekabet ve nefret hissi uyanır. İntikam duygusundan vazgeçmemiş, yalnızca bu intikamın hedefi değişmiştir. Düşmanını nerede bulacağını kestiremez.²⁵⁰⁴ İntikam ateşi ile eve döner. Vücudunda bir kırıklık hisseder. Eşinin Uranî'ye olan ilgisinden artık sonra Zehra'ya karşı olan rekabeti için hiçbir sebep kalmamıştır. Biraz rahatlar. Ancak iki gün sonra kendisine Subhî'den harçlık getiren Muhsin'den eşinin hâlini ve yerini öğrenince aldığı haberler kendisine dokunur. Çünkü eşi onu bir fahişe uğruna fedâ etmiştir. Bunun üzerine Muhsin'i intikamına âlet etmeyi, onu kendi muhabbetine davet etmeyi ve bu yolla eşini kıskandırmayı düşünür. Böylece Subhî'nin bunu duyup kendisini kıskanacağını ve kendisine döneceğini umar. Ancak Muhsin'i de işin içine katarak işi iyice karıştırabileceğini düşünür. Muhsin'i

²⁵⁰² A.g.e., ss. 94-95.

²⁵⁰³ A.g.e., s. 98.

²⁵⁰⁴ A.g.e., s. 101.

sevebilse kurtulmuş olacak, o zaman da intikamının bir anlamı kalmayacaktır. Bu plandan vazgeçer. İkinci planı Muhsin'i Uranî'ye musallat etmektir. Fakat bu da maddiyâta dayanmaktadır. Bu fikirden de vazgeçer. Böylece derin düşünceler ve kararsızlıklar içinde zihni gider gelir.²⁵⁰⁵

“Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanında Can ve Margrit, Râkım Efendiye kendilerinden daha yakın olan Canan'ı çok kıskanır ve bunu her hâlleriyle belli ederler.²⁵⁰⁶ Ders bitiminde Râkım'a Canan'a ilişkin sorular yöneltirler.²⁵⁰⁷ “Hüseyin Fellâh” romanında Sabîre, Hüseyin Fellâh'ı Şehlevend'den oldukça kıskanır ve bu tutmunu da hareketleri ile belli eder.²⁵⁰⁸ “Paris'te Bir Türk” romanında başta Nasuh'a hiç yüz vermeyen ve kendinden başkasını beğenmeyen Catherine, onun kendisine karşı artık kayıtsız davranmasını ve Madame De la Chaisne le yakından ilgilenmesini hazmedemez ve onu kıskanır. Bir şey kendisine yaramadığı takdirde kimseye yaramasın mantığı ile hareket eder.²⁵⁰⁹ Nasuh'tan intikam almak ve onu dizlerine kapandırmak arzusuyla yanıp tutuşur. Vücut dili bu kıskançlığını sergilemekten geri durmaz.²⁵¹⁰ Nâbizâde Nâzım'ın “Zehra” adlı romanında Şevket Beyin yirmi yaşında iken genç bir kız ile yapmış olduğu evlilik sonucu dünyaya gelmiş kızıdır. Zehra, çocukluğundan beri çok kıskançtır. Kendisinden iki sene sonra doğan kardeşi Bedri'yi o kadar kıskanır ki birkaç defa çocuğu boğmak, kafasını ezmek gibi vahşetlere cesaret eder. Zehra'nın bu kötü huyu babasını düşündürmektedir. Çünkü o, bu tür tabiatta olan kadınların ileriki yaşamlarında daha büyük facialara sebep olacağına farkındadır. Bu kötü huyunun değişebileceği ümidiyle kızına zaman tanır; ancak Zehra'nın yaşı ilerledikçe kıskançlığı da artar. Hatta annesini bile kıskanma derecesine varır. Bu durum Zehra'nın babasını çok üzmektedir. O, konuyu Suphi'ye de açmış, Suphi de bu durumdan son derece müteessir olmuştur.²⁵¹¹ Okuduğu kitaplardan hareketle, daha yüzünü görmediği ve iç dünyası hakkında da bilgiye sahip olmadığı Zehra'nın kıskançlığı devam ederse ileride çok üzüleceğini sezmiştir. Ona acır. Ona göre sevimli bir kardeş olamayan bir kızın mutlu bir eş olması da mümkün görünmemektedir. Kızın bu durumu Suphi'yi fazlasıyla düşündürür.²⁵¹² İçinden bir ses “*Şu kıskanç kızı bahtiyar etmeye çalış!*” demektedir. Sebebini bilmediği bir hisle Zehra'yı bir dakika olsun mesut görmek ister. Onu sevmeyi, kendisini sevdirmeyi ve bunun sonunun evliliğe doğru gittiğini bilir. Böylece kendisine de Zehra'yı sevdiğini itiraf

²⁵⁰⁵ A.g.e., s. 104.

²⁵⁰⁶ Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 110.

²⁵⁰⁷ A.g.e., s. 113.

²⁵⁰⁸ Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Fellâh, s. 208.

²⁵⁰⁹ Ahmet Mithat Efendi, Paris'te Bir Türk, s. 179.

²⁵¹⁰ A.g.e., ss. 180-181.

²⁵¹¹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 12.

²⁵¹² A.g.e., s. 13.

eder aynı zamanda. Kızın yüzünü kısa bir süreliğine, yeni görmüş olmasına rağmen bunu anlar.²⁵¹³ Zehra, tabiât olarak kıskanç ve hırçın bir kız olmakla beraber bazen yumuşak bir hâl alır. Bu durum sinirlerinin gevşek olduğu zamanlara rast gelir. Böyle zamanlarda herkese karşı güler yüzlü olur. Onun bu hâli sinirli olduğu anlarda herkesin kendisine acımasına neden olur. Yumuşak olduğu vakitlerde küçük kardeşi Bedri'yi iltifatlara boğar, onunla gayet iyi geçinir; ancak vahşet zamanlarında onu öldürme derecesine gelir. Zehra'nın bu huyunu değiştirmesine karşı aranılan çarelerden hiçbirisi fayda vermez ve herkes artık çare aramaktan ümidini keser. Zehra, annesini kısa bir süre önce kaybetmiştir. Bir müddet bu hüznün ve elem içerisinde huyu değişir gibi görünse de boşunadır. Acısı hafifleyince aynı huyuna devam eder. Babası için tek çıkar yol kızını evlendirmekle sınırlı kamıştır. Evliliğin onu ıslah edebileceğini düşünür. Fakat bazen bunun da işe yaramayabileceğini hesap ederek ümidini yitirme derecelerine gelir. Eğer kızı bu hâlde devam ederse hem kendisine hem de kocasına ızdırap verecektir. Bütün bunlar Şevket Efendiyi derinden düşündürmektedir.²⁵¹⁴ Henüz ismini bilmediği bir delikanlıya sahip olmak hevesi bütün hayâlini kaplamış, kendi kendine kıskançlık kuruntuları baş göstermeye başlamış, kendini sıkma derecelerine gelmiştir. O derece hırçınlaştırmıştır ki hayâlinde canlandırdığı bir rakibi boğma derecelerine gelmiş, bu duygu yoğunluğu ile ağlamaya başlamıştır. Gözyaşları yüreğine yumuşak ve nazik bir hâl aldırır ve tabiâtı yavaş yavaş değişmeye başlar. Bu durum en çok babasını sevindirmektedir.²⁵¹⁵

“Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Zehra, amcasının oğlu Mansur'u pek çok kez hayâllerine dahil eder. Fakat başta Zehra'yı Mansur'un hayâllerine yönelten şey ona karşı duyduğu hırs ve düşmanlıktan başka bir şey değildir. Zihninde çokça yer etmesinden dolayı Mansur herkesten daha fazla dikkate sahiptir Zehra'nın nazarında. Çocukluktan beri süregelen bir rekâbet ile Zehra, yıllar sonra Mansur ile yeniden karşılaştıklarında kendisini ondan ne kadar büyük görürse o derece bir lezzet alacağını ve başarı kazanacağını hisseder. Fakat Mansur'u beklediğinden daha da iyi görünce kaşlarını çatar ve bu durumdan hiç de memnun olmaz. Mansur'un hataları karşısında enaniyeti kabarır.²⁵¹⁶ Mansur'un Sabiha gibi son derece güzel olan bir kıza bile aldanmaya meydan vermeyen zekâsı karşısında Zehra'nın ona karşı olan husumeti yeniden canlanır.²⁵¹⁷ Aynı romanda Sabiha Hanım, babası Şeyh Salih Efendinin üvey annesi Müzeyyen ile evliliğinden dünyaya gelen üvey kardeşini hazmedemez.

²⁵¹³ A.g.e., s. 18.

²⁵¹⁴ A.g.e., ss. 22-23.

²⁵¹⁵ A.g.e., ss. 26-27.

²⁵¹⁶ Mehmed Murad, a.g.e., s. 65.

²⁵¹⁷ A.g.e., s. 66.

Kendi annesine yeni doğan bebeğin şerbetini içmiş olmasından dolayı kızar. Annesi kızına göre daha olgun bir kadındır ve kızın bu hareketini babası görürse üzüleceği konusunda kızını uyarır. Fakat Sabiha, üvey annesi Müzeyyen Hanıma ve çocuğuna karşı hınçla doludur.²⁵¹⁸ Zehra da bu konuda amcasının kızı Sabiha ile aynı fikirdedir. Yeni doğan bebeğe içinde anlamlandıramadığı hislerin de etkisiyle bir musibet nazarıyla bakar.²⁵¹⁹ Zehra, amcasını oğlu olmasına karşın Mansur’u her yönden kıskanır ve onun bu kıskançlığı bir adım daha ileri giderek bir husumete dönüşür. Mansur’un önünde küçük düşmemek için tahsil yapmıştır. Onun yüzünden evini, ocağını terk ederek bu kadar zahmete katlanmış olduğunu düşünür.²⁵²⁰ İffet’in kendisi küçük olmakla birlikte düşünceleri büyüktür. Okuldan izin alabildiği vakitlerde sevdalı olduğu Latif ile buluşur. O, kendisinden uzakta oldukça dersleri ile daha fazla alâkadar olacak, kendisini ihmal edip okul arkadaşları ile daha fazla görüşecek, böylece kendisini düşünmeye zihninde yer kalmayarak sevgisinin zamanla onun gönlünden silinebileceği tarzında vehimlere kapılır. Bu durum onu Latif’in hareketlerini yanlış yorumlamaya sevk eder. Kıskanır, kendi kendine içlenerek üzülür.²⁵²¹

Halit Ziya’nın roman kahramanı Nemide, Nâ’il’in kuzeni olan Nahid ile tanıştırıldığı gün ona pek de iyi bir nazarla bakmaz. Soğuk davranır. Hele de Nâ’il ile kızın arasının iyi olduğunu sezince Nahid’i tahkîr etmek için elinden gelen çabayı gösterir, hırçın ve kıskanç tavırlar sergilemekten geri durmaz. Babası kızının bu kıskançlığını sezdiğinden onun sorusu karşısında annesi ölen Nahid’in Nâ’illerin evinde misafir olarak kaldığı yalanını söylemek zorunda kalır.²⁵²² Nahid’i ilk tanıştığı ândan itibaren sevmeyen ve ona karşı kalbinde kıskançlık hisleri ile dolu olan Nemide, Nahid’in kendisine Nâ’il’in Paris’e gidip gitmeyeceği sorusu karşısında hiddetle karşısındakini canını yakmak istercesine keskin bir “evet” karşılığı verir. Nâ’il’in gideceğine kendisi de derinden üzülmemektedir; ancak Nahid’in canını yakmaktan da büyük bir haz duyar.²⁵²³ Nâ’il ile Nemide’nin yakınlaştıklarını gözlemleyen Nahid’in rengi uçar, içi içini kemirir ve seven bir genç kız olarak bu durumdan hoşnut olduğu söylenemez.²⁵²⁴ Nemide ve Nâ’il’in nişanlanmaları Nahid’i derinden yaralar. Bütün ümitleri yıkılmış ve sevdiği erkeği bir başkasına kaptırmıştır.²⁵²⁵ Nâ’il’i kaybetmek, onu bir başkasının kolları arasında görmek Nahid’i çılgına çevirir. Kaybolmakta olan ümitlerinin ardından teslim olmuşçasına hiçbir şey yapmadan bakakalmak işine gelmez. Bir şeyler yapmak gerektiğini

²⁵¹⁸ A.g.e., s. 124.

²⁵¹⁹ A.g.e., s. 131.

²⁵²⁰ A.g.e., s. 133.

²⁵²¹ Gürpınar, İffet, s. 97.

²⁵²² Uşaklıgil, Nemide, ss. 54-57.

²⁵²³ A.g.e., s. 75.

²⁵²⁴ A.g.e., s. 91.

²⁵²⁵ A.g.e., s. 92.

düşünür. Bu düşünce onu sevdiğini Nemide'ye kaptırmamak için onu öldürmek gibi cani bir fikre sevk etse de bunu yapmaya cesaret edemeyerek hızla uyuyan kızın odasından çıkar.²⁵²⁶ Nemide, Nahid ile Nâ'il'i yan yana konuşarak yürürken gördüğünde benzi sararır, içi ateşler içinde yanmaya başlar. Nâ'il'in elindeki gülü kendisine verdikten sonra diğerini Nahid'e uzatırkenki tavırlarına dikkat eden Nemide, nişanlısının gözlerinde garip bir mânâ yakalar ve o ândan itibaren de içini bir şüphe kasıp kavurur.²⁵²⁷ Akşamları birlikte kanun çalarlarken nişanlısının Nahid'e olan bakışları Nemide'nin dikkatinden kaçmaz. Kalbi parçalanacak gibi olur. Kıskançlığı aklına türlü türlü kötü düşüncelerimn gelmesine sebep olur. İçi içini yer.²⁵²⁸ İçindeki şüphenin bir kuruntudan ibaret olamdığını anlayan ve nişanlısı ile Nahid'in aşklarına gözüyle şahit olan Nemide, bununla da yetinmeyip konuştukları şeyleri duymak ister. Gizlendiği yerden onları dinlemeye koyulur. Gördükleri ve işittikleri onun yüreğinde tarifi imkânsız bir üzüntünün ortaya çıkmasına zemin hazırlar.²⁵²⁹ Nâ'il'e karşı yüreği düşmanlık hisleriyle dolar. Artık Nâ'il'e karşı muhabbeti samimî değildir. Kinayeli laflarla ona dokundurur.²⁵³⁰

Ahmet Mithat Efendinin “Kafkas” adlı romanında romanın ana kahramanlarından biri olan Katerina, sevdiği adam olan Kaplan Beyi kendisinden başka kadınlara meyledip onları da sevebileceği düşüncesiyle kıskanır ve bu düşüncenin sebep olduğu ruh hâli ile ona pek yanaşmak istemez. Katerina'nın bu korkusu romanda yine onun ağzından şu sözler ile dile getirilir: *“Ah bir dereceye kadar Özden'in de hakkı vardır. Kaplan'a müstakilen sahip olmak başka bir safadır. Şimdiye kadar kendimi Kaplan'ın âğuşuna arz emekten beni men eden bir şey var ise, o da Kaplan'ın benden başka bir veya birkaç kariya dahi yar olabileceği mütalâasıdır. Kuzu gibi meleyerek dizlerime yüzünü sürdüğü zaman omuzlarına koyduğum ellerimle biçareyi korka korka, acıya acıya itip ret ettiğime sebep olan bir şey var ise o da budur. Bir buse için hevesini yenemeyip de güya cebren almak kasdıyla boynuma sarıldığı zaman, o kadar şiddetli müdafaa göstermeyişim muhabbetimden ileri geliyor idiyse de benim de onun boynuna sarılamayışım hep bu fikirden neşet ediyordu.”*²⁵³¹ Aynı romanda Katerina, Kaplan Bey ile hasbihal ettikleri bir esnada Esmâ Can'ın adının geçmesi üzerine kıskançlık emareleri gösterse de Kaplan Bey, Kafkas kızlarının özellikle de Esmâ Can'ın çekilmez derece de kibirli ve mağrur olduklarından bahisle kızın hasedini bir nebze de olsa

²⁵²⁶ A.g.e., ss. 99-101.

²⁵²⁷ A.g.e., ss. 122-123.

²⁵²⁸ A.g.e., s. 125.

²⁵²⁹ A.g.e., s. 127.

²⁵³⁰ A.g.e., ss. 135-136.

²⁵³¹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 89.

sakinleştirmiş olur.²⁵³² Kaplan Beyin Esmâ Can'ın kendisine meyli olup olmadığı konusunda yanıt alabilmek umuduyla aracı olarak evdeki cariye Seher'i görevlendirmesi Kaplan Bey ile aynı çatı altında büyüyen ve Kaplan Bey'e yüreğinde gizlice derin hisler besleyen Seher'in hiç de hoşuna gitmez. Kıskançlık emâreleri gösterir. Rakibesi olarak gördüğü Esmâ Can'a beyin sözlerini iletmiş gibi yaparak kızın çok kibirli olduğundan ve Moskof terbiyesi görmüş bir adama varmak istemediğinden bahisle hiç aslı olmayan, kızın söylemediği yalan yanlış sözleri beye iletir.²⁵³³ Bütün çabalarına rağmen Kaplan Beyin kendisini değil de hâlâ Esmâ Can'a olan ilgisini gören ve bu ilgiyi bir türlü kırmayı başaramayan Seher, efendisinin anlattıklarını renk vermemeye çalışarak ancak içine de kan akıtan kıskanç hislerle dinlese de içinden: *“Sen bir şey yapamadın. Bak ben sana bir şey yapayım da sen de gör. Eğer Esmâ Can'ı sana aldırır isem dünyada da bana Seher demesinler. Sen benim olmadıktan sonra Esmâ Can'ın da olmayacağına emin ol.”* gibi sözlerle kıskançlığının sebep olduğu intikamcı tavrını ortaya koyar.²⁵³⁴ Seher'in kışkırtmaları neticesinde annesinden Esmâ Can'ın gönlü olmadığı hâlde peşinde dolaştığından dolayı uyarılar alan Kaplan Bey, derdini Seher ile paylaşır. Kendisi ile ilgili hislerinden habersiz olan bu şeytan fikirli kızdan bu işe bir çare bulmasını ister. Kaplan Beyi elde etmek hevesinde olan Seher, durumu kendi lehine çevirmek için Kaplan Bey'e Esmâ Can'dan intikam almak maksadıyla onun hiç ummadığı bir kızı alarak kıskandırmak gerektiği yolunda akıl verirse de bu fikir Kaplan Bey'e mantıklı gelmiş olsa da kurduğu plan ümit ettiği gibi olmayıp daha öncesinde Seher ile izdivacı hiç aklının ucuna dahi getirmemiş olan Kaplan Bey, başka bir kızı bu suretle arayıp bulma sevdasına düşer. Esmâ Can'dan intikam almak için bulduğu kız ise Katerina dö Branoviç'ten başkası değildir.²⁵³⁵ Seher, kazdığı kuyuya kendisi düşmüş, Kaplan Bey'e kavuşmak uğruna yaptıklarında muvaffak olamayıp bu kez de onu Katerina'ya kaptırınca bu durumu hazmedeyip hastalanmış ve birkaç ay içinde de üzüntüden vefât etmiştir.²⁵³⁶ Mustafa Reşid'in “Lorans” adlı romanında Pertev Beyin Beatris ile dans etmesi Lorans'ın canını sıkırsa da bu duruma ses çıkarmaz.²⁵³⁷

²⁵³² A.g.e., s. 134.

²⁵³³ A.g.e., ss. 190-191.

²⁵³⁴ A.g.e., s. 199.

²⁵³⁵ A.g.e., ss. 202-203.

²⁵³⁶ A.g.e., s. 204.

²⁵³⁷ Mustafa Reşid, Lorans, s. 59.

2. Yalancı Kadın:

Psikolojik temellere dayanan ve gerçeğin ortaya çıkmasına mani olmak, gerçeği örtmek maksadıyla söylenen yalan, yer yer romanlardaki kadın karakterlerin de başvurmaktan çekinmediği bir eylem olarak karşımıza çıkar. “Metres” romanının kahramanı Parnas, mesleği gereği bir erkekle birlikte yaşarken onu hissettirmeden bir başkası ile aldatabilecek bir potansiyele sahiptir. Söylediği yalanlar ve kurduğu oyunlarla erkekleri elinde oynatabilecek kadar cesurdur. Zirâ Hamî'nin kendisi için tuttuğu ve emrine hizmetçiler tayin ettiği evde âşığı ile sıradan bir misafir ağırlama ritüeli tarzında buluşur ve gününü gün eder. Durum onun en yakını olan oda hizmetçisi tarafından defalarca idare edilerek evdeki diğer çalışanların bir şey sezmemesi sağlanır.²⁵³⁸ “Kafkas” romanında cariye Seher, kıskandığı ve kendisine rakip olarak gördüğü Esmâ Can'ı Kaplan Bey nazarında kötü göstermek için kızını hiç söylemediği şeyleri söylemiş gibi anlatarak beye yalan söyler.²⁵³⁹

3. Kendini Beğenen/Kendine Hayran Kadın:

Cevizci, narsisizmi “*Genel olarak, kişinin kendi ruhsal ve bedensel benliğine ya da kimliğine aşırı bir bağlılık ve beğeni duyması. Öznenin kendi kendisini beğenmesi, kendi kendisine hayran olması.*” şeklinde tanımlar.²⁵⁴⁰

Bencillğe konulan yasaklarla dolu olan modern kültür, kişiye bencilliğin günah, başkalarını sevmeninse bir erdem olduğunu öğretir. Kendini sevmeye ile hemen hemen eş anlamda kullanılan bencillik, kötülüğün kaynağı olarak görülür: “*İnsanın kendinden hoşnut olması, başkalarına ilişkin yargılara varmasına ve onları aşağı görmesine neden olacaktır. Bu yüzden insanın kendini ya da kendinde bulunan herhangi bir şeyi beğenmesi, en büyük günahlardan biridir. Kendini sevmenin başkalarını sevmeyi dışladığı ve bencillikle özdeş olduğu varsayılmaktadır.*”²⁵⁴¹

Kendine hayranlık belirgin bir yabancılaşma sürecidir. Bu süreçte ben, “*mutlak bir erek olarak*” algılanır ve özne bu “ben” in içerisine kaçıp saklanmayı tercih eder. Bir özne olarak kendisini pek çok şeyden yoksun hisseden kadın, yavaş yavaş kendine hayran olmaya yönelir: “*Eylemde bulunan erkek, ister istemez, kendi kendisiyle yüz yüze gelir, çatışır. Toplumdan ayrılmış, etkisiz bir varlık olan kadınsa, ne kendini her yere oturabilir, ne de*

²⁵³⁸ Gürpınar, Metres., ss. 313-314.

²⁵³⁹ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 191.

²⁵⁴⁰ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul, 2005, s. 1213.

²⁵⁴¹ Erich Fromm, Kendini Savunan İnsan, (Çev: Necla Arat), Say Yay., İst., Kasım 2002, s. 160-162.

değerini ölçebilir; önemli olan hiçbir şey elde edemez; böyle olduğu için de, olağanüstü bir önem verir kendisine.”²⁵⁴²

Hüseyin Rahmi Beyin “Mutallâka” adlı romanında Âkile Hanımın kayınvalidesi, son derece kendisini beğenmiş bir kadındır. Gelini ile bir konuşmasında onun şu sözleri kendisini ele verir: “(...) Şimdiki tazelerde renk yok ki. Hırçınıktan, erkeğe düşkünlükten et can bağlamıyorlar ki. Hey gidi günler hey.. Vaktile biz de tazelik gördük. Allah öyle bir güzellik vermişti ki görenler kaşıma gözüme vurulurlardı. Hele bir endamım, bir vücudum vardı hamamda bütün kadınlar birbirine gösterirler, (Yaradana kurban olduğum) derler, seyrimle doyamazlardı. Mailimin kaşı gözü biraz benim gençliğimi andırır da onun için öyle sevimlidir. (...)”²⁵⁴³ Şu satırlar da onun bu özelliğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir: “(...) Benim güzelliğim dillere destan olduğu hâlde benliğime lânet bir gün olsun aynanın önüne geçip de nefsimle karşı gurur getirmemişimdir. Hâlâ beni görenler (Mihrap yıkılmışsa câmi yerinde) diyorlar. (...)”²⁵⁴⁴ “Metres” romanında eskiden dillere destan bir güzelliğe sahip olan Firuze Hanım, zaman zaman aynanın karşısına geçer ve heyecanla yüzünü incelemeye koyulur. Yılların eskitip soldurup buruşturduğu yüzünde kendince beğenilecek bazı yönler bulur. Fakat onun tespit ettiği bu güzellikler öyle herkesin fark edebileceği türden değildir. Yıpranmış yüzünü kaplayan derin çizgiler içinde gizlidir ve güzellikten anlayan hassas bir nazarın keşfedebileceği türdendir. Kendisine meyleden Reyhan Beyin de bu türden keskin bir nazara sahip olup kendi güzelliğine gereken değeri veren bir erkek olabileceği konusunda zihninde fikirler üretir. Bütün bu düşünceler onun her ortamda kendi “ben” ini ortaya çıkaran bir kadın olduğu konusunda bize ipuçları verir.²⁵⁴⁵ Aynı romanda eşi ve kayınvalidesi tarafından sürekli horlanıp alay konusu olan Saffet Hanım, hiç tanımadığı bir erkeğin kendisini beğendiğini ifade eden mektubu ile karşılaşınca örselenmiş öz güven duygusunu yeniden kazanır. Gururunu okşayan sözler karşısında cesaretini yeniden toplar. Aynanın karşısına geçerek kendisini baştan aşağıya dikkatle incelemeye koyulur. Bu inceleme neticesinde kendisini güzel bulur ve güzelliğine olan hayreti git gide artar. O güne kadar neden kendi güzelliğinin farkına varamadığına hayret eder. Güzelliğinin ateşine dayanamayan Saffet Hanım, dudaklarını aynaya uzatıp uzun zamandır kocasının iltifatlarından mahrum olan kendi yanağına bir bûse kondurur. Bu hareketinin biri tarafından görülmüş olabileceği düşüncesi ile telaşlanıp etrafını kolaçan eder. Görülmediğinden emin olunca kendisini aynada

²⁵⁴² Beauvoir, Kadın “İkinci Cins” Bağımsızlığa Doğru, ss. 45-46.

²⁵⁴³ Gürpınar, Mutallâka, ss. 9-10.

²⁵⁴⁴ A.g.e., s. 10.

²⁵⁴⁵ Gürpınar, Metres, s. 153.

bir kez daha öper.²⁵⁴⁶ Şu satırlar onun ayna karşısındaki tavrını gözler önüne sermesi bakımından dikkate değerdir: “(...) Kalbinde teskini kabil olmıyan bir muhabbet susuzluğu, kanında canın yakan bir hararet vardı. Sevilmek, okşanmak, ateşli bir zevcin tazyik edici ağuşunda hırpalanmak, âdetâ ezilmek istiyordu. Bütûn mesâmâtından sıhhat, hayat fışkırان o kanlı, kaynar vücudu, toprağı, suyu, iklimi fevkâlâde fakat çiftçi elinden mahrum bir tarla gibi bereket istidadını gösteremiyor hayat meyvalarını veremiyordu.”²⁵⁴⁷

“Mürebbiye” adlı romanda Kahyâ Eda Hanım, çirkin olmasına karşın kendisini çok güzel zanneder. Bazen aynada bir kendisine bir de kocasına bakarak kendini yücelten, eşini aşığılayan cümleler sarf eder.²⁵⁴⁸ Gençliğinde çok güzel olduğunu övünçle evdeki mürebbiye ile kendi arasında karşılaştırma yaparak şöyle ifade eder: “(...) Canım hacet! Efendi bir zamanlar benim için az mı yandı? Benim gençliğim öyle murabiyelere mi benzerdi? Bir içim su idim şöyle.. Hâlâ kanbur bile bazan yüzüme bakar da: ‘Edâ sen gençliğinde ne imişsin, ne imişsin!’ diye içini çeker.”²⁵⁴⁹ “Zehra” romanında Nazikter, gençliğinde çok güzel olduğunu belirtir ve bunu Sırrıcemâl’in de görmüş olmasını ister. Hatta ona göre şu yaşında dahi Sırrıcemâl’den kat kat güzeldir. Gençliğinde delikanlıların kendisine gönül verdiğiinden bahseder.²⁵⁵⁰ Sırrıcemâl, Zehra’yı kendisinden güzel bulmaz. Kendi üstünlüğünü göklere çıkartarak Zehra’yı “yusuvarlak, tostoparlak, kocaman ağızlı, cam gözlü” ifadeleriyle yerer ve beğenmez.²⁵⁵¹ “Felâtun Bey ve Râkım Efendi” romanında yer alan Mihriban, öksüz olmasından ötürü şımarık yetişmiş bir genç kız olduğundan babası ile ağabeyi kızın hırçınlıklarına maruz kalmamak için kıyafeti hakkında olumsuz yorum yapmaktan çekinir ve beğenmeseler bile beğenmiş gibi davranırlar.²⁵⁵² Finn, eserinde Mihriban için Türk edebiyatında bundan sonra sıkça rastlanacak olan “çağcıl kadının” ve “alafranga genç kızın” ilk örneğı olduğunu ifade eder. Bu nedenle bir milâttir Mihriban. O, yeni yaşam tarzının geçici heveslerine, değerlerine kapılıp kendi köklerini yadsımış ve özünden vazgeçmiştir.²⁵⁵³ “Paris’te Bir Türk” romanının kahramanı Catherine, ayna karşısına geçip kendi güzelliğini ve letâfetini seyredirken gururlanır. Fakat bu gururlanma haddinden fazladır. Nasuh, kızın kimseyi beğenmemesinin sebebini onun ayna karşısında cemâlini gurur ile seyrederken hislerini kimsenin ayakları altına vermeyerek aksine başkalarının kendisine tapmasını arzu

²⁵⁴⁶ A.g.e., ss. 177-178.

²⁵⁴⁷ A.g.e., s. 174.

²⁵⁴⁸ Gürpınar, Mürebbiye, s. 51.

²⁵⁴⁹ A.g.e., s. 86.

²⁵⁵⁰ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 75.

²⁵⁵¹ A.g.e., s. 94.

²⁵⁵² Ahmet Mithat Efendi, Felâtun Bey ile Râkım Efendi, s. 10.

²⁵⁵³ Finn, a.g.e., s. 27.

ettiğinden ötürü olduğunu fark eder.²⁵⁵⁴ Catherine, o derece kendisini beğenen bir kadındır ki yüreği dünyada hiçbir şeye, hiç kimseye karşı sevgi hisleri ile dolu değildir.²⁵⁵⁵ Madame Garnold ise kendisinin güzel olduğuna inandığı hâlde bu güzelliğın erkeklerin rağbetini çekmek için bir vesile olduğunu bildiğinden kibir, gurur ve sıcak, yılışık hareketlerle gözüne kestirdiği erkeklere yaklaşır.²⁵⁵⁶ Poliny’yi merak ederek onu görmeye giden Cartherine, kızı hiç beğenmeyip birkaç kez mahcup dahi eder.²⁵⁵⁷ “Turfanda mı Yoksa Turfa mı?” romanında Sabiha Hanım’ın bakışlarında güzel olduğunu ima eden bir gurur sezilir. Güzelliğinden dolayı başkalarının kendisine hayran kalışı karşısında bir başarı kazanmışçasına son derece sevinir.²⁵⁵⁸ Aynı romanda Sabiha, aynanın karşısına geçer ve kendini büyük bir zevkle seyre koyulur. Güzelliğı karşısındaki memnuniyeti dudaklarına tebessüm olarak yansır. Vücut hatlarını incelemeye başlar: “*zamanın modası olan gerdeni ve göğsü açık entarisi belini kucakladıktan sonra güya bî-huş olarak bayılıp yerlere sürünürdü. Mermer gibi göğsünün bir kısmı açıktı. Sabiha imrenmiş bir yabancıymış gibi bir kopçayı çözerek göğsünü tamamıyla açtıktan sonra üzerinde toz varmış da siliyormuş gibi elini üzerinden bir iki kere geçirdi. Bundan dolayı hafif bir titreme hasıl etmemiş olsaydı heykeltıraşların hayalâtı âsarı olduğuna hükmolunabilirdi. Çünkü o kadar düzgün ve kalkıktı.*” Sabiha, güzelliğı ile o kadar kendisinden emindir ki, Mansur onun bu güzelliğini görmüş olsa “(...) mutlaka ağzından su akararak ayağıma düşerdi.” diye düşünür.

Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” romanında Anjel’in ayna karşısındaki şu tavırları ilgi çekicidir: “*Mürebbiye aynada çıplak kollarını, bütün endamını, suyun yüzünde şeklini görüp de kendine âşık olan peri kızı gibi uzun bir meftuniyetle seyretti. Omuzlarından aşağı, beline doğru salıvermiş olduğu kumral saçları içinden başını dargın dargın birkaç defa salladı. Galiba o güzel çehre, bu lâtif endamına kaderin göstermiş olduğu insafsızlığa karşı şikâyet ediyordu.*”²⁵⁵⁹ Yalıdaki aşçının gözünden mürebbiye Anjel’in ayna karşısındaki tavrı şöyle ifade edilir: “*-Palûze vücut aynanın karşısında titreyo. Ben de ağacın sırtında zangırdıyom. Murabiye, derede gölgesini gören ceylân gibi ardına baktı. Önüne baktı. Ağacın çatalında benim işim bitiyo.. İçindeki resimleri para ile seyrolunan delikli sandık yok mu? Hani camdan içine bakılıyo... O sanduğun sahibi: ‘Al bakalım bu da nedir? dirsen dünya gozeli! Asmakabağı gibi kollar, tulum gibi bacaklar, kalaylı plâv tenceresi memeler, at yelesi saçlar, ayva göbek, hokka ağız, badem gözler’ diye bağırıyor mu? İşte onu seyrediyorum sandım.*”

²⁵⁵⁴ Ahmet Mithat Efendi, Paris’te Bir Türk, s. 75.

²⁵⁵⁵ A.g.e., s. 83.

²⁵⁵⁶ A.g.e., s. 133.

²⁵⁵⁷ A.g.e., ss. 178-179.

²⁵⁵⁸ Mehmed Murad, a.g.e., s. 64.

²⁵⁵⁹ Gürpınar, Mürebbiye, s. 59.

²⁵⁶⁰ “Metres” romanında Parnas, duvarlarında kıymetli halılar, Arap, Fars ve Türk şairlerine ait işlemeli levhalar bulunan, tavanı arabesk işlemeli ve tavanın altından püskül sarkan bir odada oturur. İpekli şark kumaşından bir sedir üzerine uzanmıştır. Böyle bir dekor içerisinde güzelliği ve kendine has duruşu ile söz konusu atmosferi tamamlar gibidir.²⁵⁶¹ Parnas, bir erkeği baştan çıkaracak kadar şuh ve büyüleyici olduğunun farkındadır. Vücut dilini yaptığı cilveler ile bu özelliğini ön plana çıkarmak ve karşısındaki erkeği cezp etmek için âdetâ karşısındaki erkeğin aklını başından alacak derecede çok iyi kullanır.²⁵⁶²

Halit Ziya’nın “Aşk-ı Memnû” adlı romanında ayna bağımlılığı olan Bihter, *kusursuz imgesine kavuşma hayaliyle aynaya yakalanır*. Narsisistik öğeleri bünyesinde toplayan romandaki tüm imgeler bahsi geçen romanda *Türk romanının belki de ilk narsisistik sahnesini kurmak üzere bir araya toplanmış gibidir*.²⁵⁶³ Ahmet Mithat’ın “Çengi” adlı romanında geçkin yaşına rağmen güzelliği konusunda hâlâ mağrur ve ödün vermez tavırlar içinde olan Sünbül Hanım, gençlikte katıldığı eğlence âlemlerine o hâliyle yine devam edip eskisi kadar rağbet göremeyince ölümü arzu eder derecede kahırlanır. Rağbete mazhar olmadan yaşamaktansa ölümü yeğler.²⁵⁶⁴ “Metres” romanında Parnas’ın birkaç defa kullandıktan sonra bir daha hiç giymediği giysiler hizmetçisi Rozet’in olur. Rozet, kendisine verilen bu türden kıyafetleri çarşıda benzerleri ile değiştirip bunlarla süslenir. Hanımından arta kalan pudra, pomad, parfüm, yüz boyaları hep onun olur ve o, bunlarla süslenip sokağa çıktığında herkes tarafından hanımı Parnas yolunda ilerlediği ve günün birinde onun gibi metresliğin bütün inceliklerine vâkıf biri olup çıkacağı düşünülür.²⁵⁶⁵ Rozet’te bütün giyim-kuşam ve süslenme tarzıyla aslında hanımı Parnas’a benzeme, onun gibi olma arzusu hissedilir. Her şeyi hatta her hâli ile Parnas’ın bir kopyası, ikinci bir Parnas’tır Rozet. Bir hizmetçi de olsa en nihayetinde ve en önemlisi bir kadındır o da. Bir kadın olarak kadına has süslenme, giyinip kuşanıp dışarı çıkarak kendi “ben” ini ortaya çıkarıp egosunu tatmin etme duygusunu tatmak istemesi yaradılış itibarıyla tabiatında mevcuttur ve doğal karşılanması gereken bir tutum olarak değerlendirilmelidir.

Hüseyin Rahmi Beyin “Şık” adlı romanında efemine bir tip olan Şöhret Bey, fiziken çirkin bir yüze sahip olmasına karşın hat safhada kendini beğenen bir mizaç örneğidir. Beş kıtada kendisi gibi bir yüze sahip herhangi birinin olmadığını savunur. Kusursuz bir güzeldir. Kendisine çirkin diyenlerin sözleri ise birer boş vehimden ibarettir. Bunlar çirkin ile güzeli

²⁵⁶⁰ A.g.e., s. 169.

²⁵⁶¹ Gürpınar, Metres, ss. 142-143.

²⁵⁶² A.g.e., ss. 319-320.

²⁵⁶³ Nurdan Gürbilek, Kör Ayna, Kayıp Şark- Edebiyat ve Endişe-, Metis Yay., İst., Ekim 2004, s. 146.

²⁵⁶⁴ Ahmet Mithat Efendi, Çengi, s. 152.

²⁵⁶⁵ Gürpınar, Metres, ss. 321-322.

ayırt etme yetisinden yoksun olanların sözleridir.²⁵⁶⁶ Kendisini beğenmeyi o kadar aşırıya vardırı ki çalıştığı kaleme düzenli olarak gelmez. Bunun sebebini de kendisi gibi büyük bir zekâyâ ve bilgi birikimine sahip biri için verilen maaşın az olduğunu söyleyerek açıklar.²⁵⁶⁷ Raik Bey, yüz olarak o kadar güzel olmadığı hâlde kendisini insanların en güzeli zanneder. Kendi yüzünün en büyük hayranı yine kendisidir. Zamanının çoğunu ayna karşısında geçirir. Sokakta gezerken dükkân camlarını ayna olarak kullanır. Her rast geldiği camda kendine defalarca yeniden çekidüzen verir. Evde ayna karşısında, sokakta dükkân camlarında kendini seyretmekle meşguldür.²⁵⁶⁸ Reyhan Bey, kokular sürüp pudralanıp yeni elbiselerini giyerek ayna karşısında saatlerce kendisini hayran hayran izlemekten zevk alır.²⁵⁶⁹ Ahmet Mithat'ın “Kafkas” adlı romanında Sohum Kalesi kumandanının eşi olan madam güzelliği, letâfeti, işveli, cilveli ve aşüfte hâlleriyle erkekleri baştan çıkaracağına peşinen hükmü olan bir kadındır. Erkekleri baştan çıkarma konusunda kendisine güveni sonsuz, narsistik öğeleri önplanda olan biridir.²⁵⁷⁰ Yine aynı romanda Esmâ Can, kendisine o derece hayran biriz kızdır ki kendi hareketlerini aşırı beğenir. Hiç kimsenin bulunmadığı bir odada büyükçe bir aynanın karşısına geçer ve kendi letâfetini temâşâyâ dalar. Kendisini o kadar beğenir ki hâlimden gurur duyar ve serbest ve mağrur bir şekilde hareket eder.²⁵⁷¹ Mustafa Reşid'in “Lorans” adlı romanında Lorans, giysi dolabının kapağında yer alan aynanın karşısına geçerek soyunmaya başlar. Aynaya yansıyan aksine bakarak kendisini bir müddet temâşa ettikten sonra beğenisini ortaya koyan bir edâyâ kendisinin Beatris'ten daha güzel olduğunu ve Beatris'in kendisine hiçbir vakit üstün gelemeyeceğini yüksek sesle kendi kendisine itiraf eder.²⁵⁷²

Psikolojik öğeler açısından bu dönem romanlarına bakıldığında farklı psikolojik halleri bir arada yaşayan kadın kahramanlar ile karşılaşırız. Psikolojik malzeme açısından pek çok unsuru bir arada bulunduran Tanzimat romanı malzemenin zenginliği ve çeşitliliği açısından da önemli bir yere sahiptir. Romanlarda erkeğini çok seven ve aşkı uğruna her şeyi göze alan kadın karakterler yer alır. Kadının sevmek ve sevilme ihtiyacı onu karşı cins ile birtakım hususî ilişkiler ağının içine sokar. Erkeği tarafından sevilen kadın, beğenilme duygusunun kendisine verdiği yüreklilikle özgüven duygusunu kazanır, hayata farklı bir gözle bakar ve adımlarını yere daha sağlam basma gücünü kendinde bulur. Kadınlar romanlarda yer yer içedönük özellikler gösterirken zaman zaman da dışadönük özellikleri ile dikkat çekerler.

²⁵⁶⁶ Gürpınar, Şık, s. 11.

²⁵⁶⁷ A.g.e., s. 12.

²⁵⁶⁸ A.g.e., ss. 57-58.

²⁵⁶⁹ Gürpınar, Metres, s. 121.

²⁵⁷⁰ Ahmet Mithat Efendi, Kafkas, s. 48.

²⁵⁷¹ A.g.e., s. 125.

²⁵⁷² Mustafa Reşid, Lorans, s. 31.

İçedönüklük beraberinde edilgenliği getiren bir ruh hali olarak nitelendirilebilir. Dışadönük kadınlar geleneğin getirdiği dayatmalardan sıyrılıp aşkın roller üstlenirler ve içedönük tiplerin aksine aktif, atak ve düşüncelerini erkek karşısında cesurca ile getiren bir söylemi tercih ederler. Ahmet Mithat Efendinin “Dürdâne Hanım” romanındaki Ulviye, bu türden kadınlara örnek gösterilebilir.

Kadının erkek tarafından bir aşk öznesi olmaktan çıkıp arzu edilen bir nesne konumuna indirgenmesi yine bu dönem romanlarında sık karşılaşılan bir özelliktir. Bu durumdan sıkılan ve zor durumda kalan kadınlar olduğu gibi erkeği bilinçli olarak kendisine hayran bırakıp söz konusu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaç edinen ve arzu edilen bir nesne olmanın kendisine sağladığı olanakları en iyi şekilde kullanan kadınlar da vardır. Erkeği tatlı dillilikle kendisine bağlayan bu “şeytan” mizaçlı kadınlar onların iyi zamanlarında yanlarında olur, sömürüp mahvına sebep olduktan sonra da terk edip menfaâtlerine uygun yeni avlar peşinde koşarlar.

Romanlarda kıskançlık öfke-haset-kin-nefret ekseninde ilerler. Romanlarda kadının şahsında vücut bulan ve karşısındakine zarar vermeyecek çapta küçük kıskançlıklar olduğu gibi etkisi daha geniş alana yayılıp sonu intikamla neticelenen ve karşısındakine önemli ölçüde zarar verme amacı güden kıskançlıklardan da söz edilebilir. Dozajını aşan bu türden kıskançlıklar hem kişinin hem de karşısındakilerin mahvına sebep olabilecek sonuçlar doğurur. Roman kahramanları olan kadınların kıskançlık konusunda yer yer Batı kaynaklı romanlardan okudukları kadarıyla şahit oldukları olayları model alarak kendi planlarını bu türden bir zemine oturtma gayretinde oldukları görülür. Nâbızâde Nâzım’ın “Zehra” adlı romanının kahramanı olan Zehra, bu türden bir kadınlara örnek gösterilebilir.

Romanlarda kadınların ayna ile bütünleşik bir vaziyet alarak narsistik özelliklerini ön plana çıkarmaları da zikredilmesi gereken mühim bir husustur. Kadının ayna ile etkileşimi ve kurduğu sıkı bağ onun narsistik doyumunu sağlamaya zemin hazırlar. Romanlarda bu narsisizmi dengeli tutan ve sınırı aşmayan kadınlar olduğu gibi çok hat safhaya çıkararak kadın karakterler de mevcuttur.

SONUÇ

Toplumun ferdi ve birey olarak kadın, yaşayan, hayatını devam ettirme azim ve kararlılığında olması dolayısıyla biyolojik; kendine has duygusal yoğunluğu olan ve farklı olaylar ve durumlar karşısında farklı tepkiler verebilen karmaşık duygular içermesi sebebiyle psikolojik, toplum içerisinde çeşitli kişiler ve olaylar ile iç içe bir etkileşim hâlinde yaşayan bir özne olması sebebiyle de sosyolojik bir varlıktır. Bu çalışmanın özü kadının sosyopsikolojik bir varlık olduğunu bir kez daha göstermiştir. Kadını anlamak ve onun olaylar ve durumlar karşısında sergilediği tavır ve davranışları yakından takip etmek ancak onun yaşadığı çevreye ve iç dünyasına eğilip farklı bakış açıları ile ona yaklaşmakla mümkün olacaktır.

Toplumun önemli ve vazgeçilmez bir parçası olan kadın, içine doğduğu toplumdan ayrı ve bağımsız düşünülemez. Kadın, toplumu etkileyen olaylar ve durumlar karşısında ister istemez etkilenecektir. Bizde Tanzimat'ın ilânı ile beraber bir modernleşme ve Batı'ya açılış serüveni başlar. Bu serüven, toplumda erkek ile yan yana, omuz omuza yaşayan ve toplumun önemli bir ferdi olan kadını da etkileyecektir. Hatta denilebilir ki bu değişimden en fazla etkilenen bizzat kadının kendisi olacaktır. Çünkü modernleşmecî hareketler en fazla ve çoğunlukla kadın üzerinden yapılır. Kadının söz konusu bu değişikliğini 1872-1900 yılları arasında kaleme alınmış anlatı esasına bağlı edebî metinlerden olan romanın dünyasından takip etmek bize önemli bilgiler verecektir. Zirâ romancı ya da hikâyeci olan yazar, toplumun bir üyesi olarak eserlerini kaleme alırken toplumda yaşanan değişim ve gelişimlerden bağımsız kalmaz. Malzemesini dış dünyadan aldığı için toplumda varolan değişme ve gelişimleri göz ardı etmesi imkânsızdır. Kadın, toplumda önemli bir başrol oyuncusu olduğundan kadına ilişkin meseleler konusunda söz söylememek ve eserlerde kadına yer vermemek anlatılan olayın sahilliğine gölge düşüreceğinden kadın her zamanda ve koşulda anlatı dünyasının önemli bir “özne” si olarak yerini almıştır. Bahsi geçen dönem romanları incelendiğinde kadının fizyolojisine, sosyolojisine ve psikolojisine ait bilgiler içeren bu çalışmada kadına ilişkin şu hususların ortaya çıktığı görülmüştür.

Bir geçiş döneminin mahsulü olan bu dönem romanlarında her alanda olduğu gibi kadına ilişkin konularda da dualist bir yaklaşımın varlığı sezilir. Zirâ söz konusu dönemde eski ile yeni yan yana olduğundan toplumun bir ferdi olan kadın da kendi bünyesinde bu ikiliği yaşamak zorunda kalacaktır. Ortaya çıkan tablo, toplumun özel olarak da bir birey olan kadının şahsında bu ikiliği derinlemesine yaşamasına zemin hazırlar. Bu durum gerek

gündelik hayatta gerekse kadının iç dünyasında birtakım çelişkiler yaşamasına zemin hazırlar. Romanlarda kadının fizyolojisine ve giyim-kuşam tarzına ait olan unsurların onun iç dünyasına göre farklılaştığı dikkati çeker. İçinde yaşadığı psikolojik hâllere bağlı olarak kadının tuvaletinin, süs ve makyajının ve hatta fizyolojisinin değiştiği görülür. Yine bu dönem romanlarında dikkati çeken bir diğer husus çarşıftan ferâceye, ferâceden elbiseye doğru kılık-kıyafet konusunda bir değişimin ve gelişimin yaşandığıdır. Yeldirmenin yanbaşında korse, şalvarın yanında tuvalet giyim-kuşam konusunda geniş bir yelpaze sunar. Kadınların kıyafetlerini tamamlayan süs ve ziynet eşyaları da yine bu dönem romanlarında büyük bir çeşitlilik ile karşımıza çıkar.

Romanlarda şahıs kadrosunu oluşturan önemli unsurlardan biri olan kadın, Batı'dan gelen modernleşmeci tesirlerin etkisiyle yavaş yavaş şekil ve ruh olarak değişme kaydeder. Bu dönem romanlarında kadınların kıyafet ve süs unsurları büyük bir çeşitlilik gösterir. Karşı cinse güzel görünme ve beğenilme maksadıyla narsist öğeleri ön plana çıkaran süslenme, kadın için vazgeçilmez bir dürtüdür. Bu dönemde kadınların kullandıkları boyaların yanında eski bir süslenme geleneğinin parçası olan kınaya da rastlamak mümkündür. Kadın için ayna yine bu dönem romanlarında kadınların kullandığı önemli bir süslenme aracı olarak yerini alır. Kadının ayna ile hemhal oluşu ve bedenine ilişkin birtakım özelliklerini anlama ve kavrama tutkusu onu ayna ile ayrılmaz ve bütünleşik bir ilişki ağının içerisine sokar. Romanlarda kadın güzelliğine ilişkin pasajlarda kadına ait fizyolojik unsurların ve uzuvların anlatılması bir bütün içerisinde etkili bir söyleyiş tarzı ile gerçekleşir. Romanlarda yer alan kadınların pek çoğu zayıftır. Endamlı özellikleri ile dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Kilolu olanları ya yaşlıdır ya da zayıflama çabası içerisinde olan kadınlardır. Kadın fizyolojisine ilişkin unsurlar kadınların şuhâne ve masumâne yönlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında romanlarda yer alan kadınların çoğunluğu belli bir tahsil görmüş olma özellikleri ile dikkatleri üzerlerinde toplarlar. Söz konusu bu kadınlar, okuma-yazma ve yabancı dil bilmelerinin yanı sıra, herhangi bir veya birkaç çalgı âletini ustalıkla kullanabilme özellikleri, el işi becerileri bakımından pek çok kabiliyeti bünyelerinde bir arada barındıran özellikleri ile de takdire şayandırlar. Aslından okudukları romanlarda yer alan Batılı hemcinslerinin olaylar ve durumlar karşısında ne gibi davranışlar sergilediklerine dikkat eder ve gündelik hayat içerisinde karşılaştıkları durumlar karşısında onları model alıp onlar gibi davranma yolunu seçerler. Bunda Batılı gelişmelerin ışığında kadınların okutulmasına ve eğitimine önem veren zihniyetin rolünü yadsımamak gerekir. Topluma sosyal fayda sağlamak amacıyla olan Tanzimat romanı değişimin öznesi ve öncüsü olan kadın karakterler vasıtasıyla onlara yüklediği roller ve kabiliyetler doğrultusunda ortaya örnek

olabilecek bir model çıkarmak ister. Bu modelin imbikten geçer gibi süzülerek incelmesi ve gelişmesi için zamana ihtiyaç vardır.

Romanlarda kadınlara milliyet unsuru açısından bakıldığında kadın kahramanların milliyetleri çeşitlilik arz etmekle birlikte en çok Fransız uyuğuna tâbi kadınların varlığına şahit oluruz. Ahmet Mithat Efendinin “Paris’te Bir Türk”, Mustafa Reşid’in “Lorans” romanındaki kadınlar ile Hüseyin Rahmi’nin “Mürebbiye” romanındaki Anjel bu kadınlardan yalnızca birkaçıdır. Kadınlar meslekleri itibariyle de çeşitlilik gösterirler. Romanlarda daha çok hizmetçi, mürebbiye, muallime, falcı, büyücü, çerçi, fahişe vs. gibi meslek gruplarına bağlı kadınlar ile karşılaşırız. Kadının toplumsal değerler karşısındaki duruşu da bu dönem romanlarında üzerinde durulması gereken mühim bir konudur. Romanlarda yer yer modernleşme ve din karşısında mutaassıp kadınlara rastgeldiğimiz gibi bunların yanıbaşında bahsi geçen kadınların taasuplarını yıkan ve değişimin bir gereği olarak bakış açısı daha geniş olan kadın tipleri ile de karşı karşıya geliriz. Evlilik konusunda da durum yine diğerlerinden farksızdır. Zirâ eşinin bütün eziyetlerine katlanan, ezilen, birey olma özelliğini kaybetmiş kadınlar olduğu gibi zihniyet bakımından ileri, duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebilen, bakış açısı geniş kadınlar da bu dönem romanlarında yerini alır. Romanlarda görücü usûlü ile evlilik şiddetle eleştirilir ve kızların eş seçiminde kendi özgür iradelerini kullanarak eşlerini seçmesi gerektiği vurgulanır.

Romanlarda yer alan kadınların anneliği meselesi de karşımıza dikkat edilmesi gereken önemli bir konu olarak çıkar. Zirâ çocuk, ilk eğitimini ailede alır. Ailede ise çocuğun eğitimi konusunda en büyük görev anneye düşmektedir. Çünkü çocuk, evde zamanını en çok annesi ile geçirir. Çocuk eğitimi konusunda önemli bir fonksiyona sahip olan anne, romanlarda kimi zaman evlâdını hayatın bütün zorluklarına hazırlayan, onun her şeyi ile yakından ilgilenen, ona kol kanat geren müşfik bir kadın, kimi zaman da çocuğunu hayat karşısında yetiştirmeyi başaramamış ve onun felâketine istemeden de olsa sebep olmuş bir kadın profili çizer. İncelenen romanlar içerisinde üvey anne unsuru az da olsa iki romanda geçmektedir. Romanlarda gelin-kaynana çatışması da mühim bir konu olarak yerini alır. Farklı psikolojik hallerin bir ürünü olarak oğlunu bir başka kadın ile paylaşamayan, sürekli sorun çıkaran kayınvalideler olduğu gibi evliliğin devamını sağlama adına oğluna ve gelinine destek olup tavsiyelerde bulunan kayınvalideler de mevcuttur.

Kadınların ahlâkî durumlarına ilişkin de romanlarda pek çok malzemeye rastlarız. Buna göre zıtların birliği esasına bağlı kalınarak söz konusu dönem romanlarında iffetine son derece düşkün kadınlar/genç kızlar olduğu gibi ahlâk seviyeleri düşük, bedenini satarak para kazanan, evli olduğu hâlde kocasını aldatıp gayri meşru ilişkiler yaşayan kadınlar ile de karşı

karşıya geliriz. Bunlar kadının etik değerler karşısındaki duruşunu göstermesi bakımından bize ciddi ipuçları vermektedir. Ancak burada zikredilmesi gereken bir husus vardır. Zirâ romanlarda “düşmüş kadın” kategorisinde yer alan fahişeleri, kendi içlerinde kasıtlı olarak bu türden bir yaşam tarzını seçmiş ve benimsemiş olanlar ve düşmek zorunda bırakılanlar olmak üzere iki gruba ayırmak gerekir. İkinci gruptakiler kendi istekleri ile değil, zoraki şartlar altında bu mesleği seçmek zorunda bırakılanlardır. Ahmet Mithat Efendinin “Müşahedât” adlı romanındaki fahişe tipini ikinci kategoride yer alan kadınlara örnek göstermek hata olmaz.

Romanlarda değinilen önemli konulardan biri de cariyelik müessesesidir. Romanların şhis kadrosunu oluşturan kahramanların büyük çoğunluğunu cariyeler oluşturur. Cariyelerin birbirleri ile ve buldukları evde şahıslarla ilişkileri onların ezilmişliklerini, hürriyete olan özlemlerini, bazen sahiplerinin en yakın sırdaşı olup onların pek çok durumları hakkında bilgi sahibi olmalarını göstermesi açısından dikkat çekici bir tutum olarak nitelenebilir.

Psikolojik özellikler bakımından kadına bakıldığında seven, aşkı için mücadele eden, hatta aşkı uğruna intiharı göze alabilecek bir yapıda oldukları görülür. Kadın, söz konusu dönem içi romanlarında karşı cins tarafından sevilen, arzulanan, içedönük ve dışadönük yönlerini bünyesinde barındıran, kıskanç, narsisit, müşfik, yalancı vs. bir özne şeklinde çeşitli psikolojik hâlleri bir arada bulunduran bir karmaşık yapı olarak yansıtılır. Romanlarda kadınlar bazen sevgileri uğruna kıskançlıklarını o derece önplana çıkarırlar ki kıskançlıkları onların şeytansı bir kisveye bürünmelerine sebep olur. Bu bakımdan Tanzimat romanı şeytansı ve meleksi özellikleri ile iki farklı kadın tipini bir arada tutan tipler bağlamında çeşitlemelerin olduğu bir dönemi ihtivâ eder.

Denilebilir ki Tanzimat döneminde “bireyleşmenin tarihi”ni yansıtan roman, kadın açısından bakıldığında iki koldan ilerler. Bular Nâmık Kemal’in “İntibah” adlı romanında yer alan ve canlı, şuhâne tavırlarıyla erkekleri kendisine bağlayan bir kadın olan Mahpeyker kanalı, diğeri ise pasif, edilgen tutumları ve mâsum özellikleri ile öne çıkan Dilâşup kanalıdır. Romanda her ne kadar canlı tipler akılda kalıp dikkatleri üzerinde toplasa da Türk romanı bizde velûd olmayan Dilâşup’un kanalından devam eden bir çizgide ilerler. Zirâ Nâmık Kemal’in Mahpeyker’i türünden canlı bir kadın tipine rastlamak için Halit Ziya’nın “Aşk-ı Memnû” romanındaki Bihter’i beklemek gerekecektir.

Bütün bunlardan yola çıkarak 1872-1900 yılları arasında yayınlanan romanlarda kadın konulu çalışmamızda yaptığımız tespit ve değerlendirmeler günümüz kadınının proto tipi addedilebilecek olan Tanzimat dönemi kadınının geçirdiği evrimi göstermesi ve 20. yüzyıl Türk romanında yazar ve eser bağlamında kadına ne şekilde bakılabileceği konusunda ışık tutacak bir çalışma özelliği taşır.

BİBLİYOGRAFYA

A. İncelenen Romanlar

- Acâyib-i Âlem, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2000.
- Afife, Ahmet Rasim, Asır Matbaası, İstanbul, 1894.
- Akif, Mehmet Vecihi, Dersaadet İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.
- Altın Işıkları, Ahmet Midhat, A.Ş. Çoruk, F. Andı, K. Yetiş, TDK, Ankara, 2003.
- Araba Sevdası, Recâizâde Mahmud Ekrem, Akçağ Yayınlar, Ankara, 2004.
- Arnavutlar Solyotlar, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2002.
- Aşk-ı Memnû, Halit Ziya Uşaklıgil, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1962.
- Aşk-ı Masumane, Mehmet Celâl, A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1318.
- Bahtiyarlık, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2000.
- Bîçare Genç, Ahmet Rasim, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1894.
- Bir Çiçek Demeti, Mustafa Reşit, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1303.
- Bir Kadının Hayatı, Mehmet Celâl, İstanbul, 1315.
- Bir Kızın Hatası, Mustafa Reşit, İstapan Matbaası, İstanbul, 1312.
- Bir Ölünün Defteri, Halit Ziya Uşaklıgil, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Bir Sefilenin Evrak-ı Metrukesi, Ahmet Rasim, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1891.
- Cani mi Masum mu, Fazlı Necib, Osmanlı Asır Matbaası Şirketi, İstanbul, 1317.
- Cellat, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
- Cemile, Mehmet Celâl, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1303.
- Cezmi, Namık Kemal, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Cinli Han, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2000.
- Cüzdanımdan Birkaç Yaprak, Mustafa Reşit, Cemal Efendi Mabaası, İstanbul, 1305.
- Çengi, Ahmet Midhat, Mehmet Vecihi, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.
- Çölde Bir Sergüzeşt, Ali Kemal, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1899.
- Damenâlûde, Mehmet Celâl, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1312.
- Defter-i Âmâlim, Mustafa Reşit, İstapan Matbaası, İstanbul, 1308/1891.
- Demir Bey Yahut İnkişâf-ı Esrar, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2002.
- Dilâver, Fazlı Necip, Asır Matbaası, TDK, Ankara, 2003.
- Diplomalı Kız, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2003.

Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Dürdâne Hanım, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Elâ Gözler, Ahmet Rasim, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1895.
Endiçe-i Hayat, Ahmet Rasim, Alem Matbaası, İstanbul, 1308.
Eski Mektuplar, Ahmet Mithat, A.Ş. Çoruk, F. Andı, K. Yetiş, TDK, Ankara, 2003.
Felâtun Bey İle Râkım Efendi, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Fennî Bir Roman Yahut Amerika Dotorları, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2002.
Ferdâ-yı Garam, Mehmet Rauf, Muhtar Halid Kütüphanesi, İstanbul, 1329.
Ferdî ve Şürekâsı, Halid Ziya Uşaklıgil, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1945.
Feryâd, Mehmed Vecihi, Dersaadet İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.
Gam-ı Hicran, Ahmet Rasim, Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1903.
Gönüllü, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Göz Yaşı, Mustafa Reşit, Şirket-i Mürebbiye Matbaası, İstanbul, 1887.
Gürcü Kızı Yahut İntikam, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2003.
Güzel Eleni, Ahmet Rasim, Babiâli Caddesi 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1899.
Hamamcı Ülfet, Ahmet Rasim, İskit Yayınları, İstanbul, 1958.
Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Hasta, Mehmet Vecihi, Dersaadet, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1315.
Haydut Montari, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2003.
Hayf, Mustafa Reşit, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1304.
Hayret, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Henüz On Yedi Yaşında, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Hurrem Bey, Mehmet Vecihi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1315.
Hüseyin Fellah, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2000.
İffet, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1969.
İki Hemşire, Ali Kemal, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1315.
İlk Sevgi, Ahmet Rasim, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul, 1890.
İntibah, Namık Kemal, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
İzdivaç-ı İmtizaç, Mustafa Reşit, İstepan Matbaası, İstanbul, 1311.
Karnaval, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.
Küçük Gelin, Mehmet Celal, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1310.
Küfrân-ı Nimet, Mustafa Reşit, Dersaadet, İstanbul, 1314.
Levâiyih-i Hayat, Fatma Aliye, İstanbul, 2002.
Lorans, Mustafa Reşit, Enver Efendi Matbaası, İstanbul, 1310.

Mai ve Siyah, Halit Ziya Uşaklıgil, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1938.

Malik, Mehmet Vecihi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1314.

Mehcure, Mehmet Vecihi, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003.

Mesâil-i Muğlaka, Ahmet Midhat, A. Ş. Çoruk, F. Andı, K. Yetiş, TDK, Ankara, 2003.

Meşakk-ı Hayat, Ahmet Rasim, Bab-ı Ali Caddesinde 38 Numaralı Matbaa, İstanbul, 1316.

Mihr-i Dil, Mehmet Vecihi, Dersaadet İkdam Matbaası, İstanbul, 1311.

Muhâdarat, Fatma Aliye, Dersaadet, Kasbar Matbaası, İstanbul, 1326.

Musullu Süleyman, Ahmet Mithat, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

Mükâfat, Mehmet Celal, Artin Asaduryan Şirket-i Hayriye Matbaası, İstanbul, 1895.

Mürebbiye, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul, 2005.

Müşâhedât, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.

Müzeyyen, Mehmet Celâl, Tahir Bey Matbaası, İstanbul, 1316.

Nemide, Halit Ziya Uşaklıgil, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1984.

Neyyir, Mustafa Reşit, Dersaadet Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1307.

Paris'te Bir Türk, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.

Pembe Ferace, Mustafa Reşit, Enver Efendi Matbaası, İstanbul, 1310/1893.

Ref'et, Fatma Aliye, İstanbul, 1314.

Ressam, Mustafa Reşit, Dersaadet Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1308.

Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2003.

Sâil, Mehmet Vecihi, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul, 1314.

Sergüzeşt, Samipaşazâde Sezâi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.

Şık, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.

Taaffüf, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.

Taaşşuk-ı Tal'at ve Fıtnat, Şemseddin Sami, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.

Tezkîr-i Mâzi, Mustafa Reşit, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1303.

Turfanda mı Yoksa Turfa mı?, Mehmet Murat, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Udî, Fatma Aliye, Dersaadet İkdam Matbaası, İstanbul, 1315.

Vah, Ahmet Mithat, TDK, Ankara, 2000.

Vicdan Azabları Yahud Bilinmeyen Kıymet, Mehmet Celâl, Asır Kütüphanesi, İstanbul, 1308.

Yeis Yahut Bir Cürm-i Meşhûd, Mustafa Reşit, Mihran Matbaası, İstanbul, 1303.

Yeniçeriler, Ahmet Midhat, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1942.

Yeryüzünde Bir Melek, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.

Zavallı Necdet, Saffet Nezihi, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1936.

Zehra, Mehmet Celâl, Âlem Matbaası, Ahmed İhsan ve Şürekâsı, Şems Kitaphanesi, İstanbul, 1311/1893.

Zeyl-i Hasan Mellâh Yahut Sır İçinde Esrar, Ahmet Midhat, TDK, Ankara, 2000.

B. Faydalanılan Kaynaklar

1. Kitaplar

- ABADAN UNAT, Nermin (Der.), Türk Toplumunda Kadın, Kadın Araştırması Serisi, Ank., 1979.
- ADLER, Alfred, İnsan Tabiatını Tanıma, (Çev: Dr. Ayda Yörükân), Kültür Yay., İst., Mart 2003.
- ADLER, Alfred, Cinsiyetler Arasında İşbirliği, (Çev: Seçkin Selvi), Payel Yay., İst., Şubat 1999.
- ADORNO, Theodor W., Edebiyat Yazıları, (Çev: Sabir Yücesoy-Orhan Koçak), Metis Yay., Mayıs 2004.
- AGÂH SIRRI LEVEND, Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, 4. Basım, İstanbul, 1984.
- AHMET MİTHAT, Avrupa Âdâb-ı Muâşeretü Yahut Alafranga, Akçağ Yay., Ank., 2001.
- AKAL, Cemal Bâli, Siyasi İktidarın Cinsiyeti, İmge Kitabevi, Ank., Eylül 1994.
- AKTAŞ, Cihan, Mahremiyetin Tükenişi, Nehir Yay., İst., Eylül 1995.
- AKTAŞ, Şerif, Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş, 2. bsk., Akçağ Yay., Ank., 1991.
- AKTAŞ, Şerif, Ahmet Rasim, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.
- AKYÜZ, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923, İnkılâp Kitabevi, İst.
- ARVASI, Seyyid Ahmet, Kadın Erkek Üzerine, 3. Baskı, Burak Yayınevi, İst., Nisan 1999.
- ASIM, Salahaddin, Osmanlıda Kadınlığın Durumu, Arba Yay., İst., Kasım 1989.
- ATABEK, Erdal, Kışkırtılmış Erkeklik Bastırılmış Kadınlık, Altın Kitaplar
- AYVAZOĞLU, Beşir, Aşk Estetiği, 4. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 1996.
- BAKHTIN, Mikhail, Karnavaldan Romana, (Der: Sibel Irzık), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001.
- BAL, Baha, Kadın Yazıları –Kadınların Edebiyat Ürünleri, Kadınlar Üzerine Yazılanlar ve Tezler Bibliyografyası, 1955-1990, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, Haziran 2000.
- BALIKHANE NAZIRI ALİ RIZA BEY, Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı, (Haz: Ali Şükrü Çoruk), 2. bsk., Kitabevi Yay., İst., Eylül 2001.
- BAUDRILLARD, Jean, Kusursuz Cinayet, (Çev: Necmettin Sevil), Ayrıntı Yay., İstanbul, Mayıs 1998.
- BAUMAN, Zygmunt, Parçalanmış Hayat, (Çev: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yay., İst., 2001.

- BEAUVOIR, Simone de, Kadın Genç Kızlık Çağı, (Çev: Orhan Suda), Payel Yayınevi, İst., Nisan 1970.
- BEAUVOIR, Simone de, Kadın “İkinci Cins” Evlilik Çağı, (Çev: Bertan Onaran), Payel Yay., Ocak 1993.
- BEAUVOIR, Simone de, Kadın “İkinci Cins” Bağımsızlığa Doğru, (Çev: Bertan Onaran), Payel Yay., İst., Kasım 1993.
- BEAUVOIR, Simone de, Yaşlılık, (Çev: M. Ali Kayabal), Milliyet Yay., Kasım 1970.
- BELE, Tansu, Erkek Yazınında Kadın, Kaynak Yay., 1. Basım, İstanbul, Şubat 1998.
- BELGE, Murat, Edebiyat Üstüne Yazılar, İletişim Yay., İst., 1998.
- BENNHOLDT, Maria Mies Veronika- WERLHOF, Thomsen Claudia Von, Son Sömürge: Kadınlar, (Çev: Yıldız Temurtürkan), İletişim Yay., İstanbul, 2008.
- BERKTAY, Fatmagül, Tarihin Cinsiyeti, Metis Yay., İst., Eylül 2003.
- BERLIN, Isaiah, Romantikliğin Kökleri, (Çev: Mete Tunçay), YKY, İstanbul, Haziran 2004.
- BINKERT, Dörthe, Melankoli Kadındır, (Çev: İlknur İgan), Ayrıntı Yay., İst., 1995.
- BLANK, Hanne, Bekâretin “El Değmemiş” Tarihi, (Çev: Emek Ergün), İletişim Yay., İstanbul, 2008.
- BLONDEL, Eric, Aşk, (Çev: Esra Özdoğan), YKY, İst., Ocak 2004.
- BLOOM, Harold, Etkilenme Endişesi, (Çev: Ferit Burak Aydar), Metis Eleştiri Yay., İst., Kasım 2008.
- BOTTON, Alain de, Romantik Hareket, (Çev: Ahu Sıla Bayer), 3. Baskı, Sel Yayıncılık, İstanbul, Eylül, 2001.
- BÜNGÜL, Nurettin Rüştü, Eski Eserler Ansiklopedisi, 1. Cilt, Tercüman Yay., Kervan Kitapçılık
- CAN, Şefik, Klasik Yunan Mitolojisi, 8. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İst.,
- CEBECİ, Dilaver, Divan Şiirinde Kadın, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2009.
- ÇAKIR, Serpil, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Kadın Araştırmaları Yay., İst., Eylül, 1996.
- ÇERİ, Bahriye, Türk Romanında Kadın 1923-38 Dönemi-, Simurg Yay., İst., 1996.
- CEVDET KUDRET, Türk Edebiyatında Hikâye ve Romanı –Tanzimat’tan Meşrutiyete Kadar (1859-1910), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- CEVİZCİ, Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İst., 2005.
- ÇIKLA, Selçuk, Roman ve Gerçeklik Bağlamında Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı, Akçağ Yay., Ank., 2004.
- DELLALOĞLU, Besim F., Romantik Muamma, Bağlam Yay., İst., Nisan 2002.
- DELEUZE, Gilles, Sacher-Masoch’un Takdimi, Norgunk Yay., İst., Aralık 2007.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1997.
- DOĞDU, Süleyman, Ailede Kadın, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2005.
- DOĞDU, Süleyman, Kadın ve Yaratılışı, Pozitif Matbaacılık, Nisan, 2005.
- DONOVAN, Josephine, Feminist Teori, (Çev: Aksu Bora- Meltem Ağduk Gevrek- Fevziye Sayılan), İletişim Yay., İst., 2005.
- DUMAS FILS, Alexandre, Kamelyalı Kadın, (Çev: Tahsin Yücel), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Ağustos 2006.
- EAGLETON, Terry, Edebiyat Kuramı Giriş, Sanat ve Kuram Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004.
- ERGİN, Muharrem, Dede Korkut Kitabı I, TDK Yay., Ankara, 1997.
- ESEN, Nüket, Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar, İletişim Yay., İst., 2006.
- FENELON, Kızların Eğitimi, (Çev: Bahattin Fırtına-İsa Öztürk), Millî Eğitim Basımevi, İst., 1967.
- FINN, Robert P., Türk Romanı (İlk Dönem 1872-1900), (Çev: Tomris Uyar), Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 1984.
- FORSTER, E. M., Roman Sanatı, (Çev: Ünal Aytür), 3. bsk., Adam Yay., İst., Ocak 2001.
- FOUCAULT, Michel, Cinselliğin Tarihi1, (Çev: Hülya Tufan), 2. bsk., Afa Yay., Ekim 1993.
- FREUD, Sigmund, Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd, (Çev: Ali Babaoğlu), Metis Yay., İst., Şubat 2001.
- FREUD, Sigmund, Cinsellik Üzerine, (Çev: Dr. Emre Kapkın), Payel Yay., İst., Şubat 2006.
- FREUD, Anna, Ben ve Savunma Mekanizmaları, (Çev: Yeşim Erim), Metis Yay., Kasım 2004.
- FROMM, Erich, Sevme Sanatı, (Çev: Yurdanur Salman), 10. Basım, Payel Yay., İst., Şubat 1995.
- FROMM, Erich, Kendini Savunan İnsan, (Çev: Necla Arat), Say Yay., İst., Kasım 2002.
- GASSET, Ortega Y., İnsan ve Herkes, (Çev: Neyire Gül Işık), Metis Yay., İst., Kasım 1999.
- GASSET, Jose Ortega Y., Sevgi Üstüne, (Çev: Yurdanur Salman), 5. bsk., YKY, İst., Ocak 2004.
- GIRARD, René, Romantik Yalan ve Romansal Hakikat –Edebi Yapıda Ben ve Öteki-, (Çev: Arzu Etensel İldem), Metis Yay., İst., Nisan 2001.
- GÖKA, Şenol, İnsan ve Mekan, Yörtürk Yörük Türkmen Vakfı Yay.
- GÖKALP, ALPASLAN, Gonca, XIX. Yüzyıl Yazılı Anlatılarında Sözlü Kültür Etkileri, KB Yay., Ankara, 2002.

- GÖKÇEK, Fazıl, Osmanlı Kapısında Büyüme –Ahmet Mithat Efendinin Hikâye ve Romanlarında Gayrimüslim Osmanlılar-, İletişim Yay., İst., 2006.
- GÖLE, Nilüfer, Modern Mahrem –Medeniyet ve Örtünme-, 8. bsk., Metis Yay., İst., Kasım 2004.
- GRUEN, Arno, Kendine İhanet –Kadın ve Erkeklerde Özerklik Korkusu-, (Çev: Ülkü Hastürk), 3. bsk., Çitlembik Yay., İst., 2005.
- GÜLTEPE, Necati, Türk Kadın Tarihine Giriş –Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm’a, Ötüken Yay., İstanbul, 2008.
- GÜLENDAM, Ramazan, Türk Romanında Kadın Kimliği (1946-1960), Salkımsöğüt Yay., Konya, 2006.
- GÜNGÖR, Erol, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1997.
- GÜNGÖR, Erol, İslâmın Bugünkü Meseleleri, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.
- GÜRBİLEK, Nurdan, Mağdurun Dili, Metis Yay., İst., Mart 2008.
- GÜRBİLEK, Nurdan, Kör Ayna, Kayıp Şark –Edebiyat ve Endişe-, Metis Yay., İst., Ekim 2004.
- GÜZEL, M. Şehmuz, Kadın, Aşk ve İktidar, Alan Yayıncılık, Haziran, 1996.
- HABERMAS, Jürgen, “Öteki” Olmak, “Öteki” yle Yaşamak, (İlknur Aka), YKY, İstanbul, Şubat 2005.
- HAS-ER, Melin, Tanzimat Romanında Kadın Kahramanlar, AKM Başkanlığı Yay., Ank., 2000.
- HORNEY, Karen, Kadının Ruhsal Yapısı, (Çev: Nilgün Şarman), Payel Yay., İst., Nisan 1998.
- HORNEY, Karen, Kadın Psikolojisi, (Çev: Selçuk Budak), 5. bsk., Payel Yay., Ank., Temmuz 1998.
- HUCH, Ricarda, Alman Romantizmi, (Çev: Gürsel Aytaç), Doğu Batı Yay., Ank., Ocak 2005.
- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, Halit Ziya Uşaklıgil, Akçağ Yay., Ank., 2004.
- IRIGARAY, Luce, Ben Sen Biz –Farklılık Kültürüne Doğru-, (Çev: Sabri Büyükdüvenci, Nilgün Tatal), İmge Kitabevi Yay., İst., Kasım 2006.
- IRZİK, Sibel-PARLA, Jale, Kadınlar Dile Düşünce-Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yay., İst., 2004.
- İLYASOĞLU, Aynur- Necla AKGÖKÇE, Yerli Bir Feminizme Doğru, Sel Yayıncılık, İst., Ekim 2001.

- İNAN, A. AFET, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, Millî Eğitim Basımevi, İst., 1975.
- İnsanın Hâlleri, -Salı Toplantıları 1998-1999, YKY, İstanbul, Ocak 2000.
- İslâmın Işığında Kadın, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- İRVAN, Süleyman –BİNARK, Mutlu (Der.-Çev.), Kadın ve Popüler Kültür, Ark Yayınevi, Ank., Ağustos 1995.
- JACOBY, Russell, Belleğini Yitiren Toplum, (Çev: Hakan Atalay), Ayrıntı Yay., İst., Ekim 1996.
- Kadınların Tarihi, Cilt: III, IV, (Çev: Ahmet Fethi), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, Mart 2005.
- Kadın Konulu Kitaplar Bibliyografyası 1729-2002, İletişim Yay., İst., 2006.
- KANDİYOTİ, Deniz, Cariyeler Bacılar Yurttaşlar –Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler-, (Çev: Aksu Bora ve Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Ferhunde Özbay), Metis Kadın Araştırmaları Yay., İst., Temmuz 1997.
- KAPLAN, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergâh Yay., İst., Kasım 1997.
- KAPLAN, Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar II, Dergâh Yay., İst., Mayıs 1999.
- KARAMAN, Hayreddin, İslâm'da Kadın ve Aile, Ensar Neşriyat, Kerem Matbaacılık, İst., 1995.
- KAŞIKÇI, Ercan, Ah Şu Kadınlar, Epsilon Yayıncılık, İst., Mart 2004.
- KAVCAR, Cahit, Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı, 2. bsk., AKM Yay., Ank., 1995.
- KEFELİ, Emel, Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri, Kitabevi Yay., İst., Kasım 2000.
- KERMAN, Zeynep, Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri, Akçağ Yay., Ank., 1998.
- KERMAN, Zeynep, Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Batılı Yaşayış Tarzı İle İlgili Unsurlar, AKM Yay., Ank., 1995.
- KIERKEGAARD, Soren, Kaygı Kavramı, (Çev: Türker Armaner), 2. bsk., Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İst., Nisan 2004.
- KIERKEGAARD, Sören, Ölümçül Hastalık Umutsuzluk, (Çev: Mehmet Mukadder Yakupoğlu), 2. bsk., Ayrıntı Yay., İst., 2001.
- KILIÇ, Hüseyin, Kölebeylikten Derebeyliğe Tarih ve Kadın I, Art Yay., Ank., 1998.
- KILIÇ, Hüseyin, Çözülüş Öncesi Toplumcu Kadın 3, Art Yay., Ank., 1998.
- KILIÇ, Hüseyin, Parabeylikten Karabeyliğe Kadın ve Cinsellik II, Art Yay., Ank., 1998.
- KOCABIYIK, Ergun, Aynadaki Narkissos,-Herşey ve Hiçbirşey Olarak Yüz-, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İst., 2006.

- KOÇU, Reşad Ekrem, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara, 1967.
- KOHUT, Heinz, Kendiliğin Çözümlemesi, (Çev: Cem Atbaşoğlu, Banu Büyükkal, Cüneyt İşcan), Metis Yay., İst., Kasım 2004.
- KORKMAZ, Ramazan (Editör) , Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000, Grafiker Yay., Ank., 2004.
- KÖKSAL, Hasan, Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı, Toker Yay., İstanbul, 2002.
- KRISTEVA, Julia, Korkunun Güçleri –İğrençlik Üzerine Bir Deneme-, (Çev: Nilgün Tatal), Sanat ve Kuram Ayrıntı Yay., İst., 2004.
- KRETSCHMER, Ernst, Beden Yapısı ve Karakter, (Çev: Mümtaz Turhan), 2. Baskı, İstanbul Üniv., Edb. Fak. Yay., İst., 1949.
- Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Emel Matbaacılık, Ankara, 1987.
- KURNAZ, Şefika, Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923), T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ank., 1991.
- LADY MONTAGU, Doğu Mektupları, (Çev: Murat Aykaç Erginöz), Ark Yay., İst., 2004.
- LEWIS, Reina, Oryantalizmi Yeniden Düşünmek –Kadınlar, Seyahat ve Osmanlı Haremi, (Çev: Beyhan Uygun-Aytemiz, Şeyda Başlı), Kapı Yay., İst., 2004.
- LÖWY, Michael,- SAYRE, Robert, İsyân ve Melankoli –Moderniteye Karşı Romantizm-, (Çev: Işık Ergüden), Versus Kitap Yay., İst., Şubat 2007.
- LUKACS, Georg, Roman Kuramı, (Çev: Cem Soydemir), Metis Yay., İst., Mart 2003.
- LUPTON, Deborah, Duygusal Yaşantı, -Sosyo-Kültürel Bir İnceleme-, (Çev: Mustafa Cemal), Ayrıntı Yay., İst., 2002.
- MARAR, Ziyad, Mutluluk Paradoksu Özgürlük ve Onaylanma, (Çev: Serpil Çağlayan), Kitap Yayınevi, İst., Haziran 2004.
- MARDİN, Şerif, Türk Modernleşmesi, 6. bsk., İletişim Yay., İst., 1999.
- MAY, Rollo, Aşk ve İrade, (Çev: Yudit Namer), Okuyan Us Yay., İst., Şubat 2008.
- MELCHIOR-BONNET, Sabine, Aynanın Tarihi, (Çev: İsmail Yerguz), Ank., Aralık 2007.
- MEMET FUAT, Namık Kemal, YKY, İst., Kasım 1999.
- MERİÇ, Cemil, Kırk Ambar, Cilt 1, Rümuz-ül Edeb, İletişim Yay., İst., 2006.
- MERİÇ, Nevin, Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi Âdâb-ı Muâşeret 1894-1927, Kaknüs Yay., 1. Basım, İstanbul, Mart 2000.
- MIES, Maria, Son Sömürge: Kadınlar, (Çev: Yıldız Temurtürkan), İletişim Yay., İstanbul, 2008.
- MILLETT, Kate, Cinsel Politika, (Çev: Seçkin Selvi), Payel Yay., İstanbul, Aralık 1987.

- MORAN, Berna, Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I –Ahmet Mithat’tan A. H. Tanpınar’a-, 17. bsk., İletişim Yay., İst., 2004.
- NARLI, Mehmet, Roman Ne Anlatır- Cumhuriyet Dönemi 1920-2000, Akçağ Yay., Ank., 2007.
- NİRÜN, Nihat, Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, AKM Yay., Ank., 1994.
- Namık Kemal, AKMY, Sayı: 67, Ankara, 1993.
- NASIO, J.-D., Aşk Acısı, (Çev: Hatice Bakanlar-Canan Coşkan), İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 2007.
- ORÇAN, Mustafa, Kır ve Kent Hayatında Kadın Profili, Harf Yay., Ank., 2008.
- ORTAYLI, İlber, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yay., İst., Mayıs 2007.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, Türkçede Roman, 2. bsk., İletişim Yay., İst., 1985.
- ÖZTÜRK, Nurettin, Türk Edebiyatında İnsan, AKM Başkanlığı Yay., Ank., 2001.
- ÖZTUNA, Yılmaz, Türk Mûsikîsi Akademik Klasik Türk San’at Mûsikîsi’nin Ansiklopedik., Sözlüğü I-II, Orient Yay., Ankara, Mayıs 2006.
- PARLA, Jale, Babalar ve Oğullar –Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri-, 3. bsk., İletişim Yay., İst., 2002.
- PARLA, Jale, Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik, İletişim Yay., İst., 2002.
- PARLA, Jale, Don Kişot’tan Bugüne Roman, İletişim Yay., İst., 2002.
- PARLATIR, İsmail, Tanzimat Edebiyatında Kölelik, 2. bsk., TTK Yay., Ank., 1992.
- PARLATIR, İsmail (Koordinatör), Tanzimat Edebiyatı, Akçağ Yay., Ank., 2006.
- PARLATIR, İsmail, Servet-i Fünûn Edebiyatı, Akçağ Yay., Ank., 2006.
- PIEPER, Annemarie, Etiğe Giriş, (Çev: Veysel Atayman-Gönül Sezer), Ayrıntı Yay., İst., 1999.
- POSTER, Mark, Eleştirel Aile Kuramı, (Çev: Hüseyin Tapıncı), Ayrıntı Yay., İst., Ekim 1989.
- PREVOST, Abbé, Manon Lescaut, (Çev: Burhan Bolan), Engin Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2003.
- SARAÇGİL, Ayşe, Bukalemun Erkek, (Çev: Sevim Aktaş), İletişim Yay., İst., 2005.
- SEIDENBERG, Robert- CROW, Karen de, Agorafobi Eviyle Evli Kadınlar, (Çev: Nur Nirven), Afa Kadın Yay., Eylül 1989.
- SEVÜK, İsmail Habib, Yeni Edebî Yeniliğimiz Tanzimat’tan Beri I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940.
- SHAYEGAN, Daryush, Yaralı Bilinç –Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni-, (Çev: Haldun Bayrı), 4. bsk., Metis Yay., İst., Nisan 2002.
- SMIRGEL, J. Chasseguet, Ben İdeali, (Çev: Nesrin Tura), Metis Yay., İstanbul, Haziran 2005.

- STAROBINSKI, Jean, Aynada Melankoli, (Çev: Mehmet Emin Özcan), Dost Kitabevi, Ank., Ağustos 2007.
- STEVICK, Philip, Roman Teorisi, (Çev: Sevim Kantarcıoğlu), Gazi Üniv. Yay., Ank., 1988.
- ŞAHİN, İbrahim, Selanikli Fazlı Necib'in Hayatı ve Eserleri, Bilgi Kitabevi, Ankara, Aralık 2004.
- ŞAHİN, İbrahim, Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri, KB Yay., Ankara, 1996.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yay., İstanbul, Ekim 2004.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Sekizinci Baskı, Çağlayan Kitabevi, Beyoğlu-İst., 1997.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, (Haz: Dr. Zeynep Kerman), Dergâh Yay., İst., Eylül 2000.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, Yaşadığım Gibi, 2. bsk., Dergâh Yay., İst., Ekim 1996.
- TARHAN, Nevzat, Kadın Psikolojisi, Nesil Yay., İst., Ekim 2009.
- TEKELİ, Şirin, Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yay., İst., Mart 1982.
- TEMİZARABACI YILDIRMAZ, Yasemin, Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası, - Klasik ve Modern Ütopyalarda Toplumsal Cinsiyet-, Sel Yayıncılık, İst., Mart 2005.
- TİMUR, Taner, Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, 2. bsk., İmge Kitabevi, Ank., Ağustos 2002.
- TOURAINÉ, ALAIN, Modernliğin Eleştirisi, (Çev: Hülya Tufan), YKY, İst., Ekim 2000.
- TOURAINÉ, ALAIN, Kadınların Dünyası, (Çev: Mehmet Moralı), Kırmızı Yay., İst., Eylül 2007.
- TUNCER, Hüseyin, Arayışlar Devri Türk Edebiyatı 2, Servet-i Fünun Edebiyatı, Akademi Kitabevi, İzmir 1998.
- TUNCER, Hüseyin, Tanzimat Edebiyatı, Akademi Kitabevi, İzmir, 1992.
- Türkçe Sözlük I-II, TDK Yay., Ankara,
- UÇ, Himmet, Ahmet Mithat San'at ve Edebiyatı, Bizim Büro Basımevi, Ank., 2000.
- UÇ, Himmet, Mehmet Celal'in Hikâye ve Romanları, Bizim Büro Basımevi, Ank., 2000.
- ULUÇAY, Çağatay, Harem II, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, 1985.
- ULUDAĞ, Süleyman, Sufi Gözüyle Kadın, 4. baskı, İnsan Yay., İstanbul, 2007.
- WATT, Ian, Romanın Yükselişi-Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler-, (Çev: Ferit Burak Aydar), Metis Eleştiri Yay., İst., Mayıs 2007.
- WEBER, Sosyolojinin Temel Kavramları, (Çev: Medeni Beyaztaş), Bakış Yay., İst., Ocak 2002.

- WELLDON, Estela V., Anne: Melek mi, Yosma mı? –Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması-, (Çev: Semra Kunt Akbaş-Can Kurultay), Ayrıntı Yay., İst., 2001.
- WELLEK, Rene-WARREN, Austin, Edebiyat Teorisi, (Çev: Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- YALÇIN, Alemdar, Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Devri Türk Romanı (1920-1946), Akçağ Yay., Ankara, 2002.
- YALOM, Irvin, Varoluşçu Psikoterapi, (Çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit), Kabalcı Yayınevi, İst., Şubat 2001.
- Yazım Kılavuzu, TDK Yay., 24. Baskı, Ankara, 2005.
- YILMAZ, Durali, Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu, 1. Baskı, Akçağ Yay., Ank., 1997.
- ZE'EVİ, Dror, Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900, (Çev: Fethi Aytuna), Kitapyayınevi, İstanbul, Ekim 2008.
- ZİHNİOĞLU, Yaprak, Kadınsız İnkılâp –Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fıkrası, Kadın Birliği-, Metis Kadın Araştırmaları Yay., İst., Ekim 2003.
- ZİYA GÖKALP, Makaleler IX, (Haz: Şevket Beysanoğlu), KBYay., İstanbul, 1980.
- ZİYA GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, 2. Baskı, İnkılâp ve Aka Yay., İstanbul, 1978.

2. Tezler

- ADIGÜZEL, Hacer, Türk Kadınının Sosyal Hayata Katılma Serüveni, Sakarya Üniv., SBE, Haziran, 1998.
- ARSLAN, Ali, Türk Modernleşme Sürecinde Kadın Perspektifi ve Cemiyetleri, Sakarya Üniv., SBE, Temmuz, 2003.
- ÇİFTÇİ, Güzide, Vecihî Efendi Hayatı-Şahsiyeti ve Eserleri, Marmara Üniv., Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- FENER EROL, Emine, 1980 İle 2000 Yılları Arasındaki Kadın Öykücülerde Temalar, Yüzüncü Yıl Üniv., SBE, TDE ABD, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Van, 2003.
- GÖKDEMİR, Hasan Ali, Hıristiyanlıkta Kadın, Marmara Üniv., SBE, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi ABD, İstanbul, 1994.
- KIRTIL, Ogün, Servet-i Fünun Romanında Kadın, İstanbul Üniv., SBE Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, İstanbul, Nisan 2002.
- KORKMAZ, Gülay, Servet-i Fünûn Romanında Kadın, Süleyman Demirel Üniv., SBE, TDE ABD, Isparta, 1998.
- ÖZARSLAN, Ersin, Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey Hayatı ve Eserleri, Atatürk Üniv., SBE, Erzurum, 1994.
- ÖZCAN, Recai, Türk Romanında Aşk, Kırıkkale Üniv., SBE, TDE ABD, Kırıkkale, 2008.
- ÖZTÜRK, Emine, Türk Kadınının Bakış Açısı (Erzurum Örneği), Atatürk Üniv., SBE Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Erzurum 2003.
- PARALI, Ece, Halide Edip Adivar ve Romanlarında Cumhuriyet Dönemi Yeni Kadın Kimliği, Ankara Üniv., SBE, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi ABD, Ankara, 2001.
- TAŞKIRAN, Ülkü, Tanzimat Düşüncesinde Kadın Anlayışı, Atatürk Üniv., SBE Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Erzurum 2003.
- TUNA, Süreyya, Halide Edip'in Romanlarındaki Kadınlar ve Sorunları, Selçuk Üniv., SBE, TDE ABD, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Konya, 1997.
- UYGUN AYTEMİZ, Beyhan, Halide Edib-Adivar ve Feminist Yazın, Bilkent Üniv., Ekonomi ve SBE, Haziran, 2001.

3. Makaleler

AYDIN, Ertuğrul, *1872-2002 Yılları Arasında Türk Romanları Bibliyografyası*, Türk Romanı Özel Sayısı, Yıl 6, Sayı: 65-66-67, Hece Yay., Haziran-Temmuz, 2002, ss. 755-815.

Aşk ve Doğu Özel Sayısı, Sayı: 26, Doğu Batı Yay., Ankara, Şubat 2004.

Aşk ve Batı Özel Sayısı, Sayı: 27, Doğu-Batı Yay., Ankara, Mayıs 2004.

BİRGÜL, Alev-Kâhya, *Atatürk İnkılâbında Türk Kadını ve Aile*, Erdem III, nr. 33, Temmuz 2000.

Cotigo Aşk Özel Sayısı, YKY, 10. Baskı, İstanbul, Nisan 2005.

Cogito Yüz Yılın Psikanalizi, YKY, Sayı: 9, Güz 1996.

ÇAĞATAY, Tahir, *İçtimai Nizam-Kadın-Cemiyet*, Araştırma, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, VII. Cilt, Ankara, 1969.

ÇETİN, Nurullah, *Tanzimat Döneminde Türk Romanı (1878-1908)*, Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı, Ankara, 2002.

ÇİFTÇİ, Sinan, *İntibâh Romanında Ele Alınan İki Kadın Tipi*, Turkish Studies/Türkoloji Dergisi, Sayı 1, 2006.

GÖKÇEK, Fazıl, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Yerli Gayri Müslimlerin Alafrangalığı Meselesi*, Yeni Türk Edebiyatı 1, Mart 2010.

Hece Eleştiri Özel Sayısı, Ankara, Mayıs 2003.

KACIROĞLU, Murat, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Türk Romanında Sosyal Bir Problem: Evlilik*, Bozok Üniv. SBE Dergisi, Sayı:1, Bahar 2010, ss. 169-194.

KAPLAN, Mehmet, *Mâi ve Siyah Romanının Üslûbu Hakkında*, İstanbul Üniv., Edebiyat Fakültesi, TDE Dergisi, Cilt XIX, İst., 1971, ss. 51-72.

KASAPOĞLU, M. Aytül, *Aile ve Kadın Araştırmaları İçin Yedi Temel Rol ve Statü*, DTCF Felsefe-Sosyoloji-Psikoloji Bölümleri Dergisi, 15. cilt, Ankara, 1994.

KERMAN, Zeynep, *Hüseyin Rahmi ve Halid Ziya'da 'Mürebbiye' Meselesi*, İst. Üniv., Edebiyat Fak., TDE Dergisi, Cilt: 24-25, İst., 1986, ss. 299-304.

MADEN, Sedat, *Aşk-ı Memnû ve Madam Bovary Romanlarında Kadınları Yönlendirdiği Olay Örgüsü*, Türklük Bilimi Araştırmaları, 24. Sayı, Niğde, Güz 2008.

Modernliğin Gölgesinde Gelenek, Sayı: 25, Doğu-Batı Yay., Ankara, Kasım 2003.

Osmanlı'da Kadın Özel Sayısı, Kültür Sanat Araştırma Dergisi, Sayı: 16, Güz 2009.

ÖZTÜRK, Nurettin, *Yeni Türk Edebiyatının Öncü Romanlarından Zehra Üzerine*, İnsan Bilimleri Araştırmaları, Yeni Harran Çevresi, Sayı: 7-8, Ağustos-Kasım 1994.

PARLA, Jale, *Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?*, Defter, Sayı 21, Metis Yay., İstanbul, Bahar 1994.

ŞAHİN, İbrahim, *Türk Romanının Tarihî Gelişimi*, Türk Yurdu, Evren Yayıncılık, Cilt 20, Sayı: 153-154, Ankara, Mayıs-Haziran 2000.

SAVAŞIR, İskender, *Kişilik Yapıları Üzerine Bir Sınıflandırma Denemesi*, Defter, Sayı 24, Metis Yay., İstanbul, Yaz 1995.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, *Psikoloji ve Edebiyat I*, Edebiyat Fakültesi TDE Dergisi, Cilt III, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1949.

TOKER, Şevket, *Batılılaşma ve Alafrangalık*, TDE Araştırmaları Dergisi IV, Ege Üniv., Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir, 1985.

UĞURCAN, Sema, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadını*, Erdem III, nr. 33, Temmuz, 2000.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şükrü, *Türk Dilinde Kadın*, Hayat Tarih Mecmuası, Y: 1967, S: 1.

YILMAZ, Ayfer, *Türk Kültüründe Kadın*, Millî Folklor Uluslar arası Halk Bilimi Dergisi, Sayı 61, Bahar 2004.

ÖZGEÇMİŞ

1978 yılında Kırşehir’de doğdu. İlköğrenimi Kırşehir’de Süleyman Türkmani İlkokulu’nda, ortaokul ve lise tahsilini Kırşehir Hacı Fatma Erdemir Anadolu Lisesi’nde tamamladı. 1997 yılında Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne girdi. 2001 yılında bu bölümden mezun oldu. Aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak göreve; Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında da Yüksek Lisans eğitime başladı. “Emin Bülent Serdaroglu’nun Hayatı, Sanatı ve Eserleri Üzerine Bir İnceleme” adlı Yüksek Lisans tezini 2003 yılında tamamladı. Aynı yıl söz konusu bölümde doktora eğitime başladı. Hâlen Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.